
PAGINAE HISTORIAE

SBORNÍK
NÁRODNÍHO
ARCHIVU

16

***Tento svazek sborníku *Paginae historiae* věnujeme
PhDr. Dagmar Culkové jako poctu k jejímu
nadcházejícímu životnímu jubileu.***

Obsah

Studie

DEKRETY ČESKÉ KANCELÁŘE V DOBĚ PŘEDBĚLOHORSKÉ

(Dagmar Culková)

*Die Dekrete der Böhmischen Kanzlei in der Zeit vor dem
Weißen Berg (46)*

*Decrees of the Czech Chancellory
in the Period before the Battle of the White Mountain (1620) (47)*

7

KRÁLOVŠTÍ RYCHTÁŘI VE VĚNNÝCH MĚSTECH V PŘEDBĚLOHORSKÉM OBDOBÍ na příkladu

Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky

(David Novotný)

*Die königlichen Schultheißen in den Mitgiftstädten in der Zeit
vor dem Weißen Berg (99)*

*Royal Reeves in Dower Towns in the Period before the Battle
of the White Mountain (101)*

49

VÝUKA PŘÍRODNÍCH VĚD V PIARISTICKÝCH ŠKOLÁCH 1620–1778

(Václav Bartůšek)

*Der Unterricht der Naturwissenschaften auf den piaristischen
Schulen 1620–1778 (120)*

*The Teaching of the Natural Sciences at the Schools of the
Piarist Order (122)*

103

ZŇOVŠTÍ Z KORKYNĚ – tragické konce příslušníků jednoho rytířského rodu

(Marek Starý)

*Das Geschlecht Zňovský z Korkyně
(Die tragischen Enden der Angehörigen eines
Rittergeschlechtes (181)*

*The Zňovští of Korkyně: the Tragic End of a Knightly
Family (182)*

123

SOUBOJ HRABĚTE NOSTICE – a tajemný Francois
z roku 1787

(Ludmila Sochorová)

*Das Duell des Grafen Nostitz und der mystische François
aus dem Jahre 1787. Der unbekannte Dramatiker
des Vaterlandstheaters in Prag (204)*

*The Duel of the Count of Nostic and the Mysterious Francois
in 1787 (204)*

183

ZAPOMENUTÝ ARCHIVÁŘ

(Alexandra Špiritová)

Ein vergessener Archivar (211)

The Forgotten Archivist (212)

205

**POŠTOVNÍ MUZEUM A JEHO SBÍRKOTVORNÁ
ČINNOST V LETECH 1918–1938**

(Jan Kramář)

*Das Postmuseum und seine Sammeltätigkeit in den Jahren
1918–1938 (273)*

*The Czechoslovak Post Office Museum and the Creation of
its Collections, 1918-1938 (274)*

213

**VÝZKUMNÝ ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÉ EKONOMIKY
V LETECH 1951–1968**

(Jaroslava Honcová)

*Das Forschungsinstitut für die landwirtschaftliche Ökonomie
in den Jahren 1951–1968 (304)*

*The Research Institute for Agricultural Economics,
1951-1968 (305)*

279

Materiály

STARÉ MONTANUM PRAHA 1500–1783 (1825)

(Stanislava Jílková)

Das alte Montanum Prag 1500–1783 (1825) (329)

The Prague "Old Montanum", 1500–1783 (1825) (331)

307

**K DĚJINÁM FONDU SČÍTÁNÍ OBYVATELSTVA
V ROCE 1939**

(Jaroslav Pažout)

*Zur Geschichte des Bestandes Volkszählung
im Jahre 1939 (350)*

On the History of the Archival Holding on the 1939 Census (351)

333

**VÝSLECHY GENERÁLŮ RUDOLFA VIESTA A JÁNA
GOLIANA (2. ČÁST) při poslední kampani německé
propagandy v protektorátním tisku**

(Pavel Suk)

*Die Verhöre der Generale Rudolf Viest und Ján Golian
während der letzten Campagne der deutschen Propaganda in
der Protektoratspresse. 2. Teil. (435)*

*The Interrogations of the Generals Rudolf Viest and Ján
Golian in the Period of the Final German Propaganda
Campaign in the Press of the Protectorate (Part 2) (435)*

381

**VYOBRAZENÍ ERBŮ V ARCHIVNÍM FONDU
SALBUCHY**

(Helena Sedláčková – Anton F. Malinovský)

Die Abbildung der Wappen im Archivbestand „Salbuchy“ (487)

Pictures of Coats of Arms in the Archival Holding “Salbuchy” (488)

437

Zprávy

NÁRODNÍ ARCHIV V ROCE 2007

(Eva Drašarová)

489

**PUBLIKAČNÍ ČINNOST NÁRODNÍHO ARCHIVU
A JEHO PRACOVNÍKŮ ZA ROK 2007**

(Olga Pospíšilová)

515

**ARCIVÉVODA LUDVÍK SALVÁTOR V ROCE
160. VÝROČÍ NAROZENÍ (1847–1915)**

(Eva Gregorovičová)

531

AKCE ROKU SV. JOSEFA KALASANSKÉHO 2007

(Václav Bartůšek)

543

ORTELNÍ MANUÁLY A KNIHY PROTOKOLŮ APELAČNÍHO SOUDU V PRAZE Z LET 1548–1783 <i>(Klára Woitschová)</i>	545
--	-----

GRANTOVÝ PROJEKT REFLEXE A SEBEREFLEXE ŽENY V ČESKÉ NÁRODNÍ ELITĚ 2. POLOVINY 19. STOLETÍ <i>(Milan Vojáček)</i>	559
--	-----

PROGRAM „VEŘEJNÉ INFORMAČNÍ SLUŽBY KNIHOVEN (VISK)“ V KNIHOVNĚ NÁRODNÍHO ARCHIVU ROK 2007 – PODRUHÉ <i>(Dagmar Spáčilová – Václav Bartůšek)</i>	561
---	-----

Literatura

ALEXANDRA ŠPIRITOVÁ: K DĚJINÁM POŠTOVNICTVÍ V ČECHÁCH 1722–1918 (1930) <i>(Jan Kramář)</i>	567
--	-----

VÁCLAV HAVEL – FRANTIŠEK JANOUGH: KORESPONDENCE 1978–2001 <i>(Jiří Křest'an)</i>	574
--	-----

Errata

OPRAVY K ČLÁNKŮM PACIFIKA M. MATĚJKY UVEŘEJNĚNÝCH VE SBORNÍKU PAGINAE HISTORIAE Č. 13 A 14	582
---	-----

SEZNAM AUTORŮ	589
----------------------	-----

Dekrety české kanceláře v době předbělohorské*

Dagmar Culková

Dekrety, jejich vznik a vývoj

Dekrety jako diplomatická kategorie jsou písemnostmi, které rozšiřují ve 2. polovině 16. století písemnou produkci české kanceláře dělenou tradičně do tří základních skupin, které tvoří: listiny (privilegia), patenty a listy.¹ Dosavadní česká diplomatická literatura se dlouhodobě a podrobně věnovala produkci české kanceláře, pozornost dekretům jako samostatné kategorii však byla zatím věnována jen nepatrně.² Dělení písemností kanceláře

** Tato práce byla předložena jako domácí písemná práce v IX. kurzu Státní archivní školy v Praze v roce 1943. Rozhodla-li jsem se po 65 letech přikročit k publikaci tohoto textu ve zkrácené podobě, činím tak s vědomím jisté archaičnosti, zároveň však s přesvědčením, že práce dosud nepozbyla své obsahové hodnoty. Svůj skromný příspěvek bych ráda věnovala památce velkého archiváře a historika a váženého kolegy a přítele PhDr. Josefa Kollmanna, který mě k publikaci textu po celá léta vyzýval.*

¹ Srv. např. Bauer, W.: *Einführung in das Studium der Geschichte*, 2. vyd., Tübingen 1928, s. 245, 262. Charakterizuje rozdíl mezi aktem a listinou: „während nämlich die Urkunde für sich allein bestehen und verstanden werden kann, ist der einzelne Akt nur im Zusammenhang mit den anderen Akten, die im Zuge des laufenden Geschäftsganges entstanden sind, voll auszuwerten. Jede Urkunde ist eine Individualität für sich, der Akt bloss ein Teil eines Faszikels“. Dále srv. Meissner, Heinrich Otto: *Aktenkunde*, Berlin 1935.

² K dělení písemností české kanceláře např. Tadra, Ferdinand: *Kancelář a písaři v zemích českých za králů z rodu Lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV. (1310–1420)*, Praha 1892. Toto dělení přejímá i Kristen, Zdeněk: *Listy poselací a jejich registra v královské kanceláři České až do Bílé hory. Časopis archivní školy* 5, 1927, s. 1–109. Samostatná pozornost dekretům pouze Vašků, Vladimír: *Česká královská kancelář a kancelářská zařízení jiných stěžejních institucí státní zeměpanské správy v letech 1526–1848*. In: *Česká diplomatika do roku 1848*, 2. vyd., Praha 1983, s. 222–223.

do tří uvedených skupin lze akceptovat jen částečně pro období 16. století. Lze-li toto dělení přijmout pro dobu první poloviny 16. století, nelze tak činit pro dobu bezprostředně následující, a hlavně ne pro období před Bílou horou. Zde musíme jmenovat ještě čtvrtý druh písemností vycházející z české kanceláře, kterým jsou dekrety. Jak vznikl pojednou tento nový druh vyhotovení, který na počátku 16. století nebyl znám a za sto let je z neužívanějších?³

Probíráme-li svazky edice Sněmy české, hned v prvním z nich (z let 1526–1545)⁴ vidíme písemnosti se zajímavými vlastnostmi: je to především jejich neosobní stylizace (např. „Jeho Milost Král., pán náš nejmilostivější od stavův království českého, že jsou se na nynější sněm obecní od Jeho Milosti Král. položený sjeli a poslušně najíti dali, vděčně přijímati a vši milostí královskou jim vzpomínati ráčí...“⁵ Pak časté zakončení „actum“ (např. „Actum na hradě Pražském“, „Actum ve Vídni“ apod.) místo obřadnějšího „Dán jest na hradě našem Pražském...“, „Geben in unser Stadt Wien“.

V této formě jsou psány skoro vesměs propozice a instrukce královny na sněm, hlavně však jeho odpovědi na sněmovní usnesení (tj. sněmovní artikule), které panovník dával stavům. Tyto královny „odpovědi“ nazývány byly v tehdejší německé terminologii vedle „Antwort“ („Antwort“) také „Abschied“ nebo „reces“.⁶ Oba poslední termíny jsou celkem velmi známé a byly hojně užívány v souvislosti s říšskými sněmy. Jak víme ze starých

³ Genezi dekretů zatím nebyla věnována v literatuře pozornost. Viz Letošník, Václav: *Registra otevřených listů české kanceláře* 3, 1926; 4, 1926–1927, nerozlišuje dekrety od patentů. Při popisu register, ač původní titul zní: *Registra listů odevřených, dekretů a recesů* (NA, RG 94) nebo *Dekrete und Rezesse* (NA, RG 108), jmenuje podobně: „poslední svazek register českých patentů“ (Letošník, V.: *Registra*, ČAS 3, 1926, s. 44, 46). Datovací formulí dekretů, pro písemnosti ostatní ovšem neobvyklou, přechází pouhým konstatováním: „Datovací formule Decretum se stává ve svazku 108 obecně užívaná místo Stalo se“, Tamtéž, s. 57.

⁴ *Sněmy české (dále jen Sněmy) I*, Praha 1877.

⁵ Tamtéž, s. 470.

⁶ I když později termín „reces“ (v německých písemnostech „Abschied“) převládá, označení původní, tj. „odpověď“ se také udržuje. Například ještě v roce 1587, jak patrně z register (NA, RG 24) nebo Sněmy VII, s. 197. Obojí název se užívá promiscue, např. „Reces moravským stavům vyslaným k císaři“ (NA, RG 94, fol. 83–90 z r. 1577), jindy: „Odpověď vyslaným od stavů markrabství moravského“ (NA, RG 65, fol. 2v).

sbírek, obsahujících jednání sněmů říšských, je „Abschied“ nebo „recess“ název pro říšský zákon, císařské nařízení apod. (Býval pak zván Reichsabschied nebo Reichsrecess).

V jedné ze sbírek říšských recessů, jejíž dlouhý název začíná: „Neue und vollständigere Sammlung der Reichs-Abschiede, welche von den Zeiten Kayser Conrads des II. bis jetzo auf den Teutschen Reichs-Tägen abgefasst worden...“,⁷ čteme některé z nejstarších recessů.⁸ Hned na první pohled vidíme, že se formálně značně liší jeden od druhého. Jednou je to privilegium, jindy dlouhá řada odstavců s paragrafy apod.

Není tedy „reces z české kanceláře“ ani zdaleka analogií k recessům říšským, nýbrž je něčím sui generis už proto, poněvadž „Reichsrecess“ znamenal zákon, nařízení apod. v podobě a úpravě jakékoliv, kdežto český reces byl vázán s pojmem ustálené diplomatické formy.⁹

Jak již bylo řečeno, panovník dával „odpověď“ na požadavky nebo usnesení mu předložená. Ta mohla ovšem pocházeti nejen od sněmů, ale i od městských rad, různých jiných korporací, ba i od jednotlivců. „Odpověď“ byla v české kanceláři stranám původně skutečně předčítána.¹⁰ A proč vůbec vznikla forma „odpovědi“? Postupem celkem logickým. Přišla-li k panovníkovi deputace s určitými požadavky, byla jim obvykle dána jakási rámcová odpověď, neboť jednotlivé body nemohly býti ihned vyřízeny. Některé měl panovník totiž v úmyslu zamítnouti, jiné ponechat při statu quo, jindy naopak hodlal udělit výsady a privilegia. Proč se rozšířil název

⁷ Frankfurt am Main 1747.

⁸ Nejstarší tu otištěný „Abschied“ (reces) je až z roku 1281 („König Rudolf des I. Reichs-Abschied zu Nürnberg 1281, wodurch er seiner Vorfahren Veräusserungen derer Reichs-Güter vernichtet“). Všeobecně historicky je zajímavý reces, kterým se nařizuje výprava proti husitům r. 1431.

⁹ Jediné, co měly společné, je to, že jich bylo užíváno hlavně v souvislosti se sněmy, ač každý v jiné funkci.

¹⁰ O tom máme celkem četné doklady. Např. ve Sněmech IV, s. 131, kde je poznamenáno: Návrh ústní odpovědi, kterou král Rudolf jménem císaře při uzavření generálního sněmu českého promluvíti měl. Odpověď je tam otištěna a formálně je shodná a těmi, které jsme tu již viděli. Nebo Vilém Slavata ve svých Pamětech (Paměti nejvyššího kancléře království českého Viléma hraběte Slavaty etc. Ed. Josef Jireček, Praha 1866), s. 183: „císař povolal nejvyšší úředníky a skrze nejvyššího pana kanclíře král. českého u přítomnosti své ráčil jim dáti přečísti spis v tato následující slova znějící: Jeho Milost král., pán náš nejmilostivější “. Tedy opět známá odpovědi či recessu.

„reces“ tak, že postupně zatlačoval původní termín „odpověď“? Smyslem se bezpochyby dobře hodil k tomuto účelu, neboť původní význam reces od recedere, tj. odstoupiti, upustiti od původního jednání atd., shodoval se se skutečným významem těchto odpovědí, kde se mnohé body nechávaly při zatímním stavu, nebo se zamítly, jindy měly strany čekat „až do dá-li Pán Bůh JMC šťastného do země navrácení“.¹¹ Recesy nebo odpovědi můžeme pozorovat od prvních dob habsburských (1526). Pokud se mně podařilo najít nejstarší takovou odpověď, pochází z prosince roku 1526 a je psaná latinsky. Začíná: *Sermi Regis nostri responsum ad petita Mti Sue per nuntios et commissarios civitatis Pragensis oblata. Ad primum articulum Mtis Sue responsum est...* A končí: *Actum Viennae in consilio die 13. Decembris MDXXVI.*¹²

Krátké toto responsum vyjadřuje pouhý příslib, nikoliv vyřízení žádosti strany. V daném případě se např. praví mezi ostatními artikuly: *„Ad secundum vero articulum responsum Sue Mtis est, quod ea omnia, que civitati prefate facere tenetur et predecessores sui fecerunt, etiam gratiose et clementer facere et exequi velit“.*

¹¹ Termín „reces“ býval velmi hojně užíván, a to s mnohými různými významy. Už Du Cange uvádí několikery význam tohoto slova, mj.: *„Recessus – codex deliberationum in dietis, seu conventibus habitarum, ideo sic dictus, quod scribi soleat antequam a conventibus recedant proceres congregati. Maxime dicitur de Codice deliberationum in dietis imperialibus habitarum vulgo Recessus imperii“.* Rovněž Haberkern – Wallach (*Hilfswörterbuch für Historiker*) má několik významů tohoto slova. *Recessu* bylo užíváno též v právu soukromém při úpravě rodinných poměrů, jako tzv. *recesy dědické, služební apod.* Jak uvádí Rieger (*Říšské dějiny rakouské*) na s. 278, vznikaly za Marie Terezie tzv. berní *recesy*, což byly smlouvy stavů k vydržování stálého vojska. J. Kalousek zase v *Českém státním právu* na s. 162 nazývá odstoupení Lužice v roce 1635 „*recess Lužice*“. Konečně velmi často se setkáváme s *recessy* v hornictví (podle Ottova slovníku naučného: „... Majitelé regálu vybírali mj. platy *recessní* na uznání zeměpanského výsostného práva.“). Stručně tedy zrekapitulováno: vedle významu smluv v právu soukromém a vedle jiných četných významů, které tu nepřipadají v úvahu, známe tzv. říšské *recesy*, které znamenají říšská usnesení, zákony. Kdežto v říšském právu měly *recesy* platnost zákonů, byly *recesy* vycházející z české kanceláře pouhými odpověďmi bez zákonné závaznosti.

¹² NA, ČDK IV D 7a (Staré Město pražské).

V registrech české kanceláře nejstarší zachovaný zápis takové odpovědi („Kuniglicher Mt. Anntwurt“) zní: „Das Kue. Mt. mit Kriegshandeln stets bis anhero und yetz dazu mit allen wichtigen Landesordnungen verunmusset (!) und beladen ist. Derhalben seine K. Mt. der slessigischen Priwilegia Inhalt und Artigel zuvernemen nicht Zeit noch Weile gehabt. Sunder seine Ku. Mt. will das aufs furderlichste verhaben und sich darinne der Zuesage noch gerechtlich verhalten. Actum Stuelweissenburg XV. Novembris. Anno [15]27.“¹³

Jindy je odpověď nazývána přímo „Abschied oder Recess den Geschickten von sechs Stetten...“ a zní: „Kuniglich Maiestat hat Commissarii, wie die suplicanten selbst quet wissen tragen, die privilegien zu ubersehen verordnet, und dieweill dan sollichs der billigkait nach gemas ist, und nit allein in Oberlausitz sundern in anndern Lannden der gleichen commissarii verordnet sein, so lat es Ire Mt. pey der verordneten commissarii handlung peleiben wartennt Irer underzicht.“¹⁴ V obou uvedených příkladech je smysl písemností obdobný: žadatelé mají posečkat, jejich věc bude vyřízena čili prozatímní status quo.

Jaký byl další vývoj těchto „odpovědí“, osvětlí nejlépe příklad z doby rudolfské, pro tyto písemnosti takřka klasické. Zároveň poznáme, co se z nich změnilo a co naopak zůstalo zachováno jako jejich charakteristický rys. Stavové vysílali, jak bývalo zvykem, k nově nastupujícímu panovníkovi své zástupce. Tak k Rudolfovi II. přišli vyslaní z markrabství moravského a císař jim dal tento „reces“:¹⁵ Mimo formální sliby věrnosti, které Moravané panovníkovi vyslovují a které on běře na vědomí, je tu zodpovězeno na tyto body: Rudolf je pohoršen nad sporem stavů s biskupem olomouckým a vyzývá stavy, aby až po jeho příjezdu na Moravu „jednosvorně pokoj dali“. Sjezdy zemské mají se konat jen s vědomím císaře, jak se až dosud dalo. Pokud jde o „religii“, zatím vše při nařízení děda a otce svého „zuostavovati ráčí“. Dále se stavům nařizuje, aby rozpustili husary a arkebusíry, „kteří jsou na tři měsíce přijali apštolunk“, neboť není právě důvodu k obávám z tureckých nájezdů. Proto už dříve císař nařídil jejich rozpuštění, „čemuž sou už z psaní hejtmanu téhož markrabství od JMC učiněného ... vyrozuměti mohli. A tak ještě vždy JMC stavy milostivě napomenouti ráčí, aby ty husary a arkybusíry ...rozpustili“.

¹³ NA, RG 4, fol. 117.

¹⁴ NA, RG 4, fol. 49.

¹⁵ NA, RG 94, fol. 83–90.

A tuto panovníkovu odpověď vyslaní stavů moravských dostali z české kanceláře písemně.¹⁶ Jediná významná novota po stránce formální oproti „odpovědím“ starším je v datování, které zní: „Decretum per Regem“, kdežto dříve bývalo pouhé: „Actum v kanceláři české“. Už totiž dvacet let před vyjitím této odpovědi, tedy v roce 1556, se poprvé objevuje toto nové datování. Ve svém vývoji se často přeměňuje, tak z „Decretum per Regem“, zní pak „Decretum in consilio“¹⁷ až konečně v ustálené formě „Decretum per imperatoriam Majestatem in consilio Bohemiae“. Od nové datovací formule dostává písemnost i název dekret.¹⁸

Zabýváme-li se pojmem dekret nejprve všeobecně, rozumíme tím především rozhodnutí krále. S názvem se setkáváme vlastně již před rokem 1556. Například už v počátcích vlády Ferdinanda I. je tak nazýváno rozhodnutí ve sporu stavu panského a rytířského o nesení královských insignií při králově korunovaci. Toto rozhodnutí je stylizováno sice také v neosobní formě, ale zakončení mnoho neříká („Salvis nichilominus

¹⁶ *Poměr panovníka k takovým vyhotovením je, možno-li říci, méně těsným než např. k missivům, patentům apod. Kdežto v těchto posledních panovník vystupuje v první osobě („Rudolf z božie milosti, My Maximilian z božie milosti... apod.“), je v recesech ona 3. osoba výrazem volnějšího vztahu mezi rozkazovatelem a vyhotovitelem. V tom právě můžeme vidět možnost uvolnit tento vztah ještě více až k úplnému obcházení osoby panovníka.*

¹⁷ *Od roku 1557, srv. NA, RG 58.*

¹⁸ *Názvy staré ovšem zůstávají v platnosti. Slovo dekret nutno přesněji vymezit jako dekret z české kanceláře, neboť má mnoho významů a užití. Decretum – edictum, praeceptio uvádí Du Cange, že se užívá již v dobách merovejských. Hojně je názvu dekret užíváno v 18. století, kdy vychází množství nařízení a rozkazů zvaných Hofdekrety (vydané u dvora) a naproti tomu české gubernium vydává tzv. guberniální dekrety. Diplomatický rozbor těchto písemností nemáme, ale můžeme si analogicky utvořit obraz z práce jednající o písemnostech, které vycházely od pruského krále Friedricha II., viz Meissner; Heinrich Otto: Aktenkunde, definuje dekrety jako „Die in dritter Person (stilo relativo) abgefassten Schriftsätze“, na rozdíl od tzv. Kanzleischreiben (lettres en cérémonie) a Handschreiben. Dále viz Sloukal, Karel: Česká kancelář dvorská 1599–1608, Praha 1931, s. 79, uvádí, že se Decretum místo Actum objevuje poprvé v roce 1565. Nalezla jsem však toto datování již v zápise z července 1556 (NA, RG 58, fol. 39v) a již dne 17. srpna téhož roku je celá písemnost v záhlaví registračního zápisu označena jako dekret („Decret dem Johanem organisten zu Sand Steffan“, končí „Decretum per Regem den XVII augusti, anno etc. LVI“; NA, RG 58, fol. 42).*

iuribus utriusque partis circa insigniorum seu clenodiorum regalium gestationem, quae partium iura per hoc regale decretum illaesa et illibata permanere Maiestas Regia decernit, declarat et pronunciat“).¹⁹

Zdá se, že takovéto dekrety nebyly vyhotovovány v kancelářské formě, aby se dávaly stranám, jako to bylo později, že však šlo o královská rozhodnutí či rozkaz, který byl veřejně vyhlášen, např. na zemském sněmu.

Těžší je zjistit, proč se v roce 1556 začínají tímto dekretováním ukončovat písemnosti, pro které se dříve používala formule „Actum v kanceláři české“. Přibírá se tedy panovníkova autorita, prohlašuje se i v konečném datování jasně, že věc byla rozhodnuta králem. Obojí zakončení však zůstává ještě dlouho v platnosti, i když nakonec převáží decretum. Shora uvedený příklad moravských stavů může při řešení této otázky pomoci. Kromě již známých odpovědí vycházely z české kanceláře tzv. „vejpovědi“. Po vnější diplomatické stránce se od sebe nelišily. Zatímco při odpovědi se věc obvykle ponechávala při stávajícím stavu, u vejpovědi se o něčem skutečně rozhodovalo. Uveďme příklad jedné z vejpovědí, kterých vycházelo poměrně málo: „Vejpověď mezi purgmistrem a konšely města Opavy a ševci německými a českými odtudž, z strany stolů v nově zaražených“.²⁰ Císař s radami bedlivě uvážil stížnost a „o tom JMC vypovídati ráčí“. Je jasné, že se tu spojuje forma odpovědi (recesu, tj. zůstavení při statu quo) a výpovědi (rozhodnutí). Nové datování tak má být výrazem královského rozhodnutí (decretum). Jeho užívání však není důsledné, v řadě případů, kde bychom čekali použití formule decretum, končí písemnosti Actum²¹ a naopak – písemnost, která je recesem, je ukončena formulí Decretum, která se opakuje i v záhlaví register.²² Vývoj v 60. letech vůbec směřuje k tomu, že reces a dekret se začínají ztotožňovat a oba názvy se užívají zcela libovolně.²³ Později však přece začíná rozlišování, ač není důsledně prováděno. Pojem recesu byl spojen většinou se soudní

¹⁹ Sněmy I, s. 235.

²⁰ NA, RG 65, fol. 5v.

²¹ Např. NA, RG 65, fol. 279v: „Actum v Augšpurce v kanceláři české JMC v pondělí po neděli Jubilate, léta etc. 66“.

²² NA, RG 65, fol. 300v: „Decretum per Imperatoriam Majestatem v kanceláři JMC v úterý den sv. Alžběty léta 66“.

²³ K potvrzení této teze je možné nalézt řadu příkladů, zde uvádím např. dva případy z roku 1566, kdy jsou naprosto volně oba termíny používány – NA, RG 65, fol. 290, 292v, 297.

agendou, neboť ta často vyžadovala podrobnějšího vyšetření.²⁴ Nebylo to tedy odlišení formy, ale obsahu. Nejlepší obraz o tomto vývoji si utvoříme, probíráme-li registra z konce 16. století a z počátku století 17. Tam jsou všechny dekrety už formálně stejné, což se týká hlavně datovací formule, která zní vesměs v ustálené formě „Decretum per Imperatoriam Majestatem in consilio Bohemico“. V záhlaví pak je v té době zvykem označovat obsah písemností jako např. „Komisi“, „Prokurator“, „Revizi“ atd. Mimo jiné ovšem často „Reces“, kteréžto označení se vyskytuje u písemností, které vyjadřují nejčastěji buď ponechání sporu při začatém právu nebo ponechání v platnosti rozsudku. Je potom tedy dekret pojem nadřazený pojmu reces, který je vlastně něco jako speciální soudní dekret.

Diplomatický rozbor dekretů a postup při jejich vyhotovování

Při určování vnitřních znalců dekretu je nejlépe vzít za příklad takový dekret, jehož forma je již ustálena. Proto se hodí dekret z doby rudolfínské. Jeden z mnoha např. zní:

„Jeho Milost císařská, uherský a český etc. král etc. příležičí suplikací Magdaleny Poláckové a Anny Pretšnejdrové, měšek na Hradčanech, pro vyrozumění stížnosti jejich, jako by se jim na domích jejich skrze nějakou zed' obořenou od domu nábožné Barbory Berbištorfové a slovut. Gottfrýda z Berbištorfu, syna jejího, veliká škoda, že do konce se všemi svršky a nábytky k skáze přišly, státi měla, slovutným a učenému Václavovi z Flisnbachu obojích práv doktora, radě své nad počty a hofrychtýři král. čes., mistru Martinovi Gambarýnovi a mistru Antonínovi Brokovi, za komisaře je nařizujíc, odesílati a jim poroučeti ráčí, aby se jistý den neprodlévaje snesli, na to místo vyšli, to vše očitě spatřili, a své dobré zdání co by sirotku těm chudým ženám a za tu škodu od týchž nahoře jmenovaných osob, jichž příčinou se to stalo, učiněno a dáno býti mělo, do kanceláře české v spisu podání učinili. Na tom oni etc. Decretum etc. 19. Februarii 1600.“²⁵

Je to ukázka dekretu, jímž se ustanovuje komise, která má smírnou cestou urovnati spor dvou stran.

²⁴ *Omezení recesu na věci soudní není zcela důsledné a i záležitosti nesoudní povahy jsou někdy takto vyřizovány. Rozhodující se právě vyjádření toho, že věc se ponechává při dosavadním stavu.*

²⁵ *NA, RG 108, fol. 2.*

Nyní k jednotlivým částem:

1.

Hned formule úvodní našeho příkladu, t. j. jmenování vydavatele ve třetí osobě, je pro dekrety charakteristická. Zvláště ve starší době se ve své podobě takřka nemění. Později sice připouští některé obměny, charakter neosobní však trvá.

Některé jiné úvody znějí např.:

„Jakož je na Jeho Milost, římského císaře a uherského, českého krále, pána našeho nejmilostivějšího, vznešeno.²⁶

„Jakož je od mnoha let Jeho Mti..., římskému císaři a uherskému, českému králi etc., pánu našemu nejmilostivějšímu, Řehoř nožíř ... suplikuje ...²⁷

„Co opět na Jeho Milost římského etc. císaře etc. Havel Kalina, kráječ sukna, vznášá a za další milostivé opatření prosí, tomu z příležitosti suplikací Pražané Nov. Města Pražského, šířeji vyrozumějí ...²⁸

„V jaké své důležité potřebě k Jeho Mti. císař. Kateřina Doubková se utíká a v tom za milostivé opatření prosí...²⁹

„Jeho Mt. tejna činiti neráčí klášteru sv. Anežky ...³⁰

Celkem řídké jsou ty případy, kdy se nejprve uvede předmět a až potom vydavatel. Např.: „Na ponížené ... od Jana Kundráta Stengle již dávného času a ještě před zavřením sněmu generálního vyhledávání ráčí Jeho Mt. císař, opatrným purkmistru a konšelům Menšího Města Pražského milostivě poroučeti...³¹

V dekretch psaných německy čteme nejobvykleji tento úvod: „Die römisch kaiserliche auch zu Hungarn und Behaimb khunigliche Mt. ... geben

²⁶ NA, SM B 94/92.

²⁷ NA, SM G 89/I.

²⁸ NA, RG 108, fol. 30.

²⁹ Tamtéž, fol. 9.

³⁰ NA, SM K 165/I.

³¹ AHMP, rkp. 567, fol. 140v.

... diesen gnedigen Bescheid.“³² Nebo: „Von der röm. kais. Mt. unserm gnedig. Herrn wird bevohlen...“apod. V latinských dekrettech, které se vyskytují celkem zřídka a jsou určeny ponejvíce cizincům, bývá začátek: „Sacra Caesarea et Regia Majestatis ...intellexit“³³

2.

Vlastní text dekretů bývá stručný, strohý, ba jsou četné příklady, kdy je stylizace velmi příkrá. To vyplývá ovšem z povahy příslušného kusu. Např. dlužník je plísněn, že věřiteli ještě nezaplatil, proto se mu praví: „aby bez jalových výmluv a ouskoků“³⁴ svou povinnost splnil. Slovo „přísně“ skutečně v dekrettech často čteme („nemajíc na tom žádného zalíbení JMC přísně poroučeti ráčí“).³⁵ Podobně jsou hojně různé zmínky o trestání: „Jeho Mt. císa. ještě jednou a pod skutečným trestáním skrz jistý dekret aneb recess poroučí“.³⁶ Byli to hlavně neodbytní suplikanti, kteří českou kancelář žádostmi přímo zaplavovali a proti nimž se muselo přísně postupovati. Těm pak kancelář dávala nepokrytě najevo: „a protože aby se v té příčině spokojil a daremně nezaneprazdňoval“ a dodává se, „ač se něčeho horšího uvarovati chce“³⁷. Časté suplikování (i pak, když i českou kancelář bylo rozhodnuto ve věci s konečnou platností), nazýváno je „nezbedným“. Tak např. Chodové posílali do české kanceláře hojně stížnosti na svou vrchnost. Tu se jim odpovídá „aby více Jeho Mt. císa. nenabíhali, neboť zbytečně a svévolně nabíhají“³⁸

Že dekreta obřadnou zdvořilostí nevynikaly, bylo patrně všeobecně známo, neboť na jedné došlé suplice, kam se psalo vyřízení, resp. kam sekretář nebo jiná z vedoucích osob v kanceláři poznamenával jakousi směrnici, podle níž koncipista sestavil koncept, tam je psáno výmluvně: „fiat šetrný dekret panu hejtmánu Starého Města Pražského“³⁹

Jindy naopak se nezakrývá, s jakou benevolencí je vůči straně postupováno: „Jeho Mt. císa. slušnou příčinu jmíti ráčí, jej pro příklad jiným, aby

³² NA, SM K 92/1.

³³ NA, RG 108.

³⁴ NA, SM R 9/4.

³⁵ NA, SM N 30/4.

³⁶ NA, Mor. 5/3.

³⁷ NA, RG 108, fol. 11v.

³⁸ NA, RG 65, fol. 21.

³⁹ NA, SM P 124/1, II. sv.

se téhož nedopouštěli, náležitě ztrestati dáti, poručiti, však na ten čas se mu obzvláštní milostí promíjí...“⁴⁰ Jsou ovšem i jiné obraty a úsloví, které v dekretech často čteme, ne ovšem již tak ostré stylisace. Např. v těch případech, kdy se nařizuje komise, tedy komisařům, jindy purkmistru a konšelům pražským apod., „se poroučí, aby strany před sebe sročili, spravedlivě je rozsoudili a o tom do kanceláře české v spisu podání učinili“. Pro recesy, tj. speciální dekrety soudní povahy jsou rovněž určité stereotypní fráze. Např. nejčastěji obrat: „spor se při pořadu práva začatého zuostavovati ráčí“. V německých recesech obdobný termín je: „Die rom. kho. Mt. etc. lassen disen Sachen bey den vorigen Bewelchen“.⁴¹

Když se žádost strany odkládá, činí se to obvykle s poznámkou „až do dá-li Pán Buoh šťastného Jeho Mti. císa. na hrad Pražský příjezdu...“, „bis zur kho. Mt. gluglich Ankunft in Behaim“ apod. Rovněž věta ukončující text a odpovídající v podstatě sankční formulí listin, bývá koncipována stereotypně: „Na tom se jistá a milostivá vůle Jeho Mti. císa. naplní,“⁴² A tím se též Irinberger spraviti moci bude.“⁴³ Nejčastěji však zní: „Jináče nečinice“.

3.

Zvláštní pozornost nutno věnovati formulí datovací, pro dekrety tak charakteristické.

Bylo již vyloženo, že se vedle původního „Actum“, objevuje od roku 1556 nově „Decretum“, že však „Actum“ nemizí, nýbrž že se užívá obého zcela promiscue. „Decretum“ pak přece na počátku 17. stol. zvítězilo. V datování dekretů je ještě to zajímavé, že při obratu „Actum“ je další text formule český, a proto i den je určen podle starého českého způsobu, tj. datování podle svátků svatých nebo nedělí, nikoliv průběžné počítání dní v měsíci. Např. „Actum na hradě Pražském v kanceláři české v pondělí po neděli, jenž slove Jubilate (13. dubna), léta etc. [15]98,“⁴⁴ „Actum na hradě Pražském ve čtvrtek po sv. Maří Magdaleně (23. července) etc. [15]87.“⁴⁵ Výjimky bývají v těchto případech řídké. Při datovací formulí začínající „Decretum...“ je užíváno latiny, proto i datování je podle dní v měsíci,

⁴⁰ NA, RG 108, fol. 55.

⁴¹ NA, RG 50, *passim*.

⁴² NA, SM H 153/5.

⁴³ NA, RG 108, fol. 65v.

⁴⁴ NA, Mor. 5/3.

⁴⁵ NA, SM K 165/1.

např. „Decretum per Imperatoriam Majestatem XIII die Septembris, anno etc. LXXXV.⁴⁶ Výjimka od tohoto pravidla se nikdy neobjeví.

Z ostatních částic v datovací formuli byla již zmínka o klausuli „in consilio“. K tomu jen dodávám, že od roku 1577 přistupuje ještě bližší určení: „in consilio Bohemico“.

Při popisu vnějších znaků dekretu je nutné se seznámiti postupně se všemi formami, ve kterých se písemnost objevuje, než je expedována, z kanceláře. O průběhu kancelářské práce od prvního popudu až k expedování spisu, anebo od podání supliky (případně ústní žádosti neb intervence) až k čístopisu, a rovněž o práci jednotlivých úředníků, o tom všem jsme názorně zpraveni v často citované knize Stloukalově o české kanceláři. Zde se proto omezím jen na nejzákladnější fakta se zvláštním zřením k dekretům. Začneme prvním stupněm v postupu vyřizování, tj. manipulací s došlou suplikou. Na jejím rubu totiž dekret fakticky vznikl. Tam se psalo vyřízení, i když někdy pouhým slovem „fiat“. Jindy je ovšem uvedeno vymezení přesnější, např. „fiat obnovení předešlého D(ekretu) s doložením, pokud by toho neučinil, že JMC ráčí tu věc jinačejším způsobem dáti opatřiti,⁴⁷ „fiat d[ekret] Loreckýmu, aby podal resoluci a s věcí nehýbal, fiat hned,⁴⁸ „fiat recess: že JMt. ráčí jeho z toho města milostivě propouštěti na takový způsob, aby (pro velikost skutku, kterého se dopustil) za osm let pořád v Uhrách ve Vostřihomi proti nepříteli Turku sloužil.“⁴⁹ Na suplice přicházejí ještě jiné poznámky, ale o nich až v jiné souvislosti. Tu ještě připomenu zajímavou poznámku o expedování spisu, tj. odpovědi na došlou supliku. Obvykle zní: „Ex cancellaria Bohemica (a datum).“ Z intervalu, který je mezi datem presentata a expedice, můžeme posoudit, jak rychle česká kancelář pracovala. Celkem lze říci, že úřadovala rychle,⁵⁰ i když mnohé stížnosti, o kterých bude později řeč, vyznívají v pravý opak.

⁴⁶ NA, SM K 92/1.

⁴⁷ NA, SM W 43/17.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ NA, SM C 117/1.

⁵⁰ Např. RG 65, fol. 60: „Purkmistru a konšelům staroměstským se nařizuje, poněvadž jistá osoba se „této noci roznemohla“ a její statek „nepopsaný jest“, mají to zaříditi, aby strany nebyly zkráceny. A množství jiných příkladů, kdy se např. suplika týž den kdy došla, postupuje do apelací, do komory apod. k vyjádření“.

Tedy již ze suplik do kanceláře přicházejících můžeme se dovědět nejednu zajímavost. Bohužel zachovaly se nám velmi rozptýleně.⁵¹ Vhodným doplňkem tohoto nedostatku jsou některé manipulační knihy české kanceláře, pokud se dochovaly.

Jsou to jednak exhibitní protokoly s ne dosti přesným názvem původním, který zní „protokoly suplik“. Byla do nich totiž zapisována všechna došlá pošta.⁵² Zápisy jsou velmi stručné, takže nám o vyřízení nic neříkají,⁵³ spíše jsou zajímavé proto, že z nich lze rekonstruovat počet došlých spisů denně. Výkyvy v tom směru byly velké, průměrně však 15 kusů denně.

Více než tyto protokoly říkají repertoria suplik,⁵⁴ neboť se do nich zapisovalo již i stručné vyřízení spisu. Např. „Spl. převora Sto. Jánského na Skále, fiat mu recess, že to pro zlej příklad bejtí nemůže. Bur[ěš].“ „21. Jan. Rotschlog o Mandalenu Hejnicovou, fiat recess, ut rotschlog, Bur[ěš]“ apod.

Podle vyřízení, poznamenaného obvykle na rubu supliky, sestavil koncipista koncept. Ten býval obvykle psán na půlarch (jen při delším textu použito archu), a to podél delší strany. Charakteristickým znakem, podle něhož koncept na první pohled poznáme, je, že byl psán jen v jedné polovině archu.⁵⁵ V době, kterou jsme si vzali za základ diplomatického rozboru, byla konceptům věnována poměrně velká péče, jistě větší, než např. v době pobělohorské. Postup práce na konceptech byl asi takový: Když jej koncipista napsal, byl koncept opraven buď nějakým starším, zkuš-

⁵¹ *Zejména NA, fond Stará manipulace, passim.*

⁵² *Protokoly jsou podlouhlé, úzké knížečky, kam pod denní datum se zapisovalo vše, co do české kanceláře došlo, věci české i německé společně.*

⁵³ *Zápis byl velmi stručný, např. „Spl. Tychonis Brahen selig. hinderlassen Erben“ (25. červen 1605, č. 5). Tyto protokoly vedl nejspíše podrizený úředník, jak lze soudit už z toho, že např. uvádí: „Peket zapečetěný“. Nebyl tedy kompetentní jej otvírat, pouze poznamenat, že došel. Tím zajímavější je, že určité úseky právě tohoto protokolu jsou psány rukou sekretáře Jana Mencla, jindy dokonce poznáváme zcela bezpečně i ruku samého nejvyššího kancléře Lobkovice (např. psal došlou poštu 29. a 30. ledna 1603 a 22.–26. září 1603. Jde tedy o počáteční léta jeho úřadování, a při jeho známé horlivosti, si lehce vysvětlíme, že se ujímal i této práce.*

⁵⁴ *Repertoria bývala na rozdíl od protokolů formátu kvartového a vedena zvlášť pro českou a německou expedici.*

⁵⁵ *Psáno je (z diplomatického hlediska) na stranu levou. Papíru bylo používáno hrubšího než na čistopisy, takže některý kus velmi zežloutl.*

nějším koncipistou,⁵⁶ nebo sekretářem, anebo místokancléřem. Po úpravě a schválení, koncept byl odevzdán ingrosátorovi, aby jej přepsal načisto. Na důkaz toho, že tak učinil, připsal ingrosátor na koncept parafu, která bývala v podobě velkého písmene, často nerozluštitelná. Někdy se vyskytla na konceptu dvě parafy, a to buď pod sebou nebo tak, že jedna z nich je na rubu. Tato druhá parafa se jeví jako písmena: „app“, což by mohlo být zkrácené „approbatur“. Skutečnost, že písmo této parafy připomíná ruku Lobkovicovu, svědčilo by pro to, že by to mohla být poznámka o schválení konceptu.

Dekrety, které měly být poslány několika stranám a měly celkem totéž znění, nebyly samozřejmě koncipovány znovu, nýbrž pod textem, obvykle v pravé dolní části byla poznámka: „mutatis mutandis“, „v táž slova mutatis mutandis o starší a jiné mistry pořádku krejčovského všech tří měst pražských“,⁵⁷ „in simili Janovi Sekerkovi, idem Mikulášovi Vavřincovi, idem Vilémovi Byknarovi“⁵⁸ apod. Ještě jiné poznámky bychom na konceptech našli, jako např. „Napsati to hned“, „zase přepsati“, „Dvakrát psáno jest“, „Describatur in duplo“ apod.⁵⁹

Třeba upozornit ještě na jednu velmi častou a důležitou poznámku, která zejména na recesech je tak obvyklá. Je to zmínka o tom, že koncept byl vyhotoven podle předběžného zdání (dobrozdání) z apelačního soudu. Tato poznámka je psána nad parafou (ve volné polovině konceptu) a zní obvykle: „na dobré zdání pánů radd nad apelacíma“, „na rotschlog z apelací“ apod.

Byla-li věc, která se měla koncipovat složitější, ujal se toho obvykle sám sekretář. Ale ani pak podrobný koncept sám nepsal, nýbrž jen návrh vyřízení, ovšem podrobnější, než byly ony na rubu suplik, takže koncipista je mohl v plné znění bezpečně rozvést.

⁵⁶ Tyto korektury hojně prováděl „starý služebník“ české kanceláře Doupovec, zkušený dlouholetý koncipista. Poznáme totiž velmi snadno jeho těžkou ruku. Bližší zprávy o něm, jakož i o ostatních tu zmíněných úřednících, podává Stloukal ve své knize o české kanceláři.

⁵⁷ NA, SM K 165/1.

⁵⁸ NA, SM B 94/133.

⁵⁹ Ojediněle se vyskytne poznámka o taxe. Např. na konceptu ze dne 23. září 1603 (NA, SM L 32/14) je připsáno dole v pravém rohu: „taksu 2 fl.“. Platila tedy strana za vyhotovení podobného dekretu dva zlaté? Možná, že to bylo někdy důvodem, proč někdy čteme poznámku „Nevyzdvihl jej“.

Tam se někdy setkáváme s drobným, ale velmi vypsaným rukopisem sekretáře Jana Millnera,⁶⁰ později s rukou jeho nástupce Jana Mencla.

Opravy v konceptech, činěné jinou rukou, bývají někdy zajímavé. Byl to, jak řečeno, sekretář nebo starší koncipista, který opravy prováděl. Často se stávalo, že koncipista úmyslně vynechal vlastní jména v textu, jichž patrně přesně neznal, což při tehdejších četných přídomcích jistě nebylo tak snadné. Ta byla pak doplněna *alia manu*.⁶¹ Nejhojnější jsou opravy dat, neboť spis se někdy neexpedoval v den, kdy se předpokládalo, proto datum muselo býti změněno.

Krácení přichází v konceptech jen při nejběžnějších obratech. Tak při krácení titulu panovníkově: „JMC uh. čes. král etc. p. n. n.“ znamená: „Jeho Milost císařská uherský, český král ... pán náš nejmilostivější ...“ V německých testech: „Die römisch kaiserliche Majestät...“ Jinak se krácení větší měrou neuplatňuje.

Opravený koncept dekretu byl přepsán ingrosátorem, a tak vznikl čistopis neboli originál. Na rozdíl od konceptu byl psán po celé ploše listu. Písmo bylo velmi úhledné, dobře čitelné, v němž se individualita písaře nemohla uplatnit v takové míře jako v konceptech. První řádka textu bývala zpravidla psána většími typy. Často se stávalo, že se do čistopisu vloudila chyba, nebo že dodatečně byly změněny dispoice, takže čistopis musel býti přepsán.⁶²

⁶⁰ O zajímavé osobnosti Millnerově píše Stloukal v monografii *Česká kancelář dvorská, ale i v dalších pracích. Jan Millner z Milhausu byl hlavním spolupracovníkem místokancléře Želinského a pak instruktorem nového nejvyššího kancléře Lobkovice. Za změny režimu však dlouho v české kanceláři nesetřval, neboť byl českým bremem. Srv. též Dostálová, Magda: Jan Myllner z Milhausu, úředník rudolfínské doby. In: Celostátní studentská vědecká konference Historie 97, Brno 1998, s. 105–141.*

⁶¹ Jednou kupodivu je vynechán i přídomek jednoho z koncipistů české kanceláře, který je dekretem ustanoven za komisaře (NA, SM D 33/14). Jde o Vojtěcha Václava Posthumovského. Koncipista vynechal místo pro přídomek „z Tyberinu“, který, jsa jistě v běžné řeči neužívaný, nebyl všeobecně znám. Podivnější již bylo, když bylo vynecháno jindy i křestní jméno jednoho z koncipistů (NA, SM D 33/14).

⁶² Např. do komise měl být jmenován dodatečně ještě jeden člen. Na čistopise již zpečetěném a připraveném k expedici, bylo pod adresou poznamenáno: „Přidati tuto za komisaře pana Prekle“. Tím byla ovšem funkce právě napsaného čistopisu ukončena., NA, SM P 124/126. Někdy se nám tímto způsobem v registratuře české kanceláře zachovaly 2–3 zrušené originály.

Při dolním okraji té stránky, kde končil text, býval drobným písmem napsán stručný regest, který pak byl před expedováním odštíhnut. O jeho existenci víme vlastně právě z oněch zrušených čistopisů, které nebyly expedovány a kde se tento regest zachoval.⁶³

Znakem hotové písemnosti, připravené k expedici, byly podpisy. Již v prvé kapitole bylo dostatečně poukázáno na to, že dekret, jakožto věc více méně kanceláře samotné, nesl jako pověření podpis nejvyššího kancléře, který v těchto případech byl analogií k podpisu panovníkově na písemnostech jiných. Při dolejší okraji listu byl podpis sekretářův, kterým se potvrzovala správnost vyhotovení. Výše pak byly podpisy místokancléře a kancléře.⁶⁴

Je zajímavé, že to byly právě jen dekreta, kde se nejvyšší kancléřové (jmenovitě Zdeněk z Lobkovic, o kterém máme nesčetné doklady), podpisovali v řeči textu dekretu, tedy v dekretěch psaných česky podpis byl český atd. V ostatních písemnostech je znění jejich podpisu latinské. Vysvětlíme to tím, že v nich byl podpis přímo spojen s kancelářskou poznámkou: „Ad mandatum sacrae caesariae M^{ti}s proprium“, proto i formule jména nejvyššího kancléře bývala latinská.⁶⁵

Vedle podpisů byly to pečeti, které písemnost z kanceláře vyšlou pověřovaly. Na dekretěch se vyskytují nejčastěji tzv. sekreta. Ty, i když měly také funkci průkaznou, tj. důkazu, že jde o pravou písemnost vydanou českou kanceláří, sloužily zejména k uzávěru dekretu. Máme sice nejednu zmínku hlavně ze starší doby, o pečetech velkých přitištěných (obvykle pod papírovým krytem), ale nejsou nikterak pravidelné. Tyto pečeti byly připojovány patrně k dekretům majícím větší důležitost. Např. na dekretu (z r. 1594), který byl dán administrátoru a konsistoři pod obojí s příkazem,

⁶³ *Je zajímavé, že je tento regest vždy německý, i když je na českém dekretu. U jiných písemností, které podepisoval panovník, byl tento regest pořizován k jeho informaci. Zda se do dekretů vloudil analogicky, těžko rozhodnouti, neboť tady vskutku neměl žádné funkce, neboť nejvyšší kancléř jistě všechno pročetl, co mu bylo předloženo k podpisu, vždyť tak často vlastnoručně text čistopisu opravoval.*

⁶⁴ *Na zrušených čistopisech bývají všechny tři podpisy spirálovitým přeškrtnutím zrušeny.*

⁶⁵ *V dekretěch vyšlých z německé expedice jsou podpisy v německém znění: Sdenko Adalbert Poppl (von Lobkowitz), Hainrich von Pisnitz atd.*

jak se máji chovat v otázkách náboženských, je přitížena pečeť.⁶⁶ Nebo jindy moravští stavové císaři připomínají: „Jakož ste VCMti na ponížení prosbu naši ... k tomu milostivě povoliti a to dekretem a pečeti VCMti nám ... potvrditi a ubezpečiti ráčil ...“⁶⁷

Konečně zbývá zmínit se několika slovy o adrese, dnes neodmyslitelné části těch písemností, která jsou určeny druhé osobě. U dekretů však pozorujeme zvláštní zjev: některá kusy, ač byly zcela určitě vypraveny z kanceláře, adresy nemají. Lze to vysvětliti takto: Dekrety byly původně stranám v kanceláři čteny. I když později určitě to už nebylo dodržováno, již proto ne, že jich denně vycházelo příliš mnoho, přece i potom si strany chodily (pokud jim to bylo možné), pro hotové písemnosti do kanceláře osobně. V tom případě adresy nebyly již nezbytností.⁶⁸ Přichází-li adresa přece na dekretu, bývá podobná jako u missivů na zadní straně. (Po složení archu na přední části složky). Adresa zněla např.: „Jaroslavovi Semechovskému z Semechova k dodání“.⁶⁹ Byl-li určen dekret pro více osob, hlavně při komisích, bylo to na adrese vyjádřeno: „Panu Janovi Khaufferovi, panu Václavovi z Finsbachu, Jeho Mti. cís. raddám nad appellacíma, na hradě Pražském, společně neb rozdílně k dodání“.⁷⁰

Důležitou částí kancelářské manipulace bylo registrování, věc to pro budoucnost vlastně nejdůležitější, neboť podle toho, do jaké míry bylo

⁶⁶ Datováno v Řezně 23. 6. 1594, *Sněmy VIII*, s. 570.

⁶⁷ *Zemské sněmy a sjezdy moravské. Díl III. Ed. František Kameníček, Brno.*

⁶⁸ Že většina suplikantů mohla se dostavit do kanceláře, je jisté, neboť nesmíme zapomínat, že to byli z velké části pražští měšťané, kteří se na kancelář obraceli. Nehledě k tomu, že výslovně byli zváni nebo jim dokonce poroučeno, aby se do kanceláře dostavili, hlavně při soudních jednáních. O osobním převzetí se dochovaly některé doklady.

⁶⁹ NA, SM S 349/2.

⁷⁰ NA, SM K 129/2.

registrování pečlivé, můžeme dnes kancelářskou agendu poznat.⁷¹ Čistopisy byly expedovány, koncepty sice zůstávaly v registratuře uloženy, ale mohly se spíše ztratit nežli pevně vázaná registra. Koncept, který měl být uložen v registratuře, musel být opatřen registračními poznámkami. Tu práci prováděl registrátor se svými písaři.

První pro přehlednost nutné opatření bylo číslování konceptů. Dálo se průběžně v měsících, takže každý nový měsíc začínal opět číslem 1.⁷² Toto číslo bylo psáno v pravém rohu nahoře. Najdeme však koncepty, na nichž marně číslo hledáme. Tu si musíme uvědomit toto: v registratuře byly zařazeny často také zrušené čistopisy, které koncept v jeho funkci registratury nahrazovaly. Takový zrušený čistopis obdržel pak všechny registrační poznámky, kdežto původní koncept byl více méně bezcenný. Nebyl však přesto ničen, ale uložen zároveň s ostatními kusy do registratury. Lehko se ovšem mohlo stát, že se někdy „zatoulal“, takže jej nyní nalézáme samostatně a ovšem bez čísla. Zachoval-li se koncept i zrušený čistopis, bývá na jednom z nich místo kancelářských poznámek připsáno: „Idem“, „Jest dobře“, „Idem ist recht“ apod. Jindy naopak: „Zjinačeno“, „Nevyšlo“, „Nevyšel tento dekret“ apod.

Registrační číslo bylo přepisováno do register, ale tento zvyk je poměrně mladý, objevuje se až v druhé polovině 16. století.⁷³

⁷¹ Stloukal, Karel: *Česká kancelář dvorská*, s. 85–86, praví, že registra nepodávají úplný obraz kancelářské agendy, neboť do nich nebylo všechno zapisováno. Přesnější obraz prý dávají expediční protokoly, které byly psány hned, kdežto registra až po čase. Proto v nich jsou tak četná vynechaná místa. U misivů registrována prý byla pouhá třetina (s. 86 a 91). Dokladem mu je srovnání počtu konceptů a zapsaných kusů v registrech. Zdeněk Kristen věnoval této otázce zvláštní studii, viz Kristen, Zdeněk: *K otázce register a registrování listů poselcích v české kanceláři na počátku XVII. století*. Časopis archivní školy IX–X, 1931–1932, kde zaujímá stanovisko opačné a dokládá příklady, že byly registrovány nebo alespoň měly být všechny písemnosti z české kanceláře vyšlé. U dekretů ani registra ani koncepty nezachovaly se v takovém počtu, aby se daly v této otázce činit bezpečné závěry.

⁷² Vyskytly se však také výjimky, že totiž číslování bylo průběžné v průběhu celého roku. Jinak bychom si nemohli vysvětlit tak vysoké číslo (např. 840 v roce 1584 a podobně vysoká čísla i v roce 1586, viz NA, SM T 106/1).

⁷³ Ale ani pak není toto číslování zápisů důsledné, čas od času se vynechává, např. NA, RG 108 (pro rok 1602).

Pod číslem bývalo psáno záhlaví, pod nímž byl koncept v registrech zapsán. Mívá různou podobu a rozsah. Někdy je to pouhé jméno příjemce,⁷⁴ jindy jakýsi velmi stručný regist.⁷⁵ Nejběžnější typ těchto záhlaví je: označení, o jaký druh dekretu jde, a jméno, komu je určen. Např. „Komisi Kateřina Pardubské a Doroty Fišerové“,⁷⁶ „Prokurátor Marii Manriquez“,⁷⁷ „Spokojení Anny Číhanové“,⁷⁸ „Recess z strany provozování myslivosti“. ⁷⁹ Táž ruka, která psala všechny tyto poznámky, napsala pod textem konceptu výrazně datum. To bylo pořizováno pro přehlednost a rychlou orientaci, potřebnou hlavně u těch kusů, kde bylo datování uvedeno podle svátků svatých.

Takto opravený koncept byl zapsán do register. O tom, zda byle registrováno podle konceptu nebo originálu, bylo již hodně psáno, a byly o tom vysloveny názory navzájem si odporující.⁸⁰ Dnes však, myslím, je už docela jasné, že to byly vskutku koncepty, podle nichž se registrovalo. Uvedu jen několik údajů, které jsem shledala a které tuto věc dotvrzují. Ve svazku register RG 106 je omylem zapsán tentýž dekret dvakrát, u druhého zápisu byla připojena poznámka: „in Martii 34 jest tato kopie v táž slovy napsána v počtu 34.“ Zajímavé tu je slovo „kopie“, kterého se tehdy totiž užívalo pro označení konceptu.

Jindy se setkáváme s koncepty, v nichž je hojně škrtnuto, po straně vpisovány razné vsuvky apod. Je tedy lehce pochopitelné, že se v této spleti písař register někdy nevyznal a sestavil větu chybně. Pak ovšem musel v registrech upravovat slovosled nadepisováním malých číslic nad text. To vidíme celkem často. Není pochyby o tom, že kdyby byl býval opisoval

⁷⁴ NA, RG 108, fol. 9 („Kateřina Doubková“); fol. 4 („Jan Kapoun“).

⁷⁵ NA, RG 94 (pro léta 1576–1577) často jsou obšírné nadpisy, např.: „Dán jest recess Kateřině z Lobkovic, aby na místě svém k ouřadu soudu komorního k těm rozepřím, kteréž s Příbramskými činiti měla, poručníka zmocniti, neb registry zapsati mohla.“

⁷⁶ NA, RG 108, fol. 1.

⁷⁷ NA, RG 108, fol. 1.

⁷⁸ NA, RG 108, fol. 7.

⁷⁹ NA, SM B 94/133.

⁸⁰ Letošník, Václav: *Registra otevřených listů*, s. 60: „Rovněž se nelze určitě vyjadřovati o tom, zda bylo registrováno podle konceptů či podle originálů, resp. kopií. Obvyklý způsob v kancelářích jiných byl, že se registrace děla většinou nebo vesměs podle konceptů.“

z čistopisu, nebylo by se mu to mohlo stát. Nejspolehlivějším konečně potvrzením této otázky je, že se originálu při registrování nemohlo použít, poněvadž se registrovalo v určitém časovém odstupu, kdežto originál byl ihned po vyhotovení expedován. Tento časový interval býval někdy dost značný. Těžko si to vysvětlujeme, neboť česká kancelář v době, o které tu mluvíme, jeví se jako úřad, kde pořádek a rychlé úřadování bylo domovem. A pečlivá registrace náležela jistě k první podmínce hladkého chodu kancelářské agendy. Bývá to obvykle náhodné přepsání písaře v datu,⁸¹ které usvědčuje českou kancelář z toho, s jakým zpožděním prováděla registrování. Někdy je to odstup 2 let, jindy 4 léta, jednou dokonce i 10 let.⁸² Pokud jde o celkovou úpravu register, nutno říci, že se zápisy daly pečlivým písmem, podobným tomu, které jsme viděli na čistopisech. Mezery mezi jednotlivými zápisy bývaly přiměřené a záhlaví (nadpisy) psány velkým, často ozdobným písmem, takže přehlednost tím byla zvýšena. Zapisováno bylo v plném znění, a zkracováno jen nejběžnější tituly a fráze, asi v té míře jako na konceptech.

Podoba, v jaké se registra zachovala, není ovšem původní. Dnes jsou to silné knihy v důkladné vazbě, časté mezery uvnitř svazku však svědčí o tom, že byly dodatečně, a ovšem někdy chybně svázány původní volné složky.

Zápisy se daly samozřejmě chronologicky, a chronologie je více méně dobře zachována. Mělo-li několik kusů totéž datum, bylo vypsáno jen v prvním případě, kdežto u dalších zápisů poznamenáno pouhé: „Actum ut supra“. Co nás při studiu register často zarazí, jsou častá prázdná místa mezi jednotlivými zápisy, rezervovaná patrně pro ty písemnosti, které nebyly právě po ruce. Velmi často se ovšem stalo, že tam už nikdy zapsány nebyly.⁸³ Jindy naopak vidíme, že jsou registrovány i ty kusy, které nebyly z kanceláře expedovány, neboť je u nich poznámka: „Nevyšlo“, „Nevyšel

⁸¹ Že přepsání bylo věcí obvyklou, svědčí různé chyby, které se písaři do zápisu vloudily. Některé působí přímo komicky. Tak např. NA, RG 65, fol. 88v datuje písař místo „po Smrtné neděli“ – „Actum v pondělí po smrtné posteli“.

⁸² Písař totiž, zvyklý psát běžný letopočet, napsal jej omylem i do register, což pak bylo ovšem opraveno. Tak roku 1564 (RG 65, přepsání je na fol. 235). Ve svazku RG 106 na fol. 61v je místo r. 1597 omylem 1607. Je tu tedy interval plných 10 let.

⁸³ Někdy je u takového volného místa po straně číslo registrační, jindy ani to ne.

tento dekret“, „Ist nit ausgegangen“ apod.⁸⁴ Registra byla vedena pro každý druh písemností zvláště, nebo pro dva až tři druhy písemností podobných. Toto konstatování má však mnoho výjimek. Tak např. pro počáteční dobu dekretů, kdy jich nebylo ještě tolik používáno, nebyla pro ně ani samostatná registra, nýbrž byly zapisovány do register listů poselacích. Později byla zřizována registra dekretů a recesů obvykle společně s patenty nebo glejty apod.

Vydávání dekretů českou kanceláří

Vydávání dekretů nebylo výlučnou záležitostí české kanceláře. Tak např. česká komora vydávala nařízení ve formě dekretů, kde poměr mezi vydavatelem tj. panovníkem a komorním úřadem byl vyjádřen v úvodě slovy: „Na místě a jménem Jeho Mti. cíś.“⁸⁵ Kromě toho se zachovaly dekry, které sice vyšly z české kanceláře, ale nikoliv jménem panovníkovým, nýbrž jménem místodržících.

Je známo, že nesídlle-li panovník v zemi (na hradě pražském), nýbrž ve Vídni, vydávala královské dekry česká expedice, která panovníka všude provázela.⁸⁶ Mezitím v Praze fungoval sbor králových zástupců, složený z nejvyšších zemských úředníků, tak zvaní královští místodržící.

⁸⁴ Do register byly také zapisovány poznámky, které se nikdy nepřepisovaly na koncept. Např. „*Mutatis mutandis*“ a vyjmenovány osoby, kterým byl ten-
týž dekret poslán. „*Takový dekret v jednostejný slova*“ (NA, RG 94, fol. 51).
Do register je rovněž přepisována ona poznámka o apelacích. To všechno je
vlastně také dokladem, že se registrovalo podle konceptu, poněvadž žádná
z těchto poznámek, určených „*pro domo*“, nebyla pochopitelně přepisována
na čistopis.

⁸⁵ *Sněmy VIII*, s. 62. Podobně nařízení ve věcech říšských vydávala dvorská
komora ve formě dekretů („*Ex consilio Camerae aulicae*“) a právě tak říšská
kancelář.

⁸⁶ Zřízení této expedice přichází v úvahu až za Jagellonců, kteří nesídlili jen
v Praze, ale i v Budíně. Rovněž Habsburkové sídlili většinou ve Vídni. O tom,
že jakási expositura či poboční kancelář panovníka všude doprovázela, máme
celkem četné doklady. Tak se dalo např. na polní tažení. Srv. položku v rozpočtu
při válečném tažení 17. července 1597, která zněla: „*Auf Gutschi und schwere
Wagen zur Kanzlei ... 350 fl.*“ (*Sněmy IX*, s. 456). Jinak to ovšem nejlépe po-
znáváme z datování, kde bývá uvedeno např.: „v ležení polním při Dunaji mezi
Komornem a Rábí“ (NA, RG 65, fol. 290n.).

Až do Obnoveného zřízení zemského byla jejich kanceláří česká kancelář na hradě pražském. Za trvalého pobytu Rudolfa v Praze byla funkce místodržících bezpředmětná. Zato za jeho nástupce bylo zřejmé, že sídlo panovníkovo bude trvale ve Vídni. Tehdy byl úřad místodržitelství obnoven a Obnoveným zřízením zemským byla zřízena samostatná kancelář místodržících v Praze, kdežto hlavním sídlem české kanceláře stala se Vídeň.

Dekrety vyšlé z pravomoci místodržících začínaly: „Jich Mti. cí. nejvyšší páni ouředníci zemští a Jeho Mti. cí. místodržící a rady v království českém...“⁸⁷ nebo „Jeho Mti. cí. nejvyšší páni ouředníci zemští a místodržící na místě Jeho Mti. cí. poroučení ráčili...“⁸⁸ Rovněž čeští direktori, když se po povstání ujali moci, vydávali množství nařízení ve formě dekretů.⁸⁹ Celkem možno říci, že učivání dekretů po Bílé hoře nejen že neustává, nýbrž se jich užívá i tehdy, kde jsme byli zvyklí na druhy jiných písemností.

Dekret stejně jako missiv mohl zasahovat do všech poměrů veřejných i soukromých, pokud nebyly vyhrazeny ústavou zvláštní kompetenci úřední, často se však přenášel i přes tuto kompetenci. Byl jakýmsi instrumentem „vládního nařízení“, obcházelo často ústavu i soudy. Těmito slovy charakterizuje dekret Stloukal.⁹⁰

Proti missivu měl dekret jednu velkou výhodu – mohl být rychle vypraven, neboť nemusel čekat na podpis panovníkův.⁹¹ Tato výhoda nesla s sebou ovšem i možnost zneužití. Oficiálně byl dekret jaksi na pokraji kancelářské agendy, jakožto vyhotovení zdaleka ne tak důležité jako ostatní písemnosti. Ve skutečnosti však byl jakoby „postranní vrátka“, kterých se mohlo

⁸⁷ NA, SM K 165/1.

⁸⁸ NA, SM W 196/1.

⁸⁹ Např. dekret o vypovězení jezuitů, srv. Prokeš, Jaroslav: *Protokol vyšlé korespondence kanceláře českých direktorů z let 1618 a 1619. Sborník Archivu Ministerstva vnitra VII, 1934. Dekrety ty končivaly: „Actum na hradě pražském in consilio directorum“.* Srv. rkp. Archivu hlavního města Prahy č. 744a, fol. 15. Také kníže Karel z Lichtenštejna, když byl ustanoven místodržícím a správcem v Čechách, vydával dekrety.

⁹⁰ Stloukal: *Česká kancelář*, s. 79.

⁹¹ O tom, jak dopisy dlouho ležely u panovníka u podpisu, máme četné doklady. Např. nejvyšší kancléř často píše stranám, aby posečkaly, neboť jejich spis leží u podpisu.

snadno použít např. k eventuálním absolutistickým snahám osob, které v kanceláři rozhodovaly, a jež mohly pak provádět pod rouškou panovníkových nařízení svůj program.

Zachytit všechny obory, kam moc dekretů zasahovala, je věru nesnadné. Stloukal při popisu jednotlivých písemností z české kanceláře vycházejících mluví podrobně i o kompetenci dekretů.⁹² Výčet ovšem, ať sebepečlivější, nemůže být nikdy úplný, neboť dekretu mohlo být použito prostě vždy, třebaš ovšem nikoliv jako formy podávající konečné vyřízení, nýbrž vyjadřující spíše určitou fázi v průběhu jednání. Zvláště častý obor, kam se dekreta, resp. recesy zasahovalo, byla agenda soudní. Strany obvykle podávaly do české kanceláře žádosti o revisi svých sporu, ovšem již řádným soudem rozsouzených. Když kancelář byla svolná revisi provést,⁹³ byla, šlo-li o složitější případ, suplika obyčejné poslána⁹⁴ do apelačního soudu s žádostí o dobrozdání. Proto tak často čteme poznámku: „na zdání z appellací“, „na rotschlog“ apod.

S apelacemi byla kancelář vůbec hojně ve styku. Při zřizování komisí často byli jmenováni právě apelační radové za komisaře, neboť byli od odbornými právníky. Jindy vyžadovala od apelací zaslání akt při tam projednávaných, patrně tehdy, když ji záleželo na rozsudku, který chtěla vynést sama. Z některých písemností české kanceláře, jak je dnes probíráme, můžeme vycítit dokonce náznak jakéhosi sociálního citění.

Tak apelace jsou kanceláří urgovány, aby co nejdříve vyřídily věc chudého člověka: „Jakož z poručení JMti zřízeným raddám nad appellacemi dodány jsou, i poněvadž jest člověk chudý, a drahně dítek maje, pracně se živí,

⁹² Stloukal: *Česká kancelář*, s. 79–80.

⁹³ *Mnoho suplik bylo odmítáno a spor ponechán při rozsudku začatého pořadu práva. Co bývalo kritériem při tom, zda se revise povolí či nikoliv? Jistě že často rozhodovaly přímluvy vlivných osob, dary apod. Někdy se kancelář vymlouvá, že případ „nejasný a spletitý jest“ apod. Jistě ovšem je, že často to byly zájmy politicko-stranické, které rozhodovaly, že korupce a jiné podobné nešvary kvetly již tehdy, o tom nemusíme pochybovat. Tak Vilém Slavata se veřejně ve svých Pamětech přiznává, že „fedruje“ co katolickému náboženství prospívá.*

⁹⁴ *Na zadní straně supliky bylo napsáno např.: „JMC panu presidentu a raddám nad apelacemi a zprávu a dobré zdání odeslati. Ex cancellaria bohemia. 17. Apr[ilis] 1610“; NA, SM B 94/32. Pod tímto textem na základě dobrého zdání, které apelace vyhotovily (obvykle v ustálené formě, jejíž začátek zněl: „Zdání ponižené jest toto...“ a končící: „Ex consilio appellationum“ (NA, SM W 43/17) bylo napsáno rozhodnutí kancléře „fiat recess ut rotschlog“.*

JMC týmž zřízeným raddám nad appellacemi poroučeti ráčí, aby tu appellací z pořádku vyňali a což nejdříve uvážili a tu, kdež náleží, zase obeslali, aby ten chudý člověk tím dřívěji konec spravedlivý o to jmíti mohl“.⁹⁵

Takových momentů, tj. ujímání se drobných chudých lidí je mnoho. Vyplývá to ovšem také z toho, že to byli právě chudí lidé, poněkud drobní řemeslníci pražští, kteří se do kanceláře nejčastěji obraceli se svými těžkostmi. Je jistě zajímavé, že se se šlechtici setkáváme daleko méně, s výjimkou těch, kteří buď byli ve službách dvorských, diplomatických nebo to byli přímo „služebníci české kanceláře Jeho Mti císařské“.

Někteří suplikanti zaplavovali ovšem českou kancelář přespříliš,⁹⁶ těm pak byl poslán „reces na konec“, kterým se přísně poroučelo, aby již v žádostech ustali. Jindy jsou zase utištěováni, že o jejich věci panovník „příležitěho času přemýšleti bude“, obvykle po „dá-li Pán Bůh šťastného do království Českého návratu“.

Kancelář se skutečně často za suplikanty přimlouvala. Např. věřitel má být „hnut láskou křesťanskou“, a dlužníkovi posečkat. Jindy se má jako prokurátor postavit nějakému chudému člověku a býti mu nápomocen radou. „Proti slušné záplatě“ se podotýká, aby snad naděje na odměnu jej více pobídla. Věřitelé se mají přičiniti, aby „ubohého starce“, který jest jím dlužen, „na stará kolena nepřivedli do záhuby“.⁹⁷ Často šlo o věci nepatrné, a skoro se divíme, že česká kancelář supliku a limine neodmítla. Např. Pražané se mají u věřitelky přimluvit, aby na dlužnici „dluh malý za omastek nepožadovala“.⁹⁸

Pražský měšťan se často obracel se svou žádostí buď přímo na kancelář, nebo se tam odvolával po obdržení řádného rozsudku u práva městského, anebo dokonce z apelačního soudu. Tím dával české kanceláři možnost, aby přesahovala meze své kompetence na úkor, v tomto případě, práva městského.

⁹⁵ NA, RG 65, fol. 106.

⁹⁶ Z protokolů došlých suplik vidíme, že např. „Židovka zvaná Satl“ posílala české kanceláři až několik žádostí denně.

⁹⁷ NA, RG 108, fol. 2v.

⁹⁸ Tamtéž, fol. 24. Jindy např. česká kancelář vyhotovila dekret proto, aby lidé „co vzali ze sklepa“ zase vrátili. Jindy se rychtáři nařizuje, aby strany vyslyšel „z stran nějakého starého firhanku“. Nebo aby strana vrátila „šaty nebo rouchy zlatohlav[ové], které lahodnými slovy vymluvila.

Je víc než samozřejmé, že se města, především Praha cítila poškozována. Proto často čteme, jak česká kancelář sice určitou věc nařizuje, ale s podotknutím, že se to neděje na úkor práva městského, resp. městského úřadu pražského. Tím více nás překvapí, když jsme svědky toho, že městský úřad sám na kancelář strany odkazuje. Např. v roce 1590, česká kancelář nařizuje purkmistru a konšelům, „aby oni toho chudého řemeslníka v stížnosti jeho náležitě a spravedlivě spokojili, a jak Jeho Mt. císařskou, tak také kancelář takovými špatnými věcmi, kteréž sami s (!) povinnosti ouřadův svých bez ukazování stranů na kancelář vyřizovati mají, zaneprazdňovati nedopouštěli...“⁹⁹

Záplava suplik, kterými českou kancelář lidé zahrnovali, hlavně ovšem v době, kdy panovník sídlil trvale v Praze, byla tak velká, že tato otázka i na zemských sněmech přicházela na pořad, a činila se opatření, jak tento zjev zmírniti. Byly to totiž vedle suplik podávaných ve věcech závažných jako prosby o milost, přímluvy mocných a vlivných lidí, také žádosti o věci pranepatrné a nezávažné, jak bylo ostatně již uvedeno.

Kolikrát už žadatel z české kanceláře rozhodnutí dostal, ale to prý „za hřbet sobě pokládá“,¹⁰⁰ a obtěžuje znovu. Bylo jasné, že na tom největší vinu měli lidé, kteří za poplatek psali supliky. Jako kontrola těchto „pisatelů suplik“ mělo býti nařízení, že každý, kdo supliku buď spisuje nebo k ní radí, má se na ní též podepsati. V mnohých sněmovních artikulech čteme pak toto nařízení znovu a znovu.

Přesto to všechno asi příliš nepomáhalo, neboť na sněmu r. 1605 se musí zbytečným suplikantům hrozit znovu vězením: „kdož by se koli toho dopustil, takové revizí, nemaje toho příčiny a prvé již spravedlivou výpověď v svá při učiněnou maje, sobě vyžádal, a tak tudy zámyslně a bezpotřebně JMt. císař a rady JMti k zaneprázdnění přivedl, ten a takový každý, na kohož by se to koli vyhledalo a našlo, aby vězením v Bílé věži zde na hradě Pražském za dvě neděle pro příklad jiným seděl a tak strestán byl...“¹⁰¹

⁹⁹ NA, SMP 124/1.

¹⁰⁰ NA, SM W 43/17.

¹⁰¹ *Sněmy XI, s. 183. Již roku 1567 ve stížném spise předloženém králi se hrozí tomu, kdo by z poddaných zbytečně proti pánům svým suplikoval, aby takový člověk „i s tím, kdož by jej k tomu vedl a v tom fedroval, trestán byl“; Sněmy III, s. 340.*

Politický význam dekretů

Zbývá se zmínit o politickém významu dekretů, který byl nemalý. Vždyť dekreta tak často stály v popředí sporů a politických třenic. Vznikalo totiž mnoho stížností, jako by česká kancelář vydávala dekreta z vlastní iniciativy a moci, bez vědomí panovníka. Tím by ovšem byly nástrojem neomezené moci kanceláře. Při tom, vezmeme-li v úvahu datovací formuli dekretu, poznáme, že vlastně každý kus byl nebo aspoň měl být, vyhlášen (nařízen) panovníkem („decretum per imperatoriam Majestatem“) v radě („in consilio Bohemie“, tj. ve sboru nejvyšších zemských úředníků.

Starší zakončení „Actum v kanceláři české“ připomíná naopak na původní způsob, totiž předčítání královských nařízení (nebo královských odpovědí) straně přímo v kanceláři, kde ovšem nebyli přítomni pouze její zaměstnanci, nýbrž se tam scházeli i členové královské rady, takže i starší označení „Actum v kanceláři české“ zahrnuje v sobě do určité míry též sankcionování takového nařízení (tj. dekretu) radou. Tím spíše, vzpomeneme-li Pavla Stránského, který pojem české kanceláře a královské rady ztotožňuje.¹⁰² Jak tedy mohli stavové vznášeti protesty proti vycházení dekretů, když byly vydány se schválením sboru, který byl složen z jejich vlastních řad.¹⁰³ Na to je jediná odpověď: klausule o účasti rady je čistě formální. A nejedna okolnost to potvrzuje. Dekreta, podle znění jejich datovací formule, měly být vesměs projednávány gremiálně. Tomu tak ovšem ani zdaleka nebylo. Běžné kusy, obyčejné žádosti, do kanceláře přicházející, byly prostě rozdělovány mezi referenty (tj. místokanceláře a sekretáře), a v radě předná-

¹⁰² Stránský, Pavel: *Res publica Bojema*, překl. E. Tonner, Praha 1893, s. 248.

¹⁰³ O královské radě a její činnosti máme celkem málo původních zpráv a pramenů. Josef Kalousek definuje královskou radu takto: „Rada královská, kterou bychom nyní jmenovali radou ministerskou, vyřizovala jako v novověkém státu konstitučním s potvrzením panovníka všechny záležitosti státní, o nichž jménem krále se rozhodovalo. Nazývala se v obecné mluvě též kanceláří českou, v úředních listinách „Consilium Bohemicum“. V ní zasedali netoliko nejvyšší úředníci zemští, ... nýbrž také přisedící velikého soudu zemského ... ten sbor slul úředně: nejvyšší úředníci a soudcové zemští; Kalousek, Josef: *České státní právo*, s. 379.

šeny a tam jednáno jen o některých. Byly to věci bezpochyby důležitější, respektive ty, které vedoucí kanceláře uznal k tomu za vhodné.¹⁰⁴

Tento postup můžeme pozorovat ze suplik a z protokolů nebo repertorií došlé pošty. Referent, který poštu probíral, sám vyřizoval některé kusy, jiné postupoval k vyřízení druhým, konečně některé, ale jen malé procento bylo určeno, že bude předneseno v radě. Taková poznámka zněla: Referatur DD (tj. Dominis) in consilio“.

Je až zarážející, jak se málo pramenu zachovalo o zasedání královské rady. Jsou vlastně jen 2 protokoly, pro léta 1605–1608 a 1609, které popsal a rozebral Václav Pešák.¹⁰⁵ Ale i z tohoto minimálního materiálu lze poznati, které věci se v radě projednávaly, jak se rada scházela apod. V přehledu, který V. Pešák pořídil, vidíme, že v radě byly projednávány jen věci důležité, nikoliv nepatrné, které jsme uvedli v předešlé kapitole.

Rovněž zasedání rady si nesmíme představovat pravidelné, s ustáleným počtem členů. Naopak plná presence bývala vzácností. Tak např. nejvyšší kancléř Vratislav z Pernštejna a nejvyšší písař Michal Španovský oznamují císaři, že se o spisech panovníkem jim poslaných uradí, až nejvyšší úředníci budou pohromadě, „wie wir dann alle mitübersandte Schriften alsbald mit Fleiss durchsehen, dieweil aber diesmal nicht mehr als ich obrister Kanzler und Landschreiber der Krone Beheimb zue Stell und diese Sachen, welche Land und Leute betreffen, hochwichtig seind, ist uns bedenklich gewesen, dieselb allein über uns zu nehmen.“¹⁰⁶

¹⁰⁴ Srv. *artikel 10 z instrukce pro slezskou a lužickou expedici z roku 1616*: „hochwichtige Sachen oder was den ganzen statum aller oder mehrer Länder berieren, sollen mit den anwesenden obristen Landofficieren durch den Vicekanzler und Rāth beratschlagt werden“. (Fellner; Thomas – Kretschmayr; Heinrich: *Die österreichische Zentralverwaltung, Abt. I, Bd. II, s. 423–427*). Dále *art. 9 z úmluvy evangelických stavů (českých, moravských a slezských)*: „Alle sie ein-kommende Supplicationes und Minderschriften sollen im Rath gelesen, und was aber grosse Schriften und Acten sein, die sollen unter den Rāthen, doch im geheimb zue halten, ausgetheilet, durch sie zu Hause mit Vleiss gelesen, und manchmals im Rath ordentlich referiret und, worinnen die merita causae beruhen, ad verbum abgelesen und darüber votiret werden“; Kameníček, F.: *Zemské sněmy. Sv. II, s. 649n.*

¹⁰⁵ *Friedrichův sborník, Praha 1931, s. 310–330.*

¹⁰⁶ *Sněmy V, s. 121.*

Druhým přímým pramenem o královské radě jsou „Zápisky Viléma Slavyty z let 1601–1603“.¹⁰⁷ Kdyby bylo možné porovnat věci jím zachycené, které se v radě projednávaly a zároveň registra z těch let, kde by naopak bylo zapsáno vše, co z kanceláře vyšlo, to by jistě mohlo mnohé říci, ale bohužel právě ten svazek register, který by zápisům časově odpovídal, má pro ta léta mezery. Mimo to Slavata nepodává úplný obraz zasedání rady, neboť nebyl tak pilný, aby byl zasedání vždy přítomen.¹⁰⁸

Co z toho všeho plyne? Že lze věřit skutečné účasti rady jen tehdy, je-li to výslovně uvedeno v kontextu. Např. „a majíc tu věc v svém císařském spravedlivém s raddami svými uvážení, takto o tom vyměřovati ráčí...“,¹⁰⁹ „císař též s radami JMti cís. pilně povážiti ráčil, takto o tom vyměřovati ráčí...“,¹¹⁰ „Weil dann ihre kais. und kuhn. Mt. auf die mit den Herrn obristen Landoficiren und Raten der Cron Behem Iren dero erhaltenen Beratungschlagung genedigist entschlossen sein...“¹¹¹

Takové poznámky jsou celkem časté, ale nejsou pravidlem, jak bychom z datovací formule mohli očekávat.¹¹² Závěr tedy zní: běžné věci byly vyřizovány z vlastní moci kanceláře, jen důležitější kusy byly projednávány gremiálně.¹¹³

Všestranná moc kanceláře byla všude zjevná. Nespokojenost těch, které tato moc nejvíce zasahovala, nedala na sebe ovšem dlouho čekat. Šířila se z různých stran. Jednak to byly věci náboženské, otázka soudní pra-

¹⁰⁷ Ed. Antonín Rezek, Praha 1887.

¹⁰⁸ Ač nemáme kontrolu přímo z let, kdy zápisky vznikly, můžeme tak soudit z analogie. Podle protokolů královské rady sestavil Václav Pešák presenci jednotlivých členů. Slavata sice patřil k pilnějším, přesto nebyl přítomen vždy. (V roce 1605 se účastnil devětkrát, 1606 – šestnáctkrát, 1607 – devětkrát, 1608 – ani jednou, 1609 – jednou).

¹⁰⁹ NA, RG 108, fol. 316.

¹¹⁰ NA, RG 50, fol. 238v.

¹¹¹ NA, SM K 92/1.

¹¹² Jména těchto účastníků rady se dovidáme přímo z dekretu jen zcela výjimečně. Např. NA, RG 35, fol. 106.

¹¹³ Srv. zápis v repertoriu z let 1606–1613, na zadních listech k datu 30. 4. 1599 poznamenáno: „reces podle uvážení Jich Milostí pana místokanclíře a p. sekretáře pečeti Jeho Milosti císařské zpečetěný, ode mne vydán...“. Tu je jasně vyslovena kompetence registrátora Ondřeje Weise z Haynu.

vomoci a konečně všeobecná nespokojenost s českou kanceláří a související s tím žárlivost na nadřazenost Čech v otázkách politicko-správních. Když byl v kanceláři všemocným pánem Želinský, byli nespokojenci katolíci. Za jeho éry prý „o kacířských věcech se v kanceláři nechtělo vědět, a spisy se tak založí, aby nemohly býti nalezeny“.¹¹⁴ Naproti tomu za kancelářování Zdeňka z Lobkovic byly zase nekonečné nářky se strany podobojí.

Tak hlavně Pavel Skála¹¹⁵ často propuká v hněv proti mocnému kancléři a kanceláři. Pro naše téma je zajímavé, že ty útoky jsou vlastně především útoky na dekrety. Tady máme praktické (a jistě jako pramen velmi zajímavé) doklady na dosud více méně teoretické úvahy o tom, z čí moci dekrety byly vydávány, zda to byl skutečně rozkaz panovníkův vydaný za součinnosti královské rady, či sama česká kancelář.

Jak často Skála brojí proti těm všem „poručení, které jménem císařským z kanceláře vycházejí“. Neupřímným královským rádcům a příliš přísným dekretům dává jednou dokonce za vinu ztrátu sedmihradské a valašské země.¹¹⁶ Jindy s opovržením kritizuje počínání „papeženců“. Roku 1603 podal totiž Václav Budovec stížný spis císaři, že kněží bratrští za „Pikhartské“ jsou pokládáni, ač Bratří ke konfesi české r. 1575 spolu s podobojí přistoupili. Budovec si stěžuje proto na kancelář panovníkovi: „k některým z nejvyšších stavův že jsou z kanceláře české jménem VCMti poručení vycházely, aby takové kněží, jmenujíce je kacířské a sektářské, odbyli, dokládajíce toho, že augšpurská konfesi zde v zemi přijata není. V čemž abyste VCMti dobře s gruntem zpraveni býti ráčili, stavové nikoli tomu věřiti nechtěli...“¹¹⁷

Nespokojenost na nekatolické straně na českou kancelář a její metody se hromadila a stupňovala. Ke skutečnému střetnutí, jak to líčí Skála, došlo r. 1609, po uveřejnění dvou dekretů, (z nichž jeden byl určen purkmistru

¹¹⁴ Kameníček, F.: *Zemské sněmy*, sv. III, s. 384.

¹¹⁵ Pavla Skály ze Zhoře *Historie česká od r. 1602 do r. 1623*, MHB II, sv. I, ed. Karel Tieftrunk, Praha 1865.

¹¹⁶ *Tamtéž*, s. 206.

¹¹⁷ *Tamtéž*, s. 65. *Že ani po Bílé hoře se poměry mnoho nezměnily, svědčí poznámka Viléma Slavaty v jeho Pamětech. Že totiž za jeho doby „lidé psaní z dvorské kanceláře české vydaná prohlašovali, jako by bez vědomí císařského vycházela, ano i samému císaři o tom psávali, takže Ferdinand III. zvláštním nařízením, přípisy a rozkazy dvorské kanceláře české ochrániti musil;“ Slavata, s. 16.*

a konšelům staroměstským, druhý pražské akademii), o povinnosti účastnit se procesí Božího těla.¹¹⁸

Je významné, že o této události máme zachovány dva prameny, a to každý z jiného tábora - vedle Skály vypisuje tuto událost i Vilém Slavata. Nemohu necitovat onu pasáž, kde Skála líčí vzrušenou návštěvu pánů podobojí v české kanceláři. Přicházeli rovnou ze sněmu, který se právě v Praze konal, aby protestovali proti vydání těchto dekretů, které jsou prý proti královským nařízením z r. 1608, kde se jasně prohlašovalo, že nikdo nemá být v náboženských věcech utiskován.

Skálovo vypravování postihuje pány stavy na sněmu: „A mezitím ohlášení toto znamenité hned té chvíle ode všech stavův na sněmě se stalo: Kdyby koli kdo jménem JMC, buď duchovní nebo světský člověk, jaké nátisky v náboženství buď jím stavům anebo i lidem poddaným činiti chtěje, proto je obesílal buď na kancelář anebo kamkoli jinam na jakékoli dekrety: tedy že proti takovému všickni za jednoho a jeden za všechny věrně státi chtějí a se stavěti povinni nebudou, než dadouce pánům direktorům země obzvláštěně zřízeným o tom věděti, že sami stavové spolu s direktory na místě toho každého straně odporné z toho odpovídati chtějí. Ta protestací vůbec ode všech tří stavův hlasem učiněna jest. Když tedy stavové pod obojí byli z tak mnohonásobných příčin vysoce důležitých tak přenáramně zjitřeni proti bouřlivým papežencům, a nejvíce pak proti nejvyššímu kancléři, tožť urodila se jim nová příčina nemnoho chatrnější, pro kterou se naň velmi zuřivě obořili, vstoupivše k němu i k jiným nejv. úřed. a soud. zem. pod jednou do kanceláře. Ačkoliv zajisté, jak předešlým sněmem, tak ovšem i jinými mnohými resolucemi císařskými až i mandátem jeho posledním stavové byli v tom dobře zjištěni, že žádný nemá jich při náboženství utiskovati, jak z duchovních, tak ovšem i politických lidí, ani je nutiti k něčemu jinému, což by svědomí jejich sněsti a za slušné uznati nemohlo; však a tím se vsím nejvyšší kancléř, nemaje dosti na předešlých protismyslnostech, týmž stavům prokazovaných, pokusil se teď opět poznovu směle o to, že pod tímto obecním jednáním sněmovním vypravil z kanceláře české pod jménem a titulem císařským 16. d. června dva rozdílné dekrety dolů do měst Pražských, jeden purkmistrům a konšelem týchž tří měst, a druhý rektorovi, děkanovi a direktorům akademie Pražské svědčící, ...“.

Skála pokračuje:

„Stavové měvše sobě přednesené takové dekrety jak od úřadův nebo obcí, tak ovšem od akademie a kněžstva pražského, které se k nim pod ochranu přikázala, ustrnuli se na tom, aby takové předsevzetí neslušné

¹¹⁸ Vydány byly 16. června 1609.

nejvyššímu kancléři i jiným nejv. úředn. a soud. zem. pod jednou, věděli-li by co o takových dekretích a vyšli-li sou s volí a vědomím jejich z kanceláře české. A když jim všickni odepřeli patrně, že by neměli o nich žádné vědomosti, tedy zeptal se Václav Budovec samého kancléře. Z jakých příčin jest on o své újmě psáti dal a vlastní rukou podepsal. Kterýž hájil se mu tím, že jest měl sobě to od císaře poručeno. Ale Budovec strhl mu tu obranu jeho řka: Že není k víře podobné, aby JMC, jsa nyní tak vysoce pilnými a důležitými věcmi obecnými přenáramně zaměstknán, měl na takové dekry pomysliť a jemu to poručiti vypraviti, ale že jest to všecko s vlastní jeho hlavy zlobivé a záští starodávního k náboženství evangelického pošlo. I poněvadž taková poručení čelila by zřetelně a oble proti právu a zřízení zemskému, proti sněmovnímu snesení roku pominulého zavřenému, ano i proti v nově vydaným mandátům královským 20. d. máje, a byť i třeba sám JMC z nabádání něčího negruntovního a neprávniho co nařizovati a chtíti míti ráčil: tedy že by povinnost jeho kancléřská to s sebou přinášela, JMC v tom rozšafně a poddaně ponapomenouti, aby nic takového, což by jeho předešlým resolucím milostivým naskrze odporaná a vůbec pohoršitedlné bylo, před sebe bráti a z své kanceláře vycházeti dopouštěti neráčil.

Proto, když se jest to nicméně již tak sběhlo, že stavové nemohou žádnou měrou v tom dávatí nejmenší viny JMC, nýbrž toliko jemu kancléři samotnému. Odkud již opět světle a patrně poznávají, že by on byl vsechných jich a taky obecného pokoje a pokojně JMC správy nejhlavnější nepřítel a rušitel, a že není žádnou měrou slušné a spravedlivé, aby jak kněžstvo tak i měšťané všech tří měst pražských měli těm dekretům za dosti činiti a jmenované processí proti svědomí svému dobrému a proti milostivému JMC jich v tom opatření obcovati, jakož pak že žádný z nich toho úmyslu není, čemu tomu folkovati.

Když pak kancléř ozval se na to stavům s popudlivou myslí i tváří, že žádny z nich, dokud živ, nebude moci toho naň v skutku a v pravdě dokázati, aby on obecného pokoje království českého protivníkem a rušitelem býti měl, bylo mu zase na to řečeno od Václava Budovce směle a srdnatě, že přítomní stavové podobojí, co tak koli tu jemu z úst vůči mluví, troufají sobě konečně to všecko mnohem podstatněji naň při obecném sněmě tomto prokázati a řečí svých dolíčiti. Což se potom brzo i stalo. Nebo když nejv. úřed. a soud. zem. pod jednou přišli spolu s ním mezi stavy pod obojí do sněmu, tu Václav z Budova jménem a z poručení všech jich všecko mu zjevně přede všemi vytřískal a obšírnými slovy dovozoval, že jest nejúhlavnější nepřítel neřkuli samých stavu pod obojích, alebrž všeho pokoje obecného a tak celého království. Na to také hned opět od něho toto zjevné ohlášení proti němu a vsechněm jeho náhončím učiněno: pokudž by ty nepokojné a neupřímné (!) hlavy nepřestávaly buď tajně nebo zjev-

ně všechno zlé a nebezpečné jak proti stavům pod obojí tak ovšem i proti celému království a vlasti jich milé obmýšleti, tedy že stavové pod obojí, nedovolají-li se při JMC k určitému dni jisté a dokonalé resolucí, na kteréž by slušně obvyknouti mohli, beze všech dalších odkladův na defensí umíněnou konečně nastoupiti a ji dobré JMC i v všechny pokojných stavův a obyvatelův království českého mezi sebou naříditi chtějí.

Proti tomu nejv. kancléř, jak uměl nejlépe, hleděl se vymlouvatí stavům z toho domnění, mezi jinou omluvou svou i těch slov doloživ, že by on byl příliš poctivý člověk, než-li aby takové věci před sebe bráti a jimi vinen býti měl. Kteréž to to slovo „příliš poctivý“ obec tu v soudnici rychle ujavši, divně mu je přetřásala a jej pro ně nahlas hned čatsky vysmála, že se velice hanbiti musil“. ¹¹⁹

Tuto událost, celkem velmi charakteristickou pro předbělohorský stav, líčí nám i Slavata ve svých Pamětech. U něho je to samozřejmě nejv. kancléř, který zůstal neporaženým hrdinou v tomto slovním utkání. ¹²⁰ O tom, že dekrety stály na poměrně významném místě předbělohorské politiky, svědčí jednání sněmovní, ke konci 16. stol. a pak až do Bílé hory jako červená nit vine se stížnost za stížností na pověstná „poručení, která jménem JMC z kanceláře české vycházejí“. Nespokojenost rázu politicko-správního a nářky na přílišné zasahování kanceláře do soudní pravomoci jiných instancí, možno rozdělití teritoriálně: na nespokojenosti v Čechách, ale hlavně ve vedlejších zemích koruny České.

Zatím co inkorporované země měly vždy pohotově komplex gravamin, což plynulo z pocitu, jako by Čechové pěstovali vlastní nadřadenost a vedlejší zemím poručníkovali. Kdežto nespokojenost v Čechách samotných pramenila zvláště z přílišného zasahování české kanceláře do soudnictví, nespokojení proto byli hlavně ti, jichž se to nejvíce týkalo: města a především Praha. Stížnosti tohoto rázu sahají nejhluběji ze všech. Plnou tíží viny však nelze svalovati na českou kancelář, neboť příležitost k zasahování do práv druhých dávali jí často někteří suplikanti, kteří se na ni obraceli, zatím co měli hledat pomoc u práva příslušného jeji věci. A kancelář skutečně těmto spoustám suplik chtěla udělat konec.

¹¹⁹ Skála, s. 219–223.

¹²⁰ Slavata: *Paměti*, s. 310. *Když přišli stavové pod jednou do kanceláře: „a to v tak velikém počtu, až jim kancelář postačiti nemohla“ ptal se p. Václav z Budova nejv. pánů úředníků pod jednou „zdali jsou o těch dekretích proti sněmovnímu léta 1608 snešení a JMC mandátům vydaných, věděli a zdali s vůlí jejich vyšly?“ U Slavaty reagovali páni takto: „sstoupivše se, odpověděli, že ti dekretové tímž způsobem vyšli, jak jsou předešlých let vycházeli“.*

Již v jiné souvislosti jsme slyšeli, jak hrozila tresty těm, kteří českou kancelář zbytečnými suplikami zaneprázdnňovali. Města se samozřejmě cítila zkracována na svých právech. Je tedy už r. 1567 na sněmu usneseno, aby byli potrestáni ti, kteří „svévolně bez hodné příčiny suplikují“.¹²¹

S českou kanceláří byl nespokojen nejen stav městský, nýbrž i právě tak stav panský i rytířský. V tom směru je zajímavý stížný spis, který podal domněle Sebestián Vřesovec při zahájení sněmu dne 20. března 1593. Tento spis byl příčinou známé aféry z konce 16. stol., totiž procesu proti Jiřímu z Lobkovic. Hlavním bodem sepsání byl ovšem artikl o obsazení nejvyššího purkrabství. Ostatní artikuly měly pouze podpořit víru ve věrohodnost spisu. Mezi tyto patřil jistě i pasus o dekretch.

Jinými slovy: i když spis byl fingován, některé jeho body vyplývaly ze skutečných potřeb a snah po nápravě. V tomto smyslu se dívá na stížný spis i V. V. Tomek ve své práci „Spiknutí Jiřího z Lobkovic 1593“,¹²² neboť říká na s. 827: „Lehko jest poznati, které z těchto stížností pocházely z podobných sobeckých podnětů... a které z nich se dotýkaly snad opravdivých nedostatků a přechvatů, jichž zastavení bylo žádoucí“.

Onen, v pořadí pátý artikl, zněl:

„A kdež z jest předešlymi sněmy obzvláště sněmem posledním od JM císařské s námi stavu tohoto království jisté snesení se stalo, aby tak pořad práva a exekuci se nedálo, tak aby pořad práva svojo průchod jmíti mohl, v tom čase však jest se toho neumenšilo, nýbrž patrně jedno poručení na druhé a odložení pořadu práva některým osobám z stavu sou procházela a vycházejí, nicméně i dekrety z kanceláře JM císa. zhusta již netoliko v městech Pražských, ale po krajích procházejí, což vše na postranní zprávy některých lidí či pak koliv se děje. Protož za to prosíme, aby to přetrženo bylo, JM císař, aby to milostivě zastaviti a nad řádem a právem, toho aby každé z obyvateluoiv volně bez odkladuoiv a prutahuoiv užiti mohl, milostivou a ochrannou ruku držeti ráčil, poněvadž JM císařské práva obhajovati náleží.“¹²³

Nejlepším důkazem toho, že tento pátý požadavek byl odezvou skutečného stavu, je podmínka, kdy stavové odmítli přijmouti císařskou proposici a na sněmu o ní jednati dříve, než jim budou z Vřesovcova spisu povoleny

¹²¹ *Sněmy III*, s. 340.

¹²² Tomek, Václav V.: *Spiknutí Jiřího z Lobkovic 1593. Časopis českého musea* 1853, s. 216–245.

¹²³ *Sněmy VIII*, s. 236.

4 artikuly. Byl to mimo slib obsazení nejvyššího purkrabství také artikl: „dass E. Mt. böhmische Kanzlei oder Kammer keine Straf oder Pön auf die Stände ohne derselben landtägliche deshalb Vergleichung sollte legen können“.¹²⁴

Naříkali tedy na českou kancelář jak členové stavu městského, tak i stavů vyšších. A byly-li tyto nářky dosti velké v Čechách, tím větší byly v zemích vedlejších, neboť tam k nim přistupovala již zmíněná nevraživost na převahu českého vlivu na správu země.

A opět jsou to města, která první se cítí býti poškozována v právech, hlavně ve své moci soudní. Tak roku 1580 moravští stavové připomínají Rudolfovi II.: „skrze pány posly naše, který sme léta minulého 1579 k sněmu obecnímu na hrad Pražský vypravili, vzložení k tomu milostivě povoliti, a to i dekretem a pečeti VCMti nám všem čtyřem stavům markrabství tohoto milostivě potvrditi a ubezpečiti ráčili...“, že totiž od výpovědi u městského práva udělené nikdo se nikam nemůže odvolat. Přesto prý se někteří lidé na císaře obracejí, a „jakž pak i některá psaní s kanceláře VCMti české dvorské ... proti takové svobodě zemské, čehož prve nebejvalo, těchto minulých časuov učiněna jsou“... proto panovníka prosí, aby nařídil „...taková psaní aby proti nadání JCMti a snesení našemu nevycházely“.¹²⁵

Podobné stesky můžeme pak ještě čísti často. Tak na př. na sněmu v Brně r.1590, r. 1613 atd. Tehdy si moravští stavové stěžují, že jsou v kanceláři přijímány supliky, které prý opomíjejí instanci zemského hejtmána moravského. Ihned však podotýkají; v čemž my však VCMti ani kanceláři VCMti české dvorské žádné viny nedáváme.¹²⁶ Komu ji tentokrát dávali, skutečně nevíme.

V prvních letech 17. století se stav ještě víc a více zotřoval. Nebyly to jen rozbroje a intriky v panovníckém domě, ale i zatrpklosti mezi samotnými stavy, co situaci zhoršovalo. Vhodná příležitost k osvobození se z područí české kanceláře se naskytla Moravanům při střetnutí císaře Rudolfa s bratrem Matyášem. Známou smlouvou libeňskou (r. 1608) zbavila se Morava konečně nadvlády Čech, neboť od té doby česká kancelář nesměla zasahovat do moravských věcí.¹²⁷ Když potom po třech letech nastalo

¹²⁴ *Sněmy VIII*, s. 757.

¹²⁵ *Kameníček, F.: Zemské sněmy III*, s. 675n.

¹²⁶ *Tamtéž*, s. 755–756.

¹²⁷ *Kameníček F.: Zemské sněmy I*, s. 477.

opětne spojení jak osobou panovníkovou, tak i správní, přišli Moravané, podobně jako ostatní přivtělené země, se známými gravaminy, které se měly projednávat na generálním sněmu, který se konal v Praze, roku 1611. J. B. Novák, který v edici „Sněmů českých“ vydal akta tohoto generálního sněmu,¹²⁸ nastínil v předmluvě obraz tehdejší politické situace. Tam celkem velmi ostře kritizuje politiku stavů vedlejších zemí: „Nedovedli-li stavové vtělených zemí utvořit nic nového, co by nahradilo českou kancelář a její ústřední postavení na správě zemí koruny české, neměli se nepřátelsky stavět proti tomuto středisku, že bylo ve vlivu českých stavů. Taková politika byla v té době krátkozraká.“

Novák se dále zastává českých stavů, kteří, i když si nadřazenost vskutku přisvojovali, měli prý konečně na ní právo: „Čechy byly země vládnoucí - hlava, a ostatní údy“. Stavové z vedlejších zemí prý neměli ve své zaslepenosti vztahovat své zášti na všechnu obec českých stavů, měli-li stížnost na českou kancelář. Tím vším sloužili utvrzování moci panovníka. „Jen stavovský spolkový stát se silným a dobře organizovaným ústředím, mohl čelit krisím, které stavovství očekávaly“, podotýká správně J. B. Novák.¹²⁹

Přistoupila-li k tomu všemu ještě rivalita a zášť osobní, která byla mezi Zdeňkem z Lobkovic a vedoucí osobností moravskou, panem Karlem st. ze Žerotína, byla bojová nálada dotvrzena.

Na generálním sněmu, který se konal v květnu r. 1611 na hradě Pražském, měl být vyřešen vzájemný poměr všech stavů České koruny. Z velmi obsažného spisu moravských gravamin, který se většinou obracel proti české kanceláři, vyjímá jen ty části, které mají k tématu této práce vztah nejužší.¹³⁰

Přímo proti dekretům se spis obrací v bodě 10 těmito slovy: „Též skrze dekry a recessy, poněvadž toho nebývalo, aby se nic neporoučelo, než bylo-li by co toho potřebí poručiti, aby se to dalo skrze psaní královské, jakž prve obyčej býval“.

Ale i spousta jiných artikulů je toho druhu, že s vycházením dekretů více méně úzce souvisí. Např.: Aby žádný z Moravy nebyl obslán do české kanceláře a tam dlouhé měsíce nemusil čekat na předvolání; aby česká kancelář nezřizovala komise ve sporech, které k posouzení patří k zem-

¹²⁸ *Sněmy české XV, Praha 1929.*

¹²⁹ *Tamtéž, s. 53n.*

¹³⁰ *Srv. též Konopka, J.: Separční snahy Moravanů na generálním sněmu r. 1611, Brno 1914 (zvláštní otisk z Časopisu Matice moravské).*

skému soudu moravskému, „tak aby nebylo potřebí obyvatelům jinam ven ze země o věci své vlastní se trmáceti“. A aby vůbec na Moravu bylo psáno „s takovou povolností a mírností, kteráž se zachovala za časů předešlých králův českých slavné paměti, ano i za JM císaře Rudolfa až do léta 1601¹³¹ a ne s takovým dotejkáním, utrhaním, hrozením a sápáním, jako jest se od toho času dále, takže se obyvatelé ustavičně nemilosti báti a strachovati musili“.

Když už kdo do kanceláře se bude musit dostaviti, „aby mu pro potěšení jeho a pro spravedlivost“ povoleni byli přátelé, kteří by mu při výslechu nápomocni byli a jemu radili.

K tomu také aby se na žádného „neutíkalo s řečí a stiháním slov“, tak aby z mysli jsa vyražen, nevěděl co odpovídati a kam se obrátiti“.

Dále: kancelář nemá při sporech „více jednu nežli druhou stranu fedrovati“. Žádosti a žaloby poddaných přijímány aby nebyly, ale ti na hejtmana moravského odkazováni. Hlavně pak když někdo z městského práva by spor měl a strana protivná „nějakého přítele neb patrona při dvoře, a obzvláště při kanceláři české měla“, a proto spor s pořadu regulárního soudu sňat a do české kanceláře převeden byl „na veliké práv a starobylých obyčejův městských ublížení...“ Neb dokonce když rozsudek již při domácím právu byl vynesen, k české kanceláři se lidé odvolávali a „proti všemu pořadu právnímu inhibitorias litteras“¹³² si prý vyjednávali, „takže takové schválené ortele k exekuci a vyřízení svému přicházeti nemohly, a tudy mnozí chudí lidé netoliko spravedlnosti svých, dobrým a pořádným právem nabytých, nikdá dosáhnouti sou nemohli, nýbrž takovými divnými průtahy zemdeni jsouce a práva svého dáleji následovati nemohouce, buď v škodné smlouvy se vydávati aneb dokonce od spravedlností svých (nemajíce již čím dokládati) upustiti a tak hynouti museli“. Česká kancelář nemá též poskytovat zbytečná „příročí“ a tak „marnotratným folkovati, poctivě pak dobře zachovalé lidi o statky jejich a jmění připraviti“.

V dalších bodech moravští stavové žádají, aby nejvyšší kancléř, poněvadž i věci moravské řídí, i jim skládal přísahu a místokancléř aby byl brán z řad moravské šlechty, neboť kancléř, jako rozený Čech, nebývá dobře obeznámen se zemskými právy moravskými.

¹³¹ Je to snad narážka na údobí, kdy Lobkovic začal působit v kanceláři. V úřad sice již nastoupil r. 1599, ale než se plně ujal vlády v kanceláři, trvalo také nějakou dobu.

¹³² Tj. recesy.

Nespokojeností byla, jak vidno, míra vrchovatá. Plných 49 článků vyplnila tato gravamina,¹³³ podle nichž se česká kancelář jeví ve skutečně špatném světle.¹³⁴ Třebaže však toho bylo opravdu mnoho, co Moravany tížilo, přece jejich tendence nebyly ani zdaleka tak separatistické jako u stavů slezských a lužických. U těch to ovšem byla jejich převážně německá národnost, která tyto snahy ještě stupňovala.

Na generálním sněmu předkládají sice požadavky zcela obdobné požadavkům moravským, tj. česká kancelář nemá vydávati dekrety, nařizovat komise, poskytovat „příročí“ (cautiones moratorias) atd.¹³⁵ Podobně Jako Moravané žehrají i Slezané vedle kanceláře hojně na apelační soud. Úředníci prý tam nejsou znalí slezských práv a „...auch sonst allenlei Unordnung vorgehet, als, das offers die Acten verloren oder ja viel lange Jahr liegen bleiben, auch wol unerledigt zueruckekommen“.¹³⁶

Co však bylo odlišné v gravaminech slezsko-lužických, byl požadavek zřízení zvláštní expedice slezsko-lužické s německým místokancleřem, s rady a sekretáři, ovšem se sídlem v Praze.¹³⁷

Ale ještě na podzim téhož roku (1611), když císař Matyáš jel do Slezska, přišli s požadavkem kanceláře zcela samostatné, se sídlem ve Vratislavi. Zřejmě dovedli nového panovníka diplomaticky zaskočit, neboť na splnění tohoto požadavku vážali složení „holdu“.¹³⁸

Matyáš po určitých rozpacích zřízení slezské kanceláře povolil, ovšem jen jako provisorium, o kterém se mělo rozhodnout na příštím sněmu.¹³⁹

¹³³ *Sněmy XV*, s. 407–417.

¹³⁴ *V odpovědi českých stavů na gravamina odkazuje se mimo jiné na článek o dekrettech k rozhodnutí samého krále: „Co se otevřených listů, co se rozličné věci, též mandátův, gleitův, dekretův nebo recessův, kteří by do markr. Moravského vycházeti měli, dotýče – poněvadž ta věc vlastně J. Mti. král. jest, jakkoli JMti. král. o to s stavy markrabství Moravského se namluviti ráčí, toho se při tom zůstavuje“.* *Sněmy XV/2*.

¹³⁵ *Sněmy XV/2*, s. 467n.

¹³⁶ *Tamtéž*.

¹³⁷ *V instrukci vyslaným na sněm je také zmínka o tom, aby německý místokancleř a sekretáři byli původu slezského nebo lužického. Rovněž apelace mají být zřízeny samostatně a to se sídlem ve Vratislavi.*

¹³⁸ *Gindely, Anton: Rudolf II. und seine Zeit*, sv. II, s. 345n.

¹³⁹ *Fellner – Kretschmayr*, sv. I/2, s. 414n.

A. Gindely charakterizoval situaci tím vzniklou takto: „Die böhmische Krone hatte jetzt zwei Kanzleien, um uns anders auszudrücken, zwei Ministerien des Innern“.¹⁴⁰ Odpor českých stavů, s kterými tentokráte šli solidárně i Moravané, byl proti této novotě velký. Hned na sněmu budějovickém, v lednu 1614, kam Slezané odmítli přijíti, se proti slezské kanceláři stavěli.¹⁴¹

Hlavně však příštího roku, na generálním sněmu pražském, vznesli stavové na císaře žádost, aby tuto záležitost uvedl do původního stavu: „Co se místokanceláře německého a té celé prvé nikdá nebývalé expedicí kanceláře slezské dotýče, poněvadž ta věc vysoce a velice proti Regalium JMC jakožto krále českého a koruny české, též proti privilegiím a všem starobylým chvalitebným zvykostem království znamenitě čelí“, proto aby to „prv předešlý chvalitebný dobrý způsob a obyčej milostivě uvéstí ráčil“.¹⁴² Konečně v červnu roku 1616 sjela se do Prahy deputace k vyřízení této otázky.

V září došlo k dohodě a obě kanceláře byly opět spojeny. Ty písemnosti však, které byly určené do Slezska nebo Lužice, měly napříště nésti klausuli: „decretum in consilio regis Bohemiae expeditionis Syleciaciae“ či „Lusatiae“.¹⁴³

Otázka slezské kanceláře vynořila se ještě jednou, a to roku 1619, kdy naopak to byli čeští evangeličtí stavové, kteří si chtěli získat Slezany na svou stranu v odporu proti Ferdinandovi Štýrskému, a proto jim slibovali mimo jiné i samostatnou kancelář.¹⁴⁴

Stížnosti na českou kancelář nepřestávaly, naopak čteme o nich takřka v předvečer Bílé hory. Tehdy jedním z nutných předpokladů byla právě

¹⁴⁰ Gindely, A.: *Rudolf II.*, s. 347.

¹⁴¹ *Sněmovní artikule 1614.*

¹⁴² *Sněmovní artikule 1615.*

¹⁴³ Fellner – Kretschmayr, sv. I/2, s. 423–427. Tato instrukce, byť i dílčího poslání, nahrazuje nám částečně celkovou instrukci pro českou kancelář. O některých zajímavých bodech tu byla zmínka. Nicméně zajímavý je i artikel 22, který jasně dokazuje, že o korupci a podobné věci v kanceláři nebylo nouze („alle Agenterei, Solliciturn und dergleichen sollen denen bei der Canzlei dienenden Personen umb allerhand bösen Verdachts wegen, untersaget und bei Straf verboten sein“).

¹⁴⁴ Kameníček: *Zemské sněmy*, sv. II.

úprava těchto palčivých otázek, které souvisely s českou kanceláří a písemnostmi jménem panovníka z ní vycházejícími .

Na generálním sněmu, konaném na hradě Pražském 31. července 1619, smluvena byla mezi evangelickými stavy dohoda, kde mezi mnoha jinými artikuly byla na př.: „aby z české dvorské kanceláře žádná poručení jak jménem JM král., tak žádného kohokoliv jiného vědomě nevycházela, kteráž by proti majestátům, zřízením zemským, právům, starobylým zvyklostem a obyčejům“ čelila.

Psaní pak, která z kanceláře vycházejí, „s takovou povolností, mírností a rozšafností“ mají být psána, jako se dříve dalo. A řada dalších, od dřívějších známých nářků: nemá se díti obesílání ven ze země, neboť tato „týmž zemím znamenitě obtížná jsou“, nemají se zřizovati komise, supliky poddaných se nemají v kanceláři přijímat atd. atd.¹⁴⁵

Ba ani v roce bělohorské bitvy neustoupily tyto starosti do pozadí, ač šlo o dobu nanejvýš napjatou a čas k rozjímání nad věcmi nevojenskými byl jistě omezen. Na sněmu, který se konal na jaře r. 1620, zabývali se stavové zase českou kancelář: Panuje prý v ní nezpůsob, že strana si žádného z přátel svých s sebou při předvolání bráti nemůže. Bývalo pak na každého těžkými otázkami útočeno, že nevěděl kudy kam. To má být napříště odstraněno, se stranami má být jednáno vlídně a každému dovoleno vzít si poradce.¹⁴⁶

Z toho všeho vyplývá dojem, že česká kancelář byla úřadem vskutku s despotickými metodami. Rozhodně dovedla být mocnou záštitou těm, kdo byli ideově na straně jejich vedoucích, a naproti tomu byla předmětem věčných útoků a stížností z táborů protivných. Z řad těchto posledních bylo nejvíce útočeno na dekrety, recesy a vše co s jejich vydáváním souviselo. Tak můžeme říci, že tyto písemnosti často rozvířily hladinu tehdejšího politického života.

¹⁴⁵ *Tamtéž*, s. 649n.

¹⁴⁶ *Sněmovní artikule 1620*.

Zusammenfassung

Die Dekrete der Böhmisches Kanzlei in der Zeit vor dem Weißen Berg

Die Dekrete als diplomatische Kategorie sind die Schriftstücke, die sich in der Mitte des 16. Jahrhunderts in der schriftlichen Produktion der Böhmisches Kanzlei neu erschienen. Nur die Urkunden, Patente und Briefe bildeten bisher die schriftliche Produktion der Böhmisches Kanzlei. Die Dekrete als eine neue Sorte von Schriftstücken hatten ganz andere Form als die obgenannten Dokumente und auch eine andere Funktion. Die Grundcharakteristik der Dekrete war ihre unpersönliche Stilisierung (der Herausgeber ist in der 3. Person genannt), sie erschienen zuerst in der Form der sog. Rezesse, d. h. als die Antwort des Herrschers auf die vorgelegten Supliken, die aber die Lösung der Sache nur verschiebten und eigene neue Rechtsverrichtung nicht aufbauten. Nach der bestimmten Übergangsperiode wurden diese „Antworten“ mit den neuen Rechtskonkretheiten ergänzt. So entstand eine neue Dispositivschriftlichkeit. Ihre Differenz von den bestehenden Sorten wurde auch in der Datumformel ausgedrückt. Es wurde hier der Ausdruck „decretum“ statt bisher verwandten „actum“ angegeben.

Die Verfasserin führte in ihrer Arbeit eine formale diplomatische Analyse der Dekrete durch, deren Einreihung in die Produktion und Amtierungsmethode der Böhmisches Kanzlei in der Zeit vor dem Weißen Berg. Am Ende ihrer Studie widmet sie sich auch der Inhaltscharakteristik der Dekrete und deren Funktion. Die Dekrete wurden ausschließlich auf dem Papier geschrieben, meistens für eine konkrete Person oder eine Gruppe von Personen bestimmt und einer konkreten Angelegenheit gewidmet. Die Verfasserin bringt ausführlich die Entstehung der Dekrete nach, von der Vorlegung der Suplik, über Evidenz, Erledigung, Formulierung, Entstehung der Reinschrift bis zur Registrierung. Charakteristisch für Dekrete war der sehr bündige und strenge Text mit einem appellativischen Inhalt.

Das Anwachsen der Produktion von Dekreten ist vor allem in die Zeit der Kanzlerschaft Zdeněks von Lobkowitz während der Regierung Rudolfs II. hineinversetzt, wann die Dekrete meistens die anderen (vom Herrscher nicht herausgegebenen) Schriftlichkeiten ersetzten. Gegenüber dazu, dass die Dekrete ein Produkt der byrokratischen Tätigkeit der Böhmisches Kanzlei wurden und ohne das Wissen des Herrschers entstanden, waren eine beliebte Art beschleunigter Amtierung, aber auch die Möglichkeit des politischen Zwangs und eine Quelle der Reihe von politischen oder kirchlichen Konflikten.

Decrees of the Czech Chancellery in the Period before the Battle of the White Mountain (1620)

This article focuses on decrees as a new form of written document produced by the Czech Chancellery, one that began to appear in the 1570s. The author carries out a formal diplomatic analysis of the decrees and the role they played in the output and operations of the Chancellery. At the end of the article, the author discusses the content and functioning of the decrees themselves.

Královští rychtáři ve věnných městech v předbělohorském období* na příkladu Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky

David Novotný

Mezi systémové změny, které vyvolal nezdařený odboj českých stavů proti Ferdinandu I., patří jmenování královských rychtářů v českých královských a věnných městech.¹ Literatura se většinou shoduje v názoru, že se jednalo o závažné omezení městské samosprávy prostřednictvím úředníků s přímými vazbami na panovníka a českou komoru.² František Roubík, autor jediné shrnující studie k problematice královských rychtářů, věnoval na základě pramenů centrální provenience pozornost primárně pražské-

* Článek vznikl pod vedením Mgr. Petra Černíkovského jako součást diplomové práce *Vztahy královských věnných měst jihovýchodních Čech k panovníkovi v době předbělohorské (1526–1618/20)*, obhájené v roce 2007 na Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

¹ V textu užívám označení „královský rychtář“ či „rychtář“. Jedná-li o rychtáře městského, je to výslovně uvedeno. Materiály uložené v rámci fondu AM Vysoké Mýto v SOKA Ústí nad Orlicí mi nebyly dostupné. Vzhledem k omezenému rozsahu studie nebylo možné detailněji řešit problematiku městských elit; pod tímto označením zjednodušeně rozumím konšely, obecní starší, královské rychtáře a jejich příbuzné.

² Čelakovský, Jaromír: *Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*. Praha 1881; Demel, Jaroslav: *Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých I*. Praha 1904, s. 158–175; Janáček, Josef: *České dějiny. Doba předbělohorská I*, 2. část. Praha 1984, s. 173–335; Kapras, Jan: *Přehled právních dějin zemí České koruny I a II*, 3. vydání, Praha 1927, s. 138; Pánek, Jaroslav: *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*, Praha 1982, s. 21–22; Roubík, František: *Královští hejtmané v městech pražských v letech 1547–1785. Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy (dále SPDP) 7*, 1933, s. 121–188; Týž: *Královští rychtáři v pražských i jiných městech v letech 1547 až 1783*, SPDP 6, 1930, s. 265–355 (zejména s. 265–270 a 309).

mu souměstí. Naopak spíše opačným způsobem postupují regionální studie věnované problematice královských rychtářů v jednotlivých městech.³

Roubík interpretuje předbělohorské období jakožto prakticky neustálý konflikt panovníka se stavy a promítá tuto polarizaci do vztahů mezi městem a královským rychtářem. Roubík dále naznačuje, že královský rychtář býval zpravidla jmenován z řad měšťanů daného města. Do jaké míry tato skutečnost ovlivnila postoj královského rychtáře v jeho „povolání“? A naopak jakým způsobem ovlivnila náhled města na panovníkova zástupce? Byl příslušný královský rychtář spíše „zeměpanským úředníkem“ (jak tvrdí Roubík) nebo zůstával i nadále především měšťanem? Tyto otázky se pokusím zodpovědět v následujícím textu.

Jmenování královských rychtářů nepředstavovalo z hlediska celkové politiky habsburských panovníků až tak překvapivý jev. Již po povstání komunerů počátkem 20. let 16. století byla podobná instituce zřízena v Kaslii (*corregidores*) a posílením pravomocí královského zástupce (*Anwalt*)

³ Ankert, Heinrich: *Die königlichen Richter der Stadt Leitmeritz. Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* (dále MVGDB) 44, 1906, s. 492–503; Katzerowsky, Wenzel: *Die königlichen Richter von Saatz. MVGDB* 18, 1880, s. 60–68; Nekola, František. *Královští rychtářové v Klatovech. In: Programm c. k. státního reálného a vyššího gymnasia v Klatovech vydaný za školní rok 1904–1905, Klatovy 1905, s. 5–16. Svým zaměřením na konkrétní osobu královského rychtáře se z rámce předešlých vymyká Bystrický, Vladimír: Osoba prvního královského rychtáře ve Stříbře po roce 1547. In: Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie. Red. Petr Vorel. Praha a Pardubice 1999 (dále SO), s. 125–134; k problematice sledovaných měst specializovaná studie neexistuje, k dispozici jsou pouze souhrnné práce Dvořák, Radovan: *Vysoké Mýto. Stručné dějiny města. Ústí nad Orlicí 2003; Jireček, Hermenegild. Královské věnné město Vysoké Mýto. Obraz místopisný, dějepravný, životopisný i statistický, Vysoké Mýto 1884; Krušina, Josef: Z dějin Poličky. In: Poličsko. Vlastivědný sborník, Pardubice 1958, s. 7–20; Růžička, Jindřich – Krušina, Josef: *Dějiny města Poličky I. Šest století feudálního řádu, Hradec Králové a Polička 1968; Štefka, Jan Václav: Královské věnné město Polička v přítomnosti a minulosti. Polička 1893; Chrudimsko a Nasavrcko IV. Chrudim 1926; Charvát, Jiří: Stará Chrudim. Chrudim 1991 ad. Roubík, František: Královští rychtáři přinesl sice seznam rychtářů a „adjunktů“ ve venkovských královských a věnných městech, ale ten je (zřejmě nejen pro sledovaná města) krajně nepřesný.***

ve vídeňské městské radě roku 1526 také v alpských zemích.⁴ Krize v Čechách v letech 1547–1546 tedy posloužila „pouze“ jako katalyzátor snah panovníka o fiskální disciplinaci měst a posílení dohledu české komory nad nimi.⁵ Z tohoto hlediska představují změny vyvolané událostmi roku 1547 celkem logické vyústění předchozího vývoje a uplatnění starších zkušeností z jiných habsburských zemí. Toto uplatnění nutně nemuselo znamenat posílení dichotomie ve vývoji vztahů mezi panovníkem a stavy (panovník neposílil své postavení na úkor stavovského systému, ale v jeho rámci).⁶ Tomuto vývoji nasvědčuje jmenování královských rychtářů

⁴ Frank, Karl: *Die Institution der Königsrichter*; *Zeitschrift des Vereins für Geschichte Mährens und Schlesiens* (dále ZVGMS) 10, 1906, s. 394–414; Chudoba, Bohdan: *Španěle na Bílé hoře*, Praha 1945, s. 42–46; dále synteticky a na základě starších studií Janáček, Josef: *České dějiny I*, 2. část, s. 173–335; dále obecně k postupu Ferdinanda I. vůči šlechtě i městům v alpských zemích i v Čechách v době vzniku podunajské říše Pánek, Jaroslav: *První krize habsburské monarchie*. SO, s. 11–24; k politice Karla V. a Ferdinanda I. vůči městům srov. Reinhard, Wolfgang: *Governi stretti e tiranici. Die Städtepolitik Kaiser Karls V. 1515–1556*, in: (edd.) Haider, Barbara – Kohler, Alfred – Ottner, Christine: *Karl V. 1550–1558. Neue Perspektiven seiner Herrschaft in Europa und Übersee*. Wien 2002, s. 407–434; dále Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 265–355; k otázce celkového vývoje vztahů mezi Korunou a městy od 20. let 16. století v Kastilii srov. Thompson, Ian A. A.: *Crown and Cortes in Castile 1590–1665. Parliaments, Estates, Representation* 2, 1982, s. 301–320; v poslední době se k potrestání viníků odboje roku 1547 vyslovil Válka, Josef: *Trest a obnova pořádku. Normalizace. Ferdinand I. a počátky absolutismu III*, *Časopis Matice moravské* (dále ČMM) 125, 2006, s. 343–365.

⁵ Pešák, Václav: *Příspěvek k dějinám královské české komory*. *Sborník Archivu Ministerstva vnitra* (dále SAMV) 6, 1933, s. 67–178; Týž: *Berně v Čechách roku 1527*, SAMV 7, 1935, s. 69–144. *Primárním zájmem panovníka bylo splácení dluhů po Jagelloncích a úkolem komory bylo dluhy umořovat a získávat finance pro potřeby dvora. Jedním z důležitých zdrojů byla též města*, srov. Placht, Otto: *České daně 1517–1652*. Praha 1924, s. 20–35. *Stálou potřebu hotovosti ostatně lze spatřovat i za postižením měst tzv. pivním tácem. O nepřímé daně vedl Ferdinand I. spor se stavy i po roce 1547*, srov. Pánek, Jaroslav: *Stavovská opozice*, s. 18–54.

⁶ Le Goff, Jacques: *Středověká imaginace*. Praha 1998, s. 302–318.

právě z řad měšťanstva, což mělo za následek „schizofrenní postavení“ královského rychtáře ve vztahu k městské komunitě.⁷

Vedle královských rychtářů ve venkovských královských a věnných městech došlo v pražském souměstí ve stejné době k jmenování královských hejtmanů. Postup panovníka je i v tomto případě poměrně logický a užitelný. Jmenování královských rychtářů v pražských městech by s ohledem na význam a specifika sídelní aglomerace prosazování zájmů panovníka nepostačilo, neboť královský rychtář nebyl kompetentní oznamovat panovníkovy rozhodnutí a příkazy šlechticům, kteří byli v hojném počtu v Praze usazení.⁸ Právní moc královského rychtáře se v Praze i na venkově vztahovala pouze na obyvatelstvo spadající pod městské právo, případně na poddané města v okolních vesnicích.

Pražští hejtmani i královští rychtáři byli jmenováni zřejmě záhy po červencových soudech s městy. Od října 1547 tedy panovníkovy zájmy v Praze hájili hejtmani a královští rychtáři, ve venkovských městech pak pouze královští rychtáři. Královští rychtáři mimo Prahu stáli pod přímým dohledem české komory.⁹ Kompetence pražských a mimopražských královských rychtářů se však nelišily. Vedle instrukcemi daných úkolů snad měli být zjevným dokladem toho, že povstání z let 1546–1547 bylo potlačeno, a upozorňovat tak na lichost dalších podobných snah.¹⁰

⁷ V případě šlechty lze paralelu tohoto postupu spatřovat v integraci šlechty prostřednictvím pražského místodržitelského dvora, o čemž Bůžek, Václav: *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků. České Budějovice 2006; samotná otázka královských rychtářů v tomto ohledu zůstává bez novější studie nezodpovězená.*

⁸ Roubík, František: *Královští hejtmané*, s. 121–188. *Ve venkovských městech spadali šlechtici usazení ve městě do kompetence krajských hejtmanů. V Praze byl komoře podřízen i úřad perkmistra hor viničných*, srov. Tomas, Jindřich: *Hospodářské a sociální poměry v pražských městech v letech 1518–1547. Pražský sborník historický (dále PSH) 7, 1972, s. 62–96; dále Válková-Frýzová, Marie: Úřad perkmistra pražských viničných hor. SPDP 6, 1930, s. 1–148.*

⁹ Roubík, František: *Královští hejtmané*, s. 121–130; Týž: *Královští rychtáři*, s. 267; *k ustavení královských rychtářů z Ottersdorfu, Sixt: O pokoření stavu městského léta 1547. Ed. Janáček, Josef. Praha 1950, s. 136–143.*

¹⁰ Tak Roubík, František: *Královští hejtmané*, s. 121–130.

Z hlediska pánů a rytířů bylo jmenování hejtmanů a královských rychtářů vzato na vědomí bez jakýchkoliv protestů.¹¹ Nešlo zde však pouze o to, že se jich zřízení této nové instituce v podstatě netýkalo a vztahy mezi městy a dvěma stavy vyššími byly stále dosti napjaté, ale naopak v případě Prahy nabízely posty hejtmanů, vyhrazené pánům (staroměstský a novoměstský hejtman) a rytířům (malostranský hejtman), možnost uplatnění v panovnickových službách. Přestože po finanční stránce se nejednalo o úřady příliš lukrativní, řada pánů a rytířů v Praze stejně běžně pobývala a vlastnila zde nemovitosti, a tak i pouhých 300 kop grošů míšeňských (tedy 150 kop grošů českých) služného ročně představovalo vítaný příjem. Navíc byly posty hejtmanů v pražských souměstích považovány všeobecně za společensky prestižnější než úřady hejtmanů krajských.¹² Určitou roli mohla hrát i interpretace zřízení úřadu královského rychtáře jakožto návratu k původnímu (středověkému) stavu, kdy panovníkovy zájmy ve městech hájili rychtáři rovněž. Nahlíženo tímto způsobem se jednalo o postup v podstatě legitimní - návrat k staré a tradicemi posvěcené instituci.¹³ Pravomoci rychtářů středověkých a královských rychtářů v českých městech po roce 1547 jsou skutečně v mnoha bodech totožné, avšak přímým pokračovatelem středověkých rychtářů byl nyní rychtář městský. Ve sledovaných městech (Chrudim, Polička i Vysoké Mýto) obstarával městský rychtář veškeré „policejní“ úkoly i po roce 1547. Opatrně lze vyslovit domněnku, že v tomto ohledu působil královský rychtář jako orgán dohlédací, což však musí definitivně potvrdit teprve rozsáhlejší komparativní studium.

Výběr a jmenování prvních královských rychtářů byly v kompetenci české komory. Roku 1547 (1552) zasahovali do výběru vhodných kandidátů ko-

¹¹ Čelakovský, Jaromír: *Úřad podkomořský*, s. 51–52; též Roubík, František: *Královští hejtmané a Týž: Královští rychtáři*; oba autoři viní šlechtu z prosazování vlastních zájmů na úkor měst. Čelakovský prohlašuje, že Ferdinand I. viděl v městech silnějšího protivníka než ve šlechtě, kterou bylo možno získat díky její touze po úřadech.

¹² Roubík, František: *Královští hejtmané*, s. 145–160; bohužel toto konstatování dále nevysvětluje. Lze však důvodně předpokládat, že tento náhled pramenil z postavení pražského souměstí jakožto metropole Čech.

¹³ K rychtářům ve středověkých městech shromáždil celou řadu dokladů Šusta, Josef: *Dvě knihy českých dějin I. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300–1308*, reprint. Praha 2001, s. 41–79 a 266–280; k interpretaci jmenování královských rychtářů roku 1547 jakožto návratu k tradicím srov. Frank, Karl: *Die Institution der Königsrichter*, s. 395; Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 265–266; dále Chrudimsko a Nasavrcko, s. 153.

morní komisaři; na Chrudimsku jím byl Kryštof Skuhrovský ze Skuhrova.¹⁴ V pozdějších obdobích doporučovali určité jedince na úřad rychtářů podkomoří královských věnných měst či hofrychtěři. Domnívám se, že se tak dělo na základě jejich znalosti konkrétní situace v kraji (Skuhrovský) nebo přímo ve městech (podkomoří, hofrychtěř). Česká komora si ostatně dobrozdání o kandidátech od podkomořího, hofrychtěře či krajského komisaře mohla přímo vyžádat. Královští rychtáři měli svůj úřad vykonávat ve shodě s instrukcemi, které jim byly vydávány českou komorou.¹⁵ Královští rychtáři měli být přítomni na zasedáních městských rad a dohlížet, zda nejsou krácena práva krále a konšelé plní své povinnosti. Vedle toho zodpovídali také za hájení fiskálních zájmů panovníka. Bez jejich vědomí neměla být konána žádná schůze obce a pokud k tomu přece došlo, byli povinni zpravit o příčinách jejího konání panovníka či komoru. V případech zajišťování klidu a pořádku ve městech měl královskému rychtáři podléhat podrychtář. Předběžně však lze vyslovit názor, že reálně tyto „policejní“ pravomoci vykonával nadále rychtář městský.¹⁶ Vedle toho měl rychtář dohlížet též

¹⁴ Národní archiv (NA), fond Stará manipulace (dále SM), inv. č. 3399, kart. 2336, sign. S 260/1. Do jisté míry může pomoci v objasnění otázky kompetencí těchto komisařů dopis Oldřicha Skuhrovského ze Skuhrova, Kryštofova syna. Dle něj lze předpokládat, že Kryštof Skuhrovský zastupoval v kraji českou komoru ve vztahu k městům, na něž se pravomoci krajských hejtmánů vztahovaly omezeně (především v záležitostech ve městech usedlé šlechty). Naopak komorní komisař řešil otázky související přímo s městskou samosprávou a královskými rychtáři, srov. též NA, SM, inv. č. 3318, kart. 2272, sign. S 201/9.

¹⁵ Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 266 konstatuje, že se dosud nepodařilo dohledat materiály, které by osvětlily počátky instrukcí. Bohužel se od roku 1933 nic nezměnilo. S ohledem na pozdější kontakty mezi rychtáři a komorou a její dominantní vliv na královská města soudím, že tyto instrukce byly vydávány právě komorou. Instrukce pro královské rychtáře v Chrudimi, Vysokém Mýtě, Poličce, Hradci Králové, Litoměřicích, Kadani, Žatci, Mělníce, Lounech, Čáslavi, Českém Brodě, Klatovech, Vodňanech, Jaroměři, Slaném, Nymburce, Kolině, Sušici, Domažlicích, Berouně, Písku, Dvoře Králové, Stříbře, Kouřimi a Táboře byla editována, srov. *Sněmy české II*, Praha 1880, s. 543. Detailní rozbor těchto instrukcí (jakož i instrukcí pro královské hejtmány v pražských městech) podává Roubík, František: *Královští rychtáři a Týž: Královští hejtmáné*, dále též Čelakovský, Jaromír: *Úřad podkomořský*, s. 57–72.

¹⁶ Alespoň v případech Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky nelze říci, že by existoval institut podrychtáře, ale naopak nadále jsou zmiňováni rychtáři městští. Přímou podřízenost městského rychtáře královskému rychtáři naznačuje Mužík, Petr: *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*. *Sborník archivních prací (dále SAP)* 27, 1977, s. 53–110.

na svěcení svátků, pravidelnou návštěvu bohoslužeb. V Praze byli navíc rychtáři výslovně povinni dohlížet na přítomné cizince.

Hájení fiskálních zájmů se však neobešlo bez určitých nejasností, poněvadž první instrukce byla koncipována v mnoha ohledech dosti vágně.¹⁷ Podobně lze usuzovat, že nevyjasněná zůstávala též otázka cechů, o čemž svědčí dotaz vysokomýtského královského rychtáře Václava Ursína z počátku března 1548.¹⁸ Z dotazu je evidentní, že stejný problém řešili královští rychtáři i jinde. František Roubík se domníval, že nevyjasněnost zejména první instrukce byla záměrná. Generovala další spory, do nichž komora (potažmo panovník) mohla zasahovat a prosazovat královu autoritu ve městech.¹⁹ Podle mého názoru s tímto jednoznačným soudem Františka Roubíka – jistě z hlediska centrálních institucí království logickým – nelze souhlasit. Především instrukce vznikla na základě instrukcí pro pražská města z raného podzimu 1547. Je evidentní, že tato „pražská“ instrukce vznikla *ad hoc* záhy po červencových (soud nad městy) a srpnových (popravy na Hradčanech) událostech. Nedostatek času pro přípravu této předlohy dalších instrukcí tedy mohl zapříčinit onu Roubíkem kritizovanou nevyjasněnost a vágní formulace, které byly postupně odstraňovány.

Další instrukce byla vydána roku 1582 v reakci na epidemii moru, neboť královští rychtáři řešili větší množství pozůstalostí a ze strany české komory panovala obava ze zkrácení možných příjmů z odúmrtí.²⁰ Problematice odúmrtí nová instrukce skutečně věnuje značnou pozornost,

¹⁷ Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 268 a Týž: *Královští hejtmané*, s. 121–130.

¹⁸ NA, SM, inv. č. 1262, kart. 894, sign. H 60/19; „(...) mistři řemesel, obyvatelé v městě Mejtě Vysokém nejednou jsou ke mně chodili oznamující, kterak thovaryši a čeled' vandrovní jim se zpronevěřuje a protiví a v pořádku dobrém z strany řemesel, jakož časuov předešlých jsou se zachovávali, státi nechtějí“ Dále žádá, jak se zachovat, „neb toho zprávu mám, že do jiných měst instrukcí vydány jsou, jak by se při tejh ceších a řemeslích řídití a spravovati jměli.“ K otázce náhledu panovníka na cechy srov. Janáček, Josef: *Zrušení cechů roku 1547. Československý časopis historický (dále ČsČH) 7, 1959, s. 231–242.*

¹⁹ Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 268–269 a Týž: *Královští hejtmané*, s. 121–130.

²⁰ *Německý dopis komory 31. srpna 1582 z Tábora císaři Rudolfovi II. viz Sněmy české VI. Praha 1890, s. 229; též Roubík, František: Královští rychtáři, s. 369–370.*

přičemž v těchto záležitostech měl královským rychtářům pomáhat nově jmenovaný prokurátor z řad městských „advokátů“ (řečníků). Do jaké míry ovšem pro tyto prokurátory byla jejich pozice lukrativní, zůstává otázkou. Měli být odměňováni českou komorou, avšak při vyplácení odměn docházelo k průtahům (čemuž nasvědčují události v Chrudimi roku 1597).²¹ Při nástupu nového královského rychtáře dokonce někdy prokurátor odmítl nadále svůj úřad vykonávat,²² případně česká komora vzala na vědomí, že královský rychtář „prokurátora (...) při právě vašem nepotřebuje“.²³

²¹ *Tehdejší chrudimský prokurátor Duchoslav Tuguryň (od 1593, před ním Matouš Sokol – ty v seznamu adjunktů Roubík, František: Královští rychtáři, s. 343 vůbec neuvádí) žádal o „skromnou sumu“ na dvou gruntech u Chrudimi. Roku 1597 mu bylo řečeno, že má vyčkat. Na samém závěru 16. století žádal znovu spolu s královským rychtářem Březovským (žádost není datována, ale Březovský vykonával úřad do roku 1598). Jak celá záležitost dopadla, nelze říci, srov. NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; Tuguryň dokonce porušil výslovně instrukce komory v záležitosti Anny Netoryňové, srov. Malý, Tomáš: „...nechtěje tomu, aby jací soudové a nevole po mé smrti byly ...“ Dědická praxe a pozůstalostní konflikty v rané novověké Chrudimi. Chrudimský vlastivědný sborník 7, 2003, s. 55–100; k otázce „adjunktů“ v omezené míře též Roubík, František: Královští rychtáři, s. 268 a 290.*

²² *NA, SM, inv. č. 1262, kart. 895, sign. H 60/29; vysokomyšský královský rychtář Jan Krušina píše komoře ohledně prokurátora a výslovně se odkazuje na instrukci, dle níž má „jednoho z předních řečníkův městských, kterýž tu obyčejně při tom právě nejvíce přie (!) od lidí vede a toho práva přítome[n] bejvá, však s dovolením Vašich Milostí obral a objednal, kterýž také přísahou zavázán jsouce, na to svůj bedlivý pozor, aby žádně takové pokuty, na nás připadlé, přehlédnuty nebyly, míti a takové všechny rozepře a takové pokuty zde mně věsti má“. Od roku 1592 byl tedy prokurátorem (jak je výslovně nazýván komorou) Jan Ursinus Pardubský. Nový rychtář Jan Buček však oznamoval komoře 25. října 1598, že Pardubský již prokurátorem být nechce, a žádal, aby byla komorou zaslána prokurátorovi odpověď a nařízeno setrvání v úřadě.*

²³ *NA, SM, inv. č. 1262, kart. 895, sign. H 60/29; česká komora 13. ledna 1617 oznamuje Vysokomyšským, že nový královský rychtář Jeroným Husinecký složil přísahu a mají ho být poslušni. Během přísahy Husinecký oznámil, že „prokurátora“ Václava Tovačovského nepotřebuje. Sám Tovačovský nastoupil do úřadu prokurátora 1607 (navrhl jej Diviš Nádhera) po smrti předchozího prokurátora Jana Rába.*

Ačkoliv byl prokurátor vázán přísahou české komoře a panovníkovi, nepřestával být členem městské rady (pokud jím byl před jmenováním).²⁴

Poslední instrukce pro královské rychtáře a hejtmany ve sledovaném období (1547–1619) pochází z roku 1617.²⁵ Vedle dohledu nad zasedáním městských rad měli rychtáři nyní aktivně zasahovat do sporů mezi konšely, výslovně jsou zmiňovány též záležitosti svobodných městských gruntů, nad nimiž měl rychtář vykonávat dohled. Královští rychtáři měli pořídit soupis všech špitálních, chudinských a kostelních nadání, což poněkud zvyšovalo jejich pravomoc. Navíc instrukce poprvé hovořila výslovně o záležitostech cechovních.²⁶ Zdá se však, že v určitých ohledech pouze sankcionovala stávající stav (srov. případ z Vysokého Mýta v roce 1548).

Velice důležitou otázkou zůstávalo odměňování za vykonané služby králi. Instrukce tuto problematiku neřešily, čímž ponechávaly volné místo pro ovlivňování příslušného jedince městem.²⁷ Rychtářem se většinou stávala osoba zámožná, která nebyla odkázána na služební příjmy. Případný méně zámožný jedinec musel doufat v dobrou vůli městské rady. Je tedy

²⁴ Např. chrudimský Duchoslav Tuguryn, srov. SOKA Chrudim, fond Archiv města Chrudim (dále AM CR), Liber contractuum ab anno 1584, inv. č. 374, č. knihy 166, sign. B 15 (I B 15), fol. 244v (1595), 274v (1596), 303v (1597 tehdy obecním starším) atd.

²⁵ Edici instrukce pro pražské královské rychtáře z 3. listopadu 1617 přináší Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 315–323. Lze očekávat, že její znění nebylo odlišné od instrukcí do ostatních královských měst; srov. též Čelakovský, Jaromír: *Úřad podkomořský*, s. 72. Roubík ani Čelakovský však nejsou schopni doložit konkrétní dopad instrukce z roku 1617. Dohled nad chudinskými a kostelními nadáními navíc nutně nemusel souviset s narůstajícím konfesijním napětím v zemi.

²⁶ Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 271, soudí, že dohled nad cechy začali královští rychtáři vykonávat *via facti* bez konkrétních pokynů. Toto konstatování je však částečně v rozporu se slovy vysokomýtského rychtáře: „(...) neb toho zprávu mám, že do jiných měst instrukcí vydány jsou, jak by se při těch ceších a řemeslech řídit i spravovati jměli.“ Je možné, že se tyto „dodatečné instrukce ad hoc“ nedochovaly, případně dosud nebyly objeveny. Navíc problém s dohledem nad cechy nelze příliš absolutizovat, například ještě roku 1610 píše Šimon Hořepnický z Vysokého Mýta, že nad cechem řeznickým vykonává „Ius patronatus“ purkmistr; srov. NA, SM, inv. č. 1262, kart. 893 a 894, sign. H 60/7 a 19. Výslovně se v oficiální instrukci cechy objevují až v roce 1617.

²⁷ Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 294–295. Roubík tuto skutečnost rozsáhle komentuje s tím, že se jedná o jasný důkaz nedokonalosti tehdejší správy.

pochopitelné, že hleděl se zástupci města udržovat korektní vztahy.²⁸ Mohl být ovšem také odměněn nepřímo, o čemž svědčí příklad vysokomýtského rychtáře Jana Bučka, jehož dům byl roku 1604 vyjmut z povinnosti platit šosovné.²⁹

Instrukce pro královské rychtáře ve venkovských městech představují bezesporu zajímavý preskriptivní pramen. Je však třeba mít stále na paměti, že představovaly pouhý „předpis“, v rámci nějž měli jednotliví královští rychtáři postupovat. Realita se tedy od instrukce mohla dosti lišit, a to případ od případu. Podle mého názoru ostatně komora neměla reálně možnost striktní dodržování instrukce na rychtářích a prokurátorech vynutit, poněvadž jejich nejčastější kontakt s centrálními úřady představovalo zpravidla každoroční obnovování rad podkomořím. Komora s tím zřejmě do určité míry počítala, a tak základním úkolem rychtáře zůstával dohled nad pokutami a pozůstalostmi, představujícími komorní příjem. Jakým způsobem bude rychtář postupovat v určité kauze zůstávalo v podstatě „jeho starostí“ a na komoru se obracel patrně pouze v nutných případech, případně obával-li vlastního „zlehčení“ či nesouhlasu části obyvatel města se svým postupem (což lze doložit v Chrudimi v 90. letech 16. století). Bez vlivu na postup královského rychtáře nezůstávaly ani interpersonální a rodinné vazby, pojící jej s ostatními obyvateli města. Tyto vazby mnohdy vznikaly ještě hluboko před nástupem daného jedince do rychtářského úřadu. Všechny tyto skutečnosti (rodinné vazby, geografická vzdálenost, omezenost vzájemných kontaktů mezi městem a komorou, případně podkomořím) silně relativizovaly dopad instrukcí, a činily z nich tudíž v podstatě jen svého druhu „doporučení“.

Způsoby jmenování královských rychtářů

Otázka způsobu jmenování královského rychtáře představuje poměrně složitý a v průběhu doby proměnlivý problém. Na rozdíl od předcházejících řádek se v případě jmenování o literaturu příliš opírat nelze. František Roubík sice tomuto problému věnuje značnou pozornost, ale jeho závěry bude nutno podrobit revizi.³⁰

Obecně lze říci, že rychtáři byli jmenováni hlavně českou komorou. Komora jmenovala první z nich patrně již v závěru roku 1547. Vedle vlastního

²⁸ Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 299.

²⁹ Jireček, Hermenegild: *Královské věnné město Vysoké Mýto*, s. 57.

³⁰ Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 284–290.

šetření zde určitou roli mohla hrát i znalost poměrů v jednotlivých městech úředníky podkomořského úřadu, od nichž si komora mohla vyžádat dobrozdání. V případě věnných měst pak lze znalost konkrétních poměrů podkomořím a hofrychtěrem předpokládat s ohledem na relativně malý počet lokalit s tímto postavením. Již roku 1547 byli adeпти funkce vybírání z řad bývalých představitelů města, s nimiž podkomoři přicházeli do kontaktu dávno před událostmi let 1546–1547. Ostatně přítomnost jedince v městských radách v letech 1546–1547 ho do budoucna „politicky nediskvalifikovala“ (kontinuita přítomnosti mezi konšely a obecními staršími před a po roce 1547 zůstala zachována), což zřejmě nebude jen případ Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky.³¹ V případě staroměstských rad na tuto skutečnost poukazuje opakovaně Jaroslav Douša a lze ji též doložit v Českém Brodě.³²

Výběr královského rychtáře z řad bývalých radních či obecních starších byl ve své podstatě nutný a utilitární. V městských radách zasedalo omezené množství osob, které se postupně střídaly. Nástupci pocházeli přímo z řad potomků, příbuzných či přátel. Tímto způsobem znalosti a kompetence pro členství v radě a správu města předávala jedna generace druhé. Pokud měl mít nově zřízený post královských rychtářů pro krále či komoru skutečně určitý přínos, musela tento úřad zastávat osoba znalá nejen poměrů ve městě, ale též běžné správní praxe (ta se samozřejmě mohla lišit město od města). Logicky nezbývalo než sáhnout po jedinci odpovídajících schopností – toho bylo lze nalézt jen mezi konšely či obecními staršími. Jaroslav Douša dokonce považuje post královského rychtáře za vrchol ka-

³¹ O tom v případě Chrudimi jednoznačně svědčí složení městských rad před a po roce 1547, srov. AM CR, *Liber contractuum ab anno 1545*, inv. č. 369, sign. B 13. Rovněž pro Chrudim, ale především pro Vysoké Mýto a Poličku srov. NA, PKÚ, *Protokoly obnovování městských rad 1522–1569*, inv. č. 37, sign. A 173; v Poličce kontinuita mezi jednotlivými radami existovala dávno před polovinou 16. století – srov. Vaniček, František: *Staročeské městské zápisy poličské*. Polička 1940, s. 40–50 (zde jména konšelů za léta 1432–1500) též Štefka, Jan Václav: *Královské věnné město Polička*, s. 15; pro Vysoké Mýto srov. Jireček, Hermenegild: *Královské věnné město Vysoké Mýto*, s. 47 a 49.

³² Douša, Jaroslav: *Seznamy staroměstských konšelů z let 1547–1650*. PSH 14, 1982, s. 65–119 (zejména poznámka č. 1 na s. 68–69); Týž: *Staroměstští konšelé v jiných funkcích městské samosprávy v letech 1571–1602 a 1630–1650*. *Documenta Pragensia* (dále DP) 15, 1997, s. 43–74; Dvořák, Miloš: *Městská správa v Českém Brodě a její písemnosti do roku 1623*. SAP 32, 1982, s. 170–224.

riéry v městské samosprávě.³³ Často tak byl zesnulý či odstoupivší rychtář příbuzný se svým nástupcem, případně jeho příbuzní zasedali v městské radě. Tyto vzájemné vazby byly z logických důvodů zvláště silné v menších královských městech a česká komora s nimi prakticky nemohla nic dělat.³⁴ Navíc vedle zkušeností správních a praktických musel – podle mého názoru – disponovat královský rychtář také dostatečnou autoritou mezi měšťany. V opačném případě by mu patrně nebyly příliš platné ani vynikající vztahy s městskou radou.³⁵

Způsob jmenování královských rychtářů uváděný Roubíkem, tedy jejich výběr českou komorou z tří či čtyř kandidátů navržených městem po předchozím dobrozdání například právě podkomořího, se ustálil až v 70. letech 16. století. Jmenování rychtářů v Chrudimi a Vysokém Mýtě komorním komisařem roku 1551 lze samozřejmě považovat za výjimku vyvola-

³³ Douša, Jaroslav: *Staroměstští konšelé v jiných funkcích městské samosprávy*, s. 43–74. *Vedle funkce královského rychtáře se staroměstský konšel mohl stát také hofrychtěrem (Jan Kutovec z Ourazu byl roku 1576 současně hofrychtěrem a staroměstským purkmistrem, Douša již neuvádí další příklady; v 80. letech 16. století byl hofrychtěrem královských věnných měst Benjamin Kutovec z Ourazu, počátkem 17. století byl rovněž hofrychtěrem královských věnných měst staroměstský královský rychtář Albrecht Jan z Trnice). Dle Doušových výzkumů se stalo celkem 25 osob z řad bývalých nižších správních úředníků stalo konšely, primátory nebo královskými rychtáři. Zcela neobvyklé však bylo členství královského rychtáře (i po jmenování do úřadu) nadále v městské radě (v letech 1628–1631 byl staroměstským primátorem královský rychtář Kašpar Lohelius, což ovšem může souviset s celkovou nestabilitou v zemi a navíc emigrací nekatolíků). Roku 1554 na obnovení městské rady v Litoměřicích v pozici volence participoval královský rychtář Augustin, srov. NA, fond Zemský podkomorský úřad (dále PKÚ) Podkomořská kniha 1540–1556, inv. č. 1, č. rkp. 2822a, fol. 165r.*

³⁴ Dvořák, Radovan: *Vysoké Mýto. Stručné dějiny města*, s. 26. Dvořák míní, že královští rychtáři byli jmenováni z řad panovníkovi poslušného měšťanstva.

³⁵ Příkladem může být počínání Valentina Březovského v 90. letech 16. století, který se na komoru několikrát obrátil s žádostí a zákrok proti konkrétní osobě, která jej měla „zlehčit“. Jednou byl spor ukončen prostředkováním městské rady. Březovský byl podle všeho sousedem méně zámožným a tím patrně i méně respektovaným než jeho předchůdci Václav Lípa a Burian Kochánek z Kochánku. K problematice nutné participace místních elit na vykonávání „centrální“ moci velmi inspirativně Beik, William: *The Absolutism of Louis XIV as Social Collaboration. Past and Present* (dále PP) 188, 2005, s. 195–224; též Thompson, Ian A. A.: *Crown and Cortes in Castile 1590–1665*, s. 29–45.

nou dosud neustálenou praxí.³⁶ Na druhou stranu však v této době mohl úkol pro Kryštofa Skuhrovského ze Skuhrova mít i jiné příčiny. Roku 1551 totiž nebyla v Chrudimi obnovena rada, což znamená, že z nějakého důvodu do Chrudimi (a také Vysokého Mýta) tehdy nemohl přijet podkomoří věnných měst (případně hofrychtář).³⁷ Skuhrovský byl komisařem české komory pro chrudimský kraj a do výběru nových královských rychtářů zasahoval z titulu své funkce.³⁸

Podobně relativizujícím dojmem může působit způsob jmenování královských rychtářů v Poličce a Vysokém Mýtě prostřednictvím téhož Kryštofa Skuhrovského ze Skuhrova a Balcara (Baltazara) Čechvice z Gebrštorfu roku 1552. Tehdy ve Vysokém Mýtě zemřel královský rychtář Jan Kostelník,³⁹ zatímco v Poličce patrně nebyl královský rychtář dosud vůbec jmenován.⁴⁰ Zatímco úmrtí a nahrazení Jana Kostelníka Valentinem Kožišníkem („přijímím Křiele“) je logické, „opožděné“ jmenování rychtáře v Poličce roku 1552 představuje překvapivý jev. Podle mého názoru však postup komory souvisí s konfiskací majetku Viléma z Valdštejna a na Rychmburku, jednoho z nejeexponovanějších šlechticů během událostí let 1546–1547.⁴¹ Rychmburk zůstal pod správou české komory, a je tudíž logické, že zdejší hejtman Kryštof Stang kontroloval nejen rychmburské zboží, ale také nedaleké (dočasně panovníkovi propadlé) statky Poličky a město samo.⁴² V průběhu let 1549–1552 však město získávalo statky zpět (s vyhrazením „vrchního práva“ pro panovníka), čímž vyvstávala

³⁶ NA, SM, inv. č. 3399, kart. 2337, sign. S 260/2, zpráva komorního komisaře Kryštofa Skuhrovského ze Skuhrova z ledna 1551; za výjimku považuje tento způsob jmenování Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 284–290. Rychtářem se v Chrudimi stal Václav Franc z Liblic, ve Vysokém Mýtě Jan Kostelník.

³⁷ AM CR, *Liber contractuum ab anno 1545*, inv. č. 369, sign. B 13; rada byla obnovena 1550 Adamem Řepickým ze Sudoměře (fol. 99v) a roku 1552 Oldřichem Dubanským z Duban (fol. 121r).

³⁸ NA, SM, inv. č. 3399, kart. 2336, sign. S 260/1.

³⁹ NA, SM, inv. č. 3399, kart. 2337, sign. S 260/2.

⁴⁰ Tak bez jakéhokoliv pokusu o vysvětlení této anomálie uvádí Krušina, Josef: *Z dějin Poličky*, s. 7–20.

⁴¹ Za významného představitele stavů označuje Viléma z Valdštejna také Vorel, Petr: „Přátelské snešení stavův českých“ z března 1547 a jeho signatáři, SO, s. 81–123.

⁴² O čemž nepřímo svědčí jeho zpráva, srov. NA, SM, inv. č. 2672, kart. 1706, sign. P 99/18.

komoře nutnost kontrolovat město i jeho statky novým způsobem – prostřednictvím královského rychtáře. Co se způsobu jmenování Plachého i Kožišníka dotýče, nelze je již označit za jakousi výjimku. Roku 1552 totiž obnovena městská rada v Chrudimi, Vysokém Mýtě i Poličce byla.⁴³

Vedle komisařů komory jmenovali královské rychtáře i sami podkomoří věnných měst. Z roku 1566 se zachoval důležitý dopis Oldřicha Dubanského z Duban, který dosud patrně pramenně využit vůbec nebyl. V listopadu 1566 se dotazoval české komory, zda může jmenovat královské rychtáře v Chrudimi a Hradci Králové, neboť jejich předchůdci zemřeli.⁴⁴ Dále uvádí, že roku 1561 mu arcikníže Ferdinand Tyrolský vystavil „*poručení*“, že může dosazovat rychtáře. Toto poručení arciknížete Ferdinanda bylo patrně motivováno utilitárními zájmy, protože podkomoří královských věnných měst nejlépe (z králových úředníků) znal situaci ve městech. Vedle komorních komisařů tedy vystupuje další osoba, mající oprávnění jmenovat královské rychtáře. Dotaz Oldřicha Dubanského z Duban ovšem zároveň svědčí o úpadku tohoto způsobu jmenování. Musí-li se podkomoří dotazovat komory, zda stále může využít oprávnění z roku 1561, svědčí to o jeho nejistotě pravomoci vůbec využít.⁴⁵

Jan Franc z Liblic v Chrudimi, Václav Ursín ve Vysokém Mýtě a Martin Plachý v Poličce se stali prvními královskými rychtáři ve svých městech. Již předtím po řadu let zasedali v městských radách, kde sbírali správní a praktické zkušenosti. Ať již byli tito muži či jejich nástupci vybráni podkomořím, komorním komisařem či přímo českou komorou, nutně *museli být někým jmenováni a uvedeni do funkce*. A alespoň elementárně (třebas i zprostředkovaně) jmenující osoba musela znát jmenovaného.

Toto tvrzení dokládají velice zajímavé případy jmenování rychtářů ve Vysokém Mýtě a Poličce v letech 1598 a 1616. Počátkem srpna 1598 ozná-

⁴³ AM CR, *Liber contractuum ab anno 1545*, inv. č. 369, č. knihy 161, sign. B 13, fol. 142r; radu obnovoval hofrychtář Jan Těšínský z Písnice. Pro Vysoké Mýto a Poličku srov. NA, PKÚ, *Protokoly obnovování městských rad 1522–1569*, inv. č. 37, sign. A 173, fol. 108v a 109r.

⁴⁴ NA, SM, inv. č. 3399, kart. 2338, S 260/8; „*ve městech Její Milosti králové, kdež bych potřebu uznal, ouřad rychtářský také obnoviti mohl*“.

⁴⁵ Zesnulým rychtářem v Chrudimi byl Tobiáš Kochánek z Kochánku a jeho nástupcem Jan Pěček Radostický, oba dva dlouholetí konšelé. Tobiáš Kochánek byl jmenován do úřadu právě onoho roku 1561, srov. NA, PKÚ, *Protokoly obnovování městských rad 1522–1569*, inv. č. 37, sign. A 173, fol. 5r. *Není vyloučeno, že podobné poručení bylo vystaveno i podkomořímu měst královských.*

mili Poličští, že zemřel dlouholetý rychtář Martin Plachý, a město navrhuje čtyři kandidáty na jeho místo z řad konšelů a obecních starších. Vzápětí píše podkomoří královských věnných měst Hartvík Žejdlíc ze Šenfeldu české komoře, „aby k týmž rychtářským pracem lidí hodní a ne ti, kde-říž sobě někdy větší počet konšelův oblíbí, byli potřebováni“.⁴⁶ Navrhuje na místo rychtáře Nikodéma Zycha, dosavadního primase města, jenž mezi kandidáty města nefiguroval. Nikodém Zych musel o úřad rychtáře stát, jinak by Žejdlíc nepsal české komoře – to poněkud relativizuje tvrzení Františka Roubíka o danajské povaze rychtářského úřadu a nezájmu konšelů či obecních starších tento post zastávat. Citovaná slova Hartvíka Žejdlíce navíc potvrzují, že si na komoře a v dalších úřadech v Praze a potažmo ve Vídni uvědomovali omezení pramenící z nutné participace místních elit.⁴⁷ Zda ovšem Hartvík Žejdlíc nahrazoval vztahy v rámci města vzájemnými kontakty mezi „úředníkem-šlechticem“ a primasem města, zůstává otázkou.⁴⁸ Důležité v tomto případě byly *kontakty a fyzická přítomnost Žejdlíce* ve městě a znalost místních poměrů.⁴⁹

V roce 1616 podobným způsobem ve prospěch Jeronýma Husineckého ve Vysokém Mýtě zasáhl hofrychtář Jan Albrecht z Trnice, poněvadž „žádného jiného na ten čas k tomu auřadu hodnějšího bejtí nenacházím jako Jeronýma Husineckého, člověka starožitého a již po několik let primátora v též obci dobře zachovalého“.⁵⁰ Na rozdíl od předchozího případu však mezi kandidáty města Jeroným Husinecký figuroval. Hofrychtář zde přímo poukazuje na zkušenost jím „podporovaného“ kandidáta pramenící z Husineckého dlouhodobé přítomnosti v městských radách, přičemž tuto situaci *považuje za výhodu*. To opět potvrzuje tezi o výhodnosti jmenovat na místo panovníkova zástupce ve městě osobu obeznámenou s chodem města – bývalého konšela či obecního staršího. Navíc byl Jan Albrecht

⁴⁶ NA, SM, inv. č. 2672, kart. 1706, sign. P 99/28.

⁴⁷ K tomu zajímavě Beik, William: *The Absolutism of Louis XIV as Social Collaboration*, s. 195–224.

⁴⁸ Zde je nutné poukázat na pozoruhodný dokument z 21. února 1603, v němž syn zesnulého Hartvíka Žejdlíce Jan zve Poličské do Polné na otcův pohřeb, srov. SOkA Svitavy, fond Archiv města Polička (dále AM PL) I, inv. č. 218, kart. neuveden.

⁴⁹ K této problematice velmi inspirativně Elliott, John H.: *A Europe of Composite Monarchies*, PP 137, 1992, s. 48–71.

⁵⁰ NA, SM, inv. č. 1262, kart. 895, sign. H 60/29; bohužel hofrychtář zde důvody své přízně k osobě Jeronýma Husineckého blíže nerozvádí.

z Trnice sám staroměstským královským rychtářem a snad vycházel z vlastní zkušenosti.

Příklady přímluv se dostávám k dalšímu způsobu jmenování královských rychtářů. Podle mého názoru – s ohledem na dopis Oldřicha Dubanského z Duban z roku 1566 – docházelo postupně k odbourávání předchozích způsobů jmenování. „Pozvolnost“ předpokládané změny je však třeba zdůraznit, přičemž definitivní příklon k výběru budoucího královského rychtáře z řad konšelů či obecních starších (na návrh města) lze datovat do samého závěru 70. let 16. století, kdy se přijetím Koldínovy kodifikace postavení měst vůči panovníkovi poněkud zlepšilo a konšelé sami získali definitivně právo opět navrhnout složení nastupující rady. Tento postup se přenesl též do způsobu výběru kandidátů na úřad královského rychtáře.⁵¹

V Chrudimi 29. února 1580 v 8 hodin večer zemřel královský rychtář Jan Pácha a byl nahrazen dlouholetým konšelem Václavem Lípou.⁵² Sám Lípa byl královským rychtářem prohlášen v Chrudimi hofrychtěrem věnných měst Janem Kutovcem z Ourazu při obnovení rady, a to „*psaním z komory a tu povinnost aneb přísahu hned vykonal*“.⁵³ Václavem Lípou počíná souvislá řada rychtářů, o nichž lze bezpečně říci, že byli jmenováni do svého úřadu českou komorou na návrh purkmistra, konšelů a obecních starších královského věnného města Chrudimi. Václav Lípa z blíže nespecifikovaných důvodů požádal roku 1583 o propuštění z úřadu, a tak komora vyzvala Chrudimské, „*aby z prostředku vaše[ho] dvě a z obce dvě Boha [se] bojící, spravedlnost milující a na své cti dobře zachovalé osoby [vybrala]*“.⁵⁴ Stejným způsobem pak byli jmenováni rychtáři nejen ve Vysokém Mýtě a Poličce, ale také v jiných královských a věnných městech.

⁵¹ Janák, Jan – Hledíková, Zdeňka – Dobeš, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, 2. rozšířené vydání. Praha 2005, s. 217–219; též Čelakovský, Jaromír: *Úřad podkomořský*, s. 62–63; Čelakovský upozorňuje v této souvislosti na rostoucí panovníkovu potřebu půjček.

⁵² AM CR, *Liber contractuum ab anno 1567*, inv. č. 372, č. knihy 164, sign. B 14, fol. 295r.

⁵³ AM CR, *Liber contractuum ab anno 1567*, inv. č. 372, č. knihy 164, sign. B 14, fol. 317v.

⁵⁴ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/46; Lípa jmenován 4. září 1580. Časový odstup naznačuje, že si komora o kandidátech sháněla informace.

V případě Poličky tento způsob jmenování – s ohledem na neobyčejnou „výdrž“ Martina Plachého, zastávajícího úřad královského rychtáře v Poličce neuvěřitelných 46 let – lze doložit až roku 1598.⁵⁵

Je samozřejmé, že výběr kandidátů na úřad královského rychtáře nezůstal ve městech bez odezvy. Můžeme předpokládat, že o kandidatuře se v městské radě vedly diskuse. O tom, zda nabízený úřad kandidát přijme či nikoliv, případně bude-li mu rychtářství vůbec nabídnuto, patrně rozhodovala vedle vzájemných vazeb také zámožnost a vážnost dané osoby v rámci zvláštního mikrosvětů zvaného „město“. Tento způsob jmenování však sám o sobě skýtal jistá úskalí. Především nově jmenovaný královský rychtář byl někým navržen, což nemuselo vždy budit všeobecný souhlas a generovalo spory s dalšími členy městské pospolitosti. Ti mohli mít spory buď přímo s novým královským rychtářem, případně mohli stát v opozici proti městské radě, která za výběr kandidáta zodpovídala. Značnou roli zde tedy hrála „předrychtářská“ minulost dané osoby. V tomto případě by jaksi nezávislejší postavení logicky poskytl výběr kandidáta podkomořím či komorním komisařem. I pro českou komoru tento způsob jmenování, kdy by participace městské rady byla omezena, byl zdánlivě mnohem výhodnější. V takové situaci bylo lze očekávat, že královský rychtář bude skutečně prosazovat zájmy komory bez přehnaného ohledu na vzájemné vazby s městem a měšťany.⁵⁶ S nepříliš zjevným „nepotismem“ vzhledem k faktické nemožnosti kontroly (vzdálenost z centra) patrně počítala i komora, nesměl však překročit určitou mez.⁵⁷

Na druhou stranu ovšem poměry ve městě znala právě rada a ta případně rychtáře mohla podpořit ve sporech s ostatními obyvateli města. Jakým způsobem ovšem tato „volební matematika“ rozhodování konšelů ovlivnila, nelze dnes říci. Pro město – a v případě královských rychtářů v Chrudi-

⁵⁵ Roubík, František: *Královští rychtáři* na s. 289 uvádí extrémní stáří některých rychtářů v rozmezí 76 až 98 let. Zatímco nižší hodnota je snad pravděpodobná, téměř stoletého z „Hájka v Kouřimi“ učinil spíše špatný odhad věku. S ohledem na pramenně podchycenou přítomnost Plachého v úřadě však lze předpokládat, že byl skutečně dosti stár. K samotnému jmenování Plachého nástupce v Poličce NA, SM, inv. č. 2672, kart. 1706, sign. P 99/28.

⁵⁶ Na tyto vzájemné vazby upozorňuje též Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 301.

⁵⁷ V tomto případě velice inspirativně Schlumbohm, Jürgen: *Gesetze, die nicht durchgesetzt werden – ein Strukturmerkmal des frühneuzeitlichen Staates?*, *Geschichte und Gesellschaft* 23, 1997, s. 647–663.

mi to platí jednoznačně – bylo ovšem výhodné, byla-li osoba královského rychtáře hmotně zajištěna. Město totiž mělo rychtáře hmotně zajistit, což nebylo v případě zámožných osob nutné. Proto mezi chrudimskými královskými rychtáři nalézáme osoby z řad erbovníků a dalších zámožných měšťanů.

Po jmenování měl daný královský rychtář složit přísahu panovníkovi.⁵⁸ Václav Lípa složil přísahu přímo v Chrudimi na radnici v přítomnosti hofrychtáře královských věnných měst Jana Kutovce z Ourazu.⁵⁹ Avšak již jeho nástupce Burian Kochánek z Kochánku byl 11. května 1583 zároveň s jmenováním vyzván, aby se dostavil k „učinění závazku“ do kanceláře na Pražský hrad.⁶⁰ Je tedy jednoznačné, že místo přísahy nebylo stabilní a řídilo se momentálními okolnostmi. Podružnou okolností zůstává, zda text přísahy předčítal radní písař nebo některý z kancelistů na Pražském hradě. Po jmenování rychtářem a přísaze pak byly nové skutečnosti oznámeny městu a jeho obyvatelé napomenuti, aby byli nového královského rychtáře poslušni.⁶¹

Královský rychtář pak mohl setrvat v úřadu až do doby, kdy „prostředkem smrti z tohoto světa sešel“, případně požádat o propuštění. Okolnosti těchto žádostí o propuštění mohou být různé. Ve Vysokém Mýtě například rychtář Jan Čáp nemohl roku 1591 pro sešlost věkem vykonávat svůj úřad a komora na žádost Vysokomýtských jmenovala jeho nástupcem Jana Krušinu.⁶² Naopak v Chrudimi roku 1583 žádal o propuštění sám královský rychtář Václav Lípa. Zajímavost na Lípově žádosti o propuštění představuje dopis Chrudimských české komoře, v němž se výslovně uvádí, že „toho skrze přímluvy vyhledávati nepřestává, aby mohl za jistými příčinami z povinnosti své propuštěn býti“.⁶³ Lípa však nebyl vážně nemocen, neboť závěť sepsal až počátkem podzimu roku 1587.⁶⁴ Bohužel však při-

⁵⁸ NA, PKÚ, *Protokoly obnovování městských rad 1522–1569*, inv. č. 37, sign. A 173, fol. 4v–5r; též NA, SM, inv. č. 1519, kart. 960–961, sign. J 18/18; zde texty přísah pro 17. a 18. století, které se neodlišují od znění předchozích.

⁵⁹ AM CR, *Liber contractuum ab anno 1567*, inv. č. 372, č. knihy 164, sign. B 14, fol. 317v.

⁶⁰ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/46.

⁶¹ Např. NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/46.

⁶² NA, SM, inv. č. 1262, kart. 895, sign. H 60/29.

⁶³ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/46.

⁶⁴ AM CR, inv. č. 88, kart. 3.

padný vnitřní konflikt, který by Lípu k rezignaci přiměl, nelze doložit. Jeho nástupce Burian Kochánek z Kochánku setrval v úřadu do roku 1589, ale již počátkem prosince 1588 oznamovali Chrudimští komoře, že Kochánek je vážně nemocen a „*není naděje, že by z ní [nemoci] povstati mohl*“.⁶⁵ V dubnu 1589 tedy císař Rudolf II. Kochánka z úřadu odvolal a na jeho místo jmenoval Valentina Březovského. Podobně v Poličce roku 1598 zemřel královský rychtář Martin Plachý, přičemž nemocen byl prokazatelně již od roku 1596.⁶⁶

Předběžně tedy lze shrnout, že královské rychtáře po potlačení odboje jmenovali komorní komisaři, což koresponduje s výrazným posílením pravomoci komory. V roce 1561 však byl k jmenování zmocněn Ferdinandem Tyrolským podkomoří věnných měst. Postupem času na výběr kandidátů získávala vliv příslušná městská rada. Královský rychtář mohl být jmenován přímo ve městě podkomořím či hofrychtěm (zde složil i přísahu), případně vyslán ke složení přísahy do Prahy. Ve všech případech se tak dělo s vědomím české komory; ta o jménu svého nového zástupce v příslušném městě musela být zpravena. Bližší upřesnění tohoto mechanismu ovšem vyžaduje další soustavný výzkum. Královský rychtář se tak fakticky již při svém jmenování stával na jedné straně osobou vázanou přísahou císaři (jakožto českému králi) a české komoře a na druhé zůstával členem pospolitosti města - „*Jeho Milosti Císařské rychtář, urozený pan Samuel Franc z Liblic, měštěnin města Chrudimě*“.⁶⁷

Před nástupem do úřadu

V pozoruhodné studii o osobě prvního královského rychtáře ve Stříbře poukázal Vladimír Bystrický na zajímavé aspekty života a činnosti Jana Telítka, jeho provázanost s obyvateli města. Zároveň však upozorňuje, že se nelze pokoušet na „*základě jednoho příkladu, který může být zcela*

⁶⁵ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/46.

⁶⁶ Roku 1596 se Plachý dvakrát nemohl pro nemoc dostavit v záležitosti prodeje svého majetku před radu a nechal se zastupovat sousedy, srov. AM PL II, Liber secundus venditionum et emptio, č. knihy 238, sign. F1, 1960, fol. 486r (s. 972) a 585r (s. 1170).

⁶⁷ AM CR, Liber donationum nuptialium ab anno 1589, inv. č. 379, č. knihy 171, sign. B23 (I B 23), fol. 86r.

*výjimečný, o nějaké ukvapené generalizace“.*⁶⁸ Jeho slova však potvrzuje podobný vývoj v Chrudimi, Vysokém Mýtě a Poličce. Polička však zároveň představuje specifický příklad, neboť Martin Plachý zastával úřad v letech 1552-1598 a vzájemné vazby mezi ním a měšťany lze předpokládat jaksi samo sebou.

Činnost budoucích královských rychtářů před jejich jmenováním do úřadu je možné rozdělit na dva okruhy, z nichž první představují jejich vztahy k měšťanům a druhý pak k městu jakožto celku (včetně působení mezi konšely či obecními staršími).

Uvnitř města lze očekávat účast budoucích rychtářů na tržních vztazích, z nichž nejsnáze sledovatelné jsou koupě a prodeje nemovitostí. Přestože tato skutečnost není překvapivá, není možné ji podceňovat. V těchto případech byla vazba mezi zúčastněnými stranami velice důležitá a silná, poněvadž (vedle vzájemného příbuzenství) otázky finanční povahy hrály podstatnou roli. Navíc se splátky za nemovitost kromě obvyklého závdavku uskutečňovaly v dlouhodobém horizontu a v případě úmrtí v rodině přecházely na dědice.⁶⁹

Významnější doklad vzájemných kontaktů při nákupech a prodejkách představuje rukojemství. I v tomto případě je dokladů značné množství, přičemž nejzajímavější jsou ty, v nichž se jakožto rukojmí setkávají budoucí královští rychtáři se svými předchůdci či nástupci v úřadě.⁷⁰ Pozice ručitele za splacení sumy při koupi či prodeji nemovitosti byla již hmatatelnějším důkazem vzájemné důvěry, jelikož při neplacení hrozilo ručiteli, že příslušná suma bude požadována od něho. Podobně jako v ostatních městech takové případy v Chrudimi a Poličce nebyly výjimečné (ve Vysokém Mýtě je nutno vyčkat zpřístupnění archivu města).⁷¹

⁶⁸ Bystrický, Vladimír: *Osoba prvního královského rychtáře ve Stříbře po roce 1547*, SO, s. 125–134.

⁶⁹ V Chrudimi lze tuto skutečnost doložit například v případě Václava Lípy, srov. AM CR, Liber contractuum ab anno 1545, inv. č. 369, č. knihy 161, sign. B 13, fol. 1r a fol. 136r; též AM CR, Liber contractuum ab anno 1567, inv. č. 372, č. knihy 164, sign. B 14, fol. 15r.

⁷⁰ K čemuž příklady budoucích chrudimských královských rychtářů Tobiáše Kochánka, Jana Páchy, Valentina Březovského, Buriana Kochánka a opět Václava Lípy, srov. AM CR, Liber contractuum ab anno 1545, inv. č. 369, č. knihy 161, sign. B 13, fol. 65r a 487v; též AM CR, Liber contractuum ab anno 1567, inv. č. 372, č. knihy 164, sign. B 14, fol. 258r.

⁷¹ Případy chrudimských měšťanů Bartoše Krupína, Lukeše Pekaře a Matěje Bezpalce v AM CR, inv. č. 78 a 86, kart. 3.

Dalším dokladem velice úzkých vztahů mezi budoucím královským rychtářem a dalšími obyvateli města jsou různé dluhy a půjčky,⁷² případně poručnictví nad sirotky.⁷³ Právě poručnictví nad sirotky jasně naznačuje, že testátor měl k pověřeným jedincům poměrně blízko a poručníci požívali jeho důvěry a určitou roli hrála snad i jejich solventnost.⁷⁴

Poněkud problematická situace nastává při snaze rozkrýt vzájemné rodinné vazby mezi konšely, obecními staršími a královskými rychtáři, jelikož nejsou k dispozici matriky pro dané období a mnohdy lze příbuzenský poměr spíše tušit (mj. i díky opakovaným sňatkům) - naštěstí i v tomto případě poskytují určité vodítko městské knihy.⁷⁵

V březnu roku 1551 přejímal od Jana France z Liblic úřad královského rychtáře jeho bratr Václav Franc z Liblic.⁷⁶ Zde je jasně patrná vzájemná rodinná vazba a navíc také příslušnost k patrně vůbec nejvýznamnější er-

⁷² Např. roku 1551 v závěti uvádí Jakub Starý, že mu zůstal Jan Franc z Liblic dlužen 18 kop grošů českých, které jsou pojištěny na domě Václava France z Liblic (Jan Franc byl v dané době královským rychtářem a Václav jej bezprostředně následoval roku 1551). Konečně roku 1589 v závěti uvádí Jan Švehla, že mu Burian Kochánek dluží 40 kop míšeňských a Samuel Franc z Liblic 22 kop. Srov. AM CR, Liber testamentorum (I), inv. č. 367, č. knihy 159, sign. B 1, fol. 146v, 151v, 266v.

⁷³ Opakovaně byli poručníky Valentin Březovský či Burian Kochánek, srov. AM CR, Liber memorabilium ab anno 1579, inv. č. 373, č. knihy 165, sign. A 1, fol. 38v a 39r; též AM CR, Liber orphanorum, inv. č. 368, č. knihy 160, sign. B 9, fol. 71v a 84v. V Poličece byl roku 1588 poručníkem sirotků po Adamu Tobikovi Kašpar Sedláček, srov. AM PL II, Liber secundus venditionum et emptionum, č. knihy. 238, sign. F1, 1960, fol. 285r (s. 570).

⁷⁴ Městská rada byla dle práva přímo povinna dávat v případě poručnictví přednost příbuzným, což ovšem nevyvrací prezentovanou myšlenku. Otázka způsobů výběru poručníků bohužel zůstává nadále dosti nejasná.

⁷⁵ K tomu srov. AM CR, Heuraths und Schänkungsurkundenbuch (Kniha smluv svatebních a darovacích), inv. č. 366, č. knihy 158, sign. B 22, fol. 198r; též AM CR, Liber transactionum ab anno 1505, inv. č. 365, č. knihy 157, sign. B 7, fol. 148v; dále AM CR, Liber donationum nuptialum ab anno 1589, inv. č. 379, č. knihy B 23 (I B 23), fol. 87r a 86r.

⁷⁶ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/55. K rodu Franců z Liblic též Rybička, Antonín: O erbovních a patricijských rodinách v XV.–XVII. století v městě Chrudimi usedlých. Věstník Královské české společnosti nauk 1883, s. 53–78.

bovní rodině předbělohorské Chrudimi.⁷⁷ K témuž rodu navíc patřil rovněž Samuel Franc z Liblic, který byl rychtářem na přelomu 16. a 17. století. Dokladů o vzájemných vazbách Franců z Liblic s ostatními (alespoň trochu významnějšími) rodinami lze shromáždit celou řadu.

Další z významných z chrudimských rodin, Kochánkové z Kochánku, opět působili dlouhodobě v samosprávě města.⁷⁸ Tobiáš (I.) Kochánek z Kochánku vlastnil vedle nemovitostí ve městě též statek Rohozná, na němž se po roce 1566 připomíná jeho žena. S řadou významných jedinců byl spřízněn také Burian Kochánek z Kochánku.⁷⁹

Posledním královským rychtářem, jehož rodinné vazby stojí za zmínku, je Valentin Březovský. Především vystupuje v jeho případě rod Voldřichů, i když v tomto případě prameny hovoří poněkud mnohoznačně. Václav Voldřich vzpomíná, že „Březovskému nic povinen nejsem, podle námluvy svatební dcery mý nebožky za živobyті jejího ničímž nevopatřil a vopatřiti

⁷⁷ *Vdova po Václavu Francovi se později provdala za Jana Pěčka z Rados-tic, od roku 1566 královského rychtáře (zemřel 6. ledna 1576). Dcera Václava France se v polovině 16. století provdala za Jana Rosu, syna pozdějšího královského rychtáře Jiříka Rosy. K těmto záležitostem srov. NA, SM, inv. č. 3399, kart. 2338, sign. S 260/8 a též Rybička, Antonín: M. Martin Faberius Rakovnický. VKČSN, 1886, s. 3–7. Zde Rybička uvádí epigram Rakovnického, v němž jsou uvedena data úmrtí hned tří královských rychtářů. Je pozoruhodné, že v jiných svých člancích těchto informací nevyužil. V případě sňatku Jana Rosy pak AM CR, Liber transactionum ab anno 1505, inv. č. 365, č. knihy 157, sign. B 7, fol. 96r.*

⁷⁸ *Rybička, Antonín: O erbovních a patricijských rodinách, s. 53–78. O některých informacích prezentovaných Rybičkou se však dá s úspěchem pochybovat, což dokládá např. AM CR, inv. č. 96 a 97, kart. 3. Obecně k otázce přítomnosti erbovních měšťanů v městských radách a v úřadě královských rychtářů Hrubá, Michaela: Erbovní měšťané – „urozená“ vrstva předbělohorských českých měst (Životní styl erbovních rodin na příkladu Mrázů z Milešovy v Litoměřicích). In: Jiřová, Kateřina – Fejtová, Olga – Kreuz, Petr – Pešek, Jiří – Svatošová, Hana (red.): V komnatách paláců – v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám. Praha 2007, s. 245–257.*

⁷⁹ *Byl příbuzný s rodinou Hanykýřů, což v jeho případě vysvětluje poručnictví nad sirotky po zesnulém Jiříku Hanykýřovi, navíc si roku 1572 vzal za ženu Martu Boleslavskou (což neodporuje dřívějšímu sňatku, jak se patrně domníval Antonín Rybička), skrze níž se spříznil s rodinou Bochaufů (původem z Třeboně), srov. AM CR, Liber orphanorum, inv. č. 368, č. knihy 160, sign. B 9, fol. 71v; též Rybička, Antonín: O erbovních a patricijských rodinách, s. 56–58 a 62–63.*

zanedbával". Valentin Březovský si její věno ponechal, ale Voldřich mu přesto odkazuje 40 kop, aby na ní v dobrém vzpomínal.⁸⁰ Posílení vazeb na příslušníky městských elit pak samozřejmě znamenaly i další sňatky Valentina Březovského. Další náhodná zmínka o něm poněkud doplňuje mozaiku vztahů mezi rychtáři a jejich okolím. V roce 1587 se spolu s Janem Březovským, který zasedal v chrudimských městských radách v době Valentinova rychtářství, zúčastnil sňatku Jana Milivského s Lidmilou z Mečkova ve Vysokém Mýtě.⁸¹

Kromě vzájemných příbuzenských vazeb byly rodiny chrudimských královských rychtářů také spřízněny s rodem Plesů Heřmanských ze Sloupna. Do kontaktů s okolními šlechtici přicházely tyto „rychtářské“ rody celkem běžně, ale Václav Ples Heřmanský ze Sloupna nebyl bezvýznamným vladykou. Zastával mimo jiné úřady purkrabího karlstajnského za rytířský stav, byl mundšenkem císaře Rudolfa II. a v Praze dokonce malostranským hejtmánem. V roce 1593 mu Chrudimští odprodali ves Hrbokov a roku 1599 s ním vyměnili kus lesa.⁸² V roce 1602 vedl Ples komisi, která měla za úkol vyšetřit situaci s chrudimským chrámem Nanebevzetí Panny Marie a údajně nehodným duchovním správcem v něm. Sám Ples vlastnil ve městě nemovitosti a roku 1604 získal jeho syn zápis na šosovní statky své první manželky Barbory z Ottendorfu.⁸³ O něco později si též Václav ml. vzal za manželku Ludmilu, vdovu po Matěji Mydláři a také Eustachovi Landekovi z Traunštejna. Díky ní získal práva na mydlářovský statek se všemi přínáležitostmi.⁸⁴

Vzájemná propojenost mezi královskými rychtáři, jejich prokurátory na jedné straně a ostatními obyvateli města či jeho zázemí na straně druhé není signifikantní pouze pro Chrudim. V Poličce byl první královský rychtář Martin Plachý přítomen na podzim roku 1584 sňatku své vnučky Anny s Nikodémem Zychem. Nikodém Zych se roku 1598 stal Plachého

⁸⁰ AM CR, *Liber orphanorum*, inv. č. 368, č. knihy 160, sign. B 9, fol. 305v; tuto zmínku ovšem není třeba přeceňovat, poněvadž pochází z roku 1595, kdy byl Březovský královským rychtářem. Snad chtěl Voldřich zabránit možným sporům s Březovským po své smrti, a usnadnit tak postavení dědiců.

⁸¹ Jireček, *Hermenegild. Královské věnné město Vysoké Mýto*, s. 65.

⁸² AM CR, inv. č. 442, kart. 8.

⁸³ AM CR, *Liber memorabilium ab anno 1579*, inv. č. 373, č. knihy 165, sign. A 1, fol. 294r.

⁸⁴ *Tamtéž*, fol. 309v.

nástupcem v úřadu královského rychtáře. Ještě za života Martina Plachého byl Zych opakovaně primátorem města.⁸⁵

Kromě výše uvedených skutečností byl konšel také řemeslníkem, případně obchodníkem. Do kontaktů se sousedy tedy běžně přicházel i v rámci cechů a při vykonávání své „živnosti“. Na tom se po jmenování královským rychtářem nemohlo nic změnit, poněvadž příjmy z titulu úřadu by k obživě nepostačovaly. Pozoruhodný doklad těchto vazeb představuje testament chrudimského měšťana, dlouholetého konšela a v letech 1580–1583 královského rychtáře Václava Lípy. Lípovi předci nepatřili mezi městskou elitu a Václav Lípa svého postavení dosáhl sám. Vedle vlastní pile mu bezpochyby posloužily i sňatky, které v průběhu života uzavřel. Poprvé zasedl v městské radě roku 1552. V srpnu 1587 sepsal testament, v němž ve prospěch soukenického cechu odkázal 150 kop míšeňských, aby „soukeníkům, kteříž chudí byli, do roka pod jistým rukojemstvím půjčovány byly“. Po roce měli dlužníci částku vrátit.⁸⁶ Lípa nezůstavil přímé dědice a jeho odkaz je pozoruhodným dokladem vztahů k městu a cechu. Zemřel 28. srpna 1587.⁸⁷

Vedle těchto kontaktů spíše interpersonální povahy pojily daného královského rychtáře k městu i vazby poněkud oficiálnější. Celou řadu let „seděli“ královští rychtáři mezi konšely či obecními staršími, což dnes zpětně ulehčuje přesnější dataci nástupu do úřadu při absenci jiných pramenů.⁸⁸ Jmenování rychtářů z řad bývalých konšelů či obecních starších do určité míry poněkud relativizovalo vazby budoucího královského rychtáře na českou komoru. V Chrudimi navíc býval budoucí královský rychtář také

⁸⁵ AM PL II, *Liber secundus donationum nuptialum*, č. knihy 243, sign. F11, 1970, fol. 8v.

⁸⁶ AM CR, inv. č. 88, kart. 3 (listinná podoba); navíc nabádá cechmistry, „aby pilnost měli, a to tak podle svých závazkův spravedlivě řídili a spravovali. Taková pak summa za soukeníky těmi, kteříž za vlnu dlužni pozůstávají, jakž to registra ukáží, se najde. Pakli by se do té summy za nimi nenašlo, tehdy z statku mého at' se doloží.“

⁸⁷ SOKA CR, *Sbírka rukopisů, Materiál k dějinám Chrudimi sebraný Benedettim*, inv. č. 4, sign. I L 5.

⁸⁸ V Chrudimi datoval královské rychtáře Antonín Rybička dle první zmínky o daném jedinci v úřadu královského rychtáře v městských knihách, což je ovšem nepřesné. Při vědomí způsobu jmenování lze přesněji datovat dle okamžiku, kdy daná osoba přestala být uváděna mezi radními. Srov. SOKA CR, *Sbírka rukopisů, Materiál k dějinám Chrudimi sebraný A. Rybičkou*, inv. č. 13, sign. L 14.

jedním ze zvolených správců měšťanských vinic na Pumberkách, Slavičích či Vlčích horách.

V rámci vykonávání povinností ve správě města i nezávisle na nich docházelo k různým konfliktům, v nichž budoucí královský rychtář vystupoval. Především občas býval také rychtářem městským, a dbal tudíž na dodržování pořádku a bezpečnosti ve městě. V roce 1578 došlo ke sporu mezi městským rychtářem (a budoucím rychtářem královským) Valentinem Březovským a rektorem chrudimské školy Martinem Faberiem Rakovnickým ohledně sukcentora (učitele nejnižší třídy) Václava Domažlického. Počátkem června 1578 se Domažlický – ne zcela střízliv – popral a městský rychtář Březovský jej „nenáležitě do vězení vzal, jeho žilou bil a tolikéž biřice svého naň přepustil“.⁸⁹ Tím podle Faberia porušil privilegia a zasáhl do pravomocí rektora pražského vysokého učení. Celá záležitost nakonec skončila smírem. Téhož jedince v roce 1582 obvinila Zuzana Bochaufová, „že by dotčená Zuzana Bochaufová jeho v tom nařkla, že by nějaké zlato pobratí měl“.⁹⁰ Tyto dvě zdánlivě nepodstatné příhody možná ovlivnily Valentina Březovského v „mentální“ rovině, jeho kariérní postup do budoucna podle všeho nenarušily. Vedle Březovského byli městskými rychtáři též Tobiáš Kochánek, Šebestián Kryštof či Burian Kochánek.⁹¹ V Poličce se jakožto městský rychtář připomíná roku 1604 Kašpar Sedláček, budoucí rychtář královský.⁹²

Činnost ve správních orgánech města ovšem představuje pouze jeden z aspektů determinujících v pozdějších obdobích počínání panovníkova zástupce. Dalším aspektem byla i schopnost určitým způsobem se angažovat ve prospěch města, tzv. pro obecné dobré. Již pro prvního královského rychtáře v Chrudimi je příznačná podpora poskytovaná městské škole. Vazby na školu nebyly ostatně mezi konšely či obecními staršími výjimečné. Mnohdy se totiž kantor oženil a zasedal v městské radě (Jiří Rychnovský, Martin Faberius Rakovnický, Tomáš Lvík Domažlický, Sa-

⁸⁹ Florián, Čeněk: *Chrudimská škola, kolébka zdejšího gymnasia I (do doby bělohorské)*. In: Adámek, Jaroslav (red.): *Památník reálného gymnasia v Chrudimi 1863–1948. Chrudim 1948*, s. 5–25.

⁹⁰ AM CR, *Liber memorabilium*, inv. č. 373, č. knihy 165, sign. A 1, fol. 35r.

⁹¹ AM CR, *Liber contractuum ab anno 1505*, inv. č. 364, č. knihy 156, sign. B 12, fol. 417r. a AM CR, *Liber contractuum ab anno 1567*, inv. č. 372, č. knihy 164, sign. B 14, fol. 348r a 383r.

⁹² AM PL II, *Liber secundus venditionum et emptionum*, č. knihy 238, sign. F1, 1960, fol. 263v (s. 527).

muel Klatovský, Kryštof Bohdanecký).⁹³ Významným se jeví příklad bývalého učitele Duchoslava Tuguryna, jenž se oženil a stal se konšelem, přičemž od 90. let 16. století byl prokurátorem podřízeným královskému rychtáři Valentinu Březovskému a počátkem 17. století výběrčím posudného.⁹⁴ Vzájemná provázanost školy, městské rady a úřadu královského rychtáře není neobvyklá. Ve Vysokém Mýtě se školní mistr Jeroným Zima Husinecký stal nejen primasem města, ale také královským rychtářem.⁹⁵ Vedle školy se účastnili prakticky všichni měšťané, ať už v Chrudimi, Vysokém Mýtě či Poličce, činnosti literátských bratrstev. Královští rychtáři samozřejmě nebyli výjimkou.⁹⁶ S ohledem na události roku 1602 (o nichž níže) je třeba upozornit, že chrám Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi

⁹³ Hrdina, Karel: *Učitelé chrudimské školy v období humanismu*. In: Adámek, Jaroslav: *Památník reálného gymnasia v Chrudimi 1863–1948*. Chrudim 1948, s. 74–86; seznamy radních písařů srov. AM CR, *Liber contractuum viridis ab anno 1589*, inv. č. 374, č. knihy, sign. I B 15, fol. 1r–2r; na základě toho též Lábler, Karel: *Písaři při obci Chrudimské od roku 1439 až do roku 1664*. *Časopis musea Království českého (dále ČMKČ)* 81, 1897, s. 544–547. Kariéra těchto jedinců byla v řadě ohledů totožná. Nejprve učili na chrudimské škole, působili jako radní písaři a poté se oženili se zámožnou vdovou, načež dosedli na místa v radě. Městu (a jeho kanceláři) byla přítomnost vzdělaných jedinců pouze ku prospěchu. Někteří z královských rychtářů v Chrudimi – především Francové z Liblic – měli univerzitní vzdělání.

⁹⁴ K otázce výběrčích daní z řad měšťanstva inspirativně Sterneček, Tomáš: *Měšťanské elity v berních úřadech a královská města jako daňoví poplatníci – střet zájmů? Případ předbělohorského Brna*. In: *Pražské měšťanské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil*, red. Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek. Praha 2004, s. 225–243.

⁹⁵ NA, SM, inv. č. 1262, kart. 895, sign. H 60/29. Tato asimilace příchozích učitelů probíhala především prostřednictvím sňatků; jména učitelů a posléze konšelů sama napovídají, odkud do města přišli. Primárně samozřejmě museli sdílet hodnotový systém spolusousedů. K problému migrace do měst srov. Miller, Jaroslav: *Raně novověká městská migrace – české země, královské Uhry, polsko-litevský stát. Pokus o komparaci*, ČČH 100, 2002, s. 522–554; v širších souvislostech Týž: *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*. Praha 2006, s. 47–75. Vysoké Mýto, Polička i Chrudim prozatím specializovanou studii migrace nemají k dispozici.

⁹⁶ Chytil, Karel: *Český graduál literátů Chrudimských*, Chrudim 1898, s. 15–18; Jireček, Hermenegild: *Královské věnné město Vysoké Mýto*, s. 61–64; Růžička, Jindřich – Krušina, Josef: *Dějiny města Poličky*, s. 46–47.

představoval dominantu a zároveň symbol města a působení literátů v něm nelze podceňovat.

Konečně jednoznačným důkazem úzkého vztahu měšťana a města jsou události roku 1592. Samuel Franc z Liblic tehdy koupil za 1600 kop grošů míšeňských Rakovský mlýn od Matěje Klobáasy, ačkoliv to majestát Vladislava II. nedovoloval („*aby mimo purkmistra a konšely [tj. města jakožto právnické osoby] žádnéj mlejnuv při tomto městě kupovati nemohl*“).⁹⁷ Za totožnou částku, na níž z části přijal jistotu, postoupil mlýn městu. Samuel Franc se tedy stal věřitelem města. Důvody, které město i Samuela France z Liblic k tomuto postupu vedly, zůstávají poněkud nejasné; rozhodně to muselo být pro Chrudim finančně výhodné. Snad měl Samuel Franc na rozdíl od města dostatek hotovosti a v případě neschopnosti splácet bylo možné očekávat od dlouholetého konšela a purkmistra větší vstřícnost při jednání. Za tímto neobvyklým postupem se však může skrývat prakticky cokoliv.

Kontakty mezi konšely, obecními staršími a ostatními měšťany na jedné straně a královskými rychtáři na druhé straně byly intenzivní a dlouhodobé, zároveň také pozoruhodně různorodé a nikoliv pouze pozitivní. Determinovaly nejen chování královského rychtáře před jeho jmenováním, ale především po nástupu do funkce. Vazby příbuzenské i obecně interpersonální, které zrodila předcházející desetiletí, si odnášel nový královský rychtář do úřadu, v němž měl hájit zájmy českého krále ve svém městě. Za své jmenování byl od 70. let 16. století zavázán městu a jeho představitelům. To jeho postavení neulehčovalo, neboť kontakt s radou zároveň skýtal určité nebezpečí ve vztahu k osobám, jejichž vazba na vedení města naopak nebyla příliš silná. Někteří „nespokojenci“ případně mohli projevit svůj nesouhlas s jednáním konšelů (i královského rychtáře) otevřeným vystoupením, o čemž níže.

Chrudimští, vysokomýští i poličští královští rychtáři zasedali před jmenováním do úřadu mezi konšely nebo obecními staršími, kde sbírali první správní (a snad i právní) zkušenosti. Kompetentních osob, dobře obeznámených se správou města, nebylo mnoho. Zkušenosti, jichž touto cestou budoucí královští rychtáři nabývali, mohly být v nové pozici velmi dobře uplatněny. Slova Vladimíra Bystrického o kariéře Jana Telítka, prvního

⁹⁷ AM CR, *Liber contractuum viridis ab anno 1585*, inv. č. 374, č. knihy, sign. I B 15, fol. 182.

královského rychtáře ve městě Stříbře, před jeho jmenováním do úřadu lze tedy pro města Chrudim, Vysoké Mýto a Poličku potvrdit.⁹⁸

Agenda a činnost královských rychtářů v letech 1547–1618

Po nástupu do funkce královského rychtáře bývalý konšel či obecní starší zůstal měšťanem příslušného města, a dostával se tak do zdánlivě poněkud „schizofrenní situace“. Na jedné straně měl z titulu svého úřadu hájit panovnickovy (především fiskální) zájmy ve městě, na straně druhé však byl nucen zvažovat celkovou situaci a svou vlastní pozici vůči měšťanům. Do jaké míry si tyto determinanty královští rychtáři uvědomovali a reflektovali ve své práci, představuje kontroverzní otázku.

V následujících odstavcích se pokusím tuto otázku zodpovědět. Nejvíce relevantních informací poskytují prameny až o osobách Valentina Březovského a Buriana Kochánka z Kochánku, naopak v případě prvních tří královských rychtářů k Chrudimi zprávy prakticky nejsou. Bude tudíž opět nutné sáhnout k paralelám ve Vysokém Mýtě a Poličce.

Mlčení pramenů však může samo o sobě znamenat, že v Chrudimi nedošlo v polovině 16. století ke konfliktu mezi královskými rychtáři a městem. Dle příslušné instrukce měl rychtář dohlížet na fungování rady, jejímž členem ostatně ještě nedávno býval, a na konání „spravedlnosti“. Když přebíral úřad královského rychtáře v Chrudimi od Jana France z Liblic jeho bratr Václav, byl vyzván, aby zvláště bedlivě dohlédl na kauzu Havla Mlynáře, „*kteřý jest s svým čeledínem neb s dívkou se cizoložstva dopustil a k tomu se v tomto místě [tj. na radnici] přiznal*“.⁹⁹ Pochopitelně v záležitostech „*neřádů, které se proti Pánu Bohu dějí*“ nebyl Havel Mlynář sám. Obvinění z cizoložství vznášel královský rychtář poměrně často a zvláště Burian Kochánek z Kochánku měl na podobné případy pozoruhodné štěstí. Z dnešního úhlu pohledu se záležitost s obviněním z cizoložství může jevit jako svého druhu zábavná epizoda, avšak obvinění generovalo aktivitu královského rychtáře především z důvodů fiskálních. Tuto skutečnost jednoznačně potvrzuje případ z roku 1584, kdy Marta Lihavá přišla o veškerý majetek a s ní také její bratr Jan Kukal, neboť „*v tom stavu svém vdovském, neřádně proti P[ánu] Bohu živa byvši, se jest zmrhala, a tudy*

⁹⁸ Bystrický, Vladimír: *Osoba prvního královského rychtáře*, s. 125–134.

⁹⁹ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/56; zpráva z 5. března 1551; též AM CR, *Liber sententiarum*, inv. č. 7040, č. knihy 4980, fol. 47r.

v pokutu J[eho] M[ilosti] C[ísařské] sama osobou i statkem svým upadla“.¹⁰⁰ Dle instrukcí musel tedy rychtář dbát na to, aby o případnou pokutu panovníka (českou komoru) nepřipravil. Při soudních přích nevystupoval královský rychtář samozřejmě výhradně v záležitostech cizoložství, ale také například při obvinění ze sedláni, krádeže, nářku ze zlodějství, neoprávněného držení statku aj.¹⁰¹

V počátcích existence rychtářského úřadu se na jeho držitele obraceli členové městské pospolitosti se žádostmi o zakročení u panovníka, případně české komory. Poličští v únoru 1553 vedli spor s majitelem sousedního Svojanova Václavem Žehušíckým z Nestajova ohledně odběru městského piva, poněvadž Žehušícký zakázal svým poddaným pivo odebírat. Českou komoru s poukazem na nebezpečí chudnutí města žádá o zákrok – královský rychtář Martin Plachý.¹⁰² Podobně ve Vysokém Mýtě počátkem března 1548 oznamuje královský rychtář Václav Ursín, že „mistři řemesel (...) ke mně chodili oznamující, kterak tovaryši a čeled vandrovní jim se zpronevěřuje a protiví“.¹⁰³ Vysokomýtská a poličtí sousedé tedy očividně nechápali královské rychtáře krátce po jejich jmenování (připomínám, že v Poličce byl královský rychtář jmenován až roku 1552) jakožto osoby omezující jejich město, ale spíše jako své mluvčí ve vztahu ke komoře či panovníkovi.

Ve vztahu k městským radám měl královský rychtář postavení „dohlížejší“ osoby a dbal především o to, aby nenarušovaly svým počínáním zájmy panovníka; bez jeho vědomí a účasti se neměla konat jednání rady a shromáždění obce. Přesto k porušení zákazu shromažďování bez vědomí královského rychtáře v Chrudimi došlo.

Blíže informace o původu vnitřního neklidu ve městě však nejsou k dispozici. S největší pravděpodobností zde šlo o podíl na moci a rozhodovacích

¹⁰⁰ AM CR, *Liber sententiarum*, inv. č. 7040, č. knihy 4980, fol. 274v a 275r.

¹⁰¹ *Tamtéž*, fol. 81v–82r, 102v, 124v; AM CR, *Liber memorabilium*, inv. č. 373, č. knihy 165, sign. A 1, fol. 65r.

¹⁰² NA, SM, inv. č. 2672, kart. 1706, sign. P 99/19. Martin Plachý je rovněž zajímavý tím, že jako královský rychtář výslovně uváděn jakožto zástupce města spolu s tehdejší primasem (a navíc pozdějším nástupcem v úřadu královského rychtáře) Kašparem Sedláčkem při urovnání sporu mezi Radiměřskými a knězem Eliášem. Srov. Michl, Justin (ed.): *Památní listiny z archivu královského věnného města Poličky a z knihy památní farního chrámu Bysterského*. ČČM 21, 1847, s. 540–554.

¹⁰³ NA, SM, inv. č. 1262, kart. 894, sign. H 60/19.

procesech v radě. Bezprostředním impulsem pak byla otázka hospodaření města s majetky navrácenými po konfiskaci počátkem 60. let 16. století; k neklidu vyvolanému nespokojeností s hospodařením městské rady již v Chrudimi před několika desítkami let došlo.¹⁰⁴ Převážná část trestaných jedinců nikdy předtím nezasedla mezi konšely a obecními staršími, zatímco primas Martin Hostovský s částí konšelů a obecních starších úřadoval nepřetržitě od roku 1561.¹⁰⁵ K změně došlo jen roku 1566, kdy zemřel královský rychtář Tobiáš (I.) Kochánek z Kochánku a na jeho místo nastoupil dlouholetý konšel Jan Pěček.¹⁰⁶ Pěček měl z titulu své nové funkce dohlížet na hospodaření města, ale sám s ním byl natolik provázán, že se hněv nespokojenců obrátil zjevně i proti němu. Podkomoří královských věnných měst Oldřich Dubanský z Duban nabádal obyvatele, aby na místě královny poslouchali předně královského rychtáře a po něm též purkmistra a radu. Dubanský vzal v trestání a kázeň Ambrože Maršálka, který „za principála se postavil“.¹⁰⁷ Dále byli trestáni Jiří Pivnička, Cyprián Černý, Jan Vondra Kyselo, Jiřík Stehlík, Jiřík Kolář, Matěj Mydlář, Kříž, Jakub Polák, Jan Krupař, Jiřík Matys.¹⁰⁸ Účast Matěje Mydláře, mimořádně bohatého a vlivného člověka, který vlastnil majetky v Chrudimi i ve Vysokém Mýtě, vedla Antonína Rybičku k domněnce, že právě Mydlář byl hlavním podněcovatelem neklidu a stížnosti císaři. Jedním dechem Rybička upřesňuje, že Mydlář stál v čele nespokojenců, protože velice dobře věděl o nesrovnalostech

¹⁰⁴ NA, PKÚ, *Protokoly obnovování městských rad (1522–1569)*, inv. č. 37, sign. A 173, fol. 65r; podkomoří do jisté míry oprávněnost stížnosti uznal: „(..) kdeřito artikulové, a stížnost osob k té suplikací přiznávajících, nachází se potřební a ti sou také na místo postaveni“; též Rybička, Antonín: *O starožitnostech a umělcích Chrudimských*, ČČM 22, 1848, s. 415–435, 484–509, 592–611. Rybička vidí důvod pouze ve sporech o hospodaření města.

¹⁰⁵ *Soupis konšelů a obecních starších srov. SOKA CR, Sbirka rukopisů, Materiál k dějinám Chrudimí sebraný A. Rybičkou*, inv. č. 13, sign. L 14. Lze konstatovat, že Rybičkovy údaje odpovídají.

¹⁰⁶ NA, SM, inv. č. 3399, kart. 2338, sign. S 260/8.

¹⁰⁷ NA, PKÚ, *Protokoly obnovování městských rad 1522–1569*, inv. č. 37, fol. 64v–66r; též AM CR, *Liber transactionum ab anno 1505*, inv. č. 365, č. knihy 157, sign. B 7, fol. 152v a 153r.

¹⁰⁸ NA, PKÚ, *Protokoly obnovování městských rad 1522–1569*, inv. č. 37, sign. A 173, fol. 65v; též AM CR, *Liber transactionum ab anno 1505*, inv. č. 365, č. knihy 157, sign. B 7, fol. 153r.

v účtech města a prostřednictvím nastrčeného Ambrože Maršálka hodlal dosáhnout významnějšího postavení ve správě města.¹⁰⁹ Tito jedinci však nebyli, jak by se na základě Rybičkových slov mohlo jevit, trestáni primárně za nesouhlas s vedením města. Naopak trestáni byli za nedovolené držení „schůzí“.¹¹⁰

Účast Mydláře lze interpretovat i jinak. Předně Mydlář byl podle všeho vzdělaný a schopný člověk, který dokázal – což je patrné s ohledem na úctyhodný majetek – odhadnout momentální rizika. Pokud vedle konšelů a obecních starších byl jednou ze stran sporu i královský rychtář, Matěj Mydlář patrně dokázal velice dobře odhadnout, co spor s Janem Pěčkem vyvolá. Konečně při troše trpělivosti jej post mezi konšely nebo obecními staršími nemohl minout – právě pro Mydlářovu značnou zámožnost. Účast v čele nespokojenců by tudíž představovala kontraproduktivní krok, což na druhou stranu nevylučuje Mydlářovu účast na nepokojích zcela. V pozdějších letech již po zkušenostech z roku 1568 o účast v radě nemusel jevit zájem, což by vysvětlilo Rybičkou zdůrazňovanou absenci. Snad Mydlářovi roku 1568 skutečně šlo jen o to, aby spolu s dalšími poukázal na nepořádek v účtech a vývojem událostí byl pak sám zaskočen.

Je nutno znovu zdůraznit, že spor mimo jiné jasně dokazuje, do jaké míry byl Jan Pěček, tehdejší královský rychtář, provázán s vedením města. Trestání „schůze drživali (...) bez vědomí J[eho] M[ilosti] C[ísařské] rychtáře“, přičemž neaktivnější byl vedle Ambrože Maršálka Matěj Želetický, který „nemajíce poručení, jiných sousedů pozdvíhoval a ponoukal“.¹¹¹ Potrestání byli největší nespokojenci, zatímco ostatním byly spíše naznačeny meze, které neměly být napodruhé předkročeny. Centrální moc – zosobněná podkomořím – jasně naznačila svůj vliv, avšak neměla zájem na uvěznění části chrudimského měšťanstva a skrze to pak další možnou

¹⁰⁹ Rybička, Antonín: *O starožitnostech a umělcích Chrudimských*; Týž: *O erbovních a patricijských rodinách*, s. 53–78.

¹¹⁰ NA, PKÚ, *Protokoly obnovování městských rad 1522–1569*, inv. č. 37, sign. A 173, fol. 65r; „(...) že jsou ty osoby majíce od jeho milosti pana podkomořího na místě její milosti císařové předně jeho milosti císařské rychtáře potom purkmistra a radu za vrchnost vystavenou tolikéž starší obecní k nim k radě přidané jich v tom všech ano se jimi žádného zkrácení nestalo poběhli a při nich za napravení nežádali nýbrž pominuvše jich jako starších všetečně nendležitě proti veliké záповědi Jeho Milosti Císařské v instrukci Jeho Milosti rychtáře zjevně a světle dostaveno schůzky drželi a tak v trestání jeho milosti upadli.“

¹¹¹ AM CR, *Liber transactionum ab anno 1505*, inv. č. 365, č. knihy 157, sign. B 7, fol. 152v a 153r.

eskalaci situace ve městě. Ve vedení města se následně nic nezměnilo a v čele stál nadále Martin Hostovský. Královský rychtář Jan Pěček se záhy poté (roku 1570) dokonce zaručil za půjčku, kterou město získalo u Bernarda z Geršdorfu ve výši 500 kop grošů (míšeňských?).¹¹²

K zajímavým událostem v Chrudimi došlo počátkem 17. století. Provázanost úřadu královského rychtáře s městskou radou a identifikaci s jejími postoji lze doložit u Samuela France z Liblic, nazývaného díky držení statku ve vsi Vlčnově též Samuel Vlčnovský, a to hned ve dvou případech. Je pozoruhodné, že těmto událostem nebyla doposud věnována pozornost. Počátkem 17. století si na chrudimské konšely opakovaně stěžoval postříhač Václav Písecký, a to za příčinou náboženství. Neváhal svou stížnost vznést při obnovování rady i na podkomořího královny Hartvíka Žejdlice ze Šenfeldu. Přitom však sám Václav Písecký zastával v letech 1595-1596 úřad obecního staršího.¹¹³

V prvé řadě si Písecký stěžoval na postup města v otázkách náboženských; ostatně celou kauzu podle něj vyvolala jeho konverze ke katolictví. Obvinil purkmistra a radu, že z jejich popudu byl kostel Nanebevzetí Panny Marie (hlavní chrudimský chrám) zbaven varhan, monstrancí, ornátů a především osazen nehodným knězem, jenž neužívá předepsaných ceremonií.¹¹⁴ Navíc poukazoval na neutěšený stav kostela svatě Kateřiny, na který z titulu tzv. chlumecké nadace přispívá sám panovník ročně 100 kopami grošů míšeňských. Vedle těchto pasáží, věnovaných proble-

¹¹² AM CR, *Liber transactionum ab anno 1505*, inv. č. 365, č. knihy 157, sign. B 7, fol. 161r.

¹¹³ AM CR, *Liber contractuum viridis ab anno 1585*, inv. č. 374, č. knihy 166, sign. I B 15, fol. 244v.

¹¹⁴ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27. Relevantní část suppliky ze 4. června 1602 zní: „Varhany, monstranci, vornáty a což tak koliv pro okrasu téhož chrámu Božího k službám Božím bylo nadáno, to všechno z něho pobrali, kněze, kterýmuž nic dobrého milo není, kterýž vornátů, alby, též jiného kalicha mešního k službám Božím neužívá ani žádných ceremonií od církve svatě nařízených, jak předně při službě Boží, tak ani při křtu svatým nezachovává, [přijali]. Svátků, jak předně Blahoslavené Panny Marie, tak potom ani apoštolskejšch žádných, dokonce nesvětí. Než naproti tomu, když kacíře toho Mistra Jana Husi přijíti, toho slavně zasvěti, a tak všeho způsobu kalvínského užívá a s nimi pány Chrudimskými ve všem náboženství se srovnává a jak oni chtějí míti, tak jim činí.“

matice náboženské, si též stěžuje na užívání nepoctivých měr a přetěžování v oblasti berní.¹¹⁵ Za jeho stížnost mu Chrudimští páni zavřeli živnost, dále mu „*pro pravdu na hrdlo stojí*“. Václav Písecký mj. žádá, aby císař nařídil Chrudimským jeho živnost propustit. Píseckého suplika uvedla do chodu celou sérii dalších událostí, na jejichž řešení nestačil královský rychtář – nebo stačit nechtěl – a ani vyšetřovací komise. Dokonce došlo i na urážku podkomořího věnných měst.

Císař – či lépe jeho úředníci – inicioval zřízení vyšetřovací komise, jejímiž hlavními cíli měl být zákrok v Píseckého prospěch a především, aby se „*obzvláště pak, co se kostela a náboženství tu v Chrudimi zachovává, vyptali a nám v jedné i druhé věci svou dostatečnou relací odesláním té suplikací zase do kanceláře české odeslali (!)*“.¹¹⁶ Zároveň téhož dne o ustavení komise a o Píseckého obviněních informovala česká kancelář i Chrudimské.¹¹⁷ Komise ve složení Václav Ples Heřmanský ze Sloupna, purkrabí karlštejnský, Jan nejstarší Lukavský z Lukavice a Zdeněk Dobřenský z Dobřenic prošetřovala Píseckého stížnost začátkem července 1602 přímo v Chrudimi.

Po vyšetření komise konstatovala, že Václav Písecký nezaplatil roku 1602 berně, a právě proto mu byl „zapečetěn“ obchod. Může však svou živnost provozovat nadále bez omezení s tím, že do šesti týdnů je povinen prokázat zaplacení dlužných berní nebo osvobození od nich.¹¹⁸ V tomto bodě Písecký snad reagoval na skutečnost, že jedním z výběrčích v kraji býval jmenován měšťan krajského města.¹¹⁹ „Přílišná blízkost“ výběrčích k osobě plátce tedy v případě Václava Píseckého představovala jeden z podnětů k suplikování císaři. V záležitosti měr a vah naopak komise

¹¹⁵ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; k mírámu poznamenává Písecký: „*Nadto vejše zdělali sobě míry malý i hrubý, na kteréž bohatýmu na velkú a chudýmu na malou měří a prodávají. (...) [Berně] na nás chudý lidi všecko vložili (...) v tom neupřímně k chudým lidem se chovají.*“

¹¹⁶ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; nařízení kanceláře jménem císaře ze 7. června 1602 pro Václava Plesa Heřmanského ze Sloupna.

¹¹⁷ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; přepis české kanceláře ze 7. června 1602 pro Chrudimské.

¹¹⁸ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27.

¹¹⁹ Srov. *Sněmy české X, Praha 1900*, s. 37, 175, 273 a 274.

uvádí, že město zavedlo nové ve snaze nepoctivosti zabránit, a nikoliv ji podporovat.¹²⁰ Václav Písecký se zřejmě přidržel převládajícího názoru o tom, že pouze prověřené a starobylé je dobré; novoty nepřijímal.

Naopak v záležitosti s „reformací“ chrámu Nanebevzetí Panny Marie konstatovala komise oprávněnost Píseckého stížnosti bezezbytku. Předně byla odstraněna prakticky veškerá výzdoba, „archa“ byla ozdobena židovskými literami a ornáty, dalmatiky, komže aj. byly naházeny na hromadě a „splesnivělé (!) a smrduté jako nějaký k praní šaty“. Chrudimští členy komise ujišťovali o nepotřebnosti těchto oděvů. Komise vyslechla i kněze Martina Černovického. Kněz oznámil komisi, že se přidržuje zvyklostí ve městě panujících. Slovo celibát vůbec neznal a po vysvětlení ze strany komise prohlásil, „že se s svou manželkou poctivě chová a císař takových ze země nehoní“. Konečně papeženci jsou podle kněze Martina „lidé bludní“. Podobně neslavně dopadla také návštěva kostela svaté Kateřiny a školy.¹²¹

Podstatně zajímavější byl ovšem osud chrámového pokladu. Ten byl uložen na radnici, avšak na opakovaně položený dotaz ohledně osudů vzácné monstrance nikdo nechtěl odpovědět. Patrně ne zcela dobrovolně nakonec za město odpověděl královských rychtář Samuel Vlčnúvek

¹²⁰ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; komise zaznamenala stanovisko města v tom smyslu, že naopak před zavedením nových měr a vah panoval nepořádek, a tudíž byly staré míry zakázány: „Však přesto že od některých pekařův a mlynářův užívány byly, o tom úřad konšelský jest nevěděl, ale nyní vědouce, to že napravití a zastaviti chtějí.“

¹²¹ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; kostel byl dle mínění komise starobylý, „avšak ode všech pobožných křesťanských zevnitřních znamení, korouhví, postavníkův, svícňův a jiných ozdob na oltáři, též varhanův, vše vyprázdněnej jsme spatřili.“ Vedle nové kruchty spatřila komise už jen „archu modrou lazaurovou barvou potaženou a zlatými litterami doby Mojžíšovy Starého zákona a nebolížto desatero Boží přikázání a i některé židovské charaktery v vrchu též archy napsané (...). Vornáty, dalmatiky, kapie, komže, štůly a numerali všecko v hromadu smíšené, zmačkané, stuchlé, splesnivělé (!) a smrduté jako nějaký k praní šaty aneb papírnický hadry ukazovali.“ Dosud nejšíře se dějina-mi chrámu zabýval Vincenc Florián, který ovšem o této epizodě prakticky nic netuší. Pouze uvádí, že Rudolf II. vytýkal Chrudimským jakési židovské zvyky, jichž se v otázce náboženství přidržují. Srov. SOKA CR, Pozůstalost Vincence Floriána, Kostel Nanebevzetí Panny Marie (čistopis), inv. č. 43, rkp. č. 1. Florián se ale zmiňuje, že konzistoř vytýkala Chrudimským, že monstranci odnesli na radnici již roku 1564.

(tj. Samuel Franc z Liblic), že monstranci nechali pro obecní potřeby zmincovat v Kutné Hoře.¹²² Samuel Franc z Liblic musel o událostech ohledně hlavního chrudimského kostela velice dobře vědět; jednak tam docházel na služby Boží a v neposlední řadě zde odpočívali jeho předci. Navíc s počináním konšelů očividně zcela souhlasil – byl tedy daleko více měšťanem než reprezentantem králových zájmů v Chrudimi. Provázanost místních politických elit s (formálně) královým zástupcem ve městě nebyla jasná pouze tehdejšímu podkomořímu královny Hartvíkovi Žejdlíci ze Šenfeldu, jak je patrné na událostech ohledně jmenování rychtáře v Poličce roku 1598, ale rovněž české komoře. Do určité míry bylo možné tento stav tolerovat, poněvadž jiná možnost vykonávání dohledu nad pokutami a pozůstalostmi ve městě prakticky neexistovala, ale v tomto případě patrně události překročily tolerovanou mez „nezákonnosti“.¹²³ Přesto nebyl za svou liknavost Samuel Franc nijak trestán a ani kárán.

Změny, k nimž došlo na nejvyšších místech českého státu na samém konci 16. století a zostřování konfesijních rozdílů, tedy nalezly svůj odraz i ve východočeském krajském městě. Do jaké míry si jich byl vědom Václav Písecký, respektive využíval-li těchto událostí vědomě ve snaze dosáhnout vlastního prospěchu, je obtížné říci. Rozhodně si jich ovšem byla vědoma vyšetřovací komise. Přesto (či právě proto?) nepochybuji o tom, že o událostech v chrudimském chrámu Nanebevzetí Panny Marie členové komise dobře věděli, ale sami na vývoj neupozornili; impuls k vyšetřování nevzešel od nich, ale od jednoho z nespokojených měšťanů. Václav Ples byl v podstatě členem městské pospolitosti v Chrudimi. Držel zde šosovní statky, někteří měšťané mu dlužili peníze a především s částí z nich byl spřízněn.¹²⁴ Jan nejstarší Lukavský z Lukavice držel některé

¹²² NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; „O kališích pak a klenotích, toho že by na rathauze, totiž kalichův malých a velkých stříbrných 18, paten 15, hostie 3, lžičku stříbrnou jednu a nádobku na křížmo jednu, schovaný míti měli, oznámili. O monstranci pak žádný na několikerou otázku kam by se poděla nic jsme se mimo jejich nevědomost doptati nemohli, až naposledy na tuhou a přístnou na povinnost a svědomí rychtáři Vaší Císařské Milosti (!) téhož města Samuele Vlčnůvka [tj. France z Liblic], člověka nejstaršího, jakž v úřadě tak na obci, sedmdesátiletýho, kam by se poděla, tu jest nám oznámil, že jsou ji do Hory Kutný poslali a zmincovati dali a ty peníze na obecní potřeby obrátili.“

¹²³ Schlumbohm, Jürgen: *Gesetze, die nicht durchgesetzt werden*, s. 647–663.

¹²⁴ AM CR, Liber memorabilium ab anno 1579, inv. č. 373, č. knihy 165, sign. A I, fol. 294r, 301r, 309v.

statky v okolí a nemovitosti ve městě.¹²⁵ Konečně Zdeněk Dobřenský z Dobřenic se z titulu svého poručnictví nad sirotky po Janu Bořinském z Božejova a na Mezilesicích (dnes Medlešice, asi 3 km severně od Chrudimi) s chrudimskými setkával podle všeho také běžně.¹²⁶

Město na supliku Václava Píseckého reagovalo až po návštěvě vyšetřovací komise. Chrudimští na adresu Píseckého konstatují, „že *jest se s pravdou nepotkal*“, ale jde jen mu o to, aby zastřel neplacení berní a „z *cizího neštěstí sebe zvelebovati chce*“.¹²⁷ V otázkách víry se měšťané vždy přidržovali nařízení císaře Maxmiliána II. (Česká konfese) a nikdy nezaváděli žádné novoty a chovali se dle nařízení konzistoře. Ostatně upozorňují na to, že Písecký s nimi zcela běžně chodil do kostela a na nic si nestěžoval. V otázce zmínované monstrance uvádí, že byla již sešlá. Navíc Chrudim přišla o všechny statky roku 1547 a nemá z čeho platit špitály (mají jen 46 poddaných). Město se chová dle zemských zřízení a uznává za svou vrchnost císaře. V případě nesouhlasu s postupem města v otázce měr a vah může Písecký vznést svou stížnost při obnovování rady.¹²⁸

Celá kauza Václava Píseckého však neskončila vyšetřováním zmiňovaných šlechticů ve městě a odpovědí Chrudimských panovníkovi, ale pokračovala i v následujících měsících a do celé pře byl zatažen také podkomoří královských věnných měst Hartvík Žejdlíc ze Šenfeldu a na Polné. V říjnu roku 1602 při obnovování rady Václav Písecký kritizoval chování konšelů

¹²⁵ AM CR, inv. č. 55 a 57, kart. 3; též SOKA CR, Sbirka rukopisů, *Materiál k dějinám Chrudimi sebraný Benedettim*, inv. č. 4, sign. 1 L 5; též Jireček, *Hermenegild: Královské věnné město Vysoké Mýto*, s. 52–54 a 68.

¹²⁶ S Chrudimskými obchodoval, poněvadž v prosinci roku 1602 využil stavného práva proti sirotkům po Šimonu Bakaláři pro nezaplacení sladu, srov. NA, SM, inv. č. 502, kart. 278, sign. C 26/21.

¹²⁷ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; odpověď města na supliku Píseckého z 16. června 1602. V otázce náboženství výslovně uvádí, že „*nic nového mimo předešlý způsob nezaráželi, žádných postranných schůzí žádnému netrpěli a nepřehlídali*“ a navíc mezi nimi není nikdo, kdo by nechodil do kostela a „*postranného náboženství byl (...). Leč tento suplikant, kterýž i s ženou svou mezi nás do kostela chodí a pod tím, jakobychme nějaké jinačejší a pokoutní víry býti měli, nás bez vsí příčiny jemu od nás dané nedůvodně spravovati (!) smí.*“ V případě kostela svatě Kateřiny navíc konstatují, že tam farář není prostě proto, že na to nejsou peníze.

¹²⁸ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; odpověď města na supliku Píseckého z 16. června 1602.

v úřadě, a to především primase Jana Bydžovského, v případě jehož setrvání v čele města „*nás třetí díl v Chrudimi nezůstane*“. Podkomoří oznámil komoře, že Píseckého pouze vykázal z radnice, poněvadž nechtěl konflikt dále vyhrocovat. Navíc byla dle Žejdicovy zprávy s primasem obec spokojena a Písecký do svých stížností zakomponoval skutečnosti, s nimiž Bydžovský nemohl mít nic společného, poněvadž tehdy v Chrudimi vůbec nežil. Písecký sám je „*člověk nevážněj a toliko různic a nesvornosti žádostivej*“ a nechce platit berně. Žejdlík byl počínáním Píseckého zjevně dosti rozčilen, poněvadž „*v těch devíti letech, jakž já podkomořím J[ejí] M[ilosti] Císařový, paní mů milostivý, sem, nikdá se od žádného taková všetečnost a nevážnost neukázala*“.¹²⁹ Doporučuje Píseckého raději zavít do šatlavy a na supliky klevetných lidí nebrat zřetel.

Žejdicova reakce prozrazuje, že během formalizovaného obnovování městských rad nebylo obvyklé podobným způsobem vystupovat proti radě a nepřímo také proti královskému rychtáři.¹³⁰ Obnova městské rady byla nejobvyklejším a často také jediným případem, kdy se reprezentace města setkávala s královským úředníkem tváří v tvář ve městě a ani jedna ze stran neměla evidentně zájem vykročit ze zažitého úzu.¹³¹ Vzápětí po Žejdicově stížnosti bylo královskému rychtáři oznámeno, aby vypravil Píseckého na Pražský hrad k dalšímu šetření.¹³² Na přelomu května a června 1603 si Písecký na městskou radu opět stěžoval. Císař již předtím nařídil záležitost vyšetřit a ukončit, což ovšem Chrudimští – dle tvrzení Píseckého – neučinili. Nakonec počátkem prosince 1604 akta celé pře převzal hofrychtěř věnných měst Jan Bunson z Bunsonu. Bunsonova zpráva nepředstavuje Píseckého v nejlepším světle. Hofrychtěř oznamuje, že v přítomnosti podkomořího Adama staršího z Valdštejna byla již dříve mezi ním, novým královským rychtářem Šebestiánem Kryštofem z Častolovic, městem a Píseckým uzavřena smlouva o smíru. Dle mínění hofrychtěře tedy Písecký nejen smlouvu porušil, ale také „*kancelář zbyteč-*

¹²⁹ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; zpráva Hartvíka Žejdlíce ze Šenfeldu z 1. října 1602.

¹³⁰ Ideální podobu obnovování městských rad přináší Kilián, Jan: *Filip Fabricius z Rosenfeldu a Hohenfallu. Život, rod a dílo defenestrovaného sekretáře. České Budějovice 2005, s. 119–123.*

¹³¹ Podkomoří královských věnných měst se stal zemským (stavovským) úředníkem na velmi krátkou dobu v letech 1619–1620, srov. Čelakovský, Jaromír: *Úřad podkomořský, s. 75–77.*

¹³² NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; přepis české komory královskému rychtáři v Chrudimi Samuelu Francovi z 12. října 1602.

ně a nepokojně zaneprázdnuje“. Téhož dne byl mezi Bunsonem, královským rychtářem, městem a Píseckým uzavřen další smír, jehož porušení mělo být potrestáno pokutou 25 kop grošů míšeňských.¹³³ V březnu 1607 pak Písecký žádal císaře znovu, tentokrát o vyplacení peněz, které složil u předchozího královského rychtáře Samuela Vlčnovského (tj. France z Liblic), a navíc také – o dvorskou službu v Praze.¹³⁴

Široká pozornost, kterou věnuji suplice Václava Píseckého, postřihače z Chrudimi, není náhodná. Především zapadá do širšího rámce eskalace náboženského napětí v českých zemích na přelomu 16. a 17. století. V tomto případě se však nedomnívám, že náboženský rozpor byl její podstatou. Václav Písecký sice skutečně konvertoval ke katolictví,¹³⁵ avšak pozadí jeho pře byly (dnes již obtížně zjistitelné) rozpory mezi ním a vedením města. Ty mohla konverze sice vyhrotit, ale nikoliv vyvolat, čemuž nasvědčují další body supliky. Vývoj celé kauzy jednoznačně nasvědčuje tomu, že Písecký byl mimořádně svárlivý člověk. Kauza však též poskytla panovníkovi a jeho úředníkům příležitost hlouběji zasáhnout do vývoje ve městě. Nakonec ovšem penetrace panovníkova vlivu nebyla příliš silná, poněvadž neustálé suplikování Václava Píseckého zcela očividně porušovalo zaběhnutý rámec vztahů mezi panovníkem a městem. Pokud Chrudimští platili řádně berně, panovník a jeho úředníci (přes nástup španělské strany) neměli jednoduše možnost a snad i chuť výrazněji ovlivnit dění ve městě v rovině náboženské a mocenské. Takový postup by byl ostatně kontraproduktivní z hlediska celé země, poněvadž by vyvolal rozsáhlý odpor v řadách nekatolíků. Jinými slovy, udržovala-li městská rada ve městě relativní klid a pořádek, nebyl důvod ji sesazovat. Naopak chování Píseckého tuto stabilitu, jakkoliv mohla být křehká, narušovalo. Srovnání Píseckého kauzy se zmiňovanými událostmi v Chrudimi roku 1568 není možné. Jakkoliv výše relativizují náboženský aspekt postřihačova suplikování, ve sporech města a rady nebyl roku 1568 přítomen a zmiňován vůbec. Navíc se v případě Píseckého jedná o jedince, kdežto

¹³³ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; zpráva Jana Bunsona z Bunsonu z poloviny října 1605.

¹³⁴ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; suplika Píseckého ze dne 26. března 1607, v níž žádá, „aby toliko z summy pro spomožení nám zarmouceným z těžkostí našich od pánův Menších desk zemských ourok vzešlý tři sta kop grošů českých vydáno a propuštěno bylo anebo abych při dvoře V[áši] C[ísařské] M[ilosti] nějakou službou, jakoužkoliv, fedrován býti mohl“.

¹³⁵ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/27; suplika Píseckého ze 4. června 1602.

v případě neklidu ve městě roku 1568 bylo zúčastněných nepoměrně více, přičemž slova Píseckého o odchodu třetiny měšťanů lze odsunout stranou jakožto neprůkazná a hyperbolická.

Z hlediska královských rychtářů je pak nejdůležitějším zjištěním, že se v otázce určitých kauz stala tato instituce neupotřebitelnou, a to s vědomím a tichou tolerancí komory. S provázaností královských rychtářů a městskými radami se více méně počítalo a mohlo to být – což je dosti kontroverzní konstatování – i do určité míry žádoucí. Součástí běžné agendy královského rychtáře nadále zůstávala účast v akuzačních procesech (v závažnějších případech byl povinen vyžádat si nález od apelačního soudu v Praze), *formální* dohlížení na městskou radu, její hospodaření a především případy odúmrtí. Právě při projednávání odúmrtí byla spolupráce královského rychtáře s konšely a obecními staršími oboustranně výhodná, jak se pokusím prokázat níže. V případě mimořádné události – jako tomu bylo roku 1602 s Píseckým – byla jmenována *ad hoc* komise, vyšetřující též samotného královského rychtáře.

Otázka odúmrtí byla v instrukcích pro královské rychtáře původně naprosto okrajovou záležitostí. Teprve tragická náhoda – epidemie v 80. letech 16. století – vyvolala zájem české komory. V případě odúmrtí však existuje nejasnost v případě dělení odúmrtí mezi panovníka a město. Zatímco v Chrudimi bylo dělení odúmrtí mezi město a panovníka (respektive českou komoru) zcela běžné (díky privilegii z roku 1372¹³⁶), není tomu tak v případě Poličky (právo na polovinu odúmrti mělo město až od února 1587¹³⁷). Ve Vysokém Mýtě obdrželo město na polovinu odúmrti právo privilegiem císaře Zikmunda z 30. let 15. století.¹³⁸ Roku 1547 samozřejmě Chrudimští a Vysokomýtské odeslali svá privilegia do Prahy v rámci testu za účast na odboji, ale již v září 1547 je obdrželi zpátky s výhradou, že je na vůli panovníka, jakou část odúmrti a pokut ponechá městu.¹³⁹

¹³⁶ Lábler, Karel (ed.): *Listář královského věnného města Chrudimi. Privilegia městská a listy králů českých, Chrudim 1900, s. 15–16; opis pořízený dle písma Antonínem Rybičkou v ANM, Topografická sbírka F, inv. č. 63, kart. 54.*

¹³⁷ Štefka, Jan Václav: *Královské věnné město Polička, s. 17.*

¹³⁸ Jireček, Hermenegild: *Královské věnné město Vysoké Mýto, s. 58; tištěná edice privilegií (z roku 1900) též ANM, Topografická sbírka F, inv. č. 135a, kart. 106.*

¹³⁹ „Než ráčíme-li potom milostí naší královskou na obecné dobré a opravu města z toho co dáti, to při vůli naší, dědicův našich a budoucích králích českých, každého času bude.“; Lábler, Karel (ed.): *Listář, s. 46–47.*

Přesto první doklady k vzájemnému dělení odúmrtí mezi panovníka a město v Chrudimi pochází až z 80. let 16. století. V případě královského rychtáře Václava Lípy (1580-1583), u nějž lze tento postup doložit pro Chrudim prvně, a jeho bezprostředního nástupce Buriana Kochánka z Kochánku (1583-1589) lze důvodně očekávat spolupráci se zástupci města z řad obecních starších. Ti dohlíželi na hospodaření města a měli královskému rychtáři být nápomocni v získávání odúmrtí.¹⁴⁰ Vzájemný hmotný interest v danou chvíli spojil obecní starší se zástupcem panovníka; s ohledem na absenci negativních ohlasů v pramenech patrně k oboustranné spokojenosti.¹⁴¹ Spolupráce s městem však automaticky neznamenala shodu s měšťany a za určitých okolností mohla vyvolat nespokojenost i české komory. Právě v takovém případě lze podle mého názoru bezesbýtku hovořit o onom „schizofrenním postavení“ královského rychtáře. Nejlépe tuto situaci dokládají příklady Buriana Kochánka z Kochánku a Valentina Březovského.

Rok po nástupu do úřadu královského rychtáře v Chrudimi komora kárala Buriana Kochánka z Kochánku (říjen 1584), protože „*nemalá nedbanlivost při jeho povinnosti se nachází*“.¹⁴² Česká komora vytýkala Kochánkovi, že neučinil připověď na dva statky ve městě a nezjistil, zda ve městě žijí případní nápadníci. Byl samozřejmě vyzván, aby situaci okamžitě řešil. O rok později však patrně na Kochánkuv návrh dovoluje jménem panovníka česká komora vyplacení pěti a půl kopy grošů českých z odúmrtí ve prospěch špitálů ve městě. Navíc zde komora uvádí velice zajímavou informaci, potvrzující její vědomí minimálně o vzájemné spolupráci mezi královským rychtářem a městem. V záležitosti dluhů po zemřelé Martě Líhavé totiž pražští úředníci Kochánka přímo vyzývají ke spolupráci s konšely a obecními staršími a naznačují, že v tomto případě může Burian Kochánek sám svým jednáním ušetřit komoře do jisté míry práci.¹⁴³ Příčiny

¹⁴⁰ V případě Kochánka byli jeho „pomocníky“ především Tomáš Procházka a Šebestián Kryštof, budoucí poslední předběllohorský královský rychtář v Chrudimi.

¹⁴¹ AM CR, *Liber sententiarum*, inv. č. 7040, č. knihy 4980, fol. 252r, 270r; 274v, 275r. Velmi jasně to vyjádřil roku 1604 písař v záležitosti statku po Anně Jakubové: „Potahujíc se na jednu polovici toho statku a starší obecní na druhou.“

¹⁴² AM CR, inv. č. 438, kart. 6.

¹⁴³ Tamtéž; „O Chrudimských nepochybujíc, poněvadž se jich tu (!) také v některých příčinách dotýče, že vám toho všeho bez našeho se k nim o to dopisování a napominání skutečně nápomocni budou“.

vedoucí Chrudimské k pomoci královském rychtáři, o nichž tehdy komora psala, jsou jednoznačné – hmotný interest města na zisku pozůstalosti. Byla-li ostatně součástí pozůstalosti například nemovitost (pozemek, dům ve městě či dvůr na předměstí), nejlogičtější zájemcem o její koupi byl chrudimský měšťan. Tímto možným kupcem pak mohla být buď osoba přímo z řad konšelů či obecních starších, případně na ně nějakým způsobem napojená.¹⁴⁴ Českou komoru však s velkou mírou pravděpodobnosti příliš nezajímaly sociální vazby kupce, ale spíše jeho hotovost. Avšak i díky znalosti konkrétní situace se královský rychtář mohl dostat do sporu s komorou; právě Kochánkovi totiž komora v roce 1588 vytýkala, že se neucházel o pozůstalost po tovaryši Adamovi. Rychtář komoru upozornil, že Adam byl chudý vandrovní tovaryš, a nemělo tedy vůbec cenu se o oněch 50 kop míšeňských ucházet.¹⁴⁵

Jedním ze základních úkolů královského rychtáře při řešení konkrétní odúmrti bylo zjištění aktiv a pasiv dědictví, případně vyrovnání dluhů, a následně odvedení příslušného podílu do rentmistrovského úřadu (příčemž polovina připadající na panovníka měla před městskou přednost).¹⁴⁶ Občas však úřední rutina ustoupila lidskosti. Krásný doklad pochází z Vysokého Mýta, kde v roce 1600 Jan Buček řešil pozůstalost po Pavlu Spolském. Zesnulému „*na pohřeb náklad učiniti za slušné sem u sebe položil*“.¹⁴⁷

Zcela specifické prameny ke své činnosti v úřadě královského rychtáře v Chrudimi zanechal Valentin Březovský. Značná část se jich váže prá-

¹⁴⁴ *Tak roku 1585 prodal Kochánek dům po Martě Lihalové Janu Roubalovi (?); velice pregnantně vyjádřil písař prodej domu „na J[eho] M[ilost] C [isařskou] a obec tuto připadlý“ královským rychtářem Samuelem Francem z Liblic roku 1600 Janu Chrudimskému, srov. AM CR, Liber contractuum viridis ab anno 1585, inv. č. 374, č. knihy 166, sign. I B 15, fol. 9r, 121r.*

¹⁴⁵ *AM CR, inv. č. 438, kart. 6; „A tak by bylo z toho nic nepošlo než daremné zameškání.“*

¹⁴⁶ *V roce 1590 píše komora Valentinu Březovskému, že mají být po zesnulém hrnčíři Martinu Vorlíčkovi zaplaceny dluhy a hotovost ve výši 39 kop (českých?) grošů odvedena do rentmistrovského úřadu v Praze. Město nemá bránit odeslání hotovosti, poněvadž mu zůstane příslušná nemovitost; srov. AM CR, Liber memorabilium ab anno 1579, inv. č. 373, č. knihy 165, sign. A 1, fol. 94r.*

¹⁴⁷ *NA, SM, inv. č. 1262, kart. 893, sign. H 60/7; vedle toho Buček oznamuje, že i o císařskou polovinu odúmrti má zájem město, které chce prostředky využít ve prospěch záduší.*

vě k otázce odúmrtí, a bude tedy vhodné o nich učinit zmínku nyní. Zdá se, že právě Březovský byl více než jiní královští rychtáři cílem různých útoků svých spoluměšťanů, a to ještě před nástupem do úřadu.¹⁴⁸ Navíc se z jeho suplik zdá, že si byl ze všech královských rychtářů ve sledovaných městech v letech 1547-1618 nejvíce vědom úskalí svého obojakého postavení.

Ohledně odúmrtí se Březovský střetl s obyvateli města hned po svém jmenování. Jedním z důvodů mohlo být důsledné dodržování instrukce z 80. let 16. století, která ostatně z důvodů odúmrtí v podstatě vznikla. V okamžiku, kdy ohlásil jménem panovníka své nároky na odúmrtí, „*od mnohých všečetných lidí nenáležitě dotýkán jsem, jako bych to v vlastním jméně činil.*“ Velmi hrubě se ho při vznesení nároků na statek po Barboře Šperátové dotkl hospodář Martin Mlynář. Ve slovech Martina Mlynáře, která Březovský ve stížnosti cituje, se střetává minulost bývalého konšela a současnost královského rychtáře: „*Praví, že mám krátkou paměť, že jsem se ne při nálezu o týž statek seděl [tj. v radě města] i se přimlouval a nyní, že bych proti tomu byl. Jemuž jsem na to odpověď dal, že pokudž jsem v práci konšelské byl, to jsem učiniti povinen byl. Nyní pak, maje na sobě jiné povolání vložené, podle toho také a Instrukci mně od J[eho] M[ilosti] C[ísařské] vydané chovati se musím.*“ Valentin Březovský žádal, aby bylo purkmistru a radě města Chrudimi nařízeno Martina Mlynáře uvěznit, „*neb jestliže se toho nestane, v pravdě nevím, kdo by pak v takovém povolání s dobrým svědomím setrvati mohl.*“¹⁴⁹

„Nenáležitě dotýkání“ v rámci „jiného vloženého povolání“ naznačuje, že Valentin Březovský chápal své nové postavení v podstatě jako svého druhu střet dvou identit – měšťana a královského rychtáře. V okamžiku, kdy byl jmenován panovníkovým zástupcem ve městě, přijal identitu novou, avšak „staré“ se nezabavil (a podle mého názoru ani zbavit nemohl).¹⁵⁰

¹⁴⁸ NA, SM, inv. č. 502, kart. 278, sign. C 26/21; v roce 1595 Březovský oznámil komoře, že ohledně dědictví po Šimonu Bučkovi se chtěli dohodnout jeho vdova a vzdálený příbuzný, sirotek po Petru Cihelkovi, „*však ale maje já v paměti předešlé poručení Vašich Milostí mně učiněné, abych o kšafy se smlouvati nedopouštěl, tomu jsem povoliti nemohl.*“

¹⁴⁹ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/45 (29. října 1591).

¹⁵⁰ Na mimořádnou adaptabilitu Kantorowiczovy teze o „dvojím tělu“ pro studium vzájemného vztahu mezi „povinností“ a „možností“ inspirativně upozornila Zemon-Davis, Natalie: *History's Two Bodies. American Historical Review* (dále AHR) 93, 1988, s. 1–30.

Případem odúmrti po Šperátové problémy Březovského s Chrudimskými neskončily. Již v roce 1592 oznamoval komoře své obtíže v záležitosti Kateřiny Trnkové a jejího ve Vídni zadluženého manžela Pavla z Taten-
ce. Spolu s prokurátorem Matoušem Sokolem oznamuje, že se „těžce
co obdrží“. Naopak se obává posměchu a nákladů, pokud bude po Pavlu
z Taten-
ce požadovat peníze. Navíc poukazuje na skutečnost, že už byl
z různých škod viněn a od lidí zakusil „ouštipkův“.¹⁵¹ O rok později se do-
stal do sporu s Markétou Tochovou, která si na něho stěžovala dokonce
císaři, za což proti ní zdvihl Březovský žalobu. Poté však potvrdila, že po-
važuje Březovského za poctivého člověka a od sporu bylo upuštěno.¹⁵²

Pokárání Buriana Kochánka z Kochánku českou komorou v 80. letech
16. století a problémy Valentina Březovského s neuctivými Chrudimskými
ovšem nelze příliš přeceňovat. Především spadají do období, v němž byla
vydána nová instrukce pro královské rychtáře, sofistikovaněji řešící otázku
odúmrtí ve prospěch panovníka a na druhé straně do určité míry reagující
na uvolnění ve vztazích mezi panovníkem a městy v souvislosti s potře-
bou půjček a schválením Koldínových práv. Zatímco u Buriana Kochánka
došlo k poněkud laxnějšímu vyřizování odúmrtí, v případě Valentina
Březovského tomu bylo naopak. Prvního varovala česká komora, druhý
se setkával s nepochopením ve městě. Důležitým faktem však zůstává,
že na Valentina Březovského si stěžovali spíše chudší měšťané, nikoliv
jeho bývalí kolegové z městské rady. Březovský byl patrně již dosti stár,
neboť mezi konšely a obecními staršími zasedal nepřetržitě od roku 1555,
a mohl zde tudíž určitou roli hrát i věk (snaha vyhnout se „na stará kolena“
posměchu?).¹⁵³

V souvislosti s problematikou odúmrtí je třeba poukázat i na další zají-
mavý (značně diskutabilní) moment – opět u Buriana Kochánka a Valen-
tina Březovského. V případech obou po sobě nastoupivších královských
rychtářů se totiž setkáváme s odkazy v jejich prospěch, i když blízkou

¹⁵¹ AM CR, inv. č. 438, kart. 6; „A tak za těmi příčinami i prokurátoru mému se
vidí, že se tu těžce co obdrží. Nýbrž jeho k škodám přivedu-li, sobě posměch uči-
ním a potom se na mně bude chtít těch škod pobíhati a mne z nich vinit, jakž se
o to již někteří tuze pokoušeli.“ Navíc žádá o radu, „abych snad v té věci právo
nezůstana (!) posmišků (!) a ouštipkův, kterýchž od jiných dosti mám, snášeti ne-
musel a cizích škod a outrat na sebe neupalil“.

¹⁵² AM CR, Liber memorabilium ab anno 1579, inv. č. 373, č. knihy 165,
sign. A 1, fol. 172r.

¹⁵³ AM CR, Liber contractuum ab anno 1545, inv. č. 369, č. knihy 161,
sign. B 13, fol. 170r.

příbuzenskou (případně přátelskou) vazbu nelze na základě relevantních pramenů prokázat. Například Ester Šmaroška (Šmarochová) určila za poručníka nad svou závětí roku 1585 Buriana Kochánka z Kochánku.¹⁵⁴ Témuž odpouští ve své závěti dluh ve výši 40 kop grošů míšeňských Jan Švehla.¹⁵⁵ Stejně tak v případě Valentina Březovského odkazuje královskému rychtáři 30 kop míšeňských Vincenc Polák.¹⁵⁶ Březovského tchán Václav Voldřich sice konstatuje, že jeho dceru Březovský za života „nevopatřil a vopatřiti zanedbával“, ale přesto mu odkazuje peníze, aby na ní královský rychtář v dobrém vzpomínal.¹⁵⁷ Pokud královští rychtáři výrazně zasahovali do pozůstalostního řízení, je možné, že tento postup z hlediska testátorů znamenal pokus předejít pozdějším sporům mezi královským rychtářem a pozůstalými. Tuto kontroverzní teorii by ovšem mohl osvětlit pouze soustavný komparativní výzkum i v jiných lokalitách.

Královští rychtáři a Rada nad apelacemi

Počátkem roku 1548 zahájila svou činnost Rada nad apelacemi, která výrazně zasáhla nejen do dosavadní právní praxe v Království českém, ale představovala rovněž druhou (vedle české komory) důležitou centrální instituci, s níž byl královský rychtář v kontaktu. Rada nad apelacemi byla institucí novou a představovala svého druhu vpád do relativní nezávislosti měst v oblasti soudnictví. Narušení staletých zvyklostí pochopitelně nevyvolávalo kladnou odezvu.¹⁵⁸ Vedle poměrně závažných kauz se Rada nad apelacemi za-

¹⁵⁴ AM CR, *Liber testamentorum* (I), inv. č. 367, č. knihy 159, sign. B 1, fol. 261v.

¹⁵⁵ AM CR, *Liber testamentorum* (I), inv. č. 367, č. knihy 159, sign. B 1, fol. 266v.

¹⁵⁶ AM CR, *Liber testamentorum* (I), inv. č. 367, č. knihy 159, sign. B 1, fol. 315r.

¹⁵⁷ AM CR, *Liber testamentorum* (I), inv. č. 367, č. knihy 159, sign. B 1, fol. 306r.

¹⁵⁸ *Instrukci pro apelační rady přináší Sněmy české II*, Praha 1880, s. 545–548; *k otázce agendy Rady nad apelacemi neztratila význam studie Adamová, Karolina: Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651. In: Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám. Praha 1975, s. 101–112; k osobě prvního prezidenta apelačního soudu Ryantová, Marie: Ladislav II. Popel z Lobkovic jako první prezident apelačního soudu. SO, s. 185–204. Podrobněji se působností Rady nad apelacemi zabývá ve vynikající studii též Hausenblasová, Jaroslava: Počátky apelačního soudu v Čechách a jeho personální obsazení 1548–1627. *Paginae historiae* 13, 2005, s. 5–31. Ferdinand I. se krátce po zřízení Rady nad apelacemi obracel na třicet měst, mezi nimi též na Chrudim, Vysoké Mýto a Políčku: „Vám poroučíme příkazujíc, komuž se koli jaký přísudek*

bývala (na základě odvolání od městských soudů) i zcela nepodstatnými malichernostmi.¹⁵⁹ Tyto „malicherné“ kauzy však mohly ve městech vyvolat závažné a dlouhodobé následky. Domnívám se, že je třeba tuto skutečnost mít neustále na paměti při posuzování činnosti a vazeb královských rychtářů na apelační soud. V možnosti závažných následků určité kauzy je třeba spatřovat důvod k poměrně častým žádostem královských rychtářů ve sledovaných městech k apelačnímu soudu o „naučení“ a „radu“.¹⁶⁰

Nejčastěji se apelačního soudu královští rychtáři dotazovali na postup v případě odúmrťí.¹⁶¹ Česká komora se součinností královského rychtáře s Radou nad apelacemi počítala, jelikož v dubnu 1588 vytýkali z Prahy Kochánkovi, že měl apelovat v záležitosti statku po Dorotě Vaňurce. Kochánek však upozornil na malou hodnotu této odúmrťí, v jejíž záležitosti se nevyplatí obracet se na apelační soud.¹⁶² V únoru 1595 Valentin Březovský žádal českou komoru o informace, jak se zachovat v záležitosti nálezů a příkladů užitečných pro jeho rychtářskou práci. Rozsudky Rady nad apelacemi si sice opatřil prostřednictvím svého prokurátora (tj. Duchoslava Tuguryna), ale byl nucen za ně platit. I v tomto případě ovšem

od rad našich nad apelacemi zřízených stane, abyšte jednomu každému bez meškání práva dopomáhali a zoumysla žádnému v tom odtahuov nedělali. A jakož také rychtář sám u Vás až do pěti kop grošů českých soudí, a od rychtáře před Vás apelací jde, toho při tom zuostavujeme na ten konec, nebude-li kdo na orteli Vašem přestati chtíti, tehdy aby mohl a moc měl před osobou naši královskou a rady naše obzvláště k tomu na hradě Pražském, jakž výš dotčeno, usazené, apelací a odvolání vzíti, čehož se od Vás každému dopustiti má.“ Srov. Sněmy české II, Praha 1880, s. 548.

¹⁵⁹ Adamová, Karolina: *Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651*, s. 103–104.

¹⁶⁰ AM CR, *Liber sententiarum*, inv. č. 7040, č. knihy 4980. Na základě velmi omezené vypovídací hodnoty pramene lze říci, že apelační soud potvrdil verdikty chrudimského městského práva zhruba v 60% případů a reformoval přibližně ve 40%. Do jaké míry ovšem tato skutečnost svědčí o snaze prosazovat do rozhodování městských soudů prvky římského práva a rovněž o omezování „soudní autonomie“ měst, nelze vůbec říci; srov. též Adamová, Karolina: *Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651*, s. 101–112.

¹⁶¹ AM CR, inv. č. 438, kart. 6. Koncem října 1584 z apelací psali Kochánkovi, aby nechal uplynout šest týdnů a poté žádal o vydání statku u chrudimského práva, roku 1585 oznamoval české komoře, že v záležitosti statku po někdy Kašparu Ojnierovi očekává rozhodnutí apelací.

¹⁶² AM CR, inv. č. 438, kart. 6.

Valentin Březovský doplnil, že další peníze na zaplacení těchto nálezu od apelací by musel brát z odumrtí. Obával se toho, že by musel pak uhradit příslušnou sumu ze svého.¹⁶³

Za určitých okolností však mohl apelační soud představovat výhodu pro městskou elitu (konšelský sbor, obecní starší i královského rychtáře), provázanou úzce s oběma spornými stranami. Žárný příklad tohoto počínání představuje v Chrudimi složitá kauza vdovy po Matěji Mydláři, která se po manželově smrti podruhé provdala za Eustachia Landeka z Traunštejna a opakovaně prostřednictvím suplik císaři napadala počínání poručníků sirotků po prvním choťi ve snaze stát se poručnicí sama. Ludmila Landeková se obávala, aby poručníci Jan Kukal, Jan Aujezdský a Daniel Mydlář nepřipravili nezletilé děti o majetek. Šlo o střet vlivných jedinců: Aujezdský býval radním písařem v 80. letech 16. století, Daniel Mydlář zasedal v 90. letech 16. století v městských radách a Eustachius Landek z Traunštejna působil při Radě nad apelacemi v Praze.¹⁶⁴

Landek požadoval, aby sirotky a jeho choť Ludmilu zastupoval ve sporech s Aujezdským, Kukalem a Danielem Mydlářem prokurátor Duchoslav Tuguryn, bývalý radní písař a opakovaně člen městských rad, který se však zdráhal.¹⁶⁵ Domnívám se, že Tugurynovo chování lze jednoznačně interpretovat jako obavu angažovat se v soudním sporu proti „spolu-konšelům“ v městské radě. Nakonec se pře ujal až na výslovný příkaz císaře.¹⁶⁶ Na Daniela Mydláře a na primase Jana Bydžovského si roku 1603 stěžovala také Dorota Voříšková, přičemž oba vinila ze snahy rozptýlit majetek ke škodě svých dětí. Voříšková žádá, aby byla jmenována poručnicí ona s tím, že se tak již v Chrudimi stalo a argumentuje právě

¹⁶³ NA, SM, inv. č. 502, kart. 279, sign. C 26/46; „ (...) a potom by snad takováž odoumrť na mně postíhati aneb na mém statečku by se chtěla. “ Téhož dne oznámoval, že očekává rozhodnutí apelací v záležitosti odumrtí po Janu Zálabském.

¹⁶⁴ AM CR, inv. č. 92, kart. 3.

¹⁶⁵ AM CR, inv. č. 93, kart. 3; „Nebo on sic bez jistého Vaší Císařské Milosti k tomu povolení a o tom dostatečného poručení k sobě nepřijme té pře, obává se aby tudý z meze povolání svého nevykročil. “ Dosti podstatná je též zmínka Eustachia Landeka z Traunštejna, „že ti jistí poručníci někdejší jako zejména Daniel Mydlář, Jan Kukal, Jan Aujezdský jsouce chytráci zastaralí (!) a všelijakých ouskoků právních dobře povědomí a jim zvyklí. “

¹⁶⁶ Ke kauze sirotků po Matěji Mydlářovi srov. AM CR, inv. č. 89 až 95, kart. 3. Kauzou z let 1588–1596 se zabýval Malý, Tomáš: „...nechtěje tomu, aby jací soudové a nevole po mé smrti byly ...“, s. 55–100 (zejm. s. 82–89).

příkladem Eustachia a Ludmily Landekových.¹⁶⁷ Rozhodnutí apelačního soudu v kauze rodiny Mydlářů však poměrně dlouho nepřicházelo, zjevně pro složitost případu. Po jeho doručení pak bylo oběma sporným stranám na radnici pouze tlumočeno. Spor o úctyhodný majetek po Matěji Mydlářovi zaměstnával chrudimské obyvatele velice dlouho. Z hlediska předkládaného textu je však případ zajímavý především tím, že v něm královští rychtáři nevystupují. Očekávat bychom mohli s ohledem na jejich „úřední povinnost“ spíše pravý opak – Valentin Březovský, Samuel Franc z Liblic a Šebestián Kryštof dle mého názoru prostě do spletité kauzy, v níž se střetávaly zájmy nejen přímo zúčastněných stran, zasahovat nechtěli. I jim tedy do určité míry přišla vhod existence Rady nad apelacemi, která z nich obtížné břemeno rozhodnutí sňala. Nepřímým dokladem pro tuto úvahu může být nechuť prokurátora a spolupracovníka královských rychtářů Březovského a France Duchoslava Tuguryna celé kauzy se ujmout.

K podobné situaci došlo také ve Vysokém Mýtě, kde se Alexandr Lexa se v letech 1574–1586 soudil o dům ve městě s Kateřinou Burýškovou, sestrou své zemřelé ženy. V roce 1574 celá kauza začala sporem o pozůstalost po Andrysovi Frycovi, bratrovi Kateřiny Burýškové a Anny Lexové, který tehdejší královský rychtář Mikuláš Holček předal apelačnímu soudu.¹⁶⁸ V roce 1594 byl Lexovi v záležitosti tlumočen na vysokomýtské radnici rozsudek apelačního soudu „*v přítomnosti V[aš]i M[ilosti] C[ísařské] pana rychtáře a některých radních osob*“.¹⁶⁹ Přesto se celá kauza táhla dál, přičemž byla ukončena spíše nátlakem apelačních radů, což zjevně vyhovovalo i městu.¹⁷⁰ I zde se královský rychtář nemusel přímo angažovat.

Na druhou stranu události v Chrudimi a Vysokém Mýtě v závěrečných letech 16. století a počátkem věku následujícího nelze generalizovat, neboť zřízení Rady nad apelacemi představovalo závažný zásah do dosavadních zvyklostí.¹⁷¹ Královští rychtáři v této systémové změně nehráli prvořadou úlohu, poněvadž např. u odúmrtí nadále nejprve očekávali výrok

¹⁶⁷ NA, SM, inv. č. 502, kart. 276, sign. C 26/3.

¹⁶⁸ NA, SM, inv. č. 1262, kart. 893, sign. H 60/8.

¹⁶⁹ NA, SM, inv. č. 1262, kart. 895, sign. H 60/27.

¹⁷⁰ *Tamtéž*; „Jest ta naděje, že Jeho Milost Císařská při témž rozsudku právním zuostaviti a jeho Alexandra Lexu pro jeho neslušné a daremné zaneprázdnňování k složení pokuty Mandatem (!) někdy císaře Maxmiliána, slavné paměti, vyměřeným skutečně přidržeti milostivě poručiti ráčí.“ *Nedatováno, po roce 1586.*

¹⁷¹ *Na příkladu Litoměřic dokládá tuto skutečnost Kastner, Quido: Městská správa v Litoměřicích v 16. století. SO, s. 135–144.*

soudu městského a teprve pak se odvolali k apelačnímu soudu do Prahy.¹⁷² Důležitějším se jeví fakt, že tak v zájmu obrany fiskálních zájmů panovníka ve městě činili patrně dosti často. Tím k penetraci římského práva do českého soudnictví prostřednictvím apelačního soudu nepřímou přispívali.

Závěr

Jmenování královských rychtářů v roce 1547 (v Poličce roku 1552) představovalo jeden ze závažných důsledků událostí let 1546-1547. Královští rychtáři měli za úkol hájit panovníkovy zájmy v daném městě. Se značnou pravděpodobností lze předpokládat, že v počátcích své činnosti bylo jejich primárním úkolem dohlížet na jednání městských rad, aby tak včasným informováním zabránili možnému opakování událostí z „krizových“ let. Této skutečnosti napovídá též obsah první instrukce, která těmto záležitostem věnuje rozsáhlou pozornost. Na druhou stranu se však ve všech sledovaných městech stali královskými rychtáři měšťané dané obce. Podle mého názoru se jednalo o logický vývoj, poněvadž pouze měšťan daného města byl dostatečně zpraven o vzájemných vazbách obyvatel a dění ve městě. Zároveň se v případě Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky (a jistě i dalších měst) jednalo většinou o dlouholeté členy městské rady. Důvod k výběru bývalých konšelů a obecních starších je možné spatřovat v autoritě a zkušenostech, kterých daný jedinec díky působení ve správě města nabýval.

Pozvolna se nejdůležitější povinností královských rychtářů stávalo dohlížení na záležitosti odúmrtí, a to díky tlaku české komory. Stupňování fiskálních nároků, mimo jiné v souvislosti s boji na jihovýchodní hranici rodícího se podunajského soustátí, však na druhou stranu umožňovalo uvolnit vzájemný vztah mezi panovníkem a jeho městy. Půjčky panovníkovi (a zároveň schválení Koldínových práv) ovlivnily způsob jmenování královských rychtářů, poněvadž od 70. let byly tyto osoby vybírány přímo na návrh daného města z řad konšelů a obecních starších. Výběr z měst navrhovaných kandidátů asi závisel na dobrozdání podkomořího královských a věnných měst. Královský rychtář však zůstával nadále jedním z měšťanů a ve své činnosti byl nutně ovlivněn vazbami, které jej pojily s ostatními obyvateli. V Chrudimi představuje jasný příklad Valentin Březovský.

¹⁷² *Sněmy české II*, s. 545; „Jestliže by se komu zdálo, že by skrze soudy a ortele v městech našich královských obtěžován byl, aby ten každý před nás aneb rady od nás k tomu zřízení se odvolati a apelaci k tomu vzíti mohl (...).“

Královským rychtářům v českých městech věnoval dosud soustavnou pozornost pouze František Roubík. Jeho rozsáhlá a materiálově bohatá studie však již neodpovídá současnému stavu poznání a navíc je na ní patrná doba vzniku. Předně Roubík vychází ze schématu, dle něž celkový vývoj vztahů mezi panovníkem a českými stavy neúprosně směřoval ke konflagraci v letech 1618-1620 a události roku 1547 představují *pouze* dílčí etapu - etapu dosvědčující snahu Habsburků o maximální omezení politických práv Koruny české. Z tohoto hlediska pak Roubík nahlíží na jmenování královských rychtářů jakožto na vpád panovnické moci do městského prostředí, jehož důsledky byly jednoznačně negativní. Na několika místech sice nepřímou přiznává nutnost vzájemně korektních až přátelských styků mezi královským rychtářem a městskými radními, avšak dále toto konstatování relativizuje. Navíc zcela opomněl spolupráci královských rychtářů a obecních starších v řešení odúmrť. Dále v záležitostech jmenování královských rychtářů odmítá (jakožto provizorium) oprávnění komorních komisařů a především podkomořího jmenovat tyto „zeměpanské zástupce“. Za jediný řádný způsob implicitně považuje pouze jmenování dle návrhu města. Podle mých zjištění však tento způsob začal být užíván až od 70. let 16. století. Závažný nedostatek Roubíkovy studie spočívá též ve využití pramenů primárně centrální provenience, tj. české komory, zatímco nevyužity zůstaly prameny z archivů měst a materiály uložené ve 30. letech 20. století v Archivu Národního muzea. Využitím všech těchto pramenů, jejich vzájemnou kombinací a srovnáváním, však lze dojít k poněkud jiným závěrům.

Na zvolených příkladech tří královských věnných měst jihovýchodních Čech je možné doložit tezi o asimilaci (nejen) nově příchozích jedinců městskou společností.¹⁷³ V tomto případě byl asimilován *úřad* skrze *jeho držitele*. Jinými slovy díky tomu, že královským rychtářem býval měšťan daného města, přestávali být královští rychtáři *jen* panovníkovými „mocenskými exponenty“ a postupně jejich pocit sounáležitosti s městskou komunitou vítězil nad služební přísahou. Zhruba od 80. let 16. století se agenda královských rychtářů postupně omezovala jen na záležitosti odúmrť a rychtáři sami přitom postupovali v interakci s obecními staršími a Radou nad apelacemi. Příklad vyšetřování v Chrudimi roku 1602, kdy musel být rychtář doslova *nucen* vypovídat a nebyl za svou laxnost jakkoliv potrestán, potvrzuje tezi o tom, že si tohoto vývoje – asimilace úřadu královských rychtářů městem prostřednictvím jeho držitelů - byla vědoma i česká komora a mlčky jej tolerovala. V roce 1619 byl úřad královských

¹⁷³ Miller, Jaroslav: *Uzavřená společnost a její nepřátelé*, s. 47–76 a 249–276.

rychtářů krátkodobě zrušen.¹⁷⁴ Po jeho obnovení v souvislosti s porážkou českého stavovského povstání se na provázanosti královských rychtářů s městskou pospolitostí prakticky nic nezměnilo, což však již představuje problém překračující zvolený časový rámec tohoto příspěvku.¹⁷⁵

Na provázanost královských rychtářů a městských rad reagoval panovník až v 18. století, kdy došlo k závažným správním reformám. Státní správa se „profesionalizuje“ a „postátňuje“ a úřad královského rychtáře již neodpovídá požadavkům diktovaným novými podmínkami. Situaci, v níž královský rychtář je spíše než reprezentantem zájmů panovníka dalším členem městské rady a nemá požadované elementární právnické vzdělání, není již možné dále tolerovat.¹⁷⁶

Domnívám se, že řada výše prezentovaných hypotéz a závěrů může být potvrzena či naopak relativizována dalším soustavným a především komparativním bádáním. Zajímavá problematika královských rychtářů si tuto pozornost jistě zaslouží.

¹⁷⁴ V Chrudimi k tomu radní písař poznamenal: „A to jest první obnovení [rady] za Frydrycha (!) krále. Z rychtářův královských již sešlo. Víde sněm v létu 1619 od stavův držaný na hradě Pražském.“ AM CR, Liber contractuum ruber ab anno 1607, inv. č. 375, č. knihy 167, sign. B 16 (I B 16), fol. 305r.

¹⁷⁵ V Chrudimi lze toho tvrzení doložit životem a působením Jana Máje, nejprve emigranta, posléze radního a purkmistra a v polovině 17. století královského rychtáře, k němuž v omezené míře Novotný, David: *Chrudimský měšťan Jan Máj a vztahy mezi Chrudimí a Políčkou na přelomu 16. a 17. století*. CHVS 11, 2007, s. 145–160.

¹⁷⁶ Roubík, František: *Královští rychtáři*, s. 281–284; Čelakovský, Jaromír: *Úřad podkomořský*, s. 106–126; též Dvořák, Radovan: *Vysoké Mýto*, s. 31 a 37. K situaci ve Vysokém Mýtě v 18. století (až!) poznamenává Dvořák, že „císařští rychtáři, příbuzensky spjatí s konšelstvem, jsou pro panovníka nespolehliví a často stojí na straně městského patriciátu“.

Zusammenfassung

Die königlichen Schultheißen in den Mitgiftstädten in der Zeit vor dem Weißen Berg (am Beispiel der Städte Chrudim, Vysoké Mýto [Hohenmauth] und Polička)

Infolge der Niederwerfung des Widerstandes der böhmischen Stände gegen Ferdinand I. im Jahre 1547 wurden die königlichen Schultheißen in den königlichen und Mitgiftstädten bestellt. Ihre Aufgabe war, auf die Tätigkeit der Stadträte, der Bürger zu beaufsichtigen und vor allem die Fiskalinteressen des Herrschers zu wahren. Es ist wahrscheinlich, dass die Erfahrung mit der Existenz der ähnlichen Ämter in Kastilien (corregidores) und in den Alpenländern (Stadtanwalt) bei der Errichtung dieser Institution eine bestimmte Rolle spielte. Der vorliegende Beitrag widmet sich der Tätigkeit, den Kompetenzen und Methoden der Bestallung der königlichen Schultheißen mit der Ausnutzung von Modellbeispielen der ostböhmischen Städte Chrudim, Vysoké Mýto [Hohenmauth] und Polička.

Die königlichen Schultheißen sollten sich in ihrer Tätigkeit nach den Weisungen richten, die die Böhmisches Kammer erließ. Es wurden drei solche Weisungen im Ablauf der verfolgten Zeitperiode (1547/48, 1582 und 1617) erlassen. Die erste Weisung wurde etwas vag formuliert und im Laufe der Zeit wahrscheinlich weiter mit den ad hoc entstandenen Zuschriften der Böhmisches Kammer an die konkreten Schultheißen ergänzt. Die zweite Instruktion reagierte auf die gerade laufende Pestsäuche in den böhmischen Ländern und löste vor allem die Fragen des Heimfalles. Die letzte Instruktion aus dem Jahre 1617 befestigte zwar die Befugnisse zur Kontrolle der Kirchenrechnungen, aber sonst sanktionierte sie nur damaligen Zustand.

Die königlichen Schultheißen wurden am Ende des Jahres 1547 wahrscheinlich auf Grund des Vorschlags der in einzelnen Kreisen des Böhmisches Königreichs amtierenden Kammerkommissäre benannt. Später war der Unterkämmerer der Mitgiftstädte zu Benennung berechtigt und man kann nicht ausschließen, dass ähnliche Berechtigung auch der Unterkämmerer der königlichen Städte hatte. Vielleicht im Zusammenhang mit der Entspannung in Beziehungen zwischen dem Herrscher und den Städten, nach der Verabschiedung des Koldiner Gesetzbuches, gewannen die Stadträte das Recht, die Kandidaten für das Amt des königlichen Schultheißen zu benennen. Von deren Vorschlägen wurde – voraussichtlich auf Grund der weiteren Untersuchung oder Begutachtung – der neue königlichen Schultheiß von der Böhmisches Kammer ausgewählt. Der legte nachfolgend den Dienst ab.

Schon am Anfang dieser Institution wurden zu königlichen Schultheißen (nicht nur in diesen drei Städten) die Bürger aus gegebenen Lokalitäten, die in allen Fällen vorher in den Stadträten wirkten. Ihre Belohnung lag auf den Schultern der Stadt und so wurde es zum Schultheiß am öftesten eine materiell gesicherte Person. Diese Beamten standen zwischen dem Herrscher und den Stadtbürgern. Es scheint, dass für sie in meisten Fällen die Beziehung zur Stadt wichtiger war. Die Böhmisches Kammer duldete diesen Zustand und war sich der daraus entspringenden Beschränkungen bewusst.

1568 kam es in Chrudim zu Unruhen, wann sich ein Teil von Bevölkerung auf Grund des Verdachtes der schlechten Wirtschaft gegen den Stadtrat und den königlichen Schultheiß, der mit dem Rat eng verbunden wurde, wendete. Auch im Jahre 1602 in dieser Stadt untersuchte eine Kommission die Beschwerden des hierortigen Bürgers Písecký. Unter den Untersuchten war auch der königlichen Schultheiß, der sich nach dem Bericht dieser Kommission als einer der Mitglieder des Stadtrates benahm. In den beiden Beispielen handelt es sich um den Nachweis des engen Verhältnisses des Schultheißen zur Stadt, das sie vor dem Dienst dem Herrscher und der Böhmisches Kammer bevorzugten.

Auch das Verhältnis der königlichen Schultheißen zum Prager Appellationsgericht war wichtig. In der Angelegenheiten des Heimfalles wandten sie sich sehr oft gerade auf diese Gerichtsstanz und so halfen sie indirekt der Durchdringung des römischen Rechtes in das Rechtssystem des Böhmisches Königreiches.

Man kann feststellen, dass die Institution des Herrschers Stellvertreters in den Städten durch die Wirkung der Einwohner der konkreten Stadt auf die Position der königlichen Schultheißen assimiliert wurde. Der Landtag der böhmischen Stände löste im Jahre 1619 die Institution der königlichen Schultheißen provisorisch auf. Nach dem Schlacht auf dem Weißen Berg wurde sie aber wiederhergestellt. Im Vergleich zur Zeit vor dem Schlacht auf dem Weißen Berg kam es praktisch zu keinen Änderungen. Erst im Verlauf des 18. Jahrhunderts war die Situation, wann der königliche Schultheiß mehr als Diensteid seine Verbundenheit mit der Stadt achtete, schon unhaltbar. Es folgten die Reformen und die Auflösung des Institutes der königlichen Schultheißen in der Zeit der Reformen des Kaisers Josef II.

Bisher widmete es sich der Problematik der königlichen Schultheißen systematisch nur František Roubík. Seine Studie aus dem Jahre 1930 entspricht aber nicht mehr der heutigen Erkenntnis und die Aufgabe des Autors dieses Beitrages wurde, sie der Revision auf diesem Modellbeispiel zu unterziehen. Nebst Roubíks Beitrages kann man auf die sporadischen und unsystematischen Erwähnungen über die königlichen Schultheißen

auch in den der Geschichte der konkreten Städten gewidmeten Texten treffen (sog. „case studies“). Wegen dieser Zerstreuung sind ähnliche Texte zur Frage der königlichen Schultheißen sehr schwer nutzbar. Die interessante Problematik der königlichen Schultheißen verdient sich zweifellos die Aufmerksamkeit der Forscher auch in der Zukunft. Voraussichtlich lohnenswert werden die komparativen Studien.

Royal Reeves in Dower Towns in the Period before the Battle of the White Mountain (1620), Based on the Examples of Chrudim, Vysoké Mýto, and Polička

As a consequence of the suppression of the revolt of the Bohemian estates against Ferdinand I in 1547, royal reeves were appointed in the royal and dower towns of Bohemia. Their function was to keep an eye on the activities of the town councils and burgesses, and especially to safeguard the fiscal interests of the sovereign. This article examines the activities and responsibilities of these royal reeves, and the designations given to them, based on the examples of the eastern Bohemian towns of Chrudim, Vysoké Mýto, and Polička.

Výuka přírodních věd v piaristických školách 1620–1778¹

Václav Bartůšek

Piaristé se jako nově vzniklý řád katolické církve objevili v českých zemích v době rekatolizace zhruba od roku 1622. Ve dvacátých letech 17. století probíhala jednání o jejich povolávání do Prahy, případně do Čech vůbec, z iniciativy velkého, leč do jisté míry skrytého, příznivce řádu pražského arcibiskupa Arnošta Vojtěcha kardinála Harracha (* 1598, † 1667 Praha). Na počátku třicátých let 17. století (1631) je pak přímo uvedl na Moravu do Mikulova jejich velký osobní příznivec a dobrý známý zakladatele řádu, klerika španělského původu Josefa Kalasanského (* 1557 Petralta de la Sal, † 1648 Řím), kníže František kardinál z Ditrichštejna (* 1570 Madrid, † 1636 Mikulov), biskup olomoucký. Mohl tento řád ovlivnit tehdejší středoevropské školství nějakým jiným způsobem než co nehlubším prováděním rekatolizace na tomto poli činili jezuité, případně i jiné církevní řády, které jezuitský školní systém napodobovaly a přizpůsobovaly i svým spiritualitám, zejména v Čechách v tomto směru dosti a již daleko dříve rozšíření premonstrátií? Nebylo jejich působení vlastně jen doplňkem náboženského vyučování, které by se mohlo odehrát v např. v rámci všeobecné výchovy k náboženství nebo při homiletickém působení někde v kostele? Mohl tento druh školství přinést něco důležitého k výchově pro praktický život, nebo byl výhradně zaměřen jen na výchovu budoucích kněží a členů církevních řádů, odhlédneme-li od menší skupiny světské inteligence, kterou tehdy tvořili většinou právníci a lékaři? Oproti dvěma uvedeným církevním řádům měli piaristé větší předpoklady pro rozvíjení praktické výuky vzhledem k tomu, že se jejich působení ve veřejné výuce zabývalo dvěma směry – nejen gymnaziální přípravou, ale i elementární výukou. Vedle toho se ve vyučovacím systému piaristů nacházel i prvek, který obě tyto zdánlivě protichůdné větve dokonce sjednocoval tak, že absolventi

¹ Tato studie je rozšířenou a přepracovanou verzí referátu, který byl přednesen dne 5. 6. 2006 v rámci Semináře k 375. výročí příchodu piaristů do českých zemí uspořádaného na půdě Národního archivu. Při semináři na něj navazoval referát Martina Svatoše, který byl věnován výuce společenských věd na piaristických a jezuitských školách.

piaristických gymnázií, kteří se přihlásili k univerzitnímu studiu a byli z jakýchkoliv důvodů neúspěšní, mohli ihned se svým vzděláním nastoupit na nejrůznější místa, zejména v úřednické nebo v hospodářské praxi. Jednalo se o tzv. aritmetickou třídu, která byla zařazována na konec školního vzdělání. Aritmetické třídy byly vlastně dvě – první nižší (aritmética minor) a druhá vyšší (aritmética maior). Nižší byla určena pro absolventy elementárních škol a nižších gymnázií, vyšší pro absolventy vyšších tříd gymnázia, případně ji vyhledávali také studující vysokoškolských přípravných filozofických fakult, zejména bývalí absolventi z premonstrátských i některých jezuitských gymnázií, kde většinou kursy tohoto zaměření otvírány pro širší veřejnost nebyly a základy matematiky byly asi ve větší míře než u piaristů přičleněny k jednotlivým kapitolám výuky. Můžeme si proto položit základní otázku, jaký byl tedy přínos tohoto druhu tříd v období těsně před vyvrcholením školních reforem Marie Terezie a kam vlastně vyústil další pedagogický vývoj této praktičtější větve vyučování v piaristickém řádu vůbec a též, jak přispěly tyto třídy ke vzájemnému vztahu humanitního (literárního a jazykového) i přírodovědného (případně technického a reálného) vzdělání.

Velmi důležité souhrnné informace o základní literatuře k dějinám pedagogiky pro období baroka a klasicismu (zhruba z let 1620–1780) najdeme ve druhém dílu našich nejrozsáhlejších skript k dějinám pedagogiky „Výchova a vzdělání v českých dějinách.“² Bohatá literatura k dějinám církevního školství se začala rozvíjet v českých zemích zejména po roce 1989 a souvisí se vzrůstem zájmu o problematiku činnosti řeholních institucí obecně. Kromě encyklopedické literatury vznikaly i speciálně zaměřené monografie. Pro poznání středního i vysokého jezuitského školství mají z poslední doby význam zejména práce Ivany Čornejové a Karla Beránka nebo Kateřiny Bobkové, které si všímají nejen jezuitského školního systému a jeho významu, ale i jezuitské každodennosti v životě učitelů i žáků.³ Historio-

² Cach, Josef a kol.: *Výchova a vzdělání v českých dějinách II. K problematice podílu školských institucí a názorů na výchovu a vzdělání na stavu kultury a vzdělanosti. Feudální společnost 1620–1848 (počínaje životem a dílem J. A. Komenského)*, Praha b. d., zejména kap. II. Rýdl, Karel: *Výchova, vzdělání a školství v českých zemích v letech 1620–1774*, s. 117–158.

³ Čornejová, Ivana: *Správní a institucionální vývoj pražské univerzity*. In: *Dějiny Univerzity Karlovy II. 1622–1802*, Praha 1996 (dále DUK II), s. 23–56; též: *Ekonomické zajištění pražské univerzity v letech 1622–1802*, DUK II, s. 57–68; Pavlíková, Marie – Čornejová, Ivana: *Filozofická fakulta*. DUK II, s. 99–136; Beránek, Karel: *Teologická Fakulta*, DUK II, s. 69–98; též: *Právnícká fakulta*,

grafické práce přinášejí poměrně obsáhlé informace o zpracování dějin piaristického řádu z nejrůznějších hledisek v nedávné době.⁴ Srovnáme-li výzkum dějin jezuitů a piaristů, který dosud v českých zemích proběhl, je zřejmé, že v případě jezuitského řádu (který byl a je početnější a badatelsky mnohem frekventovanější) jsou výsledky zkoumání připraveny k syntetickému zpracování a vyvozování obecnějších závěrů.⁵ Do tohoto stadia výzkum dějin piaristického řádu zatím ještě zcela nedospěl, ačkoliv v současné době počet zájemců o studium minulosti i současnosti piaristického řádu v českých zemích stoupá. Jedinou oblastí, kde rozhodující syntézy jsou si v naší historiografii pro oba řády téměř rovny, jsou dějiny pedagogiky, jak můžeme vidět z příspěvků přednesených na sympoziu „Minulost, současnost a budoucnost gymnaziálního vzdělání“ v Jičíně v roce 1997.⁶ V současné literatuře, která se věnuje v našich zemích dějinám školství, zejména technického, se o reálném zaměření piaristických škol neuvádějí vůbec žádné nebo jen rámcové informace, což svědčí o tom, že i odborné povědomí je zde malé.

Nejdůležitějším pedagogickým dokumentem pro výuku v piaristickém řádu se po jeho povolení v listopadu 1621 stala řádová pravidla postupně sepisovaná Josefem Kalasanským. Do nich vložil zakladatel řádu i jeho bezplatného vzdělávacího systému všechny své dosavadní zkušenosti

DUK II, s. 137–164; Bobková, Kateřina: *Každodenní život jezuitského gymnázia. Klementinum ve dvacátých letech sedmnáctého století. Acta Universitatis Carolinae (dále AUC) – Historia Universitatis Carolinae Pragensis (dále HUCP) 39, 2000, s. 65–91; nejnověji Bobková-Valentová, Kateřina: Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia, Praha 2006.*

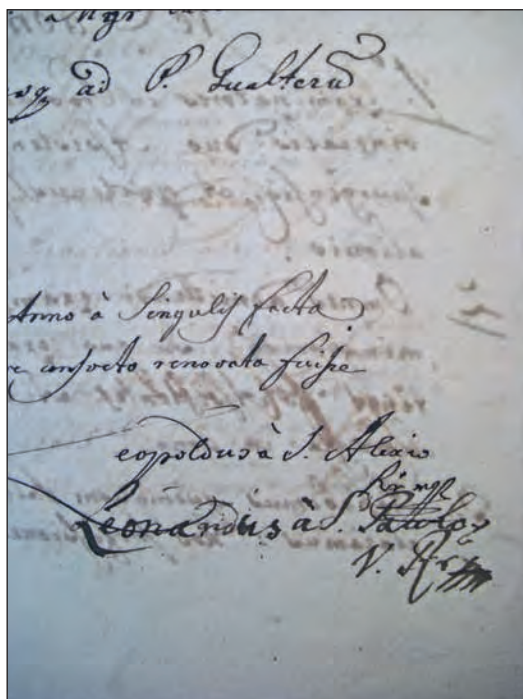
⁴ Bartůšek, Václav: *Historiografie piaristického řádu v českých zemích – vývoj, proměny a cíle. In: Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci, Praha 2003, s. 292–308.*

⁵ Ukázal to např. i seminář věnovaný 450 letům od příchodu jezuitů do Čech, který se konal na Teologické fakultě Karlovy univerzity v Praze v dubnu 2006. Srv. *Mezinárodní konference Jezuité v Českých zemích. International Conference Jesuits in Bohemia Praha/Prague 25.–27. 4. 2006. Sborník abstraktů a dalších konferenčních materiálů. Ed. Petronilla Cemus, Praha 2006.*

⁶ Čornejová, Ivana: *Organizace jezuitského školství před rokem 1773. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší (dále ZČRP) – supplementum 5. Minulost, současnost a budoucnost gymnaziálního vzdělávání. Sborník referátů z konference konané ve dnech 24.–25. června 1999 v Jičíně, Semily 2000, s. 9–14; Bartůšek, Václav: Dějiny a specifika piaristických gymnázií v českých zemích v 17. a 18. století (do roku 1778). Ibid., s. 15–22.*

Zámek Jemniště u Benešova budovaný v 1. polovině 18. stol. hrabětem Františkem Adamem z Trautmannsdorfu, kde v polovině 18. století probíhaly prázdninové kursy pro učitele aritmetických tříd piaristických elementárních škol.

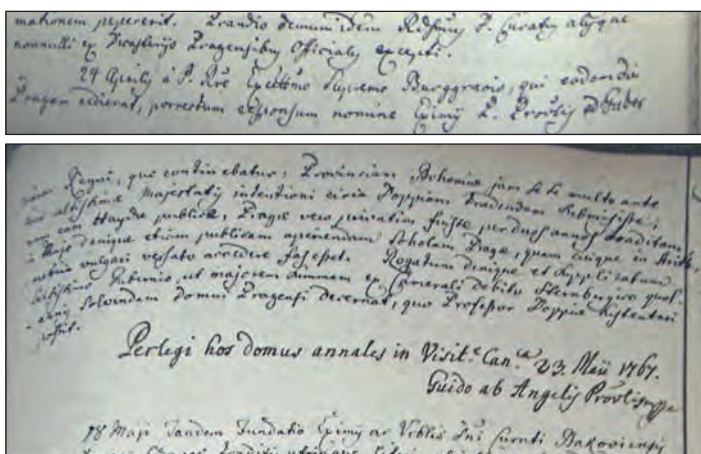

Podpis významného piaristického rektora, fyzika, astronoma a optika P. Leopolda Čabáka a S. Alexio (* 28.3. 1685 Lipník nad Bečvou, † 22.11. 1757, Lipník nad Bečvou), ve funkci rektora piaristické koleje ve Slaném na zápisu protokolu o generální vizitaci v roce 1726 ve Slaném. NA, ŘPi, kol. Slaný, Seznam členů koleje. Opisy generálních a provinciálních dekretů (usnesení prov. lapitul) (Liber Familiae) 1732 – 1767. 160 fol., č. kn. 558.

Obrazek studny z piaristické koleje v Benešově v souvislosti s výkladem o její opravě v roce 1726 ukazuje technickou vyspělost učitelů přírodních věd. Autorem byl tehdejší rektor piaristické koleje v Benešově P. Eugenius Sebastiani z Častolovic (*28.2. 1681 Chrudim, † 25.3. 1762 Benešov), známý řádový matematik a astronom a pozdější organizátor kursů učitelů aritmetiky na zámku Jemniště. SOkA Benešov, Piaristé Benešov, Annales domui Benešoviensis, Tom. I. 1703 – 1733, I. CLXVIII a,b.

Zápis o záměru zřízení výuky podvojného účetnictví v piaristických kolejích v Praze a v Novém Boru z roku 1767 v kronice Pražské piaristické koleje psaný rukou významného piaristy a jejího tehdejšího rektora P. Gelasia Dobnera a S. Catharina, předního českého historika. NA, ŘPi, kol. Praha, Chronicon domus Pragensis Scholarum Piarum (1753 – 1827), č. kn. 137, s. 178 a 179.

nejen s výukou, ale i se zřizováním zbožných škol vůbec. Nejinak tomu jistě bylo i s vyučováním aritmetiky na elementárních školách. Její koncepci musili řeholní klerikové vytvořit vlastně tak říkajíc za pochodu, proto se ke způsobu výuky v těchto třídách vraceli častěji. Tuto otázku zcela neuzavěřeli. Snažili se jí věnovat i při vzájemných diskusích a kolokviích a vytvářeli tak základy jakéhosi budoucího postgraduálního studia. Nechávali zde prostor pro jednání shromáždění zástupců z celého řádu, která bývala, zejména po rozšíření piaristického řádu mimo území města Říma i Itálie samotné označována jako řádové generální kapituly, které se konaly zpravidla jednou za tři až šest let.⁷

Ihned po svém příchodu na Moravu a do Čech, ještě v 1. polovině 17. století, vnesli piaristé alespoň v místech, kde začali působit, do školní výuky stejný řád a standard jaký platil pro piaristické školy v Itálii a postupně i ve střední Evropě. Později, již v době řádové krize, se začala ve výuce objevovat i určitá provinciální specifika. V provincii Germania schválila pozměněný řád pro výuku mikulovská provinciální kapitula z roku 1662 a pak ho ještě v roce 1666 upřesnila. Toto nařízení speciálně upravené pro podmínky nové provincie se zabývalo výukou v obecné rovině i konkrétně pro jednotlivé třídy i pedagogické pracovníky řádu v regionu. Piaristické vzdělání naplňovalo spiritualitu svého zakladatele, bylo praktičtější zaměřeno než vzdělání u jezuitů, lépe se dovedlo již tehdy přizpůsobit vzdělávací praxi, ale bylo možná do jisté míry chaotičtější, protože řádová učiliště byla těsně po stádiu zrodu. Sami piaristé v Římě cítili potřebu svůj řádový systém vzdělání upevnit a stanovit pro něj pevnější normy alespoň v té míře, jako tomu bylo u jezuitů. Pokoušeli se také jako oni vytvořit jakési „Ratio studiorum.“ Na tomto problému začali někteří generálové piaristů, pokud se dobře orientovali v pedagogice i tehdejším řádovém školském systému, pracovat již po polovině 17. století. Jiní, pokud byli v pedagogice méně zdatní, je odsouvali poněkud stranou. Přesto byly nejožehavější otázky průběhu i upevnění pravidel výuky v piaristickém řádu během 2. poloviny 17. století úspěšně vyřešeny, což bylo asi hlavním klíčem k tomu, aby řádová pedagogika obstála ve vývoji v následujícím 18. století, kdy pedagogické systémy většiny středoevropských evropských zemí, kde piaristé působili, prošly nejruznějšími stádii reform, které piaristy nezaskočily a mnozí řádoví odborníci se na nich dokonce podíleli jako tvůrci reformních návrhů.⁸

⁷ Bartůšek, Václav: *Přehled organizace piaristického řádu v českých zemích do josefínských reforem*. In: XXVII. Mikulovské sympozium (dále MS 2002). *Vývoj církevní správy na Moravě 9. – 10. října 2002, Brno 2003*, s. 271–276.

⁸ Bartůšek, Václav: *Pobělohorské školní řády v českých zemích. Pedagogika 1986*, s. 691–705, kde však ještě nemohly být použity výsledky nových výzkumů z pozdější literatury.

Pevnou organizaci získalo především v roce 1692 vyšší řádové vzdělávání určené široké veřejnosti, stejně jako asi o dva roky později i vlastní soukromá řádová studia. Stalo se tak vlastně však až za osmého řádového generála piaristického řádu. Byl jím P. Ioannes Franciscus Foci a S. Petro (* 1650 Mutina v Itálii, † 1699 Řím, generálem byl 1692–1699).⁹ Pravidla byla upravována i doplňována dále na řádových generálních a provinciálních kapitulách jednou za tři, později za šest let. Byly schváleny učebnice pro jednotlivé třídy. Pro aritmetiku si měl učitel zvolit mezi tehdy v literatuře poměrně hojně zastoupenými návody k počítání, které tehdy sestavovali autoři z celé Evropy bez ohledu na konfesi. Aritmetika (zde se uvažovalo i o vyšší aritmetice) měla upevnit pozitivní charakterové vlastnosti absolventů všech stupňů piaristických škol. Proto se doporučovala k četbě kniha, z níž by se daly čerpat příklady správného života. Její výběr byl ponechán na vyučujícím. Svědomití a všímaví učitelé prováděli tento výběr podle toho, jaký se jim sešel žákovský kolektiv v příslušném školním roce. Jiní se asi drželi výkladu jednoho autora, což jim při častém stěhování mohlo vydržet i po několik let, než se dostali k další řádové funkci. Záleželo pak i na jejich inteligenci a tvůrčích schopnostech, jak výklad svého autora zvládli. Bylo jasně stanoveno, jakou látku bude profesor matematiky vyučovat v aritmetice, případně jaké matematické poznatky by se měly předložit v rétorice budoucím novicům a filozofům. Pochopitelně, že pak bylo nařízeno, co se bude z exaktních věd probírat v privátních filologických a zejména filozofických kurzech pro budoucí kleriky a jaká látka případně na vzdělání teologů. Toto své hlavní poslání nové studijní řády splnily skutečně perfektně. Ačkoliv byla nechána volnost jednotlivým piaristickým provinciím, někdy dokonce i jednotlivým významnějším školám ve stanovení konkrétních detailů výuky, odpovídalo vzdělání duchu výchovného poslání řádu.¹⁰

Informace o stavu výuky na piaristických školách zhruba na počátku 18. století se můžeme dozvědět na základě studia tehdejších vydání i opisů řádových konstitucí, které v piaristických kolejích většinou prováděli řádoví novici a mladí klerici, jako např. studenti filologických a filozofic-

⁹ Sántha, György: *P. Joannes Franciscus Foci a S. Petro, octavus Scholarum Piarum Praepositus Generalis. Romae 1963, Excerptum e commentario „Ephemerides Calasancianae“ Vol. XXXII, (1963) n 4, 5, 6, 7–8, 9–10, 11, s. 254.*

¹⁰ Bombera, Jan: *Výchova a vzdělání piaristů v našich zemích. Jižní Morava 20, 1984, s. 113–122. Studie se věnuje především vzdělávání noviců, ale pojednává i filozofickém a teologickém vzdělání; Bartůšek, Václav: Výuka teologie v piaristickém řádu v době baroka a příprava na ni s přihlédnutím k českým zemím. In: *In omnibus caritas. Sborník Katolické teologické fakulty (dále SKTF), sv. IV, Praha 2001, s. 40–60.**

kých kursů apod. Poměrně výstižně charakterizují návaznost jednotlivých složek piaristického vzdělávání i jejich větvení a vyústění ve vzdělání pro veřejnost na jedné a pro řádové kleriky na straně druhé stanovy vydané v roce 1698 v Římě, o jejichž používání v Čechách jsme informováni k roku 1701. Rovněž v 18. století, stejně jako ve století předcházejícím latinské školy byly nejrozšířenějším druhem střední školy v našich zemích. Pravidelné a samostatného rozvoje bez impulsů zvenčí schopné elementární školy (zde bychom mohli mít na mysli spíše jejich aritmetické třídy) fungovaly až na malé výjimky (např. náběhy na zřízení přípravy pro vzdělávání na jezuitském gymnáziu v Jihlavě apod.) většinou jen při kolejiích piaristického řádu, případně i pod patronátem jiných řádů. Dvojnásob to vlastně platilo o vzniku aritmetických tříd, zejména pak vyšší aritmetiky. Z toho je možné vyvozovat příčinu podstatného formálního rozdílu v gymnaziální výuce u piaristů, která byla jinak, jak se zdá u všech provozovatelů podobná a řídila se někdy i do jisté míry příkladem výuka u jezuitů, s nimiž byla nucena tvořit vlastně prostupný vzdělávací systém.¹¹

Rozhodující rozdíl mezi výukou na jezuitských a piaristických gymnáziích, nazývaných též podle hlavního vyučovacího předmětu „latinské školy“, spočíval ve způsobu výuky matematiky. Zatímco u jezuitských gymnázií se počítalo, že žáci přicházeli takřka bez znalostí matematiky, nanejvýš s povědomím o kupeckých počtech, na piaristických školách prošli spíše někteří žáci před přijetím matematickou třídou tzv. nižší aritmetikou, jejíž látku doučovali jezuité zhruba v prvních dvou ročnících gymnázia. U jezuitů studenti dalších gymnaziálních tříd gramatiky a syntaxe (3. a 4. třídy, které patřily ještě na nižší gymnázium) a poetiky a rétoriky (5. a 6. třídy, které tvořily vyšší gymnázium) pokračovali dále i ve studiu matematiky a dalších základů (zejména přírodovědných) oborů, což se stupňovalo se silícím reformním tlakem ve školství. U piaristů absolventi těchto gymnaziálních tříd navštěvovali na závěr studia tzv. třídu vyšší aritmetiky, kde někdy vyučovali v tomto směru skuteční řádoví odborníci, proto tyto třídy občas vyhledávali i absolventi jezuitských gymnázií nebo dokonce i studenti jejich univerzitních fakult, zejména přípravné filozofické fakulty nebo ještě také fakulty právnické. V žádném případě však nedocházelo k tomu, že by piaristé při výkladu gymnaziální látky nevykládali vůbec nové

¹¹ Bartůšek, Václav: *Elementární školství církevních řádů v českých zemích v době baroka*. In: *Documenta Pragensia. Barokní Praha – Barokní Čechie 1620–1740, Sborník příspěvků z vědecké konference o fenomenu baroka v Čechách, Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24. – 27. září 2001. Sest. Fejtová, Olga – Ledvinka, Václav – Pešek, Jiří – Vlnas, Vít, Praha 2004, s. 601–608.*

poznatky z matematiky nebo exaktních věd a čekali s nimi na návštěvu studentů v aritmetické třídě. Vzhledem k tomu, že někteří studenti, hlavně pokud měnili častěji místa svého studijního pobytu, chtěli pokračovat dále ve studiu, vyložili jistě i učitelé a profesori piaristických gymnázií penzum předepsané gymnaziální látky, ale další nové (ve srovnání s gymnáziem nadstandardní) poznatky z praktického matematického vyučování získali studenti většinou až v aritmetické třídě.¹² Na prahu evropského osvícenství se značně rozšířila výuka exaktních věd a přírodovědeckých disciplin zásluhou dvou řádových generálů P. Paulina Chelucciho a S. Josepho (*25. 4. 1681 Lucca, †17. 1. 1754 Řím)¹³ a jeho nástupce P. Eduarda Corsiniho a S. Silvestro (*4. 10. 1702 Modena, †30. 11. 1765 Pisa),¹⁴ pro piaristický řád a jeho pedagogiku jako celek na všech územích, kde řád piaristů kolem poloviny 18. století působil.

Během 18. století, kdy si stále více uvědomovali vysocí státní úředníci, zejména osvícenští šlechtici na dvoře Marie Terezie, význam školy jako instituce pro přípravu budoucích oddaných občanů rakouského soustátí, se snažili řídit chod školství pomocí různých studijních nařízení zemského gubernia. Ta byla prosazována formou státních dekretů a prostřednictvím nařízení krajských hejtmanů řádovým provinciálům jezuitů i piaristů. Ti je pak postoupili na vědomí jednotlivým školním ústavům, pro něž byla závazná. V této spolupráci vynikal např. rakouský piarista P. Gratian Marx, budoucí školský reformátor, který např. již v roce 1756 prosadil, aby matematické vzdělání bylo natolik kvalitní, že znalosti studentů v této třídě budou odpovídat poznatkům, které piaristé vyučovali ve vyšší aritmetické třídě. Situace piaristického pedagoga v aritmetické třídě byla velmi náročná na výuku vzhledem k různorodosti věku i nadání posluchačů. Jednou z mála možností, jak pomoci vyučujícímu, bylo rozdělit vhodným způsobem podle příslušné látky aritmetickou třídu a pomoci si zavedením dalšího příchozího termínu ve 2. pololetí po Velikonocích. Učitel postupoval v této třídě jako ve dvojtřídce a nadaní žáci z nižšího oddělení se mohli alespoň částečně něco dozvědět i z pokračování další látky.¹⁵

Kriteriem pro rozdělení aritmetické třídy bylo absolvování 3. třídy gymnázia gramatiky nebo alespoň studia v ní. Žáci, kteří skončili ve skribendě,

¹² Wotke, Karl: *Das österreichische Gymnasium in Zeitalter Maria Theresias. Monumenta Germaniae Pedagogica*, Berlin 1905, s. 64.

¹³ *Ibidem*, s. 179 a 180. Autorem hesla je Severino Giner Guerri.

¹⁴ *Ibidem*, s. 168 a 169. Autorem hesla je Severino Giner Guerri.

¹⁵ *Ibidem*, s. 69–86.

v parvě, principii nebo někdy i v gramatice navštěvovali tzv. nižší aritmetiku, ostatní - absolventi rétoriky, poetiky, syntaxe a nejspíše i gramatiky a pochopitelně i absolventi a studenti vysokých a vyšších škol, případně jiných kursů a speciálních povolání - pak studovali ve vyšší aritmetice. Ve třídě vyučoval zpravidla jeden učitel, který dokonce velmi často učil také ve skribendě. V menších lokalitách většinou působili začátečníci, kteří někdy učili na celé základní škole. Jindy se ovšem stalo, že byla výuka svěřena staršímu zkušenějšímu pedagogovi - profesorovi. Je tedy zřejmé, že aritmetická třída nebyla, na rozdíl od skribendy, vstupní branou do latinských škol. Žák skribendy mívá tedy zpravidla volbu mezi návštěvou parvy, někdy i parvy minor a aritmetiky minor. Pro odchod se mohl rozhodnout nejméně dvakrát ročně – na konci školního roku nebo od začátku nového pololetí. Z aritmetiky nastupovala většina studentů do praktického života, někdy se absolventi vyučili ještě řemeslo, jindy vstoupili do služby ke šlechticům. Ke studiu na latinských školách bývali nejmladší žáci motivováni již poněkud méně, protože i výuka v nižší aritmetice v sobě zahrnovala i látku gymnázia zakončenou trojčlenkou a jazykově méně nadaní žáci se nemusili zabývat zatěžující filologií, podobně jako si to přáli i méně majetní chlapci, kteří se chtěli dostat do obstojně placené služby ke svým mecenášům.¹⁶

Piarističtí učitelé měli snahu naučit žáky a studenty poněkud více látky, než musili. Sami se i na vyučování matematiky podle vzoru zakladatele piaristického řádu Josefa Kalasanského připravovali. Taková kvalita jejich pedagogického působení zvyšovala atraktivitu absolventů škol pro zaměstnání, např. u vojska a prohlubovala rutinu ve specializovaných oborech, kde jen učňovské vědomosti nestačily, např. u lékárníků, ale asi i u jemných mechaniků nebo hodinářů nebo možná i u klenotníků. Některé poznatky se mohly stát pro absolventy impulsem k reálnému vzdělávání ve školách, které k tomu měly blízko. Šlo o předchůdce technických akademií, vysoké báňské školy, lesnické a zemědělské akademie a mnohé další školy, které tehdy začaly vznikat nejen pod patronací státu, ale zejména i tehdejších stavů a jednotlivých vrchností na území celé habsburské monarchie. Během svého působení v piaristickém řádu,

¹⁶ O nich lze získat informace v příslušných školních matrikách a výkazech prospěchu. Srv. např. Státní okresní archiv (dále SOkA) Břeclav se sídlem v Mikulově, Německé reálné gymnázium Mikulov, *Matrika žáků škol 1692–1718*, kn. 1; D 84, *Vyšší dívčí a chlapecká škola v Mikulově*, *Matrika žáků škol 1719–1742*, kn. 1.; NA, ŘPi, *kolej Lipník*, *Matrika gymnasia (Matricula gymnasii Lipnicensis) 1740–1796*, kn. 351; SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, *Gymnázium Litomyšl I.*, *Matrika posluchačů „Matricula insinuae et studiosae*

než nastoupili do úředních a správních nebo případně vyšších řádových funkcí, si musili všichni jeho vysvěcení (nebo k vysvěcení určení) členové odbyvat učitelskou praxi. V ní vždy prošli piaristé učením nejprve na elementárních školách, potom přestoupili na gymnázium, kde vystřídali nižší dvojtřídy, až dosáhli titulu profesora při učením v poetice a v rétorice. Ti nejnadanější potom pokračovali ve výuce v soukromých kurzech filologie, filozofie, teologie a nakonec i kursu církevního práva, někteří z nich se stali učiteli noviců. Během pedagogické dráhy se mohli zvláště pedagogové s vyhraněnými zájmy specializovat na důležité disciplíny, v nichž našli při svém pedagogickém i vědeckém působení zalíbení a věnovali se intenzivněji jejich studiu. Část řádových piaristických učitelů se věnovala matematice, jejímu uplatnění v praxi i v teorii. Vždy se totiž ovšem nemusil dotyčný učitel věnovat výuce v aritmetické třídě, někdy to mohlo být třeba vyučování ve filozofickém kursu, případně výchova noviců nebo výuka v některém speciálním matematickém kursu v piaristickém řádu v rámci

iuventutis gymnasii Litomyšliensis“ 1684–1713, kn. 106; *Matrika posluchačů „Catalogus discipulorum Scholarum Piarum“* 1714–1741, č. kn. 107; *Matrika posluchačů „Catalogus...“* 1774–1804, kn. 108; kn. 262; SOkA Kladno, *Piaristé Slaný, Matriky studujících gymnázia 1667–1712, 1713–1737, 1738–1766; Continuatio n[ost]rae Matriculae exhibendis singulis annis numerum, nomina, cognomina, aetatem, gentem, patriam, mores, classes eorum, qui ab anno Salutis 1766 Slanae Scholas Pias frequenta[ve]runt; Státní oblastní archiv (dále SOA) Plzeň, Piaristé Ostrov, katalog žáků gymnázia v Ostrově 1705–1739, 1740–1789, kart. 1, 2; SOkA Mladá Boleslav, GMB, *Matrika studentů 1688–1717*, kn. 5, 1718–1758, kn. 6; Národní archiv (NA), *fond Řád piaristů (dále ŘPi), kolej Mladá Boleslav, Katalog III. třídy (sic!) gymnasia (Matricula III. gymnasii Cosmonosensis)*, 1759–1828, č. kn. 463; Zemský archiv (dále ZA) Opava, *Piaristé Bílá Voda, Katalog žáků gymnázia „Catalogus discipulorum gymnasii Alboaquensis...“* 1728–1829, kn. 17; Archiv hlavního města Prahy (dále AHMP), *Matrika piaristického gymnázia (1753–1780); Vlastivědné muzeum Kyjov, Catalogus discipulorum Gymnasium Scholarum piarum Gaya frequentantium ab Anno Instructionis 1760 die 24. Novembris, sig. F 7; SOkA Most, Gymnázium Most, Catalogus discipulorum Gymnasium Pontense frequentantium ab anno quo SCoLae plae Deo propItlo, PomtVM InVeCtae sVnt [= 1768]. 1769; SOkA Beroun, Piaristická rezidence, inv. č. 1, *matrika piaristického gymnázia 1774–1829; SOkA Hodonín, Gymnázium piaristů Strážnice. Matrika studentů 1757–1777*, inv. č. 28, kart. 5; SOkA Benešov, *fond Gymnázium Benešov, Liber calculorum gymnasii Beneschoviensis apud prefectum servandus 1751; SOkA Rychnov, fond Gymnázium Rychnov. Calculi gymnasii Richnoviensis 1749–1809, nefol.***

soukromého piaristického řádového vzdělávání. Osudy učitelů aritmetiky bývaly rozmanité stejně jako věk, kdy se k vyučování dostali. Mladí adepti piaristického řádu prošli nejdříve piaristickým noviciátem v Lipníku nad Bečvou, případně od konce 17. století i pomocným noviciátem ve Staré Vodě u Libavé, kde po se dvou letech po složení řádových slibů stali novici a až do nižšího kněžského svěcení, které získávali zpravidla po dokončení teologického vzdělání v soukromých řádových kursech, užívali většinou před jménem označení F. (= frater), než mohli po vysvěcení v sídle jedné ze tří určených (arci)diecézí (v Praze, ve Vídni nebo v Olomouci) užívat označení P. (= pater). V aritmetických třídách mohli někteří z piaristů vyučovat po noviciátu jako úplní začátečníci nebo naopak dokonce jako zkušení praktikové s profesorským titulem.¹⁷

Nejčastějším typem bylo obsazení této učitelské funkce mladým knězem ve spojení s výukou v předcházející třídě skribendě v kolejích a s celou elementární školou v meších nebo vznikajících řádových domech a rezidencích. Před polovinou 18. století začal poměrně dosti narůstat počet zkušenějších učitelů aritmetiky, a to především těch, kteří užívali titulu profesor a byli asi v řádu dosti ceněni. V rámci jejich studií se kladl nejen důraz na matematiku, ale i na jejich technické, přírodovědecké, ekonomické a numizmatické i historické vzdělání. To si mohli kolem poloviny 18. století doplňovat i formou jakéhosi postgraduálního studia na zámku příznivce piaristického řádu Karla Adama z Trautmannsdorfu v Jemništích u Benešova. Výuku v kursech a jejich organizaci připravoval tehdejší hraběcí kaplan a zpovědník P. Eugenius Sebastiani z Častolovic, významný matematik a astronom řádu.¹⁸ V sedmdesátých letech 18. století už tolik profesorů aritmetiky nebylo a jejich působení se většinou spojovalo s výukou podvojného účetnictví. Propojení kurzů s výukou ve vyšší aritmetické třídě tvořilo nejspíše jakýsi samostatný výukový program, jehož absolvování bylo požadováno zejména tehdejším zemským gubernií jako předpoklad pro výkon vyšších úřednických funkcí. Tento systém se podařilo nejlépe vytvořit v pražské piaristické koleji, kde vznikly tři samostatné aritmetické třídy, které ačkoli měly každá vlastního profesora, na sebe navazovaly. Podvojný účetnictví se v roce 1769/1770 vyučovalo celkem v osmi lokalitách (v Mikulově, v Litomyšli, v Kroměříži, v Kosmonosech, v Moravské Třebové, v Českých Budějovicích, v Mostě a nejvíce v Praze). V Litomyšli

¹⁷ Podklady pro zobrazení v oblasti biografie členů piaristického řádu i pro konkrétní biografická data byly čerpány zejména z NA, ŘPi, provincie, Seznam členů řádu (*Liber provinciae Germaniae pro familiis inscribendis*) 1724–1779, kn. 27.

vyučoval tehdy podvojně účetnictví dokonce i klerik F. Antonius Günner ab Ascensione Domini. Bylo mu 22 let a studoval zde teologii a hebrejštinu, z čehož je patrné, že piaristé dovedli dát šanci vedle starších i nadaným mladíkům. Učitelů soukromých kursů, které sloužily ke vzdělávání noviců a mladých kleriků při studiu na kněze (filozofie a teologie), bylo méně. Tehdy existovaly dvě možnosti přístupu k matematickému vzdělání v piaristickém řádu. Jednak k němu mohli dospět studenti nebo i učitelé postupem přes výuku v humanitních třídách a pak následným studiem filozofického kurzu před teologií, jednak i více prakticky zaměřenou cestou. Ta spočívala v získávání znalostí ve třídách aritmetického typu tedy v nižší aritmetice, pak ve vyšší aritmetice a později ve třídě podvojněho účetnictví. Tento přístup byl oproti prvnímu, tradičnímu, racionálnější a efektivnější, nekladl ani tak velké požadavky na znalosti klasických jazyků a přibližoval znalosti svých absolventů studiím spadajícím více do technické a reálné sféry.

Mezi tehdejšími učiteli v aritmetických třídách se našlo i několik vynikajících profesorů aritmetiky, jako např. P. Joannes Chrysostomus Tomášek a S. Thoma (* 1733 Svitavy, † 1814 Lipník nad Bečvou), P. Hermanus Březina a S. Felice (* 1738 Velké? Popovice, † 1805 Stará Voda), P. Ferdinandus [Julius] Beranek a S. Philippo Nerio (* 1729 Kroměříž, † 1801 Strážnice), P. Hyacinthus a S. Dominico, vlastním jménem Adam Karschesi (* 1731 Kvasice na Moravě, † 1785 Kosmonosy?), P. Tobiáš Borowý a S. Raphael (* 1730 Brno, † 1807 Kroměříž), P. Camillus Görsch a S. Bernardo (* 1738 Šternberk na Moravě, † 1781 Opava) a P. Ludovicus Bertrandus Grulich a S. Dominico (* 1734 Příbor, † 1787 Příbor), i matematiků, jako např. P. Eugenius Sebastiani z Častolovic (* 1681 Chrudim, † 1762 Benešov), P. Athanasius Langer a S. Josepho (* 1650 Lanškroun, † 1711 Litomyšl), P. Adauctus Josephus Calasancius Voigt a S. Germano (* 1733 Horní Litvínov, † 1787 Mikulov), P. Ignác Cyprián Kaucz a S. Cornelio (* 1729 Litomyšl, † 1803 Litomyšl), P. Leopold Czabak a S. Alexio (* 1685 Lipník nad Bečvou, † 1757 Lipník) nebo P. Augustinus Thomas Sakl a S. Josepho (* 1642 Hustopeče, † 1717 Horn).

Jak je zřejmé, piarističtí matematici se vyrovnali i tehdejším vědcům z jiných řádů včetně jezuitů, s nimiž asi udržovali kontakty v různých

¹⁸ Bartůšek, Václav: *Eugenius Sebastiani z Častolovic (1681–1762) významný piaristický literát, historik a matematik, příklad východočeského vlastence*. In: *Východočeská duchovní a slovesná kultura v 18. století. Sborník příspěvků ze symposia konaného 27. – 29. 5. 1999 v Rychnově nad Kněžnou, k vydání připravili Petr Bok, Václav Lunga, Radek a Tydlitát, Jan, Boskovice 1999, s. 324–329.*

vědeckých kroužcích a společnostech.¹⁹ Piaristická věda byla zaměřena prakticky, ačkoliv dovedla dobře zároveň respektovat i teoretické zájmy svých provozovatelů. Piaristé se postupem doby stali vynikajícími pedagogy, kteří dovedli citlivě podchytit talent žáků. Přispělo k tomu zavedení systému aritmetických tříd, kde odpadla pro některé typy studentů náročná výuka jazyků, zejména řečtiny. Tyto zásady převedli do výchovy řádových učitelů, kterým zpřístupňovali v různých kursech další matematické vzdělání. Pokud ovšem byli tito učitelé i jazykově nadaní, zprostředkovávali jim rozvoj osobnosti celkově, takže se mohli vedle studia klasických i živých jazyků (italštiny a francouzštiny) věnovat studiu orientálních i biblických jazyků (např. hebrejštiny). Spolu s nimi rozkvétalo i studium matematiky, v rámci řádových filozofických kursů jeho teoretická složka, v rámci postgraduálních a později i soukromých kursů (podvojně účetnictví a aritmetika). Příležitostně se mohli řádoví učitelé vzdělávat i v přírodních vědách a stále více v historii a v pomocných vědách historických, např. v numismatice, která byla součástí aritmetiky. Podobně tomu bylo v technických oborech, kde byla možnost např. studia knih o technice, zejména o vojenském stavitelství, které se v řádových knihovnách nacházely.²⁰

Celkové složení studentů aritmetických tříd bylo dáno zaměřením na vstup do praxe na jedné straně, na druhé straně však i složitostí povolání, na něž se jeho adeпти připravovali. Nabízí se tedy otázky, v jakém věku se vydávali žáci v aritmetických třídách studovat, tvořily jednotlivé třídy mezi sebou nějaký systém, kde by mohli studenti mezi třídami postupovat, jak dlouho zde studium trvalo, odkud studenti byli a jak se prezentovali ve škole, na niž studovali, případně v místě studia vůbec. Na to najdeme alespoň částečnou odpověď v historických pramenech, zejména v seznamech studentů jednotlivých piaristických škol. Na základě studia vybraných úseků seznamů studentů z aritmetických tříd piaristických škol v Mikulově, Strážnici, Lipníku nad Bečvou, Litomyšli, Slaném, Ostrově u Karlových Varů, Kosmonosech, Bílé Vodě, Kyjově, Mostě a Berouně, kde je uvedeno, po jaké třídě nebo studijním ročníku tehdejších vysokých škol studenti do aritmetické třídy (zpravidla vyšší) nastoupili, lze konsta-

¹⁹ Nový, Luboš a kol.: *Dějiny exaktních věd v českých zemích*, Praha 1961, s. 5–67.

²⁰ Bartůšek, Václav: *Lišily se barokní a klasicistní učebnice tvarem nebo obsahem? – několik postřehů na základě fondů knihovny NA v Praze*. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. Architektura knihy. Sborník ze 14. odborné konference Olomouc 23.–24. listopadu 2005*, Brno 2006, s. 161–175.

tovat, že zde bylo nejvíce studentů, kteří absolvovali závěrečnou 6. třídu gymnázia nebo filozofickou přípravnou fakultu. Vyšší aritmetická třída se tak stávala zvláštní nezbytnou třídou piaristických škol. Zde si mohli posluchači nejen zopakovat a utvrdit své matematické znalosti, ale ještě si je také rozšířit a především se je naučili využívat v praxi. Zde mohli získat studenti mnoho zajímavých informací o tom, co je bude čekat ve vyšších ročnících. Mohli se zde poznat studenti z nižšího i z vyššího gymnázia, pokud měli posluchači štěstí, mohli jako přímé spolužáky poznat starší kolegy z filozofických fakult, případně práv a teologie z různých univerzit. Setkávali se tu studenti z různých míst, většinou absolventi gymnázií, ale i zkušenější praktici, zástupci specializovaných řemesel, která vyžadovala pro své provozování větší schopnosti i intelekt, úředníci nebo vojáci, kteří vykonávali v armádě povinnosti na postech poddůstojníků.²¹

Od počátku výuky na školách piaristů v Praze, tedy ode dne 22. 11. 1752, byla otevřena pro školní rok 1752/53 celá elementární škola třídy legenda a skribenda, která se během vývoje začala postupně rozdělovat ještě na české a německé třídy a aritmetická třída, kde, jak napovídal její název, se vyučovala matematika. Tato třída se dělila podle rozsahu výuky na tzv. nižší a vyšší aritmetiku, kde se vyučovalo základům matematiky podle matematických úkonů až do odmocňování a kupecké počty a vyšší aritmetickou třídu, kde se vyučovaly i základy ekonomických věd, které souvisely i s některými problémy, které se přednášely na tehdejších filozofických, či i právnických fakultách univerzit křesťanských zemí, jak dosvědčuje i skladba posluchačů těchto tříd. Již od založení pražské piaristické koleje v listopadu roku 1752 si přáli zdejší piaristé, aby se mohlo v jejich koleji otevřít kompletní vyšší gymnázium, což při novém založení nemohlo být kvůli obavám jezuitských škol z konkurence možné, stejně jako otevírání interních filozofických či jinak zaměřených kursů. Po celou dobu své existence v Celetné ulici na místě budovy dnešního divadelního ústavu (do roku 1768) i později na rohu ulice Na Příkopě a Panské se musili otcové piaristé spokojit vždy s otvíráním elementární školy a dále jen první třídy gymnázia tzv. parvy neboli rudimenty. Tato, pro piaristy málo příznivá situace, trvala až do školního roku 1777/8, kdy začala pravidelná výuka na převzatém pražském novoměstském gymnáziu.²²

²¹ Jílek, František a Lomič, Václav: *Dějiny Českého vysokého učení technického. I. díl, Praha 1973; Srv. též pozn. 13.*

²² Bartůšek, Václav: *Nad seznamem studentů pražského piaristického gymnázia z roku 1778. Paginae historiae. Sborník Národního archivu 14, 2006., s. 32–88.*

Hlavními prameny pro poznání studia na pražských piaristických školách v konkrétních podmínkách jsou jednak seznamy členů pražské piaristické koleje a česko-moravsko-slezské piaristické provincie a matrika žáků pražských piaristických škol, které byly vedeny od počátků piaristických škol.²³ Z prvního získáme informace o učitelích pražských piaristických škol a zabezpečení výuky v jednotlivých třídách, případně i dalších povinností s ní souvisejících. Ve druhém případě je možné používat informace o studentech a žácích elementárních škol a vyhledávat mezi nimi vzájemné souvislosti, zejména sledovat postup žáků a studentů mezi jednotlivými třídami, např. nižší a vyšší aritmetikou, později i třídou podvojného účetnictví apod. Od svého založení a otevření ve školním roce 1752/53 byly nejspíše právě kvůli svému zaměření na výuku v elementárních školách a to i na vyšší úrovni, což představovala hned zpočátku hlavně vyšší aritmetická třída, velmi vyhledávány, protože právě to byl směr vzdělání, který nejvíce vyhovoval tehdejšímu vrstevnímu měšťanstvu a vlastně zároveň nabízel ještě i větší možnost pro tímto směrem vzdělanou šlechtu a neuvažoval brány tradičního vzdělávání. Není totiž náhodou, že zřízení pražské piaristické koleje bylo prvním založením, na němž se podílelo nakonec více měšťanstvo než šlechta. Měšťané vlastně od této doby jakoby v česko-moravsko-slezské piaristické provincii převzali iniciativu v zakládání nových piaristických kolejí.²⁴

Proč byl o vyšší aritmetiku tak veliký zájem? Bylo to způsobeno především tím, že se vyšší aritmetika vlastně ocitla v univerzitním městě. Návštěva vyšší aritmetické třídy se stala pro mnohé studenty příležitostí, jak si doplnit vzdělání o praktické znalosti matematiky a především, jak se naučit mnohé již dříve získané poznatky z exaktních věd, např. při studiu filozofie využívat v praxi a pojistit se tak vlastně pro případ studijního neúspěchu na univerzitě otevřením cestičky do praxe, na úřad, do specializovaného povolání, na lepší místo k vojsku, případně na další výnosnější místo v kterémkoli odvětví.²⁵ Proto najdeme hned v prvním školním roce 1752/3 mezi studenty vyšší aritmetiky nejen absolventy nebo posluchače různých ročníků filozofické přípravné fakulty, ale i fakulty právnické a dokonce teologické. Nešlo jen o studenty se špatným prospěchem, mezi studenty byl zapsán v tomto prvním roce působnosti škol např. také právník Petr

²³ *NA Praha, ŘPi, kol. Praha, Familiae domus Pragensis 1753–1941, kn. 141; Ibid., provincie, kn. 27; AHMP, Matrika piaristického gymnázia, Matricula gymnasii scholarum piarum Neopragensis 1753–1780 (dále Matricula).*

²⁴ *Bartůšek, Václav: Šíření piaristických kolejí a škol v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v 17. a 18. století. Paginae historiae 11, 2003, s. 32–68.*

²⁵ *Neumann, A.: Piaristé a český barok, Přerov 1933, s. 70.*

Rebischer de Lauro, tedy mladý inteligent, který studoval na univerzitě, jak prozrazoval jeho predikát, s vyznamenáním.

Mezi jednotlivými třídami s nižší a vyšší aritmetikou studenti nepostupovali, ale někdy byli do nižší aritmetické třídy zařazeni také starší studenti, kteří by vyšší aritmetiku nezládli. Aritmetika se zpravidla neopakovala, ale byla snaha, aby si zde studenti završili své vzdělání co nejrychleji, proto mohli přicházet do třídy nejméně ve dvou termínech během školního roku. V souvislosti s postupem studentů se nabízí ještě otázka, zda nebyla aritmetická třída místem, kam bývali studenti odsunuti na dožití před odchodem ze školy. Působení pražských aritmetických tříd však tuto teorii vyvrací. Jestliže si všimneme označení absolventů jednotlivých gymnaziálních tříd, vidíme, že nejvíce z nich tvořili studenti rétoriky, kteří tuto třídu velice často opakovali kvůli upevnění znalostí před odchodem na studia, a další studium v aritmetice bylo vlastně vítaným doplňkem v tomto směru. Nejméně sem přišlo žáků z gramatiky nebo z princepe, žáci z parvy se v této třídě Praze téměř nevyskytovali. Nejvíce z absolventů bývalo z filozofické přípravy z univerzit i z jiných míst, jejichž přesné určení by si vyžádalo velmi časově náročnou studii. Podle předběžného určení se jednalo o zhruba o stejné teritorium, jež zabírala oblast, z níž čerpala své studenty Karlova univerzita. Systém aritmetického školství pražských piaristických škol dovršilo až otevření třídy podvojného účetnictví, k němuž došlo vlastně od roku 1764 postupně na základě podnětu tehdejšího zemského gubernia.²⁶

Výuku podvojného účetnictví podporoval ve 2. polovině 18. století habsburský stát. Jeho význam a úlohu vzdělávání v tomto směru oceňovaly zejména šlechtické i úřednické dvorské kruhy v blízkosti Marie Terezie. Stejně jako vážnost měšťanstva stupňoval se vliv úřednického stavu a to nejen ve státní správě, nebo v městských radách zejména královských měst, ale také i mezi hospodářskými úředníky vrchností jednotlivých panství i statků. Tyto tendence se projevovaly různým způsobem ve všech zemích habsburského soustátí. Absolvování kursu podvojného účetnictví bylo tedy také klíčem k zastávání vyšších úředních, správních i hospodářských funkcí. Kursy probíhaly v různých místech a jednou ze vzdělávacích institucí, která je měla na popud habsburského dvora realizovat, byli rovněž piaristé, kteří snad i díky působení prakticky zaměřených aritmetických tříd, zejména vyšší aritmetiky, i kvůli tomu, že byli oblíbeni v Čechách jako vychovatelé ve šlechtických rodinách, kde zejména v hojně míře působili piaristé zapsaní v pražské piaristické koleji.²⁷ Výuka podvojného

²⁶ NA, ŘPi, provincie, *Akta provinciálních kapitul 1717–1875*, kart. 7.

²⁷ AHMP, *Matricula*.

účetnictví a vyšších ekonomických nauk však asi nebyla svěřena piaristům pouze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, ale stejně tomu bylo v Rakousku i v Uhrách.

Znalosti, které nabyli posluchači při studiu v aritmetické třídě nebo dokonce v celém systému aritmetických škol, zejména v Praze, se staly pro jejich absolventy předností zejména ve výkonu úřednických funkcí ve státní, městské případně i vrchnostenské správě, nebo jiných zaměstnáních, která vyžadovala jistou kvalifikaci, např. lékařství a lékárnictví nebo ve vojenství apod. Vzhledem k tomu, že většina posluchačů aritmetických oborů měla i gymnaziální kvalifikaci, můžeme říci, že vzdělání v aritmetických třídách bylo rozšiřovacím kursem studia, jehož využívali nejvíce studenti gymnázií všech druhů a řádů, protože pokud v určitém místě působilo jiné řádové nebo městské gymnázium bez aritmetiky, mohli jeho žáci využít k doplnění aritmetického vzdělání téměř všech piaristických škol, které působily v českých zemích. Tak se třída vyšší aritmetiky v propojení na třídu podvojného účetnictví mohla ve své konečné fázi stát pojítkem mezi prakticky i humanitně zaměřeným vzděláním a zastřešujícím prvkem velké části praktického vzdělání. V tomto směru ji pak již skutečně převyšovala jen stavovská Hergetova inženýrská škola, kterou na rozdíl od postupného konce aritmetických tříd i v Praze, čekala poměrně příznivější budoucnost, ačkoli vlastně tehdy tolik žáků, jako piaristické aritmetické třídy nevychovala.

Zusammenfassung

Der Unterricht der Naturwissenschaften auf den piaristischen Schulen 1620–1778

Nach der Ankunft in Mähren und Böhmen im Jahre 1631 brachten die Piaristen, wenigstens in Orten ihrer Wirkung, in den Schulunterricht System und Standard, die für alle Ordensschulen gleich war. Diese Schulen waren aber bisher nur in Italien und in Mitteleuropa tätig. Später, schon in der Zeit der Ordenskrise, begannen sich die provinziellen Spezifika im Unterricht zu erscheinen. In der Provinz Germania bewilligte das Provinzkapitel in Mikulov (Nikolsburg) im Jahre 1662 die modifizierte Ordnung für Unterricht. Die für die Bedingungen der neuen Provinz angepasste Anordnung befasste sich mit dem Unterricht allgemein, aber auch mit dem Unterricht für einzelne Klassen und pädagogische Ordenslehrer im Region. Die piaristische Bildung erfüllte die Spiritualität ihres Gründers, sie war mehr auf Praxis gezielt als bei den Jesuiten, aber sie war vielleicht in der Zeit nach ihrer Entstehung chaotischer. Die Piaristen in Rom sahen die Nötigkeit, ihres Bildungssystem zu festigen

und die stabileren Normen dafür festzustellen. Sie versuchten auch das gewisse „ratio studiorum“ zu bilden. Auf diesem Problem begannen einige Generale von Piaristen, sofern sie sich gut in der Pädagogik und im Ordensschulsystem orientierten, in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts zu arbeiten. Die heikelsten Fragen der Festigung von Regeln des Unterrichtes im piaristischen Orden wurden erfolgreich gelöst, was für die Ordenspädagogik sehr wichtig war, in der Entwicklung des 18. Jahrhunderts gut bestanden zu haben. Im 18. Jahrhundert gingen die pädagogischen Systeme der meisten europäischen Länder, wo die Piaristen tätig waren, verschiedenste Stadien der Reformen durch. Im Jahre 1692 gewann die höhere, breiter Öffentlichkeit gewidmete Ordensbildung eine feste Organisation und zwei Jahre später auch eigene private Ordensstudium. So wurde es in der Zeit des achten Generals des Piaristenordens. Es war P. Ioannes Franciscus Foci a S. Petro (* 1650, Mutina, Italien, † 1699, Rom). Die Regeln wurden auf den General- und Provinzordenskapitel reformiert. Es wurden die neuen Lehrbücher für einzelne Klassen bewilligt.

Der entscheidende Unterschied zwischen dem Unterricht auf den jesuitischen und piaristischen Gymnasien, nach dem Hauptlehrfach auch „lateinische Schulen“ genannt, lag wahrscheinlich in Unterrichtsmethode für Mathematik. Bei den jesuitischen Gymnasien wurde damit gerechnet, dass die Schüler bei Ankunft fast keine Kenntnisse in Mathematik hatten. Auf den piaristischen Schulen absolvierten einige Schüler vor der Aufnahme zum Studium eine mathematische Klasse, die sog. Niederarithmetik, derer Lehrstoff die Jesuiten in ersten zwei Jahrgängen des Gymnasiums nachholten. Bei Jesuiten setzten die Studenten in der 3. und 4. Klasse (Niedergymnasium) und in der 5. und 6. Klasse (Obergymnasium) im Studium der Mathematik und der Elemente der naturwissenschaftlichen Fächer fort. Es gradierte mit dem stärkenden Reformdruck im Schulwesen. Bei Piaristen besuchten die Absolventen dieser Klassen am Ende des Studiums die sog. Klasse der Oberarithmetik, wo manchmal wirklich die Ordensfachmänner unterrichteten. Deshalb wurden diese Klassen ab und zu auch von Absolventen der jesuitischen Gymnasien, ja sogar auch von den Studenten deren Universitätsfakultäten ersucht.

Unter den Lehrern in den arithmetischen Klassen wirkten auch einige eminenten Professoren der Arithmetik, wie z. B. P. Joannes Chrysostomus Tomášek a S. Thoma (* 1733, Svitavy, † 1814, Lipník nad Bečvou), P. Hermanus Březina a S. Felice (* 1738, Velké Popovice, † 1805, Stará Voda), P. Ferdinandus [Julius] Beranek a S. Philippo Nerio (* 1792, Kroměříž, † 1801, Strážnice), P. Hyacinthus a S. Dominice, Eigenname Adam Karschesi (* 1731, Kvasice in Mähren, † 1785, Kosmonosy?), P. Tobiáš Borowy a S. Raphaela (* 1730, Brno, † 1807, Kroměříž), P. Camillus Görisch

a S. Bernardo (* 1738, Šternberk in Mähren, † 1781, Opava) und P. Ludovicus Bertrandus Grulich a S. Dominico (* 1734, Příbor, † 1787, Příbor), aber auch der Mathematik, wie z. B. P. Eugenius Sebastiani von Častolovice (* 1681, Chrudim, † 1862, Benešov), P. Athanasius Langer a S. Josepho (* 1650, Lanškroun, † 1711, Litomyšl), P. Adauctus Josephus Calasanctius Voigt a S. Germano (* 1733, Horní Litvínov, † 1787 Mikulov), P. Ignác Cyprián Kaucz a S. Cornelio (* 1729, Litomyšl, † 1803, Litomyšl), P. Leopold Czabak a S. Alexio (* 1685, Lipník Nad Bečvou, † 1757, Lipník) oder P. Augustinus Thomas Sakl a S. Josepho (* 1642, Hustopeče, † 1717, Horn).

Das System des arithmetischen Schulwesens der Prager piaristischen Schulen wurde durch die Eröffnung der Klasse der doppelten Buchführung geschlossen. Dazu kam es seit 1764 allmählich auf Grund des Anlasses des damaligen Landesguberniums. Dieser Unterricht wurde in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts durch den Habsburgerstaat unterstützt. Die Bedeutung der Ausbildung in dieser Richtung schätzten vor allem die Adels- und Beamtenhofkreise in der Nähe von Maria Theresia. Genau so wie die Aforität des Bürgertums stieg auch die Bedeutung des Beamtenstandes, und das nicht nur in der Staatsverwaltung oder in den Stadträten vor allem der königlichen Städte, sondern auch unter den Wirtschaftsbeamten der Obrigkeiten in einzelnen Herrschaften und Grundbesitzen. Die Absolvierung des Kurses der doppelten Buchführung öffnete auch den Weg zu den höheren Beamten-, Verwaltungs- und Wirtschaftsfunktionen. Die Kurse verliefen in den verschiedenen Orten und die Piaristen waren eine der Bildungsinstitutionen, die auf Anlass des Habsburger Hofes sie veranstalten sollte. Die Piaristen wahrscheinlich wegen der Wirkung der praktisch gerichteten arithmetischen Klassen, vor allem der Oberarithmetik, aber auch deshalb, dass sie in Böhmen als Hofmeister in den Adelsfamilien beliebt wurden. So waren vor allem die Piaristen aus Prager Piaristenkollegium tätig. Der Unterricht der doppelten Buchführung und der höheren ökonomischen Kunden wurde aber den Piaristen nicht nur in Böhmen, Mähren und Schlesien, aber auch in Österreich und Ungarn anvertraut.

The Teaching of the Natural Sciences at the Schools of the Piarist Order, 1620-1778

After they arrived in Moravia and Bohemia in 1631, the Piarists applied the same regulations and standards to all the schools of the order as had in the mean time been implemented in Italy and Central Europe. The education provided in the schools of the Piarists paid considerable attention to the natural sciences, especially mathematics. This paper seeks to reconstruct the teaching methods used, and draws attention to the range of distinguished mathematicians at work in the Piarist order.

Zňovští z Korkyně

Tragické konce příslušníků jednoho rytířského rodu

Marek Starý

Rod Zňovských (podle nobilitačního majestátu správně Znějovských, v pramenech velmi často uváděných také jako Ziňovských) z Korkyně se českými dějinami do určité míry pouze mihnul. V Čechách se objevil teprve krátce před Bílou horou a již na konci 18. století se z historické scény vcelku nenápadně vytratil. Tím pozoruhodnější je skutečnost, že hned čtyři jeho příslušníci sešli ze světa násilnou smrtí, a to dokonce v rozmezí pouhých dvaceti let 1704–1724. Nejistotou jsou opředeny i osudy některých dalších jeho členů, kteří se ztratili na evropských bojištích. Při troše pověřivosti by se skoro dalo uvažovat o tom, že snad Zňovské pronásledovalo nějaké tajemné prokletí. Ať tak či onak, předkládaný příspěvek je pokusem o zpracování dějin tohoto vcelku neznámého rodu a ediční zpřístupnění alespoň některých nikoli nezajímavých archivních materiálů, na základě jejichž studia tento článek vznikl.

Původ rodu je možno hledat v Uhrách.¹ Zde žil v 16. století Jan Bohuslav Zňovský, jehož příjmení nepochybně souvisí s hradem Zňovem v turčanském hrabství. Jeho syn Michal Bohuslav se za vlády císaře Matyáše přestěhoval do Čech a vstoupil do královských služeb. 4. ledna 1616 vydali bratři Jiří a Linhart Kůrkové Cholovští z Korkyně a Cholovic v Brně listinu, v níž připustili Michala Bohuslava, jenž je tu nazýván „*consanguineus et avunculus noster*“, tedy příbuzný a strýc, ke svému predikátu

¹ V rozporu s dochovanými písemnými prameny je údajný polský původ rodu, který uvádějí Kadich, Heinrich von – Blažek, Conrad: *Der mährische Adel. J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch, IV. Band, 10. Abtheilung. Nürnberg 1899, s. 190 („der Sage nach aus Polen entsprossen“). Jde zde patrně o reminiscenci na Paprockého, podle něhož přišli do Čech z Polska Kůrkové z Korkyně, s nimiž byli Zňovští spřízněni. Samotný rod Zňovských však pocházel, jak bude dále doloženo, zcela nepochybně z Uher.*

a erbů.² Jaký přesně byl avizovaný příbuzenský vztah nelze sice určit, je nicméně zjevné, že se mýlil August Sedláček, který zmíněnou listinu z roku 1616 neznal a který proto tvrdil, že Bohuslav Michal „*snad měl erb podobný onomu vladky z Korkyně a uviděl jej malovaný na Karlštejně, vyhlásil jej hned za svůj a po předcích*“ – jinými slovy, že si ho přisvojil zcela neprávem.³ Je naopak dosti pravděpodobné, že mladý vladka Zňovský odešel na Moravu a posléze do Čech právě proto, že tu měl příbuzné a že zde pro sebe do budoucna tušil větší možnosti.

Toto tušení se ukázalo jako velmi správné, a to tím spíše, že v průběhu českého stavovského povstání zachoval Michal Bohuslav věrnost císaři Ferdinandovi II. a katolické straně. Za to se pak po vítězství habsburských zbraní dočkal náležité odměny. Stal se sekretářem a radou při české komoře a v roce 1621 byl také přijat mezi měšťany Nového Města pražského. Zápis o tom, obsažený v Knize práv měšťanských, konstatuje, že „*Michal Bohuslav Zňovský přijal právo městské, že jest ukázal list zachovací v latinském jazyku na pergameně psaný pod pečeti visutou rychtáře a přisežných měšťanův městečka Varalienského pod zámkem Zňovem v hrabství turoženským, jehož jest actum v městečku Varalienským 12. dne měsíce Novembris léta od narození Krista Pána 1616*“.⁴ Na Novém Městě pak Michal Bohuslav koupil 16. října 1624 za 5.000 rýnských zlatých Fleišmanovský dům s pivovarem, zkonfiskovaný v roce 1622 Janovi staršímu Ledčanskému z Popic a na Třebotově.⁵ Nešlo ovšem zdaleka o poslední kroky na jeho cestě ke společenskému vzestupu. Téhož roku koupil od rytíře Václava Ladislava Mírka ze Solopisk deskový statek Nesmiřice v čáslavském kraji, tvrz a ves s poplužním dvorem a pivovarem, ves Hradecko s pustým zámkem a kostelním podacím, ves Hulice, dva mlýny, poplužní

² Archiv hlavního města Prahy (dále AHMP), fond Pergamenové listiny, č. 220; edice viz Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a Nobilitační privilegia studentské legie roku 1648. Ed. Fiala, Michal – Hrdlička, Jakub – Županič, Jan. Praha 1997, s. 98–99, č. 67. Pro úplnost dlužno dodat, že Kůrkové z Korkyně měli ve znaku zlatou loďku, z níž vyrůstá paví ocas (kyta) přirozené barvy, to vše v modrém poli.

³ Sedláček, August: Českomoravská heraldika II. Praha 1925, s. 688; podobně i v hesle „Zňovský z Korkyně a z Cholovic“ v Ottův slovník naučný (dále OSN), díl XXVII., Praha 1908, s. 659.

⁴ AHMP, fond Sbírka rukopisů hlavního města Prahy, sign. 559, Kniha práv měšťanských 1612–1658, fol. 92v.

⁵ Výpis z městských knih viz Národní archiv (dále NA), fond Nová manipulace (dále NM), sign. Z 18/2.

dvůr a nápravníka v Kalné, a to za sumu 13.821 kop míšeňských grošů. V roce 1626 koupil pak smlouvou datovanou 18. února od české komory za dalších 11.229 kop a 20 grošů míšeňských statek Borovsko, konfiskovaný Ladislavu Vostrovci z Královic a zahrnující tvrz a městys Borovsko, pivovar, poplužní dvory, kostelní podací, rybníky, lesy a vsi Brzotice a Onšovec. Kromě toho koupil i Tišický dvůr u Neratovic.⁶

Stejně jako řada jiných zeměpanských úředníků cizího původu, rozšířil i Michal Bohuslav ve druhé polovině dvacátých let řady české šlechty, neboť mu byl 17. února 1628 vystaven císařský majestát, kterým byl povýšen do rytířského stavu s predikátem „z Korkyně a Cholovic“. Zároveň mu byl udělen nový znak. Ve čtvrceném štítu jsou v prvním a čtvrtém zlatém poli tři modré kúly, ve druhém modrém poli zlatá loďka, z níž vyrůstá paví ocas přirozené barvy, ve třetím, rovněž modrém poli je zlatý lev s dvěma ocasy a vyplazeným červeným jazykem, držící v předních tlapách černý šíp železné barvy, hrotem vzhůru, na němž je napíchnut zlatý stoupající měsíc. Nad štítem je otevřená turnajová přilba se zlatou královskou korunou, z níž vyniká klenot, jímž je horní polovice lva ze třetího pole štítu, přikryvadla jsou modrá a zlatá. I v novém erbu se tedy odráží spříznění s Kůrký z Korkyně, ovšem již pouze v jednom (druhém) poli štítu. Nobilitace také znovu výslovně řeší otázku původu rodu, neboť Michal Bohuslav podle ní „z rodu dobrého a poctivého vladického po rodičích a předcích svých v království Našem uherském jest pošel“.⁷ Ačkoliv Michal již nějakou

⁶ Michalovy zisky z konfiskátů viz Bílek, Tomáš Vojtěch: *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618. Spisy muzejní CLV, část I. Praha 1882, s. 123, 323, 374, 501; část II., Praha 1883, s. 900. Ke koupi Borovska viz také NA Praha, fond Desky zemské, kniha Desky zemské větší (dále DZV) 154, fol. B 12v – B 16v. Opis smlouvy o prodeji Nesměřic (jako kupní částka se tu uvádí 12.000 zlatých) je uložen v NM, sign. Z 18/2.*

⁷ NA, fond Salbuchy (dále Sal), inv. č. 14, kniha 32a (Privilegia osobní 1620–1638), fol. 250v – 257v. Viz Příloha I. Koncept majestátu se nachází ve fondu Česká dvorská kancelář (dále ČDK), sign. IV D 1, inv. č. 752, kart. 514, Zniegowsky von Korkyn u. Cholowicz. Popis znaku viz též Kadich, Blažek: c. d., s. 190; Sedláček, A.: c. d., s. 688. Jeho krásné barevné vyobrazení z roku 1649 se nachází na titulní stránce šestého kvaternu lenních desk olomouckých, uloženého v Zemský archiv (dále ZA) Opava, pobočka Olomouc, fond Lenní dvůr Kroměříž, Lenní knihy, inv. č. 392 (vročení: „Kniha tato pro vklady do desk manuských založena jest léta Páně 1649 od urozeného a statečného rytíře pana Michala Bohuslava Žňovského z Korkyně a Cholovic na Nesměřicích a z Borovsku, J[eho] M[ilosti] c[ísařské] rady, králov[ského] místosudiho v mark[rabství] morav[ském], též knížetství a biskupství hlavního kostela olomouckého hofrychtýře“).

dobu v Čechách bydlel, složil přeci 14. dubna 1628 k zemským deskám zpečetěný list, jímž se přiznal k zemi.⁸

Na následných deskových zápisech lze potom mimo jiné dobře doložit procedurální stránku přistupování nově nobilitovaných či povýšených osob k rytířskému stavu království českého. Především bylo třeba zapsat nově vydaný majestát do českých zemských desk. Proto hned 24. srpna 1628 poslal císař Ferdinand list „*ouředníkům pražským menším desk zemských království Našeho dědičného českého*“ a uložil jim, aby takovýto zápis provedli, jakmile je o to Michal Bohuslav požádá.⁹ K tomu došlo 16. prosince téhož roku.¹⁰ Samotné královské povýšení však nestačilo k tomu, aby se nobilitovaný jedinec stal členem české rytířské korporace a mohl se podílet na veřejných právech, členům korporace vyhrazených. Nezbytné bylo i splnění dalších formálních podmínek. Michal Bohuslav musel před rytířskými komisaři, jmenovanými na panovníkovu výzvu českými místodržícími, prokázat svůj manželský původ, předložit císařský majestát, slíbit, že bude dodržovat řád rytířského stavu, a k zemským deskám složit zpečetěný revers.

14. července 1631 vystavili čeští místodržící list úředníkům desk zemských, v němž jim oznámili, že všechny podmínky s výjimkou poslední byly splněny a vyzvali je, aby do zemských desk provedli příslušné zápisy císařského majestátu, místodržitelské relace i dotčeného reversu, jakmile to vše Michal Bohuslav předloží.¹¹ K tomu došlo vzápětí, neboť standardní zápis o přijetí do rytířského stavu je datován 11. srpna téhož roku.¹² Teprve v tomto okamžiku se zařadil mezi plnoprávné rytíře českého království, od příslušníků starožitných rodů měl být nicméně i nadále odlišován titulaturou, neboť podle platného zemského zřízení jemu ani jeho potomkům do třetího kolene nemělo být psáno jako „urozenému vládce“, nýbrž pouze co „slovutnému panoši“.¹³ Oproti době předbělohorské je tu nicméně

⁸ NA, fond Reversy k zemi, inv. č. 377. Pro následné přijetí do rytířského stavu bylo složení reversu nutnou podmínkou.

⁹ NA, DZV 621, fol. G 20v. Viz Příloha 2.

¹⁰ NA, DZV 143, fol. E 3r – E 6v.

¹¹ NA, fond Stará manipulace (dále SM), sign. S 209/Z 47, inv. č. 3348, kart. 2317. Viz Příloha 3.

¹² NA, DZV 144, fol. F 15r – F 15v. Viz Příloha 4.

¹³ Jireček, *Hermenegild* (ed.): *Codex juris Bohemici. Tomi V. Pars 2. Pragae – Vindobonae – Lipsiae 1888*, čl. A 15, s. 24–27.

žřetelný zásadní posun – vůle rytířského stavu přestává být rozhodujícím faktorem pro přijetí nového člena, stává se spíše formalitou, a osoba, která dostane císařský majestát a splní předepsané požadavky, má podle nového chápání na zařazení mezi české rytíře právní nárok.¹⁴ Výmluvná je ostatně skutečnost, že namísto relátorů ze zemského sněmu jsou závěrečnému aktu přítomni komisaři, jmenovaní pražskými místodržícími jménem panovníka.

Ačkoliv Michalem skoupené statky ležely ve východních Čechách, v čáslavském kraji, novopečený rytíř se posléze přesunul tam, kde se v českých zemích objevil původně, tedy na Moravu. V roce 1640 se poprvé připomíná jako královský prokurátor v markrabství moravském.¹⁵ K zemi se tu ovšem přiznal teprve 3. srpna 1646.¹⁶ Byť je v jeho predikátu nadále uváděno „sezením na Nesměřicích a Zborovsku“, není sporu o tom, že reálně tam dozajista nesídlil. Během svého působení na Moravě se Michal Bohuslav stal služebníkem olomouckého biskupa, arcivévody Leopolda Viléma. Tento vlivný Habsburk, zastávající vysoké církevní posty, který se dokonce objevil po smrti svého bratra Ferdinanda III. mezi možnými kandidáty na císařskou důstojnost, jmenoval rytíře Žňovského po smrti Ludvíka Taroula z Taroul († 1648) manským hofrychtěrem při lenním soudu olomouckého biskupa, sídlícím v Kroměříži. Tento post zastával Michal Bohuslav až do roku 1654.¹⁷ Zároveň je v letech 1650–1653 doložen jako držitel biskupského léna Štáblovice v opavském vévodství.¹⁸ Na počátku padesátých let zastával také post dvorského místosúdího v markrabství moravském. Jeho úmrtí spadá s největší pravděpodobností do roku 1654,

¹⁴ Viz též *Ferdinandovo rozhodnutí z 10. března 1629*, NA, DZV 143, fol. F 22v – F 24v.

¹⁵ *Doklady z let 1640–1641 viz Rohlík, Miloslav (ed.): Moravské zemské desky III. 1567–1642. Kraj Brněnský. Praha 1937, kniha XXXIX, č. 32, s. 698, č. 35, s. 700; Matějsek, František (ed.): Moravské zemské desky III. 1567–1642. Kraj olomoucký. Praha 1953, kniha XXXVIII, č. 20, s. 641, č. 29, s. 645, č. 30, s. 645–646, č. 31, s. 646.*

¹⁶ *Moravský zemský archiv Brno (dále MZA Brno), fond A 3 – Stavovské rukopisy, inv. č. 58 (Matrika šlechtická X.), fol. 129.*

¹⁷ *Peřinka, František Václav: Dějiny města Kroměříže, díl I. Kroměříž 1913, s. 478.*

¹⁸ *Kadich, Blažek: c. d., s. 190; Hosák, Ladislav: Historický místopis země moravskoslezské. Knihovna Společnosti přátel starožitností čsl. v Praze, č. II. Brno 1938, s. 726.*

kdy je připomínán naposledy a kdy také biskup prodal lenní statek Štáblovice Janu Lescourantovi.¹⁹ Podpurným argumentem pro dataci Michalova úmrtí je i skutečnost, že v květnu 1655 byl již biskupským hofrychtěrem Jiří Stanislav Pešat z Moravan.²⁰

Na sklonku života se Michal Bohuslav dostal do značných finančních potíží. Jak vyplývá z dochovaných zápisů v zemských deskách, byl jeho pobělohorský majetkový vzestup do značné míry postaven na úvěru – ten samozřejmě s ohledem na své postavení získal, bohužel ale zřejmě nebyl s to půjčené částky splácet. Dlužen byl dokonce až v rakouském Ingolstadtu.²¹ V roce 1650 ho Marie Anna Paravičinová, rozená Depaulová z Polí, zažalovala u purkrabského soudu z částky 12.000 rýnských zlatých, kterou si již v roce 1632 půjčil od jejího strýce Bartoloměje Depaula z Polí a kterou nikdy nesplatil. Michal Bohuslav však dlužní list označil „*zjevně za nepořádný, proti právu čelící*“ a vzhledem k tomu, že tuto otázku nepříslušelo purkrabskému soudu zkoumat, byla pře v roce 1651 předána většímu zemskému soudu.²² U něj však Michalovy procesní námitky neobstály, a jelikož byla Marie Anna prokazatelně Bartolomějovou univerzální dědičkou, bylo rozhodnuto, že Michal musí dotčenou částku Marii Anně vyplatit, a to s úroky od roku 1633 a se všemi soudními výlohami. 14. října 1651 bylo pak toto rozhodnutí zapsáno jako exekuční titul do zemských desk. Navíc byla Michalovi uložena pokuta temeri litigantium.²³

Nemaje lepší východisko, obrátil se Michal Bohuslav na císaře Ferdinanda a prosil o odpuštění pokuty a zprostředkování kompromisního vyřízení

¹⁹ Hosák, Ladislav: c. d., s. 726. Hold za štáblovický manský statek složil Jan Lescourant v květnu 1655. *ZA Opava, pobočka Olomouc, Lenní dvůr Kroměříž, Lenní knihy*, inv. č. 424, *Kniha přijetí lén 1639–1697*, fol. 48r – 48v.

²⁰ *ZA Opava, pobočka Olomouc, Lenní dvůr Kroměříž, Lenní knihy*, inv. č. 424, *Kniha přijetí lén 1639–1697*, fol. 45v.

²¹ Viz NA, NM, sign. Z 18/3.

²² NA, DZV 421, fol. L 17v – L 19r.

²³ NA, DZV 691, fol. E 27r – E 28v. Ohledně vymáhání pokuty viz materiály uložené NA, NM, sign. Z 18/1.

sporu – šlo mu pochopitelně především o úroky, dosahující horentní výše. S ohledem na jeho dřívější zásluhy zaslal panovník skutečně 5. prosince 1651 českým místodržícím list, v němž je vybízeli, aby „*k tomu cíli co nejdříve spůsobné commisaře, kteřížby tu Paravičinovou v jistý čas a místo před sebe sročili, s ní o takové upuštění nadjmenovaných ourokův pohnutelně s předestřením netoliko těch v spisu suplikujícího doložených, ale i jiných k tomu sloužících motiv přátelským spůsobem jednali, ji k tomu všemožně disponovati se vynasnažiti hleděli, zřídili, jim v tom společně dvouměsíční termín uložili a z strany požádaného prominutí pokuty Nám dobré zdání své odeslali, pod tím pak až do další milostivé resolucí Naši v té příčině executi zastavili*“.²⁴ Toho se v lednu následujícího roku dovolával i jeho syn Bohuslav Řehoř, kterému Michal Bohuslav patrně obhajobu českých statků svěřil – informoval místodržící, že paní Paravičinová chce vést proti jeho otci exekuci, že ta byla ovšem suspendována císařskou rezolucí, a prosil je, aby exekuce umožněna nebyla a aby v tomto smyslu byla informována i rada Nového Města pražského, kde Zňovští drželi dům.²⁵

Nakonec ovšem k dohodě nedošlo a Marie Anna se domohla svého práva, což potvrdil svým výrokem z 4. února 1654 i císař Ferdinand III., na kterého se Michal Bohuslav obrátil.²⁶ A tak se 9. července 1654 na českých statcích Zňovských objevil císařský rada a český místokomorník Adam Pecelius z Adlersheimu s Jakubem Šebestiánem Bůčkem, jedním z komorníků při zemských deskách, a společně provedli odhad borovského statku.²⁷ Nedopadl nikterak slavně. Michal Bohuslav, jenž byl v té době ještě naživu a je v deskovém zápisu ze 14. července titulován jako císařský rada, místosudí markrabství moravského a hofrychtěř manského soudu knížete-biskupa olomouckého, tehdy nepochybně sídlil na Moravě a zjevně se o své východočeské statky již delší dobu nestaral a nepokoušel se je zvelebovat. Vyplývá to jak z lakonického konstatování, že při odhádání „*žádných svrškův a nábytkův se nenacházelo*“, jakož i z popisu borovského panského sídla a jeho příslušenství, očividně vypovídajícího

²⁴ NA, SM, sign. Z 33/4, inv. č. 4187, kart. 2599.

²⁵ NA, SM, sign. Z 33/4, inv. č. 4187, kart. 2599.

²⁶ NA, DZV 691, fol. F 20v; viz též dopis českých místodržících deskovým úředníkům z 26. února 1654 v DZV 626, fol. O 3r.

²⁷ NA, DZV 152, fol. F 24v – G 3r.

o tom, že objekt již nebyl rezidenčně využíván.²⁸ Jeho hodnota byla odhadnuta na 500 kop míšeňských grošů. Dále k panství patřily a oceněny byly polnosti, louky, štěpnice s pustým rybníčkem, lesy, malý pivovar, mlýn řečený Palečkův, městečko Borovsko, vsi Brzotice, Bernartice a Čejetice, borovský farní kostel sv. Petra s kolaturou („*ten dle obyčeje šacuje se za 200 ff.*“), krčmy v Borovsku a Brzoticích, pstruhový potok („*poněvadž se v něm pěkní pstruhové nacházejí, ten se šacuje za 250 ff.*“) a úsek řeky.

Celkově byl borovský statek odhádán na 7.428 kop 57 grošů a 6 denárů. Tato částka však tvořila pouze menší část pohledávky, kterou purkrabský a větší zemský soud Marii Anně Paravičinové přiznaly. Základem této pohledávky byla již uvedená částka 12.000 zlatých, které si rytíř Znějovský kdysi půjčil, k ní přibýly úroky od roku 1633, kdy byl dluh splatný, mezitím narostlé na dalších 14.760 zlatých, a samozřejmě také nejrůznější soudní poplatky, peníze poskytnuté „právnímu příteli“ a jiné nutné náklady. Celkově byla pohledávka Marie Anny Paravičinové za Michalem Bohuslavem Zňovským vyčíslena na 24.450 kop 29 grošů a 5 denárů. Přisouzení borovského panství, které podle připojené juxty v roce 1658 postoupila nejvyššímu hofmistrovi Kryštofovi Ferdinandovi Popelovi z Lobkovic, tak její nároky uspokojilo skutečně jen z menší části.

Městečko Borovsko nepřípadlo přitom Marii Anně Pavaračinové celé. Kromě ní byl totiž Michal Bohuslav dlužen i Janu Danielovi Kaprovi z Kaprštejna částku 1.000 kop míšeňských grošů, které si půjčil od jeho stejnojmenného otce v roce 1631. V roce 1641 se tento dluh dostal před menší zemský soud, kde bylo Janu Danielovi mladšímu dáno právo hojit

²⁸ NA, DZV 152, fol. F 25r („*Tvrz Zborovsko ode zdi až po střechy. V dole dvě světnice, kamna v nich a v jedný kancelářka, potom vedlí komora, vše dosti prostranné. Nahoře po jedněch schodech rovně tím způsobem dvě světnice, komora a kancelářka, však vše pustý, bez voken a kamen. Nahoře střechy šindelem přikrytý. Vedle týž tvrže z jedny strany ratajna pro šafářku a kuchyně, potomně chlívice pro dobytek, nětco stojí a nětco zbořených. Z druhé strany ratajna pro šafáře a pacholky. Vedle ní marštale pro koně, ode zdi až pod střechy na nich sejpky bejvaly, nětco slímou a nětco šindely přikrytý. Vedle nich před léty více chlívě stavěti se začalo, nyní pak vše pustý, a za nima mlíčnice jako i stodola o jednom mlatu opodál od tvrže odedržená stavěná. Item za tvrží jest velká vysoká stará pustá věž a při ní, kde někdy obydlení bejvati muselo, nětco málo zdi stojí. V též věži jest dolejší klenutí neobořený a naproti sklep pod zemí pustý a tak jinší říceniny a zbořeníště nad lidskou pamět' pustý, to vše se pospolu šmahem spatruje“).*

se na Michalových statcích.²⁹ K tomu ale došlo až o deset let později, kdy se výše dluhu s úroky a náklady řízení vyšplhala až na 1.650 kop a 47 grošů. 6. října 1651 bylo proto týmiž úředními osobami, místokomorníkem Adamem Peceliem z Adlersheimu a deskovým komorníkem Jakubem Šebestiánem Bůčkem, provedeno odhádání, na jehož konci byl Jan Daniel uveden do držení vsi Onšovec a části Borovska.³⁰ A pokud jde o Nesměřice, ty byly již v roce 1652 předány jako sekvestrovi pražskému měšťanovi Janovi Jakubovi Paravičinovi, za něhož se v této věci svým majetkem zaručila i jeho choť, výše zmíněná Anna Marie Paravičinová.³¹

Exekuci propadl i pražský majetek Zňovských, a sice novoměstský dům za Novou bránou. V inkriminované době ho obýval Jan Baptista Ferrari s manželkou, kteří ho zřejmě měli pronajatý od Michalova nejstaršího syna Bohuslava Řehoře. Jejich hospodaření zcela očividně vedlo nikoli k zvelebení, ale naopak k devastaci objektu. Dokazuje to i dochovaný inventář, podle kterého bylo vybavení domu jen velmi prosté a příliš komfortu v žádném případě neposkytovalo. V roce 1654 Michal Bohuslav důrazně protestoval proti jejich pobytu v domě (Jan Ferrari byl tou dobou uvržen do pražského arestu) a upozorňoval, že se jedná o jeho majetek a že svého syna nikdy k jeho pronajímání nezmocnil. Toto podání však již nemělo žádnou váhu, neboť dům připadl ještě v tomtéž roce královskému fisku a byl dán do nájmu Janu Pavlovi Bartoldimu.³²

Jak vidno, nevelké východočeské panství se Michalovi Bohuslavovi na samém sklonku života doslova rozsypalo pod rukama a vzhledem k tomu, že na Moravě se mu navzdory slušnému úřednímu postavení novou rodovou základnu vybudovat nepodařilo, byla výchozí pozice jeho potomků poměrně obtížná. V letech 1655–1667 se sice bratři Bohuslav, Karel a František Zňovští snažili u České komory dokázat, že jejich otec veškerý majetek řádně splatil a že se pouze ztratily kvitance, tato snaha byla však přes několikeré prodloužení lhůty k nalezení důkazů předem odsouzena

²⁹ NA, *Desky zemské, kniha Desky zemské menší (dále DZM) 107, fol. M 18v.*

³⁰ NA, *DZV 151, fol. F 19v – F 24r.*

³¹ NA, *DZV 626, fol. H 26v – H 27r; DZV 307, fol. N 3r; DZV 113, fol. J 25r – J 25v. O Michalově neplacení za Nesměřice viz též dopis z české komory z 16. listopadu 1641. NA, SM, sign. Z 33/4, inv. č. 4187, kart. 2599.*

³² NA, NM, sign. Z 18/2.

k nezdaru.³³ O Františkovi odjinud není nic známo, Karel (druhým jménem Ludvík) vstoupil do duchovního stavu a stal se kanovníkem v Olomouci. V souvislosti s jeho přijetím do olomoucké metropolitní kapituly se dochovala tři latinsky psaná svědectví. Novoměstská městská rada potvrdila 9. prosince 1650, že Karel Ludvík pochází z manželského spojení Michala Bohuslava Zňovského z Korkyně s novoměstskou městkou Annou Marií Rosovou a že rodiči Michala Bohuslava byli Jan Bohuslav Zňovský z Korkyně a Uršula Zňovská de Paary a rodiči Anny Marie Jan Rosa a Dorota. Podle listiny byl mladý Zňovský studentem svobodných umění a filozofie („A[rtes] L[iberi] et Phi[losophi]ae Studioso“).³⁴ Druhé doplňující svědectví vydali novoměstští 29. července 1651.³⁵ Konečně titulární trapezuntský arcibiskup a premonstrátský opat Kryšpín z Hradiště potvrdil 22. dubna 1651, že o čtrnáct dní dříve přijal Karel Ludvík potřebné svěcení.³⁶ Na základě těchto svědectví byl pak Michalův syn ještě téhož roku přijat do olomoucké kapituly. V literatuře se objevuje údaj, že zemřel již v roce 1657,³⁷ z výše uvedeného ale plyne, že ještě v roce 1667 byl naživu.

Nejvíce informací se dochovalo o nejstarším bratru Bohuslavu Řehořovi, který se již od počátku padesátých let určitou měrou podílel na správě či spíše obraně rodového majetku. S ním lze patrně spojovat i zprávu z února 1637 – Michal Bohuslav Zňovský se tehdy se svou manželkou zúčastnil svatby Jiřího Ježka z Řitrsfeldu a ztropil tam výtržnost, když napadl Jana Podzimka. Přítomen byl i jeho syn, který se rovněž chystal do vády zasáhnout a chápal se svého kordu. Celá výtržnost byla potom projednávána u komorního soudu.³⁸

³³ *O tom, že se Zňovští svých nároků neradi vzdávali, svědčí skutečnost, že ještě v roce 1696 je znovu oživil Michalův vnuk Václav Michal. Obsáhlé materiály viz NA, NM, sign. Z 18/2.*

³⁴ *ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Metropolitní kapitula Olomouc, Spisy, Aktový materiál, Stará spisovna, sign. D VI z 4, inv. č. 3402, kart. 143, fol. 1r – 2r.*

³⁵ *ZA Opava, pobočka Olomouc, Metropolitní kapitula Olomouc, Spisy, Aktový materiál, Stará spisovna, sign. D VI z 4, inv. č. 3402, kart. 143, fol. 4r – 4v.*

³⁶ *ZA Opava, pobočka Olomouc, Metropolitní kapitula Olomouc, Spisy, Aktový materiál, Stará spisovna, sign. D VI z 4, inv. č. 3402, kart. 143, fol. 3r.*

³⁷ *Kadich, Blažek, c.d., s. 190.*

³⁸ *Historický ústav Akademie věd ČR, Pozůstalost Augusta Sedláčka, Zňovský.*

Na rozdíl od otce projevoval Bohuslav Řehoř o borovsko-nesměřické panství zřetelný zájem. Dokázal to i svým sňatkem – někdy kolem roku 1650 totiž uzavřel manželství s Johanou Veronikou Vraždovou z Kunvaldu, dcerou Václava Vraždy z Kunvaldu na Martinicích († 1668) a jeho první manželky Anny Polyxeny Rabenhauptové ze Suché, narozenou zřejmě v roce 1634.³⁹ Nejen, že šlo o šlechtickou dceru z blízkého sousedství hroutícího se panství Zřnovských, ale šlo navíc o nevěstu poměrně bohatou, která sice nemohla pomoci k úplnému zaplacení dluhů, ale mohla zachránit alespoň něco. Konkrétně ten díl borovského panství, který byl odhádán Janu Danielovi Kaprovi – ten postoupil, nepochybně proti odpovídající finanční kompenzaci, 2. prosince 1652 před úředníky zemských desk Johaně Veronice ves Onšovec a část městečka Borovsko, které získal v říjnu předešlého roku.⁴⁰ Alespoň část majetku na Čáslavsku se tedy Bohuslavovi přeci jen podařilo udržet. Prosinec 1652 je zároveň termínem ad quem jeho sňatku s Johanou Veronikou, neboť ta je již k tomuto datu v zemských deskách zapsána jako jeho choť.

Jak vyplývá ze svědectví Rudolfa Ladislava Rosenhaina z Janovic a Jiřího Karla Milíčovského z Braunberka, datovaného 23. července 1686, narodilo se manželům postupně šest dětí, a sice Anna, Václav, Uršula, Bohuslav, Kateřina a Jiří. V době, kdy oba šlechtici svědectví sepišovali, byli naživu Václav a všechny tři dcery; syn Bohuslav zahynul svobodný v kterési válce („noch ledig und also ab intestato im Krieg umbkhommen“) a o Jiřím, který rovněž vstoupil do císařských služeb, nebylo již čtyři roky nic známo („von dem Georg aber, so auch in Ihro Maytt. Dienste sich begeben, schon von 4m Jahren hero, ob er todt oder lebendig kheine Nachricht eingelosten“). V tomtéž svědectví se také uvádí, že po smrti první manželky převzal Bohuslav Řehoř Onšovec a díl Borovska a drží je již dvacet čtyři let („deßen er schon allbereith gegen 24 Jahren lang undt bis hero alzeith in Besitz undt Genuß verbleibet“), z čehož lze vyvodit, že Johana Veronika zemřela, dosti mladá, v roce 1662.⁴¹

Po Johanině smrti se Bohuslav Řehoř podruhé oženil s Alžbětou Juditou Milíčovskou z Braunberka, dcerou Jiřího Františka Milíčovského († 1658) a jeho druhé manželky Johany Ludmily Netolické z Eisenberka. Jiří Fran-

³⁹ Základní genealogické údaje o Johaně Veronice viz OSN, díl XXVI., Praha 1907, s. 1012 (Sedláčkovovo heslo „Vražda z Kunvaldu“) a NA, fond Dobřenského genealogická sbírka (dále Dobřenský), inv. č. 530 (z Kunvaldu).

⁴⁰ DZV 151, fol. F 19v (juxta).

⁴¹ NA, fond Šlechtické průby, kart. 5, č. 103 (Žřnovský z Korkyně), inv. č. 403.

tišek, od roku 1654 pán na nedalekých Dolních Kralovicích, byl dlouhá léta vrchním regentem arcibiskupských panství, do rytířského stavu byl povýšen majestátem z 15. srpna 1635.⁴² Za pozornost stojí, že Alžbětinu sestru Annu Kláru si vzal v roce 1669 za ženu Bohuslavův švagr, bratr jeho první manželky, Ferdinand Jiří Vražda z Kunvaldu na Martinicích. S ohledem na skutečnost, že Borovsko, Onšovec, Dolní Kralovice i Martinice jsou sídla, nacházející se na poměrně malém prostoru na levém břehu řeky Želivky, jsou všechna tři zmíněná manželství klasickým příkladem genealogického provazování lokálních šlechtických rodů.

Podle Wunschwitze, jakož i podle Vratislava z Mitrovic a Dobřenského (kteří však tuto informaci nepochybně převzali právě od Wunschwitze), byl manželem Alžběty Judity Milíčovské Jan Zňovský.⁴³ Žádný šlechtic toho jména však v dotčeném období nežil, Alžbětiným životním partnerem byl skutečně Bohuslav Řehoř. Vyplývá to zcela nezvratně z dochovaných písemných pramenů, týkajících se prodeje zboží Onšovec. V červenci 1691 se Alžběta obrátila na pražské české místodržitelství a sdělila, že její muž Bohuslav Řehoř Zňovský prodal před třemi roky Onšovec svobodnému pánovi Antonínovi Obyteckému z Obytec na Souticích, přičemž z kupní ceny zbývá uhradit ještě 500 zlatých. Její muž byl však před dvěma lety raněn mrtvicí a ochrnul jak na jazyk, tak na pravou ruku, takže ačkoli si zachoval zdravý rozum, nemůže kupujícímu na tuto částku vystavit kvitanci. Z toho důvodu žádala místodržitele, aby zmocnili rytíře Václava Viléma Cetenského z Cetně, aby mohl na místě jejího manžela vystavit Antonínovi Obyteckému příslušné potvrzení, což bylo rozhodnutím z 9. srpna téhož roku skutečně povoleno a sděleno jak Cetenskému, tak úředníkům zemských desk.⁴⁴ Nedlouho poté pravděpodobně Bohuslav Řehoř zemřel; také po Alžbětě Juditě Milíčovské se další stopy ztrácejí.

⁴² NA, Dobřenský, inv. č. 654 (Milíčovsky z Braunberka). Podle něj obdržel Jiří František český rytířský stav až 21. února 1643 – to je zřejmě datum, kdy splnil všechny předepsané náležitosti a byl do zemských desk zapsán jako člen rytířského stavu. Majestáť o jeho povýšení viz NA, Salbuchy, inv. č. 14, kniha č. 32a, fol. 607r – 610r.

⁴³ NA Praha, fond Wunschwitzova genealogicko-heraldická sbírka (dále Wunschwitz), inv. č. 1405, kart. 44 (Žniowsky von Korkinie und Cholowitz); Dobřenský, inv. č. 1299 (Zňovský z Korkyně a z Cholovic), Archiv Národního muzea Praha (dále ANM Praha), fond Genealogická sbírka CH, kart. CH 38, Znějovský z Korkyně.

⁴⁴ NA, SM, sign. Z 33/3, inv. č. 4187, kart. 2599.

Z jejich manželství vzešli četní další potomci – Wunschwitz uvádí syny Václava Michala, Františka a Jana Jiřího a dcery Barboru, Marii Annu a Alžbětu.⁴⁵ Je ovšem třeba znovu připomenout, že jeho údaje o rodu Žňovských v 17. století jsou zčásti neúplné, respektive přímo chybné – jak již bylo řečeno, uvádí Bohuslava Řehoře bez jakýchkoliv dat pod chybným jménem Jan a neví vůbec o jeho prvním manželství. Ve skutečnosti je Václav Michal totožný s dříve uvedeným Václavem, potomkem z Bohuslavova prvního manželství s Johanou Vražďovou z Kunvaldu. Pokud jde o další děti, o synech Františkovi a Janu Jiřím bude pojednáno dále. Dcera Barbora zemřela svobodná 16. ledna 1750 v Klatovech, podle matriky ve stáří devadesáti let, ve skutečnosti o něco málo mladší.⁴⁶ Ve své závěti, sepsané v Klatovech 7. listopadu 1748, jmenovala univerzálním dědicem svého nezletilého prasynovce Oldřicha Žňovského, nevelké částky odkázala též dalším příbuzným a církevním institucím.⁴⁷

Další dcera Marie Anna, která se rovněž neprovдалa, prý přebývala v Březovicích na Chrudimsku, patřících pánům Haugviců z Biskupic a připomíná se právě ještě ve zmíněné závěti. Také Alžběta žila podle Wunschwitze svobodná v Biskupicích na Znojemsku.⁴⁸ Tuto poslední informaci je ale třeba poopravit. Alžběta se totiž v pokročilém již věku stala druhou manželkou majitele Biskupic, svobodného pána Kryštofa Ludvíka Dubského z Třebomyslic, syna Zdeňka Bohuslava Dubského († 1694) a jeho první choti Sidonie Maxmiliány Přepýšské z Rychmberka. Sňatek se odehrál 2. července 1725 v biskupickém chrámu svatého Martina.⁴⁹ První Kryšto-

⁴⁵ NA, Wunschwitz, inv. č. 1405, kart. 44.

⁴⁶ Státní oblastní archiv v Plzni (dále SOA Plzeň), fond Matriky, sign. Klatovy 7 (Úmrtní matrika ř.k.f.ú. Klatovy z let 1742–1765), s. 455. Pohřbena byla v kryptě klatovského děkanského kostela. Její skutečné stáří v okamžiku smrti je limitováno skutečností, že se její rodiče brali až po roce 1662. Skutečnost, že zemřela v Klatovech, dává tušit, že konec života trávila u své neteře Anny Barbory provdané Fruveinové a později Kocové.

⁴⁷ NA, fond Úřad desk zemských, Sběrka deskových listin (dále ÚDZ-L), inv. č. 3124, kart. 82; DZV 373, fol. B 15r – B 18v.

⁴⁸ NA, Wunschwitz, inv. č. 1405, kart. 44. Jak dlouho zde ale žila zůstává otázkou, neboť namátková sonda do biskupických matričních zápisů nasvědčuje tomu, že se zde jako kmotra začíná objevovat teprve nedlouho před svým sňatkem s Kryštofem Ludvíkem.

⁴⁹ MZA Brno, fond E 67 – Matriky, inv. č. 10058 (Oddací matrika ř.k.f.ú. Biskupice z let 1681–1784), s. 46–47.

fova choť Anna Salomena Františka Příchovská z Příchovic, s níž se oženil v roce 1689, přitom zemřela teprve v dubnu téhož roku.⁵⁰ Alžbětin choť zemřel již v roce 1727 a ona intabulovala téhož roku své věno, zapsané na biskupickém biskupském lénu, nevlastnímu synovi Zdeňkovi Bohuslavovi Dubskému.⁵¹ Její další osudy nejsou známy.

Prvorozený syn Bohuslava Řehoře Zňovského z Korkyně z jeho prvního manželství s Johanou Veronikou Vraždovou z Kunvaldu, Václav Michal, na sebe poprvé upozornil v roce 1681, kdy cestou ze mše svaté v Ledči nad Sázavou do Martinic ve vsi Kozlí ranou z pistole smrtelně zranil sedláka Jana Zemana. Ačkoliv se zřejmě jednalo o nešťastnou nehodu a Václav se následně v rámci svých možností vyrovnal jak s pozůstalými, tak s vrchností zabitého, celá záležitost byla vyšetřována ještě v roce 1685.⁵² V tomtéž roce, 24. října, obdržel Václav od císaře Leopolda I. povolení, aby mohl jako zletilý šlechtic složit zemským zřízením vyžadovaný slib dědičné věrnosti před hejtmany čáslavského kraje („*daß er nach erraichter Maiorenntät das gewöhnliche Juramentum Fidelitatis vor Unß der Zeit Königlichen Haubtleüthen dieses Czásslauer Creyses gehorsambt ablegen möge*“), k čemuž podle jejich zprávy došlo 27. února 1686 na Onšově.⁵³ Ačkoli by se tomu dikce císařského povolení zdála nasvědčovat, neskládal Václav slib hned po dosažení zletilosti; jako druhorozenému potomkovi z Bohuslavova prvního manželství mu rozhodně muselo být přinejmenším kolem třiceti let. Tomu odpovídá i skutečnost, že se poprvé oženil vzápětí po ceremonielním aktu.

Vzhledem k tomu, že se rodový majetek Zňovských v průběhu druhé poloviny 17. století povážlivě ztenčil a že kromě Václava Michala si na něj mohli činit nároky také jeho plnorodí a minimálně zčásti i polorodí sourozenci, hledal nejstarší Bohuslavův syn celkem logicky východisko k lepšímu ekonomickému zabezpečení ve výhodném sňatku. Někdy v první

⁵⁰ MZA Brno, E 67, inv. č. 10058, s. 10; inv. č. 10062 (Úmrtí matrika ř.k.f.ú. Biskupice z let 1681–1784), fol. 432v. NA, Dobřenský, inv. č. 205 (Dubský z Třebomyslic), uvádí chybně, že druhá Kryštofova manželka pocházela z rodu Bechyňů z Lažan.

⁵¹ Hosák, c. d., s. 130. Úmrtí Kryštofa Ludvíka není v biskupické matrice obsaženo, na ročním datu se nicméně veškeré dostupné zdroje shodují.

⁵² NA, NM, sign. Z 18/5. Srovnej blíže Starý, Marek: Zabití sedláka Jana Zemana rytířem Václavem Michalem Zňovským z Korkyně léta páně 1681. Havlíčkobrodsko 19, 2005, s. 56–66.

⁵³ NA, SM, sign. J 21/Z 28, inv. č. 1544, kart. 1039.

polovině osmdesátých let zemřel rytíř Jan Samuel Mathyseus z Hostinné, pán nedalekého statku Keblov, a Václav Michal se 27. listopadu 1686 v onšovském chrámu oženil s pozůstalou vdovou Ludmilou Františkou, dcerou nobilitovaného staroměstského měšťana a primátora Mikuláše Turka z Rosenthalu a Šturmfeldu († 1672) a jeho manželky Zuzany.⁵⁴ Ludmila Františka byla v té době jedinou majitelkou keblovského statku, zahrnujícího kromě vsi Keblova s novým zámečkem vystavěným ze dřeva též Vesec se starou tvrzí a Sedlc, neboť krátce před svatbou, 11. července 1686, odkoupila dědický podíl svých nezletilých synů Václava Samuela, Bohuslava Podivena a Vratislava Františka.⁵⁵ Manželství trvalo jen krátce a vzešla z něj dcera Ludmila Veronika, pokřtěná 6. října 1687 v Křivsoudově,⁵⁶ a syn, jenž dostal po otci jméno Václav. Obě děti však vzápětí zemřely a byly pohřbeny v Keblově. Již 2. srpna 1689 pak na keblovské tvrzi zemřela i Michalova manželka a „4. Augusti do Onšova přivezena a u velkého oltáře po levé straně pochována s dvěma dětmi Václavem a Ludmilou“.⁵⁷ Zmíněné děti sem byly z Keblova převezeny na základě Ludmilina přání, vyjádřeného v jejím testamentu z 31. července 1689.⁵⁸

⁵⁴ Státní oblastní archiv v Třeboni (dále SOA Třeboň), matrika Onšov I (Křestní, oddací a úmrtní matrika ř.k.f.ú. Onšov z let 1669–1706), s. 146. Za pozornost stojí, že NA, Wunschwitz, inv. č. 1405, kart. 44, o Václavově prvním manželství vůbec neví.

⁵⁵ NA, DZV 400, fol. B 29v – C 1v. Celý keblovský statek byl při této transakci oceněn na 17.000 rýnských zlatých.

⁵⁶ NA, Dobřenský, Výpisy z farních matrik, č. 27, Křivsoudov. Podle zde uchované transliterace se má zápis nacházet na fol. 17v příslušné matricy, v nejstarší dochované knize křivsoudovské farnosti však obsažen není. Viz Státní oblastní archiv v Praze (dále SOA Praha), fond Sbirka matrik, sign. M 27-4, č. 1 (Křestní, oddací a úmrtní matrika ř.k.f.ú. Křivsoudov z let 1681–1717), *passim*.

⁵⁷ SOA Třeboň, matrika Onšov I, s. 191. V dopise krajských hejtmánů Bernarda Františka Věžníka z Věžník a Jana Jakuba Kosthaima z Kosthaimu, adresovaném pražským úředníkům menších desk zemských a datovaném 5. srpna 1689, se sice výslovně uvádí, „že jest Pán Bůh všemohoucí dne 3. přítomného měsíce Augusti urozenou paní Lidmilu Františku Zňovskou rozenou Turkovnu z Šturmfeldu a Rozenthalu a na Keblově skrze smrt časnou z tohoto světa povolati ráčil“, matriční datum se nicméně jeví jako věrohodnější. Viz NA, SM, sign. Z 33/2, inv. č. 4187, kart. 2599.

⁵⁸ NA, DZV 268, fol. O 1v – O 4r.

Do krátkého období prvního Václavova manželství spadá i jeho snaha získat spravedlivý podíl z dědictví po matce Johaně Veronice. Tímto dědictvím byl Onšovce a část Borovska, které po smrti své první manželky převzal Michalův otec Bohuslav Řehoř Zňovský; jeho mladý potomek tuto skutečnost přijal „auss Kindlichen respect“, s ohledem na pokračující úpadek panství se však v roce 1687 přeci jen přihlásil o svá práva. Tím spíše, že nebyla zcela nepravděpodobná možnost, že zbytky rodového majetku spadnou nakonec do klína dětem z druhého Bohuslavova manželství.⁵⁹

V již citované poslední vůli odkázala Ludmila Františka polovici veškerého svého movitého i nemovitého majetku nezletilým synům z prvního manželství, druhou polovici pak „*panu manželu mému nejmilejšímu*“ Václavovi Michalovi Zňovskému. Kromě keblovského statku zahrnovala pozůstalost i další drobný statek Buřenice, sestávající ze vsí Buřenice a Babice, zakoupený na základě tržové smlouvy z 5. listopadu 1688 od hraběnky Angeliny Anny Sybily Hrzánové ze Žerotína, za 11.370 rýnských zlatých.⁶⁰ Zprvu byli do držení pozůstalosti, do níž stále ještě patřil také dům na Novém Městě pražském v Pasířské ulici, uvedeni společně Václav Michal a nezletilí synové z prvního manželství, zastoupení poručníkem Janem Jakubem Kosthaimem z Kosthaimu, hejtnanem časlavského kraje.⁶¹ Již 11. listopadu 1690 došlo však k rozdělení pozůstalosti, při němž Václavovi z nemovitých statků připadlo buřenické zbožíčko.⁶²

Rychlé vyrovnání mezi Václavem a jeho pastorky bylo zcela logickým projevem jejich odlišných zájmů, tím spíše, že s ohledem na krátké trvání Ludmilina druhého manželství se mezi nimi jen stěží mohl vytvořit hlubší osobní vztah. Ve hře byla samozřejmě také skutečnost, že v danou chvíli stále bezdětný Václav Michal hodlal co nejrychleji uzavřít další sňatek. Jeho nevěstou se tentokrát stala Anna Magdalena Františka z Hillebrandu, podle Wunschwitzovy pozdější zprávy dcera tyrolského šlechtice, který

⁵⁹ NA, SM, sign. Z 33/I, inv. č. 4187, kart. 2599; DZV 479, fol. A 13r – A 13v.

⁶⁰ NA, DZV 400, fol. H 13v – H 16r.

⁶¹ NA, DZV 117, fol. C 17v – C 20r. Jan Jakub byl poručníkem mladých Mathyseů jmenován českými místodržícími právě v důsledku toho, že se jejich matka (jež vykonávala poručenství do té doby) podruhé provdala. Přijetí poručenství bylo do zemských desk zapsáno 21. ledna 1688. NA, DZV 268, fol. H 9v – H 10r. Viz též DZV 632, fol. Q 15r – Q 15v.

⁶² NA, DZV 402, fol. A 3v – A 15r.

zastával úřad podkoního u kněžny z Lobkovic.⁶³ Stejně jako Ludmila Františka Turková z Rosenthalu, byla i druhá Václavova manželka navzdory svému mládí vdovou (na rozdíl od Ludmily ovšem bezdětnou), neboť byla již od roku 1681 provdána za královského prokurátora Václava Michala Lhotáka ze Lhoty, zemřelého 9. února 1690 a pohřbeného u Panny Marie Sněžné.⁶⁴ Ani druhý pokus o založení rodiny však rytíři Žňovskému nevyšel – jeho manželka, která byla podle Wunschwitze pro svou krásu všeobecně přezdívána „krásná císařovna“, mu dědice neporodila, navíc již 5. září 1691 zemřela na úplavici. Pohřbena byla ve společné kryptě novoměstského kostela svatého Václava.⁶⁵

K dalším nepochybně důležitým událostem došlo v životě Václava Michala následujícího roku 1692. Jednak prodal 16. října drobné buňenické panství za 10.000 rýnských zlatých svobodnému pánovi Děpoltovi Františkovi z Devaldtu na Lukavci, Křešíně a Mezilesí,⁶⁶ jednak se opět oženil. Do třetice padla jeho volba na Annu Kateřinu, dceru rytíře Hynka Leopolda Františka Tluksy Vrábského z Vrábí a jeho manželky Markéty Salomeny Logové z Netky.⁶⁷ Její otec nepatřil rozhodně k politicky vlivným nebo ekonomicky zvláště dobře zabezpečeným příslušníkům svého stavu, byl královským rytmistrem a jeho pozemský majetek byl vcelku skrovný. Rodina povět-

⁶³ NA, Wunschwitz, inv. č. 1405, kart. 44. Tímto šlechticem mohl snad být Jan Hillebrand, který obdržel 25. května 1667 český inkolát. NA, Sal, inv. č. 32, kniha č. 79 (*Privilegia osobní 1666–1669*), fol. 259r – 261v. Neúplný rodokmen Hillebrandů viz Dobřenský, inv. č. 350 (Hillebrand). Anna Magdalena Františka tu však uvedena není.

⁶⁴ První Annin sňatek se odehrál 16. února 1681 v kostele svatého Tomáše (snoubenka je zde zapsána jako „honesta Virgine Anna Magdalena Francisca Hebrantin“). AHMP, fond Sbírka církevních a civilních matrik, sign. TO N 3 O 3 (*Křestní a oddací matrika ř.k.f.ú. sv. Tomáše z let 1649–1696*), s. 118. Viz též NA, Dobřenský, inv. č. 566 (Lhoták ze Lhoty).

⁶⁵ AHMP, Sbírka církevních a civilních matrik, sign. ŠT Z 1 (*Úmrtní matrika ř.k.f.ú. sv. Štěpána z let 1664–1729*), fol. 201r („Pohřbena urozená paní Anna Mandalina Zierovská (sic!), stáří 29 let, na ouplavici“). Přezdívkou a místo pohřbu uvádí NA, Wunschwitz, inv. č. 1405, kart. 44, podle něhož zemřela Anna Magdalena ve věku 36 let.

⁶⁶ NA, DZV 402, fol. G 17r – G 22r.

⁶⁷ Markéta Salomena zemřela na Novém Městě ve Vodičkově ulici, údajně ve věku 46 let, a byla pohřbena 14. srpna 1689. AHMP, Sbírka církevních a civilních matrik, sign. ŠT Z 1, fol. 188v.

šinou přebývala v Praze na Novém Městě, kde se také snoubenci nepochybně seznámili. Václav Michal tentokrát tak trochu oproti svému zvyku sáhl po nevěstě svobodné a podstatně mladší (podle odpočtu na základě pozdějšího úmrtního zápisu se narodila někdy kolem roku 1668). Oba její rodiče byli již tou dobou po smrti a i když sňatek se starším dvojnásobným vdovcem asi zcela neodpovídal jejím případným mladistvým romantickým představám, přinášel jí nicméně alespoň určitou míru jistoty a hmotného zabezpečení. Podobných manželství fungovaly v českých šlechtických rodech desítky a slečna Tluksová mohla jistě dopadnout i hůře.

O dalších osudech Václava Michala podávají dochované písemné prameny jen málo zpráv. Lze mít za to, že žil relativně spokojeným životem málo významného příslušníka vládnoucí třídy feudální společnosti. V letech 1695–1698 je doložen jako rytmistr u císařských harcířů (gardy), na konci 17. století také krátce seděl na (Veselém) Žďáru u Havlíčkova Brodu,⁶⁸ který koupil od své budoucí švagrové Marie Alžběty Freyové z Löwenfelzu. Velké radosti se nepochybně dočkal v létě 1693, kdy se jeho choti narodil syn, vytoužený pokračovatel rodu, pokřtěný 27. srpna 1693 v novoměstském chrámu svatého Štěpána jmény Josef Václav Antonín.⁶⁹ Další dvě děti, syn Bernard, zesnulý 14. března 1696 ve Žďáru a pohřbený v Lučicích,⁷⁰ a dcera Renata Anna Josefa, narozená rovněž ve Žďáru a pokřtěná 30. ledna 1698 v Havlíčkově Brodě,⁷¹ zemřely podle všeho krátce po narození.

⁶⁸ NA, Dobřenský, inv. č. 1299. Václavova držba Žďáru je doložena v listu císaře Leopolda z 22. května 1698. NA, NM, sign. Z 18/7.

⁶⁹ AHMP, Sbirka církevních a civilních matrik, sign. ŠT N 4 (Křestní matrika ř.k.f.ú. sv. Štěpána z let 1691–1721), fol. 44v.

⁷⁰ Bernard je doposud zcela neznámou postavou v genealogii Zňovských, neuvádějí ho Dobřenský, Wunschwitz ani žádný další ze znalců české šlechtické genealogie. Zápis o jeho úmrtí viz Státní oblastní archiv v Zámruku (dále SOA Zámruk), fond Matriky, inv. č. 570 (Křestní, oddací a úmrtní matrika ř.k.f.ú. Habry z let 1688–1705), fol. 223v („Mortuus e[st] Infans Bernardus Perill[ustr]is D[omi]ni Wenceslai Zinowsky“).

⁷¹ SOA Zámruk, Matriky, inv. č. 2323 (Křestní, oddací a úmrtní matrika ř.k.f.ú. Havlíkův Brod z let 1666–1702), fol. 283v (otec je zde uveden jako „urozený a statečný rytíř pan Václav Michal Zňovský z Korkyně a z Cholovic, [v] J[eho] M[ílosti] římského a uherského krále slavný a tělesný quardě harcířů rotmistr“).

Oč méně je známo o dalším Václavově životě, o to více prameny hovoří o jeho smrti. Příslušná svatoštěpánská matrika zaznamenává sice pouze, že byl pohřben 26. srpna 1708, že zemřel ve věku šedesáti let, a jako příčinu smrti uvádí lakonicky „occisus“, tedy zavražděn.⁷² Z jiných dochovaných písemností lze však sestavit podrobný příběh násilné smrti rytíře Žňovského, který (podle výše uvedených souvislostí) opustil ve skutečnosti tento svět ve věku poněkud mladším, než jaký matrika uvádí. Třeba hned známý genealog Gottfried Daniel svobodný pán Wunschwitz ve své monumentální rodopisné sbírce zaznamenal méně skoupě, že byl Václav Michal ve sklepě svého bytu v Praze ukrutně proboden od jednoho Salavy z Lípy.⁷³ Z dalších písemností, jež budou dále citovány, přitom vyplývá, že tento Salava z Lípy, křestním jménem Maxmilián,⁷⁴ byl s největší pravděpodobností milencem jeho ženy a že mu Václav již nějaký čas před vraždou zapověděl do svého obydlí přístup. Tedy vcelku banální manželský trojúhelník, který ale vyústil až ve vraždu.

K napadení Václava Michala došlo 25. srpna 1708 v jednu hodinu po poledni. Rána ale nebyla smrtelná a umírající měl ještě dost času na to, aby poslal pro novoměstské měšťany Jindřicha Václava Kobylku z Kobylího, Romydyho de Pusterla, Jana Rozmilleru a Vojtěcha Tomana a také pro Jana Adama Wernera, hospodáře v novoměstském Brandštejnském domě. Před nimi při plném vědomí nadiktoval svoji poslední vůli, kterou zmínění svědci sepsali, zpečetili a po Michalově smrti osobně dosvědčili její obsah při úřadu zemských desk. Univerzálním dědicem veškerého svého jmění ustanovil Václav nezletilého syna Josefa Václava, pokud jde o manželku, projevil umírající stručné přání, aby jí bylo dáno tolik, kolik bude uznáno za vhodné podle její „zasloužilosti“. ⁷⁵ Znění závěti bylo pak na žádost designovaného poručníka, Václavova bratra Jana Jiřího, 6. září

⁷² AHMP, Sbíрка církevních a civilních matrik, sign. ŠT Z I, fol. 258v.

⁷³ NA, Wunschwitz, inv. č. 1405, kart. 44 („wurde zu Prag von einem Salawa von Lipa 1708 im Keller seiner Wohnung, grausam erstochen“).

⁷⁴ V rodokmenu Salavů z Lípy, jak ho podávají např. NA, Dobřenský, inv. č. 916 (Salava z Lípy) či Sedláček v OSN, díl XXII., Praha 1904, s. 531–532, není žádný Maxmilián zachycen. Přesto nemůže být sporu o tom, že šlo o příslušníka této staré české šlechtické rodiny, stejného původu s Trčky z Lípy, připomínané v 18. století na Moravě a vymřelé v roce 1741 moravským dvorským sudím Františkem Antonínem Salavou.

⁷⁵ NA, ÚDZ-L, inv. č. 2221, kart. 65. Viz Příloha 5.

zapsáno do zemských desk.⁷⁶ Skutečnost, že závěť měla ústní podobu, nebyla přitom na překážku, neboť to umožňovalo jak Obnovené zřízení zemské v článku O 19, tak Práva městská v článku E 16.

Pozůstalost po Václavu Michalovi nebyla ostatně nikterak objemná. Jeho bratr Jan Jiří se hned v září obrátil na zemské místodržící a sděloval jim, že „skrovnou pozůstalost záležející na samých svrscích skrze komorníka od desk zemských vyžádaným popsati dal, která se jen asi na 6.000 zl[atých] vstahovati bude, v nížto se mezi jinším na ducatich asi na 1.300 zl[atých], též něco od stříbra a šatstva za některý sto zlatých vynachází“. S ohledem na skutečnost, že jeho úkolem bylo sirotčí statek pokud možno rozhojňovat, žádal Jan Jiří zároveň místodržící o povolení celou pozůstalost převést na hotové peníze a ty následně uložit „pod úrok obyčejný v bezpečné místo“. Tuto žádost podpořili svým dobrozdáním i deskoví úředníci.⁷⁷

Zároveň s řešením pozůstalostních otázek se rozeběhlo i trestní řízení ve věci Václavovy vraždy. Nebylo pochyb o tom, že přímým pachatelem trestného činu byl Maxmilián Salava. Podezření ze spoluviny padlo však i na pozůstalou vdovu Annu Kateřinu, která byla královským prokurátorem a komorním radou Felixem Hadem z Proseče neprodleně obžalována a na základě této skutečnosti uvržena do žaláře. Vyšetřování zločinu se ovšem protahovalo, a proto se Anna Kateřina obrátila 5. května 1710 na české místodržící poníženou suplikou, v níž se dožadovala svého propuštění na kauci. Listina, jíž sestavil Annin právní zástupce, je mimo jiné velmi zajímavá tím, že je v ní přesně rekapitulováno, jakým způsobem se měla obžalovaná na vraždě svého manžela podle prokurátorem předložených materiálů podílet – jednak se údajně 28. dubna 1708 sama pokusila Václava Michala otrávit, jednak si tajně zvala milence navzdory manžellovu zákazu domů a tím pro vraždu vytvořila podmínky. Obojí však vdova Zňovská kategoricky odmítla a popřela i samotnou skutečnost, že by byl mladý Salava jejím milencem.

⁷⁶ NA, DZV 275, fol. A 16r – A 17v. Jan Jiří osobně poručnictví na úřadě desk zemských přijal a jeho choť Marie Alžběta Zňovská, rozená z Löwenfelsu, se zaručila svým statkem Dědkov, „že on řečený poručník jmění jmenovaného sirotka nejínáče než jako své vlastní věrně a upřímně spravovati a opatrovati a ve všem též vždycky užitek a dobré sirotčí vyhledávati a fedrovati, škodu pak předcházeti a odvracovati chce a bude“. V opačném případě měl mít sirotek ve smyslu platných norem po dosažení dospělosti právo hojit vzniklé škody exekucí na zmíněném statku. Tamtéž, fol. A 17v – A 18v.

⁷⁷ NA, SM, sign. Z 33/4, inv. č. 4187, kart. 2599.

Je zjevné, že při psaní listiny došlo k jednomu zásadnímu omylu – Anna Kateřina rozhodně nemohla být u zemského soudu obviněna „v létu 1708. dne 28. Aprilis“, neboť k vraždě jejího manžela ve skutečnosti došlo až o několik měsíců později. Očividně tu bylo nedopatřením použito datum, kdy mělo podle žaloby dojít k údajnému prvnímu, travičskému útoku na život Václava Michala Zňovského. Jinak je ale Annina žádost formulována velmi obratně a místodržící se jí pochopitelně museli zabývat. Podle přípisu na zadní straně ji dne 19. května odeslali k vyjádření Felixovi Hadovi. Mezitím, 15. května, jim pozůstalá vdova adresovala další žádost, v níž opakovala, že *„těch, jak ze strany král[ovského] pana komo[rního] procuratora a fiscala proti mně, tak také ze strany mé, pro tuenda innocentia producirovaných svědkův a jich depositionibus, luce meridiana clarius patřiti jest, že ve všech mně přičítaných vinech skrze pouhou ošemetnost vznešena jsem, takže odtud ani jediné punctum, které by mně gravirovati mohlo, dokázati se nemůže a nedokáže“* a prosila znovu o rychlé posouzení možnosti svého propuštění, *„poněvadž takové věci se tejdě, kde nevinnost patrně trpí“*.

26. května se k věci vyjádřil také královský prokurátor, který měl, celkem pochopitelně, na celou kauzu poněkud odlišný názor. Podotýkal, že *„soud zemský větší hned po svátcích svatodušních držeti se začne, při němžto vejpověď následovati bude, kdežto dotýkajice se tu spáchaného mordu“* a celkem logicky upozorňoval, že *„od neb[ožtíka] jejího p[ř]ana] manžela mordýr Maximilián Salava quartýr zapověděný měl, kdyby byl v něm v podzemním sklepe přes noc zdržován nebyl, jistá věc, že by neb[ožtík] pan Zňovský k zamordování nepřišel, kdo pak jeho smrti vinen jest, to na povážení dosavad pozůstává“*. Z toho důvodu doporučoval, *„že by týž paní vdově Ziňovské, aby až do vynešené vejpovědi, jsouce tu o krátký čas činiti strpení jměla, oznámeno býti mohlo“*. Místodržící se zřejmě nechtěli s rozhodnutím ukvapit a rozhodnutí odložili, takže se jim 2. června dostal do rukou další, tentokrát německy psaný a o poznání stručnější Annin přípis.⁷⁸

Je třeba říci, že ani argumentace královského prokurátora nepostrádala přesvědčivosti, zejména pokud jde o nevěru Anny Kateřiny – pro přítomnost Maxmiliána Salavy ve sklepe domu Zňovských je totiž dosti zatěžko hledat jiné vysvětlení, než že ho tam sama ukryla, a mimomanželský vztah je zase jediným logickým důvodem tohoto ukrývání. Jinou otázkou ale samozřejmě je, zda lze z výše řečeného bez dalšího soudit na její spoluúčast

⁷⁸ Veškeré zde citované materiály jsou v SM, sign. Z 33/5, inv. č. 4187, kart. 2599. Annina žádost o propuštění na kauci viz Příloha 6.

na vraždě. Důkazy v tomto směru byly očividně nedostatečné, stejně jako doklady o Annině údajném travičském útoku v dubnu 1708. Proto se vdova Žňovská, byť s největší pravděpodobností nebyla tak úplně nevinná, jak se prezentovala, nakonec vyhnula exemplárnímu trestu a ocitla se znovu na svobodě. Vzápětí se obrátila na švagra Jana Jiřího se žádostí o poskytování výživy, vydání vlastních svršků a jiných mobilíí a v souladu s článkem O 4 obnoveného zřízení zemského i vdovské čtvrtiny po zemřelém manželovi.

Janu Jiřímu se její nároky zřejmě zdály přemrštěné, a tak čeští místodržící jmenovali v roce 1711 pro vyřešení této sporné záležitosti speciální komisaře, a sice hraběte Františka Hynka Vratislava z Mitrovic, hraběte Františka Ferdinanda Berchtolda z Uherčic a Františka Karla Pecelia z Adlersheimu, kteří podali 5. října písemnou zprávu o tom, že „*se jest prostředkováním naším mezi nimi takové porovnání stalo*“.⁷⁹ Toto porovnání, datované 11. srpna, bylo pak zapsáno i do zemských desk. Z 6.435 zlatých, což byla hodnota pozůstalosti po Václavu Michalovi, měl Jan Jiří ovdovělé Anně Kateřině vyplatit 1.500 zlatých, ale až poté, co její syn dosáhne zletilosti. Do té doby jí měl pololetně vyplácet úroky z této částky. Anna Kateřina si také směla ponechat všechny movitosti, v jejichž držení byla, a Jan Jiří jí měl vydat i další její věci, totiž „*jednu stříbrnou truhličku i se vším tím, co k ní přináleží, jeden dvanácte dukátů vážící dukát s jednou perlou, sedum stříbrných lžic, dva stříbrné svícny, jeden stříbrnej hrníček s teklem, čtyry contrhe*“ a 50 zlatých za zadržené peníze a neužívání vdovské čtvrtiny.⁸⁰

Jak vidno, sklídila Anna Kateřina se svými požadavky de facto naprostý úspěch. Její vztahy se švagrem však zůstaly celkem pochopitelně nadále napjaté a nepochybně ji lze hledat v pozadí opakovaných stížností jejího syna Josefa Václava, že mu poručník nedává dost peněz na výživu a ošacení.⁸¹ Jan Jiří si proto dozajista velmi oddychl, když synovec dosáhl zletilosti a převzal své dědictví. Pokud jde o ovdovělou Annu Kateřinu, osud již pro ni žádnou velkou radost nechystal – znovu se již neprovádala, dožila se předčasné smrti jediného syna a zemřela jako sedmdesátiletá stařena 15. května 1738 na Novém Městě v domě U Vardenků na vnitřní horkost. Pohřbena byla ve společné kryptě filiálního kostela svatého Michala.⁸²

⁷⁹ NA, SM, sign. Z 33/4, inv. č. 4187, kart. 2599.

⁸⁰ NA, ÚDZ-L, inv. č. 742, kart. 33.

⁸¹ Materiály k poručnictví Jana Jiřího viz NA, SM, sign. Z 33/4, inv. č. 4187, kart. 2599.

⁸² AHMP, Sbírka církevních a civilních matrik, sign. VO Z 2 (Matrika zemřelých ř.k.f.ú. sv. Vojtěcha z let 1717–1763), s. 115.

Ještě dříve než Václav Michal zahynul násilnou smrtí jeho mladší polorodý bratr František. Ten se v dochovaných pramenech objevuje rovněž ještě za života svého otce, v roce 1685. Přebýval tehdy na Novém Městě v domě u Charouzů a 10. února byl uvržen do pražského vězení pro podezření z loupeže, kterou měl 5. února spáchat v hostinci U Štočků na tamní šenkýřce Dorotě Svobodové.⁸³ Zpráva novoměstského purkmistra a městské rady popisuje jeho provinění jako velmi závažné: *„Když jsouce samotný dne 5. Februarii běžícího 1685. léta na noc s touž Dorotou Svobodovou v šenkovně času nočního, podle správy její zhasnouce svíčku ji uchopil, na postel uvrhl, tlouk a bil a netoliko svrchu položené šenkýřce mocnou rukou kapsy šumoval a peníze přes 30 zlatých, klíč od domu a co v nich bylo pobral, ale taky strhnouce jí klíče s pasem, kde jinší peníze má, s vyhrožováním a vypověděním života vědět usiloval, tak, že kdyby jistý podruh z téhož domu na pokoj jdoucí na dům byl netloukl, kterému týž Ziňovský otevřítí a aby šenkýřka ani slova nemluvila pohrůzkami zapovídal a toliko sám francouzsky se ozýval, však když tak dlouho a silně tloukl a jemu od jinších lidí dům otevřený byl, přicházeje na to, že jest někdo francouzsky na místo šenkýřky se ozýval, do šenkovny byl nepřišel, že by beze vší pochybnosti z truhel i jiné za pivo a víno utržené peníze i s odnětím života jejího byl pobral, tak, jak obšírněji z přiložené správy spatřiti ráčíte“.*

Velmi zajímavý je přiložený zápis o Františkově výslechu z 12. února. Prohlásil, že je star 16 let a že jeho otec sedí na statku Onšovec. Do Prahy podle svého vyjádření přišel na přelomu ledna a února (před Hromnicemi) a ubytoval se v domě U Charouzů. Na otázku, co ho do Prahy přivedlo, poskytl František obšírné vysvětlení, vypovídající plasticky o tom, jak vypadalo mládí chudých šlechtických synků: *„Byvše u Karafy za page, z Vídne pustil jsem se do Lince a z Lince k mému panu ujci Miličovskému na Chlumeček blíž kláštera Zlaté Koruny a odtud nesl jsem sebou recommendati od pátera převora, abych při některým dvoře za komorníka a nebo u mladých pánů za hofmistra accommodirován býti mohl. Měl jsem taky od téhož mého pana ujce oustní přímmluvu k J[eho] Mil[ostij] panu převoru blíž mostu pražského“.* Na otázku, zda byl někdy i U Štočků, odpověděl kladně: *„Bylo to večír na outerek jminulej, U Charouzů měli muziku. Já pravil hospodáři, že poněvadž snad celou noc budou veselí, nebudu míti pokoje k odpočívání. Nato jsem šel k Štočkovům, poněvadž mýho pana ujce, pana Vraždy, obyčejný quartýr tam bývá. An jest taky mne hauzknecht od Charousů tam vyprovodil“.* Podle svého vyjádření přišel František ke Štočkům asi kolem osmé, přičemž si s sebou nesl láhev

⁸³ Veškeré dále citované údaje o vyšetřování Františka Zňovského jsou uloženy v NA, NM, sign. Z 18/4.

vína, již dostal od sklepmistra. Když zde nenatrefil na strýce Vraždu, chtěl se zde uložit k noclehu a bylo mu již ustláno.

Pokud jde o samotný trestný čin, František všechno popřel. Podle jeho verze se již uložil k spánku, když přišla šenkýřka a vykáza ho z domu. Kdo zhasl v šenku světlo, nevěděl, byť připustil, že zde nebyl nikdo kromě něho a šenkýřky. Rezolutně odmítl, že by šenkýřku fyzicky napadl, něco jí sebral nebo jí vyhrožoval. Na otázku, proč šenkýřce bránil otevřít, když někdo zvenčí bušil na vrata, odpověděl: „*Já jsem myslil, že je někdo cizí, neb jsem chtěl pokoje užítí*“. Jeho kord prý ležel na stole v pochvě, když však přišla šenkýřka s cizím mužem, o kterém tvrdila, že se jedná o sládku, a který se na mladého Žňovského „potřásla“, tehdy František podle vlastního vyjádření kord vytáhl. Vzápětí mu byl sebrán, když ale odcházel, znovu mu zbraň vrátili. Pak přišli hospodář s hospodyní, kteří se ho prý ptali, co v domě dělá. Úsměvná je Františkova replika na logickou otázku, proč byl šenkýřkou vykázan z domu, když měl již ustláno a ničeho se nedopustil: „*Protože byla furiantka, jak ženy bejvají*“. Zajímavé je, že Františka nechali od Štočků svobodně odejít a on přespal v domě U Myšků. Vyslychající také samozřejmě zajímalo, proč mladý pán přerušil cestu domů a z čeho vlastně žil, načež vyslychaný sebevědomě odvětil: „*Nemohl jsem hned k panu otci jít, protože jsem neměl prostředků. Zastavil jsem se u pana Milčovského, který mně pomohl penězi. Jak mnoho jich bylo, nejsem já povinen povědět*“.

Na závěr výsledku přišla konfrontace – předvolaná Dorota Svobodová znovu opakovala výše uvedený popis Františkova násilnického chování. Následně byl z vedlejší místnosti přiveden i naslouchající Žňovský, který jí do očí řekl, „*že taková věc nijak ode mně mluvena, činěna ani myšlena nebyla*“. Dorota Svobodová následně projevila ochotu svou výpověď kdykoliv potvrdit přísahou „*s oslavením jména božího*“. Stejně tak ale i mladý šlechtic byl ochoten se přísahou očistit. Novoměstská rada byla sice očividně náchylná věřit spíše Dorotě, s ohledem na to, že se pachatel prohlašoval za šlechtice, a na jeho nízký věk obrátila se však raději na novoměstského královského hejtmana a císařského radu, hraběte Václava Karla Čabelického ze Soutic, se žádostí, aby věc předložil královským místodržícím a zjistil jejich názor, jak má být vyšetřování této věci dále vedeno. Ten skutečně obratem informoval místodržící, přičemž ale z jakési šlechtické solidarity celou věc fakticky poněkud posunul, neboť se na konci své zprávy dotazoval „*jak by dále s ním pokračováno býti mělo, aneb zdalib by s přistným napomenutím, aby všech toulek nočních zanechal a raději sobě conditi neb služby hledal, z téhož arestu propuštěn býti mohl*“.

Také královský prokurátor, který věc následně dostal k posouzení, hodnotil celou záležitost poměrně blahosklonně. Ve svém dobrozdání místodrží-

cím, datovaném 27. února, dosvědčil, že zadržený František „*jest osoba stavu a rodu rytířského, co se pak věku a mladosti jeho dotýče, že se z postavy a tvářnosti jeho znamenati může, že svých let právních ještě nemá*“. Upozornil dále na to, že stran spáchání vyšetřovaného deliktu „*průvodu dokonalého není*“, tj., že zde stojí tvrzení proti tvrzení a nedostává se nezvratných důkazů. I on se sice zřejmě klonil spíše k přesvědčení, že k zločinu došlo, doporučil nicméně, aby František „*skrze král[ovského] pana hejtmána Nového Města pražského dostatečnou domluvou napomenut jsa, že ačkoliv sice pro takový vejstucek provedený jinou kázní měl stížen býti, však z ohledu věku jeho mladého, že mu to na ten čas promínuto jest, pročez aby na budoucí věk hleděl vedle stavu svého ctně, šlechtetně živu býti, zlého varovati a dobrého přidržeti, obzvláště pak takových a podobných vejstupkův, stavu jeho dokonce neslušných, dokonale prázdnen býti a o to se snažiti, aby mohl tím dříve do nějaké počestné conditi a služby přijat býti, nato z toho arestu, v kterémž až posavad zůstává, propuštěn býti mohl*“. A tak se také očividně stalo.

František, narozený podle výše citovaných materiálů zřejmě v roce 1669, si posléze zvolil vojenskou dráhu a stal se císařským hejtmánem u hánoverského jezdeckého regimentu. Znamý šlechtický genealog Gottfried Daniel Wunschwitz ve třicátých letech 18. století na základě svědectví pamětníků zaznamenal, že na začátku bitvy u Donauwörthu v roce 1704 byl František Zňovský z Korkyně ze zadu zastřelen od vlastního ubytovatele či felčara.⁸⁴ Bližší okolnosti této násilné smrti a místo Františkova posledního odpočinku nejsou známy. Pro úplnost třeba dodat, že bitva u Donauwörthu, v níž v rámci války o španělské dědictví zvítězilo rakousko-anglické vojsko nad spojenými oddíly francouzsko-bavorskými, se odehrála 2. července.

Tragicky zahynul i další z bratrů, výše již několikrát zmíněný Jan Jiří Zňovský z Korkyně. Také on vzešel patrně z druhého manželství Bohuslava Řehoře – nezdá se alespoň pravděpodobné, že by byl totožný s Jiřím, synem z prvního Bohuslavova manželství, který se v osmdesátých letech 17. století ztratil na uherském bojišti. Spíše lze v souvislosti s ním myslet na Jana Zňovského, který v letech 1681–1688 studoval u jezuitů v Jindřichově Hradci.⁸⁵

⁸⁴ NA, Wunschwitz, inv. č. 1405, kart. 44 („Er ward ledig bey[m] Anfang der Action bey Donauwerts von seinem aigenen Fourier od. aigenem Feldtschehrer hinterrucks erschossen den An[no] 1704.“).

⁸⁵ Tischer, František: Katalog jesuitského gymnasia v J. Hradci od založení až do sklonku 17. věku. Sborník Historického kroužku 23, 1922, s. 71. Podle zápisu pocházel Jan (Jiří) z Onšova, v jehož blízkém okolí se skutečně nacházel drobný statek jeho otce Bohuslava Řehoře.

Stejně jako jeho starší bratr, ani on nevstupoval do života bohat na statky, pravděpodobně na tom byl dokonce ještě o něco hůře. A stejně jako on hledal z neradostné situace totéž východisko a uvážlivě se oženil.

Zvolená partnerka, Marie Alžběta Freyová z Löwenfelzu, pocházela z novoštitné rodiny, která získala šlechtictví a predikát (1636) a později i rytířství až osobou jejího děda. Její otec Jan Jeroným Jindřich Frey († 1689) vlastnil drobné deskové statky v okolí dnešního Havlíčkova Brodu, patřily mu Horní a Dolní Krupá, Tis a Veselý Žďár. Zároveň zastával ve městě samém úřad královského rychtáře. Marie Alžběta, pokřtěná 4. července 1668 v Havlíčkově Brodě,⁸⁶ byla jeho třetí dcerou z prvního manželství s Beatrix Kateřinou Voříkovskou z Kundratic († 1669). V době sňatku s Janem Jiřím Žňovským měla již za sebou vcelku pohnuté životní osudy. Stejně jako většina partnerek Žňovských byla již totiž vdovou, a to dokonce vdovou dvojnásobnou. 29. ledna 1689, tedy jen několik měsíců před smrtí svého otce (zemřel 28. května), se provdala za Jana Václava Rodra z Feldburku, podkoního hraběte Františka Antonína Berky z Dubé na Rosicích.⁸⁷ Společně s ním pak spravovala drobný statek Veselý Žďár, který jí připadl jako dědický podíl. Avšak toto manželství, z něhož vzešli dva synové, trvalo jen velmi krátce, neboť Jan Václav, který český inkolát obdržel teprve v roce 1690, již 13. února 1693 zemřel.⁸⁸ Marie Alžběta se pak provdala za dragounského hejtmana Karla Ladislava Jeníka Zasadského z Gamsendorfu, také ten však rovněž velmi záhy zesnul.⁸⁹ Toto její manželství zůstalo bezdětné. Třetí sňatek s Janem Jiřím Žňovským uzavřela 1. března 1696

⁸⁶ SOA Zámorsk, Matriky, inv. č. 2323, s. 27.

⁸⁷ SOA Zámorsk, Matriky, inv. č. 2323, fol. 39r.

⁸⁸ NA, Wunschwitz, inv. č. 1405, kart. 44.

⁸⁹ NA, Dobřenský, inv. č. 416 (Jeník Zasadský z Gamsendorfu), uvádí rok úmrtí 1672, což je zjevný omyl. Karel Ladislav byl mladším synem Matyáše Jeníka, který obdržel erb od císaře Ferdinanda III. v roce 1637. V havlíčkobrodské matrice se 27. dubna 1694 připomíná „urozený a statečný rytíř, pan Karel Jeník z Jamsendorfu a na Žďáře, slavného regimentu Bolanta od dragounův nadcompání hejtmán“. SOA Zámorsk, Matriky, inv. č. 2323, fol. 259r. Tou dobou byl již tedy nepochybně s Marií Alžbětou ženat. K sňatku muselo ovšem dojít až po 22. červenci 1693, kdy naopak jako kmotra vystupuje „urozená paní Marie Alžběta Rodrová, vdova, rozená z Lewenfelzu“. Ibid., fol. 254r. NA, Wunschwitz, inv. č. 1405, kart. 44, uvádí, že ke sňatku došlo v Lučicích („copulata 2da vice in Lutschitz ad Ždiar“), v tamní matrice se však odpovídající zápis nenachází.

v augustiniánském klášteře v Havlíčkově Brodě.⁹⁰ Stojí za připomenutí, že Žďár již v té době patřil bratrovi Jana Jiřího, Václavovi Michalovi Zňovskému; jeví se dosti pravděpodobné, že k seznámení Jana Jiřího a Marie Alžběty došlo právě v souvislosti s tímto majetkovým převodem.

Sledovat další osudy Jana Jiřího a jeho manželky v několika prvních letech po uzavření manželství je velmi obtížné. Mnoho zajímavých informací by nepochybně mohla přinést kompletní rešerše zemských desk z daného období, to je ovšem úkol vymykající se možnostem samostatného badatele. Z poměrně náhodných zmínek se zdá, že se rodina zprvu usadila v Mirošově u Dolní Cerekev na Jihlavsku. Jeví se alespoň vrcholně pravděpodobné, že zaznamenává-li dolnocerekevská matrika k 4. lednu 1697 křest Jana Antonína Františka, syna Jiřího Zňovského a Alžběty „z Štenfeldu“, že jde s největší pravděpodobností o prvorozeného potomka sledovaného šlechtického páru.⁹¹ Tím spíše, že Wunschwitz a po něm Dobřenský skutečně uvádějí mezi dětmi Jana Jiřího Zňovského a Marie Alžběty z Löwenfelzu syna Antonína, který podle Wunschwitze sloužil jako chlapec u pražského arcibiskupa.⁹² V Mirošově ale rodina pobyla jen velmi krátce – další syn Jan Josef Ferdinand byl pokřtěn 18. dubna 1700 v Ledči nad Sázavou.⁹³ Teprve poté se manželům Zňovským podařilo se definitivně zakoupit ve středních Čechách. Prameny přitom jasně dokládají, že se tak stalo výhradně zásluhou Marie Alžběty, která zřejmě využila finančních prostředků, získaných z prodeje Veselého Žďáru.

První pokus o získání stabilního rodového statku podnikla Marie Alžběta v roce 1700, když smlouvou datovanou 19. listopadu koupila od Jana Jáchyma Jenšíka z Ježova dva díly takzvaného Jenšíkovského dvora ve vsi Křtěnovicích v Bechyňském kraji s veškerým jeho příslušenstvím za 2.700 zlatých. Jan Jáchym sice zemřel dříve, než mohla být smluvní ujednání reálně uskutečněna, kontrakt nicméně dovedla následujícího roku k úspěšnému vyplnění vdova Anna Kateřina, rozená Sobětická ze Sobě-

⁹⁰ SOA Zámorsk, Matriky, inv. č. 570, fol. 181r.

⁹¹ MZA Brno, E 67, inv. č. 6323 (Křestní, oddací a úmrtní matrika ř.k.f.ú. Dolní Cerekev z let 1690–1715), s. 39 („Mirošov. 4. Januari pokřtěno jest dítě urozeného p[ána] p[ana] Jiřího Zňovského jménem Jan Antonín František, mateř urozená paní Alžběta z Štenfeldu“).

⁹² NA, Wunschwitz, inv. č. 1405, kart. 44; Dobřenský, inv. č. 1299.

⁹³ SOA Zámorsk, Matriky, inv. č. 2517 (Křestní matrika ř.k.f.ú. Ledec nad Sázavou z let 1677–1732), fol. 237v.

tic, a to se svolením speciálně jmenovaných komisařů.⁹⁴ Na okraj se sluší poznamenat, že Křtěnovice byly jakýmsi pomyslným rájem nižší šlechty, neboť i v době pobělohorské byla ves tradičně rozdělena na několik dílů, příslušejících ke dvorům, v nichž seděli příslušníci různých šlechtických rodů (na přelomu 17. a 18. století například již zmínění Jenšíkové z Ježova, Šiškové z Jamolice aj.). Není snad ani nutno dodávat, že tento stav nekorespondoval ani v nejmenším se stále silnější tendencí majetkového scelování šlechtického majetku a budování velkých patrimonií.⁹⁵

V Křtěnovicích se Žňovští neusadili nadlouho. Jednou z příčin byla jistě skutečnost, že jim jenšíkovský dvůr nepatřil celý, ale že menší, třetinový díl zůstal v držení Matěje Jenšíka z Ježova. Ostatně i zmíněná celková majetkoprávní rozříštěnost Křtěnovic musela být spojena s přinejmenším latentním napětím v sousedských vztazích. Jan Jiří a jeho choť si proto velmi záhy našli jiný statek, kde na delší dobu majetkově zakotvili. Právním základem tohoto zakotvení se stala kupní smlouva, kterou Marie Alžběta Žňovská z Löwenfelzu koupila 20. srpna 1701 od Leopolda Viléma Voračického z Paběnic maličké panství Dědkov, totiž „*ves Dětkov a ves Votětičky řečené v kraji vltavským ležící, se všemi grunty sedlskými, chalupami, lidmi poddanými osedlými i neosedlými, přítomnými i nepřítomnými, sběhlými a kdekoliv se zdržujícími, tj. se všemi a odkudkoliv propuštěnými, jakož obzvláštní rejstřík od pana prodávajícího stvrzený vykazuje, se všemi povinnostmi, platy stálými, robotami, jednou krčmou vejsadní, polmi a rolmi osetými i neosetými, ladem ležícími aneb zarostlými, lukami, jedním začatým mlejnem, rybníky všechněmi a v nich se nacházející násadou, všelijakými vodotočinami a těm podobnými strouhami, z dvorem jedním panským v Dětkově, v něm jse nacházejícím náhradním, hovězím i černým dobytkem, co jse dle vejš jmenovaného rejstříku vynachází, pastvami, pastvišti, průhony, důhony, občinami, cestami, ve všech mezech a hranicích*“ se vším jeho dalším příslušenstvím za 6.000 rýnských zlatých.⁹⁶ Své dva díly křtěnovického Jenšíkovského dvora pak Marie Alžběta v květnu 1704 prodala Vratislavovi Mathysovi z Hostinné za 4.400 zlatých a 20 zlatých klíčného.⁹⁷

⁹⁴ NA, DZV 409, fol. H 14r – H 19r. Obnovení smlouvy je datováno 18. dubna 1701, deskový vklad byl proveden až v roce 1704.

⁹⁵ Viz k tomu nejnověji, stručně, avšak s velkým přehledem Maťa, Petr: *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004, s. 126, 135, 159 aj.

⁹⁶ NA, DZV 409, fol. M 5v – M 9r. Deskový vklad nese datum 24. září 1704. Sám Leopold Vilém koupil Dědkov teprve 6. února 1701. Ibid., fol. M 3v – M 5r.

⁹⁷ NA, DZV 496, fol. M 1v – M 3r.

Dědkovský dvůr se tedy stal na počátku 18. století velmi skromným správním centrem drobného panství, jehož výnosy těžko mohly svým držitelům zabezpečit nějak zvlášť vysoký životní standard. V letech 1710–1713 měli sice manželé Zňovští od Arnošta Karla Voračického z Paběnic propachtovány Smilkov a Chotětice,⁹⁸ jak bude nicméně doloženo dále, dlouhodobě to jejich majetkovou situaci nikterak zásadně nezlepšilo.

Bez ohledu na tyto nepřilíš utěšené ekonomické poměry těšil se zřejmě Jan Jiří ve svém okolí značné vážnosti, a tak se stal posléze hejtmánem nově vytvořeného berounského kraje za rytířský stav. Úřad zastával od roku 1715 a byl v něm císařem Karlem VI. pravidelně každoročně potvrzován, naposledy rozhodnutím z 24. listopadu 1718.⁹⁹ Hejtmanský úřad, v té době již tradičně vyhrazený spíše druhořadým a méně zámožným příslušníkům obou šlechtických stavů,¹⁰⁰ přinesl snad Janu Jiřímu určitou prestiž, po ekonomické stránce neznamenal však žádný velký přínos, neboť příjmy z něj nebyly nijak horentní a navíc kladl nezanedbatelné nároky na reprezentaci a vystupování svého vykonavatele.

Také život Jana Jiřího skončil náhle a tragicky. Navečer 18. dubna 1719 byl mezi osmou a devátou hodinou na cestě do Sedlčan proboden svým nevlastním synem Janem Václavem Rodrem z Feldburku a následkům zranění zakrátko podlehl. Pohřben byl 21. dubna v kryptě sedlčanského

⁹⁸ *Historický ústav Akademie věd ČR, Pozůstalost Augusta Sedláčka, Zňovský.*

⁹⁹ *NA, SM, sign. K 26/1, inv. č. 1605, kart. 1132. Před Janem Jiřím zastával v roce 1714 úřad hejtmána berounského kraje za rytířský stav Václav Antonín z Golče na Červeném Hrádku. Po smrti Jana Jiřího převzal úřad František Josef Mladota ze Solopisk na Zahrádce, který složil slib 26. června 1719. Jen pro zajímavost, 28. listopadu 1715 navrhla česká dvorská kancelář císaři potvrzení Jana Jiřího v úřadu, a to s ohledem na jeho dřívější „dobré chování“ („Johann Zinowsky von Korkinie in Ansehung seines biessherigen gutten Verhaltens gnädigst confirmiret“). ČDK, sign. III A 5, inv. č. 651, kart. 334.*

¹⁰⁰ *Pruďce se rozevírající společenskou propast mezi zemskými úředníky a kraj-skými hejtmány a skutečnost, že v 18. století byli úřady krajských hejtmánů obsazovány „výhradně sociálně slabšími členy panského stavu“ konstatoval na-pоследy Maťa, c.d., s. 345. Jak ovšem nasvědčují dochované seznamy krajských hejtmánů za rytířský stav, lze toto tvrzení rozšířit i na ně.*

kostela.¹⁰¹ Zároveň také začalo vyšetřování deliktu, spadající do kompetence místně příslušného krajského hejtmána, Janova kolegy, svobodného pána Ignáce Rudolfa Engela z Engelflusu.¹⁰² Dochované písemné materiály pak umožňují zrekonstruovat relativně velmi přesně průběh kritické události.¹⁰³ Nejdůležitější otázky, totiž její příčiny a míra zavinění zúčastněných osob, zůstávají však dodnes z větší části nezodpovězeny.

Krajský hejtman předně zajistil ohledání mrtvoly, které provedli 20. dubna za přítomnosti dvou sedlčanských městských radních dva tamější chirurgové. Ti našli „*ránu z kordem v levé noze jedné pídí nad kolenem zvenku veskrz mezi nohy jdoucí, dvouch klidu prstů širokou a spátkem vytažením kordu též podobně dlouze na stranu rozříznutou, přitom v těle žluči straně žaludka, v konci dolem rozpuklou ... od kteréžto rozpuklé žluči vejš jmenovaný J[eho] M[ilost] p[an] Z[í]ňovský v tom krátkém čase s tohoto světa odjít musil*“. Dne 22. dubna potom provedl svobodný pán z Engelflusu na svém sídle v Mníšku pod Brdy postupně výslech obou svědků nehody, lokaje Jana Duška a kočího Matěje Bubníka. Prvnímu z nich položil celkem šestnáct, druhému dvanáct otázek. Oba byli nejprve dotázáni na jméno a stáří, komu jsou poddáni a zda nebyli někým předem instruováni, jak mají vypovídat, což oba rezolutně popřeli. Na otázku, co jim je povědomo o hádce mezi nebožtíkem Zňovským a jeho nevlastním synem, vypověděli shodně, že se oba šlechtici cestou ve voze německy hádali, kočí upřesnil, že na sebe začali křičet u Osečan. Ani jeden ze svědků však německý jazyk neovládal a nebyl proto s to určit, kdo hádku vyvolal – jak poznamenal Bubník, oba rytíři „nejprv spolu pěkně rozprávěli“. Vypuknuvší hádka ale posléze vygradovala a vyústila v přímé fyzické násilí – vůz zastavil a došlo k bitce, při níž kordy obou šlechticů opustily pochvy. Z hlediska

¹⁰¹ SOA Praha, Sbirka matrik, sign. M 23-1, č. 5 (Křestní, oddací a úmrtní matrika ř.k.f.ú. Sedlčany z let 1690–1721), nestr. („Anno 1719, April 21. Pohřben jest při chrámě Páně s[vatě]ho Martina v cryptě ur[ozený] a statečný rytíř P. Jan Zíňovský z Korkyně, pán na Dětkově a kraje tohoto král[ovský] hejtman, který dne 18. April okolo hodiny 9. večerní u Církvičky vedle Božího umučení na cestě od svého syna pastorního probodnutý v noze byl, po daném znamení lítosti nad svými hříchy v Pánu usnul. Leží v počtu 4. v sklípku s[vatě]ho Martina“).

¹⁰² Ignác Rudolf byl vnukem pražského staroměstského koželuha a obchodníka Serváce Engela, nobilitovaného v roce 1651 a do rytířského stavu povýšeného o sedm let později; stav říšských svobodných pánů byl udělen Ignácovi otci, rovněž Servácovi, v roce 1667.

¹⁰³ NA, SM, sign. Z 33/7, inv. č. 4187, kart. 2599.

posouzení zavinění bylo samozřejmě důležité zjistit, který z nich se zbraně chopil jako první. Oba svědci však shodně vypověděli, že nemají ponětí, přičemž Dušek poukazoval na skutečnost, že už byla noc. Shodli se nicméně na tom, že jako první byl raněn mladý pán, podle Duška dostal ránu „přes nos“, Bubník průběh události komentoval poněkud obšírněji slovy: „*On nejprv utíkal a neb[ožtík] ho chytil a pravil, že ho dá do šatlavy. Když na něho neb[ožtík] křičel s hurtem, on jen vždy odpovídal Jesus Maria, to jsem rozuměl, sice nic*“.

V okamžiku, kdy byl raněn, převzal Jan Václav Rodr iniciativu. Jak potvrdil Dušek, žádnou další ránu už neutřžil, naopak, jak se oba služebníci shodli, vykroutil Zňovskému jeho tesák a zlámal jej. Půtka nicméně i navzdory tomu pokračovala a tentokrát to byl mladý nevlastní syn, který svému otčímovi brzy nato zasadil výše popsanou ránu, po níž se podle lokajova svědectví Jan Jiří Zňovský opřel o kolo a asi během hodiny skončil. Ke klíčové otázce, jakým způsobem byla smrtelná rána zasazena, se však opět nedokázal ani jeden ze svědků vyjádřit. „*To já nevím, když jsou tak za sebou běhali, jak on neb[ožtík] tu ránu do nohy dostal*“, uvedl Dušek. Bubník podobně neurčitě poznamenal, že „*bylo tma a oni se tahali*“. Také opakované naléhání, aby pod hrozbou postihu pravdivě vypověděli, kdo začal hádku a kdo první vytáhl zbraň, nepřineslo kýžený účinek, oba sloužící se dušovali, že nic víc nevědí.

Pražské místodržitelství, kterému byl zápis o výsledku odeslán, pochopitelně také nebylo s jeho obsahem spokojeno, neboť z něj skutečně nevyplynulo, zda má být jednání Jana Václava Rodra považováno za vraždu, zabití v souboji či za nutnou obranu. Proto poslalo hejtmanovi obratem instrukci, v kterých věcech svědkové „*lépěji examinováni býti mají*“. Oba muži byli proto 9. května v Mníšku vyslechnuti znovu a bylo jim položeno patnáct, respektive sedmáct otázek, vesměs totožných či podobných jako při výsledku prvním. Jeden i druhý důrazně popřeli, že by po prvním svědectví byli vystaveni nějakému nátlaku a ovlivňování – Dušek takřka nedůtklivě poznamenal „*Já bych se taky nedal navýst, dyť mám svůj rozum*“, Bubník (tentokrát v zápise uveden jako „Budník“) suše prohlásil, že o tom „*s žádným nemluvil*“. Je nicméně pozoruhodné, že oproti výsledku prvnímu si na některé věci přeci jen rozpomněli. Nelze proto vyloučit, že ve skutečnosti byli s průběhem události obeznámeni mnohem podrobněji, nehodlali se ale, dokud to bylo byt' jen trochu možné, žádným způsobem vměšovat do panských sporů.

Pravda, ani tentokrát z nich krajský hejtman nevypáčil odpověď na otázku, kdo začal hádku, vedoucí postupně k násilnému konfliktu. Jak Dušek, tak Bubník svorně poukázali na to, že oba šlechtici mluvili německou, jim neznámou řečí. Svobodný pán z Engelflusu jim na tomto místě připomněl,

že při prvním výslechu uvedli, že chtěl dát Jan Jiří Zňovský svého nevlastního syna v Sedlčanech vsadit do vězení, takže něčemu rozumět přeci jen museli. Soudě dle jejich reakce však šlo skutečně o ojedinělou českou větu, určenou služebnictvu, jinak prý spolu šlechtici opravdu mluvili pouze německy. „*Oni k sobě ani za mák česky nemluvili*“ opakoval Bubník, zatímco podle Duška zazněla čeština až na začátku rvačky, a to „*když z vozu skočili, křičel neb[ožtík] stůj a držte ho*“. Na otázku, zda splnil Zňovského pokyn, však reagoval záporně a na vysvětlenou dodal, že Rodr „*by se taky byl nedal, neb jsou oba hned za sebou skočili a tu se tahali*“. Důležitou informaci však vyslovil Bubník, když byli znovu tázáni, kdo první vytáhl kord. Zatímco lokaj znovu opatrně uvedl „*To já nemohu vědět, když tma bylo a od jednoho k druhému já jsem běhal*“ a i na opakovanou výzvu, aby se vyvaroval případného trestu a pravdivě odpověděl, reagoval monotónním popřením „*Nemohu vědět, aby mně třebas tu hned Bůh na tom místě trestal*“ spojeným s dodatkem „*On druhý mohl lípe vidět*“. Kočí tentokrát vysloveně uvedl, že jako první vytáhl kord nebožtík Zňovský, a to hned ve chvíli, kdy skočili z vozu.

Oba svědci se každopádně znovu shodli na tom, že vzápětí po Janu Jiřím Zňovském tasil svou zbraň i Jan Václav Rodr. „*Jak jsou oni z vozu skočili, já hned taky mezi ně skočil a oni již měli oba kordy vytažené*“, uvedl lokaj Dušek a z opatrnosti znovu připomněl, že nemá ponětí, který z nich ho vytáhl dříve. Soudě dle výpovědi obou svědků došlo následně ke krátkému souboji, při kterém se Dušek snažil rozvášněné šlechtice dostat od sebe, zatímco Bubník zůstal u koní a ve tmě nic neviděl, pouze slyšel „*kordy cinkat*“. Brzy na to dostal Rodr onu již při prvním výslechu zmíněnou ránu přes nos, načež podle Duška „*on hiršhenker nebožtíkovi vytrhl a jej do země strkaje na 4 kusy zlámal*“. Lokaj však opět nebyl schopen říci, kdo v tuto chvíli inicioval pokračování pŕtky, jen poznamenal, že „*oni hned zase v sobě byli a tu hned neb[ožtík]ránu dostal*“. Z výpovědi kočího naproti tomu plyne, že krev stále ještě více pěníla Zňovskému, který skočil za mladým „*a potom hned nato skřikl Jesus Maria, již je po mně, a mladej pravil Nic to nejní*“. Tím konflikt skončil. Podle lokaje se pak zraněný „*po-depřel na kolo a pravil, již jsi mně spravil, nato mladej odešel*“, kočí zase reprodukoval komentář pochybného vítěze rvačky, který „*sobě z vozu sebral věci a pravil mně když odcházel, Vidiš, já ho vždycky nechával, a když nechtěl jináče mít*“.

Ať tak či onak, vyšetřování naprosté jasno do celé záležitosti nevneslo a celá věc byla zřejmě odložena ad acta. Tím spíše, že hlavní přeživší aktér Jan Václav Rodr z Feldburku uprchl ze sedlčanského děkanství, na které se po vraždě uchýlil, neznámo kam. Ovdovělá Marie Alžběta Zňovská z Löwenfelzu tak ztratila nejen manžela, ale de facto i syna. Navíc se musela potýkat i s potížemi ekonomickými, protože se svými nároky

proti ní vystoupil Petr Eusebius Radecký z Radče, od něhož si oba manželé půjčili v roce 1713 částku 2.000 zlatých na šestiprocentní úrok. Marie Alžběta proto provedla inventarizaci Janovy pozůstalosti, kterou zaslala 20. srpna 1719 již zmiňovanému krajskému hejtmanovi Ignácovi z Engelfusu. Podle ní po manželovi zůstalo všeho všudy pár kusů ošacení, jedny kapesní a jedny nástěnné hodiny, dvě pušky, z nichž ovšem pouze jedna byla použitelná, a jeden pár pistolí. Naproti tomu dluhy včetně nákladů na pohřeb dosáhly celkové částky 2.850 zlatých. Největším věřitelem byl již zmíněný Petr Eusebius Radecký, menší částky měl ale Jan Jiří půjčené i od petrovického žida, radičského probošta a votického a smilkovského hejtmana.¹⁰⁴ A tak nakonec Marii Alžbětě nezbylo, než sáhnout ke krajní variantě a prodat celý dědkovský statek.

Došlo k tomu 3. dubna 1721, kdy vdova Zňovská uzavřela smlouvu s Cecilíí Matyldou Haugvicovou z Biskupic, rozenou Binago. Předmětem prodeje byly „*ves Dětkov a ves Votětičky řečené, v kraji vltavským ležící, se všemi grunty, sedlskými chalupami, lidmi poddanými osedlými i neosedlými, přítomnými i nepřítomnými, zběhlými a kdekoliv se zdržujícími, tj. se všemi a odkudkoliv propuštěnými, jakž obzvláštní registřík od paní prodávající stvrzený vykazuje, se všemi povinnostmi, platy stálými, robotami, jednou krčmou vejsadní, polmi a rolmi osetými i neosetými, ladem ležícími aneb zarostlými, lukami, jedním mlejnem, rybníky, všelijakými vodotočinami a tům podobný struhami, s dvorem jedním panským v Dětkově, v něm se vynacházejícím hovězím, ovčím a černým dobyttem, co se dle veš jmenovaného registříku vynachází, pastvami, pastviště, průhony, důhony, občinami, cestami, ve všech mezích a hranicích, a lom kamene vápenatého*“, cena byla dohodnuta na 11.000 rýnských zlatých, z nichž 2.500 splatila kupující hned, dalších 3.200 padlo na umoření dluhů (mezi dlužnými částkami se uvádí i 1.000 zlatých, zapsaných „*Mariji Anně slečně Zňovské z Korkyně*“, sestře zabitého Jana Jiřího), zbytek měl být uhrazen ve standardní lhůtě dle zemského práva, tj. ve třech letech a osmnácti nedělích. Smlouva pak byla dne 25. června zapsána i do zemských desk.¹⁰⁵

S Janem Jiřím zplodila Marie Alžběta z Löwenfelzu celkem šest dětí. Již výše byli zmíněni dva první synové, Jan Antonín, narozený v roce 1697 a sloužící jako chlapec u pražského arcibiskupa, a Jan Josef, narozený v roce 1700. Zatímco o prvním z nich není nic víc známo a lze předpokládat, že se vysokého věku nedožil, osobou Jana Josefa pokračoval rod Zňovských z Korkyně dále – jeho osudy budou ještě stručně zachyceny

¹⁰⁴ NA, SM, sign. Z 33/4, inv. č. 4187, kart. 2599.

¹⁰⁵ NA, DZV 496, fol. H 18v – H 21r.

níže. Další čtyři děti již s největší pravděpodobností přišly na svět v Dědkově – výslovně je to alespoň doloženo o dceři Anně Barboře, narozené zřejmě v roce 1707.¹⁰⁶ Ta se 22. listopadu 1724 provdala v pošumavském Čachrově za tamního pána, již postaršího šlechtice Oldřicha Benjámina Ehrenfrieda Fruveina z Podolí.¹⁰⁷ Její choť, kterému kromě Čachrova patřily také Březí, Nemilkov a Tvrdoslav, se narodil 31. prosince 1670 v Plané u Radnic jako páté dítě Karla Fruveina z Podolí († 1695), později pána na Kolinci, Podolí a Ujčíně, a jeho první manželky Kateřiny Ludmily Baullerové z Hohenburgu († po 1678). Poprvé byl ženat s Kateřinou Dorotou Milíčovskou z Braunberga († 1723).¹⁰⁸ S ohledem na skutečnost, že Oldřich a Anna Barbora byli ve vzájemném vztahu švagrovství druhého stupně dotýkajícího se třetího, musela být k jejich sňatku vydána papežská dispens.

Poté, co Anně Barboře zemřeli postupně 28. ledna 1736 jediná dcera Marie Anna a 15. listopadu 1739 i manžel Oldřich Fruvein,¹⁰⁹ stal se jejím druhým manželem rovněž novopečený vdovec, rytíř Jan Ignác Vilém Koc z Dobře na Hlavňovicích. Svatební obřad se konal 19. června 1741 v chrámu Páně ve Velharticích.¹¹⁰ Jan Ignác Vilém byl synem Františka Diviše Koce na Hlavňovicích († 1718) a Anny Alžběty Jakardovské ze Sudic. Narodil se 22. července 1709 v Hlavňovicích, pokřtěn byl 31. července ve Velharticích.¹¹¹ Již od roku 1731 byl ženat se svobodnou paní Konstančíí Barborou von Sauer († 1740), která mu porodila osm dětí. S druhou chotí, se kterou vyženil Nemilkov, se již dalších potomků nedočkal. Anna Barbora Kocová z Korkyně zemřela 25. března 1760 na zámku v Hlavňovicích a byla pohřbena ve Velharticích,¹¹² kde po jejím boku posléze spo-

¹⁰⁶ NA, Wunschwitz, inv. č. 1405, kart. 44. Tomuto datu odpovídá i dále citovaný údaj velhartické matriky, podle níž zemřela Anna Barbora v březnu 1760 ve věku 52 let.

¹⁰⁷ SOA Plzeň, Matriky, sign. Čachrov 1 (Oddací a úmrtní matrika ř.k.f.ú. Čachrov z let 1720–1784), s. 5.

¹⁰⁸ Genealogické vztahy viz blíže NA, Dobřenský, inv. č. 258 (Fruvein z Podolí).

¹⁰⁹ SOA Plzeň, Matriky, sign. Čachrov 1, s. 11 a 20.

¹¹⁰ SOA Plzeň, Matriky, sign. Velhartice 8 (Křestní, oddací a úmrtní matrika ř.k.f.ú. Velhartice z let 1741–1770), s. 326.

¹¹¹ SOA Plzeň, Matriky, sign. Velhartice 6 (Křestní a úmrtní matrika ř.k.f.ú. Velhartice z let 1702–1740), fol. 52r.

¹¹² SOA Plzeň, Matriky, sign. Velhartice 8, s. 544 (pod jménem Anna Marie).

činul i Jan Ignác, zemřelý v říjnu 1779. Ten se mezitím stačil ještě potřeťi oženit s Alžbětou Horovou z Ocelovic († 1808).¹¹³

Další tři děti Jana Jiřího a Marie Alžběty nikterak výraznou stopu v dějinách nezanechaly – třetí syn Karel sloužil prý jako chlapec u knížat z Darmstadtu v italské Mantově, dcera Dorota, narozená v roce 1710, snad na zámku ve Smilkově, který měli její rodiče tehdy propachtovaný, zemřela 4. března 1713 a byla pohřbena v arnoštovickém kostele. O nejmladším synovi Tadeášovi není známo vůbec nic.¹¹⁴

Marie Alžběta Zňovská z Löwenfelzu zemřela 9. srpna 1729 ve svém bytě v Klatovech.¹¹⁵ Veškerý svůj movitý majetek, nacházející se z větší části právě v tomto bytě darovala před svou smrtí dceři Anně Barboře. Zmíněný majetek převzal ale plzeňský krajský úřad jako depozitum, neboť dědické nároky mohly uplatňovat i další Mariiny děti. Anna Barbora se pak několik let opakovaně dožadovala vydání zmíněného, velmi skrovného dědictví. Součástí její vytrvalé snahy byla i dohoda s oběma žijícími bratry, plnorodým Janem Josefem, v té době poručíkem u regimentu hraběte Wallise, a polorodým Tadeášem Josefem Roderem z Feldburku, kteří se v letech 1736–1737 písemně vzdali všech nároků.¹¹⁶ Zbylí sourozenci byli již tu dobou očividně po smrti. Pozůstalostní řízení nebylo nicméně docela skončeno ani v roce 1743, kdy se Anna Barbora, Jan Josef a Tadeáš Josef dožadovali u deskových úředníků odpuštění dědických poplatků s ohledem na nicotnou hodnotu zděděného majetku.¹¹⁷

Míra neštěstí, jež měla rodinu Zňovských z Korkyně postihnout, se ovšem zabitím tří synů Bohuslava Řehoře (respektive čtyř při započítání v mládí zahynulého Bohuslava, možná dokonce pěti, zahynul-li na bojišti násilnou smrtí i Jiří) ještě zcela nevyčerpala. Tragický osud čekal v další generaci také Josefa Václava, jediného syna a dědice v roce 1708 zavražděného

¹¹³ Viz NA, Dobřenský, inv. č. 371 (Hora z Očelovic), 473 (Koc z Dobře).

¹¹⁴ Údaje o dětech Jana Jiřího Zňovského a Marie Alžběty z Löwenfelzu soustředili NA, Wunschwitz, inv. č. 1405, kart. 44, a Dobřenský, inv. č. 1299. Úmrtí dceři Doroty (ovšem bez uvedení jména) je zaznamenáno v arnoštovické matrice, viz SOA Praha, Sbírka matrik, sign. M 26-2/2 (Křestní, oddací a úmrtní matrika ř.k.f.ú. Arnoštovice z let 1692–1718), fol. 108v a 136r.

¹¹⁵ NA, Dobřenský, inv. č. 1299, bez udání denního data též Wunschwitz, inv. č. 1405, kart. 44.

¹¹⁶ NA, SM, sign. Z 33/10, inv. č. 2599, kart. 1039.

¹¹⁷ NA, DZV 481, fol. N 25r – 25v.

Václava Michala. Jak již bylo uvedeno, byl mladík zprvu pod poručnictvím strýce Jana Jiřího, rodinné vztahy však, patrně i pod vlivem matky Anny Kateřiny, nebyly nejlepší. Zřejmě proto uzavřel Josef Václav již ve svých devatenácti letech manželství, které mu přineslo vytouženou samostatnost. Jeho vyvolenou se stala zhruba o deset let starší Anna Freydenbergerová z Habelsbergu, dcera Ferdinanda Arnošta Freydenbergera (zemřel po 1692) a jeho druhé manželky Anny Vrochyňové z Reptu.¹¹⁸ K obřadu došlo 18. května 1712 na pražském Novém Městě, na zvláštní povolení konzistoře se svatba konala v kapli zdejší radnice.¹¹⁹ Mladý Žňovský se pak ujal skrovného otcovského dědictví a své osamostatnění dal najevo i formálním slibem dědičné věrnosti, požadovaným zemským právem od dospělých příslušníků šlechtických rodů. Složení tohoto slibu povolil Josefovi v roce 1713 sám císař Karel VI. a informoval o tom listem datovaným 22. srpna ve Vídni i české místodržící. Josef měl ale nejprve předložit svůj křestní list, který skutečně místodržícím zaslal 9. září.¹²⁰

Podobně jako jeho otec, ani Josef Václav si své první manželství dlouho neužil. Anna zemřela již 30. listopadu 1713 v Praze na Novém Městě v domě U Pejřů na mor a byla pohřbena u svatého Martina.¹²¹ Morová rána skolila vzápětí i jediné dítě mladého páru, dceru Terezii Františku Annu, narozenou rovněž v tzv. Pejrovském domě a pokřtěnou u svatého Martina 15. července 1713.¹²² Mladíček vdovec ovšem nijak zvlášť dlouho netruchlil a 15. května 1714 se u svatého Štěpána na Novém Městě ože-

¹¹⁸ NA, Wunschwitz, inv. č. 273, kart. 9 (Freidenberger z Habelsbergu). Podle zde shromážděných údajů seděl Ferdinand Arnošt v Předlicích a Sezemicích v litoměřickém kraji, zemřel však v Praze a byl pohřben u svatého Vojtěcha. Annin věk lze odvodit z jejího níže citovaného úmrtního zápisu, podle kterého zesnula v roce 1713 ve věku 28 let – narodila se tedy někdy kolem roku 1685.

¹¹⁹ AHMP, Sbírka církevních a civilních matrik, sign. ŠT O 2 (Oddací matrika ř.k.f.ú. sv. Štěpána z let 1664–1735), fol. 238v.

¹²⁰ NA, SM, sign. J 21/Z 28, inv. č. 1544, kart. 1039.

¹²¹ AHMP, Sbírka církevních a civilních matrik, sign. MAR Z 2 (Úmrtní matrika ř.k.f.ú. sv. Martina ve zdi z let 1671–1734), s. 94 – příjmení zemřelé zde ve tvaru „Zinkovská“.

¹²² Narození Terezie viz AHMP, Sbírka církevních a civilních matrik, sign. MAR N 3 O 3 (Křestní matrika ř.k.f.ú. sv. Martina ve zdi z let 1695–1734), fol. 162r. Úmrtní zápis se ve svatomartinských matrikách nenachází. Údaj, že zemřela krátce po matce, zachytil NA, Wunschwitz, inv. č. 1405, kart. 44 („Obijt in cunis brevi post Matrem“).

nil s Ludmilou Salomenou Běšínovou z Běšin; svatební veselí se konalo v domě rytířů Běšínů v Pasiřské ulici.¹²³ Ludmila Salomena, narozená v poslední čtvrtině 17. století v Hřešihlavech, byla dcerou Jana Tobiáše Běšina z Běšin na Hřešihlavech a Terešově († 1715) a Františky Veroniky Dlouhovské z Dlouhé Vsi.¹²⁴ Opět se tu projevilo jakési dědičné zatížení Žňovských – Ludmila Salomena byla totiž již v té době rovněž vdovou. Poprvé se provdala 11. února 1706 ve svatoštěpánském kostele za Jana Ferdinanda Renšpergera z Renšpergu.¹²⁵ Její choť, vdovec po Kateřině Anně Štěnovské z Kadova († 1705), s níž se dočkal dvou synů a předčasně zemřelé dcery, zastával stejně jako jeho otec úřad hejtmana rakovnického kraje. V něm byl císařem naposledy potvrzen na počátku roku 1710. S ohledem na skutečnost, že v srpnu téhož roku převzal úřad František Karel Vančura z Řehnic na Slabcích, lze soudit, že Jan Ferdinand zemřel právě v roce 1710. Pohřben byl v kostele ve Skřivanech.¹²⁶ Jeho manželství s Ludmilou Salomenou zůstalo bezdětné.

Jeví se dosti pravděpodobné, že právě sňatek vylepšil finanční situaci Josefa Václava, který toho po otci, jak už bylo řečeno, moc nezdedil. Hned následujícího roku totiž mohl koupit od Marie Kateřiny Hozlauerové z Hozlau, rozené z Lechfeldu, dvůr ve Velké Mořině, patřící mezi tradiční karlštejnská léna. Transakce ale neproběhla zcela hladce a Josef musel prodávající důrazně upomínat o plnění smluvních podmínek.¹²⁷ V roce 1715 oslavil také v Běšinském domě v Pasiřské ulici narození prvorozeného syna, který při křtu v novoměstském kostele svatého Štěpána obdržel 11. dubna jména Jan Kristián Antonín.¹²⁸ Dítě však zemřelo již 23. června téhož roku¹²⁹ a další potomky již Ludmila Salomena svému muži neporodila.

¹²³ AHMP, Sbírka církevních a civilních matrik, sign. ŠT O 2, fol. 258r.

¹²⁴ NA, Dobřenský, inv. č. 50 (Běšin z Běšin).

¹²⁵ AHMP, Sbírka církevních a civilních matrik, sign. ŠT O 2, fol. 194r.

¹²⁶ Rodopisné údaje o Renšpergarech viz NA, Dobřenský, inv. č. 870 (Renšpergár z Renšperku). Datum úmrtí Jana Ferdinanda sice neuvádí, a to ani přibližně, lze je však výše popsáním způsobem odvodit z materiálů vztahujících se k úřadu krajských hejtmánů, uložených v NA, SM, sign. K 26/1, inv. č. 1605, kart. 1132.

¹²⁷ Viz SM, sign. Z 33/6, inv. č. 4187, kart. 2599.

¹²⁸ AHMP, Sbírka církevních a civilních matrik, sign. ŠT N 4, fol. 315r.

¹²⁹ AHMP, Sbírka církevních a civilních matrik, sign. ŠT Z 1, fol. 323r. Jako příčina smrti je uveden psotník, což je povšechný termín, za kterým se může skrývat celá řada rozličných dětských chorob.

Mladý Žňovský se posléze uchýlil v zemské správě a stal se radou při úřadu nejvyššího pražského purkrabství. Nejednalo se jistě o post špičkový, ale na druhou stranu určitou společenskou prestiž a finanční příjem svému nositeli nepochybně zajišťoval. Nastoupení služební kariéry vedlo Josefa Václava posléze k tomu, že mořinský dvůr prodal a opět se zařadil mezi početnou skupinu nižších šlechticů, majetkově i životním stylem zcela spjatých s prostředím hlavního města. Zde ho také zastihla smrt, když byl 18. června 1724 „*zabit od tambora Regementu Skinského v domě vedle seminárium s[vatě]ho Benedikta na Starém Městě a odtud odvezený k své p[ani] manželce do domu U Bundů*“. Pohřben byl následujícího dne do společné kostelní krypty u svatého Štěpána.¹³⁰ Proč byl od sedmnáctiletého, ze Saska pocházejícího vojenského bubeníka Gotfrida Fischera proboden kordem, není známo.¹³¹ Zcela zjevně se ale jednalo o úkladnou vraždu a trestající spravedlnost se v tomto případě ukázala být velmi pohotovou. Již 24. června přinesly noviny Pragerischer Zeitung zprávu, že „*včerejšího dne ráno okolo sedmé hodiny jeden bubeník od zdejšího osazení na popravní místo vyveden a mečem na hrdle trestán byl, protože minulou neděli odpoledne urozeného a statečného rytíře pana Jozefa Žňovského z Korkyně a Cholovic, nejvyššího burggrabství radu v Království českém předsevzatě kordem probodl a zabil*“.¹³²

Jakkoli ji smrt jediného žijícího potomka nepochybně zasáhla, neopomněla se Josefova matka Anna Kateřina Žňovská z Vrábí obrátit listem z 24. července 1724 na české místodržitelství s žádostí, aby jí byla zpřístupněna staroměstským hejtmanem zapečetěná synova pozůstalost, která sestávala pouze z movitostí, přičemž argumentovala tím, že se „*při též pozůstalosti nic takového, coby královskými tckami zemským se řídilo, nevynachází, nýbrž pak toliko některé zavedené do procesu spisy, jižto tyto dni termíní vychází, dosavad zapečetění jsou*“.¹³³ Ujetím se synovy pozůstalosti však zkrátila práva své snachy Ludmily Salomeny, která svému manželovi v roce 1720 půjčila 1.000 rýnských zlatých, jež jí do té doby nebyly vráceny. Navíc mezi převzatými věcmi byly i dvě obligace Pavla Hynka Derfla, svědčící Ludmile Salomeně a znějící rovněž na 1.000 zlatých. Anna Kateřina také bez skrupulí nechala na své snaše uhrazení nákladů na Josefův pohřeb.

¹³⁰ AHMP, Sbírka církevních a civilních matrik, ŠT Z I, fol. 415v.

¹³¹ Podrobnosti o Josefově smrti uvádí NA, Wunschwitz, inv. č. 1405, kart. 44. V rozporu s matričním zápisem však uvádí, že pohřeb se konal až 20. června.

¹³² Citováno podle NA, Wunschwitz, inv. č. 1405, kart. 44.

¹³³ NA, SM, sign. Z 33/9, inv. č. 4187, kart. 2599.

Ludmila Salomena, osudem již celkem ošlehaná, se ale nemínila nechat ošdit, tím spíše, že se 17. září 1725 ve svatoštěpánském kostele do třetice provdala za rytíře Jana Jiřího Bořka-Dohalského z Dohalic.¹³⁴ Zažalovala proto svou ex-tchyni u nejvyššího purkrabského soudu a vysoudila na ní jak zmíněnou částku i s úroky, tak náklady na manželův pohřeb. Anna Kateřina se proti rozsudku odvolala, a když se řízení začalo neúměrně protahovat, obrátily se obě dámy na Václava Vratislava, hraběte Bořka-Dohalského z Dohalic se žádostí o smírné zprostředkování. Nakonec paní Zňovská postoupila své někdejší snaše pohledávku 1.300 zlatých za paní Karolínou Michnovou a Ludmila Salomena se na oplátku vzdala všech dalších nároků, včetně úroků, které ke dni uzavření smíru vyšplhaly už na 585 zlatých. 2. června pak Ludmila Salomena informovala o uzavření smíru úřad desk zemských.¹³⁵

Ludmila Salomena Bořek-Dohalská z Běšin zemřela 26. května 1752 na Novém Městě v domě U Truhlářů a byla pohřbena ve společné kryptě kostela svatého Vojtěcha.¹³⁶ Její třetí manželství, stejně jako to první, zůstalo bezdětné. Její poslední choť Jan Jiří Bořek-Dohalský z Dohalic, syn Kryštofa Leopolda Bořka-Dohalského z Dohalic na Odlochovicích († 1706) a jeho čtvrté manželky Kateřiny Evy Talackové z Ještětic († 1729), zemřel 16. října 1771 v domě U Haužviců (č.p. 539), rovněž na Novém Městě a byl pohřben u svatého Štěpána. Podle příslušného zápisu zemřel ve věku sedmdesáti let, jako příčina smrti jsou uvedeny kolika a stáří.¹³⁷

Josefem Václavem vymřela v roce 1724 primogenitura Zňovských; dále ale přežívala mladší větev, reprezentovaná výše již zmíněným Josefovým bratrancem Janem Josefem, narozeným v roce 1700. Ten sloužil zprvu v armádě a dosáhl hodnosti korneta, nižšího důstojníka u lehké jízdy, a později hejtmana u regimentu hraběte Wallise. Posléze ale vstoupil i on do šlépějí svých předků a příbuzných a pokusil se zajistit si lepší budoucnost sňatkem. A nebyl by to snad ani Zňovský, aby si nevybral vdovu. V jeho případě šlo o Annu Terezii Apolonii z Hartliebu, ovdovělou

¹³⁴ AHMP, *Sbírka církevních a civilních matrik*, sign. ŠT O 2, fol. 373r.

¹³⁵ ANM, *Genealogická sbírka H*, kart. H 30, z Korkyně Znějovský.

¹³⁶ AHMP, *Sbírka církevních a civilních matrik*, sign. VO Z 2, s. 440. Podle zápisu zemřela ve věku devadesáti let, ze souvislosti ovšem vyplývá, že dožitý věk byl ve skutečnosti podstatně nižší.

¹³⁷ AHMP, *Sbírka církevních a civilních matrik*, sign. ŠT Z 3 (Úmrtní matrika ř.k.f.ú. svatého Štěpána z let 1771–1784), s. 40. Základní údaje o Janu Jiřím a jeho rodičích přináší též NA, Dobřenský, inv. č. 194 (Dohalský z Dohalic).

Pentenriederovou z Adelshausen. Její otec Jan z Hartliebu († 1742) obdržel český rytířský stav v roce 1723, matkou byla Anna Zuzana Lamersová z Liebspringu.¹³⁸ Poprvé se Anna Terezie provdala 14. listopadu 1728 v staroměstském chrámu Panny Marie před Týnem za Jana Kašpara Pentenriedera z Adelshausen,¹³⁹ který patřil stejně jako ona k přistěhovalecké šlechtě – narodil se v bavorském Straubingu a jeho stejnojmenný otec obdržel český inkolát a potvrzení rytířského stavu teprve v roce 1728.¹⁴⁰ Byl pánem drobných západočeských statků Lužany, Skočice a Vlčí, již 9. dubna 1734 zemřel ale na svém sídle v Lužanech, ve věku osmatřiceti let.¹⁴¹ Z tohoto manželství vzešli synové Jan Václav a Antonín Josef a dcera Anna Františka.

Druhý Annin sňatek s Janem Josefem Zňovským se odehrál 30. července 1737 v Čachrově, zapsán byl nicméně, s ohledem na sídlo nevěsty, do matriky přeštické farnosti.¹⁴² Právě díky tomuto manželství se Jan Josef Zňovský dostal k určitému majetku a teprve v tomto okamžiku, ve chvíli, kdy mu táhlo už na čtyřicátý rok, dostalo smysl splnění povinnosti, ukládané českým šlechticům Obnoveným zemským zřízením, respektive Deklaratorii a novelami, tj. složení slibu dědičné věrnosti. Císař Karel VI. mu povolil, aby tento akt mohl provést před českými místodržícími, o čemž je milostivě zprávil listem datovaným 10. února 1738 ve Vídni. K vykonání přísahy došlo vzápětí, neboť již 20. února o něm místodržitelství informovalo úředníky zemských desk.¹⁴³ Shodou okolností hned následující den (21. února) je uveden jako datum ve smlouvě, kterou Jan Josef, tehdy císařský lajtnant, a jeho choť koupili v rámci rozprodeje předluženého panství Bystřice nad Úhlavou, patřícího hraběti Karlovi Jáchymovi Brezdovi, zboží Klenová za sumu 31.477 zlatých a 19 krejcarů. Kontrakt byl následně 20. března vložen do zemských desk.¹⁴⁴

¹³⁸ NA, Dobřenský, inv. č. 323 (Hartlieb).

¹³⁹ AHMP, Sbírka církevních a civilních matrik, sign. TÝN O 3 (Oddací matrika ř.k.f.ú. Panny Marie před Týnem z let 1716–1770, fol. 75r – 75v).

¹⁴⁰ NA, Dobřenský, inv. č. 767 (Pentenrieder).

¹⁴¹ SOA Plzeň, Matriky, sign. Přeštice 2 (Křestní, oddací a úmrtní matrika ř.k.f.ú. Přeštice z let 1722–1756), s. 785.

¹⁴² SOA Plzeň, Matriky, sign. Přeštice 2, s. 571.

¹⁴³ NA, SM, sign. J 21/Z 28, inv. č. 1544, kart. 1039.

¹⁴⁴ NA, DZV 506, fol. K 14r – K 17v.

O tom, že se manželé Zňovští na klenovský zámek neprodleně přestěhovali, svědčí nejlépe skutečnost, že již 13. dubna 1738 se jim zde narodilo prvorozené dítě, syn, který při křtu o dva dny později obdržel jméno Oldřich Josef (po svém strýci a zároveň kmotru Oldřichu Fruveinovi z Podolí). Radost ale velmi záhy vystřídal zármutek, neboť dítě zemřelo již ve věku necelých dvou týdnů a bylo pochováno 27. dubna.¹⁴⁵ Již o rok později, 19. července 1739, přišel na Klenové na svět další syn. Opět obdržel jméno Oldřich, jež se rodičům zjevně zalíbilo – celým jménem byl 22. července pokřtěn jako Jan Oldřich Tadeáš Josef.¹⁴⁶ Následovala dcera Marie Anna Vincencie, narozená 3. března 1742 a téhož dne pokřtěná.¹⁴⁷ Skutečnost, že křest následoval oproti zvyklostem ve šlechtických rodinách neprodleně, signalizuje, že tento třetí porod (pro matku celkem již šestý) proběhl komplikovaně, že dítě bylo slabé a hrozilo akutní nebezpečí jeho úmrtí. Zápis o jeho úmrtí není sice v matrice obsažen, nepochybně ale Marie Anna záhy po narození, patrně ještě téhož dne, skutečně zemřela. Neobjevuje se totiž mezi dětmi, nad nimiž převzal Jan Josef v roce 1743 poručenství, respektive kuratelu.¹⁴⁸ Co více, vzápětí po porodu zemřela v důsledku vyčerpání i sama rodička, Anna Terezie Apolonie Zňovská z Hartliebu. O tři dny později byla pak pohřbena v chrámu svatého Jana Křtitele v Janovicích nad Úhlavou.¹⁴⁹

Marie Anna zanechala dvě závěti. V první z nich, datované 28. ledna 1739 na Klenové, učinila Jana Josefa dědicem polovice svého majetku, druhou polovici odkázala svým dvěma nezletilým synům z prvního manželství. Drobné částky věnovala svému otci a dvěma sourozencům a založila fundaci 1.000 zlatých při kostele v Přešticích, kterou však kodicilem z téhož dne přenesla na čachrovských chrám, kde si přála být pochována.¹⁵⁰ Druhá závěť z 5. ledna 1741 se obsahově příliš neliší, pouze mezi dědice druhé poloviny Annina majetku byl zařazen výše zmíněný syn (Jan) Oldřich Zňovský a požadované místo posledního spočinutí bylo opět přeneseno, tentokrát prostě „*tu, kde osadou patří*“. Zrušena byla také fundace pro

¹⁴⁵ SOA Plzeň, Matriky, sign. Janovice nad Úhlavou 2 (Křestní, oddací a úmrtní ř.k.f.ú. Janovice nad Úhlavou z let 1729–1784), s. 139 a 991.

¹⁴⁶ SOA Plzeň, Matriky, sign. Janovice nad Úhlavou 2, s. 159.

¹⁴⁷ SOA Plzeň, Matriky, sign. Janovice nad Úhlavou 2, s. 177.

¹⁴⁸ NA, DZV 367, fol. G 14v – G 15r.

¹⁴⁹ SOA Plzeň, Matriky, sign. Janovice nad Úhlavou 2, s. 1012.

¹⁵⁰ NA, ÚDZ-L, inv. č. 2930, 2931, kart. 79; DZV 367, fol. F 15r – F 20v.

čachrovský svatostánek.¹⁵¹ Ustanovení tohoto druhého testamentu byla beze zbytku naplněna, pozoruhodné nicméně je, že po Annině smrti byla do desk zemských vložena její závěť první, tedy starší.¹⁵²

Nedosti na tragédii rodinné, Jan Josef Zňovský se vzápětí dostal i do zásadních problémů rázu ekonomického. Není pochyb o tom, že relativně dosti vysoká kupní cena se pohybovala v nejlepším případě na samé hranici možností Zňovských, tím spíše, že klenovské panství se nacházelo v poněkud zuboženém stavu a do jeho zvelebení bylo nutno investovat další nemalé prostředky. Na otázku, z jakých zdrojů potřebné finance pocházely, odpovídá mimo jiné dlužní úpis datovaný 25. dubna 1740 a do zemských desc vložený 13. března 1742 – v něm Jan Josef Zňovský přiznal, že mu Jan z Hartliebu, komorní rada, půjčil za účelem koupě a zvelebení klenovského statku 12.000 zlatých. Z toho polovina měla být úročena 6% a druhá polovina 5%.¹⁵³ Jenže právě smrt Jana z Hartliebu, jenž zemřel stejně jako jeho dcera v roce 1742 (10. června), ukázala naprosto jasně, že bez podpory vlivného a bohatého tchána není klenovský pán schopen dostát všem svým závazkům. Zřejmě okamžitě po tchánově smrti se Jan Josef ocitl pod silným tlakem znepokojených věřitelů a jeho předluženost nakonec vedla k tomu, že klenovské panství upadlo do kridy, jak se v 18. století nazýval konkurz. V březnu 1744 byli zemskými místodržícími jako zplnomocnění komisaři pro správu a prodej statku jmenováni František Václav Hochberg z Hennersdorfu a Ferdinand Jáchym z Rumerskirchen.

Zájem o koupi Klenové projeвили hraběnka Josefa z Engelu, rozená hraběnka ze Sinzendorfu, která byla ochotna zaplatit 20.000 zlatých, a také švagr Jan Josef z Hartliebu, který nabídl 24.000 zlatých. Pro finální licitaci v roce 1745 sehnal sice Jan Josef Zňovský dalšího zájemce, ten však nebyl schopen dokázat svou solventnost. O výhodnosti předložených nabídek měli sice sekvestoři statku pochybnosti, a to nejspíš oprávněné, další zájemce se už ale neobjevil. Nakonec se při licitaci podařilo vyhnat cenu zboží na 32.000 zlatých, za které je 12. července 1745 koupil Jan

¹⁵¹ NA, ÚDZ-L, inv. č. 2977, kart. 80.

¹⁵² NA, DZV 367, fol. F 15r – F 20v. Důvod vložení starší závěti tkví možná v tom, že novější poslední vůle neobsahuje avizované podpisy zůstavitelky a dvou svědků a připojeny nejsou, alespoň dnes, ani jejich pečeti.

¹⁵³ NA, DZV 439, fol. K 26v – K 28v.

Josef z Hartliebu.¹⁵⁴ Podle Dobřenského měl být sice Jan Josef Zňovský pánem na Klenové ještě v letech 1748–1762,¹⁵⁵ ve skutečnosti se ale již od poloviny čtyřicátých let 18. století připomínají jako zdejší páni Jan Josef z Hartliebu a posléze i jeho syn Jan Vojtěch.

Jan Josef Zňovský se po ztrátě Klenové zřejmě uchýlil na svůj drobný statek Kozlov na Havlíčkobrodsku, jehož držitelem rovněž byl (jako jeho majitel se připomíná již při narození mladších dvou dětí). Odpovídá tomu i znění matričního zápisu o jeho dalším sňatku, který uzavřel 17. července 1747 v Praze v novoměstském kostele svatého Jindřicha s Josefou Dubskou z Třebomyslic – zde je totiž uveden jako „urozený a statečný rytíř p[an] Jan Jozef Ziňovský z Kozlova a Karkyně“.¹⁵⁶ Je ovšem poněkud nejasné, jak (pokud vůbec) se mu podařilo Kozlov udržet během krizy. Ta totiž měla samozřejmě postihnout veškerý majetek předluženého šlechtice.

Ve světle všeho, co bylo výše uvedeno, těžko překvapí skutečnost, že Zňovského nová choť, Josefa Eva Lucie, dcera Kryštofa Ludvíka Dubského z Třebomyslic na Biskupicích († 1727) z jeho prvního manželství s Annou Salomenou Příchovskou z Příchovic, pokřtěná 1. července 1693 v Biskupicích,¹⁵⁷ byla již v okamžiku sňatku vdovou, a to dokonce dvojnásobnou. Poprvé se v roce 1711 provdala za bezmála o čtyřicet let staršího, třikrát již ovdovělého svobodného pána Leopolda Arnolda Odkolka z Újezdce († 1715), pána na Valči a Dalešicích, jemuž porodila tři

¹⁵⁴ *Kupní smlouva je v NA, DZV 585, fol. A 13r – A 15r. Dosti podrobné materiály k prodeji klenovského statku viz též NA, SM, sign. Z 33/4, inv. č. 4187, kart. 2599. Dějiny klenovského panství v 18. století by si jistě zasloužily podrobnější pozornost. Úlovec, Jiří: *Hrady, zámky a tvrze Klatovska*. Praha 2004, s. 119–120, se v hesle věnovaném Klenové o Zňovských ani Hartliebech vůbec nezmiňuje, uvádí jen hraběte Bredu a pak jako dalšího majitele (od roku 1744, což je údaj zjevně mylný) Roberta Smitha z Balroe. O doplnění se pokusil Starý, Marek: *Příspěvek k dějinám a držitelům hradu Klenová v 18. století. Minulostí Západočeského kraje* 41, 2006, s. 127–140.*

¹⁵⁵ NA, Dobřenský, inv. č. 1299.

¹⁵⁶ AHMP, Sbírka církevních a civilních matrik, sign. JCH O 7 (Oddací matrika ř.k.f.ú. sv. Jindřicha z let 1742–1770), s. 129.

¹⁵⁷ MZA Brno, E 67, inv. č. 10050 (Křestní, oddací a úmrtní matrika ř.k.f.ú. Biskupice z let 1674–1734), s. 381.

předčasně zemřelé děti.¹⁵⁸ Jejím druhým chotěm se pak v roce 1726 stal hrabě Václav Příbík Dejtn ze Stříteže († 1746).¹⁵⁹ Za pozornost jistě stojí, že Jan Josef Zňovský a Josefa Dubská byli vzdáleně spřízněni – třetí manželkou otce nevěsty a tedy její nevlastní matkou byla ženichova teta Alžběta Zňovská z Korkyně.¹⁶⁰

Jan Josef, který se pravděpodobně zanedlouho zbavil drobného kozlovského statku a přestěhoval se do Prahy, zemřel v létě 1766 na Starém Městě na akutní horečnaté onemocnění kůže a byl 15. července pochován v kryptě kostela Panny Marie na Louži. Tamtéž byla 28. února 1770 pohřbena i jeho druhá choť Josefa, zemřelá 26. února stářím.¹⁶¹ Zajímavé je, že ve své závěti datované 21. srpna 1769 zcela opomněla svého nevlastního syna – hlavním dědicem byl jmenován švagr Tadeáš Josef Rodr z Feldburku, dílčími odkazy byli obmyšleni příbuzní z rodu Dubských z Třebomyslic a další šlechtici, nevelké sumy byly vyhrazeny na pohřeb, zádušní mše a fundaci za rod Dubských u novoměstských kapucínů.¹⁶²

Další osudy rodu Zňovských lze jen obtížně sledovat. Dobřenský ve své genealogické sbírce končí Janem Josefem a uvádí jako jeho syny (bez jakýchkoliv dat) Jana Václava a Antonína¹⁶³ – ti se však ve skutečnosti, jak již bylo uvedeno, narodili jeho choti Anně Terezi z jejího prvního manželství s Janem Kašparem Pentenriederem z Adelshausen. Sedláček ve svém hesle o Zňovských v Ottově slovníku naučném uvádí, že Jan

¹⁵⁸ NA, Dobřenský, inv. č. 722a (Odkolek z Újezdce). Předchozími manželkami Leopolda Arnolda byly Marie Kateřina Kábová z Rybňan († 1669), Isabela Marie Barbora Poigerová z Poigu († 1698) a Anna Dorota z Kratzu, ovdovělá Mortaigne († 1710). Zápis o jeho sňatku s Josefou Evou Dubskou viz MZA Brno, E 67, inv. č. 10058, s. 30 (8. září 1711).

¹⁵⁹ MZA Brno, E 67, inv. č. 10058, s. 49 (23. června 1726).

¹⁶⁰ Neúplný rodokmen Dubských viz NA, Dobřenský, inv. č. 205 (Dubský z Třebomyslic).

¹⁶¹ AHMP, Sbirka církevních a civilních matrik, sign. PML Z 4 (Úmrtní matrika ř.k.f.ú. Panny Marie na Louži z let 1763–1770), fol. 9r a 24v. S ohledem na dobové zvyklosti lze předpokládat, že Jan Josef zemřel dva dny před pohřbem, tj. 13. července. Pokud jde o Josefu, v některých pramenech je označována jako Marie Josefa, mezi jmény, která v roce 1693 při křtu dostala, však Marie nefiguruje.

¹⁶² NA, ÚDZ-L, inv. č. 3562, kart. 92; DZV 456, fol. B 20r – B 22r.

¹⁶³ NA, Dobřenský, inv. č. 1299.

Bedřich, jehož hypoteticky prohlašuje za syna Jana Josefa, ovdověl, vstoupil do stavu duchovního a žil ještě v roce 1788, kdy byl naživu i jeho syn Oldřich.¹⁶⁴ Konečně podle Vlasáka se Žňovští v Čechách připomínají ještě v roce 1790.¹⁶⁵

Je zjevné, že veškeré tyto výše uvedené údaje se opírají o zápisy v pravidelně vydávaných titulárních kalendářích, jejich informace jsou ovšem mnohdy rozporuplné. V letech 1769 a 1774 se připomínají bratři Jan Bedřich a Oldřich, z nichž první byl jezuitou, respektive světským knězem (Weltpriester).¹⁶⁶ V roce 1786 je Jan Bedřich znovu uveden jako světský kněz a Oldřich jako jeho syn.¹⁶⁷ Kalendář z roku 1788 uvádí Jana Ferdinanda (tedy nikoli Jana Bedřicha!) Žňovského a jeho syna Oldřicha – Janem Ferdinandem je zde zjevně míněn Jan Josef Ferdinand, tou dobou již ovšem dávno mrtvý.¹⁶⁸

Vzhledem k tomu, že o existenci Jana Bedřicha zřejmě nelze pochybovat, je třeba položit si otázku, kam může v genealogii Žňovských patřit. Z výše citovaných kalendářů vyplývá, že by měl patřit mezi děti Jana Josefa. Když ten ale přebíral v roce 1743 poručenství nad dětmi své zemřelé první choti, jmenují se v příslušném deskovém zápisu jen dva Pentenriederové a jeho vlastní syn Oldřich.¹⁶⁹ Druhý manželce Jana Josefa bylo pak v okamžiku sňatku padesát čtyři let, s ní se tedy dalších potomků dočkat

¹⁶⁴ OSN, díl XXVII., Praha 1908, s. 659.

¹⁶⁵ Vlasák, František: *Staročeská šlechta a její potomstvo po třicetileté válce. Památky archeologické a místopisné, díl II.*, 1856, s. 116.

¹⁶⁶ NA, Knihovna I. oddělení, sign. IV C 180, inv. č. 470, *Neuer Prager Thitular- und Logiaments- Calender zu Ehren des H. Wenceslai Fürsten, Martyrers und Patrons des Königreichs Böheim*, Prag 1769, s. 91; inv. č. 475, *Neuer Titulatur- und Wirtschafts- Kalender auf das Jahr 1774*, Prag 1774, s. 91.

¹⁶⁷ NA, Knihovna I. oddělení, sign. IV C 180, inv. č. 430, *Kaiserlich Königlicher Titular und Familienkalender des Königreichs Böhmen*, Prag 1786, s. 194.

¹⁶⁸ NA, Knihovna I. oddělení, sign. IV C 180, inv. č. 474, *Kaiserlich Königlicher Titular und Familienkalender des Königreichs Böhmen bey Johann Ferdinand Edlen von Schönfeld*, Prag 1788, s. 152. V kalendáři se objevují i další dávno již zemřelé osoby, například bratři Jan Josefa Jan Václav Mathyseové z Hostinné (s. 120), z nichž první zemřel již v roce 1766 a druhý krátce před vydáním kalendáře, v roce 1786. Se stejným problémem se lze ostatně setkat i v ostatních kalendářích, což jen dále problematizuje jimi uváděná data.

¹⁶⁹ NA, DZV 367, fol. G 14v – G 15r.

nemohl. Proto je třeba tuto filiaci rozhodně zavrhnout; zmíněné tituláře jsou ostatně jako genealogický pramen dosti nespolehlivé. Hypoteticky by Jan Bedřich mohl být synem Karla či Tadeáše Zňovských, bratrů Jana Josefa, o jejichž osudech není téměř nic známo, tyto hypotézy není však o co argumentačně opřít. V každém případě, z dostupných pramenů již nelze získat žádnou povědomost o dalším osudu rodu Zňovských. Buď se vystěhovali z českých zemí, nebo někdy na přelomu 18. a 19. století zcela vymřeli.

Příloha 1:

Majestát císaře Ferdinanda II. pro Michala Bohuslava Zňovského z Korkyně o přijetí do rytířského stavu

Ritterstand für den Michael Bohuslav* Zniegowsky mit dem Praedicat von Korkyň und Cholowitz

Prag den 17ten Februarii 1628.

My, Ferdinand Druhý, z Boží milosti volený římský císař, po všecy časy rozmnožitel říše, a uherský, český, dalmatský, chorvatský a slovanský král, arcikníže rakouské, kníže burgundské, markrabě moravské, lucemburské, slezské, štýrské, korytanské a graňské kníže a lužické markrabě, hrabě habsburské, tyrolské, pfirské a gorické etc.

K věčné a neskonale budoucí památce oznamujem tímto listem všem. Jakož od slunce světla toho nebeského jiná také světla světlost svou a dolejší tyto zemské věci moc a zrůst svůj berou, taky od císařské a královské vyveřejnosti a důstojnosti, kteráž nad jiné všecy největší jest, jiní všelijakého stavu a řádu lidé mnoho milosti a vyveřejnosti pro své dobré a chvalitebné chování tudíž i pro služby věrné přijímají a jich docházejí. V kterýchžto rozdávání a propůjčování ačkoli slavní předkové Naši, císařové římsí a králové čeští, příkladem Boha svrchovaného, jenž dostatek všech věcí k rozdílným lidského pokolení potřebám dodává, je nyní hojně a štědře obohacuje a daří, tolikéž štědrost prokazovati ten chvalitebný obyčej mívali. Avšak na to každého času pilný a bedlivý pozor dávali,

* *Původně Gottlieb, později škrtnuto a opraveno.*

aby takových milostí a vyveřejšeností ne všem společně a jednotejně, ale jednomu každému vedle zasloužilosti a zachování jeho udělovali a propůjčovali a tudy i náležitý rozdíl mezi zasloužilými a nezasloužilými činili. Jichžto slavného a chvalitebného pořádku a obyčeje i My, když jsme z milosti Boží k takovému císařskému a královskému důstojenství vyzdvižení, následovat oumysl majíce, o to obzvláštní starost a péči jímíti ráčíme, jak bychom také ty, kteříž jsou se k Nám, slavným předkům Našim, císařům římským a králům českým, i slavnému domu Našemu rakouskému vždycky upřímně, ctně, chvalitebně a věrně zachovávatí hleděli, obzvláštních také milostí, počestností a vyveřejšeností milostivě oučastna učiniti ráčili.

Kdež majíce My o tom skrze hodnověrné věrných Našich správy a svědectví dobrou vědomost a jsouce oni ujištění, kterak slovatný Michael Bohuslav Znějovský z Korkyně a z Cholovic, sekretář Náš při zřízení komoře Naší v království českém, věrný milý, z rodu dobrého a poctivého vladyckého po rodičích a předcích svých v království Našem uherském jest posel a v stavu svém vladyckém neméně jako i předkové jeho (kteří slavným předkům Našim, císařům římským, uherským a českým králům, v čas války i pokoje, nelitujíce v tom hrdel ani statkův svých, pilné a platné služby prokazovali), následující v tom příkladu a šlépějí jich, se každého času, obzvláštně pak v té ohavné a před málo lety v téměř království Našem českém s pomocí svrchovaného Boha potlačené rebelii s nemalou záhubou svou a velikými nebezpečnostvými hrdla svého, jakž na věrného, poslušného a stálého poddaného slušelo a náleželo, se ctně, dobře a chvalitebně obcházel a zachoval a až posavad chová, i také Nám při povinnosti své sekretářské, kterouž jsme na něho hned po šťastném vítězství Našem pro jeho zasloužilost a hodnost vzložití ráčili, všelijaké příjemné, věrné, pilné a platné služby prokazovati se snažil a skutečně prokazoval i tudy dobré Naše ve všelijakých případnostech k milostivému zalíbení Našemu obmejšlel a vyhledával.

I aby tehdy on Michal Bohuslav Znějovský nyní i budoucně z takové své k Nám, králi a pánu svému, prokázané věrnosti a stálosti též jak při týchž v povinnostech svých od Nás jemu svěřených, tak i při jiných věcech, šlechtného a chvalitebného chování i s dědici a budoucími svými se těšiti a služeb svých věrných od něho, jakž již oznámeno, k milostivému zalíbení Našemu činěných nikdy neumírající památku jímíti mohl, s dobrým rozmyslem, Naším vědomím, s radou věrných Našich milých, z mocnosti Naší císařské jakožto král český, jsouce jemu milostí Naší císařskou a královskou naklonění a považující takové jeho k Nám prokázané stálosti a věrnosti i těch služeb jeho, a aby i napotom Nám, dědicům Našim, budoucím králům českým, ano i vysoce vznešenému domu Našemu rakouskému, i budoucí jeho, znajíc sobě od Nás tuto níže psanou milost učiněnou býti, tím lépeji a dostatečněji sloužití hleděl a příčinu jměl,

jej Michala Bohuslava Znějovskýho z Korkyně a z Cholovic s týmiž dědici a budoucími svými obojího pohlaví řádně a manželsky od něho pošlými, kteréž nyní má a neb ještě jmíti bude, za osoby stavu rytířského tímto listem a majestátem Naším císařským a královským mocně vyzdvihujeme a vyhlašujeme, též jej s týmiž dědici a budoucími svými do počtu tovaryšstva, obce, řádu, stavu rytířského dědičného království Našeho českého i jiných zemí k němu vtělených tím vším způsobem, jako by po rodičích a předcích svých právě rozený rytíř byl, připojujeme, uvozujeme a vtělujeme, podle čehož aby s již jmenovanými dědici a budoucími svými mohl a moc měl všech práv, privilegií a svobod zemských tak jako rodilý Čech a osoba stavu rytířského, též i desk zemských užívati, statky pozemské kupovati, je sobě ve dcky zemské bez všelijaké další Naší relací ku právému právu dědickému klásti dáti, je zase prodávati i jiným ve dcky klásti, v dluhu směnou dckami zemskými i jinak zapisovati; též také všelijaké zápisy dlužní na statky od kohokoliv z obyvatelův přijímati, vedle nich exekucí právní následovati, po přisudcích stanných pravých právo vésti a až na vrch dovésti, jinému práva svého dckami zemskými i jináče postupovati, ano i od jiných postoupení práva přijímati, o tom všem řídit i kšaftovati a sumou bez všelijakého rozdílu ve všem všudy desk zemských, též jiných svobod, privilegií a práv zemských užívati, tak jako jiní rození obyvatelé stavu rytířského téhož království českého.

Též pro stálejší paměť tohoto vyzdvižení a vyhlášení jeho za osobu stavu rytířského jemu jeho erb aneb znamení vladectví po týchž předcích svých zdědilý, který se na zámku Našem karlštejnským od starodávna vymalovaný nachází, totiž štít modré nebo blankytné barvy, v němžto loďka žlutá nebo zlatá jako k plavení postavena, nad štítem kolčí helm a okolo něho přikryvadla neboližto fafrnochy z obouch stran modré nebo blankytné a žluté nebo zlaté barev dolův potažené visí, nad tím nade vším točenicí s frlíky po obouch stranách rozletělými z týchž barev, nad kteroužto točenicí opět (sic!) loďka jako v štítu se spatřuje, z nížto vyniká pávový ocas své přirozené barvy, následujícím způsobem napravovati, polepšovati, rozhojňovati, půjčovati a dávatí ráčíme. Totiž štít na čtyry rovný díly aneb pole na způsob kříže rozdělený, v dolejší levém poli sedm štyrchův a v hořejším pravém tolikéž sedm štyrchův vedle sebe od vrchu dolů rovně stojící, vždy první, třetí, pátý a sedmý štyrch žluté nebo zlaté a druhý, čtvrtý a šestý štyrch modré nebo blankytné barvy, v dolejší pravém modrém nebo blankytném poli lev žlutý nebo zlatý, tváří k pravé straně jako k skoku obrácený, s vyplazitým červeným jazykem a dvojnásobným vyzdviženým ocasem, držíce v předních nohách šíp aneb střelu železné barvy, pronikající skrze měsíc žluté nebo zlaté barvy, špicemi vzhůru obrácený, a v hořejším levém opět (sic!) modrém nebo blankytném poli loďka jako k plavení položená, žluté nebo zlaté barvy, z nížto vyniká

pákový ocas své přirozené barvy. Nad štítem otevřený turnířský rytířský helm, ozdobený z obouch stran modrými nebo blankytnými a žlutými nebo zlatými povlovně oblétajícími přikryvadly nebolížno fafrnochy, nad tím nade vším koruna zlatá královská, z nížto vyniká lev až pod kyčle tím vším spůsobem, jako v dolejším pravém poli štítu se vidí a spatřuje, jakž to všecko vtípem a uměním mistrovství maléřského uprostřed listu tohoto vymalováno a barvami hojněji vysvětleno jest.

Kteréhožto erbu aneb znamení rytířské svrchu psaný Michal Bohuslav Znějovský z Korkyně a z Cholovic s dědici a budoucími jeho řádně a manželsky od něho posílými nyní i na budoucí věčné časy při všech rytířských činech buďto přístných (sic!), nebo kratochvilných užívati mají a moci budou, totiž v bitvách, honbách, kolbách, na staních, korouhvích, praporcích, vratech, dveřích, v okních, veřejích, zdech, podlahách, kobercích, čalouních, koltrách, polštářích, poduškách, pečetěch, sekretích a hrobových kameních i na všech jiných náležitých a poctivých místech, tak, jakž toho jiní rytíři v dotčeném království Našem českém i v jiných zemích Našich užívají buďto z práva, nebo z obyčeje.

Chtíce tomu konečně, aby se též Michal Bohuslav Znějovský i s dědici a budoucími svými od něho jakž dotčeno řádně a manželsky posílými obojího pohlaví jako prve z Korkyně a Cholovic psali a psáti mohli. A protož přikazuju všem obyvatelům a poddaným Našim, kteréhožbykoli řádu, duostojenství, vyvejšenosti a neb povahy byli ze všech čtyř stavův již jmenovaného království Našeho českého i jiných zemí k němu vtělených, nynějším i budoucím věrným milým, abyšte téhož Michala Bohuslava Znějovského z Korkyně a Cholovic, jeho dědice i těch dědicův dědice řádně a manželsky od něho poslé za osoby stavu rytířského jměli, drželi, je tak titulovali a jmenovali, též se k nim jako k jiným osobám téhož stavu rytířského chovali, nyní i na budoucí věčné časy žádných jemu a jim v tom překážek nečiníce, ani komu jinému činiti nedopouštějíce, a to pod uvarováním hněvu a nemilosti Naší císařské a královské i skutečného trestání Našeho i dědicův Našich a budoucích králův českých a k tomu pokuty, kdo by se koli proti tomu čeho z zomysla neb z všetečnosti dopustiti směl, sto hřiven zlata dobrého litého, jedné polovice do komory Naší královské a druhé dotčenému Michalovi Bohuslavovi Znějovskému z Korkyně a z Cholovic, dědicům a budoucím jeho propadení.

Však nicméně tomu chceme, aby toto Naše obdarování jednomu každému bez újmy a škody na jeho spravedlivosti bylo a na žádného více se nevztahovalo, ani jeho kdo nyní neb napotom užiti mohl kromě on Michal Bohuslav Znějovský z Korkyně a z Cholovic a dědicové jeho, jakž vejš oznámeno řádně a manželsky od něho nyní neb napotom zplození.

Tomu na svědomí pečeť Naší císařskou k listu a majestátu tomuto přivěsiti jsme rozkázati a v něm se rukou vlastní podepsati ráčili.

Dán na hradě Našem pražském ve čtvrtek sedmnáctého dne měsíce února léta Páně 1628o a království Našich římského 9o, uherského Xo a českého Xlo.

NA, fond Salbuchy, inv. č. 14, kniha 32a, fol. 250v–257v.

Příloha 2

Výzva menším zemským úředníkům, aby majestát pro Michala Bohuslava Zňovského vepsali do zemských desk, jakmile je o to požádá

1628 v [datum neuvedeno]

Ferdinand Druhý z Boží milosti volený římský císař, po všechny časy rozmnožitel Říše a uherský, český král.

Urození, stateční a slovní věrní Naši milí. Nečiníme vás tejna, že jsme z mocnosti Naší císařské a královské jakožto dědičný král český k tomu povolití ráčili, aby majestát Náš císařský a královský slovnímu Michalovi Bohuslavovi Zňovskému z Korkyně a Cholovic, sekretáři Našemu zřízené komory v království Našem dědičném českém, pro jeho zasloužilost a hodnost na stav rytířský daný pro budoucí věčnou paměť do desk zemských království Našeho českého vložen a slovo od slova vepsán byl. Protož ráčíme vám o tom milostivě poroučeti, kdykoliv nadepsaný Michal Bohuslav Zňovský toho při vás náležitě vyhledávati bude, abyste týž majestát Náš spolu s touto relací do desk, tu, kdež náleží, vložití a vepsati dali a v tom se dle řádu a obyčeje desk zachovali. Věduce, že se na tom jistá a milostivá vůle Naše císařská a královská naplní. Dán v městě Našem Vídni ve čtvrtek den památný svatého Bartoloměje apoštola Páně, jinak dvacátého čtvrtého dne měsíce srpna, léta Páně šestnáctistého dvacátého osmého a království Našich římského devátého, uherského jedenáctého a českého dvanáctého.

Ferdinand.

NA, fond Desky zemské, kniha DZV 621, fol. G 20v.

Příloha 3

Výzva místodržících úředníkům desk zemských, aby provedli zápis o přijetí Michala Bohuslava Zněvského do rytířského stavu

Relati o vložení majestátu na vyzdvižení do stavu rytířského p[anu] Michalovi Bohuslavovi Zněvovskému.

P[ánům] ú[rředníkům] p[ražským] m[enším] d[esk] z[emských]

Urození a stateční rytíři a urození vladky (tit.)

Nečiníme vás tajna, že jest vedle řádu a stavu rytířského urozený p[an] Michal Bohuslav Zněvovský z Korkyně (titul), J[eho] M[ilosti] c[ísařské] rada, před pány comisaři z jistého J[eho] M[ilosti] c[ísařské] poručení od nás k tomu zřízenými, netoliko své řádné na svět splození dostatečně provedl a prokázal, ale také svého do stavu vladckého vyzdvižení majestát od J[eho] M[ilosti] c[ísařské] z kanceláře J[eho] M[ilosti] c[ísařské] české dvorské sobě daný (nímž jest J[eho] M[ilost] c[ísařská] jej za osobu stavu rytířského tohoto svého dědičného království českého vyzdvihnouti a vyhlásiti ráčil) přednesl a to vše nám od týchž p[ánův] comisařův s podstatou přednešeno jest.

Kterážto jeho průvody jménem a na místě J[eho] M[ilosti] c[ísařské], k[rá]le a p[ána] n[ás] v[šech] n[ejmilostivějšího], jsme sobě oblíbili a schválili i k tomu, aby pro budoucí paměť tato relací naše i s týmž jemu daným majestátem podle všech artikulův, clausul a znění jeho proti složení od něho ke deskám zemským obyčejného reversu do týchž desk zaznamenána a vložena byla, povolení své dali.

Protož týmž jménem a na místě J[eho] M[ilosti] c[ísařské] vám o tom poroučíme, když by koliv dotčený p[an] Michal Bohuslav Zněvovský s touto relací naší ke deskám zemským přišel a po odvedení od sebe předznamenaneho reversu toho při vás, aby mu jakž táž relací naše, tak i nadjmenovaný majestát jeho do týchž desk zemských vložten byl, vyhledával, abyste to od něho přijali a tu, kdež náleží, podle řádu a obyčeje desk vložiti a vepsati nařídili. Vědouce etc.

Dán 14. Julii 1631.

NA, fond Stará manipulace, sign. S 209/Z/47, inv. č. 3348, kart. 2317.

Příloha 4

Deskový zápis o přijetí Michala Bohuslava Žnovského do rytířského stavu

[1631] v pondělí po proměnění Krista Pána

Michal Bohuslav Znějovský z Korkyně a z Cholovic na Nesmiřicích a Zborovsku. P[řiznal]. Jakož jest vedle řádu stavu rytířského před commissari z jistého J[eho] M[ilosti] c[ísařské] krále a pána nás všech nejmilostivějšího poručení od jich mi[losti] k tomu zřízenými netoliko na svět řádné splození, dle poslední J[eho] M[ilosti] c[ísařské] vyšlé a ve dsky zemské vložené resolucí dostatečně provedl a prokázal, ale i svého do stavu vladyckého vyzdvížení majestát J[eho] M[ilosti] římského císaře, uherského krále Ferdinanda toho jména Druhého, pána nás všech nejmilostivějšího, nímž J[eho] M[ilost] c[ísařská] jej za osobu rytířskou s dědici a budoucími jeho vyzdvihovati ráčí, přednesl, tak, jakž týž majestát ve dsky zemské do kvaternu trhového druhého zlatého léta 1628 v sobotu po s[vaté] Lucii Otílii pod lit[erou] E 3 a relací Jeho M[ilosti] římského císaře, uherského a českého krále tejných i jiných rad, komorníkův, královských místodržících a nejvyšších úředníkův a soudcův zemských v království českém o to ke dskám zemským učiněna a v týž dsky zemské do kvaternu relací nebeské barvy druhého, též léta 1628 v sobotu po s[vaté] Lucii Otílii pod lit[erou] G 21 vložena a vepsána plněji svědčí.

Že jest slíbil a tímto zápisem slibuje za sebe i za dědice a budoucí své, že ten všecek pořádek v stavu rytířském, kterýž se v tomto království zachovává, držeti a zachovávat i v té vši uctivosti a povinnosti s d[ědici] a b[udoucími] s[vými] státi chce, tím vším způsobem, jakž řád stavu rytířského ve dskách zemských v kvaternu památném druhém lazourovém léta 1610 v úterý po svatě Dorotě A 27 a na týž řád od J[eho] M[ilosti] c[ísařské] poslézají (sic!) vyšlá a v týž dsky zemské do kvaternu trhového druhého zlatého léta 1629 v úterý po neděli Rogationum pod. lit[erou] F 23 vložená a vepsaná resolucí to vše v sobě zdržuje a zavírá, bez přerušení.

NA, fond Desky zemské, kniha DZV 144, fol. F 15r – F 15v.

Příloha 5

Svědectví o ústním testamentu Václava Michala Zňovského

Sub Eodem [6. September 1708]

My níže podepsaní známo činíme tímto vysvědčením v pravdě tu, kdež náleží. Jakož roku tohoto 1708. dne 25. měsíce Augusti z poledne po jedné hodině, byvši urozený a statečný rytíř pan Václav Michael Zňovský z Korkyně a z Cholovic smrtedlně raněn, takže od té smrtedlné rány hned následující noci život svůj dokonal. My pak asi okolo třetí hodiny z polodne k němu přijdouce, a jsouce on zdravého rozumu a paměti dobré, nás se dožádal, poněvadž tak na spěch kšaft na papír postaviti nemůže, abychom jeho poslední vůli tu, kde by toho zapotřebí bylo, vyjevili. Totižto že syna svého nezletilého Jozefa za universálního dědice všeho jmění svého, na čem by to koliv záleželo, ustanovuje. Za poručníka pak jemu že nařizuje svého pana bratra, urozeného a statečného rytíře pana Jana Jiřího Zňovského z Korkyně a z Cholovic, aby se všechny pozůstalosti synu jeho náležející ujal, manželce pak své podle zasloužilosti její co se uzná aby dáno bylo. A to že jest jeho poslední vůle, žádající nás, abychom takovou, tu, kde náleží, vysvědčili. Čemuž že tak a nejináč jest, to přijímáme na své dobré svědomí. Na potvrzení toho jsme k tomuto vysvědčení sekryty své přitiskli a se svými vlastníma rukami podepsali. Actum v královském Novém Městě pražském dne 27. Augusti léta Páně 1708.

Jindřich Václav Kobylka z Kobylího.

Romey de Pusterla.

Jan Rozmiller.

Vojtěch Toman.

Johann Adam Werner, Hausmeister.

Tento oustní kšaft jest s povolením Jeho Mil[osti] císařské rad a úředníkův pražských menších desk zem[ských] v král[ovství] českém na žádost v něm jmenovaného poručníka do kvaternu trhového pátého zlatého léta 1708. v pátek po památce s[vaté]ho Angela st[r]ážce, tj. 6. Septem[bris] pod lit[erou] A 16 vložen a slovo od slova vepsán.

Coll. Jan H. B. L. Pellet, při větších královských desk zemských ingrossator.

*NA, fond Úřad desk zemských, Sbírka deskových listin,
inv. č. 2221, kart. 65.*

Příloha 6

Žádost Anny Kateřiny Vrábské z Korkyně o propuštění z vězení

Milostiví páni, páni.

Vašich vysoce hrab. Excel[encí] a Vašich M[ilos]tí v ponížené pokoře netajím, kterak královský prokurátor p[an] Václav Had z Proseče, J[eho] M[ilosti] cí[s]a[řské], též královské komory české rada, podle od V[ašich] Excel[encí] a M[ilos]tí k němu proslého dekretu mně níže podepsanou na J[eho] M[ilosti] cí[s]a[řské] královském slavném soudu zemském větším v král[ovství] českém v létu 1708. dne 28. Aprilis právně (však nevinně) obžaloval a do žaloby toho doložil. (1) Jako bych ten den 28. Aprilis s mým kalánem mladým Maxmiliánem Salavou i jinými více přes Bílou Horu do Hvězdy se projížděti, potom (2) v 8 hodinách v večer domů přijeti, místo dobrého prášku co doctor nařídil, prach samej jed manželí mému Václavovi Zňovskému z Korkyně a Cholovic dáti měla, po kterémžto (3) že s[alve] v[enia] 30 krátě krvi z huby, z nosu, též i dolů až z něho s[alve] v[enia] kus střeva vyšlo, tak že sotva živ zůstal, se dávil, potom (4) dajíce já (prej) neb[ožtíku] manželí mému polívku s nějakým práškem zmíchánou na lžici, on (prej) hned zkríkl, ó bezbožná ženo, co si mně to dala, jakěj prášek, (5) že dle vejtahe z kalendáře 5. dne měsíce Maji zaznamenaného přijdouce mladá Salava téhož léta 1708. do kvartýru manžela mého, a zastihnouce téhož mladého Salava v kuchyni, jemu neb[ožtík] kvartýr zapověděl, potom (6) když neb[ožtík] doma nebyl, i jindy skrytě ke mně do kvartýru zapověděného přicházival, kdežto potom (7) často praveného mladého Maximiliána Salavu v podzemním (prej) sklepě jsem měla a do téhož sklepu k němu šla, s ním obědvala, až příčinou mou skrze to neb[ožtík] manžel od téhož Salavy dle předešlého vyhrožování v dotčeném podzemním sklepě k zamordování přišel, žádajíce J[eho] M[ilosti] cí[s]a[řské] král[ovského] slavného soudu zemského většio Regij Fisci nomine, abych pro takový dvojí neslýchaný oučinek, který se (prej) s ním manželem stal, dle práva k meči a neb co bych dále dle mého (prej) provinění zasloužila ku příkladu jinším spravedlivou vejpovědi odsouzena byla, jak dotčená žaloba to v sobě obšírněji zdržuje a zavírá. Ku kteréžto žalobě přiložíce vejtahe z kalendáře jako i examina lit[era] G, H, J, též správu lit[era] R od magistrátu král[ovského] Nového Města pražského, a na to i jurato svědky slyšeti dajíce, nic takového z čeho mně obžaloval, jak těmi examiny, tak i svědky neprokázal, anobrž z vyznání svědkův obojí strany se na oko spatřuje, že žádný z nich o žádném jedu, ani že bych s mladým Salavou proti Božskému přikázání něco nečestného se dočiniti

a nepřikladně zacházeti a tudy smrti neb[ožtíka] manžela mého příčinou býti, conseq[uens] to, co Prá[va] měst[ská] C 44, D 5 et 6, C 47, M 29, N 34 zříz[en]í zem[ské] obn[ovené] F 16 vyměřuje zasloužití měla, nevy-svědčují, takže velké pochybnosti jest, aby královský procurator jaký spis průvodní skládati měl.

A poněvadž od král[ovské] Appellati jednou uznáno jest, když z vyznání svědkův se poznává, že nic pravého nesvědčí, tak že od žaloby osvo-bození státi se musí. Že mezitím arrestant in criminalibus ad cautionem juratoriam propuštěn býti může.

Pročež V[ašich] V[ašich] hrab[ěcích] Excel[encí] a V[ašich] M[ilos]tí po-níženě žádám, že se ke mně tak milostivě nakloniti, můj dvouletní arrest k srdci připustiti a mně z něho po vzaté správě od král[ovského] procura-tora ad cautionem juratoriam propustiti a o tom tu kde náleží naříditi sobě milostivě oblíbiti ráčí. Zůstávaje

Vaším vysoce hrab[ěcím] Excel[encím] a V[aším] M[ilos]tem ponížená Anna Kateřina ovdovělá Zňovská rozená Vrabská z Vrábí

NA, fond Stará manipulace, sign. Z 33/5, inv. č. 4187, kart. 2599.

Rodokmen Žňovských z Korkyně

Michal Bohuslav

Nesměřice, Borovsko

† 1654/6

m. Anna Marie Nosová

1. Karel Ludvík

kanovník v Olomouci

† po 1667

2. František

† po 1667

3. Bohuslav Řehoř

Onšovec, Borovsko

† po 1691

I.m. Johana Veronika Vražďová z Kunvaldu

odd. před 1650, † 1662

II.m. Alžběta Judita Milíčovská z Braunberka

odd. cca 1665, † po 1691

3.1. Anna

† po 1686

3.2. Václav Michal

Buřenice, Veselý Žďár

† 25.8.1708 Praha, sep. sv. Štěpán

I.m. Ludmila Františka Turková z Rozenthalu,

ovd.Mathyseová z Hostinné

odd. 27.11.1686 Onšov, † 2.8.1689 Keblov, sep. Onšov

II.m. Anna Magdalena Františka z Hillebrandu,

ovd. Lhotáková ze Lhoty

† 5.9.1691 Praha, sep. sv. Václav

III.m. Anna Kateřina Tluksová Vrábská z Vrábí

* cca 1668, odd. 1692, † 15.5.1738 Praha,

sep. sv. Michal

3.2.1. Ludmila Veronika

kř. 6.10.1687 Křivsoudov

† p. 1689

3.2.2. Václav

† p. 1689

3.2.3. Josef Václav Antonín

Mořina

kř. 27.8.1693 Praha, † 18.6.1724 Praha,

sep. sv. Štěpán

I.m. Anna Freydenbergerová z Habelsbergu

* cca 1685, odd. 18.5.1712 Praha,

† 30.11.1713 Praha, sep. sv. Martin

II.m. Ludmila Salomena Běšínová z Běšin,

ovd. Renšpergárová z Renšpergu

odd. 15.5.1714 Praha

† 26.5.1752 Praha, sep. sv. Vojtěch

3.2.3.1. Terezie Františka Anna

kř. 15.7.1713 Praha, † 1713

3.2.3.2. Jan Kristián Antonín

kř. 11.4.1715 Praha,

† 23.6.1715 Praha,

sep. sv. Štěpán

3.2.4. Bernard

† 14.3.1696 Veselý Žďár, sep. Lučice

3.2.5. Marie Renata

kř. 30.1.1698 Havlíčkův Brod, † jako dítě

3.3. Uršula

† po 1686

3.4. Bohuslav**3.5. Kateřina**

† po 1686

3.6. Jiří**3.7. Barbora**

† 16.1.1750 Klatovy, sep. Klatovy

svobodná

3.8. František

* 1669

† 2.7.1704

svobodný

3.9. Jan Jiří

Dědkov

† 18.4.1719, sep. Sedlčany

m. Marie Alžběta Freyová z Löwenfelzu, ovd. Jeníková

Zasadská z Gamsendorfu

kř. 4.7.1668 Havlíčkův Brod, odd. 1.3.1696

Havlíčkův Brod, † 9.8.1729 Čachrov

3.9.1. Jan Antonín František

kř. 4.1.1697 Dolní Cerekev

3.9.2. Jan Josef Ferdinand

Klenová, Kozlov
 kř. 18.4.1700 Ledeč nad Sázavou
 † 13.5.1766 Praha, sep. Panna Marie na Louži
 I.m. Anna Terezie Apolonie z Hartliebu,
 ovd. Pentenriederová z Adelshausen
 odd. 30.7.1737 Čachrov, † 3.3.1742 Klenová
 sep. Janovice nad Úhlavou
 II. Josefa Eva Lucie Dubská z Třebomyslic,
 ovd. Dejmová ze Střítěže
 kř. 1.7.1693 Biskupice, odd. 17.7.1747 Praha
 † 26.2.1770 Praha,
 sep. Panna Marie na Louži

3.9.2.1. Oldřich Josef

* 13.4.1738 Klenová, † 27.4.1738
 Klenová, sep. Janovice nad Úhlavou

3.9.2.2. Oldřich Jan Tadeáš Josef

* 19.7.1739 Klenová, † po 1788

3.9.2.3. Marie Anna Vincencie

* 3.3.1742 Klenová, † 1742

3.9.3. Karel**3.9.4. Anna Barbora**

* cca 1707, † 25.3.1760 Hlavňovice,
 sep. Velhartice
 I.m. Oldřich Benjamin Ehrenfried Fruvein
 z Podolí
 * 31.12.1670 Planá, odd. 22.11.1724 Čachrov,
 † 15.11.1739 Čachrov, sep. Čachrov
 II.m. Jan Ignác Vilém Koc z Dobrše
 kř. 31.7.1709 Hlavňovice,
 odd. 19.6.1741 Velhartice, † 1779

3.9.5. Dorota

* cca 1710, † 4.3.1713 Dědkov,
 sep. Arnoštovice

3.9.6. Tadeáš**3.10. Marie Anna**

† po 1748

3.11. Alžběta

† po 1727

m. Kryštof Ludvík Dubský z Třebomyslic
 odd. 2.7.1725 Biskupice, † 1727

Zusammenfassung

Das Geschlecht Žňovský z Korkyně (Die tragischen Enden der Angehörigen eines Rittergeschlechtes)

Die Žňovskýs z Korkyně (Zniowsky von Korkyň) gehören zu einem der wenig bekannten Rittergeschlechter, die in der Zeit nach dem Weißen Berg die Reihen des böhmischen Adels vermehrten. Michal Bohuslav (Michael Gottlob) Žňovský kam nach Böhmen aus Ungarn, wo seine Vorfahren im Städtchen Varalien (Váralja) unter der Burg Žňov (Zniöv) lebten, von der auch der Geschlechtsname abgeleitet wurde. Im Jahre 1616 wurde Michal Bohuslav (Michel Gottlob) von den Brüdern Jiří (Georg) und Linhart Kůrka Cholovský von Korkyň und Cholowitz zum Wappenonkel aufgenommen. Die Quellen besagen, dass er mit ihnen auch in Verwandschaft stand, aber ihre Form kann man nicht konkretisieren.

In Böhmen wurde Michal Bohuslav (Michel Gottlob) zum Sekretär der Böhmisches Kammer und als ein treuer Katholiker erfuhr er, nachdem der ständische Widerstand bezwungen worden war, eine Gesellschafts- und Vermögenserhöhung. Im Jahre 1621 wurde er zum Bürger der Prager Neustadt aufgenommen und im Jahre 1628 vom Kaiser Ferdinand III. in den Ritterstand erhoben. Aus den Konfiskaten gewann er das Fleischman-Haus mit der Brauerei in der Prager Neustadt und die Tafelherrschaften Nesměřice (Nesměřitz) und Borovsko (Borowsko) im Časlauer Kreis. Am Ende seines Lebens siedelte er nach Mähren um, wo er das Amt des königlichen Prokurators bekleidete und danach er zum Lehensmann und Bedienten des Olmützer Bischofs Leopold Wilhelm von Habsburg und zum Hofrichter dessen Kremsierer Lehensgerichtes wurde.

Michal Bohuslav (Michael Gottlob) war zwar genug einflussreich, einige konfiszierten Grundbesitze zu gewinnen, er war aber nicht genug reich, sie dem Fiskus zu bezahlen. Am Abend seines Lebens fiel deshalb seine Borovsko-Nesměřitzer Herrschaft der Exekution anheim, genauso wie sein Fleischman-Haus. Michals Nakommen besaßen seit dieser Zeit die Grundbesitze nur im geringen Ausmaß. Nur Michals Urenkel Johann Josef heiratete die wohlhabende Witwe Anna Theresia Pentenrieder von Hartlieb und kaufte gemeinsam mit ihr im Jahre 1738 die westböhmisches Herrschaft Klenová (Klenau). Nach dem baldigen Tod seiner Gemahlin war er aber gezwungen aus den ökonomischen Gründen die Herrschaft im Jahre 1745 wieder zu verkaufen. Zum letzten Mal werden zwei Angehörigen des Geschlechtes Žňovský im Titular aus dem Jahre 1788 erwähnt. Darnach verschwinden alle ihre Spuren.

Die Žňovskýs zogen auf sich die Aufmerksamkeit weder mit ihrem Besitz noch gesellschaftlich. Die höchste Gesellschaftsstellung errang gerade schon erwähnter Michal Bohuslav (Michael Gottlob). Seine Nachkommen bekleideten entweder keine öffentlichen Posten oder nur relativ wenig bedeutend. Jan Jiří (Johann Georg) Žňovský wurde zwar 1715 als Vertreter des Ritterstandes zum Kreishauptmann des neu gebildeten Berauner Kreises, aber die Verwaltung des Kreises zu dieser Zeit hatten

in ihren Händen schon die Hauptmänner aus dem Herrenstand und so hatte Žňovskýs Funktion nur ein Hilfscharakter. Auch der Posten eines Gerichtsrathes der Prager Hochburggrafschaft, die um einige Jahre später Josef Václav (Wenzeslaus) Žňovský errang, gehörte in der bürokratisierten Verwaltung der Habsburger Erbländer nicht zu Schlüsselposten. Die Mitglieder des Geschlechtes, die Lebensunterhalt in der kaiserlichen Armee suchten, gewannen nur übliche Offizierschergen - Václav Michal (Wenzeslaus Michael) war der Rittmeister bei kaiserlicher Garde, sein Bruder Franz der Hauptmann bei Kavallerie; zum Hauptmann wurde auch der nächste Besitzer von Klenová (Klenau) Johann Josef.

Bemerkenswert bei Žňovskýs ist die Tatsache, dass die meisten männlichen Mitglieder des Geschlechtes am Anfang des 18. Jahrhunderts durch den gewaltigen Tod starben. Der Hauptmann Franz wurde 1704 in der Schlacht bei Donauworth von seinen eigenen Leuten von hinten erschossen. Sein Bruder Václav Michal (Wenzeslaus Michael) wurde vier Jahre später im Keller eigenes Hauses wahrscheinlich von Liebhaber seiner Frau ermordet. Der dritte Bruder Jan Jiří (Johann Georg) geriet 1719 in den Streit mit seinem Stiefsohn Jan Václav (Johann Wenzeslaus) Roder von Feldburg und in der nachfolgenden Plänkelei wurde er von ihm tödlich verwundet. Von den Mitgliedern der nächsten Generation wurde der Rath des Burggrafengerichtes Josef Václav (Wenzeslaus) 1724 in Prag im Alter von nur 30 Jahren meuchlerisch ermordet. Diese Serie vom Missgeschick gibt der Historie des Geschlechtes Žňovský düstere romantische Nuance.

Der vorliegende Beitrag (obwohl ist er nicht erschöpfende Schilderung derselbe) mappiert auf Grund der überlieferten Quellen, vor allem im Nationalarchiv aufbewahrt, die Schicksale der einzelnen Mitglieder des Geschlechtes, konkretisiert ihre gegenseitige Verwandtschaftsbeziehungen und bemüht sich zur Erkenntnis des Lebens des niedrigeren Adels im 18. Jahrhundert beizutragen.

The Žňovští of Korkyně: the Tragic End of a Knightly Family

The Žňovsky of Korkyně constituted one of the less-well-known knightly families to enlarge the numbers of the Czech nobility in the period after the Battle of the White Mountain in 1620. Michal Bohuslav Žňovsky came to Bohemia from Hungary, where his ancestors had lived in the small town of Varalín under the castle of Žňov, from which the family surname was also derived. This article, based on historical sources deposited in the National Archives, surveys the fates of several members of this family, traces their family connections, and uses this case study to cast light on the way of life of the Bohemian gentry in the seventeenth and eighteenth centuries.

Souboj hraběte Nostice a tajemný François z roku 1787

Neznámý dramatik Vlastenského divadla v Praze*

Ludmila Sochorová

V seznamu převzatých, přeložených a zpracovaných rukopisů, jež byly podle policejního komisaře Václava Tháma, zároveň příležitostného divadelního referenta, překladatele a dramatika, už koncem roku 1787 připraveny pro repertoár nového profesionálního česko-německého Vlastenského divadla v Praze, se nacházela rovněž česká hra s názvem „Vršovci“, k níž pisatel připojil jméno autora a neobvyklou poznámku: „Zakázána hrabětem Nosticem roku 1787.“¹

„Vlastenská smutnohra“, jež však tehdy dostala širší a zřejmě atraktivnější název „Vršovci aneb Propadnutí posledního Vršovce v souboji“, vznikla údajně pod vlivem aktuální události – jednoho ze zakázaných aristokratických soubojů, který se na podzim 1787 konal ve vinicích za nedalekou novoměstskou Koňskou branou. Premiéra i následující reprízy českého „historického“ dramatu v září 1787 – jehož text se nedochoval – vyvolaly přitom natolik velký ohlas pražského měšťanského publika, že se vlivná zemská aristokracie cítila být ve své stavovské hrdosti dotčena. A tak z iniciativy bývalého nejvyššího purkrabího Františka Antonína hraběte Nostice, zároveň majitele nového výstavného divadla v Praze, který pro osobní nesouhlas s politikou osvěceného císaře Josefa II. právě v srpnu 1787 na svůj významný úřad (už potřetí) rezignoval, došlo koncem září k udání čtyř podnikatelů Vlastenského divadla u zemského gubernia. Dne 1. října 1787 pak tento nejvyšší zemský úřad v Čechách další provozování české „vlastenské smutnohry“ zakázal a ještě 13. října téhož roku udělil

* Text je součástí řešení Výzkumného záměru MSM 0021620827 České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes, jehož nositelem je Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

¹ Bařha, František: *Dva dokumenty k historii počátků českého divadla v Praze. Divadlo 1958*, s. 750–757.

dokonce podnikatelům populární pražské Boudy prostřednictvím městského magistrátu důtku.²

Proč však vůbec vznikl tento rozruch kolem úspěšné české adaptace staršího německého dramatu, narážející svým názvem zřejmě poněkud svérázně na známou událost středověkých „vlastenských dějin“, a zároveň i na nadále jistě aktuální téma evropské osvětské dramaturgie? A kdo byl oním neznámým českým dramatikem, jenž se údajně kryl pseudonymem François?

Na jaře roku 1752 se idylická lesní obora při vesnici Bubenči u Prahy – oblíbené místo dostaveníček a výletů pražské společnosti – stala dějištěm ozbrojené šarvátky dvou pražských kavalírů, zároveň kolegů apelačních radů, Františka Antonína hraběte Nostice a Karla Felixe hraběte Vršovce; šarvátky, poctěné záhy názvem souboj, která však vzhledem k pohoršlivým okolnostem, jež ji provázely, a posléze i ke svému tragickému vyústění dokázala ještě po letech pouhým připomenutím této události v názvu divadelní adaptace evokovat ve vzpomínkách pražské veřejnosti zřejmě exemplární příklad jednoho z bujarých kousků někdejšího mladého kavalíra, dědice nostického fideikomisu.

Stručný popis události v bubenečské oboře se dochoval v deníku Jana Josefa hraběte z Vrtby, rady apelačního soudu v Praze, který právě koncem března 1752 absolvoval svou obvyklou dvoudenní postní pobožnost v novoměstském klášteře augustiniánů-kanovníků „ad Stum Apolinarum in monte ventoso“; a který si tehdy v závěru postního období zaznamenal: „Mezi pátou a šestou hodinou stala se čtyřem kavalírům nemilá příhoda. Hrabě Vršovec, hrabě Nostic, apelační radové, hrabě Clary, hejtman pluku Sincere, a hrabě Hartig si vyjeli na procházku do Bubenče. První dva se počali hašteřiti již pro dřívější nedorozumění, pro přílišnou důvěrnost hraběte Nostice k hraběnce Vršovcové, až upadli do rozporu a hádky. Jak na sebe pistolemi doráželi, poranil hrabě Nostic hraběte Vršovce smrtelně do boku tak, že následující dopoledne zemřel u svého švagra hraběte Hartiga dobře uložen a krásně a křesťansky se vším zaopatřen. Hrabě Nostic se po této nehodě hned uchýlil do bezpečí kapucinského kláštera na Hradčanech, kde se bude vše vyšetřovat.“³

² Vondráček, Jan: *Dějiny českého divadla I. Praha 1956, s. 151; Dějiny českého divadla II (vědecký redaktor František Černý). Praha 1969, s. 55.*

³ Mentberger, Václav: *Z deníku Jana Josefa hraběte z Vrtby. XXI. Ročenka Národopisného musea Plzeňska. Plzeňsko za rok 1939. Plzeň 1940.*

Pražská aristokracie prožívala nepochybně vzrušení nad skandálním soubojem dvou státních úředníků, navíc také kolegů apelačních radů; zákazy aristokratických soubojů, provázené hrdelními tresty pro duelanty i jejich svědky a postihované zároveň značnými pokutami, byly sice vydávány od doby vlády císaře Leopolda I. rovněž v habsburské monarchii, přesto argument uražené cti vyvolával v prestižním prostředí aristokratických kruhů 18. století i nadále potřebu této tradiční kavalírské satisfakce. Odtud nepochybně pramenila výmluvná distance zemského gubernia i apelačního soudu v Praze – dvou zplnomocněných státních institucí, které však na jaře 1752 očekávaly pouze pokyny císařovny Marie Terezie z Vídně – ale také opatrná formulace hraběte z Vrtby, v jehož osobním deníku byla posléze slova „pro přílišnou důvěrnost hraběte Nostice k hraběnce Vršovcové“ navíc dodatečně škrtnuta. Ať už šlo o obdiv mladého kavalíra k půvabné Marii Josefě, rozené hraběnce Hartigové, anebo o aroganci začínajícího apelačního rady vůči manželce staršího kolegy, jehož jmění bylo oproti rodovým držávám Nosticů vskutku zanedbatelné, jednalo se nepochybně o chování, které manžel dámy nemohl nechat bez povšimnutí.⁴

Dne 31. března, na Velký pátek – kdy se hrabě z Vrtby zúčastnil obřadů u páterů jesuitů, vyslechl oratorium u křížovníků, navštívil v doprovodu svého bratra a jeho tchána v několika pražských chrámech Boží hroby, poté se dostavil na souper u přátel hrabat Kolovratů a odtud se odebral vyslechnout oratorium u páterů jesuitů – přibyl v jeho deníku další zápis: „V osm hodin večer bylo převezeno v tichosti tělo hraběte Vršovce od hraběte Hartiga na Malé Straně, kde zemřel, do jeho domu na Starém Městě. Hrabě Nostic, který se zajistil u otců kapucínů na Hradčanech, je střežen městskou gardou. Hrabě Hartig a hejtman pluku Sincere hrabě Clary, kteří byli srážce za projíždky přítomni, dostali domácí vězení, sloužící, kteří byli přítomni a mohli o ní věděti, byli vsazeni odděleně do radničního vězení... Vše se ostře vyšetřuje a zkouší, také královský fiscus se do věci vměšuje. Představenstvo podalo ihned zprávu, také proto, že se jednalo o dva kolegy, skutečné apelační rady. Excelence náš prezident podal také zprávu dvoru, kde se očekává od nejvyšších míst, jak se má tato nepříjemná záležitost posuzovat a jak se má v ní postupovat...“⁵ Presidentem apelačního soudu v Praze byl však roku 1752 Josef Vilém hrabě Nostic, představitel starší slezské větve rodu, který s nějakou osobní iniciativou nepochybně

⁴ *Knihovna Národního musea v Praze – originál deníku představují volné listy takzvaného Svatováclavského kalendáře z roku 1752.*

⁵ *Knihovna Národního muzea, deníkové záznamy Jana Josefa hraběte z Vrtby.*

nespěchal; naproti tomu zájem státní pokladny se už v pozadí událostí začínal projevat.

Až dne 6. dubna 1752 si Jan Josef hrabě z Vrtby – po komisi „u Excelence barona Netolického“, tehdy presidenta královské reprezentace a komory v Praze, ale také důvěrníka mladé císařovny Marie Terezie – do deníku připsal: „Hraběti Clarymu a hraběti Hartigovi bylo proměněno domácí vězení v městské vězení, hrabě Nostic nebyl až na další rozkaz střežen u kapucínů městskou stráží, nýbrž důkladněji třiceti muži a v noci ještě pevněji čtyřmi dragouny...“ Opatření, související s přípravou soudního a fiskálního procesu, konvenovala rovněž známým názorům katolické církve: právě roku 1752 vystoupil totiž papež Benedikt XIV. také s novým příkrým odsudkem aristokratických soubojů.⁶

Dne 10. dubna 1752, kdy apelační rada Jan Josef hrabě z Vrtby obědval u Františka Adama hraběte Šternberka a na večeri dostal pozvání k jeho bratrovi, generálu Janu hraběti Šternberkovi, si do svého deníku poznamenal: „Ráno jsem se zúčastnil u hyberských pánů páterů smutečních obřadů za hraběte Vršovce, ke kterým byla sezvána veškerá šlechta. Sešlo se mnoho lidí, neboť hrabě byl jak u velkých, tak i malých velice oblíben.“ Mínění pražské veřejnosti vyjádřila jistě hojná účast na zádušní mši za přítomnosti zarmoucené rodiny a přátel, mezi nimiž se tehdy nacházel rovněž kanovník svatovítské kapituly na pražském Hradě Antonín Petr hrabě Příchovský, budoucí koadjutor-nástupce oblíbeného knížete-arcibiskupa Jana Mořice hraběte Manderscheida-Blankenheima, spřízněný s hrabaty Vršovci podobně jako hraběcí rodina Hartigova.

Co zdrženlivý apelační rada Jan Josef z Vrtby ve svém deníku neuvedl, zčásti prozradily zlomky soudních spisů a korespondence v rodovém archivu Nosticů; mezi nimi se nacházely rovněž záznamy několika svědeckých výpovědí, postoupené městskými hejtmany vlivnému presidentu královské reprezentace a komory baronu Netolickému – v jeho pražském paláci při aristokratických inscenacích oblíbených francouzských „malých komedií“ účinkoval v orchestru vedle dalších kavalírů také zesnulý Karel Felix hrabě Vršovec.

Výpověď jednoho z neurozených svědků dramatické události v bubenečské oboře zapsal dne 10. dubna 1752 – v den zádušní mše za hraběte

⁶ *Sanctissimi in Christo Patris et Domini Nostri Domini Benedicti Divina Providentia Papae XIV. Constitutio qua damnatur et prohibentur quinque Propositiones Duellorum...*; srov. Johanides, Josef: *Staré královéhradecké tisky. Hradec Králové 1973, s. 193.*

Vršovce – Filip Bernkopf, tehdy „secretarius iuratus“ Menšího Města Pražského, takto:

„Vocatus Jan Měchura ze vsi Bubenče, Jeho Milosti panu Křepinskému poddaný, ženatý, majíce tři děti, povídá: že jdouc on z Prahy a vida hrabata na koních k Bubenči jecti, se za nima pustil, toho mínění, jestli by sobě koně, jak častějic se již přitrefilo, když slezou, držeti nechali, na to že když naddotknutí páni hrabata, totiž hrabě Werssowez, Nostiz, Hartig a Clary, dolů k rybníku přijeli, z koňů dolu slezli a na Dobrý hona do dolíku vešli, načež že reitknecht Werssovecký si dožádal, by jemu dva koně podržel, po půl hodině ale na to že jest slyšel jednu ránu, toho myšlení, že po zajících neb korotvích střilejí, a vtom ale že hrabě Nostiz s hrabětem Clary rychle přišli, na koně sedli a pryč odjeli, po nich že přišel hrabě Hartig s hrozným naříkáním, a navrátilivše se zase po malé chvíli, již on hrabě Hartig s Werssoveckým laufrem hraběte Werssovice na Dobrý hony pod ramenama vedli, kdežto když jej přivedli, hrabě Hartig od něj Měchury ty koně vzal, on Měchura ale s jeho laufrem urozeného hraběte Werssovice tam odtud až nahoru k hospodyni do pokoje dovedl a do postele položil, za kteroužto službu hrabě Hartig jemu tvrdý zlatý daroval.“⁷

Poddaný z vesnice Bubenče u Prahy, která tehdy náležela sufragánu pražského knížete-arcibiskupa Zdeňku Jiřímu rytíři Chřepickému z Modlíšovic, pomáhal tedy po společném útěku apelačního rady Nostice a hejtmana Claryho nešťastnému švagrovi a laufrovi těžce raněného, kteří teprve za městskou branou na Strahově získali další pomoc. První odpočinutí totiž trpícímu hraběti Vršovcovi poskytl až hostinský Adam Lerch od „Širokého dvora“ na Pohořelci, zatímco hostinský Petr Feistl od nedalekého „Černého vola“ zapůjčil pro jeho převezení do malostranského paláce hrabat Hartigů vlastní povoz.

Urážlivým chováním k urozené dámě, která byla tehdy už matkou tří synů, postřelením kolegy apelačního rady a posléze dokonce zbabělým útekem od těžce raněného manžela Marie Josefy hraběnky Vršovcové neukázal sice dědic nostického fideikomisu vlastnosti kavalíra, bývalého císařského důstojníka a apelačního rady – osvědčil nicméně značnou pohotovost včasným únikem do kapucinského asyly. Tím totiž mladý Nostic přenechal řešení svízelné situace v osvědčených rukách svého neústupného a cílevědomého otce: František Václav hrabě Nostic, který byl znám četnými soudními spory, ale i jako zastávce společenských práv aristokracie

⁷ Státní oblastní archiv (dále SOA) Plzeň, fond Rodinný archiv (dále RA) Nostitz-Rhieneck, inv. č. 128, sign. K 2, kart. 26; a inv. č. 129, sign. K 3, kart. 27. Děkuji zároveň paní dr. Květoslavě Haubertové za laskavé zaslání materiálu do Prahy.

zejména neúprosným vymáháním tradičních povinností poddaných, pak ani v soubojové aféře syna a dědice neponechal zřejmě nic náhodě.

Už 1. dubna 1752 se zkušený hrabě Nostic obrátil soukromým dopisem na radu Nejvyššího soudního dvora ve Vídni Rudolfa hraběte Kořenského, ale také na presidenta dvorské finanční komory Rudolfa hraběte Chotka a na další vlivné rádce mladé císařovny Marie Terezie – hraběte Haugwitze, barona Kocha, Johanna hraběte Ostein – a zároveň i na vysoce postaveného příbuzného své manželky Fridricha hraběte Schönborna, tehdy říšského knížete-arcibiskupa v Mohuči a Trevíru. A tak už 12. dubna 1752 dostal František Václav Nostic jednu z očekávaných odpovědí na odeslané dopisy: zprávu neznámého kavalíra z okruhu vídeňského dvora o názoru mladé císařovny Marie Terezie, zároveň milující manželky a pečlivé matky, na problematický souboj i na dosavadní život Františka Antonína Nostice – například ty jeho „Amouretten“!

Rozhořčení císařovny, jejíž ustavení proslulé mravnostní policie ve Vídni se záhy ukázalo tak nepopulární, že zmíněná instituce musela být na nátlak Vídeňanů už roku 1748 zrušena, potvrdil i její následující reskript ze dne 14. dubna 1752. Šlo o příkaz panovnice příslušným pražským úřadům, aby přiměly mladého Nostice k opuštění kapucinského kláštera na Hradčanech – střezného mezitím městskou stráží a poté dragouny – a zahájily s ním zároveň soudní řízení.⁸

Vliv bohaté hraběcí rodiny, která se už při vyjednávání s úřady v Praze mohla opřít rovněž o autoritu presidenta apelačního soudu, se však přesto zřetelně projevil; 20. dubna 1752 si totiž Jan Josef z Vrtby v deníku poznamenal: „Večer byl převeden hrabě Nostic z útočiště u kapucínů do domu excelence jeho pana otce, kde bude střežen až do dalšího rozhodnutí dvora.“ Průběh vyšetřování našel v pražské společnosti jistě patřičnou odezvu – a nejen to; už 2. května byl hrabě z Vrtby spolu s dalšími kolegy apelačními rady hostem u presidenta apelačního soudu Josefa Viléma hraběte Nostice, aby si 6. května do svého deníku zapsal: „Hrabě Clary, hejtmán pluku Sincere, byl zproštěn domácího vězení, které mu bylo uloženo pro účast při srážce hraběte Nostice s hrabětem Vršovcem.“ Záhy poté, 21. května 1752, byl svědomitý apelační rada hrabě z Vrtby, přítel rodiny nejvyššího purkrabího a častý host pražského knížete-arcibiskupa, pozván také na souper k paní hraběnce Nosticové...

⁸ Pellert, Michal: *Denkwürdigkeiten der Stadt Falkenau an der Eger und ihrer nächsten Umgebung*, II. Band. Falkenau 1882; SOA Plzeň, RA Nostitz-Rhienec, inv. č. 129, sign. K 3, kart. 27; Khevenhüller-Metsch, Johann Joseph: *Aus der Zeit Maria Theresia's*. III. Band. Wien - Leipzig 1910, s. 20n.

Právě koncem května 1752 obdržely totiž pražské úřady tři reskripty císařovny Marie Terezie, které obsahovaly pokyny k zahájení soudního řízení s mladým Nosticem a následně i k přípravám příslušného fiskálního procesu: proslulý „Duell-Patent“ císaře Leopolda I. ze dne 23. září 1682 stanovil, že každé vyzvání k souboji a jeho uskutečnění má být trestáno mečem také na svědčích souboje. Platnost tohoto známého zákazu, který císařovna Marie Terezie v patentu ze dne 12. června 1752 navíc ještě rozšířila článkem o padlých v souboji, potvrdil vzápětí rovněž nový „Duell- und Ausforderungs-Pönal-Mandat“ Marie Terezie s datem 20. června 1752.⁹

Soudní řízení, připravované výslechy svědků, bylo zahájeno teprve na podzim 1752 – tedy právě v době, kdy hraběcí rodina Vršovcova ztratila zároveň vlivnou příznivkyni na vídeňském dvoře: Marie Maxmiliána hraběnka Belrupt, rozená hraběnka Vršovcová (zemř. 6. září 1752), byla léta nejvyšší hofmistřyní lotrinské princezny Anny Charlotty, jediné sestry Františka Štěpána vévody Lotrinského a jeho bratra Karla. „Lotharingische Hofleute“ tvořili privilegovaný dvorský okruh, jenž se těšil důvěře mladé císařovny a k němuž patřili také dámy a kavalíři, obklopující princeznu Annu Charlottu, jinak titulární abatyši kláštera v Remiremont. Právě „lotharingische Hofleute“ s oblibou účinkovali ve francouzských „malých komediích“ či baletech, jimž často bývala přítomna i Marie Terezie a její manžel, kteří se těchto intimních zábav císařské rodiny příležitostně aktivně účastnili.

Soudní a fiskální proces v Praze s Františkem Antonínem hrabětem Nosticem – uvězněným posléze v Bílé věži na pražském Hradě – trval od podzimu 1752 až do podzimu 1754. Už samotná délka formálně jednoznačného soudního jednání přitom naznačovala peripetie, jimiž proces dědice nostického fideikomisu nepochybně procházel a které byly ovlivňovány prestiží i tradičními mentálními stereotypy zemské rodové aristokracie, ale také názory nově vznikající osvícenské právní vědy či měnícími se postoji veřejnosti v polovině 18. století.

Zatímco bratr ovdovělé Marie Josefy hraběnky Vršovcové a svědek souboje Adam František hrabě Hartig či nový koadjutor pražského knížete-arcibiskupa Antonín Petr hrabě Příchovský – jehož matka Terezie Judita byla rozená hraběnka Vršovcová – přerušili veškeré styky s hraběcí rodinou Nosticů, intervence vlivných hodnostářů z okruhu příznivců této

⁹ SOA Plzeň, RA Nostitz-Rhieneck, inv. č. 128, sign. K 2, kart. 26; von Arneht, Alfred: *Maria Theresia's erste Regierungsjahre. Band IV. Wien 1870, s. 102; Rezek, Antonín – Svátek, Josef: Dějiny Čech a Moravy nové doby. Díl V. Část I. Praha 1897, s. 326n.*

rodiny na vídeňském dvoře přinášely postupně výsledky. O tom mj. svědčil dochovaný koncept poděkování Františka Václava Nostice za zmírnění trestu v záležitosti synova provinění, který byl adresován císařovně Marii Terezii a expedován dne 1. srpna 1753 Rudolfovi hraběti Chotkovi do Vídně. Zároveň mladá panovnice rozhodla už dne 31. března 1753 – ovšem výslovně „in puncto satisfactionis privata“ – aby pozůstalým třem dětem po hraběti Vršovcovi zaplatili Nosticové nepochybně symbolickou náhradu třiceti tisíc zlatých.¹⁰

Státní fiskální proces však pokračoval – trval ještě za známého pobytu císařovny Marie Terezie a Františka Štěpána Lotrinského v Čechách roku 1754, kdy se kromě inspekce vojenského ležení u Prahy panovnice mj. účastnila rovněž slavnosti položení základního kamene k novému Ústavu šlechticů na Hradčanech, navštívila několik palácových divadelních představení a podnikala i různé výlety do okolí Prahy. Například 26. srpna 1754 navštívil císařský pár s doprovodem i letní zámek Jana Josefa hraběte z Vrtby ve vesnici Nuslích před novoměstskými hradbami, rozkládající se pod vinicemi při potoku Botiči. Na počest císařských manželů se tehdy konalo v paláci Jana Josefa hraběte Thuna představení dvou francouzských veseloher, v nichž vystupoval samotný hostitel ve své oblíbené roli Harlekýna. A tak po návštěvě další „malé komedie“ v paláci hraběte Kolovratů dne 28. srpna 1754 – kde účinkovala i odvodělá paní domu hraběnka Marie Alžběta, neteř nejvyššího purkrabího – rozhodla císařovna Marie Terezie rovněž v záležitosti fiskálního procesu mladého Nostice: právě na přímluvu nejvyššího purkrabího Filipa hraběte Krakovského z Kolovrat byl totiž František Antonín Nostic, odsouzený mezitím k dočasnému nucenému pobytu ve venkovském zámku na rodovém panství v Trmicích, podmíněně zproštěn pokuty; dochované účty prozradily, že příbuzným hraběte Vršovce zaplatil patrně také náhradu jistě nemalých soudních výloh.¹¹

Tím byla po dvou letech vleklého soudního procesu uzavřena proslulá pražská aféra, která novelizací známého soubojového patentu císaře

¹⁰ SOA Plzeň, RA Nostitz-Rhieneck, inv. č. 126, sign. J 13, kart. 25 a inv. č. 1229, sign. AU 46, kart. 169.

¹¹ von Arneth, Alfred: *Maria Teresia's...Band IV*, 1870, s. 144; Khevenhüller-Metsch, Johann Joseph: *Aus der Zeit...*, Bd. III, 1910, s. 194n.; SOA Plzeň, RA Nostitz-Rhieneck, inv. č. 129, sign. K 3, kart. 27; inv. č. 1201, sign. AU 18, kart. 168 a inv. č. 1234, sign. AU 3, kart. 170.

Leopolda I. z roku 1682 sotva přispívala k proměnám tradičních stavovských mentalit, týkajících se privilegií a prestižního kodexu cti evropské rodové aristokracie na počátku osvíceného „věku rozumu“.

Už po několika letech, kdy došlo k uzavření spojenecké smlouvy habsburské monarchie s Francií, nicméně ještě v průběhu sedmileté války s Pruskem, se dne 15. května 1757 v klášterním chrámu sv. Jiljí v jihočeské Třeboni, náležejícímu řádu augustiniánů-kanovníků, konala svatba Františka Antonína hraběte Nostice (1725–1794) s Marií Alžbětou, ovdovělou hraběnkou Libštejnskou z Kolovrat (1728–1815). Oddávajícím byl samotný opat kláštera, jako svatební svědci byli přítomni generál Jan hrabě ze Šternberka, zeť nejvyššího purkrabího, a Jan hrabě Krakovský z Kolovrat, zřejmě bratr nevěsty. Sličná a temperamentní neteř nejvyššího purkrabího, v rodině zvaná Liserle – žijící v Praze pod ochranou matky Marie Františky z Valdštejna a bratra Prokopa, přítele apelačního rady Jana Josefa z Vrtby – přiváděla do nového svazku dcerku z prvního manželství i vlivné styky rozvětvené rodiny, vypěstovaný cit pro domácí společenský a kulturní život, ale také aktivní kulturní zájmy; což byly nepochybně příznivé předpoklady rovněž pro vznik známého pražského osvícenského salonu.

Sebevědomý držitel nostického fideikomisu František Václav Nostic (1697–1765) – podle údajů Tereziánského katastru majitel pěti městeček, 104 vsí, devíti zámků, mnoha dvorů a mlýnů, deseti pivovarů atd. – který absolvoval ještě vlastní soudní proces pro ublížení na těle, se dožil narození vnoučat i nové úřední kariéry syna, jmenovaného už roku 1763 tajným radou a přísedícím zemského gubernia v Praze.¹²

Ještě roku 1753, kdy byl dosavadní kanovník u sv. Víta v Praze Antonín Petr hrabě Příchovský (1707–1794) intronizován jako biskup v Hradci Králové, prodali poručníci nezletilých dědiců hraběte Vršovce pro dluhy výstavný pražský palác při novoměstském příkopě bratrovi biskupa Janu Václavu hraběti Příchovskému; někdy v téže době bylo prodáno také malé panství Lužany a Skočice na Žatecku. Ovdovělá Marie Josefa hraběnka Vršovcová byla postavena před nutnost řešit budoucnost tří nezletilých synů; a to právě v době, kdy ve Vídeňském Novém Městě došlo roku

¹² SOA Plzeň, RA Nostitz-Rhieneck, inv. č. 121, sign. J 8; Haubertová, Květoslava: Rodinný archiv falknovské větve Nostitz-Rhieneck, inventář SOA Plzeň 1973; Mentberger, Václav. Z deníku... Plzeň 1940.

1752 k založení tereziánské vojenské akademie, a přibližně v téže době i ke vzniku kadetní školy pro syny chudých šlechticů ve Vídni...

Svědék tragické šarvátky v bubenečské oboře a poručník osiřelých synovců Adam František hrabě Hartig (1724–1783) se ještě roku 1752 oženil s Marií Terezií hraběnkou Krakovskou z Kolovrat, dcerou nejvyššího purkrabího; roku 1763 byl radou zemského gubernia, později tajným radou, roku 1775 císařským vyslancem v Mnichově a poté ministrem v různých částech říše. Jeho syn František (1758–1797), znalec francouzské kultury i jazyka, v němž publikoval osvícenské eseje, básně či prózu – zpočátku rada apelačního soudu, poté rada zemského gubernia a chránělec Karla Egona knížete Fürstenberka, byl oblíbencem císařovny Marie Terezie a údajně přítelem Josefa II. Člen učených společností v Marseille, Paříži, Praze, Bretani a Lipsku byl jako císařský vyslanec v Drážďanech právě roku 1787 v intenzivních kontaktech s Vídní i Prahou, protože probíhaly přípravy sňatku prince Antona Saského s arcivévodkyní Marií Terezií, neteří císaře, jež měla být až na saské hranice provázena bratrem Františkem.

Arcivévoda následník tedy přijel 20. srpna 1787 do Brandýsa nad Labem, kde byl posádkou pluk karabiníků, který nesl jeho jméno; ještě za pobytu arcivévody došlo však v nedaleké brandýské oboře k souboji, po němž podplukovník irského původu Andreas O'Reilly – který údajně pro služební neshody svého vyzývatele majora Josefa hraběte Klebelsberga zabil – uprchl i s manželkou do Drážďan. Zde vyčkal kupodivu brzkého omilostnění jinak rigorózního císaře Josefa II. a dokonce povýšení do hraběcího stavu dne 1. října 1787.

Průběh tohoto souboje ze srpna 1787 – a posléze také překvapivý postoj císaře Josefa II. – připomínal tedy pražské veřejnosti někdejší problematický souboj hraběte Nostice, jehož (třetí) rezignace na úřad nejvyššího purkrabího a presidenta zemského gubernia se uskutečnila právě v těchto dnech – 10. srpna 1787. A to tím spíše, že po dobu pobytu následníka v Brandýse byl ke zdejšímu pluku karabiníků přidělen podporučík Josef hrabě Nostic, jeden ze synů hraběte Františka Antonína, jmenovaný vzápětí pobočníkem arcivévody.

Mlhavé stylizace novinářských zpráv o známých dobových soubojích v Praze, nepochybně ovlivněné přísnými zákony, mohly leccos změnit a následující fámy i přizdobit. Nicméně je zřejmé, že reminiscence na aféru hraběte Nostice a vleklý soudní proces v letech 1752–1754 vyvolávaly ještě po desetiletích vzpomínky na nešťastného „posledního Vršovce“, jehož dva synové se mezitím stali důstojníky císařské armády. Druhozený

syn František Xaver, zároveň člen vídeňské lóže svobodných zednářů, se stal rytmistrem u kyrysníků, nejmladší syn Ludvík byl majorem pěšího badenského pluku.¹³

Nejpozději od sedmdesátých let 18. století, kdy se roku 1767 její dcera z prvního manželství Marie Anna vdala za Václava Josefa hraběte Thuna, vedla temperamentní Marie Alžběta hraběnka Nosticová – vystupující například podle deníku Jana Josefa hraběte z Vrtby roku 1752 v několika palácových inscenacích v Praze – známý pražský aristokratický salon. Tehdy nadšená příznivkyně divadla či lovu byla jistě dámou s intelektuálními i duchovními zájmy, jak naznačilo také složení jejího malého dvora v malostranském paláci na Maltézském náměstí či stavba rokokového letního záměčku „Mes idées“, zbudovaného pro ni v samotě při vesnici Šindelová na rodovém panství Nosticů na Sokolovsku. Jeho vznik – stejně jako zdůrazňovaný charakter učeneckého salonu pozdního osvícenství – byl ovšem v dosavadní odborné literatuře zřejmě neprávem připisován výlučně Františku Antonínu hraběti Nosticovi, v osmdesátých letech 18. století nejvyššímu zemskému hofmistru a posléze nejvyššímu purkrabímu.

Avšak kultivovaná, společenská a uměnímilovná Marie Alžběta, postupně matka několika dětí, stála zřejmě nejen u zrodu nostické „domácí harmonie“, o níž se první zpráva dochovala až z roku 1759 – tedy dva roky po svatbě nostického dědice, kdy šlo o soubor pouze šesti palácových hudebníků – ale nepochybně také u zrodu vlastního domácího divadla v Praze či v nově zbudované letní zámecké rezidenci Nosticů v Měšicích. A nejen to: lze předpokládat, že vedle myšlenky vybudovat v zahradě při malostranském paláci divadelní budovu přispěla právě kultivovaná paní domu svým vlivem rovněž k založení veřejného hraběcího Nosticovského divadla na sklonku 18. století v Praze.

Že umělecky orientované návštěvníky prestižního salonu Liserle Nosticové – k nimž jistě od počátku patřila především rozvětvená rodina hrabat Krakovských z Kolovrat – zejména ve vědomí pražské měšťanské veřejnosti pozdního osvícenství zatlačili postupně do pozadí respektování osvícenští učenci, mohlo být nejspíše způsobeno společenskou prestiží,

¹³ *Allgemeine deutsche Biographie. Band X. Leipzig 1879, s. 653; Dlabacz, Johann Gottfried: Allgemeines historisches Künstler-Lexikon I. Prag 1815, s. 566; Schönfeldské c. k. pražské noviny, Nro 35, 1. září 1787; Schmid, Ludvík: Irská emigrace do střední Evropy. Sborník historický 1986, s. 247n., 273; Wenke, Ernst: Geschichte der k. und k. ersten böhmischen Dragoner-Regimentes. Prag 1896, s. 44; Ruth, František: Kronika královské Prahy a obcí sousedních I. Praha 1903, s. 458.*

vědeckými zájmy či samotnými zprávami těchto návštěvníků; známých intelektuálů typu proslulého „modrého abbého“ Josefa Dobrovského, ale také topografa Jaroslava Schallera či historika Františka Martina Pelcla a jejich přátel, o jejichž múzických zálibách a sklonech lze v této souvislosti zřejmě oprávněně pochybovat.

Nezdá se totiž vůbec pravděpodobné, že by život prestižního aristokratického salonu hrabat Nosticů na sklonku 18. století, kdy do pražské společnosti začínali vstupovat rovněž dospívající synové hostitelů – namísto prvorozeného Františka (1758–1770) druhorozený syn a dědic Bedřich (1762–1819), už zmíněný Josef (1767–1788) a poté nejmladší ze synů, kteří se dožili dospělosti, Jan (1768–1840), posléze ceněný hudebník a skladatel, a Emanuel (1770–1794), ale také jediná dcera Filipina Ludmila, poté provdaná hraběnka Šliková (1765–1843), postrádal tehdy už nezbytné umělecké atributy známých evropských salonů pozdního osvícenství: hudbu, zpěv, tanec, deklamace, divadlo... A to tím spíše, že domácími učiteli hudby mladých hrabat Bedřicha a Jana Nosticů, v pražské společnosti později také známých houslistů, se stali uznávaní hudebníci a skladatelé Václav Praupner (1744–1807) – údajně i ředitel soukromého palácového divadla hraběte Nostice – a Jan Evangelista Koželuh (1738–1814). A že dokonce v osobní korespondenci pána domu se už v lednu 1783 objevila ojedinělá zmínka o francouzské komedii, uváděné v jeho „Haus-Theatru“, kde se zřejmě provozovalo rovněž české divadlo – jak prozradil Johann Ferdinand Opitz k datu 14. dubna 1785.

A tak přestože myšlenka vystavět veřejné divadlo přímo v palácové zahradě na Malé Straně byla posléze ambiciózním hrabětem – pro aktuální, byť nepochybně pozoruhodnou ideu Národního divadla „nás Čechů s němec-kou krví“ – opuštěna, nad rodovými či domácími festiviti vystavného paláce na Maltézském náměstí za vlády Františka Antonína Nostice přetrvávají vzhledem k nedostatku zpráv či dokladů nadále rozpaky. Ovšem hraběnka Marie Alžběta až do svého vysokého stáří – jak dokládají například rodinné gratulace – četla a zřejmě také hovořila česky.¹⁴

¹⁴ SOA Plzeň, RA Nostitz-Rhieneck, inv. č. 1185, sign. AV 2, kart. 168; inv. č. 157, sign. MM 9, kart. 29; Němeček, Jan. *Nástin české hudby*. Praha 1955, s. 300–301; Kraus, Ernst. J.: *F. Opitz's Autobiographie*. Prag 1909, s. 61; Ludvová, Jitka: *Hudba v rodu Nosticů*. *Hudební věda* 1986, s. 144–164; Lenderová, Milena: *Matka, dcera, vnučka – dny všední i sváteční tří dam schlickovského rodu*. *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 2002, s. 43–68.

Jestliže tedy okolnosti vydání novelizačního patentu Marie Terezie z června 1752 připomínaly v dalších letech Pražanům i tragický souboj v oblíbené bubenečské oboře, pak souboj důstojníků prominentního pluku v brandýské oboře v srpnu 1787 působil v psychologické atmosféře několika prvních týdnů po rezignaci nejvyššího purkrabího zřejmě jako bezprostřední podnět ke vzniku české hry „Vršovci aneb Propadnutí posledního Vršovce v souboji“. Známy zastávce stavovských práv František Antonín hrabě Nostic – dědic imponujícího fideikomisu, ale i proslulých robotních sporů svého otce – si své nepříznivé pověsti z mládí byl patrně vědom; ještě jeho svolání k Pražanům během stavby Nosticovského divadla začínalo roku 1783 jistě výmluvnými slovy: „Od té doby, co jsem zanechal svých mladistvých výstředností...“

Náhlé zálibě pražského obecnstva, které „skrze celý měsíc neúnavně divadlo navštěvovalo a vždy na ten samý kus se hrnulo“, tedy stárnoucí hrabě Nostic dobře porozuměl, protože vzápětí dokázal českým divadelníkům z Boudy, že na zemském guberniu disponuje nadále vlivnými kontakty; podcenil však nespokojenost císaře Josefa II. vůči své osobě a patrně rovněž paměť lidí v císařově okolí. Nejvyšší zemský úřad v Čechách, vyšetřující zmíněné stavovské udání, dal sice dne 1. října 1787 prostřednictvím pražského magistrátu čtyřem podnikatelům Vlastenského divadla na Koňském trhu – Vincenci Karlu Antongovi, Antonu Zappemu, Johannu Körnerovi a Franzi X. Sewemu – oznámit, že smějí hrát německou hru „Das Duell“, vydanou nakladatelem Zimmermannem už roku 1773 ve Wittenbergu a Zerbstu, avšak jen v tom znění, jak byla vytištěna; že její titul musí zůstat nezměněn a také na divadelní ceduli vytištěn tak, jak byl uveden v originále.

Nicméně podnikatelé profesionálního česko-německého Vlastenského divadla se s tímto jednoznačným rozhodnutím zemského gubernia na podzim 1787 kupodivu nehodlali smířit: odvolali se totiž vzápětí k samotnému císaři Josefu II., který právě pobýval v Čechách a který si dal dokonce předložit rukopis české adaptace, tragédie v pěti aktech s názvem „Vršovci aneb Propadnutí posledního Vršovce v souboji“, k osobnímu posouzení – aby guberniální zákaz hry neschválil. Jak z dochovaných pramenů vyplývá, určitou roli v celé záležitosti kolem české „vlastenské smutnohry“ v Praze, původně tříaktové veselohry Johanna Gottlieba Schummela, měl tehdy urozený příznivec divadelních podnikatelů z Boudy hrabě Wallis.

V závěru obšírného, nicméně příznivě vyznívajícího stanoviska k této aktuální inscenaci v populární Boudě pak příznačně shrnul mínění soudobé divadelní kritiky a nepochybně také pražské veřejnosti osvícený divadelní cenzor František Antonín Mayer: „Wie Cicero sagt: Comoedia est exemplum“.

Jméno autora úspěšné české adaptace se však tehdy ve spisech zemského gubernia neobjevilo – „anonymus, kryjící se pod jménem François ...“¹⁵

V monumentálním prostoru barokního chrámu sv. Mikuláše na Malé Straně, snad v některé z bočních kaplí, se dne 27. listopadu 1754 konala zřejmě tichá svatba; ženil se „Jean Francois, gnomine Frantz seu Francois, natione Gallus“ – údajně student práv a filosofie – jehož pražskou nevěstou se stala „počestná panna Elisabeth Sylva nel Starckin“. Jako svědci byli přítomni Ignác Dispach, pan Jan Jiří Arnoldi a panna Josefa Hoffmannová, zřejmě přítelkyně nevěsty, která zjevně nepatřila ke zdejšími měšťanským dcerám.

Svatba francouzského ženicha s českou dívkou, vypravená z malostranského domu „U Hohsaurů“, nebyla v kosmopolitním prostředí aristokratických paláců a úřadů zemské vlády jistě ničím neobvyklým; představovala jen sváteční situaci soukromého života dvou mladých lidí, jejichž okolí se vyznačovalo rozdílností sociálního postavení, kulturní orientace, etnického původu i jazyka. V typické dobové komunikaci se francouzština zemské aristokracie a bohatého měšťanstva mísila s češtinou, s úřední i hovorovou němčinou, ale také s italštinou, již používali nejen usedlí obyvatelé zdejší Vlašské čtvrti; k této skupině obyvatel náležel zřejmě v listopadu 1754 i jeden ze svatebních svědků Jan Jiří Arnoldi – nepochybně tentýž důstojník, který v Praze za pozdějších válek s Pruskem napsal dne 27. září 1759 špitálnímu řádu Milosrdných bratří pochvalné uznání za obsluhu raněných.¹⁶

Zdá se, že mladý Jean Francois – „natione Gallus“ – byl už tehdy soukromým učitelem jazyků v Praze, která se jen pomalu vzpamatovala

¹⁵ Teuber, Oscar: *Geschichte des Prager Theaters. Band II. Prag 1888*, s. 93; Vondráček, Jan: *Dějiny I. Praha 1956*, s. 58–50, 151; *Dějiny českého divadla II. Praha 1969*, s. 55; NA, *fond České gubernium – Publicum (ČG-Publ.) 1786–1795*, sign. 115/64, dekret Nro 27927/3562; *Archiv hlavního města Prahy (dále AHMP), Rathsprtokoll 4*, pag. 1446, Nro 6279; Máchal, Jan: *Počátky novověké literatury dramatické. Literatura česká XIX. století. Praha 1902*, s. 283n.; Kneidl, Pravoslav: *Teatralia zámecké knihovny z Radenína II. Praha 1964*, s. 219, sign. 1182, přív. 6. O kterého příznivce z hrabat Wallisů se roku 1787 jednalo, pramen nesděluje.

¹⁶ AHMP, *Sbírka matrik, Malá Strana, matrika oddaných u sv. Mikuláše*; NA, *ŘA Milosrdných bratří*, inv. č. 47, sign. B 53, kart. 4. Srov. Lemberg, Hans: *Lotrinčané v českých zemích ve druhé polovině 18. Století. Pražský sborník historický 2003*, s. 195–208. *Přepis jména Jeana Françoise je přejímán z pramenů.*

z následků pruského bombardování města. Snad i Jan Jiří Arnoldi patřil k žákům francouzského ženicha, který se už v následujících letech stal otcem několika dětí; prvorozený syn Jan František Václav se narodil a byl pokřtěn 13. prosince 1755 u sv. Mikuláše – celé jméno otce „Joannes Franciscus Frantz“ doplnila už v matrice poznámka „linquae praeffectus“. Kmotrem při křtu se stal pan Václav Bernkopf, jako svědkové byli uvedeni P. Jan Hanich, kaplan v Týně, pan Jan Mehler a panna Alžběta Válková. Po tomto synovi, který však ve věku necelých dvou let zemřel – matrika u jména otce uvedla „Liquae Gallicae Instructor“ – následovalo narození Jana Evangelisty dne 31. prosince 1757, jehož křest, vypravený z malostranského domu „Ab caerulea clavis“, se konal v klášterním chrámu augustiniánů-eremitů u sv. Tomáše; jako povolání otce bylo uvedeno „Magister linguae Gallicae“, za jmény otce a matky se navíc objevila i poznámka „liberor e subditela“. V témže domě v sousedství klášterního pivovaru u sv. Tomáše se pak dne 17. března 1759 narodila také dcera Františka z Pauly a ještě 25. července 1761 třetí syn Ignác Jan Křtitel, který byl následujícího dne rovněž pokřtěn u sv. Tomáše – mezi svědky byli P. Adolphus Werner OSA a P. Antonius Jezdinský OSA, prior konventu a farář u sv. Tomáše.¹⁷

Avšak ze všech synů Jeana Françoise, francouzského učitele jazyků a zdejšího usedlíka, původem z Verdunu ve Francii, a jeho manželky Alžběty, bydlících už roku 1770 na Starém Městě Pražském v Jesuitské ulici číslo 560 – v domě „U červené boty“, jehož majitelem byl měšťan a mečíř František Preysz – žil tou dobou u rodičů spolu s dcerou Františkou pouze čtyřletý syn Jan. Pražská města hostila tehdy řadu Francouzů v aristokratických i měšťanských službách a Jean Francois tu nepochybně nacházel také četnou konkurenci – jak je zřejmé například z inzertního časopisu „Im Königreich Böhme“, který vycházel v Praze. Nezdá se však, že by tyto okolnosti ohrožovaly jeho postavení, vždyť o „pofrancouzštělých Pražanech“ se v této době zmiňoval rovněž osvícený kavalír František Josef hrabě Kinský ve známém spise „Erinnerung über einem wichtigen Gegenstand“ z roku 1773.¹⁸

Francouzská kultura byla v Praze obdivována a spolu s francouzskou módou napodobována, soudobá francouzská literatura či známé časopisy sem byly také v poměrně velkém výběru dováženy; francouzský

¹⁷ AHMP, *Sbírka matrik, Malá Strana, matriky narozených u sv. Mikuláše a u sv. Tomáše*.

¹⁸ Srov. Šebesta, Eduard: *Popis obyvatelstva hlavního města Prahy z roku 1770 I. Staré Město. Praha 1933, s. 124.*

jazyk zůstával nadále prestižním prostředkem duchaplné společenské konverzace, k jejímuž zdokonalení sloužila i zdejší divadelní představení. Profesionální francouzské inscenace, z nichž byly v módě takzvané malé komedie – provozované na vídeňském dvoře či v nejlepších aristokratických domech – zajišťoval tehdy v Praze renomovaný italský impresario Giuseppe Bustelli (zemř. 1783), orientující se zároveň na stagiony uznávaných italských operistů. Rovněž známé pražské bohoslužby ve francouzském jazyce, konané tehdy nejprve ve staroměstském kostelíku sv. Linharta a poté v nedalekém klášterním chrámu dominikánů u sv. Jiljí, byly navštěvovány nejen zdejšími „syny sv. Ludvíka“ – k nimž mj. patřila například vlivná skupina francouzských komorníků, hofmistrů, zámožných obchodníků s módním zbožím, ale také řada důstojníků císařské armády, kteří už od 17. století podporovali francouzský špitál s přilehlou „francou z zahradou“, nacházející se ve farnosti sv. Jindřicha na Novém Městě.

V období pozdního osvícenství, kdy měšťanskou frankofonní komunitu v Praze reprezentovaly už rodiny universitních profesorů MUDr. Francoise Du Toye, někdejšího rektora starobylé Karlo-Ferdinandovy university, či MUDr. Laurenta Gastayera, známého pražského porodníka, dále vážený pražský exjesuita a zpovědník „francouzské kolonie“ P. Charles Maria Charuel, prefekt knihovny v Klementinu, ale i rodiny stavovského tanečního mistra Jeana Antoina Duboise (jehož synovec Jean, později sekretář zemského gubernia, se stane autorem publikace o české královské korunovaci Leopolda II. v Praze) či tanečního mistra Jeana Butteaua, dlouholetého člena baletu císaře Františka I. ve Vídni – mj. žáka Louise Duprésa z pařížské opery i žáka slavného pařížského tanečníka Jeana-Georgese Noverra – hostovaly zde rovněž francouzské divadelní společnosti; například v sezónách 1769–1771 okouzila pražské vzdělance vynikající divadelní společnost Briancourtova.¹⁹

Za těchto příznivých okolností získal roku 1774 měšťanské právo na Novém Městě i Francois Francois, narozený v Lotrinsku; šlo nepochybně o Jeana Francoise, který v téže době koupil dům v Opatovické ulici číslo 242, zvaný Čapkovský, aby za necelé dva roky poté získal také dům na Starém Městě v Konviktské ulici číslo 425, zvaný Eberlovský. Monsieur Francois, jehož manželkou se v listopadu 1754 stala zřejmě nezámožná česká dívka, propuštěná z poddanství, měl tedy potřebné finanční zdroje a patrně vlivné společenské styky; o tom by svědčila i skutečnost, že na-

¹⁹ Scherl, Adolf: *Les premiers acteurs français en Bohême. Extrait de la Revue d'histoire du Theatre*, Nro 2, 1967, s. 136–143.

příklad roku 1777 se jeho jméno – „Francois Jean, frantzösischer Sprachmeister“ – objevilo rovněž v aktech zemského vojenského velitelství v Čechách.²⁰

Kromě významných členů či představitelů zemské aristokracie, pobývajících při různých příležitostech v západní Evropě, poznal tehdy Francii osobně zřejmě málokterý z Pražanů; a tak se společenské postavení Jeana Francoise Francoise a jeho rodiny v Praze, která nepochybně netrpěla příznačnou xenofobií měšťanské Vídně 18. století vůči prestižní francouzské kultuře, zdálo být do budoucna zajištěno. Nejmladší syn Jan Francois navštěvoval od roku 1779 známé piaristické gymnasium na Novém Městě Pražském a od roku 1783 renomované akademické gymnasium na Starém Městě, kde se jeho sestra Františka dne 17. února 1782 v klášterním chrámu dominikánů u sv. Jiljí provdala za pražského chirurga Aloise Gasteyera, jediného syna zmíněného universitního profesora.

V téže době, kdy se mladým manželům, bydlicím tehdy ve staroměstském domě Jeana Francoise, narodil dne 1. listopadu 1782 prvorozený syn Laurentius Aloisius, pokřtěný u sv. Jiljí, a po něm dne 10. ledna 1784 i dcerka Terezie Karolina, pokřtěná také v klášterním chrámu dominikánů, absolvoval mladý Jan Francois gymnasiální studia. Poznámky jeho profesorů ovšem nevyznávaly nejpříznivěji – jak dokládalo například výroční hodnocení Josefa Langmayera z roku 1783 či obdobné hodnocení známého osvícence Ignáce Cornovy z roku 1784, který mohl alespoň konstatovat zlepšení prospěchu studenta.²¹ Avšak téhož roku, kdy mladá paní Gastayerová ztratila malou dcerku a poté i manžela, jehož zřejmě neočekávané úmrtí přivodilo brzký odchod rodičů teprve jedenatřicetiletého pražského chirurga, se už jméno bilingvního, avšak spíše česky hovořícího Jana Francoise v dochovaných materiálech staroměstského gymnasia nevyskytuje; nadaný, byť zřejmě problémový student pravděpodobně v téže době, kdy ztratil matku, své studium ukončil.

Nelze zjistit, zda mladý Francois absolvoval závěr svých gymnasiálních studií soukromě, i když ve prospěch tohoto řešení by mohlo svědčit jak nové povolání otce, tak i otcova druhá ženitba: dne 10. září 1786 se totiž

²⁰ AHMP, *Nové Město*, L.C. sign. 3794, pag. 336; *Staré Město*, L.C. sign. 4124, pag. 331; *Vojenský ústřední archiv, fond General - Militär - Comando in Böhmen, Register F, nepag.* (spisy byly skartovány).

²¹ AHMP, *Staré Město*, L.C. akademického gymnasia (1777–1792) a *Nové Město*, L.C. piaristického gymnasia (1783–1792); *Staré Město, matriky narozených a oddaných u sv. Jiljí a matrika zemřelých u sv. Havla.*

pražský měšťan a majitel domů „Jean Francois, secretaire bei Ihre Excellenz des Gross-Prior Grafen von Althan, katholisch, 43 Jahre, unverehelicht“, v malostranském chrámu sv. Mikuláše znovu oženil; jeho druhou manželkou se stala ovdovělá paní Kateřina Gruberová, majitelka výstavného domu na Malé Straně v ulici Pod zámeckými schody číslo 136, kvůli níž ženich do matriky uvedl upravený rok svého narození. Funkce domácího sekretáře Michala Ferdinanda říšského hraběte Althana (zemř. 1789), tehdejšího velkopřevora svrchovaného rytířského řádu sv. Jana Jeruzalémského v Praze, byla nepochybně prestižním společenským postavením, které mj. poskytovalo svému držiteli rovněž odpovídající finanční zabezpečení.²²

Někdy v této době, kdy se nový francouzský sekretář Jean Francois – „aus Brehaine in Lothringen“ – začínal ujímat správy domácích záležitostí ve výstavném rezidenčním paláci velkopřevora Althana na malostranském Malé Stranském náměstí, se jeho devatenáctiletý syn Jan Francois patrně sblížil s mladými českými nadšenci kolem Vlastenského divadla. Prostředníky jistě nepotřeboval – novými divadelníky a osvícenými dramatiky se sice stali také někdejší známí absolventi staroměstského akademického gymnasia, k nimž patřili bratři Thámové, Matěj Majober, Matěj Stuna, Filip Heimbacher atd. Nicméně už na novoměstském piaristickém gymnasiu byl spolužákem Jana Francoise mj. Prokop Šedivý (1764–1810), syn pražského sládky a později úspěšný český dramatik, který mohl ke vzájemným osobním kontaktům roku 1787 nějakým způsobem přispět.

V atmosféře vlastenecké euforie tohoto období vlády osvíceného císaře Josefa II. – který za zdejšího pobytu dokonce dne 19. září 1786 poctil profesionální česko-německé Vlastenské divadlo v Praze svou návštěvou a darem 25 dukátů – vzrůstalo nepochybně sebevědomí i osobní ambice mladých českých divadelních překladatelů, dramatiků a herců. K nim tehdy v Praze patřila rovněž populární „panna Bitó“ – teprve desetiletá Josefa Kateřina, dcerka francouzského tanečního mistra Jeana Butteaua, která vystupovala například v úspěšné inscenaci původní a jistě aktuální hry Matěje Stuny „Sedlské buřičství v Čechách“ (premiéra 23. září 1786). Tou dobou už profesionální francouzská divadelní představení v Praze dávno zanikla; a tak preference německé činohry či osvícenské „josefinské“ dramaturgie v Nosticovském divadle, související zároveň s germanizačními tendencemi vlády Josefa II., vedly zřejmě k tomu, že mladý Jan Francois přistoupil k adaptaci staršího německého dramatu „Das Duell“, v níž nepochybně uplatnil i některé obecně známé okolnosti někdejší soubojové aféry hraběte Nostice.

²² AHMP, Malá Strana, matrika oddaných u sv. Mikuláše.

Úspěch české „vlastenské smutnohry“ znamenal pro francouzského sekretáře velkopřevora Althana nepochybně popularitu nepřilíši vítanou, nicméně „utajená“ autorská iniciativa mohla zároveň přispět ke změnám v životě mladého Jana Francoise. Na jaře následujícího roku nastoupil totiž jako praktikant fiskálního úřadu v Praze u JUDr. Josefa Gamperleho, rodáka z Kazaně – tedy z panství rytířského řádu johanitů – kde teprve na podzim 1791 začínal pobírat plat, obnášející zprvu 150 zlatých ročně. Mezitím došlo v rodině k nepříznivým finančním změnám, které souvisely s úmrtím velkopřevora Althana v květnu 1789: po uplynutí tradičních šesti týdnů jako předepsané doby smutku, během níž pobíralo palácové služebnictvo dosavadní mzdu a další požitky, byl někdejší sekretář Jean Francois zřejmě nucen vrátit se k povolání soukromého učitele jazyků v Praze, které však tehdy už potřeby rodiny nezajišťovalo. V době příprav české královské korunovace Leopolda II. v Praze prodal totiž Jean Francois dne 1. července 1791 pro dluhy dům číslo 425 v Konviktské ulici na Starém Městě a dne 10. prosince 1791 rovněž dům číslo 242 v Opatovické ulici na Novém Městě.²³

V téže době bydlel už mladý Jan Francois, zprvu „Gerichtsdienier“ pražského fiskálního úřadu, v domě „U bílého kohouta“ číslo 483 na Starém Městě. Odtud se roku 1793 přestěhoval do domu číslo 481 a následujícího roku do domu číslo 482 v Betlémské ulici, které tehdy náležely zámožnému nákladníkovi Václavu Švandovi ze Semčic – jeho vnuk Antonín byl později známým divadelním ochotníkem v Praze. Zde bydlel Jan Francois ještě po svém úředním povýšení – roku 1795 byl totiž jmenován kancelistou a roku 1797 ingrosistou pražského fiskálního úřadu. Od roku 1798, po jmenování prvním ingrosistou, žil Jan Francois v domě „U zlaté plácačky“ číslo 468, aby v následujících několika letech střídal téměř každoročně svá bydliště na Starém Městě.

Už roku 1792, v období české královské korunovace Františka I., se někdejší domácí sekretář maltézského velkopřevora Jean Francois stal úředním sluhou zemského soudu v Praze. V době, kdy revoluční Francie vyhlásila válku habsburské monarchii a zároveň adresovala známou výzvu francouzským emigrantům k návratu do vlasti, zpracovávalo zemské gubernium seznamy zdejších usedlých Francouzů a zkoumalo důvody jejich pobytu v Čechách. Rovněž Jean Francois byl vyzván, aby předložil své osobní doklady a sdělil důvody pražského pobytu; magistrátní rada Štěpánovský tedy potvrdil dne 15. května 1793, že učitel řečí Jean

²³ Vondráček, Jan: *Dějiny I. Praha 1956, s. 127–128; NA, ČG-Publ 1786–1795, inv. č. 1021, fasc. II, Nro 2; AHMP, Staré Město, L.C. 23, sign. 4130, pag. 106, Nové Město, L.C. 3804, p. 306–309.*

Francois žije v Praze 43 let, přičemž posledních devět let vykonává také funkci poručníka nezletilého vnuka Lorenze Gastayera, který byl podle údajů Josefského katastru zároveň dědicem domu prarodičů v Celetné ulici číslo 24.²⁴

Toto a patrně i další příznivá vysvědčení umožnila další pobyt Jeana Francoise v Praze; v téže době, kdy byli z českých zemí vypovídáni francouzští emigranti, postoupil bývalý sekretář maltézského velkopřevora Althanna roku 1795 na místo kancelisty zemského soudu, které zastával až do své smrti dne 31. října 1811. Jeho stručná závěť, datovaná dne 24. října 1811 – tedy záhy po rakouském státním bankrotu a po vydání neblaze proslulého finančního patentu – zároveň prozradila, že testátor mohl svému vnukovi Lorenzi Gastayerovi na památku odkázat pouze zlaté hodinky, nicméně o synovi ani o dceři v ní nebyla ani zmínka.

Ovdovělá paní Kateřina Francois, která druhého manžela přežila o dva roky (zemř. 1813), odkázala svůj výstavný dům v malostranské ulici Pod zámekými schody svému synovi Františku Horčíčkovi (1776–1856), známému pražskému umělci; v závěti vděčně připomněla pomoc synovce, který měl osobní vztahy k české vlastenecké elitě, portrétoval řadu osobností obrozené společnosti a od roku 1812 byl ženatý s Janou Annou (1788–1877), nejmladší dcerou někdejšího nosticovského vychovatele Františka Martina Pelcla.²⁵

Mladý Jan Francois, který se v září 1787 proslavil českou adaptací na motivy „historického“ souboje hraběte Nostice, se v těchto letech přestěhoval blíže k místům svého dětství; roku 1805 byl jmenován protokolistou fiskálního úřadu a roku 1809 se trvale usadil v domě číslo 264 ve farnosti sv. Jiljí, kde zemřel dne 13. června 1824 ve věku 56 let. Z pozůstalostního řízení vyplynulo, že jeho jediným příbuzným byl synovec Lorenz Gastayer, tehdy čtyřicetiletý strážmistr v pevnosti Josefově.²⁶

²⁴ NA, ČG-Publ, inv. č. 1024, fasc. 11, Nro 27; Schaller, Jaroslaus: *Beschreibung der k. und k. Residenzstadt Prag. Band III. Prag 1796*; NA, ČG-Publ., inv. č. 1020, sign. 10, fasc. 68–90; AHMP, *Staré Město*, L.C. sign. 4127, pag. 99.

²⁵ AHMP, *Malá Strana, matriky zemřelých u sv. Mikuláše; Malá Strana, L.T. 11, Nro 10, sign. IV-5485 a IV-5529*; Johanides, Josef: *František Martin Pelcl. Praha 1981, 411–415.*

²⁶ NA, ČG-Publ., inv. č. 286, sign. 15e, kart. 243; AHMP, *Staré Město, L.T. sign. IX 1828, č. 1965, Nro 172.*

Rodina zámožného staroměstského nákladníka Václava Švandy ze Semčic – jehož vnuk Antonín vystupoval už v českých představeních Stavovského, dříve Nosticovského divadla – a snad také rodina profesora Josefa Jungmanna, bydlící od roku 1816 v Praze zprvu v nedaleké Liliové ulici číslo 249 na Starém Městě, patrně z doslechu znaly pozadí skandálu Vlastenského divadla z roku 1787 a možná ještě potkávaly padesátiletého protokolistu pražského fiskálního úřadu. Nicméně v téže době, kdy se pražskému ochotníkovi Antonínu Švandovi ze Semčic narodil syn Pavel (1825–1891), později proslulý český divadelník – jehož dcera a pozdější herečka Marie Švandová (zemř. 1906) se poprvé provdala za spisovatele Josefa Jiřího Stankovského (1844–1879) – zůstávaly na tuto událost v prostředí českých vlastenců v Praze zřejmě už jen velmi matně vzpomínky.

A tak rovněž Stankovského román „Vlastencové z Boudy“, vydaný roku 1877 a inspirovaný patrně rodinnou tradicí, byl pouze literární fikcí známého překladatele, dramatika a režiséra. Zprávu Václava Tháma převzal sice Josef Jungmann a od něj později také Jan Máchal, avšak právě tento významný literární historik, který se zmínil o aktuální zápletce údajně historického dramatu „Vršovci“ – jehož text se nedochoval – uvedl zároveň, že autorem byl „anonymus, kryjící se pod jménem François“.²⁷

Nicméně syn francouzského učitele jazyků, rodáka z Lotrinska, a české dívky, propuštěné tehdy z poddanství – někdejší žák pražského osvícence Ignáce Cornovy – nepochybně alespoň načas patřil k mladým dramatikům populární česko-německé Boudy. Jeho životní osudy mohou tedy zároveň přispět k dokreslení jistě pozoruhodné kulturní a sociální stratifikace dosud jen zčásti známé skupiny mladých měšťanských osvětských intelektuálů, sdružujících se už od roku 1786 kolem profesionálního Vlastenského divadla v Praze.

V předvečer netrpělivě očekávané premiéry proslulé „pražské“ opery Wolfganga Amadea Mozarta „Don Giovanni“ v Nosticovském divadle v říjnu 1787 – a na jistě příznačném osvětském paradigmatu výchovy mladých aristokratických kavalírů – dokládaly totiž také skandální dobové ohlasy aktuální české „vlastenské smutnohry“ z pera mladého Jana Francoise v prostředí pražské měšťanské společnosti pozdního osvícenství

²⁷ Jungmann, Josef: *Historie literatury české*. Praha 1849, s. 408, č. 618; Máchal, Jan: *Počátky*. Praha 1902, s. 283n.; *Ottův divadelní slovník*. Praha 1919, s. 875; Hanuš, Jan: *Národní museum a naše obrození I*. Praha 1921, s. 160; Jakubec, Jan: *Dějiny literatury české II*. Praha 1934, s. 184n. Ke druhému vydání Stankovského románu došlo ještě roku 1902 v Praze.

nepochybně mimořádnou naléhavost formativních publicistických funkcí vznikající české „josefinské“ dramaturgie; a to zcela v duchu oné známé osobní devizy osvěceného císaře Josefa II. – „Virtutibus et exemplo“.

Das Duell des Grafen Nostitz und der mystische François aus dem Jahre 1787. Der unbekannte Dramatiker des Vaterlandstheaters in Prag

Die Studie widmet sich den Umständen des Duells des Franz Anton Grafen Nostitz im Jahre 1752 und der Person eines unbekannten tschechischen Dramatiker Jan Francois (1766–1824), dessen Bühnenbearbeitung „Vršovci“, Tragedie in 5 Akten, entstand auf Hintergrund des älteren deutschen Lustspiels von Johann Gottlieb Schummel mit dem Namen „Das Duell“, nach ihrer Uraufführung im Jahre 1787 in Prag einen Skandal, Verbot und persönlichen Eingriff des Kaisers Josef II. hervorgerufen hat.

The Duel of the Count of Nostic and the Mysterious Francois in 1787

This article studies the circumstances of the duel of František Antonín, Count of Nostic, in 1752, and the person of the unknown Bohemian playwright Jan Francois (1766–1824). The latter's adaptation „Vršovci“ was based on motifs from the old German play „Das Duell“. After its premiere in Prague in 1787, it gave rise to a theatrical scandal, a ban on performing the play, and the personal intervention of Emperor Joseph II.

Zapomenutý archivář

Alexandra Špiritová

Ještě před uzavřením mírové smlouvy s Rakouskem ze dne 9. září 1919 v Saint-Germainu, kterou Československá republika ratifikovala 10. října 1919 a která nabyla platnost 9. srpna 1920, začaly na rakouském území působit likvidační komise, dosazené konferencí vyslanců států, vzniklých po rozpadu rakousko-uherského mocnářství. Jednalo se o Rakousko, Maďarsko, Itálii, Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, Polsko, Rumunsko, Československo a Ukrajinu. Tyto komise měly podle směrnic, vypracovaných konferencí vyslanců, připravit rozluky veškeré správy a veškerého majetku bývalého rakousko-uherského mocnářství mezi jmenované nové státy a nově vzniklý rakouský stát.¹ Právní základ pro vytvoření likvidačních komisí byl dán článkem 14 rakouského zákona ze dne 12. listopadu č. 5 st. z., podle kterého Rakouská republika převzala veškerý majetek bývalé monarchie po jejím rozpadu do prozatímní správy. Jako poradní orgány pro likvidační komise byly v listopadu 1918 ve Vídni ustanoveny další dvě komise každého státu: a) likvidační vojenská komise a b) likvidační civilní komise. Do náplně posledně jmenované komise patřila i příprava spisové rozluky s rakouskými archivy i s jednotlivými bývalými ústředními ministerstvy ve Vídni. Československá civilní likvidační komise projednala některé otázky týkající se ryze archivního materiálu i uměleckých památek a připravila jejich předání. Zajistila i výběr běžných spisů, především osobních, z registratur ústředních úřadů bývalé monarchie.² Po podepsání St. Germainské smlouvy pozbyla činnost likvidačních komisí správního opodstatnění a rakouská vláda prohlásila jejich dosavadní likvidační činnost, prováděnou na mezinárodním základě, za vnitřní záležitost Rakouska. Dvoustranná rakousko-československá jednání o restitučních nárocích potom pokračovala přípravou textu úmluvy, která byla podepsána v Praze dne 18. května 1920 a nabyla platnosti dnem

¹ Opočenský, Jan: *Archivní smlouva RČS s republikou Rakousko. Časopis archivní školy 1, 1923, s. 69.*

² *Činnost československé civilní likvidační komise jsem se zabývala ve článku Spisová rozluka s Rakouskem po roce 1918. Sborník Poštovního muzea 1978, s. 93–99. Hlavním činitelem této komise byl dr. Malota, o kterém je tento článek.*

29. října 1920. Úmluva se nakonec stala kompromisem mezi stanovisky Rakouska, které hájilo provenienční zásadu, a Československa s obhajobou pertinenčního principu při provádění rozluky. Úmluvou se Rakousko zavázalo vydat Československu spisový materiál těch bývalých rakouských ústředních úřadů a jim přičleněných institucí, jejichž správní činnosti se vztahovaly k území nově vzniklého Československa a dále veškerý spisový materiál z archivů a spisoven vojenských, dvorských a jiných úřadů, pověřených agendou státní správy, který se vztahoval na záležitosti podléhající výlučně osobní nebo územní svrchovanosti Československé republiky. Měly být odevzdány listiny, úřední a pomocné knihy i spisy z let 1888–1919, včetně prior z let 1868–1887. Pro správní otázky, týkající se železniční dopravy, vojska, lesního a polního hospodářství, vnitřní správy, včetně správy stavební a horní, pošt a telegrafů, měla být časová hranice posunuta zpět k 1. květnu 1848. Z předání byl vyloučen spisový materiál, týkající se bezprostředně 1. světové války, z období mezi 1. červnem 1914 a 4. listopadem 1918.³

Pověřeným československým historikům měl být umožněn v rámci spisové rozluky přístup do všech příslušných archivů, spisoven a knihoven, aby mohli postupně, na základě evidenčních pomůcek, (protokolů, elenchů i indexů) formulovat přesně své požadavky.

Tzv. první spisová rozluka byla ukončena koncem roku 1923. Ze strany Československé republiky na ní pracovala řada předních českých historiků, kteří o své práci zanechali cenná svědectví ve svých článcích.⁴ Byl zde však též někdo, o kom se dosud v souvislosti se spisovou rozlukou nezaslouženě málo ví a jehož práce dosud nebyla naší historiografií doceněna. Nepochybně to bylo způsobeno tím, že pracoval v jakémsi utajení a především skutečností, že ještě před dokončením rozluky zemřel. Dne 19. března 2007 uplynulo od jeho smrti 85 let. Z literatury se mi podařilo najít jen dvě zmínky o něm a obě od stejného autora a jednoho z mála svědků jeho práce, dr. Karla Kazbundy. Jde o recenzi inventáře vídeňské-

³ Hermann-Otavský, E.: *K otázce provedení rozluky spisové a archivální v základě ustanovení mírové smlouvy St. Germainské, pokud se týče úmluvy uzavřené s republikou Rakouskou dne 18. května 1920. Věstník Ministerstva vnitra 1921, č. 4, s. 113. Z novějších prací jsou to především práce o spisové rozluce Zdeňka Šambergera soustředěné ve sborníku Národního archivu Šamberger, Zdeněk: *Studie k dějinám československého archivnictví*, Praha 2005.*

⁴ *Situaci zasvěceně zmapoval např. Kazbunda, Karel: Možnosti československé historické práce ve vídeňských archivech. Československý časopis historický 38, 1932, s. 473.*

ho státního archivu a o nekrolog nad tímto „zapomenutým archivářem“, dr. Josefem Malotou.⁵

Josef Malota se narodil 11. února 1881 ve Zlíně. Vystudoval Filosofickou fakultu v Praze, kterou ukončil doktorátem v roce 1906. Po doplňujícím studiu na Ústavu pro rakouský dějepyt ve Vídni nastoupil jako konceptní aspirant 29. prosince 1909 do vídeňského státního archivu. K 30. prosinci 1911 byl jmenován adjunktem s platem 1200 K ročně, 10. listopadu 1912 koncipistou a konečně 29. listopadu 1913 státním vicearchivářem.⁶ Během těchto let dále studoval, složil státní zkoušku z geografie, češtiny, němčiny, latiny, řečtiny a kolokvium ze starořečtiny. Při vstupu do archivu udal pasivní znalost francouzštiny a italštiny. Snad pro tyto jazykové znalosti a také pro svůj národnostní původ byl v archivu pracovním zařazen do badatelný pro cizí badatele a to do oddělení českých, moravských a slezských spisů. Tak se také dostal pod vedení dalšího Čecha ve vídeňském státním archivu, dr. Václava Kratochvíla, se kterým si záhy názorově porozuměl. Spojovalo je nejen národnostní cítění, ale i politické názory a láska k němým svědkům české minulosti, archiváliím. Dr. Malota se již v době pražských studií stal stoupencem realistů. Po svém jmenování koncipistou upravil i své soukromí a oženil se s vídeňskou Češkou, Marií Zavadilovou. 21. listopadu 1914 se jim narodil syn Ivan a po roce dcera Marie. To již zuřila první světová válka. Malota se v badatelně natolik osvědčil, že vedení archivu neváhalo prosadit zproštění jeho vojenské povinnosti. Svou znalostí pramenů k české historii a jejich uložení v archivu se stal přímo pověstným. Nelze se proto divit, že zaujal pozornost demobilizovaného mladého českého historika dr. Karla Kazbundy. Kazbunda byl po svém zranění na frontě přeložen k místnímu vojenskému velitelství ve Vídni.⁷ Záhy si našel při práci čas na studium v archivu, a tak se poznal s Malotou. Spolu s ním a s dr. Václavem Kratochvílem se stali nerozlučnými přáteli. Byl to Malota, kdo upozorňoval Kazbundu na bohemika ve vídeňském archivu a byl to Kazbunda, kdo v Praze v roce 1918

⁵ Kazbunda, K.: *Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs I.* Wien 1936. *Československý časopis historický* 43, 1937, s. 8; též: *Za Jožkou Malotou, Vídeňský deník* z 29. 3. 1922, úvodník. *K Josefu Malotovi dále srv. jeho osobní spis, Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Osobní spisy 1918–1939, kart. M 1.*

⁶ *Národní archiv (dále NA), fond Likvidační komisař Ministerstva zahraničních věcí (dále LKMZV), sign. 61/21, osobní spisy, kart. 1.*

⁷ *Kárník, Zdeněk (ed.): Karel Kazbunda. Otázka česko-německá v předvečer velké války, předmluva, s. XV.*

upozornil na své přátele ve vídeňském archivu, jejich znalosti jeho obsahu a možnosti jejich neoficiálního využití při spisové rozluce. Již 11. listopadu 1918 žádal československý plnomocník ve Vídni diplomatický zástupce Vlastimil Tusar nótou č. 107 rakouskou vládu, aby byli ponecháni na svých místech v rakouském státním archivu sekční rada Václav Kratochvíl a Josef Malota navzdory tomu, že se přihlásili do služeb Československa.⁸ Byli jmenováni, spolu s dr. Morávkem z archivu dvorské komory, důvěrníky československé vlády v archivních záležitostech, o kterých měla rozhodnout mírová jednání.⁹ Tito důvěrníci byli pojati mezi pracovníky Úřadu plnomocníka Československé republiky ve Vídni. Jejich funkční zařazení bylo 14. prosince 1918 změněno na likvidační komisaře pro státní archiv ve Vídni. Služební přísahu sice složili až v červenci 1919, ale již 17. ledna toho roku se pražská ministerská rada usnesla je převzít do služeb svého ministerstva zahraničních věcí.¹⁰ Pro dr. Malotu znamenaly všechny tyto události velký nápor práce. Záhy pochopil rozpor nahlížení na spisovou rozlučku mezi vedením státního archivu ve Vídni a Prahou. Chápal postoje obou stran, ale jeho národní vědomí ho jednoznačně stavělo na stranu Prahy. A tak začala jeho informační spolupráce s pražským archivem ministerstva zahraničních věcí. Při jeho znalosti archiválií a jejich uložení ve Vídni, získaných dlouholetou prací v badatelně, mohl snadno upozorňovat Prahu na bohemika. Svým způsobem to ovšem musel dělat tajně a z části to kamuflovat badatelskými dotazy. O významu jeho práce svědčí skutečnost, že již 30. dubna 1919 dostal uznání od ministra Krofty.¹¹ Uznání byla míněna i jako morální podpora, protože na jaře 1919 zemřel věrný druh a pomocník Maloty, sekční šéf dr. Kratochvíl. Malota zůstal na svou „informační“ práci sám. V říjnu 1919 obdržel Malota za svou práci dokonce po-

⁸ *Zprostředkovatelem počátečních kontaktů mezi ČSR a Rakouskem byl úřad plnomocníka ČSR, zřízený ve Vídni 28. 10. 1918 Národním výborem. K navázání diplomatických styků mezi oběma zeměmi mohlo dojít až po podpisu mírové smlouvy v Saint-Germain a po prosazení zahraničně politické koncepce ve vztahu k Rakousku v lednu 1920. Od 24. 1. 1920 zastupoval Československo ve Vídni chargé d'affaires dr. Robert Flieger, prvním vyslancem se stal dr. Kamil Krofta 13. 1. 1922. Vlastimil Tusar se v diplomacii uplatnil od 2. 3. 1921 na postu prvního vyslance Československa v Berlíně.*

⁹ *Archiv Národního muzea v Praze (dále ANM), fond Kazbunda Karel, doc. PhDr., inv. č. 1442, kart. 6.*

¹⁰ *NA, fond Prezidium ministerské rady, osobní spisy, čj. 71069/19, kart. 722.*

¹¹ *NA, fond Ministerstvo školství a národní osvěty (dále MŠANO), kart. 3580, čj. 18933/1962/1919.*

chvalné uznání od prezidenta T. G. Masaryka, které považoval za vrchol své kariéry a ještě před smrtí se ho dovolával. Praha však do podepsání smlouvy s Rakouskem pro Malotu více udělat nemohla. Došlo k němu 18. 5. 1920 podepsáním úmluvy mezi Československem a Rakouskou republikou o provedení státní smlouvy St. Germainské. Již 1. prosince 1920 byl Malota dekretem ministerstva zahraničních věcí č. 30488 jmenován legačním tajemníkem I. třídy.¹² To již rozšířil svou „informační“ činnost i o Slovensko,¹³ když na osobní žádost z Bratislavy začal vyhledávat prameny slovenské provenience. Práce byla o to složitější, že bylo nutno rozlišovat v pramenech k Uhrám.¹⁴ O další rozšíření jeho výzvědné práce se postaraly diskuse s kolegy, kteří v podstatě oceňovali jeho znalosti, ale příliš nevěřili jeho nadšení z nového státu. Malota záhy pochopil, že sice bude provedena spisová rozlučka, ale mnoho bohemik zůstane nadále ve Vídni. Začal proto nejprve ze svého platu a později z konta vyslanectví najímat písáčky k opisování archiválií, o kterých věděl, že budou vyloučeny z odvozu do Prahy. Později, když Vídeň zažila nedostatek písáckých sil, zaslal do Prahy k opisu archiválie formou zápůček.¹⁵ Tak zřejmě vznikly v Praze dvě řady opisů vídeňských archiválií.¹⁶ Navíc se mu podařilo poslat k opisu i spisy, které byly výslovně ze spisové rozlučky vyloučeny, např. dokumentaci ke strategii Rakouska v první světové válce.¹⁷

Malota se přitom stále více obával nepřátelství vedení vídeňského archivu. Již na podzim psal v důvěrném dopisu dr. Opočenskému, archiváři v ministerstvu zahraničních věcí v Praze: „Držím se s posledním napětím sil a jen rychlé jmenování dá mi oproti Rakušanům legitimní základnu, abych svoji úřadovnu ve státním archivu uhájil. S udržením úřadovny jsou spojeny všechny mé diskrétní vymoženosti.“ Následovalo jeho jmenování legačním tajemníkem, o kterém jsem se již zmínila. Zdá se však, že přišlo již pozdě. Malota zdravotně nevydržel. Dne 8. března 1921 dostal infarkt přímo v archivu a byl po jeho odeznění nucen žádat o zdravotní

¹² NA, LKMZV, osobní spisy, sign. 61/21, kart. 1.

¹³ NA, MŠANO, čj. 33326/4145/20, kart. 3580.

¹⁴ NA, LKMZV, kart. 2 – dobrozdání a přejímání.

¹⁵ NA, LKMZV, sign. 302/11, osobní spisy, kart. 1.

¹⁶ NA, fond Ministerstvo zahraničních věcí Vídeň; ANM, Kazbunda. O opisech v ANM viz Šamberger, Zdeněk: Zpřístupnění osobního fondu Karla Kazbundy. *Archivní časopis* 48, 1988, s. 89–92.

¹⁷ NA, LKMZV, sign. 5, kart. 2.

dovolenou.¹⁸ Po ozdravném pobytu v sanatoriu, se vrátil zdánlivě zdrav do archivu. I Praha usoudila, že to snad nebude tak zlé. 30. května 1921 píše dr. Opočenský z Říma, kde byl na mezinárodním jednání o spisové rozluce, Malotovi, aby mu ihned poslal seznam vídeňských archivů, kde možno hledat slovenika. Malota se sice v odpovědi brání a opět upozorňuje na otázku rozlišování Uher, ale dlouhý seznam do Říma poslal.¹⁹ Další nervový otřes pro Malotu nastal v září toho roku. Zdá se, že o jeho „pravém“ úkolu ve vídeňském archivu nevěděli ani někteří pracovníci československého zastupitelství ve Vídni a nechápali, proč Malota nepracuje v jejich budově. Tak mu bylo sděleno, že nebude-li mít kancelář v sídle legace, nebude moci být veden mezi jeho zaměstnanci. Malota píše opět do Prahy dr. Opočenskému. Oběma je jasné, že Malotova kancelář mimo archiv by mu znemožnila práci na spisové rozluce.²⁰ Na pomoc do Vídně spěchá dokonce i věrný dr. Kazbunda, který si vymohl toto delegování na ministerstvu školství a národní osvěty. V den svého příjezdu do Vídně však Malotu již nezastihl. Lékař Malotu nekompromisně poslal na léčení do Luhačovic. Tam však už nedojel. Po cestě dostal další infarkt a vrátil se do Vídně již jen k rodině. Do archivu mohl chodit jen na „návštěvy“, lékař nedovolil další práci. Navzdory tomu, že i vedení archivu se snažilo nyní nemocnému Malotovi ukázat laskavou tvář. Jeho ředitel mu dokonce daroval několik bohemik, které archiv získal koupí.²¹

Pro Malotu však již bylo pozdě. Navíc mu zdravotní stav zřejmě zhoršoval psychiku. Na začátku roku 1922 si písemně stěžoval Kazbundovi, že mu byl prohledáván pracovní stůl a považoval to za projev nedůvěry i ze strany svých vlastních kolegů. Tehdy se odvolával na pochvalné Masarykovo uznání.²² Dnes můžeme těžko rozhodnout, zda měl podezření právem. Jistotou je pouze, že 19. března 1922 ve Vídni zemřel ve věku 41 let archivář dr. Josef Malota. Pohřeb se konal 23. března ve Vídni a jeho rakev pak byla převezena do rodného Zlína.²³ Další jistotou je, že to byl člověk nesmírně odvážný, a že díky tomu spravují naše archivy, zejména Národní archiv v Praze, značné množství archiválií ze spisové rozluky s Rakouskem i opisů bohemik ve vídeňských archivech, o jakém se mno-

¹⁸ NA, LKMZV, sign. 109/21, osobní spisy, kart. 1.

¹⁹ NA, LKMZV, sign. 207/21, kart. 2; MŠANO, čj. 3718/447/20.

²⁰ NA, LKMZV, sign. 302/21, osobní spisy, kart. 1.

²¹ NA, MŠANO, čj. 107734/čl., kart. 3581.

²² ANM, Kazbunda, inv. č. 285, kart. 6.

²³ Tamtéž.

ha následnickým státům rakousko-uherského mocnářství může jen zdát. Navíc je nutno připomenout, že některé z těchto opisů dnes mohou nahradit originály, zničené požárem ve Vídni v roce 1927.²⁴

A konečně za poslední jistotu považují, že jeho jméno si zaslouží více, než zapomenutý nekrolog ve Vídeňském deníku.²⁵

Zusammenfassung

Ein vergessener Archivar

Die Studie ist der Persönlichkeit des Archivars und Historikers PhDr. Josef Malota (11. 2. 1881 Zlín – 19. 3. 1922 Wien) gewidmet. Josef Malota ist nach dem Studium auf der Philosophischen Fakultät und dem Institut für österreichische Geschichtsforschung im Jahre 1909 ins Haus-, Hof- und Staatsarchiv in Wien eingetreten. Er betätigte sich bei der Erschließung der bohemikalen Bestände und arbeitete auch im Studienraum für fremde Forscher. Im Laufe des Ersten Weltkriegs lernte er hier auch den Historiker Karel Kazbunda kennen, damals den demobilisierten Offizier, dem er den Zugang in eine Reihe von Archivbeständen und Sammlungen erleichterte. Nach 1918 spielte J. Malota eine bedeutende Rolle bei der Ausführung der Archiv- und Aktentrennung in Wiener Archiven. Die Durchführung der Aktentrennung bei dem österreichischen Außenministerium und der Archivtrennung im Haus-, Hof- und Staatsarchiv war vor allem seine Aufgabe. Die tschechischen Archivare gewannen dank der Kenntnisse J. Malotas eine solide Übersicht über die Bestände des Archivs. Malota selbst musste aber das schwere Dilemma lösen, wenn er einerseits die Anforderungen der tschechischen Archivare auf Ausgabe der bohemikalen Bestände und andererseits der österreichischen Kollegen, die sich um konsequente Verteidigung des Provenienzprinzips bemühen, begriff. Sehr bedeutend war auch Malotas Zusammenarbeit mit Karel Kazbunda. Die tschechische Seite gewann durch Malotas Arbeit und Interesse eine Reihe von bedeutenden Archivalien, aber auch deren Abschriften, die er auf eigene Kosten verfertigen ließ. Die Persönlichkeit Josef Malotas

²⁴ Při pořádání fondu NA, Ministerstva zahraničních věcí Vídeň byly vytrženy tři krabice nesporné agendy dr. Maloty. Při jejich podrobnějším studiu se ukázalo, že mimo jiné obsahují další řadu spisů, zejména dosud málo známých spisů z 1. světové války. Vznikl tak archivní fond NA Likvidační komisař Ministerstva zahraničních věcí Vídeň (LKMZV).

²⁵ Kazbunda, Karel: Za Jožkou Malotou, Vídeňský deník 29. 3. 1922.

gehört also unter die Gründerpersönlichkeiten des tschechoslowakischen Archivwesens in seinen Anfängen.

The Forgotten Archivist

This article focuses on the historian and archivist Dr. Josef Malota (born in Zlín on 11.2.1881, died in Vienna on 19.3.1922). Josef Malota was among the very earliest promoters of the keeping of Czechoslovak archives. This was because, as an archivist in the Haus-, Hof- und Staatsarchiv in Vienna, he participated in instituting the archival divorce between Czechoslovakia and Austria.

PhDr. Josef Malota (1881 – 1922)

Poštovní muzeum a jeho sbírkotvorná činnost v letech 1918–1938*

Jan Kramář

Poštovní muzeum v letech 1918–1925

Založení muzea

Vznikem československého státu na přelomu října a listopadu 1918 se dovršila národní, politická, hospodářská a také kulturní emancipace našeho národa. Byla založena řada nových institucí, spolků a sdružení, které dříve vzniknout nemohly nebo dokonce nesměly. Nejinak tomu bylo také v případě snah o zřízení československého Poštovního muzea, které se mělo stát prostřednictvím bohaté historické dokumentace jedním z dokladů samostatnosti a kulturní vyspělosti Českých zemí, Slovenska a Podkarpatské Rusi.

Až do říjnového převratu 1918 existovalo na území rakousko-uherské monarchie sice sbírkově bohaté, avšak centralizované k. k. Postmuseum ve Vídni, zřízené výnosem č. 23 845 rakouského ministra obchodu z 20. června 1889.¹ Bezprostředním podnětem k jeho založení byl mimořádně příznivý ohlas na expozici rakouské poštovní správy představené veřejnosti jako součást Jubilejní průmyslové výstavy ve Vídni roku 1888. Po skončení výstavy se shromážděné předměty a zařazení staly základem budoucí muzejní sbírky. V následujícím roce nařídila rakouská poštovní správa všem ředitelstvím pošt a telegrafů v Předlitavsku, aby předaly

* Tento text je ukázkou z připravované publikace 90 let Poštovního muzea autorů Pavla Čtvrtníka, Jana Kramáře a Patricie Tošnerové, kterou vydává nakladatelství Pofis v roce 2008 v edici Monografie československých a českých známek. Publikace zahrnuje období let 1918–2008.

¹ K tomu srv. Post- und Telegraphen-Verordnungsblatt, No 71. Wien, k. k. Handelsministerium 1889, s. 313. Hlavní náplň muzea zde byla popsána následovně: „...die Entwicklung des österreichischen Post- und Telegraphenwesens, so wie den gegenwärtigen Stand desselben durch Sammlung und systematische Zusammenstellung der hierauf bezüglichen Materialien zur Darstellung zu bringen.“

nepoužívané předměty a listinné materiály poštovnímu muzeu ve Vídni.² Tato odvodová akce umožnila otevření stálé expozice 20. května 1891 v rotundě vídeňského Prátru. Ve výstavních sálech a depozitářích byly soustředěny nejcennější dokumenty a předměty z rakouské části monarchie, včetně Českých zemí.³

Na našem území se veřejnost mohla seznámit s předměty, používanými poštovní správou jen příležitostně, při některé z technických výstav, které u nás mají – počínaje rokem 1791 – dlouhou a bohatou tradici. Šlo však zpravidla o jednotlivé exponáty, které netvořily systematický celek, a proto zůstaly bez většího ohlasu.⁴ To byl i případ stálé expozice Českého průmyslového muzea umístěné od roku 1874 v domě „U Halánků“ na Betlémském náměstí v Praze, u jehož zrodu stál známý cestovatel a národní činitel Vojta Náprstek. Zde se mezi velkým množstvím nejrůznějších exponátů z celého světa nacházely také předměty, používané v poštovním a telefonním provozu, především železné pokladny ze 17. a 18. století, píšťaly a mluvítka k rourovým telefonům, kratiknoty, domácí telefony, ukázky tiskařských technik apod.⁵

První tematicky vyhraněnou a systematicky utříděnou výstavu o dějinách poštovníctví u nás představilo až obchodní oddělení Národopisné výstavy československé, která se konala roku 1895 na bubenečském výstavišti v Praze. Kromě poštovních map, statistických přehledů a obrazů starých poštovních budov zde byly vystaveny i poštovní známky a tiskopisy, zapůjčené poštovním radou Ferdinandem Havrdou.⁶

² *Odvody ve prospěch vídeňského poštovního muzea nařizoval oběžník rakouského ministerstva obchodu ze 13. 6. 1889. Z let 1889–1893 se dochovala hlášení z poštovních úřadů v obvodu ŘPT Praha. NA, fond ŘPT, kart. 1179, inv.č. 2845, spisy o sbírání předmětů pro nově založené poštovní muzeum ve Vídni.*

³ *Czeike, F.: Historisches Lexikon Wien in 5 Bänden, Band 4. Wien 1995, s. 583 (Post- und Telegraphenmuseum). Dále také Čtvrtník, P. – Tošnerová, P.: Poštovní muzea ve světě a u nás. In: PTT Revue 7, č. 2. Praha 1976, s. 3 obálky.*

⁴ *Zuman, F.: Počátky technického musejnictví u nás. Časopis společnosti přátel starožitností 1946, s. 37–55.*

⁵ *Kottner, J. L.: Průvodce sbírkami Náprstkova českého průmyslového muzea v Praze. Praha 1898, s. 29.*

⁶ *Národopisná výstava československá v Praze 1895. Katalog obchodního oddělení. Praha 1895, s. 261–262.*

Významem ji však přesáhla rozsáhlá expozice c.k. Ředitelství pošt a telegrafů (ŘPT) v Praze, která byla součástí jubilejní průmyslové výstavy pořádané Obchodní a živnostenskou komorou v Praze roku 1908 u příležitosti šedesátiletého výročí panování Františka Josefa I. Poštovní provoz dokumentovaly různé dopravní prostředky používané poštovní správou, poštovní mapy, rytiny, olejomalby dědičných poštmistrů, stejnokroje, jmenovací dekrety, patenty, oběžníky, pečete, razítka, poštovní známky apod. Z oboru telegrafie a telefonie byly vystaveny hlavně telegrafní a telefonní přístroje a jejich součástky. Nechyběl ani doprovodný materiál v podobě fotografií, map, statistických přehledů a odborné literatury. Zvláštní prostor věnovala poštovní správa pneumatické (tzv. potrubní) poště. Velkou návštěvníckou atrakcí se stala radiotelegrafní stanice firmy Siemens & Halske, která zahájila první bezdrátovou komunikaci na našem území mezi Prahou a Karlovými Vary. Exponáty zapůjčilo poštovní muzeum ve Vídni, univerzitní knihovna v Praze, c.k. archiv místodržitelství v Praze, archiv královského města Písku, poštovní úřady v Třeboni, Žamberku a další instituce i soukromé osoby.⁷ Expozice poštovní správy získala oficiální ocenění generální poroty, která za ní udělila ŘPT v Praze čestný diplom.⁸

Úspěch výstavy položil základ Technickému muzeu, které bylo zpřístupněno o dva roky později ve Schwarzenberském paláci na Hradčanském náměstí. V moderně pojaté expozici byla mimo jiné zřízena dvě oddělení, jejichž náplň úzce souvisela s dějinami poštovníctví. Zatímco v elektro-technickém oddělení se návštěvník mohl seznámit s telegrafními a te-

⁷ *Podrobný přehled o vystavených exponátech z poštovního, telegrafního a telefonního provozu podává Úřední skupinový katalog Jubilejní výstavy obvodu obchodní a živnostenské komory v Praze č. 2. pro třídy výstavní VII., XXII. A IV. Dopravnictví, inženýrství a stavitelství. Sociální politika. Praha, Výkonný výbor výstavní 1908, s. 62–71. Součástí katalogu byly i jakési historické exkurzy, které podávaly stručný přehled vývoje prezentovaných oborů v českých zemích. Dějiny pošty, telegrafu a telefonu zpracovali poštovní oficiál Václav Dragoun, vrchní stavební rada Jakub Pawel a dvorní rada František Pröckl. Podrobnější údaje o přípravě a ukončení výstavy jsou uloženy v NA, fond ŘPT, kart. 1179, inv.č. 2845, spisy o jubilejní výstavě obvodu obchodní a živnostenské komory pražské r. 1908 v Praze.*

⁸ *NA, fond ŘPT, kart. 1179, inv.č. 2845, dopis z 29. 10. 1908 adresovaný c. k. ŘPT v Praze.*

lefonními přístroji⁹, v dopravním oddělení byly umístěny vedle modelů a obrazů dopravních prostředků také plány pozemních a vodních cest.¹⁰ Při Technickém muzeu byla navíc zřízena i odborná skupina pošt a telegrafů, která měla připravit podmínky pro vybudování oddělení se zaměřením na poštu, telegraf a telefon. Tento záměr se však do zániku monarchie nepodařilo naplnit, protože veškeré předměty předávala rakouská poštovní a telegrafní správa poštovnímu muzeu ve Vídni.

Po vzniku československého státu se Technickému muzeu naskytla jedinečná příležitost k obohacení sbírek o tzv. bohemika, která se sice nacházela ve vídeňském poštovním muzeu, ale v souvislosti s likvidací ústředních úřadů Rakouska-Uherska se očekávalo jejich brzké vrácení. Proto se již 11. prosince 1918 obrátil tehdejší ředitel muzea ing. Jaroslav Veselý na nově vzniklé ministerstvo pošt a telegrafů s žádostí o zajištění a následné předání předmětů z oblasti telefonie, telegrafie a dopravy.¹¹ Namísto vstřícné odpovědi však ministerstvo žádost zamítlo a oznámilo, že hodlá založit samostatné poštovní muzeum.

Stalo se tak výnosem ministerstva pošt a telegrafů č. 1487/VI z 18. prosince 1918, jímž byl vrchní poštovní oficiál Václava Dragouna pověřen „přípravnými pracemi k zařízení samostatného poštovního muzea“.¹² Shodou okolností k tomu došlo ve stejný den, kdy byly vydány první československé známky – dvě hodnoty proslulé výplatní emise „Hradčany“ a dvě hodnoty emise novinové od Alfonse Muchy. S tím se však Technické muzeum nehodlalo smířit a dopisem z 18. března 1919 navrhlo ministerstvu pošt a telegrafů začlenění poštovního muzea jako uzavřeného celku do své organizační struktury. Následoval nejen výčet výhod, které by vyplynuly pro veřejnost ze spojení obou institucí, ale také potíží způsobených tříštěním omezených prostředků.¹³

⁹ Veselý, M.: *Elektrotechnické oddělení NTM. In: Národní technické muzeum 1908–1951–1971. Sborník k 20. výročí postátnění. I. Sbírková činnost. Praha 1971, s. 131–132.*

¹⁰ Bauer, Z.: *Dopravní skupina Národního technického muzea. In: Národní technické muzeum 1908–1951–1971. Sborník k 20. výročí postátnění. I. Sbírková činnost. Praha, Národní technické muzeum 1971, s. 151–152.*

¹¹ PM, fond PM-dok, sign. I, dopis Technického muzea MPT z 11. 12. 1918.

¹² PM, fond PM-dok, sign. I., č. 1487/odd. VI./1918, výnos ministerstva pošt a telegrafů z 18. I. 1918. Dragoun, V.: *Poštovní museum. In: Československá pošta, telegraf, telefon 10, č. 10. Praha 1928, s. 208.*

¹³ PM, fond PM-dok, sign. I, dopis Technického muzea MPT z 18. 3. 1919.

V té době však bylo Poštovní muzeum již pevnou součástí ministerstva pošt a telegrafů. Zpočátku podléhalo VI. oddělení II. odboru, jehož přednostou odborový rada JUDr. Otakar Růžička. Do působnosti oddělení spadala příprava mezinárodních poštovních smluv, sestavování poštovní statistiky, administrativní provádění odúčtování, překlady textů pro poštovní službu a sestavování dotazníků pro mezinárodní poštovní styk.¹⁴

Jmenování Václava Dragouna do čela poštovního muzea nebylo náhodné. Narodil se ve Vondrově u Hluboké nad Vltavou 27. září 1865 a protože pocházel ze skromných poměrů, spojil celý svůj život s jistotou poštovního eráru. V roce 1891 nastoupil jako adjunkt na poštovním úřadu Praha 1, kde zůstal zaměstnán až do března 1919, kdy byl povolán na ministerstvo pošt a telegrafů. Do jeho kompetence se posléze začlenila Úřední knihovna zřízená v roce 1919 a pro roce 1921 také Archiv ministerstva pošt a telegrafů. Knihovna sídlila v prvním patře budovy bývalého kláštera Sacré Coeur v Holečkově ulici na Smíchově, kde byla rovněž umístěna pracovní ředitel knihovny a muzea Václava Dragouna a knihovníka Jaroslava Lešetického. Oba ministerští úředníci navštěvovali v roce 1919 knihovnický kurs při knihovně Národního shromáždění, který vedl její tehdejší ředitel Zdeněk Tobolka.¹⁵ Archiv ministerstva pošt a telegrafů byl založen v roce 1921 a rovněž se nacházel v budově někdejšího kláštera Sacré Coeur, kde sídlilo i ministerstvo. V září až listopadu 1935 byl přemístěn do předního traktu bývalého kláštera sv. Gabriela na protější straně Holečkovy ulice. Obsahoval listinný materiál ze spisové rozluky s Rakouskem, dále spisový materiál odevzdaný jednotlivými ředitelstvími pošt a telegrafů na základě výnosu MPT (čj. 30151-P-24) z 28. 6. 1924 a také archivní materiál z doby popřevratové.¹⁶

Dragoun, přestože nebyl studovaný historik, se již od počátku devadesátých let 19. století intenzivně zabýval shromažďováním veškerých dostupných materiálů k dějinám poštovníctví v rakouské a později rakousko-uherské monarchii. Zájem o toto téma u něj pravděpodobně probudila studie kulturního historika Josefa Svátka „K dějinám poštovníctví v Čechách“, publikovaná v první knize „Obrazů z kulturních dějin českých“

¹⁴ *Pořadník úřednictva poštovní a telegrafní správy republiky československé na rok 1921. VI. ředitelský obvod pražský. Roč. I, Praha 1921.*

¹⁵ *K tomu podrobněji Lešetický, J.: Úřední knihovna ministerstva pošt a telegrafů. In: Československá pošta, telegraf, telefon 1, č. 6. Praha 1920, s. 88–89.*

¹⁶ *K tomu podrobněji NA, fond MPT, kart. 2384, inv. č. 1692–1694, sign. XXXII, čj. 34967-odd.-XIII-35, Archiv MPT.*

(1891).¹⁷ Na rozdíl od Svátka však Dragoun přistupoval ke studiu pramenů s větší odpovědností a trpělivostí.

Během krátké doby nejprve shromáždil veškerou literaturu k dějinám poštovníctví a zároveň si osvojil základy pomocných věd historických. V tomto ohledu mu poskytl účinnou pomoc dr. Vojtěch Nováček, ředitel Archivu země koruny české. Systematické studium historických pramenů zahájil patrně v Archivu ředitelství pošt a telegrafů pro Království české v Praze, kde našel bohatý materiál k dějinám nejvyšší dvorské poštovní správy od roku 1763.¹⁸ Následoval Archiv země koruny české, Archiv Královského hl. města Prahy a prameny studoval také v místodržitelském archivu. Pravděpodobně krátce před rokem 1910 navštívil nejdůležitější vídeňské archivy a to sice archiv dvorské komory, domácí - dvorní a státní archiv a archivy ministerstva vnitra, financí a války, v nichž našel základní informace k dějinám poštovníctví rakousko-uherské monarchie. V rámci výzkumu ve Vídni probádal rovněž archivy v Innsbrucku, Linci a ve Štýrském Hradci, kde byly uloženy důležité prameny k dějinám poštovníctví balkánských území rakousko-uherské monarchie. Touha po hlubších poznatcích ho záhy přivedla také do soukromých šlechtických archivů, konkrétně hrabat Magnisů (nejvyšší dvorští poštovníci v letech 1612–1622) ve Strážnici, Dietrichštejnů v Mikulově a zejména Paarů (nejvyšší dvorští poštovníci v letech 1623–1743) v Bechyni.

V roce 1910 se Dragounovi naskytl jedinečná příležitost prohloubit své znalosti poté, co byl rakouským ministerstvem obchodu, do jehož kompetence spadala správa pošty, telegrafu a telefonu, jmenován do komise, jejímž úkolem bylo shromáždit prameny k třístému výročí poštovníctví na Moravě.¹⁹ Metodickým vedením prací byli pověřeni dr. Berthold Bretholz, ředitel zemského moravského archivu v Brně, a dr. Wilhelm Schramm, ředitel moravské zemské knihovny. Dragoun měl prozkoumat

¹⁷ Svátek, J.: *K dějinám poštovníctví v Čechách*. In: *Obrázky z kulturních dějin českých*, 1. díl. Praha 1891, s. 163–190. Studie byla původně uveřejněna již roku 1879 pod názvem *Culturhistorische Bilder aus Böhmen*. Na Moravě se poštovní historii zabýval již kolem pol. 19. století Christian d'Élvert, jemuž vyšla roku 1854 práce s názvem *Geschichte der Verkehrsanstalten in Mähren*. K tomu podrobněji Martínek, M.: *Geneze dějin poštovníctví v české historické vědě*. In: *Sborník poštovní historie jižních Čech*. Písek 1972, s. 113–121.

¹⁸ Tehdy uveřejnil svůj první článek „Počátkové poštovníctví na Moravě“ (1904), který již zřejmě vycházel z archivního výzkumu. *Tamtéž*, s. 116.

¹⁹ Hánl, J.: *Václav Dragoun a archiv Poštovního muzea*. In: *Sborník Poštovního muzea* 1981, s. 130.

prameny k dějinám pošt za sedmileté války a v tureckých válkách, což znamenalo, že musel navštívit nejen brněnský zemský archiv, ale i archivy v Křemšíně, Tovačově a Břeclavi. Výzkumné práce trvaly od srpna do října 1911 a jejich výsledkem měl být sborník, který však nikdy nevyšel. Dragoun v badatelském úsilí nepolevil a ještě před vypuknutím první světové války stačil v rámci placené dovolené navštívit Vratislav, kde jeho pozornost upoutal bývalý archiv slezské komory s bohatou pramennou základnou k dějinám poštovníctví ve Slezsku.²⁰

Počátkem dvacátých let se Dragoun vrátil do Vídně jako zástupce československého ministerstva pošt a telegrafů pro spisovou rozlučku s Rakouskem. Kromě oficiální náplně práce likvidačního komisaře, kterou vykonával od dubna do prosince 1921²¹, dokončil ve vídeňských archivech svou soukromou sbírku opisů k dějinám poštovníctví v rakousko-uherské monarchii. Zaměřil se přitom zejména na ten archivní materiál, o kterém věděl, že nebude Československé republice vydán. Tím víceméně uzavřel čtvrt století trvající excerpční práci. Z bohatého pramenného materiálu však publikoval „pouze“ šestnáct dílčích článků a studií. Využít prameny k systematickému zpracování dějin poštovníctví se mu nikdy nepodařilo, i když se v jeho pozůstalosti torzo konceptu v jeho pozůstalosti zachovalo.

Dříve než se Dragoun začal věnovat budování muzea byl pověřen uspořádáním knihovny Ředitelství pošt a telegrafů v Praze. Před započatím práce absolvoval knihovnický kurs, pořádaný knihovnou Národního shromáždění s cílem sjednotit organizaci všech úředních knihoven. V průběhu února a března 1919 se zde seznámil se základy knihovnické praxe. Mezitím se však dozvěděl, že byl výnosem z 18. prosince 1918 pověřen, aby zahájil přípravné práce související se zřízením samostatného poštovního muzea. Ministerstvo mu uložilo, aby vyhotovil seznam majitelů vhodných předmětů pro poštovní muzeum a následně učinil vše potřebné pro jejich získání. Dále dostal za úkol podat návrh na vybudování poštovního muzea a organizaci jeho sbírkotvorné činnosti a s ním těsně spojeného poštovního archivu.²²

²⁰ K tomu srv. Hánl, J.: *Václav Dragoun – první ředitel Poštovního muzea v Praze*. In: *PTT Revue* 10, č. 2. Praha 1979, s. 3–4 obálky. Podrobněji Hánl, J.: *Václav Dragoun a archiv Poštovního muzea*. In: *Sborník Poštovního muzea* 1981, s. 129–142.

²¹ PM, fond PM-dok, sign. I., č. 10318/odd. 9/1921, pověření pro V. Dragouna k provedení spisové rozlučky (fotokopie).

²² PM, fond PM-dok, sign. I., č. 13534/odd. VI./1919, zřízení poštovního muzea.

O provedených úkonech sepsal Dragoun obsáhlou zprávou, kterou 22. dubna 1919 předložil nadřízeným. V ní uvedl, že na základě poznámek sestavil seznam majitelů poštovních památek v českých zemích, ale další úkoly nevykonával z důvodu časové zaneprázdněnosti. Až do konce března totiž pracoval na plný úvazek na poštovním a telegrafním úřadu Praha 1, navštěvoval knihovnický kurs a v odpoledních a večerních hodinách pořádal knihovnu ředitelství pošt a telegrafů. Přesto se ve zprávě podrobně vyjádřil k organizaci poštovního muzea, archivu a sbírkotvorné činnosti. Podle jeho představy mělo být úkolem poštovního muzea „sebrání a systematické uspořádání předmětů a historických památek vztahujících se k dopravnictví, najmě poštovního v zemích státu československého, jež by se stalo věrným obrazem dějinného rozvoje poštovníctví od jeho prvopočátků až do chvíle jeho vysokého rozmachu.“²³ Do tohoto širokého okruhu zařadil nejen poštu, ale i telegraf a telefon. Muzeum mělo dále shromažďovat doklady o vývoji technických věd, kartografii, statistice, účetnictví a opomenuta neměla být ani filatelie. Pokud šlo o organizaci poštovního archivu, navrhoval, aby do něj byly sneseny veškeré archiválie, které dokumentují vývoj poštovníctví a nacházejí se na území Československa nebo budou v blízké době předány z vídeňských archivů. Pro úplnost vyjmenoval archivní fondy se vztahem k dějinám poštovníctví v českých zemích a místa jejich uložení.

S budováním muzea a knihovny Dragounovi zpočátku pomáhal pouze vrchní poštovní oficiál Jaroslav Lešetický, jinak významný filatelistický odborník, který měl – na rozdíl od Dragouna – osobní zájem především na vytvoření sbírky poštovních cenin. Jaroslav Lešetický se narodil 5. srpna 1866 v Písku a do služeb poštovní správy nastoupil 28. července 1893. Již před první světovou válkou byl považován za vynikajícího znalce v oboru filatelie. V době říjnového převratu působil na poštovním a telegrafním úřadu Královské Vinohrady 1, odkud ho poštovní správa dočasně povolala k dohledu nad výrobou známek. Lešetický však této situace zneužil, když počátkem roku 1919 vynášel makulatury poštovních známek přímo z tiskárny a předával je jakémusi filatelistovi jménem Mentschel z obce Kramel u Ústí nad Labem, od kterého je následovně získala firma Minkus. Ta sídlila v Praze na Václavském náměstí a zabývala se obchodem se známkami. Na nepovolený prodej makulatur poštovních známek upozornila censurní komise, jejíž pracovníci zachytili telegram firmy Minkus s dotazem, zda vídeňská firma Weinberger má zájem o zkušební a dvojité tisky prvního a druhého pražského vydání. Vyšetřování se v únoru 1919 ujal

²³ PM, fond PM-dok, sign. I., č. 159906/odd. VI./1919, zpráva V. Dragouna o přípravných pracích ke zřízení Poštovního muzea.

ústřední inspektor MPT Rudolf Čistický. Při výslechu Lešetického vyšlo skutečně najevo, že on i někteří další zaměstnanci tiskárny vynášeli nekontrolované množství makulatur poštovních známek nejen pro sebe, ale i pro své známé. O to více překvapí, že inspektor Čistický ve zprávě o vyšetřování uvedl, že nepodezírá Lešetického z nepoctivého jednání a tudíž nežádá ani jeho potrestání. Navrhl však jeho přeložení do Poštovního muzea, což odůvodnil jeho odbornými znalostmi.²⁴ Příkazem z 12. března 1919 byl proto Lešetický přidělen jako stálý pracovník Poštovního muzea. Zde byl pověřen vybudováním filatelistického oddělení. Jeho náplň shrnul v elaborátu, který dokončil 15. května 1919 pod názvem „Nástin programu filatelistického oddělení Poštovního muzea“. Ve filatelistické literatuře je hojně zmiňován zejména v souvislosti s přípravou předtiskového vydání Pošta československá 1919, které neblaze ovlivnilo pohled na československé poštovní známky na desítky let a stín na ně vrhá vlastně dodnes. Do penze odešel v roce 1925.²⁵

Další pracovníci přišli do muzea v průběhu první poloviny dvacátých let. Po zřízení Archivu ministerstva pošt a telegrafů v roce 1921 to byl kancelářský oficiál Václav Schimanna, který vykonával funkci archiváře. O tři roky později přibyli poštovní kontrolor Alois Lustig a poštovní inspektor Václav Běhal. Náplň jejich práce není úplně zřejmá, ale lze předpokládat, že souvisela se správou sbírek.²⁶

²⁴ PM, fond PM-dok, sign. I., č. 5717/odd. II./1919, prodej makulatur poštovních známek.

²⁵ K tomu podrobněji Hirsch, E.: Jaroslav Lešetický zemřel. In: *Tribuna filatelistů* 16, č. 19/1936. Praha 1936, s. 311–312. Dále Fischer, R.: Šlo o to, aby naše známky byly vzácnější? In: *Sborník Poštovního muzea* 1989–90, s. 95–113. Ježek, J.: Sen Jaroslava Lešetického – studie takřka psychoanalytická. In: *Filatelie* 20, č. 21–23, 1970, s. 657–659, 684–686, 718–720. Nověji zejm. Beneš, F.: Pošta československá 1919 – objev, nebo omyl? In: *Filatelie* č. 1, 2001, s. 2–19.

²⁶ *Pořadník československé poštovní správy pro rok 1924*. Praha 1923.

Spisová rozluka

Krátce po vyhlášení československého státu byla nastolena otázka tzv. spisové rozluky, která proběhla mezi Rakouskem a Československem na základě článků 93, 192 a 196 Saint Germainské mírové smlouvy z 10. září 1919.²⁷ Vlastně šlo o rozdělení a následné předání spisového materiálu, který vznikl činností ústředních orgánů bývalého Předlitavska. Záhy však vyšlo najevo, že mezi oběma stranami nepanuje shoda ohledně jejího výkladu. K vyřešení neshod byla počátkem ledna 1920 svolána na československé ministerstvo obchodu, průmyslu a živností a ministerstvo vnitra v Praze schůze II. meziministerské komise pro likvidaci administrativních pomůcek s rakouskými zástupci. Komise byla složena se zástupců všech ministerstev ČSR a jejím předsedou byl sekční šéf ministerstva vnitra dr. Emanuel Hermann-Otavský. Za ministerstvo pošt a telegrafů zde střídavě zasedali odborový rada dr. Otakar Růžička, odborový rada Václav Kučera, stavební rada ing. Josef Strnad a ing. M. Schmidt.²⁸ V průběhu jednání se československá delegace dozvěděla, že rakouská strana je připravena vydat v plné šíři tzv. „živý materiál“ pocházející z nedávné doby, avšak u tzv. „mrtvého materiálu“ (archivního) je ochotna poskytnout pouze část a zbytek vůbec ne, nebo za úplat.²⁹ S tímto stanoviskem však československá strana ostře nesouhlasila a požadovala vydání všech materiálů bez časového omezení a dodatečného finančního vyrovnání.³⁰

²⁷ K tomu srv. *Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Rakouskem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919*. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého, roč. 1921, částka 133, č. 507*. Praha 1921, s. 2043, 2045–2047, 2077–2081. K této problematice podrobněji Špiritová, A.: *Spisová rozluka s Rakouskem po roce 1918*. Sborník Poštovního muzea 1978, 93–97.

²⁸ NA, fond MPT, kart. 99, inv. č. 1043, sign. P, č.j. 58278-P-20, odpověď československé vlády ze dne 17. 3. 1920 v záležitosti provedení čl. 93, 192 a 196 mírové smlouvy St. Germainké.

²⁹ Finanční náhradu vyžadovalo za vydání plánů, projektového materiálu, matric a zařízení k rozmnožování plánů a nákrešů, modelů a povinných výtisků. Odůvodnění našlo v čl. 208 St. Germainské mírové smlouvy, který umožňoval příslušnou náhradu vyžadovat. NA, fond MPT, kart. 99, inv. č. 1043, sign. P, č.j. 58278-P-20, odpověď rakouské vlády na československé exposé z 12. 1. 1920.

³⁰ NA, fond MPT, kart. 99, inv. č. 1043, sign. P, č.j. 58278-P-20, protokol o jednání II. komise pro likvidaci administrativních pomůcek ve smyslu čl. 93, 192 a 196 mírové smlouvy s Rakouskem, která zasedala 11. 1. 1920.

Zamítavý postoj k vydávání starších archivních materiálů by měl samozřejmě nepříznivé důsledky i pro pražské Poštovní muzeum.

Nalézt společné stanovisko československé vlády se pokusila další porada meziministerské komise svolaná na 9. březen 1920 do zasedací síně ministerstva vnitra.³¹ Ta projednala a vypracovala odpověď, ve které rakouské straně sdělovala, že trvá na bezplatném vydání veškerých položek bez ohledu na dobu jejich vzniku. Současně vyzvala rakouskou vládu, aby co nejdříve vyslala do Prahy zmocněnce k dalším jednáním. Kromě toho doporučila, aby každý rezort jmenoval zástupce, pro které by ministerstvo zahraničních věcí obstaralo povolení k jednání s rakouskou vládou ve věcech nesporných.³² Mezi ně patřila zejména bohemika uložená ve vídeňském poštovním muzeu, jejichž identifikace mohla být bezpečně provedena na základě podrobných seznamů z let 1891 a 1907, které měla k dispozici česká i rakouská strana.³³ Zatímco seznam z roku 1891 uváděl jména 287 dárců z Českých zemí (většinou poštovních a poštovních zaměstnanců)³⁴, seznam z roku 1907 obsahoval trojrozměrné předměty a listinné památky uložené v jednotlivých místnostech a skříňových vitrínách vídeňského poštovního muzea.³⁵ Podobně existovaly seznamy

³¹ NA, fond MPT, kart. 99, inv. č. 1043, sign. P, č.j. 58278-P-20, *dopis ministerstva vnitra ministerstvu pošt a telegrafů ve věci rozluky administrativních pomůcek z 3. 9. 1920.*

³² *Za ministerstvo pošt a telegrafů byli jmenováni: odborový přednosta Jan Baptista Vaclík (jinak zástupce ČSR ve věcech poštovních ve Vídni), vrchní stavební rada dr. Karel Risinger a stavební rada ing. Josef Strnad. Jména delegátů byla nahlášena na schůzi II. meziministerské komise 16. 3. 1920. NA, fond MPT, kart. 99, inv. č. 1043, sign. P, č.j. 58278-P-20, zápis ze schůze II. meziministerské komise ze dne 16. 3. 1920 ve smyslu čl. 93, 192 a 196 mírové smlouvy St. Germainské.*

³³ *Jelikož seznamy byly sestaveny pouze na základě soupisů, které vycházely v letech 1889–1905 v Post- und Telegraphen-Verordnungsblatt, neobsahovaly všechny předměty a bylo je třeba doplnit. K tomu srv. NA, fond MPT, kart. 373, inv. č. 1194, sign. XIII, čj. 54088-odd. XIII-21, vyjádření V. Dragouna ve věci vrácení části sbírek z poštovního muzea ve Vídni.*

³⁴ NA, fond MPT, kart. 99, inv. č. 1043, sign. P, č.j. 58278-P-20, *Verzeichniss der Namen der Spender aus Böhmen, Mähren und Schlesien, der im k. k. Postmuseum in Wien aufbewahrten Objecte, 1891.*

³⁵ NA, fond MPT, kart. 99, inv. č. 1043, sign. P, č.j. 58278-P-20, *Verzeichniss der im k. k. Postmuseum in Wien ausgestellten, aus Böhmen, Mähren und Schlesien herührenden Objecte, 1907*

listinných materiálů uložených ve vídeňských archivech, jež se týkaly poštovníctví v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a případně také na Slovensku. Z nich vyplývalo, že nejcennější doklady se nacházely v archivu bývalé dvorské komory, v bývalém c.k. domácím - dvorském a státním archivu, archivu bývalého ministerstva financí, archivu bývalého ministerstva obchodu a archivu ministerstva vnitra.³⁶

K rozhodujícímu jednáním s rakouskou delegací vedenou tajemníkem rakouského ministerstva zahraničních věcí dr. Edwinem Versbachem došlo ve dnech 4.–12. května 1920 na ministerstvu vnitra v Praze. Československé delegaci složené ze zástupců ministerstev a odborných poradců předsedal odborový přednosta ministerstva vnitra dr. Emanuel Hermann-Otavský. Předmětem rozhovorů bylo dosažení definitivní dohody a zajištění realizaci bodů obsažených v mírové smlouvě s Rakouskem. Na rozdíl od předchozích schůzí, kdy se debata točila kolem sporné interpretace (překladu) a následného právního výkladu některých pasáží St. Germainské mírové smlouvy, diskuse se tentokrát soustředila na zcela konkrétní případy. Výsledkem složitých, avšak pro československou stranu nakonec úspěšných rozhovorů, byla tzv. Pražská úmluva z 18. května 1920 (ratifikovaná 1. října 1920), která určila jaké písemnosti a kdy budou vydány. Pro ministerstvo pošt a telegrafů bylo nejdůležitější ustanovení vycházející z čl. 93 mírové smlouvy s Rakouskem, na jehož základě měly být československé straně vydány správní pomůcky, spisy, plány a jiné doklady počínaje rokem 1848. U zvláště důležitých aktů byla dokonce připuštěna možnost jejich vydání již od roku 1813, tj. od posledního Paarského recesu.³⁷ To bylo možno považovat za úspěch, jelikož pro většinu běžných spisů byla stanovena hranice třiceti let nazpět, tedy od roku 1888.

Kromě těchto hlavních jednání se ve dnech 9. a 19. května konala předporada zástupců archivů ČSR a Rakouska ve filiálce zemského archivu a v budově ministerstva vnitra v Praze. Za československou stranu vedl jednání ředitel archivu ministerstva vnitra dr. Ladislav Klicman. Rakouské

³⁶ NA, fond MPT, kart. 99, inv. č. 1043, sign. P, č.j. 58278-P-20, seznam spisů a listin chovaných v úředních archivech ve Vídni, jež se dotýkají poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

³⁷ NA, fond MPT, kart. 99, inv. č. 1043, sign. P, č.j. 58278-P-20, zpráva o jednání se zástupci Rakouska ve smyslu čl. 93, 192 a 196 mírové smlouvy St. Germainské ve dnech 4.–12. 5. 1920. První reces (tj. rozhodnutí na základě usnesení sněmu apod.), kterým knížata Paarové postoupili lenní práva státu za finanční náhradu, se uskutečnil v roce 1722, druhý roku 1743 a třetí roku 1813.

komisi předsedal ředitel Institutu pro rakouský dějezpýt (Institut für österreichische Geschichtsforschung) dr. Oswald Redlich. Vedle zástupců československých a rakouských archivů byl k jednání přizván také vrchní poštovní oficiál Václav Dragoun, jako odborník na dějiny poštovníctví. Stalo se tak na výslovnou žádost odborového rady ministerstva pošt a telegrafů Václava Kučery, který tlačil rakouskou stranu k rychlé dohodě o vydání bohemik z rakouských archivů a z poštovního muzea ve Vídni, což odůvodňoval tím, že „resort ministerstva pošt a telegrafů má předměty tyto již úplně zaznamenány, takže s jejich dalším zjišťováním není třeba se zabývat.“³⁸

Dragounovým úkolem bylo hájit zájmy ministerstva pošt a telegrafů a získat pro Poštovní muzeum nejcennější archivní položky. Tento záměr se mu však podařilo splnit jen částečně. Získal sice jednoznačný slib rakouských delegátů, že ministerstvu pošt a telegrafů budou vydány jak poštovní spisy knížat Paarů (Fürst Paarsche Postakten) z let 1783–1812, tak i staré české poštovní spisy (Alte böhmische Postakten) z let 1526–1764. To však Dragouna neuspokojilo a usiloval o vydání dalších archiválií, mezi které zařadil tzv. Hofpostkommisionsakten (spisy dvorské poštovní komise) z let 1750–1771, Kammeralakten (spisy dvorské komory) z let 1750–1771 a 1763–1820 a Posten Flüchtungsakten z roku 1809. Tento požadavek narazil na odpor zástupců rakouské archivní správy, kteří hájili tzv. provenienční princip, podle kterého měly být vydány jen archiválie mající svůj původ na území stávající ČSR pod podmínkou, že tvoří samostatné celky a nejsou zařazeny ve všeobecných fondech. Dragounův návrh šel přímo proti této zásadě, protože právě tyto spisy a listiny nebyly děleny podle jednotlivých zemí. Námitky rakouské strany byly nakonec po poradě s odborníky z ministerstva školství a národní osvěty československými delegáty uznány jako oprávněné a Dragoun musel ustoupit.³⁹

Určité zklamání z promarněné příležitosti vyjádřil v interní zprávě pro ministerstvo pošt a telegrafů.⁴⁰ Na druhé straně v ní vysoce hodnotil zisk starých poštovních akt, jelikož obsahovaly nejen listinnou dokumentaci

³⁸ *Pro jiné resorty se měl během následujících tří let zjistit požadovaný materiál a pak teprve přistoupit k uzavření zvláštní smlouvy, jelikož čl. 196 St. Germainské mírové smlouvy neukládal žádnou právní povinnost k okamžitému vydání. Tamtéž.*

³⁹ *NA, fond MPT, kart. 99, inv. č. 1043, sign. P, č.j. 58278-P-20, zpráva o jednání v předporadě zástupců archivů československé republiky se zástupci archivů rakouské republiky dne 9. a 10. 5. 1920.*

⁴⁰ *Tamtéž.*

z Čech, ale i z jiných zemí. Podobný význam přikládal také poštovním spisům knížat Paarů, které se z větší části týkaly Čech, Moravy a Slezska. Závěrem se snažil zmírnit utrpené ztráty, když napsal, že „tak zvané Hofpostkommissionsakten, Kammeralakten Fasz. IX. a Posten Flüchtingsakten byly ohledně Moravy a Slezska, u příležitosti třistaletého jubilea na Moravě roku 1911 opsány“ a zbývalo tedy vyčerpát pouze listinný materiál ohledně Čech.⁴¹ Další opisy bylo třeba zajistit z vídeňských archivů ministerstva financí a ministerstva vnitra, kde se však podle Dragouna k dějinám poštovníctví nacházela buď duplicitní nebo méně významná dokumentace.

Na základě Pražské úmluvy byli do Vídně vysláni zástupci československých ministerstev, aby upřesnili výběr a převzetí písemností. Svého zmocněnce jmenovalo také ministerstvo pošt a telegrafů. Předsedou poštovního oddělení v odboru pro spisovou rozlučku při úřadu reparačního komisaře ve Vídni byl nařízením ministerstva zahraničních věcí ze dne 4. července 1920 jmenován dosavadní zástupce ČSR ve věcech poštovních odborový přednosta Jan Baptista Vaclík. Tento rodák z malé obce Plav u Českých Budějovic nastoupil v prosinci 1885 jako praktikant u vídeňské expedice listovní pošty. Od té doby byl pravidelně povyšován a roku 1912 dosáhl hodnosti c.k. dvorního rady na ministerstvu obchodu. V letech 1914–1916 se dokonce stal prvním generálním ředitelem rakouské poštovní služby. Po rozpadu monarchie projevil zájem o jeho služby československá poštovní správa, čehož Vaclík okamžitě využil. Působnost poštovního oddělení byla vymezena 18. května 1920 na zvláštní poradě na Ministerstvu vnitra v Praze a zahrnovala zhruba tyto okruhy: 1. spisovou a intervenční činnost při převodu poštovních zaměstnanců do služeb československé poštovní správy; 2. likvidační činnost podle Pražské úmluvy; 3. převod poštovních depozitů na šekový účet v Praze podle vyhlášky ministerstva financí z 29. 9. 1920 č. 549 Sb. z. n.; 4. převod peněžních kont občanů RČS z vídeňských peněžních ústavů do Prahy; 5. likvidaci peněžních fondů; 6. úkoly vyplývající ze St. Germainské mírové smlouvy.⁴²

V Praze byla mezitím zřízena sedmičlenná „Komise pro přijímání správních pomůcek z rakouské rozlučky spisové“, která byla ustavena jako poradní orgán při ministerstvu vnitra. K jejím hlavním úkolům patřila úzká spolupráce s reparační komisí ve Vídni v záležitosti převzetí spisového materiálu, jeho rozdělení mezi jednotlivá ministerstva a řešení sporných otázek. O své činnosti musela každé tři měsíce podávat zprávu minister-

⁴¹ *Tamtéž.*

⁴² *K tomu srv. Špiritová, A.: Spisová rozlučka s Rakouskem..., c. d., s. 95.*

stvu zahraničních věcí a ministerstvu vnitra. Spisový materiál byl do Prahy zaslán československým vyslanectvím ve Vídni podle předem vypracovaných seznamů s určením kterému ministerstvu patří. Jednotlivá ministerstva pak pověřila své zaměstnance, kteří zajistili převoz a uskladnění materiálů v archivech.⁴³

Na ministerstvu pošt a telegrafů měl tuto činnost na starosti ředitel Poštovního muzea a Archivu MPT Václav Dragoun. Vlastní evidenci, uspořádání a uložení však prováděl kancelářský oficiál Václav Schimanna. Spisy z poštovní sekce bývalého rakouského ministerstva obchodu byly postupně předávány do pražského archivu ministerstva pošt a telegrafů v letech 1922 až 1925 pod odevzdací značkou H-pošta. Šlo o obrovské množství archivního materiálu (celkem 1309 balíků)⁴⁴, který zahrnoval především běžnou úřední agendu z nedávné doby.⁴⁵ Kromě toho však obsahoval staré spisy, které měly význam především pro studium dějin poštovníctví. K nim náležely hlavně Paarská poštovní akta z let 1783–1812 (19 balíků) a Stará poštovní akta z let 1526–1764 (6 balíků), získaná na základě Pražské smlouvy z bývalého rakouského ministerstva financí. Kvůli nedostatku místa byly nejprve uskladněny v archivu ministerstva vnitra⁴⁶ a v říjnu 1924 převedeny do Archivu MPT na Smíchově.⁴⁷ Ten byl zřízen v roce 1921 pro uložení archivního materiálu z rakouské spisové rozluky, dále archivního materiálu, který odevzdala jednotlivá ředitelství pošt a telegrafů na základě výnosu MPT z 28. června 1924 a spisového materiálu z agendy československého ministerstva pošt a telegrafů. Nejprve sídlil

⁴³ NA, fond MPT, kart. 99, inv. č. 1043, sign. P, čj. 58278-P-20, zpráva o poradě zástupců ústředních úřadů ČSR ve věci provádění spisové rozluky z 2. 10. 1920.

⁴⁴ NA, fond MPT, kart. 288, inv. č. 1138, sign. P, oznámení československého vyslanectví ve Vídni z let 1921–1925 ve věci provádění spisové rozluky správních pomůcek dle bodu D a I Pražské úmluvy.

⁴⁵ Archiválie byly rozděleny podle toho, odkud byly získány: 1. Spisy bývalého rakouského ministerstva financí; 2. Spisy bývalého rakouského ministerstva obchodu; 3. Spisy Provizního fondu pro poštovní posly; 4. Spisy z ředitelství pošt a telegrafů ve Vídni; 5. Spisy kanceláře likvidačního komisaře pro pošty a telegrafy při reparační komisi ve Vídni. K tomu podrobněji NA, fond MPT, kart. 2384, inv. č. 1692–1694, sign. XXXII, čj. 34967-odd. XIII-35, Archiv MPT.

⁴⁶ NA, fond MPT, kart. 2384, inv. č. 1692–1694, sign. XXXII, čj. 34655-odd. P 24, spisová rozluka s Rakouskem, dopis prezidiu ministerské rady ČSR z června 1924.

⁴⁷ NA, fond MPT, kart. 2384, inv. č. 1692–1694, sign. XXXII, čj. 62743-odd. P- 24, stará poštovní akta a Paarské spisy pro poštovní archiv.

v bývalém klášteře Sacré Coeur v Holečkově ulici na Smíchově a v období září–listopad 1935 byl přestěhován do předního traktu zrušeného kláštera sv. Gabriela na protější straně Holečkovy ulice. V poštovním archivu však měly archiválie zůstat jen do té doby, než dojde k vybudování Státního ústředního archivu, kde měly být trvale uloženy. Navzdory všem předpokladům se tak stalo až v listopadu 1956, kdy byl na základě vyhlášky č. 153 ministerstva kultury o vymezení činnosti a kompetence mezi archivy a muzei poštovní archiv zrušen a jeho spisy předány do Státního ústředního archivu (SÚA), kde je do fondu Poštovní sekce ministerstva obchodu začlenil jeho tehdejší pracovník Rostislav Nový.⁴⁸

Jestliže vydávání spisového materiálu z rakouských archivů bylo úspěšně dokončeno v roce 1925, jednání o muzejních sbírkách českého původu uložených ve vídeňském poštovním muzeu se neustále protahovalo. Tato skutečnost nebyla způsobena liknavostí československého ministerstva pošt a telegrafů, které si hodnotu sbírek uvědomovalo, a proto již 5. dubna 1919 upozornilo svého zástupce v likvidační komisi Jana B. Vaclíka, aby vrácení všech předmětů důsledně vymáhal.⁴⁹ Likvidační komisař Vaclík po zjištění všech souvisejících okolností podal v lednu 1920 do Prahy zprávu. V ní uvedl, že muzejní sbírky nebyly ošetřeny žádným zvláštním ustanovením Saint Germainské mírové smlouvy a tudíž se na ně vztahoval čl. 208, podle něhož byl všechn majetek Rakouska převeden do vlastnictví toho státu, na jehož území se nalézal v době vyhlášení nezávislosti. Podle této teritoriální zásady tedy nebylo možno vyžadovat jakékoliv předměty českého původu uložené v depozitářích poštovního muzea ve Vídni.⁵⁰ Jediným schůdným řešením bylo využít čl. 196 Saint Germainské mírové smlouvy a oddíl III. Pražské úmluvy, které umožňovaly uzavřít tzv. *accord amiable* (přátelskou dohodu), jež by stanovila podmínky, za jakých by rakouská strana byla ochotna předměty postoupit. Před zahájením jednání o této smlouvě bylo třeba provést rozsáhlé soupisové práce, které by určily „předměty spadající pod pojem duševního patrimonie [vlastnictví] československého.“⁵¹

⁴⁸ K tomu podrobněji Špiritová, A.: *Spisy bývalého Poštovního archivu v Praze. In: K dějinám poštovníctví v Čechách 1722–1918 (1930). Praha 2007, s. 130–139.*

⁴⁹ PM, fond PM-dok, sign. I, č. 11523/odd. VI./1919, jmenování kuratoria pro záležitosti poštovního muzea.

⁵⁰ NA, fond MPT, kart. 373, inv. č. 1194, sign. XIII, čj. 1815, dopis likvidačního komisaře pro poštu a telegraf ve Vídni J. B. Vaclíka MPT v Praze z 26. I. 1920.

⁵¹ NA, fond MPT, kart. 373, inv. č. 1194, sign. XIII, čj. 13561-21-práv., dopis ministerstva zahraničních věcí ČSR z 27. 6. 1921 MPT v Praze ve věci projednávání železničních záležitostí v rakouské sekci reparační komise ve Vídni.

Soupis předmětů ve vídeňském poštovním muzeu dostala na starost Kulturně-historická komise při československém vyslanectví v Rakousku, vedená dr. Vladimírem Klecandou. Postup prací a jejich časový rozvrh měl konzultovat s likvidačním komisařem Janem B. Vaclíkem a ředitelem Poštovního muzea Václavem Dragounem. Nedostatek úředníků však neumožnil zahájit včas soupisové práce a přednosta prezidiální kanceláře ministerstva pošt a telegrafů František Pixa, pod kterého Poštovní muzeum tehdy spadalo⁵², proto rozhodl provést neoficiální předběžný průzkum. Teprve po jeho ukončení se mělo přikročit k podrobnému a systematickému soupisu, sloužícímu jako podklad pro jednání s rakouskou stranou.⁵³

Tímto úkolem byl koncem května 1925 opět pověřen Václav Dragoun, který 3. července téhož roku odjel na místo určení. Prohlídku muzea provedl v doprovodu V. Klecandy a o jejím průběhu podal po návratu do Prahy podrobnou zprávu. V ní konstatoval, že vídeňské muzeum uchovává řadu předmětů československého původu, které „jsou jednak vystaveny, jednak uloženy ve zvláštním skladišti.“⁵⁴ Zprávu doprovodil výčtem vystavených předmětů, jež měl možnost během krátké doby zaznamenat. Na závěr doporučil pořádný „úplný a soustavný“ přehled, aby byl k dispozici v případě uplatnění předkupního práva z československé strany.⁵⁵

Dragounova návštěva bohužel soupisovou akci neurychlila, což vyvolávalo znepokojení na prezidiu ministerstva pošt a telegrafů i v Poštovním muzeu, kde mezitím nastoupil nový ředitel Josef Jiří Karásek, který hodlal využít získané předměty do připravované expozice. Po opakovaných urgencích na vyslanectví ČSR ve Vídni došla odpověď, v níž předseda Kulturně-historické komise A. Matouš odůvodnil zpoždění změnami ve vedení a tíživým nedostatkem pracovních sil. Zároveň požádal o vypracování a zaslání speciálních směrnic, jež by pomohly celou záležitost rychle

⁵² V letech 1921–1928 obstarávalo správu Poštovní muzea, archivu a knihovny prezidium ministerstva pošt a telegrafů, které vedl zmíněný přednosta prezidiální kanceláře František Pixa.

⁵³ NA, fond MPT, kart. 373, inv. č. 1194, sign. XIII, čj. 31981-P-25, archivní rozluka rakouská a vrácení sbírek poštovního muzea ve Vídni.

⁵⁴ NA, fond MPT, kart. 373, inv. č. 1194, sign. XIII, čj. 52211-odd. P-25, zpráva V. Dragouna o prohlídce PM ve Vídni.

⁵⁵ *Tamtéž.*

vyřešit.⁵⁶ Tohoto úkolu se ujal ředitel Karásek, podle jehož návrhu vznikla instrukce pro přesnou evidenci a identifikaci předmětů.⁵⁷

Jestli byla jeho instrukce pro soupisové práce použita však nelze doložit. Podobně zůstává neobjasněna otázka, zda ministerstvo pošt a telegrafů vedlo s rakouskou stranou konkrétní jednání, či uzavřelo nějakou smlouvu o vydání předmětů z vídeňského poštovního muzea. Ať už to bylo jakkoli, jedna skutečnost se zdá být jistá – československá strana od tohoto požadavku upustila a začala spoléhat hlavně na své vlastní zdroje, které byly dostupnější, i když možná v některých ohledech ne tak bohaté.

Dary, odvody a nákupy

Poštovní muzeum začalo brzy po svém založení aktivně vyhledávat předměty a materiály listinné povahy. Sbírkotvornou činnost provádělo v zásadě třemi způsoby: dary od jednotlivců a institucí, povinnými odvody různých útvarů poštovní správy a nákupy. K usnadnění sbírkotvorné činnosti ministerstvo pošt a telegrafů vystavilo Václavu Dragounovi a Jaroslavu Lešetickému legitimace, které je od konce června 1919 opravňovaly ke sběru hmotných, listinných a filatelistických dokladů minulosti.⁵⁸

V období bezprostředně po založení muzea zasílali dary především poštovní zaměstnanci a někteří soukromníci. Pravděpodobně prvním z nich byl vrchní poštovní rada Josef Řídký, který hned v úvodním čísle odborného časopisu „Československá pošta, telegraf, telefon“ z ledna 1919 důrazně apeloval na všechny poštovní zaměstnance v tom smyslu, aby systematicky shromažďovali veškeré předměty a dokumenty se vztahem k poštovní historii. Zároveň vznesl prosbu na nově zřízené ministerstvo pošt a telegrafů, aby „myšlenku tuto vzalo za svou a věnovalo jí svoji blahovůli.“ Poté ještě připomněl, že mnoho věcí se vztahem k našemu státu je uloženo nejen v našich archivech, kláštěrech a zámcích, ale také v poštovním muzeu ve Vídni, které „tam více nepatří a můžeme je po našem

⁵⁶ NA, fond MPT, kart. 373, inv. č. 1194, sign. XIII, čj. 141-SR-27, dopis Kulturně-historické komise z 25. 4. 1927 ve věci soupisu předmětů československého původu ve vídeňském poštovním muzeu adresovaný prezidiu MPT.

⁵⁷ NA, fond MPT, kart. 373, inv. č. 1194, sign. XIII, čj. 22627-odd. XIII-27, dopis J. Karáska s instrukcemi pro soupis předmětů ve vídeňském poštovním muzeu ze 6. 4. 1929.

⁵⁸ PM, fond PM-dok, sign. I., č. 22649/odd. VI./1919, legitimace pro vrchní poštovní oficiály Lešetického a Dragouna ke sbírání muzeálních předmětů.

soudě právem žádati zpět“. Aby podnítl všeobecnou sbírkovou činnost věnoval blíže nespecifikovanou poštovní mapu Čech z počátku 18. století.⁵⁹

V podobném duchu vyzýval své kolegy ke sběratelské a donátorské činnosti také pošt mistr ve Vysokém Veselí Josef Koťátko⁶⁰ a ředitel Václav Dragoun, od něhož získalo Poštovní muzeum Müllerovou mapu Čech z roku 1720.⁶¹ Brzy je následovali další především vrchní poštovní oficiál Karel Paspá, viceprezident ředitelství pošt a telegrafů Ferdinand Havrda⁶² a poštovní tajemník Alois Lustig. Zatímco od dvou prvně jmenovaných získalo muzeum fotografie poštovních budov a poštovních funkcionářů, četné mapy, cestovní příručky a jiné publikace, Lustigova kolekce původních grafů s poštovními a dopravními položila základ k jedné z nejvýznamnějších a nejceněnějších sbírek Poštovního muzea. Podobný význam měl dar poštovního ředitele Josefa Skokana - vzácná sbírka nejstarších telefonních přístrojů a jejich součástí. Pozoruhodná byla rozsáhlá sbírka písemných dokladů o činnosti poštovní legie v Rusku, získaná od jejího náčelníka, štábního kapitána (později poštovního ředitele v Praze) Antonína Novotného.⁶³

Pozadu nezůstali ani další poštovní úředníci: generální ředitel pošt a telegrafů Maxmilián Fatka, poštovní ředitel na ministerstvu pošt a telegrafů v Praze Jiří Karásek, vrchní poštovní tajemník v Českých Budějovicích František Miroslav Čapek, vrchní poštovní kontrolor Karel Felkl, vrchní poštovní ředitel v Praze 7 Otakar Hrdina, poštovní pokladník v Pardubicích Jan Jičínský, vrchní poštovní kontrolor v Příbrami Alfréd Kerbr, vrchní účetní rada v Praze Čeněk Kysela, poštovní ředitel v Příbrami František Lichtenberk, vrchní poštovní pokladník v Praze a známý filatelistický činovník Jaroslav Lešetický, odborový přednosta na ministerstvu pošt a telegrafů v Praze Jan Mikoláš, vrchní poštovní ředitel na ministerstvu pošt a telegrafů v Praze František Pokora, vrchní poštovní oficiál v Praze

⁵⁹ Řídký, J.: *Zřídíme v Praze Poštovní muzeum!* In: *Československá pošta, telegraf, telefon 1*, č. 1. Praha 1919, s. 7–8.

⁶⁰ K tomu srv. Koťátko, J.: *Poštovní archiv*. In: *Československá pošta, telegraf, telefon 1*, č. 7. Praha 1919, s. 114–115.

⁶¹ K tomu srv. *Věnování poštovnímu muzeu v Praze*. In: *Věstník ministerstva pošt a telegrafů 1920*, č. 23, s. 143.

⁶² K tomu srv. *Seznam č. 1 věcí, věnovaných poštovnímu muzeu v Praze*. In: *Věstník ministerstva pošt a telegrafů 1922*, č. 6, s. 40.

⁶³ PM, fond PM-dok, sign. III-1, př. č. 2335/1929, inv.č. 4, první soupis předmětů PM z let 1920–1925 pořízený ředitelem V. Dragounem.

Ferdinand Semerád, vrchní poštmistr v Krupé Gustav Wagner, vrchní poštovní oficiál na Smíchově a sokolský písmák Karel Vaníček, poštovní ředitel v Bratislavě Josef Klinger, ministerský místotajemník v Praze Otto Kučera, vrchní poštovní oficiál v Kolíně Alois Strnad a mnozí jiní.⁶⁴

Cenné a pro dějiny poštovnínictví nepostradatelné doklady věnovaly i některé soukromé osoby a veřejné instituce – někdejší báňský kontrolor v Příbrami František Bummeisen, správce na Smíchově Karel Červenka, starožitník v Praze-Podolí František Huňáček, starožitník v Praze Karel Chaura, historik a školní rada v Písku August Sedláček, prokurista Pražské úvěrní banky v Kolíně Emil Šimek, obchodník v Praze Jindřich Duchenes, Berta a Hermína Voithovy z Kolína – dcery barona Ferdinanda Voitha ze Sterbezu, který pocházel z rodiny dědičných poštmistrů v Kamení u Habrů a kdysi zatýkal Karla Havlíčka Borovského, farář a archivář v Malenicích František Teplý a mnozí další.⁶⁵ Muzeu významně přispěly: Náprstkovo muzeum, které věnovalo dva staré nástěnné telefonní přístroje, archiv města Příbrami, z jehož sbírek pocházely obálky úředních dopisů z 18. století a konečně rada města Rokycan, která do muzea předala poštovní podací lístky z let 1791–1814, zpáteční lístky z let 1807–1862 a účet poštovního porta z roku 1811.⁶⁶

Pro dokumentaci předznámkového období měla význam sbírka obálek a dopisů z let 1810–1850 poličského poštmistra ve výslužbě Ladislava Hanuše, který ji Poštovnímu muzeu věnoval v červenci 1919. Výměnou požadoval ubezpečení, že mu budou za plnou prodejní cenu vydány 4 úplné řady ve čtveřicích a 1 úplná série v jednotlivých kusech všech rakouských a uherských známek s přetiskem „Pošta československá 1919“, což mu bylo poštovní správou zaručeno. Zároveň informoval knihovníka a archiváře Poštovního muzea Jaroslava Lešetického o rozsáhlé sbírce rakouských a uherských poštovních cenin, kterou daroval v únoru 1899 poštovnímu muzeu ve Vídni a kterou vyžadoval jako státní občan ČSR pro Poštovní muzeum v Praze.⁶⁷ Záležitostí se měl zabývat likvidační komisař ministerstva pošt a telegrafů ve Vídni sekční šéf Jan B. Vaclík, se kterým měl spolupracovat zvláštní delegát vyslaný z Prahy. Vlastní identifikaci

⁶⁴ *Tamtéž.*

⁶⁵ *Tamtéž.*

⁶⁶ *Seznamy přírůstků Poštovního muzea za léta 1920–1928.*

⁶⁷ *K tomu srv. Verzeichniss XXII über die den k.k. Postmuseum gewidmeten Objecte. In: Post- und Telegraphen-Verordnungsblatt, No 25, 1899, s. 121.*

sbírký měl na místě provést L. Hanuš. Zdali k jednání a následnému vydání skutečně došlo, však není zřejmé.⁶⁸

Jen o něco později – v dubnu 1920 – předala Poštovní hospodářská ústředna v Praze Poštovnímu muzeu sbírku rakouských výplatních, spěšných, novinových a doplatních známek, platných na území Československa do 28. února 1919 a několik sérií rakouských a uherských známek s přetiskem „Pošta československá 1919“. Šlo o 725 kusů vesměs nepotřebených známek.⁶⁹ Vstřícně se zachovala také Česká grafická unie, když koncem roku 1920 věnovala Poštovnímu muzeu původní štočky leptané do mědi a zinku, které byly zhotoveny ke zkouškám na tisk československých známek. Tím byl položen základ jedinečné sbírce tiskařského materiálu, jež obsahovala různé druhy ryteckých destiček, molet apod.⁷⁰

Vznikající sbírka cenin a filatelistického materiálu Poštovního muzea byla navíc obohacena o přijaté a nepřijaté návrhy v souvislosti s první soutěží na československé poštovní známky, která proběhla v lednu 1919. Do soutěže se tehdy přihlásil velký počet účastníků, oceněno bylo několik návrhů, které posléze zůstaly v držení ministerstva pošt a telegrafů jako podkladový materiál pro výrobu. Ostatní návrhy byly krátce po skončení soutěže vráceny autorům. Záhy si však ministerstvo uvědomilo, že návrhy jsou důležitým historickým i filatelistickým dokladem, a proto je třeba, aby byly zařazeny do sbírek Poštovního muzea. Tímto úkolem byl pověřen Jaroslav Lešetický, který nechal 19. července 1919 uveřejnit v denním tisku výzvu, aby autoři návrhů, kteří se zúčastnili první soutěže na československé známky, bezplatně převedli nejen kresby, ale i reprodukční práva na ministerstvo pošt a telegrafů.⁷¹ Výzva se setkala s porozuměním a během let 1919–1920 se podařilo získat většinu návrhů, které se staly trvalou součástí sbírky cenin Poštovního muzea. Návrhy pocházely od známých

⁶⁸ NA, fond MPT, kart. 373, inv. č. 1194, sign. XIII, čj. 49 230-odd. VI.-29, *povolení k zakoupení rakouských známek a uherských známek s přetiskem poštovním v.v. Ladislavem Hanušem; návrh na intervenci u vídeňské likvidační komise ve věci sbírky poštovních známek.*

⁶⁹ NA, fond MPT, kart. 116, inv. č. 1051, sign. VI, čj. 76 488-odd. VI.-20, *inventarizace kolekcí rakouských a uherských známek, jakož i známek s přetiskem „Pošta československá“, dodaných Poštovní hospodářskou ústřednou v Praze.*

⁷⁰ NA, fond MPT, kart. 116, inv. č. 1051, sign. VI, čj. 62 062-odd. VI.-20, *věnování štoček PM a odevzdání některých originálů.*

⁷¹ *K vydání uměleckého „Alba“ reprodukcí a návrhů na poštovní známky k lednové soutěži, vypsané ministerstvem pošt v Praze. In: Národní listy z 19. 7. 1919, s. 4.*

i méně známých malířů, grafiků, sochařů, architektů a medailérů. Nechyběly však ani návrhy od studentů uměleckoprůmyslových škol a relativně početné zastoupení měly ženy.⁷²

O něco složitější byla situace v případě zahraničních poštovních cenin. Jejich pravidelné zasílání ze sídla Světové poštovní unie (Universal Postal Union – UPU) v Bernu bylo vázané na členství v této mezinárodní organizaci. Proto obdržela československá poštovní správa první zásilku až v roce 1920 poté, co se 18. května Československo stalo jejím plnoprávným členem. Došlé známky, dopisnice, průvodky a jiné ceniny byly systematicky inventarizovány jednak podle země původu, jednak podle druhu a následně uloženy v ohnivzdorných trezorových skříních Poštovního muzea.⁷³

Vedle poštovních úředníků, soukromých osob a veřejných institucí se o vybudování sbírky Poštovního muzea zasloužily velkým dílem také poštovní a telegrafní úřady z celé republiky, které reagovaly na nařízení ministerstva pošt a telegrafů čj. 363-Pp-22 ze 7. března 1922, jímž se poštovním a telegrafním úřadům ukládalo, aby předložily seznamy úředních spisů a pomůcek k dějinám poštovníctví z doby před říjnovým převratem 1918.⁷⁴ Netrvalo dlouho a z celé republiky začaly v průběhu dubna a května přicházet odpovědi s připojenými přehledy. Shromažďování obrovského množství korespondence mělo na starosti X. oddělení ředitelství pošt a telegrafů v Praze, které je předávalo pracovníkům Poštovního muzea.

Dragounovým úkolem bylo seznamy pečlivě projít a vypsát položky vhodné pro potřeby Poštovního muzea, případně archivu. Z poznámek pořizovaných na okrajích soupisů je patrné, že největší zájem mělo muzeum o trojrozměrné předměty, kterých mělo naprostý nedostatek. Kromě toho věnovalo zvýšenou pozornost také mapám, fotografiím a různým lexikonům. Menší význam přikládalo listinným památkám vzešlým z běžné agendy poštovní správy, jichž bylo relativně velké množství a často se opakovaly.

Obsahová náplň seznamů se samozřejmě lišila jak po kvantitativní, tak i kvalitativní stránce. Záviselo to na několika faktorech, mezi nimiž hrály nejdůležitější roli stáří, velikost a význam poštovních úřadů. Zatímco starší

⁷² NA, fond MPT, kart. 116, inv. č. 1051, sign. VI, darování návrhů k I. soutěži na poštovní známky a návrhů mimosoutěžních.

⁷³ PM, fond, PM-dok, sign. II, inv.č. 505, zpráva o evidenci známek, zasílaných od r. 1920 do PM z Mezinárodního úřadu Světové poštovní unie.

⁷⁴ PM, fond PM-dok, sign. I/B, př. č. 2335/1929, soupis úředních spisů z doby předpřevratové.

a větší poštovní úřady nezřídka vlastnily i desítky historických a pro vývoj poštovníctví závažných dokumentů, úřady založené později nabízely pouze jednotlivé položky nebo dokonce vůbec nic.⁷⁵ V německy a česky psaných seznamech byly nejčastěji zastoupeny různé úřední spisy, oběžníky, zákoníky, vyhlášky, výnosy, služební předpisy, celní předpisy, normy, stanovy, jednací protokoly, poštovní řády, poštovní, telegrafní a telefonní sazebníky, smlouvy, dekrety, instrukce, příručky, indexy, zápisníky, výkazy, podací protokoly, účetní, revizní a likvidační knihy, statistiky, poštovní, telefonní a telegrafní řády, věstníky a úřední listy rakouského ministerstva obchodu, rakouské mobilizační pomůcky apod. Mnohem méně bylo naopak poštovních map, plánů, mílovníků, taxovních přehledů, diagramů, fotografií, lexikonů a pamětních knih. Zcela ojediněle nahlásil některý poštovní úřad vlastnictví trojrozměrných předmětů, vhodných pro zařazení do sbírky Poštovního muzea.⁷⁶ V této souvislosti se v přípisech často objevuje poukaz na předchozí odvody z období rakousko-uherské monarchie, které odčerpaly většinu nejcennějších historických památek. Materiály listinné povahy stejně jako věcné položky pocházely převážně z druhé poloviny 19. století a z počátku 20. století.

⁷⁵ Celkem je v podsбірce Poštovní muzeum – dokumentace evidováno 393 hlášení z poštovních a telegrafních úřadů. Z tohoto počtu nahlásilo 297 úřadů alespoň jednu položku a 96 úřadů podalo negativní hlášení. Tamtéž.

⁷⁶ Byly to např. následující poštovní a telegrafní úřady: Bzí (razítko, vývěsní skříňka, kyvadlové hodiny, telegrafní stůl a skříňka na baterie), Cerhenice (razítko, odznak posla, přepínač, tavná pojistka, nálepková pomůcka na balíkový provoz), Česká Lípa (rakouský poštovní štít), České Budějovice 1 (obraz c.k. vrchního telegrafního ředitele Langer), Domažlice (obraz dvorního rady Frant. Šafaříka Pštrosa), Hrob (dvě rakouská pečetička), Hrobce (úřední razítko), Hudlice (černožlutý štít s nápisem Poštovna – Postablage), Hůrka (tři poštovní štíty), Chlum u Chabařovic (signální trubka z roku 1901, razítko), Chrástava u Bechyně (úřední pečetička, výplatní razítko, ruční razítko, pytlové pečetičko), Chýnov (kovová razítko, pečetičko, sádrové poprsí a obraz Františka Josefa I., obraz bývalého ředitele pošt a telegrafů v Praze Františka Kalandry), Kleneč (pečetička, razítko, listovní váha z roku 1860, sada závaží), Křešťovice (poštovní štít, kompletní stejnokroj), Košíře (plechová pokladna se železným kováním), Velký Osek (poštovní štít, schránky na dopisy, obraz Františka Josefa I., obraz bývalého ředitele pošt a telegrafů v Praze Františka Kalandry, mosazný znak z brašny doručovatele, pečeť na pytli, náprsní štítek pro listonoše), Vimperk (páska na rukáv pro přespolní listonoše, hlásné trubky, řemeny na nošení balíků, brašna na doručování peněz). Tamtéž.

Velké množství unikátních přírůstků získalo Poštovní muzeum od prezidiální kanceláře ministerstva pošt a telegrafů, poštovní hospodářské ústředny a hospodářských úřadů a správ jednotlivých ředitelství pošt a telegrafů. Velice aktivní přístup zvolilo zejména ředitelství pošt a telegrafů v Praze, z jehož skladišť byly díky vrchnímu poštovnímu řediteli Karlu Paspovi a poštovnímu podúředníkovi Josefu Jalovcovi odevzdány historické poštovní schránky, lampy, psací potřeby a náčiní, fotografie, plány, poštovní štíty apod. Zvláštní místo mezi těmito předměty zaujalo jubilejní album s fotografiemi českých poštovních ředitelů věnované roku 1892 řediteli pražského ředitelství pošt a telegrafů Františku Šafaříkovi Pštrosovi, které se stalo v roce 1920 prvním zapsaným sbírkovým předmětem Poštovního muzea.⁷⁷ Vstřícně a s pochopením se zachovala rovněž ředitelství pošt a telegrafů v Opavě, Bratislavě a Košicích, z jejichž depozitářů putovaly do Prahy různé mapy telegrafních a telefonních sítí, poštovní štíty, razítka, pečeti, poštovní schránky a několik olejomalb ředitelů předpřevratové poštovní správy.⁷⁸

Vedle trojrozměrných předmětů určených pro Poštovní muzeum byl obhacen také poštovní archiv. Došlo k tomu na základě výnosu čj. 30151-P-24 z 28. června 1924, kterým se ředitelství pošt a telegrafů v Praze, Brně, Opavě a Bratislavě ukládalo, aby odvedly veškerý spisový materiál z let 1835–1866 do Archivu ministerstva pošt a telegrafů v Praze.⁷⁹ Záměrem bylo soustředit a uchovat archiválie, kterým hrozilo skartování či destrukce vlivem nepříznivého uskladnění. Pražské ředitelství odvedlo řadu cenných a pro vývoj poštovní správy nepostradatelných archiválií, mezi nimiž se také nacházely protokoly a indexy bývalé vrchní poštovní správy od roku 1834, spisy bývalého telegrafního ředitelství od roku 1852, spisy poštovní správy z let 1763–1849, přísežné listiny z let 1831–1897,

⁷⁷ Sbírkový předmět byl zapsán dne 10. ledna 1920 pod přírůstkovým číslem 1/1920. Přírůstkový seznam Poštovního muzea 1920.

⁷⁸ Dragoun, V.: *Poštovní muzeum, c. d.*, s. 208–209.

⁷⁹ K dalším odvodům z jednotlivých ředitelství pošt a telegrafů došlo výnosem z 25. 5. 1929. Tentokrát měly být předány veškeré spisy do roku 1878. Větší počet spisů však odvedlo pouze ŘPT v Brně. U ředitelství v Opavě a Bratislavě se nacházely pouze jednotlivé položky a z Košic došlo zcela negativní hlášení. K tomu srv. NA, fond MPT, kart. 2384, inv. č. 1692–1694, sign. XXXII, čj. 32191-odd. XIII-29, odvedení starých spisů do Archivu MPT.

opisy privilegií dědičných pošt v Čechách atd.⁸⁰ Podobně se zachovalo brněnské ředitelství, když odeslalo tzv. všeobecné spisy z let 1831–1860 včetně indexů a protokolů, opisy listin k dějinám poštovníků na Moravě, spisy bývalého telegrafního ředitelství v Brně z let 1872–1873 a staré účetní knihy z let 1850–1878. Relativně malé množství materiálu dorazilo z opavského a bratislavského ředitelství. Jednalo se hlavně o mobilizační spisy vojenských referátů z let 1911–1918.⁸¹

Třetím významným zdrojem byly nákupy. Tímto způsobem se získávaly různé předměty a dokumenty, které by Poštovní muzeum jen stěží obdrželo prostřednictvím odvodů nebo od dárců. Nevýhodou však byla skutečnost, že poštovní správa počátkem 20. let neměla nadbytečné finanční zdroje a každý výdaj se proto pečlivě zvažoval. Nejčastěji šlo o drobné nákupy map, grafik, fotografií a knih v pražských antikvariátech a starožitnictvích. Jestliže do roku 1925 využívalo muzeum nabídky obchodů Antonína Jelínka, Heřmana Richtera a zejména Otto Lebenharta a O. Pyšvejece⁸², později uskutečňovalo nákupy spíše u Zikmunda Reacha, Josefa Hořáka, Antonína Čermáka, Karla Zinka, Zdeňka Jeřábka, Ferdinanda Přenosila, Karla Chaury, Vilmy Stachové, K. Andrého a mnohých jiných. Výjimkou nebyly ani nákupy od soukromých sběratelů, kteří nabídli muzeu odprodej části nebo celé sbírky. Jedním z nich byl také poštovní ředitel Josef Karásek, který sice řadu položek muzeu věnoval, ale některé též odprodal za příznivou cenu.⁸³

Již v první polovině 20. let byly zakoupeny některé staré poštovní tisky, mezi nimiž vynikaly itineráře ze 17. a 18. století: *Compendio delle Poste Ottavia Cottogny* vydaný G. B. Bidellim v Miláně roku 1623, *Itinerario de las*

⁸⁰ NA, fond MPT, kart. 2384, inv. č. 1692–1694, sign. XXXII, čj. 30151-odd. P-24, staré folianty – uložení do PM. Tamtéž, čj. 37774-odd. P-24, listiny z let 1831–1897 a 1777–1899 pro PM.

⁸¹ NA, fond MPT, kart. 2384, inv. č. 1692–1694, sign. XXXII, čj. 49432-odd. P-24, staré spisy a opisy listin pro poštovní archiv. Tamtéž, čj. 53891-odd. P-24, staré spisy a protokoly pro poštovní archiv. Tamtéž, čj. 67882-odd. P-24, staré spisy a knihy – uložení do poštovního archivu. Tamtéž, čj. 8568-odd. P-25, staré spisy a knihy do poštovního archivu. Tamtéž, čj. 21093-odd. P-25, účetní knihy staré – uložení do poštovního archivu.

⁸² PM, fond PM-dok, sign. III, př. č. 2335/1929, inv.č. 4, první soupis předmětů PM z let 1920–1925 pořízený ředitelem V. Dragounem.

⁸³ NA, fond MPT, kart. 2385, inv. č. 1696, sign. XXXII, zápisník došlých spisů pro muzeum.

Carreras de Posta od Dona Pedra Rodrugueze Campománes vydaný v Madridu roku 1761 a Die vornehmsten europaeischen Reisen od hamburského vydavatele Johanna Christopha Kissnera z roku 1724. Z dalších lze jmenovat tisky francouzské a německé provenience jako např.: Liste Générale des Postes de France od Etienna Francoise de Choiseul z roku 1766 a 1785 či Tractatus politico-historico-juridico-aulici de Regalia Postarum Jure etc. od Ludovica von Hörnigka z roku 1663.⁸⁴

Cennými přírůstky se podařilo obohatit také kartografickou sbírku, která se rozrostla o několik položek z 18. a 19. století. Mezi nimi zaujímala přední místo poštovní mapa střední Evropy Postarum seu veredariorum stationes per Germaniam et provincias adiacentes od vrchního poštovního správce v Praze Johanna Petera Nella z roku 1711, nejstarší poštovní mapa Itálie L' Italia con le sue Poste e Strada Principali od Giacoma Canteli da Vignola z počátku 18. století, rozměrná poštovní mapa rakouských dědičných zemí Post Charte der k. k. Erblanden od profesora matematiky na univerzitě ve Vídni Georga Ignaze von Mezburga z roku 1782, Parte orientale del Regno di Boemia z roku 1779, kterou nakreslil G. Zuliani a do rytiny převedl G. Piteri, Tabula generalis Marchionatus Moraviae od císařského důstojníka a kartografa Johanna Christopha Müllera z roku 1716, Besondere Post und Reise Carte der Wege durch Teutschland z roku 1724 od augsburského rytce G. I. Haupta, dále mapy Berounského, Prácheňského, Bolešlavského, Čáslavského a Slánského kraje od pražských nakladatelů Petera Franzy a Antona Elsenwanger z konce 18. a počátku 19. století.⁸⁵

Pravděpodobně nejvýznamnější nákup byl uskutečněn ve 2. polovině roku 1926. Tehdy se naskytla jedinečná příležitost, když žamberecký vrchní poštovník ve výslužbě Kamil Schopf nabídl Poštovnímu muzeu vzácnou sbírku dopravních prostředků, obrazů, fotografií a stejnokrojů. Celkem šlo o 129 položek, za které požadoval 45 000 Kč. Koupě byla provedena a do majetku Poštovního muzea mj. přibýlo 5 poštovních vozů, 4 poštovní saně, 4 kožené vaky pro dopravu pošty, 2 lucerny, 2 šupky (vykovaný kus železa se žlábkem, používaný k brzdění vozů při prudkém klesání), 14 olejomalb s poštovní a dopravní tematikou, 2 fotografie s poštovní

⁸⁴ PM, fond PM-dok, sign. III, př. č. 2335/1929, inv.č. 4, první soupis předmětů PM z let 1920–1925 pořizený ředitelem V. Dragounem, soupis za rok 1923. Poštovní tisky byly většinou nakoupeny v pražském antikvariátu Otto Lebenharta.

⁸⁵ Tamtéž.

tématikou, 7 kompletních poštmistrovských a postiliónských stejnokrojů a další předměty se vztahem k poštovní historii.⁸⁶

Muzeum se sice mohlo v relativně krátkém čase pochlubit velkým počtem přírůstků, avšak jejich uložení nebylo zatím uspokojivě vyřešeno. Předměty byly nejprve provizorně umístěny v kanceláři a skladištích úřední knihovny⁸⁷ a také ve sklepních místnostech ministerstva pošt a telegrafů, které tehdy sídlilo v bývalém klášteře Sacré Coeur v Holečkově ulici v Praze na Smíchově. V roce 1925 byly sbírky, které tehdy čítaly již 2354 různých předmětů a listin⁸⁸, přeneseny do dvou místností vedle úřední knihovny a o rok později do kanceláře redakce „Věstníku ministerstva pošt a telegrafů“. Odtud putovaly roku 1927 v důsledku přestavby prezidiálních místností do přístěnku vedle zasedací místnosti a počátkem roku 1928 se vrátily do místností sousedících s úřední knihovnou. Neustálé stěhování sbírkových předmětů vyžadovalo rychle pro ně nalézt umístění, které by zároveň umožnilo alespoň jejich částečné zpřístupnění veřejnosti.⁸⁹

Vyvíjela se i evidence sbírkových předmětů. Ty nejprve Václav Dragoun zapisoval do provizorního seznamu a počínaje rokem 1920 do nově zavedené knihy přírůstků. Zde dostal každý předmět jedinečné a nezaměnitelné pořadové číslo (např. 1/1920, 2/1920 atd.), pod nímž byl zapsán v daném roce do muzejní evidence. Potíž však byla v tom, že do knihy přírůstků byly zaznamenávány nejen sbírkové předměty (štitý, uniformy, dopravní prostředky apod.), ale i také knižní fondy a dokonce i vybavení kancelář (stoly, skříně, trezory apod.). Tím vznikla poněkud nepřehledná situace, protože sbírkové předměty byly postaveny na stejnou úroveň jako odepisovatelné položky. Důvodem stavu byla neznalost muzejní praxe ze strany V. Dragouna a jeho nástupců, kteří prováděli evidenci podle zásad, na které byly zvyklí u poštovní správy. Tento nepraktický systém se však ujal a v podstatě zůstal nezměněn až do padesátých a v určitém ohledu až druhé poloviny šedesátých let, kdy do muzea začali přicházet kurátoři s odborným vysokoškolským vzděláním.

⁸⁶ PM, fond PM-dok, sign. I/C, př. č. 1576/1929, soupis předmětů pro Poštovní muzeum – sbírka K. Schopfa ze Žamberka.

⁸⁷ Úřední knihovna ministerstva pošt a telegrafů disponovala na konci roku 1924 5547 svazky odborné literatury. K tomu srv. Reimoser, A.: Činnost československé poštovní a telegrafní správy v roce 1924 a její program pro rok 1925. In: Československá, pošta, telegraf a telefon 7, č. 2. Praha 1925, s. 39–40.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Dragoun, V.: Poštovní muzeum, c.d., s. 210.

Poštovní muzeum v letech 1926–1932

Otevření první expozice

V roce 1925 opustil pozici správce Poštovního muzea Václav Dragoun⁹⁰ a na jeho místo nastoupil poštovní inspektor Josef Jiří Karásek, jinak také známý literát a představitel dekadentní poezie. K poštovní správě nastoupil v březnu 1892 po absolvování reálného gymnázia v Praze a ročním studiu teologie. Nejprve byl přidělen k nádražní poště na Smíchově, odkud přešel roku 1896 na poštovní úřad Praha 15. Od roku 1900 pracoval v hodnosti poštovního asistenta (později poštovního oficiála) na poštovním úřadu Smíchov 1 a v roce 1912 byl přidělen k poštovnímu úřadu Praha 1. Dne 9. října 1919 nastoupil na ministerstvo pošt a telegrafů, kde působil až do poloviny 20. let jako redaktor rezortního věstníku. Do povědomí zaměstnanců poštovní správy se trvale zapsal v roce 1925, kdy vydal spolu s vrchním poštovním inspektorem Josefem Alešem „Česko-německé a německo-české odborné poštovní, telegrafní a telefonní provozní názvosloví“.⁹¹ V Karáskovi získalo muzeum člověka se širokým kulturním rozhledem a hlubokými znalostmi umění, které využil i při budování muzea.⁹²

Ze všeho nejdříve provedl odbornou inventarizaci a katalogizaci sbírkových předmětů, odpovídající dobové úrovni tehdejší muzejní vědy. Šlo o nezbytný předpoklad pro dlouho připravovanou expozici dějin pošty na území Československa. Sepsaný materiál rozdělil do tří velkých

⁹⁰ Václav Dragoun se po svém odchodu z Poštovního muzea stal vedoucím redaktorem odborného časopisu *Československá pošta, telegraf, telefon*, kde setrval až do roku 1931, kdy odešel do výslužby. Zemřel 24. 3. 1950 v Praze. Kromě běžné redakční činnosti publikoval několik článků k dějinám poštovníctví, při nichž čerpal z vlastních výpisků, pořázených během mnohaletého archivního studia. K tomu srv. Hánl, J.: *Václav Dragoun a archiv...*, c. d., s. 134 a 140.

⁹¹ Jiří Karásek ze Lvovic (24. 4. 1871–5.3. 1951) se narodil na Smíchově a u poštovní správy působil od 30. 3. 1892. K tomu více Burda, J.: *Sedmdesát let Jiřího Karáska ze Lvovic*. Naše pošta č. 2, 1941, s. 39–40.

⁹² K tomu Chvíli u Jiřího Karáska ze Lvovic. In: *Rozpravy Aventina* 6, č. 4. Praha 1930, s. 38–39.

skupin: poštovní historie za posledních sto let s ukázkami technického vybavení starých pošt včetně povozů; polní pošta za první světové války; filatelistické sbírky.⁹³ S tímto úkolem mu pomáhali noví pracovníci muzea: dcera někdejšího c.k. dvorního rady a později likvidačního komisaře Jana B. Vaclíka poštovní asistentka Berta Vaclíková, kancelářský oficiant Otakar Bartl a poštovní elév Václav Volicer. Zatímco Vaclíková a Bartl vykonávali funkci kurátorů, aniž by však prováděli odbornou či dokonce výzkumnou činnost v dnešním pojetí, Volicer se stal knihovníkem.

Katalogizační a inventarizační práce se nevyhnuly ani archivu, kde je pod dohledem ředitele Karáska prováděl archivář Václav Schimanna. Jeho úkolem bylo rozřadit spisy do tzv. sbírek podle věcného nebo místního určení, aby odpovídaly muzejnímu členění. Tím měly být archiválie postaveny na úroveň ostatních listinných a trojrozměrných sbírek a sjednocen systém evidence. Uměle vytvořené sbírky byly označeny písmeny a k některým byly pořízeny registry (výtahy z listin) na nepoužité rakouské korespondenční lístky. Uvedeným způsobem vznikly sbírky: Nařízení a oběžníky 1789–1918 (P.O.), Personální spisy 1790–1918, Jízdní a pracovní smlouvy 1901–1918, Dědičné pošty 1820–1918 (P.D.), Zřizování pošt 1770–1918 (P.Da.), Popisy úřadů (1847–1918), Přespolní pošta 1869–1918 (P. Db.), Nájemní smlouvy 1850–1918 (P.B.), Kabelové smlouvy 1897–1915 (P.Bh.), Stavební spisy 1858–1873 (P.E.), Rozpočty na stavbu vedení (1909–1917) (P.R.), a Výstavy 1897–1918 (P.L.). Dobře míněný záměr ale vedl k vytvoření zcela nových sbírek ze spisů různých původců, což odporovalo nejen tehdejší archivní praxi, ale dokonce z hlediska evidence i znehodnotilo původní fondy. Tato skutečnost zřejmě přiměla Karáskova nástupce Aloise Lustiga, že po svém nástupu v roce 1933 v uvedené činnosti již nepokračoval.⁹⁴

Nejdůležitějším Karáskovým úkolem však bylo získat pro Poštovní muzeum vhodné prostory, kde by mohla být vybudována expozice. Významně mu přitom pomohl přednosta prezidiální kanceláře František Pixa, kterému bylo Poštovní muzeum administrativně podřízeno až do konce září 1928. Po náročném hledání se nakonec poštovní správě podařilo získat pro tento účel tři místnosti v přízemí Karolina na rohu Ovocného trhu a Železné ulice, které předtím sloužily jako obchod s lahůdkami, vinárna

⁹³ *Poštovní muzeum v Praze. In: Tribuna filatelistů 6, č. 3, 1929, s. 17.*

⁹⁴ *Špiritová, A.: Spisy bývalého Poštovního archivu v Praze. In: K dějinám poštovníctví v Čechách 1722–1918 (1930). Praha 2007, s. 127–129.*

či výčep firmy F. Maader & Sohn.⁹⁵ Prostory zapůjčilo ministerstvo veřejných prací bezplatně po předchozím souhlasu ministerstva školství a národní osvěty a rektorátu Univerzity Karlovy, který pro ně tehdy neměl jiné využití. Dne 25. července 1928 předali zástupci zemské politické správy v Praze tyto tři místnosti k dočasnému užívání Poštovnímu muzeu. Krátce nato byly po dohodě s ministerstvem veřejných prací a Státním památkovým úřadem vypracovány stavební plány na jejich rekonstrukci. Stavební práce prováděla od 17. srpna firma ing. arch. Eduarda Sochora z Prahy za dozoru stavbyvedoucího Miroslava Potočka z ministerstva pošt a telegrafů, který dohlížel i na dodávky vnitřního zařízení od pražského architekta Petra Flenyky. Během prací bylo odkryto zazděné gotické okno s kamennými sedátky a lomený dveřní oblouk ze 14. století. Pečlivě byla restaurována také žebrovaná klenba v hlavní dvoraně a několik dalších architektonických detailů.⁹⁶

V polovině října 1928 byly práce dokončeny a výstavní prostory připraveny k instalaci exponátů.⁹⁷ S převozem muzejních sbírek se začalo 22. října a jejich instalace byla dokončena o osm dní později. Scénáš expozice vypracoval z větší části ředitel Karásek. Při přemístění, uspořádání a instalaci muzejních sbírek do nových místností mu však významně pomáhal jeho předchůdce Václav Dragoun, který byl za tímto účelem přijat jako smluvní zaměstnanec ministerstva pošt a telegrafů na konci dubna 1928. Nemaly podíl na hladkém – i když často hektickém – průběhu přípravných a instalačních pracích měli rovněž ostatní zaměstnanci muzea – Berta Václíková, Otakar Bartl a Václav Volicer. Obětavost a mimořádné pracovní nasazení ocenili i jejich nadřízení, když třem z nich v únoru 1929 přiznali mimořádné odměny.⁹⁸

⁹⁵ PM, fond PM-dok, sign. I., č. 19266/odd. XIII./1928, umístění Poštovního muzea. Místnosti tvořily původně přízemí domu královského mincmistra Jana Rotleva. Roku 1383 zakoupil dům Václav IV. pro Karlovu kolej, která se sem po přestavbě o tři roky později přestěhovala z domu žida Lazara za kostelem sv. Mikuláše na Starém Městě. K tomu srv. Svatoš, M. a kol.: *Dějiny Univerzity Karlovy I (1347/48–1622)*. Praha 1995, s. 44–46.

⁹⁶ Dragoun, V.: *Poštovní museum, c. d.*, s. 210.

⁹⁷ PM, fond PM-dok, sign. I./A, př. č. 933/1929, rozpočet na práci a dodávky, spojené s provedením, dodáním a osazením nábytku pro poštovní muzeum ministerstva pošt a telegrafů v Praze II.

⁹⁸ Odměny byly nakonec přiznány pouze Jiřímu Karáskovi (1000 Kč), Bertě Václíkové (500 Kč) a Otakaru Bartlovi (300 Kč). Václav Dragoun a Václav

Den po dokončení expozice, 31. října 1928, zavítal do nově upravených místností ministr pošt a telegrafů JUDr. František Nosek v doprovodu generálního ředitele pošt a telegrafů JUDr. Maxmiliána Fatky, přednosty prezidiální kanceláře JUDr. Jaroslava Pipka, ministerského rady Bohumíra Pešky⁹⁹, odborových přednostů JUDr. Vladimíra Cahy, JUDr. Jana Mikoláše, Františka Pixy, Ing. Karla Mazala, ministerského rady JUDr. Karla Dunovského, odborových radů JUDr. Karla Tomíčka, Ing. Františka Schneidera a Ing. Josefa Kadeřábka. Šlo vlastně o jakousi inspekční – i když v podstatě přátelskou – návštěvu, jejímž záměrem bylo ověřit, zda zřizovatelem investované peníze a prostředky byly dobře využity. Podle Dragounova svědectví si ministr Nosek se zájmem prohlédl expozici „a vyslovil se pochvalně jak o architektonické úpravě místností, tak i ladném uspořádání sbírek musejních.“¹⁰⁰

Krátce po této návštěvě se 6. listopadu konala u generálního ředitele pošt a telegrafů Maxmiliána Fatky důležitá porada, na které byly projednány záležitosti související s otevřením muzea. Porady se kromě M. Fatky zúčastnili ministerský rada JUDr. Jaroslav Pipek, odborový rada JUDr. Josef Kalibera, ministerský rada Bohumír Peška, ministerský rada JUDr. Vratislav Král, ředitel Poštovního muzea Josef Jiří Karásek, účetní ředitel Jan Angroš a vrchní účetní ředitel Augustin Novák z II. oddělení MPT. Přítomní se dohodli, že slavnostní vernisáž bude uspořádána 17. listopadu od 10 do 13 hodin a pro zástupce ministerstev, diplomatických sborů a kulturních institucí budou vytištěny pozvánky. Veřejnosti mělo být muzeum otevřeno poprvé v neděli 18. listopadu 1928 a poté každou neděli a o svátcích, s výjimkou Nového roku, Hodu Božího, 1. května a 28. října,

Volicer vyšli naprázdno, jelikož první vykonával práci, na kterou byl přijat za měsíční mzdu 1000 Kč a druhému „dostalo se právě v poslední době odměny 800 Kč za vzornou činnost v knihovně...“ NA, fond MPT, kart. 418, inv. č. 1228, sign. Pp, čj. 537-Pp-29, návrh na odměny pracovníkům při instalaci poštovního muzea.

⁹⁹ Ministerský rada Bohumír Peška byl přednostou XIII. oddělení ministerstva pošt a telegrafů, kterému příslušely administrativní záležitosti pozemních staveb, úřední místnosti a úřední (služební) byty, nájemní smlouvy, bytové příplatky, paušály na otop, opatrování kancelářského nábytku pro všechny služebny poštovního, telegrafního a telefonního provozu, domovní správa, redakce Věstníku MPT a od 1. října 1928 také Poštovní muzeum a archiv. Pořadník úřednictva poštovní a telegrafní správy republiky Československé. Část všeobecná. Praha, MPT 1931, s. 10.

¹⁰⁰ Dragoun, V.: Poštovní muzeum, c. d., s. 210.

a to vždy od 10 do 13 hodin, a ve středu od 14 do 18 hodin. Projednána a určena byla také výše vstupného, dozor a úklid výstavních sálů. Vstupné bylo stanoveno na 1 Kč, pro hromadné výpravy 50 h za osobu. O návštěvních dnech měl být v muzeu vždy přítomen jeden úředník a tři zřízenci, kteří by zajišťovali dozor, poskytovali informace a jeden z nich by prodával vstupenky a obstarával šatnu. Prvními dozorcí se stali poštovní podúředníci v.v. František Cafourek a Tomáš Novák, k nimž brzy přibyli další dva poštovní podúředníci v.v. Bohumír Kohout a Josef Jiránek. Všem byly pořízeny stejné uniformy, jaké nosili poštovní zřízenci, s tím rozdílem, že na výložkách měli stříbrný odznak s písmeny PM. Úklid zajišťovala domovní správa MPT. Noční ostraha byla za měsíční poplatek 200 Kč svěřena pražské firmě Hlídací podnik Zajíček s. r. o.¹⁰¹

Dne 17. listopadu se do přízemních prostor Karolina dostavili mnozí významní hosté, například francouzský vyslanec Charles Roux, španělský konzul Carol, radové ministerstva pošt a telegrafů Rudolf Procházka a JUDr. Otto Kučera, vrchní ministerský komisař Ing. Jindřich Krapka, prezident obchodního soudu Václav Kozel, bývalý prezident pražského ředitelství pošt a telegrafů Kraus, tehdejší prezident pražského ředitelství pošt a telegrafů Rudolf Vlk, viceprezident téhož ředitelství Jan Hlaváček, viceprezident bratislavského ředitelství pošt a telegrafů Karel Pokorný, viceprezident pardubického ředitelství pošt a telegrafů Jan Pachta, prezident Národní rady Adolf Prokůpek, pověřený správce ministerstva financí Bohumil Vlasák, exministr a univerzitní profesor Josef Šusta, ředitel Archivu hlavního města Prahy univerzitní profesor Václav Vojtíšek, zemský archivář Bedřich Jenšovský a další. Odborný výklad zajistili pracovníci muzea a poštovní úředníci se znalostí cizích jazyků.¹⁰²

Exponáty byly umístěny ve třech místnostech - dvou menších a jedné větší. Prostorové možnosti do určité míry ovlivňovaly obsahovou náplň expozice, která se dělila na tři tematické okruhy v duchu předcházející inventarizace. Prohlídka začínala ve velkém sále (dvoraně), což byla vlastně část původní křížové chodby Rotlevova paláce.¹⁰³ Tato úvodní část byla věnována nejruznějším listinným a trojrozměrným předmětům z historie poštovníctví. Hned u vchodu se nacházely zasklené výstavní skříně s ukázkami korespondence od roku 1522 do konce 19. století. V dalších

¹⁰¹ NA, fond MPT, kart. 2388, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 64037-odd. XIII-28, otevíření a provoz PM.

¹⁰² Dragoun, V.: *Poštovní muzeum*, c. d., s. 210.

¹⁰³ K tomu srv. plán přizemí Karlovy koleje z roku 1386. Svatoš, M. a kol.: *Dějiny Univerzity Karlovy*, c. d., s. 45.

vitrínách podél stěn byla umístěna sbírka panovnických, šlechtických a úředních pečeti, pečetidel a poštovních kolků, poštovních razítek, podacích, dodacích a zpátečních lístků z 18. a 19. století. Za nimi následovaly dřevoryty a mědirytiny s poštovními motivy a výtisky novin a inzertních lístků z konce 18. století.¹⁰⁴

Ve středu dvorany stály prostorné vitríny a před nimi socha „Genius poštovníctví“ od akademického sochaře Čeňka Vosmíka. Ve vitrínách byly vystaveny mimo jiné kopie poselských stejnokrojů od 13. do konce 18. století, zhotovené podle původních vyobrazení. Vedle nich zde byly cenné originály poštovních a místopisných map, atlasy, novoroční poštovní knížky, rytiny dokumentující poštovní dopravu v alpských zemích, privilegia dědičných poštovních cestovních pasů, patenty, itineráře, fotografie starých poštovních budov, významných poštovních a poštovních úředníků. Jedna vitrína byla věnována literární tvorbě současných i již nežijících poštovních zaměstnanců a úředníků, kterou krátce před otevřením expozice shromáždil, za vydatné pomoci pražského a brněnského ředitelství pošt a telegrafů, Jiří Karásek.¹⁰⁵ Šlo však pouze o malý zlomek z celkového množství odborných i beletristických prací, vystavených již ve dnech 24. 10. – 5. 11. 1922 v pražském Klementinu u příležitosti oslav 25. výročí založení spolku českých poštovních úředníků (1897).¹⁰⁶ Na stěnách byly zavěšeny olejomalby ze sbírky žambereckého poštovního Kamila Schopfa s motivy poštovní dopravy v 18. a 19. století. Neméně pozoruhodná byla

¹⁰⁴ Dragoun, V.: *Poštovní museum, c. d.*, s. 210–211.

¹⁰⁵ Podle výnosu ministerstva pošt a telegrafů z 24. 3. 1928 měly být do Poštovního muzea odvedeny z ŘPT Brno a Praha všechny písemnosti, které se týkaly: Karla Vaníčka, Bohdana Jelínka (pseudonym Theodor Jelínek), Václava Schwaba (pseudonym Pavel List), Alfonse Bresky, Vladimíra Houdka, Jana Ostena, Víta Hesouna, Václava Dragouna, Josefa Boháčka, Václava Panýrka-Vaňka, Jana Čermáka, Emanuela Bláhovce, Antonína Görlicha a Vladimíra Vaška (pseudonym Petr Bezruč). K tomu srv. SÚA, fond MPT, kart. 447, inv. č. 1242, sign. XIII, čj. 24264-odd. P-28, dar spisovatele Václava Schwaba muzeu a odvod písemných památek po zemřelých nebo penzionovaných spisovatelích z řad poštovních zaměstnanců.

¹⁰⁶ K tomu podrobně Karásek, J.: *Krásná literatura na poštovní výstavě v re-fektáři Klementinském roku 1922*. In: *Pošta, telegraf a telefon*, č. 9, 1922, s. 130–131; Dragoun, V.: *Odborná literatura na výstavce poštovního úřadnictva skupiny C*. In: *Pošta, telegraf a telefon*, č. 1, 1923, s. 3–5; č. 2, 1923, s. 23–25 a č. 3, 1923, s. 42–44. *Jubilejní sjezd poštovních úředníků skupiny C*. In: *Československá pošta, telegraf a telefon*, č. 9, 1922, s. 140–142.

kolekce starých lamp a dřevěných poštovních schránek z první poloviny 19. století, umístěná v jednom z četných výklenků.¹⁰⁷

Druhá polovina hlavního sálu obsahovala bohatou sbírku, zaměřenou na vývoj telegrafu, telefonu, kabelových vedení a počátků radiokomunikací od sklonku 1. poloviny 19. století do dvacátých let 20. století. Byly zde vystaveny různé typy telegrafních a telefonních přístrojů a jejich součástí (sluchátka, mikrofony, pojistky apod.), počínaje Morseovým telegrafním přístrojem a přesným modelem prvního telefonu Grahama Bella z roku 1875. Představeny byly i ukázky amerických, ruských, čínských a japonských polních telefonů. Oddělení doplňovaly zahraniční i tuzemské telegrafní blankety, nad nimiž se vznášel model poštovního letadla. Zcela na konci této části byla bronzová busta prezidenta Masaryka.¹⁰⁸

V levém postranním sále někdejší pokladnici Karolina (tzv. fiskus) byly soustředěny převážně listinné a trojrozměrné exponáty související s polní poštou československých legií během občanské války v Rusku. Z velkého počtu vystavených položek to byla například listina, která stvrzovala, že československá polní pošta sloužila dohodovým mocnostem, telegram s nařízením Edvarda Beneše, vyobrazení Karlova mostu a Hradčan provedené na plátně z polního stanu, portrét generála Milana Rastislava Štefánika malovaný na plechu, mapa železniční poštovní trati na Sibiři, ukázky poštovních uzávěrů došlých z vlasti, dobročinné známky vydané československou polní poštou v Rusku, otisky razítek a pečidel polní pošty, fotografie a mnohé další. Mimořádný zájem návštěvníků i novinářů pak poutaly dřevěné poštovní saně, na nichž se údajně císař Napoleon I. nechal dopravit od Bereziny do Drážďan při ústupu z Ruska. Exponát však nepatřil Poštovnímu muzeu, ale byl zapůjčen Pavlou Stubenbergovou-Nimptschovou, majitelkou velkostatku Kyšperk (Letohrad). Toto oddělení dekorovaly rakouské, uherské a německé poštovní štíty upevněné na stěnách.¹⁰⁹

V posledním sále byla umístěna malá filatelistická expozice, jejíž tvůrci se pokusili ukázat všechny emise československých poštovních známek včetně klíčových fází jejich výroby podle jednotlivých tiskových metod. Vedle výplatních známek zde byly představeny také známky příležitostné,

¹⁰⁷ Dragoun, V.: *Poštovní muzeum. In: Československá, pošta, telegraf, telefon II, č. 1. Praha 1929, s. 15–16.*

¹⁰⁸ *Tamtéž, s. 16.*

¹⁰⁹ *Tamtéž.*

doplatní, spěšné a letecké. Z dalších exponátů nemohly chybět původní návrhy na československé známky od našich předních grafiků a diplomy ze světových výstav. Ve vitrínách podél zdi byly umístěny podrobné ukázky výroby známek knihtiskem a ocelotiskem včetně různých druhů tiskových desek. Netradičním a málo známým exponátem byl tzv. egutérový válec, používaný k výrobě popisu s vodoznakem.¹¹⁰

Ohlasy tisku na otevření první expozice Poštovního muzea byly vesměs velmi příznivé, i když nechyběly ani ojedinělé výtky.¹¹¹ Nejtvrdší kritika se ozvala ze strany filatelistických kruhů, konkrétně od redaktora čtrnáctideníku „Tribuna filatelistů“ Ervína Hirsche. Přestože přivítal otevření Poštovního muzea s neskryvaným nadšením a pochválil jeho historickou část, ostře kritizoval celkovou koncepci filatelistického kabinetu, jak bylo oddělení známkové tvorby nazváno. Hlavní výtky se týkala údajného nepochopení obsahové náplně pojmu filatelie ze strany zaměstnanců muzea a poštovní správy vůbec. Tvrdil, že ukázky výrobních technik a tiskových desek jsou sice zajímavé, ale nemohou ve filatelistické obci vzbudit větší zájem, jelikož podstatou filatelie je známka jako finální produkt, bez ohledu na použitou metodu tisku či výtvarné provedení. Nemalý údiv u něho vzbudila malá pozornost věnovaná nejen československým, ale zejména zahraničním známkám. Filatelistický kabinet proto považoval za promarněnou příležitost a ukázkou „bezradného diletantismu.“¹¹² Nesmlouvavé odsouzení filatelistické expozice nesměřovalo ani tak proti poštovní správě, nýbrž se v něm projevila dlouholetá osobní rivalita mezi Ervínem Hirschem a Jaroslavem Lešetickým.

Muzeum v mezičase

Otevření expozice v přízemních prostorách starobylého Karolina bylo v určitém ohledu završením deseti let usilovné a systematické práce. Brzy se však ukázalo, že dosažený stav ani zdaleka nepostačuje nárokům kladeným na moderní instituci muzejního charakteru. Výstavní prostory

¹¹⁰ *Tamtéž*, s. 17. Dále též *Poštovní muzeum*. In: *Naše Praha 5*, č. 5. Praha 1929, s. 70–72.

¹¹¹ *K tomu např. srv. Nové pražské museum: Poštovské museum v Karolínu*. In: *Večer*, 13. 12. 1928, s. 3.

¹¹² *Hirsch, E.: Filatelie v poštovním muzeu*. In: *Tribuna filatelistů* 8, č. 24, 1928, s. 221–222. *K tomu též Otevření poštovního muzea v Praze*. In: *Tribuna filatelistů* 8, č. 24, 1928, s. 225.

byly poměrně malé a na první pohled působily přeplněným a stísněným dojmem. V podstatě šlo o prezentaci co největšího počtu exponátů bez důkladnějšího historického a výstavářského utřídění.¹¹³ Ještě horší však byla skutečnost, že se Poštovní muzeum těšilo malému zájmu veřejnosti, což bylo nepochybně způsobeno jak omezenou otevírací dobou, tak nedostatečnou propagací a informovaností potencionálních návštěvníků. Do muzea zavítali jen nepočetní nadšenci, kteří měli úzký vztah k poště nebo filatelii. O nízké návštěvnosti svědčí statistiky, které si Poštovní muzeum vedlo pro vlastní potřebu.¹¹⁴

Ředitel Karásek si byl vědom problémů spojených s expozicí i neutěšeným stavem přeplněných depozitářů a snažil se neblahý stav alespoň částečně vyřešit. V létě 1929 oživil expozici o nové objekty, mezi nimi i cestovní mapy, čínské, japonské a turecké telegramy, pohlednice, dopisy, rytiny a obrazy s poštovní tematikou. K náročnějším úpravám přistoupil v březnu následujícího roku, kdy zde zřídil oddíl věnovaný Podkarpatské Rusi. Jeho hlavním autorem a pravděpodobně i iniciátorem byl vrchní odbornový rada na ministerstvu pošt a telegrafů Vratislav Král.¹¹⁵ Kromě toho dojednal s redakcí časopisu „Československá pošta, telegraf, telefon“, že zavede pravidelnou rubriku s názvem „Poštovní museum“. V ní měl vrchní poštovní tajemník Alois Lustig – jinak zaměstnanec VIII. oddělení ministerstva pošt a telegrafů – uveřejňovat články z dějin poštovníctví a informovat čtenáře o nejnovějších přírůstcích. Rubrika však dlouho nevydržela a ještě v témže roce zanikla.¹¹⁶ Jen o něco později, 16. dubna 1930, vydalo na Karáskův podnět ministerstvo pošt a telegrafů výnos, který nařizoval všem oblastním ředitelstvím, aby uveřejnila seznam předmětů, které by se hodily pro sbírku Poštovního muzea. Zároveň o něm měla informo-

¹¹³ V roce 1928 mělo Poštovní muzeum 6705 sbírkových předmětů, z nichž vystavena mohla být jenom malá část. K tomu srv. Poštovní muzeum přesídlilo na Smíchov. In: *Národní Listy*, 2. 2. 1933, s. 3.

¹¹⁴ K tomu viz *Návštěvnost a tržby ze vstupného v Poštovním muzeu v letech 1918–1938*, příloha č. I.

¹¹⁵ K tomu srv. *Podpořte poštovní museum v Praze*. In: *Podkarpatské Hlasy*, 16. 3. 1930, s. 2. Též srv. *Erweiterung des Prager Postmuseums*. In: *Prager Presse*, 15. 6. 1930, s. 6.

¹¹⁶ K tomu srv. Lustig, A.: *Poštovní museum*. In: *Československá pošta, telegraf, telefon* 12, č. 3. Praha 1930, s. 61. Lustig však propagoval muzeum také prostřednictvím článků v denním tisku a v různých časopisech. K tomu např. srv. Lustig, A.: *Poštovní museum v Praze*. In: *Ohlas od Nežárky*, 4. 1. 1930, s. 1–3; Lustig, A.: *Nový kulturní ústav v Praze*. In: *Rozkvět* 24, č. 21. Praha 1931, s. 13.

vat všechny inspekční úředníky a ti měli při inspekčních cestách záchraně starých poštovních památek věnovat zvýšenou pozornost.¹¹⁷

Jistý ohlas zaznamenalo Poštovní muzeum také ve světě. Již na podzim 1928 přinesl poměrně rozsáhlý článek italský deník *Il Giornale d'Italia* a krátce nato také noviny *Femille d'Avis* ze švýcarského Neuchâtelu. O dva roky později to byl polský deník *Kurjer Poznanski* a zejména úřední časopis americké asociace vlakové pošty *The Railway Post Office*, který v dubnu 1930 uveřejnil podrobný článek o muzejní expozici. Autor článku v tomto případě popsal expozici tak, jak ji sám vnímal během své osobní návštěvy. Skutečného vyznamenání se však muzeu a jeho řediteli dostalo od organizace pro podporu a studium poštovních dějin *Academia Iberoamericana de Historia Postal* se sídlem v Madridu, která nejprve dopisem svého předsedy ze srpna 1930 ocenila rychlé vybudování československého poštovního muzea a následně 23. listopadu téhož roku jmenovala Jiřího Karáska dopisujícím členem. Poštovní akademie patrně tímto způsobem vyjádřila svůj dík za zasluku materiálů o činnosti našich poštovních zaměstnanců, která se stala součástí poštovní výstavy v Madridu.¹¹⁸

Navzdory dílčím změnám a příznivým článkům v tisku se však situace výrazně nezlepšila, právě naopak.¹¹⁹ V létě 1930 již bylo zcela zřejmé, že Poštovní muzeum se bude muset poohlédnout po rozsáhlejších prostorech. K tomuto rozhodnutí přispěl nejen narůstající počet nejrůznějších předmětů, které musely být nouzově ukládány do sklepení hospodář-

¹¹⁷ NA, fond MPT, kart. 2385, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 24613-odd. XIII-30, *odvod starých památek pro Poštovní muzeum. Akce se setkala s poměrně velkým úspěchem, což dokládají nálezy inspektorů jednotlivých dozorčích okresů. Za všechny uvedme nálezy dvou starých pečetítek inspekčním úředníkem JUDr. Bohumilem Slezáčkem v p.ú. Ždár na Moravě, litinové poštovní schránky poštovním komisařem Ladislavem Mrňousem v p.ú. Uherský Brod, knihy stížností z roku 1839 a jízdní knížky z roku 1849 poštovním komisařem JUDr. Vladimírem Výtáskem v p.ú. Litovel, či Cruisova lexikonu o dvanácti dílech vrchním poštovním komisařem Františkem Kociánem v p.ú. Pohořelice. Tamtéž.*

¹¹⁸ *Academia Iberoamericana de Historia Postal v Madridě. In: Poštovní úředník* 28, č. 5 z 1. 3. 1931, s. 51.

¹¹⁹ *K tomu např. srv. Krásné pražské museum, které se netěší zájmu veřejnosti. In: Nový Večerník, 3. 6. 1930, s. 3; Z tajností poštovních pokladů v pražském Karolinu. In: Pražský Večerník, 8. 10. 1930, s. 1; O poštovním muzeu v Praze. In: Český deník, 2. 1. 1931, s. 2. Co možno také shlédnouti v pražském poštovním muzeu u Stavovského divadla. In: Národní politika (odpolední vydání), 4. 4. 1931, s. 5.*

ské správy na Smíchově a do Poštovní hospodářské ústředny v Michli, ale i omezené možnosti výstavních sálů, v nichž nebylo možné rozšířit oddělení poštovní historie o jedinečnou sbírku dopravních prostředků. Ze stejného důvodu nešlo obohatit filatelistický kabinet o další československé a zahraniční známky podle přání části filatelistické veřejnosti.¹²⁰ Navíc se muzeum potýkalo s nedostatkem finančních prostředků, což ještě zhoršila probíhající hospodářská krize, kvůli které nařídil ředitel Karásek na konci července 1931 přísná úsporná opatření.¹²¹

S vlastním návrhem na řešení přišlo Technické muzeum v Praze, když koncem srpna 1930 nabídlo Poštovnímu muzeu místnosti v připravované budově na Letné. Nabídka však byla motivována dlouholetou snahou o převedení poštovních sbírek pod správu Technického muzea, čímž by došlo k likvidaci jediné instituce specializované na dějiny pošty a proto byla odmítnuta.¹²² Zanedlouho poštovní správa přišla s vlastním řešením, které spočívalo v rozdělení muzea na část poštovně-dokumentární a filatelistickou a část poštovně-dopravní. Zatímco listinné a filatelistické materiály měly zůstat v dosavadních prostorách Karolina, dopravní prostředky se měly přestěhovat do bývalého kláštera sv. Gabriela v Holečkově ulici na Smíchově, kde prozatím sídlila centrála Poštovního úřadu šekového (pozdější Poštovní spořitelny). S touto variantou se ovšem počítalo až po dokončení nové budovy Poštovní spořitelny na rohu Václavského náměstí a Štěpánské ulice, kam se měla přesunout zhruba do dvou let. Rozdělení muzejní expozice mělo umožnit rozšíření filatelistického kabinetu na straně jedné a soustředění veškerých dopravních prostředků na jednom místě na straně druhé.¹²³ Jak se později ukázalo, nebylo to řešení příliš šťastné. Prozatím však stačilo k tomu, aby obnovilo úsilí muzejních zaměstnanců směřující k vytvoření nové expozice.

Příslib daný ministerstvem pošt a telegrafů v záležitosti přemístění části Poštovního muzea do nových prostor probudilo horečnou sbírkovou aktivitu muzea, jejímž cílem bylo doplnit a obohatit dosavadní kolekci ještě před otevřením nové expozice. V součinnosti s XIII. oddělením ministerstva pošt a telegrafů vedeným ministerským radou Bohumírem Peškou byla

¹²⁰ K tomu srv. Franěk, J.: Dobrá rada našemu poštovnímu muzeu. In: *Tribuna filatelistů* 9, č. 24, 1929, s. 231–232.

¹²¹ PM, fond PM-dok, sign. V/A, inv. č. 590, Úsporná opatření pro Poštovní muzeum.

¹²² PM, fond PM-dok, sign. I./E, př. č. 4680/1930, dopis ředitele Technického muzea ing. Josefa Veselého Jiřímu Karáskovi z 28. 7. 1930.

¹²³ Naše filatelistické museum. In: *Tribuna filatelistů* 10, č. 20, 1930, s. 274.

na začátkem dubna 1931 znovu v úředních listech jednotlivých poštovních ředitelství a v časopisech různých zájmových a odborových skupin poštovních zaměstnanců zveřejněna žádost o sběr historických památek. Na rozdíl od ministerských výnosů z března 1922 a dubna 1930 šlo o dobrovolnou sbírku, která se obracela na veškeré poštovní zaměstnance s prosbou, aby „přispěli k rozvoji sbírek Poštovního musea tím, že by buď věnovali nebo nabídli ke koupi poštovní památky v soukromém majetku se nacházející, nebo upozornili na ně.“¹²⁴

Poštovní muzeum tedy opět žádalo prakticky o veškeré předměty a písemnosti, které měly vztah k poště, telegrafu, telefonu, rozhlasu, letectví a dopravě. Šlo především o staré vybavení poštovních kanceláří, jako kalamáře, hodiny, lampy, svícný, kratiknoty, pečetidla, razítka, váhy a vážky, sirníky, nůžky, navíjedla na motouz apod. Dále se zajímalo o starou korespondenci, úmrtí oznámení zasloužilých poštovních zaměstnanců, vizitky, dekrety, poštovní knížky, novoročenky, příležitostné dopisnice, pečete, nálepky, podací a dodací lístky, historické výtisky novin a jiné dokumenty. Žádané byly rovněž materiály týkající se silniční, železniční, lodní a letecké přepravy, zvláště předměty spojené s poštovním provozem, tedy poštmistrovské, postiliónské a úřednické stejnokroje, sedla, brašny, tlumoky, pokladny, poštovní schránky a štíty, trubky, šavle, pistole, mapy, cestovní pasy, itineráře, instrukce, oběžníky, vyhlášky, stížnostní knihy, sbírky zákonů a v neposlední řadě původní poštovní vozy. Poštovní muzeum se zajímalo i o doklady vzešlé ze soukromé činnosti poštovních zaměstnanců jako například hudební skladby, obrazy, grafiky, fotografie, literární díla apod. Autoři výzvy samozřejmě nezapomněli ani na sbírky filatelistické povahy, kolky a platidla. O něco menší důraz v ní kladli na telefonní, telegrafní a radiokomunikační přístroje a součástky, kterých měli patrně dostatečné množství.¹²⁵

Brzy po zveřejnění výzvy se dostavily první výsledky. Z celé republiky přicházely od poštovních úřadů a ředitelství i od jednotlivců stovky předmětů, které rozmnožily muzejní sbírku o další cenné položky. Například ředitelství pošt a telegrafů v Brně předalo muzeu dopis, který zaslal T. G. Masaryk jako poslanec říšské rady tehdejší poštovní oficiantce Jindřišce Orlové do Jaroměřic. Poštovní úřad v Bohuňovicích zaslal muzeu několik památek po tamních poštmistrech Tiefenbachovi a Vařhovi a podobně i poštovní úřad Nebánice po poštmistru Ignáci Wintrovi. Poštovní úřad

¹²⁴ *Poštovní muzeum v Praze. In: Poštovní zaměstnanec 3, č. 4, 1931, s. 7.*

¹²⁵ *Tamtéž.*

v Místku odvedl železnou pokladnu s ozdobným kováním. K dosavadní sbírce poštovních knížek přibyla téměř úplná kolekce z let 1872–1917 zasláná poštovním úřadem Praha 71. Zajímavý unikát odvedl poštovní úřad v Benešově. Šlo o telefonní přístroj s pozlaceným sluchátkem, který vlastnil František Ferdinand D'Este. Tentýž poštovní úřad daroval i zvláštní ozdobné obálky, používané při doručování telegramů na Konopiště. Pozadu nezůstaly ani poštovní úřady na Slovensku. Za všechny lze uvést poštovní úřad Pruské, který zaslal podobiznu bývalého poštmistra Kazimíra Wetschla a jeho manželky. Různé předměty zaslaly také poštovní úřady z Kašperských Hor, Velešína, Pozořic, Podmokel, Úterý, Červené Vody, Pištěna, Svojkova, Srní, Šluknova, Frenštátu pod Radhoštěm, Dvorců, Rohatce, Kvasin, Mušova ad.¹²⁶

Z jednotlivců lze zmínit poštovního podúředníka Karla Kocourka z poštovního úřadu Praha 25, který daroval muzeu několik starých novoročních poštovních knížek a zejména obsáhlou sbírku předválečných korespondenčních lístků, mezi nimi také čínské a japonské. Podobně se zachoval vrchní poštovní kontrolor z Příbrami Alfréd Kerber, jehož dar obsahoval různé mapy, rytiny, litografie a plakáty. Neméně hodnotný byl příspěvek poštovního jezdného z Brna Alfreda Pukla, který obohatil muzejní sbírky o tři zachovalé stejnokroje postilionů. Z Horažďovic obdrželo muzeum od paní Marie Matulkové, vdovy po soudním adjunktovi, starou českou listinu z roku 1683, pojednávající o sporu horažďovického žida Eliáše s tamním poštovním úřadem. Někdejší člen poštovní kapely Jan Konopásek přispěl sborovou uniformou a fotografiemi dokumentujícími činnost tohoto poštovního hudebního tělesa.¹²⁷

Koupí u firmy O. Pyšvejc byly mimo jiné získány dvě litografie francouzských umělců H. Verneta a V. Adama s poštovními motivy a hydrografická mapa Evropy, ozdobená rytinami od Mansfelda, s podrobným projektem lodního průplavu mezi Prahou a Terstem, jímž měla být dopravována také pošta a cestující. Vzácným přírůstkem se stal rovněž lept od Václava Holara zobrazující jezdce s typickým poštovním tlumokem v holandské krajině. Získán byl v aukci u Jana Jeřábka. Kolekce novoročních poštovních knížek byla obohacena o dalších 38 moravských exemplářů z let 1779–1811, které spolu s několika starými dopisy poskytl Adolf Herrlich z Brna. Ještě větší význam měla sbírka poštovního účetního ve výslužbě Františ-

¹²⁶ NA, fond MPT, kart. 2386, inv. č. 1696, sign. XXXII, odvody, koupě a dary pro Poštovní muzeum.

¹²⁷ Tamtéž.

ka Hölla z Prahy, která obsahovala 321 dopisů, celin a korespondenčních lístků z Číny, Japonska, Ameriky, Československa, ale také z britských, francouzských, španělských a portugalských kolonií, a nechyběly zde ani cenzurované dopisy s razítky poštovních. Rozmnožena byla také sbírka pečeti a sbírka česko-německých oběžníků ze 17. a 18. století, pojednávajících o poštovních spojích a pravidlech při přepravě osob i zásilek.¹²⁸

Poštovní muzeum v letech 1933–1938

Otevření druhé expozice

Dne 5. července 1932 byla expozice Poštovního muzea v přízemí Karolina definitivně uzavřena a uprázdněný prostor byl přidělen Archivu Univerzity Karlovy.¹²⁹ Tato skutečnost vyvolala vážné obavy o další osud muzea. Počátkem srpna dokonce uveřejnily některé deníky zprávu, že Poštovní muzeum „má být v nejbližší době zrušeno, protože poštovní správa nemá dostatek finančních prostředků k jeho vydržování.“¹³⁰ Sbírký měly být podle novin převedeny do Technického muzea, jelikož „převážná část výstavních předmětů v poštovním muzeu, zachycujících vývoj dopravnictví, souvisí přímo s vývojem techniky“.¹³¹ Naštěstí se tato zpráva ukázala jako mylná a byla hned druhý den (3. srpna) odvolána. Ministerstvo pošt a telegrafů svolalo novináře, kterým pověřený zástupce podal bližší vysvětlení a jako jediný důvod přechodného uzavření muzea pro veřejnost uvedl stěhování z Karolina do bývalého kláštera sv. Gabriela na Smíchově.

Klášter německých (beuronských) benediktýnek s přilehlým kostelem sv. Gabriela byl vystavěn v letech 1888–1891 podle návrhu dvou benediktýnských mnichů Hildebranta Heptirna a Gislina Bethuna. Projekt financovala hraběnka Gabriela Sweerts-Sporcková. Rozsáhlý komplex byl vybudován v pseudorománském slohu a interiéry byly vyzdobeny nástěnnými malbami ve stylu tzv. beuronské malířské školy. Činnost

¹²⁸ *Tamtéž. Dále také srv. Lustig, A.: Novinky z poštovního muzea. In: Poštovní úředník 28, č. 12, 1931, s. 137–138; Týž: Novinky z poštovního muzea. In: Zájmy čsl. poštovního a telegrafního zřízení 32, č. 21, s. 302.*

¹²⁹ *Pražský univerzitní archiv se představuje. In: Národní politika (odpolední vydání) z 27. 9. 1932.*

¹³⁰ *Ohrožení sbírek Poštovního muzea. In: Národní politika, 2. 8. 1932, s. 4.*

¹³¹ *Tamtéž.*

benediktýnek však neměla dlouhého trvání, jelikož krátce po vzniku Československa v roce 1919 odešly do kláštera na hradě Bertholdstein ve Štýrsku. Stát poté klášter od řádu odkoupil za 3,5 mil. Kč a zřídil tu Poštovní úřad šekový, který tu sídlil až do roku 1931.¹³² S otevřením nové expozice Poštovního muzea se předběžně počítalo na podzim 1932.¹³³

Zvolené řešení bylo pro poštovní správu i muzeum výhodné, jelikož poštovní správa potřebovala zaplnit rozsáhlý historický objekt, pro který se jen těžko hledalo jiné než kulturní využití. Tento stav muzeu plně vyhovoval, protože konečně získalo nejen dostatečně velké výstavní sály v reprezentativním prostředí, ale také depozitáře pro více než 20 000 sbírkových předmětů, které od roku 1918 nashromáždilo.¹³⁴ Určitým nedostatkem byla jen větší vzdálenost od centra, a tudíž i horší dopravní dostupnost, jak na to upozorňovali někteří kritici.¹³⁵

Než se přistoupilo k nové instalaci sbírek bylo nezbytné přizpůsobit původní prostory kláštera pro výstavní účely. Veškeré exponáty byly proto převezeny z Karolina do skladišť Správy poštovní automobilové dopravy (SPADu) ve Vršovicích a do sklepních prostor hospodářského úřadu ministerstva pošt a telegrafů v Holečkově ulici na Smíchově. Souběžně probíhaly přípravné práce na nové expozici. Touto činností byl vedle stávajícího ředitele Jiřího Karáska pověřen také jeho kolega vrchní poštovní tajemník Alois Lustig. V jeho osobě získalo muzeum další zajímavou

¹³² K tomu např.: Bedrníček, P.: *Příběhy pražských svatyní*. Praha 2002, s.53–56. Podrobněji Čížinská, H.: *Beuronská umělecká škola v opatství svatého Gabriela v Praze*. Praha 1999.

¹³³ Lešetický, J.: *Poštovní museum*. In: *Filatelistická revue* 3, č. 8, 1932, s. 72. *Poštovní úřad šekový – jak se tento finanční ústav původně nazýval – sídlil v někdejším klášteře sv. Gabriela od roku 1919. V letech 1928–1931 byla podle projektu architekta Františka Roitha postavena na rohu Václavského nám. a Štěpánské ulice nová budova Poštovní spořitelny, která byla slavnostně uvedena do provozu 14. 12. 1931. Tím se uvolnily rozsáhlé prostory, které záhy využilo Poštovní muzeum.*

¹³⁴ *Počátkem roku 1933 mělo Poštovní muzeum 20 258 sbírkových předmětů. K tomu srv. Poštovní museum přesídlilo na Smíchov, c. d., s. 3.*

¹³⁵ Jaroslav Lešetický o tom napsal: „Budeme se tedy těšit na otevření nově upraveného musea, ovšem nemůžeme pomlčeti o tom, že umístění na vzdáleném Smíchově považujeme pro východní část Prahy za méně vhodné, neboť většinu návštěvníků přibude vedle vydání za vstupné nové vydání, jízdy městskými dopravními prostředky.“ *Tamtéž.*

osobnost. Lustig se narodil 6. června 1886 v Kardašově Řečici jako syn tamního poštmistra a starosty téhož jména. Dne 5. 11. 1910 nastoupil k poštovní správě a do převratu pracoval na poštovním úřadu Praha 1, odkud byl povolán na ministerstvo pošt a telegrafů. Zde se zabýval poštovní dopravou, což ovlivnilo i jeho dlouhodobý zájem o historii tohoto odvětví. Zřetelně se to projevilo při systematickém budování sbírky dopravních prostředků a v publikaci „Od dřevěného kola k automobilu“ (1938), kterou napsal spolu s redaktorem časopisu „Auto“ Jaroslavem Jezdinským. V Poštovním muzeu krátce působil již v roce 1924 a poté od 10. června 1931, kdy byl pověřen správou sbírek (zejména všech došlých známek), Archivu MPT a redakcí Věstníku MPT. Po odchodu Karáska se 5. února 1933 stal třetím ředitelem Poštovního muzea.¹³⁶

Společným úkolem Karáska a Lustiga bylo sbírkové předměty systematicky roztřídit, popsat a nejzajímavější z nich vybrat pro expozici. V tomto směru jim plnou podporu poskytli nejen ostatní pracovníci muzea, ale i jejich nadřízení v čele přednostou XIII. oddělení ministerstva pošt a telegrafů Bohumírem Peškou, do jehož kompetence Poštovní muzeum spadalo. Z dalších zaměstnanců ministerstva se na ideové přípravě expozice podíleli vrchní odborový rada JUDr. Vratislav Král z XIII. oddělení, vrchní odborový rada ing. Josef Kadeřábek, který navrhl technické oddělení v přízemní dvoraně a účetní ředitel Jan Angroš ze VII. oddělení, jenž měl hlavní podíl na instalaci filatelistického oddělení.¹³⁷ Instalační práce však zabraly delší dobu, než se původně předpokládalo, a tak bylo znovuotevření muzea odloženo na začátek roku 1933.

Vlastní instalaci prováděli pod dohledem A. Lustiga pověření úředníci z V. a VI. odboru ministerstva pošt a telegrafů, kteří si ke spolupráci přizvali další odborníky ze specializovaných oddělení na poštovní dopravu, potrubní poštu, radiokomunikace apod. Konkrétně šlo o pomocné kancelářské zřízence Jindřicha Novotného, Františka Frajera a Františka Froňka, pomocného poštovního zřízence Jana Hübschmanna, vrchního poštovního mechanika Aloise Hesouna, pomocného telegrafního dělníka Václava Wimmera, pomocného mechanika Václava Kařízka, pomocného poš-

¹³⁶ K tomu *Pořadník úřednictva poštovní a telegrafní správy Republiky československé, MPT, Praha 1938. Dále také PM, fond PM-dok, sign. II, inv.č. 505, zpráva o evidenci známek, zasílaných od r. 1920 do Poštovního muzea z Mezinárodního úřadu Světové poštovní unie.*

¹³⁷ K tomu srv. *Pozoruhodné pražské museum – poštovní. In: Národní politika-odpolední vydání, 4. 2. 1933, s. 4. Dále též obnovené Poštovní museum. In: Zájmy čsl. poštovního a telegrafního zřízenectva 34, č. 5, 1933, s. 62.*

tovního zřízence Josefa Pohnana, kancelářského podúředníka Tomáše Houšku, pomocného kancelářského zřízence Vojtěcha Jareše a poštovního podúředníka Václava Šavradu.¹³⁸ Krátce před dokončením expozice získalo muzeum několik cenných předmětů, které obohatily výstavní sály. Jednalo se o dva dary a jednu zápůjčku. Zatímco ministerstvo veřejných prací věnovalo první dopravní letadlo československé výroby Aero A 10 a pražské arcibiskupství cestovní kočár s cestovní soupravou, Karel Valdštejn – majitel panství Doksy a zámku Mnichovo Hradiště – zapůjčil kočár typu landauer z roku 1820.

Dne 3. února 1933 byla dlouho připravovaná expozice za přítomnosti zástupců denního tisku konečně otevřena. Úvodní slovo a podrobný výklad podal ministerský rada Bohumír Peška. Veřejnost mohla muzeum poprvé navštívit o pouhé dva dny později, v neděli 5. února. Vystavené exponáty, jejichž počet přesahoval 4450 kusů, byly umístěny ve čtyřech prostorných a prosvětlených sálech v přízemí a v části prvního patra o celkové ploše 1025 m². Oproti stísněným podmínkám v Karolinu šlo o výraznou změnu, jelikož bylo možno vystavovat i objemnější předměty, aniž by byl narušen vizuální prožitek. Nedílnou součástí Poštovního muzea byla také odborná knihovna s čítárnou, která se nacházela naproti druhému sálu (refektáři) v původní staré klášterní bibliotéce. Obsahovala především specializovanou poštovní literaturu z doby starší i novější a zájemci v ní mohli po předběžné domluvě studovat.¹³⁹

Prohlídka začínala v tzv. přízemní dvoraně, což byla vlastně někdejší rajská zahrada, krytá dvojitou skleněnou střechou. Zde bylo umístěno technické oddělení, kterému dominovalo letadlo Aero A 10, konstruované pro potřeby linkové přepravy osob a zásilek.¹⁴⁰ Před ním byla postavena plastická mapa Krkonoš s podrobným vyznačením telegrafních, telefonních a automobilových poštovních stanic a spojení. Ve vitrínách kolem

¹³⁸ NA, fond MPT, kart. 2390, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 79 336-odd. XIII-34, dozorcí služba a instalační práce v PM v roce 1933 a 1934. NA, fond MPT, kart. 594, inv. č. 1298, sign. P, čj. 62 897-P-32, technické sbírky Poštovního muzea – instalace.

¹³⁹ K tomu srv. Lešetický, J.: Poštovní museum. In: *Filatelistická revue* 4, č. 1, 1933, s. 15–16.

¹⁴⁰ Firma Aero vyrobila pouze čtyři sériová letadla typu A 10, která používaly Československé státní aerolinie v letech 1923–1924. Dnes je toto dopravní letadlo součástí stále expozice Leteckého muzea Historického ústavu Armády ČR v Praze-Kbelích. K tomu srv. Katalog Leteckého muzea Historického ústavu Armády ČR. Praha 2001, s. 12.

letadla se nacházela sbírka dokumentů, obrazů a modelů z poštovní automobilové a letecké služby. Podél stěn byly vystaveny telefonní, telegrafní a radiokomunikační přístroje, které vhodně doplňovaly historické dokumenty a obrazy ze stejného oboru. Jednalo se např. o první ručně psaný seznam telefonních stanic v Plzni z roku 1883, mapku původních 14 telefonních stanic v Praze, dále staré telegrafní blankety, tiskopisy a fotografie z počátků telegrafu a telefonu v českých zemích. Kromě toho zde byly umístěny předměty připomínající polní poštu československých legií v Rusku, sádrové modely nejnovějších poštovních budov a některé další exponáty.¹⁴¹

Zajímavý byl i druhý sál, který nesl označení karosárna. V něm byla umístěna sbírka třinácti poštovních vozů, saní a různých kočárů pocházejících z 19. století. Mezi nimi jednoznačně vynikal nejstarší exemplář této sbírky – kočár typu landauer, vyrobený londýnskou firmou Barker & Co. v roce 1820 pro Christiana Waldsteina, který byl muzeu zapůjčen z ústředního ředitelství Valdštejnských velkostatků v Doksech. Pozoruhodný byl rovněž královský dvorní kočár typu coupé používaný Ferdinandem Dobrotivým a opatřený erby s bohatým zlacením. Z dalších vozů vzbuzovaly pozornost původní anglický dvoukolý vůz londýnského typu tzv. „Hansom cab“, nazvaný podle jeho tvůrce, birminghamského architekta A. Hansoma, který jej nechal patentovat v roce 1834 i lehký otevřený kočár typu phaeton z majetku knížete Metternicha, vyrobený pařížskou firmou Geibel v 50. letech 19. století. Oba kočáry získalo Poštovní muzeum 19. ledna 1931, kdy je po předchozí nabídce koupilo od pražského výrobce kočárů Antonína Bayera za částku 2000 Kč.¹⁴² Klasické poštovní vozy zastupovaly žamberecký poštovní dostavník koupený od bývalého poštmistra Kamila Schopfa a tzv. přídatný poštovní vůz (Bagagebeiwagen), kterým se dopravovala zavazadla spolu s rychlou osobní poštou, zapůjčený pražským arcibiskupstvím. Zimní poštovní přepravu dokládaly velké dřevěné saně, používané ve druhé polovině 19. století pro dopravu pošty a cestujících mezi Dobruškou, Josefovem a Třebechovicemi pod Orebem, dále malé

¹⁴¹ K tomu srv. Lustig, A.: *Nové Poštovní muzeum*. In: *Československá pošta, telegraf, telefon* 15, č. 2. Praha 1933, s. 25–26. K telekomunikační technice vystavené v muzeu podrobněji viz Kadeřábek, J.: *Telegraf, telefon a radio v poštovním muzeu*. In: *Československá pošta, telegraf, telefon* 15, č. 5. Praha 1933, s. 93–95.

¹⁴² Kočáry zůstaly vzhledem k nedostatečným skladovacím možnostem do konce února 1932 na dvoře Chotkova paláce v Novodvorské ulici, kde sídlila firma Antonína Bayera. K tomu srv. NA, fond MPT, kart. 2387, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 52 692-odd. XIII-31, nájemné za povozy PM ve skladišti firmy Antonín Bayer.

kurýrní saně ze žamberecké poštovní stanice pro přepravu osob a kovové saně pro dopravu balíků. Kolekci dopravních prostředků doplňovaly kožené cestovní kufry, železné pokladny a koňské postroje a na stěnách zavěšené poštovní štíty, obrazy a grafiky s cestovními motivy z 19. století.¹⁴³

Třetí sál, situovaný v bývalém klášterním refektáři v prvním poschodí, byl věnován především poštovní historii Českých zemí, Slovenska a Podkarpatské Rusi. Náplní zhruba odpovídal vstupní místnosti v někdejší expozici v Karolinu. V přední části proti vchodu přivítala návštěvníky socha „Genia poštovníctví“. Na ni navazovala velká prosklená vitrína s kolekcí dopisů doplněných o ukázky starých pečeti, pečetidel, gratulačních listů i nejstarších poštovních razítek českých zemí. Nechyběly ani první korespondenční lístky a zálepky s českým textem a cenná sbírka dřevěných, porcelánových i kovových kalamářů. Ve spodní části vitríny byly rozmístěny lampy, svícný, váhy, psací potřeby a podobné pomůcky, které se na poštách používaly v 18. a 19. století. O něco dále směrem do středu sálu byly nejstarší pražské poštovní úřední listy, ukázky novin z konce 18. a první poloviny 19. století a potvrzení novinového předplatného.¹⁴⁴

Novější dobu připomínala sbírka dokumentů a nařízení o počátcích československé pošty z listopadu a prosince 1918. Za ní následovaly ukázky literární tvorby poštovních zaměstnanců a výběr odborné poštovní literatury včetně několika publikací pojednávajících o historii poštovníctví na našem území. V postranních vitrínách byly vystaveny poštovní stejnokroje z 19. století. Z tématického rámce tohoto oddělení poněkud vybočovala sbírka předmětů vázících se k historii čínského a japonského poštovníctví. Na čelní stěně podlouhlého sálu visely olejomalby s portréty vrchního pražského správce Augustina Schöbla, tábořského poštmistra Johanna Antona Ignatze Sebenarze z Herrenfelsu a brandýského poštmistra Romedia Tomáška. Ve vitrínách pod nimi byly umístěny dokumenty, mapy, milovníky a rytiny věnované vývoji poštovní dopravy na našem území v 18. a 19. století.¹⁴⁵

Další tři rozměrné olejomalby s vyobrazením vysokých uherských poštovních úředníků na Slovensku z doby před říjnovým převratem visely na pravé straně sálu. U stěny stály ploché vitríny s pergamenovými privilegii

¹⁴³ K tomu srv. Lustig, A.: *Nové Poštovní museum, c.d., s. 26–27. Dále také Lustig, A.: Poštovní museum v Praze. In: Masarykův Lid 1934, s. 527–529.*

¹⁴⁴ K tomu srv. Lustig, A.: *Nové Poštovní museum (Dokončení). In: Československá pošta, telegraf, telefon 15, č. 3. Praha 1933, s. 65–66.*

¹⁴⁵ *Tamtéž, s. 66.*

dědičných poštmistrů nebo jejich opisy z let 1710–1897 a cestovní pasy. Nechyběly ani poštovní schránky, z nichž nejstarší pocházely z první poloviny 19. století, poštovní pokladny a poštovní vaky. Stěny sálu dále zdobily nejen různé mědirytiny, litografie a lepty, ale také rakouské stříhané poštovní štíty a odznaky.¹⁴⁶

Na levé straně sálu, zdobené trojitou řadou větších i menších obrazů, byly v chronologické posloupnosti vystaveny úřední listiny, oběžníky, poštovní řady, zákony, vyhlášky, itineráře, cestovní průvodce a jiné historické dokumenty od 16. až do počátku 20. století. Další vitríny obsahovaly fotografie pražských i venkovských poštovních úřadů. Oddělení poštovní historie uzavíral zajímavý soubor poštovních novoročních knížek z let 1779 až 1933.¹⁴⁷

Ve čtvrtém a zároveň posledním sále se nacházela expozice československých známek. Kvůli lepší ochraně exponátů byla okna zastíněna a osvětlení zajišťovalo pouze elektrické světlo. I v tomto případě šlo o rozšířený filatelistický kabinet, který byl dříve umístěn v Karolinu. Návštěvník se zde mohl opět seznámit s výrobou známek a poštovních dopisnic pomocí různých tiskových metod od knihtisku až po novější ocelotisk. Pozornost byla kladena také na uměleckou a propagační stránku známek. Vysokou úroveň československé známkové tvorby dokládaly četná vyznamenání a diplomy ze soutěžních výstav. Novinkou byly ukázky padělků poštovních známek.¹⁴⁸

Ohlasy na otevření expozice v bývalém klášteře sv. Gabriela na Smíchově se vesměs podobaly těm, které se objevily v denním tisku v roce 1928. Autoři článků pozitivně hodnotili nejen přemístění muzea do větších prostor, ale i počet a kvalitu vystavených exponátů, které „jsou velmi zajímavé jak pro laika, tak pro kulturního historika.“¹⁴⁹ Zvláštní pozornosti se těšila zejména atraktivní sbírka dopravních prostředků. Neméně příznivě hodnotili rozšíření otvírací doby pro veřejnost. Ta mohla volně navštívit muzeum pouze v neděli od 9 do 13 hodin a v úterý, ve středu a ve čtvrtek pouze po ohlášení nebo s předem domluvenou hromadnou výpravou. Nedělení vstupné pro jednotlivce činilo 1 Kč, v případě hromadné návštěvy ve všední den 50 haléřů.

¹⁴⁶ *Tamtéž*, s. 66–67.

¹⁴⁷ *Tamtéž*, s. 67.

¹⁴⁸ *Tamtéž*, s. 67–68. Podrobněji Lešetický, J.: *Poštovní museum*, c. d., s. 15.

¹⁴⁹ *Poštovní museum v nových místnostech*. In: *Nový večerník* 2. 2. 1933, s. 3.

Nepříznivá kritika filatelistického oddělení byla opět uveřejněna v „Tribuně filatelistů“ a jejím autorem byl pravděpodobně zase Ervín Hirsch, pro kterého se stala filatelistická koncepce Poštovního muzea již tradičně zámkou ke konfrontaci. V úvodu článku sice připustil určité zlepšení oproti minulosti, avšak poté ostře napadl tvůrce expozice, kteří se podle jeho názoru soustředili zejména na tiskové postupy československých známek a téměř úplně vynechali finální výrobek – známky. Proto požadoval vystavení úplné sbírky československých známek a alespoň zjednodušený přehled nejnovějších vydání zahraničních známek.¹⁵⁰ Na tento článek záhy reagoval filatelista a bývalý pracovník Poštovního muzea Jaroslav Lešetický. Ocenil úsilí všech pracovníků Poštovního muzea, kteří v krátké a nelehké době dokázali nashromáždit obrovské množství předmětů a listinných pramenů k dějinám poštovníctví a odmítl kritiku filatelistického oddělení jako neopodstatněnou. Naopak zdůraznil, že „ukázky tisku budou přitažlivým magnetem návštěvníků z kruhu grafiků i filatelistů.“¹⁵¹

Zvýšená návštěvnost nové expozice dala brzy za pravdu spíše poštovní správě a příznivcům tehdejší koncepce uspořádání sbírek než jejím ojedinelým kritikům. To musela nakonec uznat i redakce „Tribuny filatelistů“ v čele s E. Hirschem, když v únoru 1934 napsala: „Pražské poštovní museum těší se každou neděli návštěvám, o nichž se dřívější správě ani nesnilo. (...) Oddělení známek je stále v popředí zájmu, který občasnou výměnou a doplněním vystavovaných předmětů může být jen stupňován.“¹⁵² Velkou část návštěvníků muzea tvořili členové různých zájmových spolků, svazů, jednot, škol a veřejných i soukromých institucí. Jen v prvních měsících po znovuotevření muzea to byly: Klub československých turistů, Sportovní sdružení poštovních zaměstnanců, První státní průmyslová škola, První měšťanská dívčí škola v Praze XI - Žižkově, Kulturní odbor elektrárny hl. města Prahy, Veřejná obchodní škola na Smíchově, Dělnická tělocvičná jednota v Praze I a V, Svaz kovodělníků z Prahy, Ženská komise čsl. strany národně socialistické na Smíchově, Sociální odbor církve československé v Praze, Jednota profesorů komercialistů atd. Odborný výklad jim většinou podal ředitel muzea Alois Lustig.

¹⁵⁰ *Poštovní museum. In: Tribuna filatelistů 13, č. 3, 1933, s. 30–31.*

¹⁵¹ *Lešetický, J.: Poštovní museum, c. d., s. 15.*

¹⁵² *Pražské poštovní museum. In: Tribuna filatelistů 14, č. 3, 1934, s. 36. Slova uznání však brzy vystřídaly další útoky ze strany E. Hirsche. K tomu srv. Hirsch, E.: Filatelie v pražském poštovním museu. In: Tribuna filatelistů 14, č. 21, 1934, s. 240–241.*

Rozšiřování expozice

Přestěhováním Poštovního muzea začala jeho nová úspěšná etapa. Pro udržení dobré návštěvnosti však nebylo možné se spokojit s dosaženými výsledky, ale bylo třeba stále vylepšovat a rozšiřovat expozice a tím přilákat ještě větší počet návštěvníků a odůvodnit smysluplnost vynaložených finančních prostředků. Jinými slovy – bylo zapotřebí prokázat, že existence muzea není pouze rozmarem malé skupiny nadšenců z řad ministerských úředníků, nýbrž svěbytným celospolečenským zájmem, jehož prostřednictvím lze dokumentovat důležitou úlohu pošty v dějinách lidstva a trvale uchovat vědomí její historické kontinuity.

To si zajisté uvědomoval nejen ředitel muzea Alois Lustig, ale také jeho nadřízený ministerský rada JUDr. Vilibald Helbling, který podporoval aktivity muzea i navzdory všeobecnému nedostatku finančních prostředků vyplývajícimu z hospodářské krize. Díky jeho souhlasu mohlo muzeum ve druhé polovině roku 1933 objednat u pražské firmy Alois Langer – Odborný závod truhlářský a sklady nábytku šestnáct nových vitrín, o jejichž nákupu uvažoval o již před otevřením druhé expozice. Byly umístěny do třetího výstavního sálu a na přelomu ledna a února 1934 zaplněny dalšími sbírkovými předměty z historie poštovníctví v našich zemích.¹⁵³

Počátkem roku 1935 nahradil ministerského radu Vilibalda Helblinga ve funkci přednosty XIII. oddělení ministerstva pošt a telegrafů jeho dosavadní zástupce, vrchní odborový rada JUDr. Vratislav Král. Pro Poštovní muzeum to byla vynikající zpráva, protože Král se spolu s Lustigem a několika dalšími zaměstnanci ministerstva podílel na koncepci obou expozic. Králův vztah k muzeu tudíž nebyl jen pracovní, ale také ryze osobní. To příznivě ovlivnilo vzájemné vztahy a umožnilo pokračovat ve společném díle. Ještě též rok prodloužilo muzeum návštěvní dobu, takže bylo přístupno každý všední den od 9 do 12 hodin a v neděli od 14 do 18 hodin. Dozorčí službu vykonávalo již pět dozorců namísto dosavadních tří. K poštovním podúředníkům Tomáši Novákovi, Augustinu Baierovi a Bohumilu Klinderovi přibyli na konci roku 1934 pomocní zřízenci František Froněk a Josef Pohnán.

Hlavní pozornost obou vedoucích pracovníků XVIII. oddělení MPT se zaměřila na rozšíření a propojení výstavní plochy tak, aby vytvořila jeden kompaktní celek. Nejprve byl doplněn první sál, věnovaný technice, o vyřazené radiotelegrafní, radiotelefonní a rozhlasové přístroje, které XVIII. oddělení ministerstva pošt a telegrafů předalo Poštovnímu muzeu v roce

¹⁵³ NA, fond MPT, kart. 2388, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 8683-odd. XIII-34, vitríny pro PM.

1934 z Poštovního technického zkušebního ústavu. Vesměs šlo o historicky cenné předměty z počátků radiokomunikace na našem území. Mezi třiceti různými položkami budilo asi největší pozornost zařízení rozhlasové stanice z Liblic u Českého Brodu, poničené zásahem blesku. Z dalších přístrojů a součástí patřily mezi cenné položky první radiotelegrafní přijímací zařízení, které sloužilo od roku 1920 na Královských Vinohradech, stůl s mikrofonom pro hlasatele rozhlasu, používaný původně u 5 kW rozhlasové stanice Western Electric ve Strašnicích a později i pro vysílání rozhlasové stanice v Liblicích, nebo krátkovlnný třílampový přijímač z roku 1928, zhotovený v radiolaboratoři ministerstva pošt a telegrafů a užívaný pro kontrolní službu.¹⁵⁴ Pro větší exponáty opět objednalo XXI. oddělení u firmy Aloise Langerer tři velké vitríny a čtyři dubové bedýnky. Součástí zakázky bylo i deset leštěných dřevěných desek. Dodávka se uskutečnila v polovině června 1935, což umožnilo vystavit i několik rozměrných exponátů.¹⁵⁵

Současně se rozrostla expozice dopravních prostředků, z níž se během krátké doby stala největší sbírka svého druhu v Československu.¹⁵⁶ Přispěla k tomu šťastná náhoda, když ředitel Alois Lustig během letní dovolené v roce 1934 objevil na půdě starých hospodářských stavení cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě několik pozoruhodných předmětů, které přešly se svolením opata Tacelina Jaksche do vlastnictví ministerstva pošt a telegrafů na podzim téhož roku. Jednalo se o dvojce barokní saně zdobené uměleckými řezbami a bohatou polychromií¹⁵⁷, dřevěný kočárový kufr potažený vepřovicí z 18. století a tři koňské kožené postroje z 1. poloviny 18. století, opatřené zlaceným kováním. Vzhledem k poškození byly umístěny do karosárny až o dva roky později poté, co byly pečlivě restaurovány sedlářskou firmou Stanislava Čuby v Praze-Košířích.¹⁵⁸

¹⁵⁴ NA, fond MPT, kart. 2389, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 23 938-odd. XIII-35, radiotelegrafní a radiotelefonní přístroje odevzdané do PM.

¹⁵⁵ NA, fond MPT, kart. 2389, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 41 619-odd. XIII-35, dodávky zařízení pro PM.

¹⁵⁶ V srpnu 1939 bylo v karosárně umístěno šestnáct kusů kočárů, vozů a saní. K tomu srv. Pivoňka, J.: Jede, jede poštovský panáček... In: Obchodnické zájmy, 5. 8. 1939, s. 1–2.

¹⁵⁷ NA, fond MPT, kart. 2390, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 68 287-odd. XIII-34, dar uměleckých saní a postrojů PM. Starší ze saní byly vyrobeny kol. roku 1750 a kromě bohaté figurální výzdoby a zlacené korby byly opatřeny znakem opata vyšebrodského kláštera Quirina Michla.

¹⁵⁸ NA, fond MPT, kart. 2389, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 70 938-odd. XIII-36, oprava koňských postrojů.

V první polovině roku 1936 muzeum výstavní plochu ještě rozšířilo. Podnětem pro to se stal dopis Napoleonské společnosti v Praze, kterým se počátkem února 1936 obrátila na ministerstvo pošt a telegrafů se žádostí o spolupráci v rámci velkolepých oslav 130. výročí bitvy u Slavkova.¹⁵⁹ Měly zahrnovat řadu akcí s cílem podpořit cizinecký ruch v Československu. První z nich nesla název „Po stopách napoleonských památek v Praze“ a její hlavní náplň tvořilo sedm výstav s napoleonskou tematikou, umístěných v několika pražských muzeích a kulturních institucích.¹⁶⁰ Poštovní muzeum se v této souvislosti zavázalo, že v době od 10. května do 28. června 1936 uspořádá výstavu s názvem „Pošta v českých zemích v době válek napoleonských“. K tomu využilo písemné dokumenty, obrazy, poštovní mapy, knihy, rytiny a předměty vážící se k dějinám dopravy a poštovníctví na přelomu 18. a 19. století ze svých sbírek a Archivu ministerstva pošt a telegrafů, které dosud nebyly představeny veřejnosti.¹⁶¹ Pro výstavu byl upraven další sál (původně kapitulní síň) s pseudorománskou klenbou nesenou ozdobnými žulovými sloupy. Bohužel zde nemohly být vystaveny sáně, ve kterých podle tradice prchal Napoleon I. v prosinci 1812 z Ruska. Hojně vyhledávaný exponát byl totiž odvezen z Poštovního muzea zpět na zámek Kyšperk (Letohrad) v červnu 1930, kdy skončila jeho zápůjčka.¹⁶²

¹⁵⁹ NA, fond MPT, kart. 2389, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 10 312-odd. XIII-36, dopis Napoleonské společnosti ministerstvu pošt a telegrafů z 10. 2. 1936 ve věci zvláštní výstavy v PM k 130. výročí bitvy u Slavkova. Propagaci akcí v zahraničí přislíbilo ministerstvo obchodu.

¹⁶⁰ Šlo o následující kulturní zařízení: Národní muzeum – „Výstava napoleonských památek“, Městské muzeum v Praze – „Praha v době napoleonské“, Umělecko-průmyslové muzeum – „Umělecký průmysl doby napoleonské a světová výstava uměleckého skla“, Poštovní muzeum – „Pošta v českých zemích v době válek napoleonských“, Královská kolonie premonstrátská na Strahově – prohlídka knihovny, Lešehradeum (tj. vila spisovatele Emanuela Lešetického na Smíchově) – „Výstava rukopisů Napoleonových mocnářů, státníků a vojevůdců jeho doby“, Napoleonský salónek na Wilsonově nádraží – „Ukázka čtyřicetileté sběratelské činnosti Františka Zavřela“. NA, fond MPT, kart. 2389, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 10 312-odd. XIII-36, dopis Napoleonské společnosti Poštovnímu muzeu z 25. 2. 1936.

¹⁶¹ K tomu srv. Rozšíření Poštovního muzea. In: Československá pošta, telegraf, telefon 18, č. 5. Praha, ČPU 1936, s. 110–111.

¹⁶² K tomu srv. Legendární Napoleonovy sáně budou odvezeny z Poštovního muzea do Kyšperka. In: Národní Listy, 7. 6. 1930, s. 5. Dnes jsou součástí sbírek Městského muzea v Letohradě.

Ještě před otevřením výstavy byly do pátého výstavního sálu instalovány doklady k historii dědičných a erárních poštovních úřadů, o poštovních zaměstnancích a jejich úřední i kulturní činnosti, čímž tematicky i chronologicky navazovaly na oddělení historie pošty v našich zemích v 17.-19.století. Na přelomu let 1936 a 1937 byly na čelní stěnu místnosti umístěny tři velké portréty - prezidenta Edvarda Beneše, ministra pošt a telegrafů Aloise Tučného a generálního ředitele pošt a telegrafů Karla Dunovského, které nechalo Poštovní muzeum zhotovit v proslulém ateliéru pro uměleckou fotografii J. F. Langhans.¹⁶³ Doplnňování sálu pokračovalo i v dalších letech v závislosti na nových přírůstcích. V roce 1937 sem přibýly předměty a dokumenty z pozůstalosti jihlavských dědičných poštmistrů Wranitzkých, které Poštovnímu muzeu věnovala vdova po vrchním poštovním radovi Karla Riedlová-Wranitzká.¹⁶⁴ O rok později, v únoru 1938, to byly fotografie z dějin plzeňské pošty, jejichž zhotovení umožnil správce sbírek Plzeňského městského muzea Ladislav Lábek¹⁶⁵, a v březnu téhož roku byl vystaven nábytek a služební pomůcky, které používal v letech 1906–1927 vrchní poštovní ředitel a spisovatel Vladimír Vašek (Petr Bezruč) v poštovním úřadu Brno 2.¹⁶⁶ Do sálu byly umístěny bronzové sochy poštovního doručovatele na lyžích a telegrafního montéra na kole od akademického sochaře Ladislava Kofránka a ze čtvrtého sálu sem byla přemístěna socha „Genia poštovníctví“.¹⁶⁷

Tím však proměny expozice ani zdaleka neskončily. Filatelistický kabinet byl zásluhou odborového přednosty JUDr. Jaroslava Pipka a vrchního odborového rady JUDr. Josefa Nájemníka rozšířen a umístěn do většího – 26 metrů dlouhého – sálu v přízemí, který dělily přepážky na čtyři vzá-

¹⁶³ NA, fond MPT, kart. 2389, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 957-odd. XIII-37, účet firmy J. F. Langhans a spol. za tři obrazy. Za tři velkoformátové fotografie zaplatilo Poštovní muzeum 4840 Kč.

¹⁶⁴ NA, fond MPT, kart. 2390, inv.č. 1696, sign. XXXII, čj. 2985-odd. XIII-37, dar pro PM z jihlavské dědičné pošty.

¹⁶⁵ NA, fond MPT, kart. 2390, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 27 516-odd. II/3-38, účet firmy V. Fiedler z Plzně za fotografie.

¹⁶⁶ NA, fond MPT, kart. 2390, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 20 574-odd. II/3-38, Petr Bezruč – nábytek a jiné předměty z jeho služby u p.ú. Brno 2. Předměty zaslalo v únoru 1938 ŘPT Brno.

¹⁶⁷ K tomu srv. Lustig, A.: Novinky z Poštovního musea. In: Československá pošta, telegraf, telefon 19, č. 5, 1937, s. 114.

jemně propojené oddíly. To umožnilo filatelistické sbírky lépe tematicky rozčlenit. Vstupní část byla věnována předznámkovému období, tedy korespondenci před vydáním prvních známek světa roku 1840. Ve druhé části byla umístěna strojová a ruční razítka, kolekce přehledně řazených pohlednic a zejména různé návrhy vydaných i nevydaných známek od předních československých umělců. Třetí oddíl obsahoval úplnou kolekci československých známek a ukázky tiskových postupů. Největší plochu zaujímalá čtvrtá část s leteckými známkami, zkusnými tisky, přetisky a dalšími filatelistickými zajímavostmi.¹⁶⁸

Koncem roku 1936 přibyla ještě pátá místnost, která vznikla adaptací dosavadního skladiště Poštovního muzea v přízemí klášterní budovy a průchod ji spojoval se zbývajících místnostmi. Do ní byla přenesena expozice správné a chybné úpravy poštovních balíků, připravená v letních měsících roku 1936 pro Středomoravskou výstavu v Přerově a následně představenou i na Pražských vzorkových veletrzích.¹⁶⁹

Úpravy expozice pokračovaly v roce 1937. V prvním sále byly, díky podpoře odborového přednosty ing. Josefa Strnada a dalších úředníků z jednotlivých technických oddělení, technického zkušebního ústavu a telegrafní hospodářské ústředny, instalovány rozměrné rychlotelegrafické přístroje typu Siemens a Baudot a listinné doklady související s rozvojem telegrafu a telefonu. Nově byly uspořádány sbírky z historie rozhlasu na území Československa. Pozornost poutaly zejména demontované přístroje z rozhlasových vysílacích stanic ve Strašnicích a v Liblicích, které již nevyhovovaly technickým požadavkům doby. V moderních vitrínách byly vystaveny rozhlasové přijímače domácí i tovární výroby a nechyběla ani krátkovlnná vysílací stanice.¹⁷⁰ Závěrem roku 1937 obdrželo Poštovní muzeum od pražského telegrafního stavebního úřadu č. 3 staniční přístroj pneumatické pošty z roku 1898, jehož instalaci v prvním sále zařídil vrchní komisař ing. Křovák.¹⁷¹

Podobných změn se dočkalo také čtvrté oddělení, které bylo v letech 1936–1938 vybaveno novými vitrínami, což umožnilo přehlednější uspořá-

¹⁶⁸ K tomu srv. Novotný, F.: *Procházka Poštovním museem*. In: *Filatelistická revue* 8, č. 9, 1936, s. 167–169.

¹⁶⁹ NA, fond MPT, kart. 2389, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 64 349-odd. XIII-36, objednávka nábytku pro PM.

¹⁷⁰ K tomu srv. Lustig, A.: *Novinky z Poštovního musea*. c. d., s. 114.

¹⁷¹ NA, fond MPT, kart. 2390, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 4745-odd. II/3-38, pneumatický přístroj pro PM.

dání veškerých předmětů a dokumentů z dějin poštovníctví 16. až 19. století.¹⁷² Sál byl navíc doplněn o několik pozoruhodných přírůstků z historie švédského poštovníctví, které získalo Poštovní muzeum prostřednictvím vzájemné výměny na počátku roku 1937. Jednalo se o kompletní výzbroj postilionů z počátku 19. století (pistole, šavle, trubka a odznak), poštovní schránku a štít z poštovního úřadu, otisky starých razítek, bohatě zdobené titulní listy časopisů ze 17. a 18. století a oběžníky z 18. století.¹⁷³ Další předměty, mezi kterými nechyběly fotografie a publikace z různých odvětví švédského poštovníctví, obdrželo pražské Poštovní muzeum v červenci 1938 během návštěvy ředitele stockholmského poštovního muzea Paula Heurgrena.

Švédské poštovní muzeum se odvděčilo československému ministerstvu pošt a telegrafů, které mu 15. září 1936 darovalo československou poštovní schránku, brašnu poštovního doručovatele, tři poštovní mapy Čech z let 1802, 1831 a 1847, dále mapu Švédska a plán Stockholmu z roku 1808, několik dopisů, receptisů a jízdenek se starými razítky českých poštovních úřadů. V březnu 1937 byl do Švédska ještě zaslán československý poštovní štít, kompletní uniforma poštovního zřízence a fotografie tehdejší expozice PM v Praze.¹⁷⁴

V červnu 1938 byla završena dlouholetá úprava filatelistického oddělení. Důležitou roli sehrála Mezinárodní výstava poštovních známek Praga 1938, která se konala ve dnech 26. června až 4. července. K této slavnostní příležitosti objednalo Poštovní muzeum několik nových zasklených vitrín a rámců, do nichž pracovníci muzea umístili dosud nevystavené známky

¹⁷² *V roce 1936 bylo objednáno dvanáct nových vitrín od vysočanské firmy Strnad a Vaniček – Továrna na nábytek a práce stavební. NA, fond MPT, kart. 2389, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 64 349-odd. XIII-36, objednávka nábytku pro PM. Na počátku června 1938 dodala další tři stolové vitríny firma Alois Langer – Odborný závod truhlářský, ve kterých byly vystaveny dokumenty z dějin poštovníctví v 18. století. NA, fond MPT, kart. 2390, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 51 438-odd. II/3-38, účet firmy Alois Langer za vitríny.*

¹⁷³ *NA, fond MPT, kart. 2390, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 56 451-odd. II/3-36, výměnný dar švédského PM.*

¹⁷⁴ *NA, fond MPT, kart. 2390, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 64 913-odd. II/3-38, výměnný dar švédského PM ve Stockholmu. Při prohlídce muzea projevil P. Heurgren zájem o pořízení fotografií části staré mapy, na níž bylo zobrazeno ústí severoamerické řeky Delavare, kde se v 17. století nacházela kolonie švédských přistěhovalců.*

a celiny.¹⁷⁵ Zároveň došlo k novému očíslování veškerých exponátů, k nimž připravil ředitel Lustig „Průvodce sbírkami Poštovního musea“. Brožurka obsahovala přehledný popis všech oddělení, což usnadnilo orientaci návštěvníků.¹⁷⁶

Všechny tyto změny byly sice časově i finančně náročné, ale bohatě se zhodnotily, jelikož se muzeum mohlo již na konci roku 1936 pochlubit nejvyšší roční návštěvností od doby svého založení, která dosáhla 3400 osob.¹⁷⁷ Stoupl také počet exponátů, jichž bylo na ploše téměř 1400 m² vystaveno více než pět tisíc.¹⁷⁸

¹⁷⁵ NA, fond MPT, kart. 2390, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 64 858-odd. II/3-38, účet firmy Alois Langer za vitríny.

¹⁷⁶ NA, fond MPT, kart. 2390, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 63 240-odd. II/3-38, účet přesčasného.

¹⁷⁷ NA, fond MPT, kart. 2390, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 87 000-odd. XIII-36, dozorčí služba v PM v roce 1936.

¹⁷⁸ NA, fond MPT, kart. 2390, inv. č. 1696, sign. XXXII, čj. 7805-odd. XIII-37, článek pro britský časopis „Post“.

Příloha 1

Poštovní muzeum v datech

1918, 18. XII.

ministerstvo pošt a telegrafů pověřilo výnosem č. 1487/VI z 18. prosince 1918 vrchního poštovního oficiála Václava Dragoun „přípravnými pracemi k zařízení samostatného poštovního muzea“.

1919

zřízení Úřední knihovny ministerstva pošt a telegrafů.

1920

československá poštovní správa obdržela první zásilku zahraničních poštovních cenin, poté co se Československo stalo 18. V. 1920 členským státem Světové poštovní unie (UPU); známky byly uloženy v depozitáři Poštovního muzea.

1921

zřízení Archivu ministerstva pošt a telegrafů.

1921, 9. IV.

Václav Dragoun byl přípisem MPT pověřen dokončením spisové rozluky ve Vídni, kterou do té doby řídil vrchní poštovní komisař Jan B. Vaclík jako předseda poštovního oddělení při úřadu reparačního komisaře ve Vídni.

1922, leden

Václav Dragoun se vrátil z Vídně a plně se ujal řízení Poštovního muzea.

1922, 7. III.

výnosem MPT byla vyhlášena první odvodová akce, jejímž účelem bylo získat listinné materiály a trojrozměrné předměty k dějinám poštovníctví v ČSR.

1922, 24. X. – 1. XI.

u příležitosti 25. výročí založení spolku českých poštovních úředníků (1897) se v Praze konal jubilejní sjezd československých poštovních úředníků skupiny C, který byl zahájen v letním refektáři Klementina výstavou uměleckých, literárních i sběratelských prací poštovních úředníků této skupiny, na jejíž koncepci se významně podílel tehdejší ředitel Poštovního muzea Václav Dragoun.

1922–1925

předání spisů z poštovní sekce bývalého rakouského ministerstva obchodu do pražského Archivu MPT na základě Saint Germainské mírové smlouvy z 10. 9. 1919 a Pražské úmluvy z 18. 5. 1920.

1924, červen

předání Starých poštovních akt z let 1526–1764 a Paarských poštovních akt z let 1783–1812 z bývalého vnitra a poté do Archivu MPT (říjen 1924).

1925, červenec

Václav Dragoun provedl předběžný soupis předmětů československého původu, které byly uloženy ve vídeňském poštovním muzeu.

1925

Václav Dragoun opustil místo ředitele Poštovního muzea.

1926

ředitelem Poštovního muzea se stal literát a poštovní inspektor Josef Jiří Karásek; provedena kompletní inventarizace a katalogizace sbírkových předmětů, která byla nezbytným předpokladem pro připravovanou expozici dějin pošty na území ČSR.

1927

zahájena rekonstrukce místností v přízemí Karolina pro expozici Poštovního muzea.

1928, 17. XI.

slavnostní otevření první expozice Poštovního muzea v Karolinu na Starém Městě v Praze.

1930, 16. IV.

výnosem MPT byla vyhlášena druhá odvodová akce ve prospěch Poštovního muzea.

1932, 5. VII.

uzavření expozice Poštovního muzea v Karolinu

1933, 3. II.

slavnostní otevření druhé expozice Poštovního muzea v bývalém klášteře sv. Gabriela na Smíchově

1933, 5. II.

vrchní poštovní tajemník Alois Lustig se stal třetím ředitelem Poštovního muzea.

1934–1938

postupné rozšiřování muzejní expozice, završené vytvořením jednoho kompaktního výstavního celku s pěti odděleními o devíti místnostech

1936

Poštovní muzeum se stalo členem Svazu československých muzeí.

1936, 10. V. – 28. VI.

první příležitostná výstava Poštovního muzea s názvem „Pošta v českých zemích v době válek napoleonských“.

1938, 26. VI. – 4. VII.

Poštovní muzeum se zúčastnilo Mezinárodní výstavy poštovních známek Praha 1938.

Příloha 2**Pracovníci Poštovního muzea v letech 1918-1938**

Jméno	Nástup	Odchod	Pracovní zařazení (hodnost)
Vedení muzea			
Václav Dragoun	18. XII. 1918	1925	ředitel (vrch. pošt. oficiál)
Josef Jiří Karásek	1926	4. II. 1933	ředitel (poštovní inspektor)
Alois Lustig	5. II. 1933	květen 1945	ředitel (vrch. pošt. tajemník)
Kurátoři			
Alois Lustig	1924	4. II. 1933	kurátor (poštovní kontrolor)
Václav Běhal	1924		kurátor (poštovní inspektor)
Otakar Bartl	1926		kurátor (kancelářský oficiant)
Berta Vaclíková	1926	květen 1945	kurátorka (poštovní asistentka)
Knihovna			
Jaroslav Lešetický	12. III. 1919	1921	knihovnik a archivář (vrch. pošt. oficiál)
Václav Volicer	1926		knihovnik (pošt. tajemník)

Jméno	Nástup	Odchod	Pracovní zařazení (hodnost)
Archiv			
Václav Schimanna	1. pol. 20. let	1. pol. 40. let	archivář (kanc. oficiál)
Marta Fraňková	1. pol. 30. let		asistentka (kanc. oficiantka)
Dozor a ostraha			
Tomáš Novák	13. XII. 1928		dozorce, pokladník (pošt. podúředník v.v.)
František Cafourek	13. XII. 1928	5. VII. 1932	dozorce, pokladník (pošt. podúředník v.v.)
Bohumír Kohout	21. XII. 1928		dozorce (pošt. podúředník v.v.)
Josef Jiránek	8. I. 1929	1930	dozorce (pošt. podúředník v.v.)
Fořtík			dozorce
Augustin Baier	1933		dozorce (pošt. podúředník)
Vladimír Vávra	1. I. 1937 (?)		dozorce (kancelářský oficiant)
Bohumil Klindera	1933	30. IV 1935	dozorce (pošt. podúředník)
František Froněk	prosinec 1934		dozorce (pom. kanc. zřízenec)
Josef Pohnán	prosinec 1934	30. VI. 1961	dozorce (pom. zřízenec)
Jaromír Bořkovec	1. V. 1936		dozorce (myč oken)
František Frajer	1. VII. 1937		dozorce (pom. kanc. zřízenec)
Josef Šíp	1. VII. 1937		dozorce (kustod) (pom. kanc. zřízenec)
Rudolf Klement	1. III. 1938		dozorce (myč oken)
Rudolf Kubát			dozorce (vrch. kanc. oficiál)
Stanislav Plzák			dozorce (pošt. akcesista)

Příloha 3

Začlenění Poštovního muzea, Úřední knihovny a Archivu MPT do organizační struktury ministerstva pošt a telegrafů

Období 1919–1920

Poštovní muzeum a knihovna byly součástí VI. oddělení II. odboru ministerstva pošta a telegrafů, jehož přednostou byl JUDr. Otakar Růžička.

Období 1921–1928

Poštovní muzeum, knihovna a archiv byly součástí prezidia ministerstva pošta a telegrafů, které vedl přednosta prezidiální kanceláře František Pixa.

Období 1. 10. 1928 – 1935

Poštovní muzeum a archiv byly součástí XIII. oddělení VI. odboru ministerstva pošta a telegrafů, jehož přednostou byl nejprve ministerský rada Bohumír Peška a po něm JUDr. Vilibald Helbling. Úřední knihovna zůstala podřízena prezidiu ministerstva pošta a telegrafů.

Období 1935 – 14. 11. 1937

Poštovní muzeum a archiv byly součástí IV. odboru ministerstva pošta a telegrafů, jehož přednostou byl ministerský rada JUDr. Vratislav Král. Úřední knihovna a čítárna spadala pod prezidium MPT.

Období 15. 11. 1937 – 4. 11. 1938

Poštovní muzeum a archiv byly součástí II. odboru ministerstva pošta a telegrafů. Úřední knihovna a čítárna spadala pod prezidium ministerstva pošta a telegrafů.

Zusammenfassung

Das Postmuseum und seine Sammeltätigkeit in den Jahren 1918–1938

Die Idee, das tschechoslowakische Postmuseum zu errichten, entstand im Kreis der kultur-historisch und philatelistisch orientierten Postangestellten, die die Erschaffung einer spezialisierten Arbeitsstelle verlangten, die sich mit dem Studium und Sammeln aller erreichbaren Materialien zur Geschichte des Postwesens und Markenbildung beschäftigte. Für ihren Plan nutzten sie die günstigste Situation aus, wann bald nach dem Oktoberumsturz 1918 das selbständige Ministerium der Post und Telegrafien (MPT) gegründet wurde. Nur ein Paar Tage später, am 18. Dezember 1918, kam es zur Gründung des Museums.

Einer der Hauptinitiatoren und gleichzeitig der erste Direktor des Museums wurde der Postoffizial Václav Dragoun. Am Anfang hatte das Museum zur Verfügung weder Ausstellungssäle noch Depositare, aber auch eigene Sammlungen. Auch die Personalbesetzung war völlig unzureichend. Die erste und ganz prinzipielle Aufgabe war, möglichst viel Gegenstände und Schriftstücke zur Geschichte der Post in den böhmischen Ländern, in der Slowakei und in Karpathen-Ruthenien zu gewinnen. Es wurde aus diesem Grund durch Erlass des MPTs vom 7. März 1922 die erste Ablieferungsaktion verkündigt, derer Zweck war, die auf einzelnen Arbeitsstellen der Postverwaltung sich befindenden altertümlichen Gegenstände zu bewahren. Gleichzeitig verliefen die Verhandlungen mit dem österreichischen Staat auf Grund des Friedensabkommens von Saint Germain vom 19. 9. 1919 und der sog. Prager Vereinbarung vom 18. 5. 1920 behufs der Übergabe des Teils von Aktenagenda des ehemaligen Handelsministeriums ins neu einrichtete Archiv des MPTs. Während die Ablieferungsaktion sehr erfolgreich war, erzielten die Verhandlungen mit der österreichischen Seite nur halben Erfolg. Es gelang zwar einige älteren Archivalien zu gewinnen, aber die dreidimensionalen Sammelgegenstände aus dem Wiener Postmuseum wurden nicht übergeben. Die Sammlung des Postmuseums wuchs trotzdem schnell, weil sie mittelst Geschenke und Einkäufe zugegeben wurde.

Václav Dragoun verließ den Posten des Direktors im Jahre 1925 und zu seinem Nachfolger wurde der bekannte Literat und Postinspektor Josef Jiří Karásek, der sich intensiv mit der Bearbeitung der Sammlungen und deren Vorbereitung für die erste Dauerausstellung beschäftigte. Am 17. 11. 1928 gelang es ihm – mit Unterstützung des ehemaligen Direktors Dragoun – die Aufgabe zu erfüllen, wenn die Exposition des Postmuseums in Karolinum in der Prager Altstadt feierlich geöffnet wurde. Der anfängliche Enthusiasmus ebte aber bald ab und das Museum musste mit Mangel an Ausstellungsräumen und Depositaren, mit kleinem Interesse der Öffentlichkeit und mit der Infragestellung der philatelistischen Teil der Exposition auseinandersetzen. Am Ende des Jahres 1931 wurden die umfangreichen Räume in ehemaligen Kloster des hl. Gabriel in Smichov

geräumt, wo bisher das Postscheckamt siedelte. Das Ministerium der Post und Telegraphen zögerte nicht lange und gab das Objekt zur Verfügung dem Postmuseum. Die neue Exposition des Postwesens – ergänzt um Zuwachs aus der zweiten Ablieferungsaktion – wurde hier am 3. 2. 1933 eröffnet.

Es kam zur Änderung nicht nur in der Unterbringung des Museums, sondern auch in der Person des Direktors. Zu dem wurde der Oberpostsekretär Alois Lustig. Auch er – ähnlich wie seine Vorgänger – wurde kein geschulter Historiker. Er verstand aber etwas besser die aktuelle Bestimmung des Museums. Deshalb bemühte er sich das gesamte Niveau damit zu erhöhen, dass er verbreitete und verbesserte das Spektrum der Dienstleistungen. Die systematische Museumstätigkeit brachte die positiven Ergebnisse in der Form der ersten gelegentlichen Ausstellung mit dem Titel „Die Post in den böhmischen Ländern in der Zeit der Napoleonskriege“ (1936) und vor allem durch die Bildung eines kompakten Ausstellungskomplexes mit fünf thematischen Abteilungen in neun Sälen (1938).

The Czechoslovak Post Office Museum and the Creation of its Collections, 1918-1938

The idea of establishing the Czechoslovak Post Office Museum arose within the circle of postal employees with cultural, historical, and philatelic interests. They petitioned for the creation of a special site devoted to the systematic study and collection of all available materials on postal history and the creation of postal stamps. In pursuit of this end they exploited the favourable circumstances arising from the establishment of an independent ministry of post and telegraph not long after the coup d'état of October 1918. Only few days later, on 18 December 1918, the museum was established. The author describes the organisational development of the new museum and its profile during the first twenty years of its existence.

První ředitel Poštovního muzea Václav Dragoun, 1929

Vstupní sál expozice Poštovního muzea v Karolinu, 17.2. 1931

Dřevěné saně, na nichž údajně prchal císař Napoleon I. od Bereziny do Drážďan, v expozici Poštovního muzea v Karolinu, 10.10. 1929

Technické oddělení Poštovního muzea v bývalém klášteře sv. Gabriela v Praze na Smíchově, 2.3. 1933

Žamberecký poštovní dostavník v kočárovně Poštovního muzea v Praze na Smíchově, 2.3. 1933

Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky v letech 1951–1968

Jaroslava Honcová

Úvod

Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky se sídlem v Praze, který náleží k našim předním výzkumným ústavům prošel za dobu své existence od 1. 12. 1912 pozoruhodným vývojem. Jeho organizace a činnost byly odrazem vývoje zemědělské ekonomiky (zemědělské spravovědy) a vývoje zemědělství.

V této souvislosti rozeznáváme pět vývojových etap, v nichž ústav měnil název i náplň činnosti:

1. Ústav pro zemědělské účetnictví (1912–1919)
2. Zemědělský ústav účetnicko-spravovědný (ZÚÚS) (1919–1950)
3. Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky (VÚZE) (1951–1968)
4. Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy (VÚEZVŽ) (1969–1992)
5. Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky (VÚZE) (1993 do 30.6.2008)

Autorka zpracovala tři vývojové etapy. První dvě byly otištěny ve sborníku Vědecké práce Zemědělského muzea 1990–1991.¹ Po zániku této publikace zůstala třetí etapa z let 1951–1968 v rukopise a publikační možnost se naskytla až nyní. V první polovině šedesátých let převzal Státní ústřední archiv (SÚA) od VÚZE písemnosti do roku 1950. Tak vznikl v SÚA archivní fond Zemědělský ústav účetnicko-spravovědný (ZÚÚS), který uspořádal Dr. Jaroslav Honc (1966).² Honc přednesl též referát o významu tohoto fondu pro dějiny zemědělské ekonomiky na Kolokviu o dějinách zemědělské ekonomiky pořádaném na Vysoké škole zemědělské v roce

¹ Honcová, Jaroslava: *Vznik a význam zemědělských účetnických ústavů v českých zemích. Vědecké práce Zemědělského muzea 28, 1989–1990, s. 47–66; též: Zemědělský ústav účetnicko-spravovědný. Vědecké práce Zemědělského muzea 29, 1991, s. 263–288.*

² Honc, Jaroslav: *Zemědělský ústav účetnicko-spravovědný. Inventář SÚA. Praha 1966.*

1967.³ Později byla do SÚA předána též odborná knihovna ústavu do roku 1950 a některé materiály z období VÚZE.⁴ Převážná část archivního materiálu zůstala v archivu ústavu. V devadesátých letech byly v ústavu skartovány veškeré materiály vzešlé z činnosti jednotlivých odborů a oddělení a vznikla tak nenahraditelná ztráta pro dějiny zemědělské ekonomiky a sociologie zemědělství. Mezi vyskartovanými materiály je např. Anketa o československém zemědělství v roce 1949, tedy těsně před kolektivizací. Z rozsáhlého ústavního materiálu zůstaly zachovány pouze písemnosti sekretariátu ředitele, výroční zprávy, závěrečné zprávy a unikátní soubor dokumentace JZD, která sledovala vlastní náklady. K historii VÚZE ve sledovaném období přednesl v roce 1969 na konferenci uspořádané k padesátému výročí založení ZÚÚS ředitel VÚZE ing. Václav Eremiáš, CSc.⁵ Autor rozdělil činnost VÚZE do třech etap, podal jejich charakteristiku a ekonomické zhodnocení. Avšak vzhledem k době vzniku v normalizačním období nemohl provést kritiku kolektivizace. Ing. Danuše Koudelová zpracovala bibliografii vědeckých prací pracovníků VÚZE z let 1951–1985. Bibliografie bohužel nevyšla a je uložena v knihovně VÚZE. Životopisné údaje významných pracovníků VÚZE jsou obsaženy ve dvou-svazkovém díle Ladislava Skaly⁶ *Naši předchůdci*. Nejsou v něm však uvedeni ti, kteří v té době ještě žili. Moje práce nemůže být komplexním hodnocením rozporuplné epochy z let 1951–1968, poskytuje však přehled o pramenných zdrojích pro badatele v tomto fondu. Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky byl a je po celou dobu svého trvání spolutvůrcem státní zemědělské politiky.

Společenské proměny československého venkova v padesátých letech 20. století

Po převratu v únoru 1948 a nastolení vlády jediné strany – KSČ bylo jasné, že i v Československu obdobně jako v jiných tzv. lidově demo-

³ Honc, Jaroslav: *Archivní prameny pro studium vývoje zemědělské ekonomiky v letech 1903–1951*; Tauber, Jan - Kolčák, J.: *Příspěvky k historii české a slovenské zemědělské ekonomiky 1969*, s. 139–145.

⁴ Honcová, Jaroslava: *Význam fondů archivu VÚEZVz a metody jeho zpracování. Zemědělská informatika 3, 1978*, s. 101–106.

⁵ Eremiáš, Václav: *Vývoj dnešního Výzkumného ústavu ekonomiky zemědělství a výživy a jeho příspěvek k rozvoji oboru. Zemědělská ekonomika 14, 1970*, s. 23–31.

⁶ Skala, Ladislav: *Naši předchůdci. Praha 1993*.

kratických státech dojde ke kolektivizaci zemědělství stalinského typu. Již 23. 2. 1949 byl vydán zákon č. 69/1949 o Jednotných zemědělských družstvech (JZD) a ještě v též roce byla zakládána první JZD. Kolektivizace se stala prioritou zemědělské politiky KSČ. Kolektivizace probíhala ve dvou etapách: Zvláště v I. etapě 1949–1953 byly při zakládání JZD a přechodu na vyšší typy používány metody bezprostředního násilí či pohrůžky násilí kombinované s ekonomickým nátlakem. Tehdy docházelo k zásadním změnám v držbě půdy a k faktické likvidaci selského stavu. Nejhuře byli postiženi tzv. kulaci, kteří nebyli přijímáni do JZD, nýbrž rozkulačováni, připravováni o majetek a někdy i o osobní svobodu a vysídlováni z obce. V letech 1954–1956 došlo k přechodnému uvolňování v souvislosti s krizí sovětského bloku po Stalinově smrti. Druhá etapa kolektivizace probíhala v letech 1957–1959 a byla založena především na ekonomických faktorech. V důsledku kolektivizace se v průběhu padesátých let zcela změnila struktura zemědělských podniků: JZD, státní statky (mezi ně přešla i část zvláště neprosperujících JZD), a státní traktorové stanice. Likvidace individuálních rolnických hospodářství metodou kolektivizace a vznik JZD vyvolal značnou potřebu příslušně orientovaných zemědělských odborníků a zapojení vědy a výzkumu do zemědělství. V roce 1952 byla zřízena samostatná Vysoká škola zemědělská v Praze a současně probíhal velký rozmach středního zemědělského školství. Tomuto záměru neodpovídal charakter ani náplň dosavadní činnosti Zemědělského ústavu účetnicko-správového, který byl od 1. ledna 1951 včleněn do nové výzkumné organizační struktury jako resortní ústav ministerstva zemědělství pod názvem Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky (VÚZE).⁷

⁷ K obecnějšímu rámci tématu viz Rychlík, Jan: *Obecné a specifické rysy nucené kolektivizace ve východní Evropě*. In: *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století. Studie Slovákého muzea Uherské Hradiště 7*, 2002, s. 21–30; Pátek, Zdeněk: *K dějinám českého vysokého školství v Čechách*. In: *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století. Studie Slovákého muzea Uherské Hradiště 9*, 2004, s. 21–32; Kubačák, Antonín: *Vývoj správy zemědělství v českých zemích v letech 1945–1949*. In: *Prameny a studie 33*, 1990, s. 131–219; Burešová, Jana: *Prosazování sovětského modelu do československého zemědělství. Sborník Vojenské akademie Brno – řada C*, 1994, s. 395–402; též: *Osudy československého zemědělství po druhé světové válce. Historický obzor 8*, 1997, s. 177–180; též: *Zemědělská politika v Československu v letech 1948–1960 jako součást vývoje komunistických režimů v Evropě*. In: *Sborník prací moravských historiků. Brno 1996*, s. 87–128; též: *Zemědělství v českých zemích a na Slovensku v podmínkách „kolektivizace“ 1949–1960. Česko-slovenská ročenka 1998*, s. 197–203; Kubačák, Antonín: *Dějiny zemědělství v českých zemích. II. sv. 1900–1989. Praha 1995*.

Reorganizace zemědělského výzkumu z roku 1951

Již v roce 1949 se připravovala celostátní reorganizace vědeckého výzkumu, která měla přeměnit jeho dosavadní strukturu převzatou z období první republiky podle potřeb socialistického státu.⁸ Nejvyšší instancí pro organizaci výzkumu se stalo Ústředí výzkumu a technického rozvoje. Jemu podléhaly ústřední výzkumné ústavy, zřizované vládním nařízením buď nově, nebo z dosavadních výzkumných ústavů. Na tuto organizaci navazovala i reorganizace resortních výzkumných ústavů. Resortní výzkumné ústavy zřizoval příslušný ministr v dohodě s ministerstvem financí a s předsedou Ústředí a novou organizaci resortního výzkumnictví publikoval v Úředním listu. Tak vyšla dne 12. ledna 1951 v Úředním listě vyhláška ministerstva zemědělství,⁹ kterou zřídil ministr zemědělství Julius Ďuriš v oboru působnosti ministerstva zemědělství k 1. 1. 1951 pět resortních výzkumných ústavů:

1. Výzkumný ústav pro rostlinnou výrobu se sídlem v Praze,
2. Výzkumný ústav pro živočišnou výrobu se sídlem v Praze,
3. Výzkumný ústav pro lesní výrobu se sídlem v Praze a s pobočkou v Banské Štiavnici,
4. Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky se sídlem v Praze a s pobočkami v Brně a Bratislavě (VÚZE),
5. Výzkumný ústav pro mechanizaci se sídlem v Praze.

Rok 1951 se tak stal základním mezníkem ve vývoji ústavu. Tehdy byl změněn nejen název ústavu, ale i jeho cíle a náplň výzkumné činnosti. Ústav se stal od té doby významným činitelem při provádění kolektivizaci československého zemědělství i při jeho pozdějších kvalitativních proměnách. V teoretické části výzkumu byly v ústavu řešeny jednotlivé kategorie zemědělské ekonomiky: intenzita zemědělské výroby, produktivita práce, rentabilita zemědělské výroby, působení vlastních nákladů, charakter ekonomických nástrojů, zásady řízení. Činnost ústavu se od té doby odlišovala i metodicky od ZÚÚS. V ZÚÚS byly okruhy činností konstantní a pevně stanovené, pouze v jeho závěrečném období do něho pronikaly některé nové prvky. Ve VÚZE byla od počátku výzkumná činnost plánována v rámci pětiletých výzkumných plánů. V průběhu sledovaného období se do výzkumné činnosti zapojily další vědní obory, zejm. matema-

⁸ Zákon č. 261/1949 Sb. o organizaci výzkumnictví a dokumentační služby byl novelizován zákonem č. 185/1950 Sb. o organizaci výzkumnictví a technického rozvoje.

⁹ Úřední list 1951, částka 13, č. 53.

tika a sociologie zemědělství. Kromě plánovaných výzkumných úkolů byly v ústavu zpracovávány i mimořádné výzkumné úkoly pro sféru řízení i pro zemědělskou praxi.

Vývoj zapojení VÚZE do organizace zemědělského výzkumu (sféry řízení) v letech 1951–1968

Zřizovatel VÚZE se v průběhu let měnil v souvislosti s vývojem správy v rezortu zemědělství. V letech 1951–1952 podléhaly rezortní výzkumné ústavy ministerstvu zemědělství, lesního a vodního hospodářství (MZLVH) pouze dva roky. Koncem roku 1952 byla zřízena Československá akademie zemědělských věd (ČSAZV), která převzala od roku 1953 tzv. hlavní ústavy zemědělské, mezi nimi i Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky. Ústav byl začleněn v ČSAZV do odboru zemědělské ekonomiky. Odbor řešil zásadní teoretické problémy zemědělské ekonomiky, významné pro hospodářskou politiku a stále nově vznikající ekonomické problémy rozvoje socialistického zemědělství a organizace socialistických zemědělských podniků a koordinoval činnost všech pracovišť, zúčastňujících se výzkumných úkolů v odboru zemědělské ekonomiky. Předsedou ekonomického odboru byl dop. člen Ing. Ladislav Sobotka, vědeckým sekretářem dopisující člen doc. Jan Krblich, ředitel VÚZE. V průběhu let byli do ekonomického odboru přijati další čelní pracovníci VÚZE: dopisující člen Doc. Jan Tauber (od r. 1954), a dopisující člen Karel Svoboda, zástupce ředitele VÚZE (od r. 1959). Odbor schvaloval výzkumný plán VÚZE a metodiky výzkumných úkolů. Závěrečné zprávy VÚZE byly po projednání ve vědecké radě rovněž předávány do ekonomického odboru. Odbor zemědělské ekonomiky vykonával svou činnost nejen prostřednictvím jím řízených vědeckovýzkumných pracovišť, ale též prostřednictvím svých odborných komisí, které vedli význační vědečtí pracovníci; např. komisi rajonizační vedl dopisující člen ing. V. Rosam, později Dr. František Hamerník.

V roce 1962 byla ČSAZV zrušena. Část jejích ústavů byla převedena do Československé akademie věd, ostatní (mezi nimi i VÚZE) byly opět podřízeny MZLVH. Zrušení ČSAZV bylo zdůvodněno dosavadním malým podílem vědy na rozvoji výrobních sil a výrobních vztahů v zemědělství, který vyžaduje rychlejší rozvoj základního teoretického výzkumu. Vědecká základna ČSAZV byla zaměřena převážně na potřeby zemědělské výroby a rezortní výzkum. I když ČSAZV vyřešila řadu významných výzkumných úkolů, nebylo dosaženo potřebného předstihu před potřebami praxe. V letech 1962–1967 náležel ústav opět do sféry řízení MZLVH. V té době se hledaly v ministerstvu různé organizační formy nejvhodnějšího řízení výzkumu. V roce 1963 došlo k vytvoření Správy zemědělských

výzkumných ústavů, která byla v dalším roce přetvořena ve Správu vědeckotechnického rozvoje (1964–1967). Avšak žádná z těchto forem nezabezpečovala účinné komplexní řízení výzkumné základny resortu. Proto byl vytvořen Zemědělský komplex (ZPoK), který zahrnoval zemědělství, služby a potravinářský průmysl. V souvislosti s novým systémem řízení zemědělství a zajišťování výživy lidu bylo vytvořeno ministerstvo zemědělství a výživy (MZVŽ) jako jednotný centrální orgán pro řízení zemědělství, potravinářského průmyslu a nákupu zemědělských výrobků. Ústředí zemědělského a potravinářského výzkumu (ÚZPV) zahájilo svou činnost k 1. 6. 1967 již při MZVŽ jako jeho nejvyšší článek pro vědu a výzkum. Řízení výzkumné činnosti bylo soustředěno do sedmi odborů. ÚZPV podléhalo celkem 34 výzkumných ústavů, mezi nimi i Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky a Ústřední ústav potravinářského průmyslu. Období činnosti ÚZPV možno charakterizovat jako přípravnou etapu před obnovením zemědělské akademie.

Počátky Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky

Ještě před ustavením VÚZE přesídlil ZÚÚS v prosinci 1950 do samostatné budovy v Praze 2, Krakovská 18. Novým ředitelem Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky byl jmenován Doc. Dr. Jan Krblich.

VÚZE měl zároveň tři pobočky: Brno - vedoucí JUDr. Ladislav Urbánek (do r. 1960), po něm Ing. Svatopluk Čalkovský; Pohořelice 1956–1959. V roce 1959 byla sloučena s brněnskou pobočkou; Bratislava - nově zřízena z dosavadního Ústavu pro ekonomii v polnohospodářství a lesnictví (ved. JUDr. Martin Ostrovský) Slovenská pobočka se opět osamostatnila již v roce 1954 pod názvem Výzkumný ústav polnohospodářské ekonomiky (VÚPE). Pobočkou VÚZE v Praze se opět stala v letech 1963–1968, vedl do r. 1963 JUDr. Martin Ostrovský, po něm Ing. Ján Janovic, CSc.¹⁰

Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky vznikl přetvořením Zemědělského ústavu účetnicko-spravovédného s převzetím dosavadních pracovníků i výzkumných úkolů I. pětiletého plánu. Přesto došlo k zásadní kvalitativní změně, které se odrážely i v samotném názvu ústavu. Právě rok 1951 lze označit za počátek soustavného výzkumu ekonomiky socialistického zemědělství a socialistických zemědělských podniků. Tehdy již hospodařilo 1–2 roky několik tisíc JZD, stovky státních statků a desítky státních traktorových stanic (STS). Z těchto předpokladů vycházela i nová

¹⁰ Ostrovský, M.: *Polstoročnica výzkumu ekonomiky polnohospodárstva na Slovensku*. Bratislava 1970, s. 141.

organizace Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky. Pražské pracoviště mělo od roku 1954 sedm oddělení.

- I. Oddělení výzkumu ekonomiky a organizace JZD,
- II. Oddělení výzkumu ekonomiky a organizace státních statků,
- III. Oddělení výzkumu ekonomiky a organizace STS,
- IV. Oddělení výzkumu ekonomiky a organizace ostatních zemědělských závodů,
- V. Oddělení ekonomiky socialistické zemědělství,
- VI. Oddělení výzkumu přírodních podmínek,
- VII. Oddělení výzkumu výkonových norem v zemědělství.

Brněnská pobočka byla organizována obdobně jako pražské pracoviště (bez odd. V. a VII.), kdežto pohořelecká nebyla organizována podle oddělení, ale podle řešitelských týmů. Ředitel ústavu měl stálého zástupce pro vědeckou práci. Tuto funkci vykonával Karel Svoboda, CSc. Vedoucí oddělení zodpovídali též za včasné plnění výzkumných úkolů podle schválených metodik. Při ústavu byla zřízena vědecko-výzkumná rada, která měla 18 členů. Členy vědecké rady byli nejvýznamnější odborníci ze zemědělské ekonomiky - členové ČSAZV, vysokoškolští profesori a docenti, vědečtí pracovníci. Vědecko-výzkumná rada posuzovala a schvalovala metodiky vědecko-výzkumných úkolů a projednávala jejich závěrečné zprávy a výsledky. Vědecko-výzkumná rada byla též plně kvalifikována pro projednávání kandidátských a doktorských disertačních prací z oboru zemědělské ekonomiky.

Činnost Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky

Charakter činnosti VÚZE byl v tomto období úzce spjat s vývojem socialistického zemědělství. Fungování ústavu lze chronologicky rozdělit do dvou základních etap.

- I. Období kolektivizace do r. 1960:
 - a) časový úsek 1951–1956
 - b) časový úsek 1956–1960 (V tomto období u nás v druhé polovině padesátých let nechybí konstituování ekonomiky socialistického zemědělství jako vědní disciplíny)
- II. Období kvalitativních přeměn socialistického zemědělství 1961–1968
 - a) časový úsek 1961–1964 (Nastupující proces koncentrace a specializace zemědělských závodů se odrážel ve struktuře a výzkumné činnosti ústavu).

- b) časový úsek 1965–1968 (Rozšiřování interdisciplinární spolupráce – zavádění matematických metod do ekonomického výzkumu v zemědělství, vznik výpočetního střediska a Institutu sociologie venkova a historie zemědělství).

Na počátku padesátých let nebyl výzkum na nástup kolektivizace náležitě připraven. Před zahájením kolektivizace nebyly vědeckovýzkumnými pracovníky provedeny analýzy daného stavu nejen v zemědělství, ale i v ostatních odvětvích národního hospodářství, které by sloužily příslušným orgánům k řešení otázek vlastního průběhu i forem združstevňování v podmínkách československého zemědělství, k zabezpečení vznikajících družstev výrobními prostředky, k řešení specializace velkých podniků, nebyl vypracován systém řízení. Kolektivizace byla konkrétním řešením agrární otázky. Problémy teorie a praxe musely být řešeny jako bezprostřední úkol současně. Pracovníci ústavu se přímo podíleli na zakládání JZD. V té době existovala jediná země, kde byl prakticky uskutečněn model socialistického zemědělství – Sovětský svaz. Proto se v první etapě vycházelo z aplikace sovětských zkušeností na československé podmínky. Sám vznik ekonomiky socialistického zemědělství jako vědecké disciplíny je tedy datován počátkem padesátých let a byl ovlivněn především sovětskou zemědělskou ekonomickou vědou a předchází zemědělskou spravovědou.

Vliv sovětské zemědělské ekonomiky zasahoval především do metodické stránky výzkumu a do značné míry i do jeho obsahového zaměření. Českoslovenští zemědělští ekonomové nekriticky přijímali závěry ze sovětských pramenů. Ovlivnění zemědělskou spravovědou je dáno tím, že zemědělská ekonomická věda se v podstatě vyvinula ze zemědělské spravovědy. Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky zcela zákonitě navázal na činnost Zemědělského ústavu účetnicko-spravovédného. Ovšem se změnila organizační struktura ústavu i náplň činnosti, přičemž do popředí se dostalo budování socialistické zemědělské velkovýroby. Do ústavu nastoupili ve větším počtu mladí absolventi Vysoké školy zemědělské, členové KSČ. V roce 1950 tak pracovalo v ZÚÚS pouze 6 vysokoškoláků z celkového počtu 63 zaměstnanců. V roce 1951 při vzniku VÚZE vzrostl počet zaměstnanců a v něm podíl vysokoškoláků na 20 vysokoškoláků z celkového počtu 88 zaměstnanců. V dalších letech pokračoval růst počtu pracovníků a zvyšování jejich kvalifikace. V roce 1956 bylo již ve VÚZE 146 pracovníků, z toho 7 vědeckých pracovníků, 48 vysokoškoláků, 32 technických pracovníků. Výzkum se v první etapě soustředil na rozbor hospodaření již existujících zemědělských podniků s návrhy na zlepšení hospodářských výsledků, organizace výroby a práce. Na úseku ekonomiky JZD byly podrobnými ekonomickými rozborů celoročních výsledků hospodaření vybraných JZD stanoveny základní příčiny různých výsled-

ků hospodaření v jednotlivých výrobních oblastech a navržena opatření k odstranění nejdůležitějších nedostatků. Byly srovnávány výsledky hospodaření pohraničních a vnitrozemských JZD. Na úseku hospodaření státních statků řešil ústav ekonomické rozborů výsledků hospodaření státních statků. Byl proveden podrobný ekonomický výzkum hospodářských výsledků kravinů, velkovýkrmů prasat a drůbežár, provedeno ekonomické hodnocení různých agrotechnických a zootechnických metod zaváděných na státních statcích. Tak bylo např. provedeno ekonomické zhodnocení hnízdové výsadby brambor, pěstování cukrovky podle prosenického hnutí, čtvercové hnízdové výsadby kukuřice a pastevního odchovu mladého skotu. Výzkum STS se zabýval strukturou jejich strojního parku, spoluprací s JZD, návrhy na zlepšení organizace práce, rozбором provozu a hospodaření STS, výkonnými normami a odměňováním. Výzkum ekonomiky ostatních zemědělských závodů pokračoval v činnosti ZÚÚS. Ústav prováděl na souboru několika set jednotlivě hospodařících rolníků účetní závěrku a ekonomické rozborů jejich hospodaření tradičními metodami. U zemědělských závodů, které vedly podvojné účetnictví byly sledovány i vlastní náklady. Výsledky rozborů sloužily též jako podklady pro správní opatření v soukromém sektoru v zemědělství. Náležel sem též výzkum osobních doplňkových hospodářství členů JZD (záhumníky), zejména rozbor objemu a skladby výroby v osobních doplňkových hospodářstvích, složení důchodů družstevníků a pracovní účasti rodin družstevníků ve společném a osobním hospodářství. Mimo plán výzkumných úkolů bylo v letech 1951–54 ještě pokračováno v některých dalších činnostech Zemědělského ústavu účetnicko-správního:

- Zjišťování vývoje cen zemědělských výrobků a výrobních prostředků – stanovením indexů cen. Při zjištění určité disparity mezi cenami zemědělských výrobků a výrobních prostředků mohl ústav podávat příslušné návrhy na zajištění rentability zemědělské výroby
- Zjišťování spotřebních poměrů v zemědělství: v družstevním sektoru, u kategorie zemědělských dělníků, u drobných a středních rolníků. Tyto údaje byly předávány ministerstvu zemědělství, Státnímu úřadu statistickému a Státnímu úřadu plánovacímu. Od roku 1953 převzal tuto činnost Státní úřad statistický. Činnost ústavu byla již tehdy v ČSAZV vysoce hodnocena. V roce 1954 byl z hlediska tehdejší zemědělské politiky na prvním místě mezi ústavu ČSAZV. S postupujícím rozvojem socialistické zemědělské velkovýroby a s konstituováním socialistické zemědělské ekonomiky se měnila organizace ústavu a struktura výzkumných úkolů. Od roku 1954 nacházíme již ve struktuře výzkumných úkolů výrazné změny; objevují se ve stále větším rozsahu makroekonomická témata. Mezi nimi zaujímaly významné místo práce z oblasti rajonizace zemědělské výroby a výrobního zaměření v jednotlivých částech Československa. Vy-

cházel se z předpokladu, že plánovitě rozmístění zemědělské výroby má být v souladu s optimálním využitím podmínek. Rajonizace byla v plánu výzkumu v letech 1954–1960.¹¹ Navazovala na studium geonomie – vliv přírodních faktorů, které bylo zahájeno v roce 1934 z podnětu Fr. Loma. První velká mapa zemědělské geonomie byla vystavena na Všeslovanské zemědělské výstavě v roce 1948. Práce byla rozvržena do pěti okruhů:

- 1) navržení výměry jednotlivých výrobních zón v krajích;
- 2) navržení osevních postupů v jednotlivých výrobních zónách ve spolupráci s Výzkumným ústavem rostlinné výroby;
- 3) vypracování návrhu na optimální hustotu ve výrobních zónách jednotlivých druhů zvířat ve spolupráci s Výzkumným ústavem živočišné výroby a Výzkumným ústavem krmivářským;
- 4) vypracování návrhu krmných dávek v jednotlivých výrobních zónách ve spolupráci s Výzkumným ústavem krmivářským a Výzkumným ústavem rostlinné výroby;
- 5) vypracování návrhu agrotechnických lhůt hlavních polních prací v jednotlivých zónách.

Při tomto výzkumu bylo po prvé použito týmové práce specializovaných výzkumných ústavů ČSAZV, přičemž syntéza náležela právě ekonomickému výzkumu. Při tomto výzkumu byly především zjišťovány a kartograficky zachyceny půdní a klimatické podmínky v každé obci a na jejich základě s přihlédnutím k základním ekonomickým podmínkám, byly vypracovány pro každý kraj a okres čtyři zóny vhodnosti k výrobě každého zemědělského produktu. Současně s tím se zpracovala metodika rozmístění organizované zemědělské výroby do jednotlivých obcí a JZD. V letech 1954–1957 byl vypracován návrh rajonizace živočišné výroby pro jednotlivé okresy, kraje a ČSSR za spolupráce specializovaných ústavů ČSAZV. Pro rajonizaci jednotlivých druhů hospodářských zvířat byly sestaveny historické přehledy jejich stavů a užitkovost, zhodnocen jejich vývoj a současný stav, zváženy možnosti dovozu krmiv a potřeby dovozu jednotlivých živočišných výrobků. Vlastní rozmístění živočišné výroby do krajů a okresů bylo provedeno s ohledem na krmivovou základnu, danou rajonizací rostlinné výroby.¹²

¹¹ V letech 1952–1954 byly prováděny přípravné práce pro rajonizaci: půdní mapy, mapy výrobních typů a podtypů v okresech, mapy orných půd v ČSR, mapy katastrálního rozdělení veškeré půdy, odebírány půdní vzorky pro výzkum vlivu osevních postupů na fyzikální stav půdy a prováděno měření půdních hodnot v terénu. Výzkum přírodních podmínek byl zařazen do plánu výzkumu již dříve.

¹² Ve své konečné podobě byla závěrečná zpráva návrhu rajonizace skotu, prasat, koní, drůbeže a ovcí v rozsahu 1226 stran a 29 diagramů schválena v oponentním řízení v říjnu 1957.

Výsledky rajonizace byly předloženy mezinárodní vědecké veřejnosti na mezinárodní konferenci, kterou uspořádala ČSAZV v Praze v září 1958. V roce 1959 vydal ústav Atlas rajonizace zemědělské výroby pro všechny kraje, kterých bylo tehdy devatenáct.¹³ Racionálním rozmístěním jednotlivých plodin a druhů hospodářských zvířat byly dány předpoklady pro účelnou specializaci zemědělské výroby v zemědělských závodech, pro vyšší efektivnost zemědělské výroby a vyšší produktivitu práce. Rajonizace měla přispět i k rovnoměrnému a komplexnímu rozvoji všech oblastí a k likvidaci zaostávajících oblastí. Druhá polovina padesátých let je charakterizována kvalitativně novým stupněm rozvoje kolektivizace. Vznikla nutnost hledat cesty přeměny socialistických podniků v podniky skutečně velkovýrobní. U JZD byla původně zakotvena struktura jedna vesnice - jedno JZD. Nyní započal proces slučování JZD. Těmto snahám odpovídala i struktura výzkumných témat.

VÚZE sledoval dále řadu dílčích výzkumných témat, k nejzávažnějším patřilo například:

1) Výzkum velikosti socialistických zemědělských závodů s hlediska specializace a velkovýrobní technologie – stěžejní výzkumný úkol ČSAZV, řešení v letech 1959–1960 pražským a brněnským pracovištěm pod vedením dopisujícího člena ČSAZV Karla Svobody. V rámci úkolu byly stanoveny teoretické zásady specializace zemědělských závodů, minimální velikosti honů a minimální koncentrace jednotlivých druhů hospodářských zvířat, předpoklady a zásady pro slučování družstev, zásady organizace a řízení ve sloučených JZD, metodické pokyny pro realizace slučování na úrovni okresu i sloučených JZD samých. V dubnu 1960 byly publikovány nejdůležitější předběžné závěry v tematickém čísle časopisu Zemědělská ekonomika. Závěry sloužily též pro vypracování směrnic pro slučování JZD. Ve spolupráci s Výzkumným ústavem výstavby a architektury Brno

¹³ Seznam map rajonizačního atlasu pro jednotlivé kraje *Fyzická mapa a administrativním rozdělením ČSR, Přehledná mapa genetických půdních typů České země; Přehledná půdní mapa kraje, Přehledná mapa půdních typů a podtypů v kraji; Přehledná mapa izoterm kraje; Přehledné mapy rajonizační kraje: jednotlivých plodin, jednotlivých druhů ovoce, jednotlivých druhů hospodářských zvířat podle plemen, mapy skotu podle výrobního zaměření, mapy prasat, ovcí a slepic podle zón vhodnosti. Fenologické mapy ČSR. Textová část k mapám atlasu vyšla ve dvoudílné publikaci Rajonizace zemědělské výroby v ČSSR Praha. Díl I. Praha 1960, 746 s.; díl II. Praha 1963, 362 s., přičemž I. díl zpracovaly v rámci ČSAZV Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky v Praze a Výzkumný ústav polnohospodářské ekonomiky v Bratislavě; II. díl již Ústav pro vědeckou soustavu hospodaření.*

byla vypracována metodika plánu rozvoje zemědělství okresu jako pláno-
vacího předpokladu pro správné provádění procesu slučování družstev;

2) Sledování vlastních nákladů – od roku 1956 byly na souboru 1200 JZD sledovány vlastní náklady hlavních zemědělských výrobků v různých výrobních typech v časovém záběru od r. 1953 ve vztahu k vytváření průměrných realizačních cen zjištěné vlastní náklady byly využívány příslušnými orgány pro posuzování cen zemědělských výrobků. Zkušenosti získané při sledování vlastních nákladů u JZD byly využity k uspořádání celostátní konference o vlastních nákladech konané v Olomouci v září 1957 a k vypracování jednoduché metodiky výpočtu vlastních nákladů u JZD. Sledování vlastních nákladů na soubory vybraných JZD zůstalo dlouhodobým úkolem ústavu a bylo využito v různých souvislostech; v relaci s cenami, pro zjišťování tvorby hrubého důchodu, čistého důchodu a rentability zemědělské výroby. Dlouhodobé sledování vlastních nákladů bylo využito při sledování postupného snižování vlastních nákladů a při výpočtu perspektivních vlastních nákladů pro ekonomické zhodnocení plánu dlouhodobého rozvoje zemědělské výroby;

3) Výzkum produktivity práce a intenzity zemědělské výroby 1956–1960; I. část: Zjišťování produktivity práce v socialistických zemědělských závodech. Hlavním výsledkem byl návrh soustavy ukazatelů produktivity práce v rámci celého zemědělského závodu, v rámci jednotlivých výrobních odvětví a při výrobě jednotlivých výrobků. Tento návrh soustavy ukazatelů byl využit pro vypracování jednoduché metodiky zjišťování produktivity práce v JZD, která byla v roce 1958 publikována ve zvláštní brožuře. II. část: Výzkum intenzity výroby v československém zemědělství – 1959–1960. Intenzita byla zkoumána na číselném materiálu 430 vybraných JZD a na souhrnném materiálu okresních průměrů. Závěrečná zpráva obsahovala dvě teoretické kapitoly: Pojem a podstata; Vzájemný vztah intenzity zemědělské výroby a ostatních kategorií zemědělské ekonomiky; dále metodiku výzkumu, dosavadní vývoj a současný stav intenzity zemědělské výroby v Československu.

Slučování JZD

V roce 1960 skončila první etapa výstavby socialistického zemědělství, v níž byly vytvořeny základy pro vybudování velkovýrobní materiálně technické základny v zemědělství. Po dokončení kolektivizace vystala etapa kvalitativních přeměn v zemědělství. V Československu existoval tehdy velký počet malých JZD, často i pod výměru 200 ha. Vláda proto v roce 1959 doporučila, aby se malá JZD slučovala ve větší tam, kde to přírodní, ekonomické a politické podmínky dovolí. Cílem slučování bylo

vytváření velkých zemědělských podniků, v nichž bylo možné efektivní využití hospodářských budov, mechanizačních prostředků, pracovních sil a finančních prostředků. Sloučená družstva skýtala lepší předpoklady pro potřebný růst intenzity zemědělské výroby a produktivity práce, zavádění nových technologií a využívání zemědělské techniky a umožňovala zavádění specializace. Slučováním JZD i venkovských obcí vznikly nové kvalitativně odlišné hospodářské i správní celky. Rozvoj zemědělské výroby probíhal paralelně s postupnou kvalitativní přestavbou venkovského osídlení při zachování struktury osídlení. Do šedesátých let 20. století lze tedy položit základ kvalitativních přeměn zemědělské velkovýroby, procesu koncentrace a specializace v zemědělství a současně přestavby a modernizace venkovských sídlišť. Na tento základ navázala sedmdesátá léta v rámci pěti- a šestiletého plánu. V šedesátých letech se prosazovala orientace na lepší rozmístění zemědělské výroby a delimitaci půdního fondu s cílem zajistit vhodnější výrobní zaměření zemědělských podniků a umožnit účelnou koncentraci výroby a lepší podnikovou specializaci. V roce 1964 byla provedena přestavba řízení zemědělské výroby zřízením okresních zemědělských správ (OZS). V téže době bylo u JZD zavedeno peněžní odměňování a prémiový systém místo dřívějšího odměňování podle peněžních jednotek. Náplň činnosti VÚZE v šedesátých letech byla věrným odrazem dané reality. A nejen to. Ústav se již dostal do předstihu a pomáhal tuto realitu dotvářet a směřovat a ovlivňoval účinně proces industrializace zemědělství. V 60. letech došlo k některým zásadním změnám v řízení a organizace VÚZE. Od 1. 4. 1962 po zániku Československé akademie zemědělských věd (ČSAZV) přešel ústav opět do sféry působnosti ministerstva zemědělství. V roce 1960 byla dostavěna moderní budova ústavu v Praze 2, Mánesova 75.¹⁴ Dosavadní budova ústavu v Krakovské ulici č. 18 byla adaptována na byty pro zaměstnance. Od 1. 5. 1962 došlo k personální změně ve vedení ústavu. Dosavadní ředitel Doc. Dr. Ing. Jan Krblich odešel na provozně ekonomickou fakultu VŠZ. Novým ředitelem ústavu se stal Ing. Václav Eremiáš, CSc.

¹⁴ *Vlastní stavební práce na této novostavbě byly započaty dne 18. 12. 1958. V květnu 1960 se ústav přestěhoval.*

Vývoj organizace VÚZE 1960–1968

Již v 2. pololetí 1960 došlo k reorganizaci ústavu. Výzkum byl soustředěn do čtyř oddělení:

- 1) Ekonomika a organizace socialistických zemědělských závodů,
- 2) Rozmístění výroby a specializace v socialistickém zemědělství,
- 3) Ekonomika socialistického zemědělství,
- 4) Formy přechodu zemědělství ke komunismu.

V roce 1962 přibyl sociologický výzkum prováděný v Oddělení pro studium sociálních a kulturních otázek v zemědělství. Definitivní podobu získala organizace VÚZE teprve v roce 1963. Tehdy byla též opětovně zřízena bratislavská pobočka. Byla uskutečněna specializace pracovišť a to tak, že pražské pracoviště řešilo úkoly makroekonomického charakteru, bratislavské pracoviště úkoly podnikového charakteru a brněnské pracoviště se specializovalo na oblast ekonomiky práce a racionalizace pracovních procesů. Brněnskou pobočku vedl v té době ing. Svatopluk Čalkovský, CSc, bratislavskou pobočku ing. Ján Janovic, CSc. Pražské pracoviště mělo od r. 1963¹⁵ tato výzkumná oddělení:

- 1) Oddělení specializace v československém zemědělství¹⁶
- 2) Oddělení ekonomiky a organizace socialistických zemědělských závodů
- 3) Oddělení tržních vztahů
- 4) Oddělení ekonomicko-analytické
- 5) Oddělení sociologického výzkumu v zemědělství
- 6) Útvar pro využití ekonomických metod v zemědělské ekonomice, ve výzkumu společenských problémů a v řízení zemědělství

V poslední etapě vývoje VÚZE v období do konce roku 1968 stály v popředí pozornosti otázky postavení zemědělství v národním hospodářství, problémy řízení, organizace výrobních sil v zemědělství a rozhodování na úrovni podniku. Poměrně rychlý rozvoj prodělaly v tomto období v ústavu oblast matematicko ekonomického modelování a použití matematických metod v zemědělství a obor sociologie venkova. Organizační struktura ústavu zůstala i nadále v platnosti, přibýly však nové organizační útvary. V roce 1965 bylo uvedeno do provozu výpočetní středisko, vybavené počítačem Minsk 22, první v resortu ministerstva zemědělství. Od 1. 7. 1965 zahájil

¹⁵ *Prozatímní pracovní a provozní řád VÚZE z r. 1963.*

¹⁶ *Oddělení specializace v socialistickém zemědělství vedl do r. 1964 Doc. Ing. Karel Svoboda, CSc., od r. 1965 Ing. Jaroslav Kunc, CSc.*

svou činnost pod vedením prof. dr. Jana Taubera Institut sociologie venkova a historie zemědělství při VÚZE na místě dosavadního sociologického oddělení. Od roku 1966 byly úkoly plánovány vždy na pět let. Ve čtvrté pětiletce 1966–1970 byl stanoven komplexní úkol řízení a ekonomika zemědělství, který byl zařazen do státního plánu výzkumu. Byla stanovena zásada, že ústav svou kapacitou musí pokrýt veškerou problematiku a potřebu ekonomického výzkumu. Koncepce plánu výzkumu počítala s pokračováním ekonomického zkvalitňování a s dalším rozvojem modelové techniky. Byla tu snaha chápat proces industrializace zemědělství nikoliv jen jako jeho technizace na úrovni podniku, ale v širších souvislostech technických, technologických, ekonomických a sociálních. Tato koncepce byla v průběhu dalších let zpřesňována až k vyjádření zásady, že výrobu potravin je třeba chápat jako důsledek plánovitého úsilí řady odvětví, jež vytvářejí finální užitnou hodnotu pro spotřebitele. V rámci komplexního úkolu byl vytvořen systém hlavních a dílčích úkolů.¹⁷ V čele hlavního úkolu stál vždy koordinátor, který byl současně vedoucím oddělení. VÚZE byl koordinacním pracovištěm pro výzkumné úkoly, na které byly napojeny vysoké školy a některé jiné výzkumné ústavy.

Činnost ústavu v letech 1961–1968¹⁸

Oddělení specializace provádělo komplexní rozbor v oblasti výhledové organizace našeho zemědělství a její ekonomiky, orientovaný zejména na výzkum výrobní specializace československého zemědělství v různých výrobních podmínkách. Z konkrétních výzkumných úkolů uvádíme z období před r. 1965 zejména „Modely specializovaných zemědělských závodů“. Bylo navrženo 30 modelů specializovaných zemědělských závodů pro jednotlivé typy a podtypy v takové velikosti, aby bylo možno ve všech odvětvích uplatnit velkovýrobní techniku a technologii; dále šlo o „Výzkum velikosti a specializace výrobních jednotek zemědělských závodů a jejich vybavení pracovními prostředky a pracovními silami“ - stanovení minimální koncentrace při různých technologiích v rostlinné výrobě a částečně i v živočišné výrobě, určení průběhu pracovních procesů během roku v různých výrobních podmínkách, stanovení velikosti výrobních jednotek, stanovení počtu a druhů výrobních prostředků ve specializovaných

¹⁷ *Organizační řád VÚZE z r. 1966.*

¹⁸ *Eremiáš, Václav: Vývoj dnešního Výzkumného ústavu ekonomiky zemědělství a výživy a jeho příspěvek k rozvoji oboru od r. 1951. Zemědělská ekonomika 14, 1970, č. 1, s. 23–31.*

výrobních jednotkách (1963–1964); „Stanovení výrobního zaměření, specializace a velikosti socialistických zemědělských závodů v blízkosti velkého města“ – několik variant vhodné struktury výroby jednotlivých zemědělských závodů se zvláštním zřetelem na bilanci krmivové základny, návrhy modelů specializovaných zemědělských závodů, výpočet území pro zásobování velkých spotřebních center (1961–1963); „Teoretické zpracování problémů sblížování dvou forem socialistického vlastnictví“. Další výzkumný úkol, „Výhledový plán rozvoje zemědělské výroby okresu Chrudim“ byl vypracován pro ověření využití možností stěžejního úkolu a podával prognosu do r. 1975. Byl plně využíván k rozmísťování zemědělské výroby a k postupnému zavádění specializace. Na jeho podkladě byl uskutečňován proces postupného slučování JZD. Pro každý zemědělský závod byla zjištěna potřeba investic. V problematice „Vyhodnocení krajských a okresních výhledových plánů zemědělské výroby“ (generelů) – do r. 1970 byly získány a zpracovány materiály pro plánovité uskutečňování organizace zemědělství v krajích a okresech, pro správné rozmístění zemědělské výroby na území krajů a okresů s přihlédnutím k přírodním a ekonomickým podmínkám. Vývoj stavů a užítkovosti hospodářských zvířat se zkoumal v úkolu „Výzkum ekonomické efektivity kooperace v chovu skotu“ – propočty efektivity kooperace v chovu skotu, vyplývající z jeho rozmístění na území státu podle zásad územní specializace. Pro léta 1966 – 1970 byla uvedena problematika soustředěná do hlavního úkolu „Faktory intenzifikace zemědělské výroby. V rámci tohoto úkolu byly v tomto období obhájeny tyto závěrečné zprávy: „Organizace území z hlediska horizontální integrace zemědělských podniků v souladu s rozvojem služeb a zpracovatelského průmyslu“. Byla navržena účelná koncentrace a kombinace odvětví, velikosti a organizace výrobních jednotek a socialistických zemědělských podniků, rozmístění potřebných investic, služeb a zařízení pro zemědělskou výrobu a doporučení vědecky zdůvodněné organizace socialistických zemědělských podniků. V řešení „Vytvoření organizace a ekonomiky zemědělských kombinátů, nadpodnikových zemědělských svazků, orgánů a zařízení ve státním a skupinovém socialistickém sektoru“ byly za použití matematických metod a výpočetní techniky vytvořeny modely 16 zemědělských kombinátů nebo organizačních kombinátních spojení se 140 výrobními jednotkami nebo zemědělskými podniky. V souvislosti s vypracováním modelů byly stanoveny rámcové obraty stáda a jeho hustota v jednotlivých výrobních oblastech tak, aby byla zabezpečena nezbytná výroba hovězího masa v souladu se stanovenou nutriční dávkou na obyvatele. Byla zhodnocena účelná velikost zemědělských kombinátů, jejich výrobní zaměření a jejich ekonomika a vyvozeny závěry pro rozdělování důchodů a fondů. Byla stanovena potřeba výrobních prostředků, pracovních sil a jejich využití. Byly zpracovány i vztahy mezi výrobními kapacitami zemědělských kombinátů

a potravinářských a zpracovatelských odvětví pro účely vytvoření zemědělsko-potravinářského komplexu. Současně byly stanoveny zásady organizačních forem pro kombinátní řízení a vypracovány úvahy, vztahující se k vytvoření racionálního systému řízení komplexu zemědělství a výživy v nadpodnikové sféře. Tomuto stěžejnímu úkolu předcházely některé další dílčí úkoly, z nichž významné bylo např. „Řešení otázek kooperace v oblasti otevřeného obratu stáda.“ Na závěr možno konstatovat, že tehdejší požadavky na specializaci zemědělské výroby byly v podstatě vyřešeny. Na řešení výzkumného úkolu se podílely VÚZE Praha, Bratislava a provozně ekonomická fakulta VŠZ v Praze.

Oddělení ekonomiky zemědělství jako odvětví zkoumalo optimální vztahy mezi zemědělskou výrobou a jejími zdroji uvnitř jednotlivých odvětví i mezi zemědělstvím a ostatními odvětvími národního hospodářství. Oddělení vypracovalo návrhy, opatření směřující k odstranění disproporcí a ke zkvalitnění metod řízení a usměrňování výroby. Úkoly byly rozděleny na výzkum ekonomiky živočišné výroby a na výzkum ekonomiky rostlinné výroby jako odvětví zemědělské výroby. V rámci těchto hlavních úkolů byly dokončeny tyto práce: „Výzkum nevhodnějších forem organizace práce a řízení ve sloučených družstvech“ (1961–1964). Závěry výzkumného úkolu byly prověřovány přímo ve sloučených JZD. Realizoval se též „Výzkum nevhodnější organizace a ekonomické efektivnosti ve velkovýrobních technologických chovu prasat (1961–1964).“ Sledovaly se provozní, technické a technologické problémy tří sledovaných velkovýrobních technologií, týkajících se staveb jejich zařízení, spolu s otázkami výživy a krmení jatečných prasat, organizace práce, obratu prasat ve výkrmu, odměňování, produktivity práce, vlastních nákladů a ekonomické zhodnocení sledovaných velkovýrobních technologií výzkumu. „Výzkum rentability v JZD“ byl úkolem teoreticko- metodologického charakteru, zaměřený především na řešení otázek spojených se zjišťováním v zemědělských závodech. Hlavní rozvržení úkolu spočívalo v dílčích částech: Pojem a podstata podnikové rentability v JZD; realizovaný čistý důchod jako projev rentability v JZD; analýza dosahované úrovně rentability v JZD. Stručný vývoj zjišťování a vyjadřování rentability v socialistických zemědělských závodech. V letech 1964–1967 byl řešen výzkumný úkol „Ekonomika živočišné výroby jako odvětví zemědělské výroby, který byl ukončen závěrečnou zprávou „Vliv hlavních faktorů na vlastní náklady a výrobu mléka se zaměřením na vlastní statková krmiva. V uvedené zprávě byly rozebrány a ekonomicky zhodnoceny hlavní intenzifikační faktory, ovlivňující výrobu mléka a jeho vlastní náklady: Užitek, struktura vlastních nákladů, vliv plemene, plemenářské a chovatelské práce. Široce byla rozebrána problematika krmivové základny. Úkol „Ekonomické podmínky a organizace dodavatelsko-odběratelských vztahů – v roce 1968

na základě delimitace úkolů mezi VÚZE Praha a VÚPE Bratislava zůstaly ve VÚZE tyto dílčí úkoly: „Podniky v kooperačních vztazích zemědělsko-potravinářského komplexu“ rozdělené do etap: „Smluvní vertikální kooperace-integrace mezi zemědělskými podniky a podniky agrokomplexu. Společné družstevní podniky-vybrané problémy-hlavní návrhy byly včleněny do osnovy zákona o zemědělském družstevnictví. Úkol „Služby pro zemědělské podniky se etatizoval též: mechanizace posklizňové úpravy obilovin a brambor; služby na úseku výživy rostlin; služby pro zemědělské podniky u hlavních druhů mechanizovaných polních prací; výsledky uvedené v těchto zprávách byly určeny pro řídicí orgány, zejména pro řídicí orgány okresní působnosti.

Oddělení tržních vztahů: zkoumalo ekonomické vztahy mezi zemědělstvím a ostatními odvětvími národního hospodářství výzkumem: tvorby cen zemědělských výrobků a ostatních ekonomických nástrojů ve vztahu mezi státem a socialistickými zemědělskými závody; důchodů zemědělského obyvatelstva; dodavatelsko-odběratelských vztahů i forem a rozsahu služeb pro zemědělství z hlediska efektivity zemědělské výroby; ekonomické efektivity investic v zemědělství; výzkum přírodních stanovišť. Hlavní úkoly „Soustava ekonomických nástrojů řízení zemědělství“ a „Teoretické základy tvorby cen zemědělských výrobků – byly zpracovány ve dvou časových etapách: 1964–1965; 1966–1969. Práce byla značným přínosem do teorie hodnoty a teorie cen zemědělských výrobků. Poprvé byl u nás učiněn pokus vymezit relativně nejhorší podmínky pro výrobu hlavních zemědělských výrobků. Byl v ní vysloven požadavek centrálního stanovení nákupních cen. Výsledky výzkumu „Účinnost soustavy ekonomických nástrojů mezi státem a zemědělskými podniky“ za rok 1966 byly realizovány v návrhu ekonomických nástrojů pro zdokonalenou soustavu plánovitého řízení zemědělství“ z r. 1967 a při vypracování zákona o zemědělské dani z téhož roku. Na podkladě materiálu všech JZD z let 1963–1965 byl předběžně ověřen vliv ekonomických nástrojů na ekonomiku JZD v různých přírodních podmínkách. „Zhodnocení působení ekonomických nástrojů nové soustavy zemědělství za rok 1967“ a totéž za léta 1967–1968 rozebíralo vliv ekonomických nástrojů na reprodukční proces socialistických zemědělských závodů, řízených OZS v různých přírodních podmínkách. Ze studií vypracovaných jako dílčí úkoly v rámci hlavního úkolu uvádím zejména: „Úloha zemědělských cen v rozdělování národního důchodu“ (1969); „Společenské ocenění živé práce pro potřebu tvorby cen zemědělských výrobků“ (1968); „Vztah mezi výrobou, nákupem a vývojem cen u hlavních zemědělských výrobků“; „Tvorba cen jednotlivých zemědělských výrobků a jejich vzájemné relace (1969)“ (největším metodickým přínosem je vypracování a ověření metody zjišťování objemu výrobních fondů, vázaných při výrobě hlavních zemědělských produktů

a metody stanovení nákupních cen a jejich relací); Ekonomická charakteristika přírodních stanovišť a jejich využití v soustavě ekonomického řízení“ (řešeno průběžně od roku 1961). V roce 1964 byla vytvořena soustava stanovištních jednotek, která zachycuje poslední stav přírodovědeckého poznání přírodních podmínek zemědělské výroby. V roce 1965 byla zařazena všechna katastrální území do stanovištních jednotek. Celkově bylo ekonomické hodnocení přírodních stanovišť rozděleno na dvě etapy. První etapa, ukončená v roce 1966 se zabývala vytvořením soustavy stanovištních jednotek a k ní příslušející soustavy informací z JZD na základě údajů z výběrového souboru JZD za dobu pěti let (1960–1964). Druhá etapa zpracována do r. 1970 měla za cíl vyhodnocení těchto informací pro účely ekonomického řízení zemědělství na základě působení stanovištních podmínek na ekonomiku zemědělských závodů včetně poznání závislosti mezi působením stanovištních podmínek a ostatních produkčních faktorů a jejich kvantitativních formulace. Celá soustava ekonomického hodnocení přírodních stanovišť byla tím neustále aktualizována. Výsledků úkolu bylo využito pro účely novelizace vyhlášky Státním výborem pro výstavbu o používání provozně nevyrušených strojů a zařízení při projektování nových staveb č. 53/60 Sb., která byla na podzim 1970 projednána v zemědělském výboru Národního shromáždění. K dalším tématům patřily „Reprodukce základních fondů v socialistickém zemědělství“, „Metodika určování ekonomické efektivity v zemědělství“, „Výzkum ekonomiky tvorby a využití základních fondů“ – prokázal deformace ve struktuře základních výrobních prostředků, větší vliv oběžných než základních výrobních prostředků na objem produkce, nízkou efektivity základních výrobních fondů, způsobenou nesouladem mezi základními a oběžnými prostředky a v důsledku neuspokojivé sklady intenzifikace faktorů.

Oddělení ekonomicko-analytické shromažďovalo základní statistický materiál pro výzkumnou činnost ústavu. Bylo pověřeno výzkumem a šetřením činnosti pracovních sil v zemědělství a vlastních nákladů. V roce 1963 byl vytvořen soubor 1200 JZD pro sledování vlastních nákladů. V letech 1964–1965 se řešil úkol „Rozbor produktivity společenské práce a výsledků hospodaření JZD na základě zjištěných vlastních nákladů“. V letech 1966–1970 se změnil hlavní úkol „Vlastní náklady v zemědělství“. Sledování vlastních nákladů v JZD a zpracování základních ukazatelů pro rozbor produktivity společenské práce a efektivity živé práce v letech 1965–1969 umožnilo poznat jak ve sledovaných podnicích, tak i pro potřeby řídicích orgánů skutečnou výši pracovních i materiálových nákladů na výrobu jednotlivých zemědělských výrobků, struktura hrubé a tržní produkce, tvorbu hrubého a čistého důchodu podle jednotlivých úseků výroby. Novou metodikou zavedenou v roce 1967 se podařilo sjednotit výpočet základních ukazatelů v sektoru JZD a státních statků.

Výpočet výsledných ukazatelů u jednotlivých výrobků byl propracován až do zjištění čistého zisku a umožnilo sledování míry rentability z hlediska vlastních i celkových nákladů na výrobu. Vypracování zjednodušené metodiky navíc proti plánu umožňovalo na základě výzkumu vlastních nákladů výpočet ukazatelů pracnosti celé zemědělské výroby, hlavních odvětví a jednotlivých výrobků. Pomocí těchto ukazatelů zjišťovalo přesné a detailní měření produktivity práce. Ukazatelé poskytly přehled o spotřebě živé a mrtvé práce a stávají se tak hlavním podkladem pro zjištění efektivnosti. Navržená metodika a její použití u stálého souboru JZD nahradila pracovní evidenci hodin a její analytické třídění umožňovalo JZD zjišťujícím vlastní náklady provádět hlubokou analýzu spotřeby živé práce. Ústav vydával od r. 1966 dvě řady publikací, v nichž byly zveřejňovány základní ukazatelé pro rozbor produktivity společenské práce v JZD. Publikace ukazatelů a závěrečné zprávy byly rozesílány centrálním orgánům, všem zemědělským sdružením a Okresním radám Zemědělské společnosti. Všechna JZD souboru ministerstva zemědělství obdržela pro své potřeby zpracované vlastní náklady jednotlivých výrobků za příslušné oblasti, v nichž se nacházela. Publikování ukazatelů a závěrečné zprávy sloužily centrálním řídicím orgánům jako podkladový materiál při řešení problémů:

- a) v oblasti plánování a tvorby cen zemědělských výrobků,
- b) v oblasti hodnocení ekonomických nástrojů, daňové a úvěrové politiky,
- c) zpracování technicko-ekonomických koncepcí rozvoje jednotlivých úseků zemědělské výroby,
- d) rozmístění a integrace zemědělské výroby.

Zemědělským okresním sdružením a okresním radám Zemědělské společnosti pomáhaly při:

- a) odhalování technicko-ekonomických rezerv při zvyšování zemědělské produkce srovnáváním hospodaření konkrétních JZD s příslušnými průměry výrobních ekonomických skupin ve stejných přírodních podmínkách,
- b) prosazováním výsledků vědecko-technického rozvoje ke zvýšení produkce a racionalizace výroby.

Od roku 1955 vycházel časopis Zemědělská ekonomika, v jejíž redakční radě byl VÚZE hojně zastoupen a v němž se nacházely četné studie jeho pracovníků.

Oddělení ekonomicko-matematicko-analytické zkoumalo možnosti rozvíjení a používání matematických metod, zejména v oblasti rozmístění zemědělské výroby, při stanovení optimalizace výrobních programů spe-

cializovaných socialistických zemědělských závodů i v dalších oblastech zemědělské ekonomiky. Jako samostatné oddělení bylo zřízeno v roce 1966, ale výzkumné úkoly matematicko-ekonomického charakteru se vyskytovaly již od roku 1964, např. „Vypracování matematického modelu výrobních celků a návrh rozmístění zemědělské výroby“, „Výzkum podmínek pro využití samočinného počítače v zemědělství“, který předcházel zřízení výpočetního střediska. K řešení těchto problémů bylo použito jednak standardních programů lineárního programování a strukturální analýzy. Na tyto úkoly navazoval od roku 1966 hlavní úkol „Analýza produkčních faktorů a ekonomicko-matematické československé zemědělství“. Těžištěm výzkumu bylo modelování vývoje reprodukčního procesu jednotlivých výrobních odvětví i celého systému. Z metodického hlediska jsou zejména významné výsledky výzkumu aplikace dynamicko-lineárního programování a rekurzivního programování při modelování hodnotných vztahů reprodukčního procesu. Nový metodický přístup k modelování reprodukčního procesu umožnil vypracovaný program metody modelování dynamických systémů (MODS), který nachází široké uplatnění nejen ve výzkumu, ale i při řešení praktických problémů. Tuto metodu tehdy převzali v NDR.

Problematika sběru, zpracování a přenosu informací pomocí počítače byla předmětem samostatného dílčího úkolu. Ve výzkumu byla vyřešena řada izolovaných problémů podnikové ekonomiky pomocí matematických modelů a vytvořeny předpoklady pro vypracování uceleného systému modelů pro řízení všech úseků činnosti zemědělského podniku. Byly zakončeny práce na vypracování jednotlivých částí automatizovaného systému informací v zemědělském podniku (skot, prasata, rostlinná výroba). Byl ukončen rozsáhlý úkol optimálního rozmístění zemědělské výroby v československém zemědělství, který odhalil další rezervy ve zvyšování zemědělské výroby. Zvláštní význam mělo mezinárodně koordinované téma „Uplatnění ekonomicko-matematických metod a moderní výpočetní techniky“ v rámci zemí RVHP pod koordinací VÚZE. V letech 1964–1970 bylo organizováno pět mezinárodních vědeckých symposií, v nichž řešitelé přednesli cca 40 referátů. Pro potřeby praxe byly na základě vyřešených a v praxi ověřených ekonomických modelů vydávány názorné metodiky. Souhrnně byly výsledky výzkumu uveřejněny v publikaci „Matematické metody v řízení zemědělství“.

Institut sociologie venkova a historie zemědělství při VÚZE zahájil svou činnost dne 1. 7. 1965 pod vedením prof. dr. Jana Taubera, který byl průkopníkem československé sociologie venkova a zemědělství.¹⁹

Ve VÚZE působil se svým oddělením od r. 1962. Institut mohl tedy metodicky i tematicky navázat na činnost menších předchozích útvarů. Druhá polovina šedesátých let se stala zlatým věkem sociologie. Byla zřízena Sociologická společnost ČSAV, jejíž sekci sociologie venkova vedl rovněž J. Tauber; vnikaly katedry sociologie venkova při vysokých školách zemědělských v Praze, v Brně, Nitře, později v Českých Budějovicích. Nově vzniklý Institut měl koordinační působnost pro všechna pracoviště, která se zabývala sociologií venkova. Institut měl vlastního ředitele a vědeckou radu, ve které byly oponovány metodiky a závěrečné zprávy výzkumných úkolů. Zahrnoval dvě oddělení: Oddělení sociologie venkova a oddělení historie agrárních přeměn. Nejužší kontakt Institut navázal s katedrou sociologie venkova na Vysoké škole zemědělské v Praze, která vznikla v září 1967 a byla rovněž vedena Janem Tauberem. Ten přednášel sociologii venkova na VŠZ již od roku 1965. Po převzetí katedry se vzdal vedení Institutu. Novým ředitelem se stal doc. Ing. Hanuš Schimmerling, CSc. Pracoval v Institutu od r. 1966 jako Tauberův náměstek. Předtím byl zaměstnán v brněnské pobočce VÚZE a zabýval se problematikou odměňování pracovníků v zemědělství. Tauber zachovával i nadále úzký kontakt s Institutem. Mezi oběma pracovišti došlo k dělbě práce. Zatímco katedra sociologie venkova převzala tematiku sociologie venkova těžiště práce Institutu zůstalo nadále v podnikové sociologie. Zvláštní postavení zaujímal téma historie zemědělské ekonomiky a historie sociologie venkova, které zpracovával Tauber osobně. Původně tedy patřilo do pracovního programu Institutu. V dubnu 1967 uspořádal Tauber v kooperaci pražské VŠZ a Institutu kolokvium o historii české a slovenské zemědělské ekonomiky, které organizačně zajišťovala historická komise ČSSS. Koncem téhož roku proběhlo další kolokvium o historii sociologie venkova v Babicích u Říčan. Na obou kolokviích byli referáty zastoupeni jak vědci z daného

¹⁹ *Literatura o Institutu viz Honcová, Jaroslava: Vzpomínka na prof. Dr. Ing. Jana Taubera. Sociologie zemědělství 12, 1976, s. 77–78; táž: K životnímu jubileu Doc. Ing. Hanuše Schimmerlinga, CSc. Sociologie zemědělství 26, 1990, s. 139–141; Honcová, Jaroslava – Němcová, Eva: Institut sociologie venkova a historie zemědělství při VÚZE (1965–1970). Zemědělská ekonomika 45, 1999, s. 523–526; Schimmerling, Hanuš: 20 let sborníku ÚVTZ. Sociologie zemědělství 21, 1985, s. 53–73; Tauber Jan: Na zahájení sborníku ÚVTI. Sociologie venkova a historie zemědělství 1, 1965, s. 1–2; Tauber, Jan: Příspěvek k historii čs. sociologie venkova. In: Historie české a slovenské sociologie venkova. Praha 1969, s. 5–43.*

oboru, tak profesionální historikové. Z obou kolokvií byly v roce 1969 vydány v ČSAV sborníky „Historie české a slovenské sociologie venkova“ a „Příspěvky k historii české a slovenské zemědělské ekonomiky“.

Práce institutu byla soustředěna kolem komplexního úkolu „Sociologie venkova a zemědělství“, řešeného v letech 1966–1970. Děлил se na dva hlavní úkoly: „Sociologie výstavby socialistického zemědělství“ – koordinátor Doc. Ing. Hanuš Schimmerling, CSc. a „Současný sociální vývoj (historie) zemědělství“ – koordinátor Doc. Ing. Ludvík Špirk, CSc. Na tyto dva hlavní úkoly byly vázány sociologické a historické dílčí úkoly, řešené jak v Institutu, tak na koordinovaných pracovištích. Cílem komplexního úkolu bylo studium současných i minulých podmínek socialistické přestavby československého zemědělství. Šlo na jedné straně o soustavný výzkum vývoje zemědělství v Československu se zvláštním zřetelem k problematice forem a sociálně ekonomických výsledků agrárních přeměn, vývoje zemědělského výrobního družstevnictví, historických i politických podmínek a výsledků kolektivizace, průběhu a výsledků pozemkových reforem a na straně druhé o výzkum společenských vztahů v socialistických zemědělských podnicích, společenské struktury a společenských vztahů zemědělské a venkovské populace. Sociologové koordinovaní v rámci hlavního úkolu zaměřili své úsilí převážně na oblast socialistického zemědělského podniku a zemědělské práce. Výsledky řešení byly předávány řídicím orgánům, provozní praxi, výuce a dalšímu výzkumu. Nejobsáhlejší závěrečná zpráva hlavního úkolu „Sociologické výstavby socialistického zemědělství“ s názvem „Sociologické a sociálně psychologické aspekty činnosti vedoucí pracovníků JZD“ zahrnovala dílčí zprávy a pojednávala o sociální roli vedoucího pracovníka v JZD. Mezi nejzávažnější práce v rámci tohoto hlavního úkolu patřilo téma o vlivu změn v technologii a charakteru práce na sociologické a sociálně politické znaky pracovních rolí u vybraných profesí v zemědělství. V určité návaznosti bylo další téma o socialistických aspektech řízení pracovních skupin v zemědělství, které se zabývalo studiem sociální a sociálně psychologické motivace pracovní činnosti. V rámci výzkumu společenských struktur v zemědělství byly zkoumány závažné problémy sociálních skupin (ženy, mládež, kovozemědělci). Problémy vesnické populace byly obsaženy ve výsledcích výzkumu sociologického – bytového uspořádání venkovských sídlišť.

Pracovníci druhého - historického oddělení Institutu realizovali ve svých pracích spojení historické, sociologické a ekonomické metody. Tak byly vypracovány čtyři krajské monografie o průběhu kolektivizace: Ostravsko, Olomoucko, Královéhradecko a Českobudějovicko (Z. Antoš); z nich první dvě byly publikovány. Monografie podávaly analýzu počátku kolektivizace, přičemž si všímaly takových faktorů, jako např. starousedlický a osídlenecký charakter oblasti, postavení KSČ v oblasti, poměr členské a ostatní

půdy v JZD, výměra zemědělské půdy na jednoho člena, podíl žen v členské struktuře, sociální struktura vesnice aj. Pramenem byly spisovny Krajských národních výborů (KNV) a statistický materiál krajských správ Státního úřadu statistického. Monografické studie byly zpracovány také na úrovni obcí - z 500 obcí, v nichž působila JZD bylo vybráno devět a sledován jejich vývoj v letech 1918–1960 (Honcová), zaměřený na sociálně ekonomickou strukturu vesnice, úroveň zemědělské malovýroby, důsledky pozemkových reforem, politický vývoj v obci a družstevní tradice. Pro období 1949–1960 byla další pozornost věnována sociálně ekonomickému vývoji JZD, vývoji JZD podle typů, změnám v členské základně JZD, výsledkům hospodaření JZD, rozdělování důchodů JZD, řízení JZD, sociálně ekonomickému vývoji obce včetně politických událostí a kulturního dění. Ve všech devíti vybraných lokalitách vzniklo JZD již v roce 1949 přetvořením strojního nebo elektrárenského družstva. Monografie byly vyhodnoceny ve srovnávací studii, která vyšla tiskem. Zvláštní pozornost zaslouží výzkum pamětníků kolektivizace, nejčastěji prvních předsedů JZD a v několika případech funkcionářů místních národních výborů a to formou řízených individuálních rozhovorů umožnily doplnit písemné materiály a účelně konfrontovat oba prameny. Bylo vybráno 51 pamětníků v 38 obcích z 12 okresů Čech a Moravy. Okresy byly voleny tak, aby byly reprezentovány všechny kraje. Ve vzorku byly zastoupeny oblasti pohraniční i vnitrozemské, příměstské i agrární. Průměrný věk dotazovaných pamětníků činil ve vnitrozemských okresech 64 let, v pohraničních 60 let. Výsledky tohoto výzkumu publikoval Z. Antoš v časopisu Sociologie zemědělství v roce 1974 pod pseudonymem „kolektiv“. V Institutu byl sledován vývoj československých zemědělských výrobních družstev (ZVD). ZVD vznikla po roce 1945 byla tématem habilitační práce Jana Taubera (1948). V šedesátých letech pak byla zkoumána ZVD vzniklá v souvislosti s první pozemkovou reformou. Byla věnována pozornost jejich charakteru, složení členské základny, zadlužení a výrobním a ekonomickým výsledkům ZVD, kterých bylo 67. ZVD se tehdy nestala převládající formou přidělu, ale pouze sociálním experimentem.

Některé z výzkumů Institutu byly realizovány na mezinárodní úrovni. Např. úkol „Důsledky industrializace na sociální strukturu a společenské vztahy v zemědělství“ byl napojen na mezinárodní výzkum Evropské společnosti pro sociologii venkova se sídlem ve Wageningen v Holandsku.

Na jaře 1967 bylo v Praze uspořádáno za spolupráce Evropské socialistické společnosti mezinárodní symposium o sociálních vlivech mechanizace zemědělství. Institut také reprezentoval Československo na světové konferenci FAO v Římě o pozemkových reformách v roce 1966 (Schimmerling). Institut měl stálou spolupráci s Institutem ekonomiky rolnej

ve Varšavě, byl navázán kontakt s dalšími socialistickými zeměmi: SSSR, Bulharsko, NDR, Jugoslávie, Rumunsko, Maďarsko.

Od svého založení v roce 1965 vydával Institut časopis Sociologie venkova a historie zemědělství. Jeho prvním redaktorem byl rovněž J. Tauber. Časopis přežil Institut o mnoho let. I když historie zemědělství později z názvu časopisu vymizela, historické články v něm vycházely i nadále. Hodnocení časopisu za prvních dvacet let podal v roce 1985 Hanuš Schimmerling. J. Tauber byl také předsedou sekce pro sociologii venkova ČSSS, která pracovala při ČSAV. V té době pracovalo v rurální sociologii 40–50 profesionálních pracovníků. Pracovní skupina podnikové sociologie pořádala semináře a konference, na kterých se podíleli zejména pracovníci Institutu. Akce se týkaly zejména sdělování výsledků realizovaných výzkumů, hledání nových metod a způsobů řešení, koordinace, koncepce. Někteří členové této pracovní skupiny se rovněž podíleli na přípravě vysokoškolských skript, publikovali ve vědeckých a odborných časopisech. Bohatá byla přednášková a poradenská činnost. Historická komise sociologie venkova při ČSSS (pracovní skupina) zahájila svou činnost již v roce 1965. Jejím předsedou byl prof. Dr. František Lom, DrSc. Zkoumala v rámci studia nejnovějších dějin zemědělství společenské přeměny v zemědělství od roku 1918 až do současnosti. Současně působila Historická komise při Zemědělském muzeu ÚVTIZ, jejímž předsedou byl rovněž F. Lom. Byla stanovena dělba práce mezi oběma historickými komisemi, přičemž muzejní historická komise měla nadále zpracovávat období do roku 1918 a pro další období se omezit na problematiku technickou. Historická komise ČSSS čítala 25 stálých členů. Kromě pracovníků Institutu soustřeďovala historicky z vysokých škol, Historického ústavu ČSAV, Státního ústředního archivu i jiných archivů, Zemědělského muzea a to ty, kteří se věnovali dané problematice. Přednášeli na zasedáních komise pravidelné referáty o výsledcích své práce. Komise současně informovala badatele o nově uspořádaných a zpřístupněných archivních fondech, které obsahují prameny k dějinám zemědělství ve sledovaném období. Vedla též evidenci členů v evidenčních listech, obsahujících jednak publikované práce z nejnovějších dějin zemědělství a jednak témata, na kterých pracují. Podle nich se průběžně, po dohodě se členy, konkretizoval pracovní program komise.

Zusammenfassung

Das Forschungsinstitut für die landwirtschaftliche Ökonomie in den Jahren 1951–1968

Die Verfasserin widmet sich in ihrem Beitrag der Entwicklung des Forschungsinstitutes für landwirtschaftliche Ökonomie (VÚZE) in der Zeitperiode von 1951 bis 1968, der Forschungsinstitution, die in dieser Zeit im Sachgebiet der landwirtschaftlichen Forschung wirkte und auf die Tätigkeit ihrer bis zum Jahr 1912 belegten Vorgänger anknüpfte. Den Kern des Beitrags bildet die Analyse der Organisationsentwicklung und der eigenen Tätigkeit des Institutes. Die Autorin nimmt die Forschungsaufgaben aller Arbeitsstellen des Institutes in Betracht, bemüht sich um deren Klassifikation und Einreihung in die Zusammenhänge. Das Institut wurde in erwähnter Zeitperiode in eine neue, unter Direktivleitung des ZK KPTsch stehende Forschungsorganisation eingegliedert, es half aktiv bei der Kollektivierung der tschechoslowakischen Landwirtschaft und bei der Ausübung des stalinistischen Landwirtschaftssystems. Die AgrarökonomInnen rezipierten in 1950er Jahren unkritisch die Beschlüsse der sowjetischen Quellen. Die Tätigkeit des Institutes passte der geänderten Struktur der Agrarbetrieben an – es wurden die Analysen der Wirtschaft der LPGs, Staatsgüter und auch der privaten Bauern durchgeführt. In der zweiten Hälfte der 1950er Jahre wurde die selbstständige tschechoslowakische Agrarökonomie konstituiert. In der wissenschaftlichen Forschungstätigkeit des Institutes erschienen die makroökonomischen Themen: die Analyse der eigenen Kosten, die Problematik der Bildung und Verteilung des Roheinkommens in der LPG, die Rayonisierung der landwirtschaftlichen Produktion und der Spezialisierung in einzelnen Produktionsgebieten, die Preisbildung bei den landwirtschaftlichen Produkten, die Intensität der landwirtschaftlichen Produktion, die Arbeitsproduktivität. Das Institut half in dieser Zeitperiode mit der Realisierung der Agrarpolitik der KPTsch. In den Intentionen der direktiven Leitung änderte sich die Organisation und der Inhalt der Tätigkeit des Institutes. Nach der Beendigung der Kollektivisation trat in den Vordergrund die Problematik der Größe der Agrarunternehmen und deren Spezialisierung der Produktion. In die 1960er Jahre kann man also die Grundlage des Prozesses der Konzentration und Spezialisierung der Landwirtschaft und gleichzeitig die Vereinigung von Landesgemeinden legen. Im Zusammenhang mit der Liberalisierung des zentralistischen Systems der Leitung der Nationalwirtschaft in der Mitte der 1960er Jahren drangen die mathematisch-analytischen Methoden in die ökonomische Agrarforschung durch. Im Jahre 1965 wurde elektronisches Datenverarbeitungszentrum mit der Datensverarbeitungsanlage Minsk 22 errichtet. Es wurde die Soziologie gleichzeitig rehabilitiert. Es entstand auch das Institut für Landessoziologie

und Agrargeschichte bei dem VÚZE mit der koordinativen Rechtsbefugnis in diesem wissenschaftlichen Bereich. Das Institut bereitete die Unterlagen für den neuen System in der planmäßigen Leitung der Landwirtschaft vor. Damit beschäftigten sich umfassende Forschungsstudien zur Analyse des Landwirtschafts- und Nahrungsmittelkomplexes und zuletzt landwirtschafts-industriellen Komplexes in der Nationalwirtschaft. Die Autorin folgt die Zeitperiode bis zum 1. 1. 1969, wann in das Institut die Problematik der Ökonomik der Nahrungsmittelindustrie und Ernährung eingegliedert und die Bezeichnung auf das Forschungsinstitut für Landwirtschaft und Ernährung (VÚZVŽ) geändert wurde.

The Research Institute for Agricultural Economics, 1951-1968

This article examines the development of the Research Institute for Agricultural Economics in the period 1951-1968. This scientific institution operated in the field of agricultural research over the period under analysis, but its activities were connected with those of forerunner institutions as far back as 1912. The article focuses primarily on analysing the organizational development and activities of the Institute.

Staré montanum Praha 1500–1783 (1825)

Stanislava Jílková

Za původce uměle vytvořeného fondu Staré montanum Praha lze považovat kromě Úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra se sídlem v Praze též několik dalších úřadů království Českého, z jejichž registratur byly vyčleněny spisy o hornictví, hutnictví, mincovnictví a jiných oborech lidské činnosti s těžbou a zpracováváním nerostů bezprostředně souvisejících – českou kancelář, české místodržitelství, a českou komoru.

Montanní spisy, vzniklé z působení české královské kanceláře od 12. století do roku 1526,¹ které byly součástí registratury českých králů Vladislava II. Jagellonského (1471–1516) a Ludvíka Jagellonského (1516–1526), nechal arcikníže Rudolf, syn Maxmiliána II. (1564–1576), odvézt spolu s ostatními písemnostmi do Vídně. Jako důsledek pražské archivní úmluvy z r. 1920 pak byla část registratury krále Vladislava vrácena zpět do Čech a uložena v dnešním Národním archivu v Praze.²

Po roce 1526 vznikla u české kanceláře, jejíž název se po přesídlení císaře Rudolfa II. (1576–1611) do Prahy v roce 1583 změnil na česká dvorská

¹ O české královské kanceláři podrobněji viz Kollmann, Josef: *Dějiny ústředního archivu českého státu* (dále Kollmann, J.: c. d.). Praha 1992, s. 16–20; *Státní ústřední archiv v Praze. Průvodce po archivních fondech a sbírkách I/1*. (dále *Státní ústřední archiv ...*). Praha 1997, s. 75–81.

² Jedná se o jeden svazek register z let 1498–1502, který je ve zmíněném archivu uložen ve fondu s názvem *Česká dvorská kancelář* pod názvem „*Liber XXII Wladislai*“ jako kniha č. 153; viz *Státní ústřední archiv ...*, I/1, s. 122. O archivním fondu s názvem „*Registra*“, který je uložen v Národním archivu v Praze, podrobněji viz *Státní ústřední archiv ...*, s. 121–124. Další registra, která byla do archivu převzata na základě archivní úmluvy s Rakouskem ze Státního archivu ve Vídni, z archivu rakouského ministerstva vnitra a ze šlechtického archivu, jsou v tomto archivu uložena ve fondech „*Salbuchy*“, „*Česká dvorská kancelář*“ a „*Desky hejtmanství německých lén*“; *tamtéž*, s. 123.

kancelář, opět vlastní registratura.³ Zřejmě na počátku 60. let 16. století došlo k rozdělení kanceláře podle jazykového hlediska na českou a německou expedici, z nichž každá měla vlastní registraturu s ukládacím systémem, založeným na chronologicko-diplomatickém hledisku.⁴ Kvůli složitému postupu při vyhledávání jednotlivých spisů podle expedičního systému však došlo v průběhu 18. a 19. století k přemanimulování celé registratury české dvorské kanceláře z předbělohorského období a jejímu následnému rozdělení do několika nově vytvořených fondů. Základním kritériem pro novou spisovou manipulaci se stalo hledisko věcné, teritoriální či oborové. Na principu věcného hlediska vznikl hlavní fond s názvem Stará manipulace, na principu teritoriálním fondy Morava, Lužické spisy a Hraniční spisy a na principu oborového hlediska fondy Staré montanum a Staré militare. Lenní spisy byly zařazeny do fondu Hejtmanství německých lén a listiny do fondu České gubernium - Guberniální listiny. Z register české kanceláře a register české komory byl vytvořen samostatný fond. Protokoly a jiné registraturní pomůcky byly zařazeny do fondu Česká komora, patenty do stejnojmenného fondu a staré mapy a plány do fondu Sběrka map a plánů.⁵ Česká a rakouská dvorská kancelář byly zrušeny reskriptem Marie Terezie (1740–1780) z 1. května 1749 a namísto nich vzniklo *Directorium in publicis et cameralibus* pro politickou a finanční správu a Nejvyšší soudní úřad jako nejvyšší soudní instance.⁶

³ O české kanceláři v letech 1526–1620 podrobněji viz Kollmann, J.: c. d., s. 25–45; Státní ústřední archiv ..., I/1, s. 81–85.

⁴ Základem tohoto registraturního systému bylo pravidlo odděleného ukládání došlých (podání) a expedovaných (koncepty) spisů. Zatímco doručené spisy byly ukládány pouze chronologicky s přidělenými čísly v souladu s protokoly došlých spisů, bez ohledu na jejich diplomatické zařazení, u konceptů bylo hlavním kritériem ukládání podle diplomatických kategorií: majestáty (privilegia), listy otevírané (patenty, mandáty), listy poselací (misivy) a dekrety a recesy. Poté, co byl koncept odesílán písemností schválen sekretářem nebo místokancléřem a byl vyhotoven její čistopis, došlo k jejímu očíslování podle protokolu expedovaných spisů a chronologickému zařazení, stejně jako v případě doručených spisů, do měsíčních fasciklů. Každý měsíční fascikl se skládal z pěti sérií (konvolutů) spisů; měsíční fascikly tvořily ročník; viz Kollmann, J.: c. d., s. 80.

⁵ Protože jsou všechny tyto zmíněné fondy uloženy v Národním archivu v Praze, podrobněji o nich viz Státní ústřední archiv ..., I/1 a I/2. O fondu s názvem Sběrka patentů viz Kuliřová, Květa – Sander, Rudolf: *Patenty*. Praha 1956 nebo Kahuda, Jan: *Dodatky a doplňky ke sbírce patentů Státního ústředního archivu v Praze*. Praha 1997.

⁶ Viz Státní ústřední archiv ..., I/1, s. 85.

Dalším z úřadů politické správy, z jehož činnosti se dochovaly montanní spisy ve fondu Staré montanum, bylo české místodržitelství. Tato instituce, jejímž sídlem se stal Pražský hrad, se vyvinula z delegování části moci českého krále po dobu jeho nepřítomnosti v zemi na zástupce – místodržící, jimiž byli v době jagellonské jmenování nejvyšší zemští úředníci v čele s purkrabím a za vlády Habsburků zemští hejtmané.⁷ Dne 23. února 1627 povýšil císař Ferdinand II. (1620–1637) místodržitelství na zemskou vládu, opírající se o nejvyšší zemské úředníky a soudce; tento status trval až do zrušení této instituce v roce 1749.

Místodržitelská kancelář převzala jak část úředníků z české kanceláře tak i registry z předbellohorské doby, a to včetně písemností, týkajících se montanní správy. Projednávaná agenda byla vyřizována v odborech, tzv. expedicích, a to české a německé s územní působností pouze pro Čechy. Záležitosti politické správy se od počátku 18. století označovaly ve spisech nejprve jako „publicum“, avšak s nárůstem agendy v těchto záležitostech došlo v roce 1714 ke vzniku nové expedice „in publicis et dietalibus“, jejíž působnost se týkala správy státních a veřejných záležitostí a záležitostí zemských sněmů. Od 30. let téhož století se pak tato agenda ještě dále rozčlenila na „publicum purum“ pro věci politické státní správy (panovník, bezpečnost země, hranice, obchod, oběživo, církev, školství, umění, zdravotnictví, vojenství) a „publicum provinciale“ pro záležitosti, vyřizované zemským sněmem (zejména berně).

Po zrušení české komory v roce 1745 převzalo místodržitelství i finanční agendu, ovšem jen nakrátko, neboť ta mu byla spolu s částí politické agendy opět odebrána v rámci zavedení nového berního systému a vznikem nových zeměpanských úřadů, tzv. královských deputací v jednotlivých zemích habsburského soustátí. Pro Čechy byla deputace zřízena reskriptem ze 14. července 1748 s působností od 1. listopadu téhož roku. Podléhala přímo císařovně Marii Terezii a jejími členy byli předseda a čtyři přísedící.

Vláda dvou zemských úřadů skončila 1. května 1749, kdy Marie Terezie zrušila reskriptem místodržitelství, jehož stávající politickou agendu přenesla na královskou deputaci, která tak díky rozšířené působnosti získala tímto krokem i nový název: královská reprezentace a komora.⁸

Písemnosti, týkající se finančních záležitostí horních a mincovních úřadů, byly vyčleněny do fondu Staré montanum z registry české komory.

⁷ *O starém českém místodržitelství 16. stol.–1749 podrobněji viz Kollmann, J.: c. d., s. 70–192; Státní ústřední archiv ..., I/1, s. 85–91.*

⁸ *Viz Státní ústřední archiv ..., I/1, s. 89–91.*

Za bezprostředního předchůdce tohoto úřadu lze považovat královskou komoru, která se zabývala správou panovnických důchodů, regálů (včetně horního), statků a ostatních finančních záležitostí a jejíž činnost ukončili stavové v roce 1508, kdy přešla správa královských finančních záležitostí do rukou ředitelů, zodpovědných výhradně stavům.⁹

Instituci, zvanou „česká komora“, založil Ferdinand I. Habsburský (1526–1564) instrukcí z 25. března 1527. Nejdůležitější náplní její činnosti se, stejně jako v případě královské komory, stala péče o královské důchody, mezi něž patřily královské statky, horní a mincovní regál (tzv. perkrecht), cla, mýta, důchody z královských měst, duchovenských statků a židé jako „služebníci komory“. Protože v témže roce vznikla ve Vídni i dvorská komora, stala se jejím bezprostředním nadřízeným orgánem.¹⁰

Shodou okolností vydal téhož dne i roku panovník jménem české komory i nařízení v rámci montanní správy, týkající se povinnosti provádět pravidelné vizitace dolů a o jejich stavu a hospodaření podávat neprodleně zprávy dvorské komoře.¹¹

V roce 1548 se česká komora rozdělila na českou a německou expedici a v čele každé z nich stanul prezident. První zmínka o montanních spisech se v české komoře poprvé objevuje v Inventáři německé expedice z roku 1571 s názvem „*Haubtinventar aller teutschen handlungen, regist-raturum und anderer schriften, so bey Röm. K. Mt. Behaimischen cammer-kanzley verhanden und zusammengeordnet, wie hernach volget 1571*“. V něm byly veškeré písemnosti ze staré registratury či kanceláře rozdě-

⁹ Počátky existence české komory podrobně zmapoval Václav Pešák ve svých studiích s názvem *Dějiny královské české komory od roku 1527*. Sborník Archivu ministerstva vnitra (dále SAMV), 3, 1930 a *Studie k dějinám české komory*. SAMV, 6, 1933, s. 67n. V první z nich se věnoval především rozboru instrukcí z 24. dubna 1530 a 1. ledna 1548, které ovlivnily celý další vývoj této instituce. O české komoře v letech 1527–1620 podrobněji viz Kollmann, J.: c. d., s. 45–60; o finanční správě českého státu včetně české komory obecně viz Státní ústřední archiv ..., I/2, s. 5–13.

¹⁰ Viz Státní ústřední archiv ..., I/2, s. 6.

¹¹ Text této instrukce viz Schmidt, Franz Anton: *Chronologisch- systematische Sammlung der Berggesetze des Königreichs Böhmen, der Markgrafschaft Mähren und des Herzogthumes Schlesien*. (dále Schmidt, F. A.: c. d.) I. Wien 1832, s. 159–161.

leny do 12 skupin; horní záležitosti byly uloženy pod číslem 11 a řazeny převážně podle lokalit.¹² Inventarizace písemností české komory byla provedena na základě nařízení císaře Maxmiliána II. z 30. května 1571 a řídil ji registrátor české komory Eustach Dunand¹³ za asistence českých a německých úředníků.

Protože během obléhání Prahy v roce 1648 vojsky generála Jana Kryštofa hraběte Königsmarka odvezli Švédové celou řadu montanních spisů z účtárny české komory,¹⁴ byla v letech 1666–1669 provedena nová inventarizace archivu české komory. Během ní bylo provedeno nové uspořádání spisů ze staré registratury bez ohledu na řazení písemností v inventáři z roku 1571 (resp. v jeho doplňku z roku 1593, týkajícího se pouze české expedice, v níž se montanní spisy nenacházely). Inventář staré německé registratury, v níž byly uloženy i montanní spisy, vypracovali registrátor Martin Drischberger¹⁵ a viceregistrátor Hans

¹² Podrobněji o tomto Inventáři viz Kollmann, J.: c. d., s. 50–55.

¹³ Eustach Dunand (Dunandt) se narodil v 1. polovině 16. století a zemřel po r. 1610 pravděpodobně ve Vídni (přesné datum jeho narození ani úmrtí ani místo narození nejsou známy). Působil v archivu české komory, kde byl od roku 1571 pověřen inventarizací spisů registratury české kanceláře a české komory. V letech 1573–1610 byl registrátorem a taxátorem při dvorské komoře; viz Biografický slovník archivářů českých zemí. Praha 2000, s. 154; Kollmann, J.: c. d., s. 51–52.

¹⁴ Šlo o účty a rejstříky mincovny v Kutné Hoře z let 1640–1642, účty mincovny v Jáchymově z let 1645–1647, účty jáchymovských hor z let 1646–1647, účty výběrčích desátků v Jáchymově a Horním Slavkově z roku 1647, účty šichtmistra v Horním Slavkově a účty a rejstříky pražské mincovny z let 1643–1645. Specifikace ztrát z 15. července 1649 je uvedena ve fondu Stará manipulace, signatura S 49/6/2, fol. 97–98; viz Kollmann, J.: c. d., s. 97–98.

¹⁵ Martin Drischberger (Drieschberger) se narodil na počátku 17. století a zemřel po roce 1680 (přesné datum narození ani úmrtí není známo). Od roku 1646 působil jako koncipista a v letech 1656–1662 a od r. 1680 až do své smrti jako registrátor české komory. V roce 1662 se účastnil pořádání tzv. Valdštejnián v budově dvorské komory, jehož výsledkem bylo vyhotovení českého a německého repertáře k těmto písemnostem. V letech 1666–1669 pořádal spolu s Hansem Schwartzem registraturu české komory a vyhotovil též inventář německé registratury; viz Biografický slovník ..., s. 150; Kollmann, J.: c. d. – roztroušené zmínky.

Schwartz.¹⁶ Na rozdíl od inventáře staré české registratury vychází ze způsobu ukládání spisů v běžné registratuře a zachovává věcné skupiny.¹⁷

Vzhledem k postupnému mizení češtiny v rámci úředního styku bylo v roce 1719 zrušeno rozdělení české komory na českou a německou expedici. Sama česká komora zanikla v roce 1743 a její agenda přešla nejprve na komorní administraci, od roku 1745 na královskou deputaci a v roce 1749 na královskou reprezentaci a komoru. Registratura komory z let 1527–1706 byla zařazena do fondů Stará a Nová manipulace a řazení spisů z let 1707–1747 bylo ponecháno v původní podobě.¹⁸

Kromě výše zmíněných registratur tří úřadů z oblasti politické a finanční správy se na vzniku fondu Staré montanum podílely také registratury ústředních montanních úřadů – nejvyššího mincmistra, nejvyššího horního hejtmana a nejvyššího hormistra království Českého.

Za předchůdce tohoto úřadu, jehož úkolem bylo zastupovat panovníka „při správě hor“, lze považovat ve středověku úřad perkmistra a urburéře, jejichž vznik úzce souvisel se zavedením horního regálu jako práva panovníka na část vytěženého kovu. Z jejich působnosti se však žádné písemnosti, uložené ve fondu Staré montanum, nedochovaly.

Funkce mincmistra království Českého (magister monetae regalis Bohemiae) jako nejvyššího královského úředníka pro mincovní správu, jemuž byl podřízen i horní hofmistr v Kutné Hoře,¹⁹ byla zřízena až v 50. letech 14. století. Od roku 1392 patřila do jeho kompetence i správa centrálního horního soudu. Jako zemský úředník byl mincmistr zmíněn poprvé roku 1462 a poté 1502 s titulem „nejvyšší mincmistr království“. Do jeho kom-

¹⁶ Hans (Johann) Schwartz se narodil na počátku 17. století a zemřel před rokem 1678 v Praze (přesné datum jeho narození ani úmrtí není známo). Od roku 1633 působil jako kancelista a od roku 1673 jako viceregistrátor české komory, kde se od roku 1649 účastnil pořádání jejího archivu; při své práci se soustředil zejména na zjišťování ztrát v písemnostech, způsobených vpádem švédských vojsk do Prahy v roce 1648. Vyhotovil rovněž inventář archivu tohoto archivu; viz *Biografický slovník ...*, s. 574; Kollmann, J.: c. d. – roztroušené informace.

¹⁷ O inventarizačních pracech a inventáři německé registratury podrobněji viz Kollmann, J.: c. d., s. 92–94.

¹⁸ *Tamtéž*, s. 83–84.

¹⁹ Zlomek registratury úřadu horního hofmistra v Kutné Hoře je uložen v Národním archivu pod názvem Úřad horního hofmistra Kutná Hora 1718–1773. Podrobněji o něm viz *Státní ústřední archiv ...*, I/2, s. 292–293.

petence patřil dohled na horní podnikání, správu horních měst a mincovnu v Kutné Hoře. Na počátku husitských válek byla v letech 1420–1422 nouzově otevřena pražská mincovna, avšak po přestupu Kutné Hory k husitství zanikla. Od roku 1497 se mohl panovník svobodně rozhodnout, zda bude mincmistrem jmenován pán, zeman či měšťan.²⁰

Objevení nových ložisek stříbra v Jáchymově a jeho okolí na počátku 16. století a vznik jáchymovské mincovny v roce 1519 znamenaly zánik horního i mincovního regálu panovníka a vznik samostatné horní správy šlechtického rodu Šliků, kteří tyto doly vlastnili.²¹ Právo razit v této mincovně tolary potvrdil Šlikům český sněm v roce 1520. V téže roce potvrdil Ludvík Jagellonský i Jáchymovský horní řád z 8. srpna 1518,²² sestavený vlastníky dolů, hrabaty Šliky, podle annaberského horního řádu, vydaného v roce 1509.²³ V roce 1548 zabavil Ferdinand I. po stavovském povstání, jehož se Šlikové účastnili, jejich majetek a vydal šlikovský horní řád jako nový královský horní řád (jáchymovský horní řád převzal 103 článků annaberského horního řádu skoro doslova a jen dva přidal nově). V roce 1604 bylo jáchymovské horní právo zavedeno i v Kutné Hoře.

²⁰ *Nejen o úřadu perkmistra a hormistra, ale o celé horní správě ve středověku podrobněji viz Janák, Jan – Hledíková, Zdeňka – Dobeš, Jan: Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost (dále Janák, J. – Hledíková, Z. – Dobeš, J.: c. d.), Praha 2005 (její dějiny se zde prolínají s dějinami nejvyšších politických úřadů); Kořan, Jan: Přehledné dějiny československého hornictví (dále Kořan, J.: c. d.). Praha 1955, s. 176–178. O nejvýznamnějším středověkém horním zákoně, „Ius regale montanorum“ Václava II. z roku 1300, podrobněji viz Jaroslav Bílek ve stejnojmenné publikaci z roku 1978. Jeho latinský text je mimo jiné zaznamenán ve sbírce zákonů, sestavené F. A. Schmidtem, c. d., I, s. 7–118.*

²¹ *V čele šlikovské horní správy stál horní hejtman, v čele každého dolu šichtmistr; volený těžaři, do funkce urbureře byl dosazován perkmistr a horní desátek vybíral desátník. O jáchymovské mincovně podrobněji viz Nemeškal, Lubomír: Jáchymovská mincovna v první polovině 16. století (1519/20–1561): Význam ražby tolaru. Praha 1964.*

²² *Text Jáchymovského horního řádu viz Schmidt, F. A.: c. d. I, s. 138–139. V Národním archivu v Praze jsou ve fondu s názvem Vrchní horní úřad Jáchymov 1516–1890 uloženy opisy tohoto řádu z roku 1548, 1616 a z 18. stol. jakož i doplňky k němu z roku 1548.*

²³ *O tzv. freiberském horním právu podrobněji viz Bílek, Jaroslav: K historickému významu a charakteru tzv. německého jihlavského horního práva. Československý časopis historický, XXIII/2, 1975, s. 249–263.*

V 16. století se značně okleštěná kompetence nejvyššího mincmistra soustředila na dohled na ražbu mince, vybírání horního desátku, dodržování přednostního práva výkupu drahých kovů pro účely státní mincovny a dohled nad zachováváním horních zákonů. Od roku 1548 vyřizovala horní agendu včetně agendy pražské mince německá expedice české komory.²⁴

V roce 1528 odňal král Ferdinand I. Habsburský Šlikům právo razit minci a převzal jáchymovskou mincovnu do své správy, dosadil své úředníky, kteří skládali přísahu panovníkovi a jen desátník a přepalovač stříbra skládali přísahu též Šlikům.

Smlouva o hory, kterou uzavřel panovník s českými stavy v Praze dne 1. dubna 1534 a která vycházela ze starších nařízení v montanních záležitostech, vydaných buď císařem Ferdinandem I. nebo obsažených ve starém českém zemském zřízení, potvrzovala mimo jiné horní regál panovníka na drahé kovy a sůl a vrchnosti na běžné kovy, předkupní právo panovníka na drahé kovy z dolů soukromých vlastníků a polovinu desátku. Značně také omezila pravomoci horního hejtmána, jehož povinnosti, týkající se dohledu na zlaté a stříbrné doly, urovnávání horních a mincovních sporů a výkup kovů pro královskou minci, přešly na nejvyššího mincmistra. V neposlední řadě je zde patrná i panovníkova snaha o založení nové mincovny v Praze.²⁵

V rámci centralizace státní správy za vlády císaře Josefa II. (1780–1790) byl dekretem dvorské komory č. 754 z 18. února 1784 zrušen úřad nejvyššího mincmistra a hormistra se sídlem v Praze²⁶ a jeho agenda, pokud

²⁴ Viz Janák, J. – Hledíková, Z. – Dobeš, J.: c. d., s. 106.

²⁵ Tamtéž, s. 108; Státní ústřední archiv ..., I/2, s. 202. Celý text Smlouvy o hory viz Schmidt, F. A.: c. d. I. Wien 1832, s. 168–192.

²⁶ Dekret, jímž se ruší úřad nejvyššího mincmistra a hormistra v Praze mimo jiné stanovuje, že v případě prodeje budovy tohoto úřadu nesmí být zničeno zařízení, určené k ražbě mincí. Byty, sloužící bývalým zaměstnancům registratury a účtárny, mají být přednostně přiděleny penzionovaným úředníkům vrchních horních a mincovních úřadů nebo úředníkům výkupu rud či při skladech. Hornímu radovi a nejvyššímu mincmistru von Schwingenschuh a mincovnímu varďajnu Ignáci Werneru Kendlerovi má být i nadále ponechán dohled nad nákupem zlata, stříbra a cínu, uskladňováním horních produktů, výrobou zlatých a stříbrných drátků, zpracovateli zlata a stříbra, udělováním pasů, pokračování vedení hlavní pokladny horních důchodků, zasilání čtvrtletních účetních výkazů a výkazů o stavu pokladny při současném ponechání stávajících platů a bytů. Pokud by mincmistr nebo varďajn rezignovali na své funkce, jejich nástupce na místo prvního úřed-

se netýkala soudnictví, byla předána VIII. oddělení českého gubernia (Camerale), které dozíralo také na horní úřady a horní města i na mincovnictví. Horním radům gubernia byly podřízeny rovněž vrchní horní úřady v Příbrami a Jáchymově, které byly založeny v roce 1813, resp. 1814.²⁷

Protože byla po obnovení pražské mincovny v roce 1795²⁸ kamerální agenda gubernia rozšířena, došlo v následujícím roce ke zřízení nového oddělení s názvem „camerale – montanum“. Jeho personál tvořili dva horní radové, do jejichž kompetence patřilo vyřizování záležitostí horních

nika by pobíral plat ve výši 900 zl. namísto dosavadních 700 zl., druhý úředník ve výši 600 zl. a místo dvou kancelistů, z nichž každý pobíral ročně 200 zl., mohou být přihráni dva praktikanti s obvyklým stipendiem ve výši 156 zl. do funkcí písařů, vykonávajících i jiné pomocné kancelářské práce. V čele účtárny má být ponechán Ignác Möhling, první účetní úředník Václav Hanke s platem ve výši 700 zl. ročně má být ponechán v Jáchymově, druhý úředník Josef František Gallas při účtárně gubernia, ingrosista Bernhard Müller s 300 zl. ročně v Praze a akcesista Michael Gruber se 100 zl. a přídavkem 30 zl. má být přeložen do Jáchymova. Všechny záležitosti, týkající se hornictví a mincovnictví, měly být zapisovány při zasedáních gubernia do samostatných protokolů, opatřeny vyjádřením obou horních radů-referentů a poté zaslány na dvorskou komoru v mincovních a horních záležitostech. Vyúčtování se měla vyhotovovat každého půl roku a výkaz zásob zlata a stříbra zasílat hlavní pokladně horní administrace (pokud by se nashromáždilo 200 až 300 hřiven zlata či stříbra, odešlou se poštovním vozem do hlavní pokladny horní administrace (za hřivnu stříbra 23 zl. 40 kr., za hřivnu zlata 351 zl. 20 kr.) a poté ke zmincování do Kremnice. Poslední část dekretu tvoří přehled penzionovaných úředníků úřadu s počtem jejich odpracovaných let a výše vyměřených penzí; viz Schmidt, F. A.: c. d. IX. Wien 1833, s. 77–86.

²⁷ Viz Janák, J. – Hledíková, Z. – Dobeš, J.: c. d., s. 150; Státní ústřední archiv ..., I/1, s. 157, 172–173. Ve fondu České gubernium – Montanum, uloženém v Národním archivu, jsou dochované spisy rozděleny do čtyř manipulačních období: 1796–1805, 1806–1815, 1816–1825 a 1826–1836. Po obsahové stránce se jedná o normálie a generálie v horních záležitostech přes písemnosti ke správě dolů v jednotlivých lokalitách na území Čech až po záležitosti pražské mincovny (zejména puncování zlata a stříbra).

²⁸ Pražská mincovna byla znovuzřízena dekretem dvorské komory č. 7424 z 2. září 1795 císařem Františkem I. s odvoláním na požadavek české zemské ústavy, že veškeré zlato a stříbro, vytěžené v dolech na území království Českého, patřících zemským stavům, včetně stříbra ze schwarzenberských dolů, má být odezdáno pražské mincovně; viz Schmidt, F. A.: c. d. X. Wien 1833, s. 97–98.

úřadů, horních měst, odbytu horních produktů a horních poplatků. Od roku 1800 toto oddělení povolovalo i zřizování hamrů a vysokých pecí. Do jeho pravomoci spadaly horní úřady v Čechách, montanní statky a pražská mincovna a mělo též dohled nad personálními a mzdovými záležitostmi horních a mincovních zaměstnanců. Spisy tohoto oddělení byly rozděleny do dvou desetiletých registraturních období a zachovala se úplná řada registraturních pomůcek.

Guberniálním dekretem z 15. dubna 1814 byly dohledu oddělení podřízeny v záležitostech politických, soudních, prodeje horních produktů a směny zlata a stříbra vrchní horní úřady. Od nového registraturního období počínaje rokem 1816 došlo ke změně názvu oddělení pouze na „montanum“. V r. 1850 přešla veškerá montanní agenda na nově zřízená horní hejtmanství a horní komisariáty.²⁹

Jako odpověď na žádost nejvyššího mincmistra a hormistra království Českého o vyčlenění spisů v montanních záležitostech z registratur české kanceláře, české komory a starého českého místodržitelství úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra v Praze, zaslanou kolegiu mincovního a horního dvorského ředitelství ve Vídni, vydala císařovna Marie Terezie dne 12. května 1754 patent o povinnosti zpracovat úřední registratury ústředních zemských úřadů, uložené v archivu na Pražském hradě. Archivář Jan Josef Klauser (Clauser)³⁰ vypracoval návrh na rozdělení vytřídovaných

²⁹ Viz *Státní ústřední archiv ...*, I/1, s. 157; *Průvodce po Ústředním archivu Ministerstva vnitra (dále Průvodce)*. Praha 1957, s. 101–102.

³⁰ *Přesné datum narození Jana Josefa Klausera (Clausera) není známo; byl pokřtěn v Praze 20. března 1705. Pravděpodobně vystudoval filosofii a snad i práva na pražské univerzitě. Před rokem 1754 byl zaměstnán jako koncipista fiskálního úřadu, v letech 1754–1771 působil v guberniálním archivu v Praze, kde od r. 1757 zastával funkci archiváře a registrátora. V letech 1760–1762 vypomáhal navíc i v Městském archivu v Chebu, kde evidoval listiny týkající se Českého království a v r. 1762 získal titul dvorního knihtiskaře. Jeho životním dílem se stalo vybudování archivu českého gubernia z místodržitelské a komorní registratury. Zabýval se rovněž sběratelstvím českých tisků a založil spolek pražských tiskařů s názvem *Verbindung der Buchdrucker Kunstverwandten* (*Confoederatio typographorum Pragensium*). Zemřel v Praze 31. července 1771. Podrobněji o něm viz *Biografický slovník*, s. 311; Volf, J.: *Klauserova pozůstalost*. In: *Od pravěku k dnešku* 2. Praha 1930, s. 212–221; Pošvář, J.: *Královský registrátor Jan Josef Klauser. Právněhistorické studie* 12, 1966, s. 177–186. Osobní fond J. J. Klausera je uložen v Archivu Národního muzea v Praze.*

spisů do 10 hlavních oddělení, tzv. rubrik: 1. camerale, 2. contributionale, 3. commerciale, 4. diaetale, 5. giudiciale, 6. militare, 7. montana, 8. publicum, 9. lenní záležitosti, 10. hraniční záležitosti (samostatnou zvláštní skupinu tvořily spisy pod názvem „miscellanea“). Toto členění je dodnes zachováno ve fondu České gubernium, uloženém v Národním archivu v Praze. Pro lepší orientaci v montanních spisech vytvořil Klauser rovněž seznam horních úřadů a úředníků.

Vlastním vytřídováním montanních a mincovních spisů ze staré registratury komory byl pověřen bývalý archivář místodržitelství Jan Josef Bugner.³¹ Kvůli obrovskému množství materiálu se však do těchto prací zapojili v roce 1756 i úředníci kanceláře úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra v Praze.

V první polovině roku 1756 byly úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra odevzdány kamerální spisy horních měst a registratury komory a české komorní účtárny do roku 1600 a v srpnu téhož roku spisy z období let 1705–1720. V další fázi, tj. do února 1759, pak byly tomuto úřadu předány spisy, týkající se mincovnictví a těžby v Jílovém, Horním Slavkově, Příbrami, Jáchymově, Kutné Hoře a Českých Budějovicích od roku 1500 jakož i reskripty, patenty, instrukce, mapy a spisy z let 1600–1699 a 1724–1748.

Formálně však byla extradice montanních a mincovních spisů zastavena reskriptem z 12. března 1757 a naopak byla nařízena jejich restituce, která se ovšem fakticky nikdy neuskutečnila, protože se nejvyšší mincmistr, hrabě Pachta, obrátil dne 22. února 1759 na královskou reprezentaci a komoru se žádostí, aby bylo Klauserovi nařízeno odevzdat ze starých registratur i zbývající spisy, týkající se hornictví a mincovnictví včetně jejich konsignací (seznam, který vyhotovil registrátor Jan Tadeáš Peithner, se týkal spisů z let 1500–1599, 1600–1699 a 1724–1748; spisy z let 1700–1723 již byly zřejmě odevzdány). Reprezentace hraběti Pachtovi vyhověla a Klauserovi nařídila dne 1. března 1759 vyhledat a odevzdat všechny montanní písemnosti úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra za účelem vytvoření montanně-mincovní registratury. Klauser se vydání

³¹ Datum narození a úmrtí Jana Josefa Bugnera není známo. V letech 1721–1747 byl zaměstnán jako soukromý sekretář nejvyššího purkrabího království Českého, hraběte Schaffgotsche, v letech 1748–1749 působil jako archivář českého místodržitelství v Praze a po reformě státní správy v letech 1749–1755 jako archivář královské reprezentace a komory. Od roku 1756 se jako registrátor českého gubernia zabýval pořádáním registratury starého místodržitelství; viz *Biografický slovník ...*, s. 108–109.

těchto písemností bránil s odvoláním na reskript z 12. března 1757 a poté, co české gubernium požádalo hraběte Pachtu o navrácení již předaných písemností Klauserovi, sepsal nejvyšší mincmistr dne 10. prosince 1767 nótu, v níž mimo jiné uvedl, že převzaté spisy již byly v registratuře úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra zmanipulovány s vlastními spisy do rubrik a svázány do fascikulů a že se s nimi denně pracuje. Z tohoto důvodu navrholo gubernium dne 29. prosince 1767 císařovně Marii Terezii ponechat tyto montanní spisy u úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra. Zmíněnému požadavku bylo vyhověno a dne 26. ledna 1768 bylo Klauserovi nařízeno pokračovat v extradici montanních písemností.

Tento nově vzniklý celek byl u úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra veden do roku 1783, kdy byl úřad zrušen, jeho agenda přešla na gubernium a registratura byla předána guberniálnímu archivu, kde z ní byl uměle vytvořen nový celek s názvem Staré montanum.³²

Na další zpracování si montanní a mincovní písemnosti musely počkat až do počátku 19. století, kdy vedoucí guberniálního archivu Kajetán Nádherný³³ pověřil jejich zpracováváním pracovníka Aloise Jelena.³⁴ Ten vytvořil

³² Viz Kollmann, J.: c. d., s. 213–214, 266–269. O Klauserově Inventáři podrobněji tamtéž, s. 217–221.

³³ Kajetán (Cajetan) Nádherný (Nadherny) se narodil 7. srpna 1791 v Praze. Po absolvování studia práv na pražské univerzitě působil v letech 1810–1850 při kanceláři českého gubernia (1812–1815 kancelista, 1815–1827 registrant, 1827–1850 ředitel guberniální registratury) a rovněž v tamním archivu (v letech 1819–1822 jako pomocník archiváře, v letech 1822–1827 jako samostatný archivář). K jeho hlavním počinům v této instituci patří bezesporu přemanimulování tzv. Klauserovy manipulace, uspořádání sbírky patentů z let 1543–1748, vyhotovení soupisu královských register, chronologické uspořádání sbírky listin z let 1261–1748 a hraničních map jakož i skartace spisů českého gubernia z let 1748–1783. Vydal rovněž sbírku zákonů z let 1816–1818, určených pro České království a generální rejstřík k 21 svazkům sbírky provinčních zákonů z let 1819–1840. V roce 1854 byl jmenován císařským radou. Zemřel 28. března 1857 v Praze. Viz Biografický slovník ..., s. 437; Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder (dále jen Biographisches Lexikon ...). III, München 2000, s. 4.

³⁴ Alois Jelen se narodil 12. května 1801 ve Světlé nad Sázavou. Vystudoval filozofii na pražské univerzitě a v letech 1820–1849 působil v archivu českého gubernia, kde se zabýval pořádáním nemanipulovaných spisů, spisů zrušených klášterů, moravských, kladských, slezských a lužických spisů, pořádáním a inventarizací úředních knih a registraturních pomůcek české dvorské komory,

strukturu uspořádání těchto spisů, platnou dodnes, při které spojil montanní a mincovní spisy všech úřadů z let 1500–1784 do jednoho celku, který rozčlenil do 7 skupin:

1. skupina: chronologicky uspořádané dvorské reskripty, jimiž se oznamovala panovníkova rozhodnutí;
2. skupina: zprávy, zasílané českou komorou a nejvyšším mincmistrem království Českého dvorské komoře do Vídně o příjmech z dolů, těžbě a tavení a žádosti uchazečů o přidělení místa v horní správě včetně dobrozdání nejvyššího mincmistra;
3. skupina: intimáty nejvyššího mincmistra, zasílané českému guberniu v záležitostech žádostí, personálního stavu horních úředníků, provozu pražské mincovny a ražbě mincí;
4. skupina: vlastní písemnosti úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra, rozdělené do 8 podskupin (spisy, obrazové tabulky platných a neplatných mincí, instrukce pro úředníky, lesníky, výběrčí desátků, honitby, obchod, dopravu a zpracování olova, úpravářenské stroje a stoupy, kovářství zlata a stříbra, tavírny a zkušební tavírny, mineralogické sbírky);
5. skupina: písemnosti k provozním záležitostem jednotlivých horních lokalit, seřazených abecedně (podle německé abecedy);
6. skupina: kamerální a civilní písemnosti jednotlivých horních lokalit a vizitační zprávy;
7. skupina: spisy, nezařazené do žádné z předchozích skupin.

K takto uspořádanému fondu vytvořil roku 1825 Kajetán Nádherný soupis hlavních signatur a fasciculů, který je ve fondu Staré montanum uložen mezi úředními knihami pod inv. č. 141.³⁵

Po odchodu Nádherného z guberniálního archivu v polovině 19. století ustaly veškeré zpřístupňovací práce montanních fondů; tento trend pokračoval i v 20. století.

vyhotovením soupisu lenních spisů, inventarizací listin ze 13–18. století a pořádním starých montanních spisů. V roce 1849 byl jmenován archivářem a ředitelem kanceláře říšského sněmu (od srpna r. 1848 poslancem téhož sněmu) a v téže roce i ředitelem archivu Ministerstva vnitra ve Vídni. Vedle svého působení ve státní službě byl činný i jako hudebník a skladatel; působil jako kapelník hudebního tělesa „Svornost“ a v letech 1840–1844 jako ředitel Žofínské akademie. Zemřel 15. října 1857 ve Chvalech u Prahy. Viz Biografický slovník ..., s. 282; Biographisches Lexikon ..., II, München 1984, s. 37; Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Wien 1863, s. 132–133.

³⁵ Podrobněji o tomto soupisu viz pozn. 55.

čoval i ve druhé polovině 19. století a archiválie z fondu Staré montanum zůstaly až do roku 1935 uloženy v balících.³⁶

Novodobé zpracování fondu Staré montanum Praha ve 20. století, které zachovalo řazení archiválií, vytvořené právě Nádherným, bylo zahájeno teprve po nástupu archiváře Václava Husy³⁷ do Archivu ministerstva vnitřní, předchůdce dnešního Národního archivu, v roce 1935 a pokračovalo až do roku 1946; k vyhotovení archivní pomůcky však nedošlo.³⁸

Na konci 60. let 20. století došlo k uložení spisů do kartonů podle signatur s ponecháním původního řazení, vypracovaného archivářem Nádherným, kdy sedmá signatura zůstala zachována jako samostatný celek. Na tomto novém zpracování se podílela především PhDr. Ludmila Kubátová³⁹ a promovaná historička Alena Sakařová⁴⁰ jako správkyně montanních fondů v tehdejší Státní ústřední archiv, které měly hlavní podíl na sestavení prozatímního prohloubeného inventáře k fondu Staré montanum. Tento inventář však podrobně rozebíral pouze jednotlivé spisy ze staršího období, zhruba do konce 17. stol., a spisy z 18. století, většinou číslované, byly ponechány u každé signatury v nerozepsané podobě pod jedním celkovým záhlavním regestem, pouze s rozpisem uložení spisů z jednotlivých let v příslušných kartonech.

Protože se však vzhledem k historické hodnotě i informačnímu bohatství archiválií, dochovaných ve fondu Staré montanum, již v této době předpokládalo, že v budoucnu dojde k vytvoření mnohem podrobnější pomůcky, začala dr. Kubátová postupně rozepisovat na jednotliviny formou lístkového katalogu číslované písemnosti z 18. století; podařilo se jí takto zpracovat spisy z let 1700–1754, uložené v kartonech č. 7–15 pod signaturou 1 / 2.

Po dr. Kubátové se dočasnou správkyní těchto fondů stala PhDr. Eva Drašarová, CSc.,⁴¹ která do fondu Staré montanum zařadila celou řadu dodatečně nalezených reponend.

³⁶ Viz *Státní ústřední archiv ...*, I/2, s. 208–210; *Průvodce ...*, s. 66–68.

³⁷ Podrobněji o jeho životě a díle viz *Biografický slovník ...*, s. 255–256.

³⁸ Viz *Státní ústřední archiv ...*, I/2, s. 209–210.

³⁹ Podrobněji o ní viz *Biografický slovník ...*, s. 359.

⁴⁰ Podrobněji o ní viz *tamtéž*, s. 555.

⁴¹ Podrobněji o ní viz *tamtéž*, s. 149.

V roce 1994 byla správou montanních fondů ve Státním ústředním, dnes Národním archivu, pověřena Mgr. Stanislava Jílková, která po určení a zařazení zbývajících reponend do všech signatur tohoto fondu provedla v letech 2003–2007 rozepsání číslovaných spisů z let 1755–1783 ze signatury 1 / 2, uložených v kartonech č. 16–51, na jednotliviny a rovněž i celkovou revizi a v případě potřeby i doplnění archiválií, určených ke zveřejnění v tomto dílčím inventáři k fondu Staré montanum. Zároveň také tento inventář opatřila úvodem a rejstříky.

V rámci novodobého zpracování fondu nedošlo ke skartaci archiválií, protože ta byla pravděpodobně provedena již během třídících prací v 18. a pořádacích prací v 19. století.

Dílčí prohloubený inventář zpřístupňuje veškeré dochované úřední knihy a registraturní pomůcky fondu Staré montanum jakož i všechny spisy ze signatury 1/1 a 1 / 2, což je celkem 12,5 běžných metrů archiválií. Jmenovitě se jedná o 88 úředních knih z let 1569–1781, 2 účetní knihy z let 1780–1781, 54 registraturních pomůcek z let 1748–1783 (1825), z nichž je 14 podacích protokolů z let 1771–1783, 2 indexy z let 1755–1778 a 37 elenchů z let 1748–1783 a 1 původní seznam signatur montanních spisů od archiváře českého gubernia Kajetána Nádherného z roku 1825 a 51 kartonů spisů z let 1527–1783 z celkového množství 1396 kartonů.

Tyto archiválie však nejsou dochovány v úplnosti a jejich fyzický stav lze označit za poškozený, protože papír jako jediná psací látka všech těchto písemností byl díky jejich špatnému uložení vystaven během staletí různým klimatickým vlivům a tudíž se stal křehkým a lámavým. Navíc je většinou poškozen i prachem a v některých případech též plísněmi a inkoust rží, která způsobila propad písma.

Po jazykové stránce jsou ve fondu Staré montanum jako celku zastoupeny nejvíce písemnosti v jazyce německém, méně českém a výjimečně též latinském (v případě korespondence s úředníky z oblasti církevní správy) a francouzským.

Nejcennější dochovanou úřední knihou v tomto fondu je bezesporu rukopis nejvyššího hormistra pro Čechy a mincmistra pražské mincovny

Lazara Erckera⁴² s názvem „*Beschreibung der sechs metallischen Erzt und Bergwerksarten wie dieselbigen vnd eine yede insonderheit auf Silber, Kupfer, Bley, Zin, Quegsilber vnd Eisen sollen probirt werden*“ (Popis šesti rud a hornin a jak se mají zkoušet na stříbro, měď, olovo, cín, rtuť a železo) z roku 1569. Vnitřně se rukopis člení na šest hlavních kapitol, věnovaných zpracování stříbra, mědi, olova a vizmutu, cínu, rtuti a železa; nejrozsáhlejší část rukopisu se týká stříbrné rudy. Dokončený rukopis věnoval Ercker císaři Maxmiliánu II. Než se rukopis dostal do fondu Staré montanum, byly jeho osudy značně spletité. Ercker jej po vyhotovení odeslal prostřednictvím české kanceláře dvoru a po nějaké době se dostal zpět do Čech, kde se stal součástí registratury Vrchního horního úřadu v Příbrami a po jeho zrušení registratury Báňského ředitelství v Příbrami. V době mezi 1. a 2. světovou válkou převzal Erckerův rukopis Zemský archiv v Praze a po vzniku Státního ústředního archivu v Praze byl v 60. letech 20. století zařazen mezi úřední knihy fondu Staré montanum.⁴³

⁴² Život a dílo Lazara Erckera podrobně mapuje Ludmila Kubátová ve své publikaci „*Neznámý rukopis Lazara Erckera 1569*“ z roku 1996 (dále jen Kubátová, L.: *Neznámý rukopis*), v níž je kromě českého překladu Erckerova díla s podrobnostmi o vzniku rukopisu rozebráno i jeho působení v horní a mincovní správě v Německu a v Čechách a stručný nástin českého hornictví v 16. století. V samém závěru je kromě citace použitých pramenů a literatury uveden i slovníček odborných výrazů z oblasti hornictví a mincovnictví. Táž autorka věnovala Lazaru Erckerovi i studii s názvem „*Lazarus Ercker (1528/30–1594): Probierer, Berg- und Münzmeister in Sachsen, Braunschweig und Böhmen*“, vydanou v Lipsku v roce 1994. U příležitosti 400. výročí úmrtí tohoto mincmistra a hormistra se konala v Annabergu ve dnech 7.–9. října 1994 vědecká konference o jeho životě a díle pod názvem „*Lazarus Ercker – sein Leben und seine Zeit*“ a příspěvky, které zde zazněly, byly shrnuty do sborníku s názvem „*Lazarus Ercker: Sein Leben und seine Zeit (Zur Geschichte des Montan- und Münzwesen im mittleren Europa)*“.

⁴³ Národní archiv (dále NA), Staré montanum (dále MM), č. knihy 87a. Rukopis o formátu 200 x 276 mm obsahuje 127 papírových folií (119 text a obrázky, 8 prázdných) a je svázan v renesančních kožených deskách s tlačenými rostlinnými a květinovými motivy, na přední desce navíc ozdoben vytačenými hlavami králů a apoštolů. Text sepsal Ercker vlastnoručně německou novogotickou kurzívou a slova, na něž kladl zvláštní důraz, humanistickou kurzívou. Rok „1577“, který je uveden na deskách, označuje pravděpodobně rok svázání rukopisu, neboť dokončen byl v roce 1569. Celkem 21 perokreseb, jimiž je kniha vyzdobena, představuje nákresey prubířského nářadí, prubířských vah a pražicích a tavicích pecí s popisem; podrobněji o rukopisu viz Kubátová, Ludmila: *Neznámý rukopis*, s. 99–105.

Další velmi cennou úřední knihou je třísvazková „*Sbírka zákonů*“, sestavená radou dvorské komory, profesorem horních věd na Collegium metallurgicum v Praze a registrátorem úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra v Praze Janem Tadeášem Peithnerem z Lichtenfelsu,⁴⁴ jako kopiář zákonů v horních a mincovních záležitostech od 13. století do roku 1767, který měl sloužit jako podklad pro připravovaný nový horní zákon. Význam Sbírky spočívá zejména v tom, že některé z těchto zákonů se v originále do dnešní doby vůbec nedochovaly.⁴⁵

O způsobu úřadování úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra a záležitostech, vyřizovaných během jeho jednání, vypovídá poměrně uceleně dochovaná řada *zasedacích protokolů v záležitostech montanních a montanně-kamerálních* z let 1748–1778 (chybí léta 1754–1756, 1764–1769, 1771, 1775–1776)⁴⁶ a souvislá řada *zasedacích protokolů* téhož úřadu v mincovních záležitostech z let 1757–1778⁴⁷ jakož i kompletně dochovaná řada *protokolů ve věcech civilně-ekonomických* z let 1757–1778.⁴⁸

⁴⁴ K nejvýznamnějším dílům montanisty Jana Tadeáše Peithnera z Lichtenfelsu patří jeho rukopis z roku 1780 s názvem „*Versuch über die natürliche und politische Geschichte der böhmischen und mährischen Bergwerke*“. Sbírku jeho přednášek z oblasti hornictví a hutnictví vydalo pod názvem „*Grundriß sammentlicher metallurgischer Wissenschaften*“ Národní technické muzeum v Praze v roce 1975. O jeho životě a díle podrobněji viz Štefan, Jan T.: Tadeáš Peithner (1727–1792) a numizmatika. In: *Folia numismatica*, 10–11, Brno 1995, s. 107–121; týž: Jan Tadeáš Peithner (1727–1792) a jeho odborné literární dílo. In: *Problematica historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*, Brno 1997, s. 74–81; Lomič, Václav: J. T. Peithner, 1966.

⁴⁵ NA, MM, *Sbírka horních zákonů*, sestavená profesorem horních věd na Collegium Metallurgicum v Praze Janem Tadeášem Peithnerem z Lichtenfelsu, č. knihy 70 (opisy zákonů 13. stol.–1591); č. knihy 71 (opisy zákonů 1548–1766); č. knihy 72 (opisy zákonů 1459–1767).

⁴⁶ Tamtéž, č. knihy 12–30; ročníky 1749–1750 a 1751–1753 byly vedeny vždy jako jedna kniha.

⁴⁷ Tamtéž, č. knihy 31–49; ročníky 1757–1758 a 1776–1778 byly vedeny vždy jako jedna kniha.

⁴⁸ Tamtéž, č. knihy 50–68; ročníky 1757–1758 a 1776–1778 byly vedeny vždy jako jedna kniha.

Solidní přehled o nařízeních panovníka a dvorské komory v horních a mincovních záležitostech, určených úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra v Praze, podávají bohužel jen torzovitě dochované originály či opisy *instrukcí Marie Terezie* z let 1748–1754 a 1766⁴⁹ a kompletněji dochovaná *nařízení dvorské komory*, adresovaná téměř úřadu, z let 1755–1781.⁵⁰

Neocenitelné informace o stavu a provozu dolů v Čechách nabízejí *vizitační zprávy* z různých časových období, z nichž nejstarší ve formě opisů korespondence mezi úřadem nejvyššího hormistra a vrchním horním hejtmánem s místodržícím v Čechách, arcivévodou Ferdinandem a podřízenými horními úřady, mapuje léta 1558–1563.⁵¹ Ostatní dochované *zprávy o stavu a provozu dolů* v Čechách pocházejí z let 1665, 1712, 1722, 1733, 1745, 1746, 1755, 1766, 1771–1772 a nedatovaná z konce 18. století.⁵²

Specifika mezi úředními knihami z fondu Staré montanum tvoří „*Návrh na úpravu jáchymovského horního řádu*“ z roku 1548 z 18. století⁵³ a tzv. „*Libellus miscellaneorum*“, kterou tvoří dodatečně svázané originály horních privilegií, patentů, zpráv o dolování, tištěných i psaných horních řádů a jiných písemností, týkajících se hornictví a mincovnictví.⁵⁴

Mezi registraturními pomůckami je jistě nejcennější „*Seznam signatur montanních a mincovních spisů*“, pořízený správcem archivu českého gubernia Kajetánem Nádherným v roce 1825, podle něhož byly řazeny archiválie i během nového zpracování fondu v 60. a 70. letech 20. století.⁵⁵

Podací protokoly se, bohužel, dochovaly jen z let 1771–1783;⁵⁶ *index reskriptů dvorské komory* z let 1755–1775, doručených úřadu nejvyššího

⁴⁹ *Tamtéž*, č. knihy 1–2.

⁵⁰ *Tamtéž*, č. knihy 3–11.

⁵¹ *Tamtéž*, č. knihy 74.

⁵² *Tamtéž*, č. knihy 75–87. Řada vizitačních zpráv a zpráv o stavu a provozu dolů se nalézá též ve spisovém materiálu fondu Staré montanum v signaturách 5 a 6.

⁵³ *Tamtéž*, č. knihy 73.

⁵⁴ *Tamtéž*, č. knihy 69.

⁵⁵ *Tamtéž*, č. knihy 141. Rukopis o formátu 270 x 405 mm obsahuje 30 papírových folií a je svázan v papírových deskách s koženým hřbetem; na titulní straně je nalepen poškozený kartušový papírový štítek bez původního textu. Každé folium je rozděleno na pět rubrik, do nichž se zapisoval typ a obsah písemnosti, označení fasciklu, číslo fasciklu, ročník a případné poznámky.

⁵⁶ NA, MM, č. knihy 88–101.

mincmistra a hormistra,⁵⁷ se, stejně jako index *dekretů* dvorské komory z let 1755–1778, adresovaných témuž úřadu,⁵⁸ zachovaly pouze v jednom exempláři.

Dochované *elenchy*, které jsou řazeny s přihlédnutím k vydavateli a typu písemnosti, se dochovaly v poměrně kompletních řadách od 50. let 18. století do roku 1783.⁵⁹

Spisy, zpřístupňující v tomto dílčím inventáři signatury 1/1 a 1 / 2, poskytují badatelům nepřeborné množství nejen důležitého, ale v některých případech i naprosto ojediněle dochovaného archivního materiálu pro dějiny hornictví, hutnictví a mincovnictví od samého počátku 16. století do konce 18. století nejen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, ale okrajově i v zemích se zeměmi habsburského soustátí bezprostředně sousedícími, např. v Německu nebo Polsku.

Signatura 1/1 obsahuje chronologicky řazené písemnosti z let 1527–1699, vyhotovené dvorskou komorou a adresované buď české komoře nebo nejvyššímu mincmistru a hormistru království Českého, jejichž prostřednictvím byly tyto úřady a osoby informováni o panovnických rozhodnutích v horních a mincovních záležitostech.⁶⁰ Spisy v signatuře 1/2 jsou na rozdíl od předchozí signatury číslované a pocházejí z let 1700–1783. Jedná se o písemnosti, zasílané dvorským úřadům ve Vídni českou komorou a nejvyšším mincmistrem a hormistrem království Českého.⁶¹

Co se týče obsahové stránky, lze říci, že se spisy z obou signatur v mnohém shodují.

Spisy, týkající se horních měst obecně, poskytují nejčastěji informace o jejich vizitacích a osvobození od povinnosti ubytovávat vojsko.

⁵⁷ *Tamtéž*, č. knihy 102.

⁵⁸ *Tamtéž*, č. knihy 103.

⁵⁹ *Tamtéž*, č. knihy 104–140. Jednotlivé řady *elenchů* tvoří *elenchy reskriptů dvorské komory pro úřad nejvyššího mincmistra a hormistra; elenchy intimátů c.k. reprezentace a komory, resp. českého gubernia, adresované témuž úřadu; elenchy zpráv úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra pro dvorskou komoru; elenchy spisů, vyřizovaných úřadem nejvyššího mincmistra a hormistra v kamerálních, montanních, mincovních a lesních záležitostech a elenchy spisů, vyřizovaných týmž úřadem v civilních a ekonomických záležitostech.*

⁶⁰ *Spisy ze signatury 1/1 jsou uloženy k kartonech č. 1–6.*

⁶¹ *Spisy ze signatury 1 / 2 jsou uloženy v kartonech č. 7–51.*

Pokud jde o horní a mincovní úřady, je možné na základě dochovaných písemností v mnoha případech rekonstruovat jejich personální obsazení v různých časových obdobích, zjišťovat výše platů, příspěvků a důchodů, suspenze, povýšení či penzionování jednotlivých úředníků, sledovat spory o dědictví a v neposlední řadě i frekvenci vizitací těchto úřadů.

Asi nejhojněji jsou v obou zmíněných signaturách zastoupeny písemnosti, týkající se problematiky dolů, z nichž nejvýznamnější jsou *horní konsultační protokoly*, vyhotovované od čtyřicátých let 18. století pravidelně každého čtvrt roku,⁶² a *vizitační protokoly*, které podávají názornou představu o stavu a hospodaření dolů v jednotlivých lokalitách v určité době a jejich vzájemným porovnáváním lze sledovat povznesení či úpadek jednoho každého z nich. Doplnující a rozšiřující informace o dolech pak podávají doklady o udělených horních svobodách, týkající se Čech, Moravy, Slezska a Lužice, o jejich osvobozování od placení desátku, o zavádění strojů do dolů, dodávkách dříví, vyplácení havířů apod. V této souvislosti je zapotřebí zmínit se i o unikátním dochovaném *popisu českobudějovických dolů* od nejvyššího mincmistra Oldřicha Adama Popela z Lobkovic z r. 1644, uloženém v signatuře 1/1.⁶³ V téže signatuře můžeme nalézt i opis „*narovnění o hory*“ z roku 1534 s novými dodatky z r. 1573⁶⁴ a *jednání o narovnění o hory* z r. 1534.⁶⁵ Od roku 1780 platila v Čechách také všeobecná povinnost pro horní úředníky – odborníky z oblasti mineralogie zasílat vzorky minerálů do Kabinetů přírodnin, zřízených v jednotlivých zemích habsburského soustátí.⁶⁶

Z oblasti hutnictví, které má nejbližší spojitost s předchozím odvětvím, se zachovalo poměrně málo spisů a nejvíce jsou zde zastoupeny písemnosti, týkající se personálního obsazení hutí a tavení kovů.

⁶² Při vyhotovování nejen těchto protokolů, ale i jiných výkazů zejména účetního charakteru, odevzdávaných čtvrtletně, platil tzv. „účetní rok“, který začínal listopadem. Všechny státní úřady a instituce podávaly k 1. listopadu vyúčtování přidělených státních peněz a uzávěrky všech účtů, kromě příručních pokladen, české státní účtárně, která je překontrolovala a když je shledala v pořádku, vrátila je jako „Erledigung“, schválené, zpět. V případě nesprávností nebo nejasností žádala dodatky, vysvětlení apod.

⁶³ NA, MM, sign. 1/1, kart. 6.

⁶⁴ Tamtéž, kart. 1.

⁶⁵ Tamtéž, kart. 5.

⁶⁶ NA, MM, sign. 1 / 2, kart. 43, č. spisu 51.

Spisy z oblasti mincovnictví se soustřeďují především na pražskou mincovnu, i když ze 16. století je zde možno nalézt i písemnosti, týkající se mincovny v Jáchymově. Dochované prameny z této oblasti jsou natolik bohaté, že lze na jejich základě zjistit podrobnosti o domácích i zahraničních dodavatelích drahých kovů, zavádění nových strojů, ražbě mincí (nařízení razit mince s obrazem panovníka nejen v Kutné Hoře, ale i v Praze a Jáchymově z r. 1565),⁶⁷ výši kursu domácích mince vůči mincům z okolních států, zužitkování pagamentu, oběhu falešné mince nebo personálním obsazování mincovny (včetně výše mezd, odměn, přídavků, penzionování či suspenzí jejích zaměstnanců). Významnou písemností je i *mandát císaře Rudolfa II. z roku 1583*, jímž se zakazuje vývoz zlata a stříbra včetně zlomkového a pagamentového, z Čech.⁶⁸ Mezi kuriozity pak lze zařadit *povolení téhož panovníka z r. 1579 věnovat šesti pomocníkům mince v Praze 16 rýnských zlatých na slavnostní oblek*⁶⁹ nebo *zákaz konání plesu v kutnohorské mincovně* v posledních dnech masopustu s platností od r. 1752.⁷⁰

Okrajově zastoupenou oblastí jsou v těchto signaturách spisy, pojednávající o těžbě drahých kamenů, mezi nimiž vyniká zejména *povolení měšťanu Starého Města pražského Bartoloměji Perfartovi hledat granáty* v okolí hradu Pecka z r. 1605,⁷¹ *zákaz vyvážet z Čech bez povolení drahé kameny zde nalezené a stanovení povinnosti odvádět je české komoře* z r. 1586⁷² a *stanovení povinnosti hledat pro císaře Rudolfa II. drahé kameny, zvláště jaspisy, acháty, chalcedony a topasy* z r. 1588.⁷³

Z badatelského hlediska jsou zajisté významné i spisy, vypovídající o lesích, rezervovaných jako zdroj dřeva pro potřeby dolů (trutnovské, jáchymovské, hornoslavkovské a božídarské). Lze se v nich mimo jiné

⁶⁷ NA, MM, sign. 1/1, kart. 3.

⁶⁸ Tamtéž, č. kart. 6. Stejně nařízení se opakovalo např. v r. 1744, kdy bylo zemským úředníkům království Českého oznámeno obnovení platnosti patentu císaře Karla VI. z 11. března 1725, jímž se zakazuje vývoz hrubé mince a zlatého a stříbrného pagamentu ze země; viz NA, MM, sign. 1 / 2, kart. 13, nečíslované.

⁶⁹ NA, MM, sign. 1/1, kart. 6.

⁷⁰ NA, MM, sign. 1/2, kart. 14.

⁷¹ NA, MM, sign. 1/1, kart. 6.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Tamtéž.

dočíst o rozhraničování jednotlivých lesních revírů, organizaci lesní správy, platech a ubytování lesmistrů, úskalích plavení dřeva po Labi, jednání o lesním řádu a instrukcích pro lesníky apod.

Samostatnou oblast tvoří spisy, týkající se odborného vyššího horního školství. Nejdůležitější z nich pojednávají o založení *Metalurgické vysoké školy v Praze* (Collegium Metallurgicum). Jedná se především o vyjádření dvorské komory k návrhu registrátora úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra v Praze a profesora horních věd Jana Tadeáše Peithnera z Lichtenfelsu z r. 1762 zavést v Praze studium horních věd a horního práva,⁷⁴ oznámení dvorské komory o vlastním otevření tohoto *Collegium Metallurgicum* od 1. listopadu 1763⁷⁵ a o sepsání metalurgické příručky pro její studenty právě Peithnerem z r. 1770.⁷⁶

Vznik samotného fondu Staré montanum osvětlují bohužel jen torzovitě dochované spisy, věnované průběhu sporu mezi královskou reprezentací a komorou a úřadem nejvyššího mincmistra a hormistra o předávání montanních spisů.⁷⁷ Z r. 1754 se zde dochovalo *nařízení dvorské komory o povinnosti horního rady a tehdejšího administrátora úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra v Praze Jana Nepomuka barona Mitrovského odevzdat královské reprezentaci a komoře agendu „in publicis, politicis, judicialis et oeconomicis“ horních měst,*⁷⁸ a z r. 1756 spisy, týkající se vydání horních knih, úředních instrukcí a map z registratury královské reprezentace a komory zpět úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra.⁷⁹ V této souvislosti je zapotřebí zmínit ještě spisy z r. 1773 ohledně žádosti úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra o okamžité navrácení rukopisů,

⁷⁴ NA, MM, sign. 1/2, kart. 22, č. spisu 53.

⁷⁵ Tamtéž, kart. 23, č. spisu 18.

⁷⁶ V signatuře 1/2, kart. 28, č. spisu 65, se dochovalo nařízení dvorské komory z roku 1770 nechat vytisknout 100 exemplářů této metalurgické příručky, z nichž 50 mělo být rozděleno mezi horní úředníky a 50 zasláno dvorské komoře.

⁷⁷ Podrobněji o tomto sporu viz s. 317-318 tohoto článku.

⁷⁸ NA, MM, sign. 1/2, kart. 15, č. spisu 107.

⁷⁹ Tamtéž, kart. 17, č. spisu 60.

vypůjčených z registratury tohoto úřadu horním radou Peithnerem kvůli sestavování nového horního řádu pro Čechy.⁸⁰

Všem zmíněným okruhům dochovaných písemností se pak vymykají např. spisy z r. 1539 o *získání peněz na výstavbu letohrádku a vybudování královské zahrady v Praze*, které musí být vyplaceny vlašským kameníkům, jejichž existenci lze uvést jako zajímavost na závěr tohoto článku.⁸¹

Zusammenfassung

Das alte Montanum Prag 1527–1783 (1825)

Der Bestand „Das alte Montanum Prag 1500–1783 (1825)“, der im Nationalarchiv in Prag aufbewahrt ist, entstand aus den Registraturen der Bestände „Das Amt des höchsten Münz- und Bergmeisters“, Die böhmische Kanzlei“, „Die böhmische Statthalterei“ und „Die böhmische Kammer“.

Als Antwort aufs Gesuch des höchsten Münz- und Bergmeisters des Königreichs Böhmens um die Aussortierung der Montanschriften aus der Registraturen der böhmischen Kanzlei, böhmischen Kammer und alten böhmischen Statthalterei erlaß Kaiserin Maria Theresia am 12. Mai 1754 das Patent über der Pflicht, die im Archiv auf dem Prager Burg aufbewahrten Registraturen der zentralen Landesbehörden aufzuarbeiten. Archivar Jan Josef Klauser entwarf einen Vorschlag auf die Einteilung der sortierenden Schriften in zehn Hauptabteilungen – Rubriken: camerale, contributionale, commerciale, diaetale, judiciaire, militare, montana, publicum, Lehens- und Grenzsachen.

Die Aussortierung der Montanschriften aus der Registratur der böhmischen Kammer verlief unter der Führung von einem ehemaligen Archivar der Statthalterei Jan Josef Bugner. Ein neu entstandenes Ganze wurde beim Amt des höchsten Münz- und Bergmeisters bis Jahre 1783 geleitet; dann wurde seine Registratur dem Gubernialarchiv übergeben, wo ein neues Ganze „Das alte Montanum Prag“ geschaffen wurde.

Am Anfang des 19. Jhrs. vereinigte Gubernialarchivar Alois Jelen die Berg- und Münzschriften aller Ämter von den Jahren 1500–1784 in ein Ganzes, das er in sieben Gruppen einteilte: 1. Reskripte in den Montansachen; 2. Berichte der böhmischen Kammer und des höchsten Münzmeisters des Königreichs Böhmens für die Hofkammer in Wien; 3. Intimate

⁸⁰ Tamtáž, kart. 32, č. spisu 46.

⁸¹ NA, MM, I/1, kart. 1.

des höchsten Münzmeisters für das böhmische Gubernium; 4. in acht Untergruppen eingeteilte Schriftstücke des Amtes des höchsten Münz- und Bergmeisters; 5. Schriftstücke zu den Betriebssachen der einzelnen und nach dem Alphabet geordneten Bergorte; 6. Kammer- und Zivilschriftstücke der einzelnen Bergorte sowie auch Visitationsberichte; 7. Schriftstücke, die in keine vorherige Gruppe eingeordnet sind.

Zu diesem Bestand schuf Leiter des Gubernialarchivs Kajetán Nádherný im Jahre 1825 ein Verzeichnis der Hauptsignaturen.

Nach dem Nádherný Abgang vom Gubernialarchiv in der Hälfte des 19. Jhrs. hörten alle Arbeiten am Bestand „Das alte Montanum Prag“ auf. Neuzeitliche Bearbeitung dieses Bestands wurde erst im Jahre 1935 aufgenommen und mit den Unterbrechungen bis zum Jahre 2008 dauerte.

Das vertiefte Inventar des Bestands macht zugänglich den Forschern alle Amts- und Rechnungsbücher, Registraturhilfsmittel und alle Schriften aus den Signaturen 1/1 und 1 / 2.

Zu den wertvollen Amtsbüchern im Bestand „Das alte Montanum Prag“ gehören die dem Kaiser Maximilian II. gewidmete Handschrift des höchsten Bergmeisters für Böhmen und Münzmeisters des Prager Münzamts Lazar Erckers unter dem Titel „Beschreibung der sechs metallischen Erzt und Bergwerksarten wie dieselbigen vnd eine yede insonderheit auf Silber, Kupfer, Bley, Zin, Quegsilber vnd Eisen sollen probirt werden“ vom Jahre 1569, die dreibändige Sammlung der Berggesetze vom 13 Jhr. bis zum Jahre 1767 vom Rat der Hofkammer, Professor in Bergwissenschaften am Collegium Metallurgicum in Prag und Registrator des Amtes des höchsten Münz- und Bergmeisters Jan Tadeáš Peithner von Lichtenfels (die Sammlung sollte als Unterlage zur Ausarbeitung des neuen Berggesetzbuchs dienen), eine Reihe von Sitzungsprotokollen des Amtes des höchsten Münz- und Bergmeisters in Prag vom 18. Jhr sowie auch die Visitationsberichte der Bergwerke von den Jahren 1558–1772.

Von den Registraturhilfsmitteln dieses Bestandes kann man vor allem das oben erwähnte Verzeichnis der Signaturen der Montan- und Münzschriften von Kajetán Nádherný vom Jahre 1825 nennen..

Die Montanschriften in der Signatur 1/1 stammen von den Jahren 1527–1699 und sind der böhmischen Kammer oder dem höchsten Münz- und Bergmeister des Königreichs Böhmen adressiert. Die Schriften in der Signatur 1 / 2 sind von den Jahren 1700–1783 und die böhmische Kammer und der höchste Münz- und Bergmeister sendeten sie den Hofämtern nach Wien.

In beiden Signaturen befinden sich besonders Bergkonsultationsprotokolle, die von den 40. Jahren des 18. Jhrs. jedes Quartal ausgefertigt wurden, und Visitationsprotokolle der Bergwerke. Die Beschreibung der Budweiser Bergwerke vom höchsten Münzmeister Oldřich Adam Popel von Lobkowitz vom Jahre 1644, Verbot des Ausführens Golds und Silbers aus Böhmen vom Jahre 1583 und der Edelsteine vom Jahre 1586 oder die Schriften zur Gründung der metallurgischen Hochschule in Prag (Collegium Metallurgicum) im Jahre 1763 kann man auch für wichtige Quellen zur Geschichte des Bergwesens in Böhmen halten.

Die Schriften zur Geschichte des Hüttenwesens sind in diesen Signaturen wenig vertreten, nur einige Schriftstücke über der Personalbesetzung der Hütten und dem Schmelzen der Metalle kann man hier finden.

Die Schriften aus dem Gebiete des Münzwesens betreffen sich vor allem die in- und ausländischen Lieferungen der Edelmetalle, die Installierungen der neuen Maschinen in den Münzämtern, die Prägung oder den Umlauf der Münzen.

Vom Gesichtspunkt der Forscher sind gewiß auch die Schriften über den Trautenauer, Joachimsthaler, Schlagenwalder und Gottesgaber Wäldern, die als Quelle der Bedürfnisse der Bergwerke reserviert wurden, sehr wichtig.

The “Old Montanum” Prague 1527–1783 (1825)

The National Archives Prague contains an archival record called „The Old Montanum Prague 1527–1783 (1825), which includes documents relating to mining, metallurgy and minting from the registries of the Office of the Supreme Master of the Mint and Mine of the Kingdom of Bohemia, the Chancellory at Court of Bohemia, the Bohemian Vice-Regency and the Bohemian Chamber. This article provides a detailed account of the history of this archival holding as well as an analysis of its papers.

K dějinám fondu Sčítání obyvatelstva v roce 1939

Jaroslav Pažout

Fond Národního archivu Sčítání obyvatelstva v roce 1939 byl původně uspořádán v roce 1963. V souvislosti s přemanipulováním archiválií v něm uložených byl vytvořen nový inventář nahrazující dosavadní pomůcku, která nevyhovovala současným nárokům. Při práci na úvodu k inventáři se podařilo dohledat celou řadu zajímavých informací o osudech tohoto fondu, které v mnohém dokumentují i vývoj československého archivnictví po roce 1945. Proto se jevílo jako účelné je publikovat. Dochované sčítací operáty z oblastí okupovaných v roce 1938 nacistickým Německem, kde se na našem území sčítání odehrálo, mají velký správní i historický význam, zbytečné proto nejsou ani informace o okolnostech provedení sčítání v roce 1939 a o rozsahu zjišťovaných údajů. Tento článek představuje modifikovanou verzi úvodu k novému inventáři, který byl vytvořen v roce 2007.¹

Příprava a průběh sčítání

V důsledku mnichovské dohody bylo Československo nuceno odstoupit nacistickému Německu rozsáhlá pohraniční území, jejichž okupace proběhla od 1. do 10. října 1938. Održená území byla nejprve svěřena do správy říšského komisaře pro sudetoněmecká území. Na základě říšského zákona o členění sudetoněmeckých území z 25. března 1939 se většina okupovaného pohraničí stala součástí Říšské župy Sudety (Reichsgau Sudetenland). Jihočeské a jihomoravské okrajové oblasti byly připojeny k sousedním správním celkům Bavorsko (vládní obvod Dolní Bavorsko-Horní Falc – Regierungsbezirk Niederbayern-Oberpfalz) a k Dolnodunajské a Hornodunajské župě (Říšská župa Horní Podunají a Říšská župa Dolní Podunají - Reichsgau Oberdonau, Reichsgau Niederdonau, v zákoně uváděny jako bývalé rakouské země Dolní Rakousko a Horní Rakousko). K Dolnodunajské župě byly přičleněny též slovenské

¹ *Sčítání obyvatelstva v roce 1939. Inventář sestavený Jaroslavem Pažoutem. Praha, Národní archiv 2007. 238 s.*

obce v blízkosti Bratislavy – Děvín a Petržalka. Hlučínsko se stalo součástí Pruska, konkrétně vládního obvodu Opole (Regierungsbezirk Oppeln) v provincii Slezsko.²

Okupované československé pohraničí bylo samozřejmě zahrnuto do sčítání lidu, které se konalo ke dni 17. května 1939 v celé Německé říši. Právní základ pro toto sčítání představoval zákon ze 4. října 1937 o provedení sčítání lidu, povolání a závodů. Podle tohoto zákona mělo sčítání proběhnout v roce 1938, jeho uskutečnění včetně přípravných prací bylo svěřeno obcím. Zpracování výsledků sčítání měl provést Říšský statistický úřad (Statistisches Reichsamt), který mohl některé úkoly převést na zemské statistické úřady. Podle zákona mohly být během sčítání zjišťovány pouze údaje týkající se osobního a rodinného stavu, náboženství, státní a národní příslušnosti, pokrevního původu, rodné řeči, pozemků a bydliště, povolání a zaměstnání. Zakázáno bylo vznášet dotazy na majetkové poměry a příjmy. Říšský ministr hospodářství měl stanovit přesné datum provedení sčítání a po dohodě s nejvyššími říšskými úřady zúčastněnými na sčítání vydat ustanovení k aplikaci zákona. Kdo by odepřel odpověď na kladené otázky nebo na ně odpověděl nepravdivě, vystavoval se riziku potrestání odnětím svobody až do výše jednoho roku a udělení peněžité pokuty, nebo jednomu z těchto trestů. Trestní stíhání mohlo být zahájeno pouze na návrh prezidenta Říšského statistického úřadu.³

V důsledku anšlusu Rakouska v březnu 1938 došlo k odložení sčítání. Zákonem ze 6. července 1938 bylo datum jeho konání stanoveno na 17. květen 1939. Provedení sčítání bylo rozšířeno i na rakouské území, věcný obsah zjišťovaných údajů zákon neměnil. Říšský ministr hospodářství mohl po dohodě s říšským ministrem vnitra nařídít odchylky při provádění sčítání v rakouských zemích, pokud by byly potřebné vzhledem ke zvláštním poměrům zde existujícím. Právní normy platné v rakouských zemích, pokud odporovaly tomuto zákonu, ovšem neměly být při sčítání aplikovány.⁴

² Gesetz über die Gliederung der sudetendeutschen Gebiete. Reichsgesetzblatt 1939, I. díl, s. 745–746. Oblast Těšínska byla přičleněna k Polsku, proto zde sčítání neproběhlo, stejně jako na územích přičleněných k Maďarsku.

³ Gesetz über die Durchführung der Volks-, Berufs- und Betriebszählung. Reichsgesetzblatt 1937, I. díl, s. 1053.

⁴ Gesetz zur Änderung und Ergänzung des Gesetzes über die Durchführung der Volks-, Berufs- und Betriebszählung. Reichsgesetzblatt 1938, I. díl, s. 796.

Na československém území přičleněném v roce 1938 k Říši sčítání speciálně upravovalo nařízení říšského ministra vnitra a říšského ministra hospodářství z 21. února 1939 o provedení sčítání lidu, povolání a závodů v roce 1939 na sudetoněmeckých územích,⁵ které bylo vydáno na základě výnosu vůdce a říšského kancléře o správě sudetoněmeckých území z 1. října 1938.⁶ Toto nařízení pouze stanovilo platnost říšských zákonů ze 4. října 1937 a 6. července 1938 i pro sudetoněmecká území s výjimkou ustanovení týkajících se rakouských zemí.

Před provedení sčítání došlo k přijetí zákona o členění sudetoněmeckých území z 25. března 1939. To bylo zřejmě důvodem, proč bylo v úvodním textu o zákonné úpravě sčítání zmiňováno nařízení z 21. února 1939 pouze na operátech ze Sudetské župy. Sčítací operáty z území přičleněných k jiným správním celkům Říše – dochovaly se konkrétně sčítací archy z obcí přičleněných k Dolnodunajské a Hornodunajské župě - se odvolávaly pouze na říšské zákony ze 4. října 1937 a 6. července 1938.

Sčítání se prováděla pomocí sčítacích operátů, tzv. listů pro domácnost (Haushaltungsliste), které zachycovaly tyto údaje: jméno a příjmení (u žen i rodné příjmení), rodinné poměry, pohlaví, datum narození, rodinný stav, náboženství, státní příslušnost, mateřský jazyk, národnost, hlavní povolání a postavení v hlavním povolání, případnou povinnost hradit zaměstnanecké nebo invalidní pojištění, název zaměstnavatele, místo výkonu povolání a odvětví, ke kterému zaměstnavatel náležel, vedlejší povolání a odvětví, do něhož náleželo, a postavení ve vedlejších povolání. Ve zvláštní rubrice byly podchyceny osoby přítomné přechodně (ty ovšem byly uvedeny též v základní rubrice evidující všechny přítomné osoby), zvláště byli psáni členové domácnosti přechodně nepřítomní. Ženy musely odpovídat na otázky týkající se roku uzavření stávajícího manželství a celkového počtu dětí v něm narozených včetně nemanželských dětí legitimovaných uzavřením sňatku, dětí mrtvě narozených a zemřelých a dětí žijících mimo domácnost. Na přednosta domácnosti se vztahovaly otázky, zda oni nebo jiní členové domácnosti samostatně obhospodařují nějaký pozemek a o jaké rozloze, jaký je jejich vlastnický poměr k tomuto pozemku, kolik z jeho celkové plochy připadá na zahradnickou půdu, případně na réвовou půdu, a zda pěstují ovoce, zeleninu, květiny, okrasné rostliny,

⁵ *Verordnung über die Durchführung der Volks-, Berufs- und Betriebszählung 1939 in den sudetendeutschen Gebieten. Reichsgesetzblatt 1939, I. díl, s. 281.*

⁶ *Erlaß des Führers und Reichskanzlers über die Verwaltung der sudetendeutschen Gebiete. Reichsgesetzblatt 1938, I. díl, s. 1331.*

okrasné keře nebo stromy za účelem prodeje nebo dalšího zpracování pro prodej. Další otázky se týkaly případného vlastnictví hospodářského zvířectva a jeho počtu. Zvláštní část operátů byla vyhrazena osobám uváděným v soupisu domácnosti, které byly majiteli, nájemníky, nebo vedoucími živnostenského závodu, kanceláře, nebo jiné nezemědělské provozovny. Ty měly uvést druh pracovního místa a jeho přesnou adresu.

Sčítací operáty obsahovaly podrobný návod k vyplnění. Nejproblematictější a zároveň nejcitlivějším bodem byl údaj o národnosti sčítané osoby (Volkszugehörigkeit). Podle instrukce obsažené ve sčítacím operátu měl být uváděn národ, ke kterému „se cítí jednotlivec vnitřně připoután a ke kterému se přiznává, tedy německý, nebo český, slovenský, polský, anglický apod. Národní příslušnost se nesmí zaměňovati státní příslušností nebo mateřskou řečí a od nich může se odchýliti. Také se nemá zapsati příslušnost ke kmeni (jako bavorský, moravský, slezský). Hlášení se ke dvěma národům není možné.“ Pro děti do šestnácti let byla při uvádění národnosti směrodatná národnost těch, kteří je byli oprávněni vychovávat. Mateřský jazyk pak byl charakterizován jako řeč, ve které sčítaná osoba myslí a kterou nejraději používá v rodině a v domácím styku, neboť jí mluví nejplynněji. Návod připouští zvláště u osob ze smíšených území dvojazyčnost. Děti, které ještě nemluvily, nebo osoby němé, měly mít uvedenu mateřskou řeč rodičů. Za mateřskou řeč se nepovažovaly dialekty.⁷ Při sčítání v roce 1939 bylo teoreticky respektováno právo svobodné volby národnosti, což byla alespoň formálně liberálnější praxe než při sčítáních v předmnichovském Československu, toto právo ovšem bylo v nesvobodných podmínkách často pouze iluzorní.⁸

K provedení sčítání byly použity tzv. kontrolní listy pro sčítače (Kontrolliste für den Zähler), které zároveň sloužily (a dodnes slouží) k vyhledávání sčít-

⁷ Citováno bylo podle formuláře sčítacího operátu v českém jazyce, který se dochoval v Národním archivu (NA), fond Předsednictvo ministerské rady (dále PMR), sign. 736/11, kart. 3285. České formuláře však v praxi nebyly používány. V této složce je uložena též česky psaná vyhláška o provedení sčítání. Listiny měly být podle ní vyplněny na celém státním území německy. Českým obyvatelům neznalým němčiny měli být nápomocni starosta a sčítači, kteří ovládali češtinu.

⁸ K problematice uvádění národnosti především při sčítáních obyvatelstva v Československu v letech 1921 a 1930 viz Bubeník, Jaroslav – Křesťan, Jiří: *Národnost a sčítání lidu. K historickým souvislostem polemiky mezi Antonínem Boháčem a Emanuelem Rádlem. Historická demografie 19, 1995, s. 119–133; též: Zjišťování národnosti jako problém statistický a politický. Zkušenosti ze sčítání lidu za první republiky. Paginae historie. Sborník Státního ústředního archivu v Praze 3, 1995, s. 119–140.*

tacích operátů. Jedná se o přehledy sčítacích obvodů v obcích, v jejichž záhlaví je uvedeno jméno župy („Gau Sudetenland“, u obcí přiřazených k Hornodunajské a Dolnodunajské župě „Österreich“), okresu, obce a její části (osady), číslo sčítacího obvodu a jméno sčítače. Vlastní formulář kontrolního listu pak obsahuje sloupce pro přesnou adresu s číslem popisným, jméno přednosty domácnosti, vlastnický poměr k bytu, označení zemědělského a lesnického podniku nebo nezemědělského podniku, běžné číslo sčítacího listu pro domácnost, počet příloh u sčítacího listu a počet přítomných osob mužského a ženského pohlaví v době sčítání. Dále jsou zde sloupce pro pomocné součty zemských statistických úřadů a pro poznámky. Bez těchto kontrolních listů by bylo vyhledávání jednotlivých sčítacích operátů zvláště u velkých obcí a měst časově velice náročné. Mezi listy z konkrétní obce je třeba na základě udané adresy najít číslo sčítacího obvodu a běžné číslo sčítacího operátu. To pak umožňuje rychlé vyhledání sčítacího operátu, neboť v rámci jednotlivých obcí byly a jsou sčítací operáty řazeny podle sčítacích obvodů a v nich pak vzestupně podle běžného čísla operátu. Při neznalosti přesné adresy je možno využít údaje o jménech přednostů domácnosti, pokud se překrývají se jmény osob, jejichž sčítací operát je vyhledáván.

Nacistické úřady přikládaly výsledkům sčítání velký význam pro provádění své rasové, národnostní a hospodářské politiky. Snaha využít údaje získané při sčítání k vypracování korektních statistických přehledů při zachování důvěrnosti zjištěných individuálních dat ustupovala do pozadí politickému hledisku. O tom svědčí např. dvě kartotéky vytvořené z iniciativy Říšského ministerstva vnitra a SS Říšským statistickým úřadem z individuálních dat získaných při sčítání obyvatelstva v roce 1939. Jednalo se o kartotéku cizinců (tzv. *Ausländerkartei*) a kartotéku německých říšských příslušníků cizí národnosti (tzv. *Volkstumskartei*). Ty měly sloužit germanizační politice na území Německé říše včetně zabraného československého pohraničí a Rakouska.⁹

Při sčítání v roce 1939 byly vyplňovány vedle sčítacích operátů též doplňkové listy pro údaje o původu a předběžném vzdělání (*Ergänzungskartei für Angaben über Abstammung und Vorbildung*), které měly být po vyplnění odevzdávány sčítačům v zalepených obálkách. Tento dotazník obsahoval kolonky pro údaje o jménu, datu a místu narození sčítaných osob a o jejich případném dokončení studia na vysoké nebo odborné škole.

⁹ K této problematice viz Wietog, Jutta: *Volkszählungen unter dem Nationalsozialismus. Eine Dokumentation zur Bevölkerungsstatistik im Dritten Reich*. Hrsg. Vom Wolfram Fischer. Lieferbach 2001. Obě kartotéky byly podle Jutty Wietogové pravděpodobně zničeny v roce 1945, *tamtéž*, s. 277–278.

Další z otázek se zabývala rasovým původem sčítaných osob. Doslova zněla, zda „*byl nebo jest jeden ze dvou dědů nebo jedna ze dvou babiček podle plemene plnožidem nebo plnožidovkou?*“ Podle instrukce k tomuto bodu byla směrodatná pouze příslušnost rasová („plemenná“), nikoliv konfesionální.¹⁰ Tyto doplňkové listy rozeslal Říšský statistický úřad, u něhož byly uloženy, v květnu 1941 obcím, aby je porovnaly s místními rejstříky přihlašovaných osob a s národnostními kartotékami zavedenými u obcí v roce 1939. Židé byly na kartách z těchto kartoték označeni písmenem „J“. Po skončení tohoto porovnávání byly doplňkové listy odeslány Říšskému rodopisnému úřadu v Berlíně (Reichssippenamt), přičemž se zatím nepodařilo zjistit, jakým způsobem zde s nimi bylo do konce války nakládáno. Po skončení války tyto listy převzala židovská obec ve východním Berlíně a v současnosti se nacházejí ve Spolkovém archivu.¹¹

Souhrnné výsledky sčítání obyvatelstva v Sudetské župě byly pro služební účely publikovány Říšským statistickým úřadem v obsáhlém elaborátu *Die Hauptergebnisse der Volks-, Berufs- und Betriebszählung 1939 im Reichsgau Sudetenland*.¹² První část obsahuje přehled o rozloze a počtu obyvatel župy a jejích vládních obvodů a okresů a především rozbor stáří, pohlaví, rodinného stavu, státní a národní příslušnosti, mateřské řeči a náboženství obyvatel župy a jejich jednotlivých částí a také rozbor podoby domácností. Druhá část je věnována profesnímu členění obyvatelstva, třetí jeho zemědělské a lesnické činnosti a čtvrtá část nezemědělské činnosti.

Zákony ze 4. října 1937 a 6. července 1938 předpokládaly, že zároveň se sčítáním bude provedeno šetření týkající se užívání půdy. Soupisový arch pro polní a lesní hospodářství byli povinni vyplnit všichni, kdo obhospodařovali zemědělskou a lesní plochu o rozloze minimálně půl hektaru. Arch obsahoval kolonky pro jméno závodu a bydliště jeho majitele, pro údaje o majitelích závodu a jeho rodinných příslušnících, o pracovních silách

¹⁰ Viz česky psaný formulář doplňkového listu uložený spolu s obálkou na tento formulář, stejně jako český formulář sčítacího operátu in: NA, PMR, sign. 736/11, kart. 3285.

¹¹ Wietog: c. d., s. 158n.

¹² *Die Hauptergebnisse der Volks-, Berufs- und Betriebszählung 1939 im Reichsgau Sudetenland. Bearbeitet im Statistischen Reichsamte. Berlin 1941/1942. Tato práce je uložena v NA, fond Státní úřad statistický (dále SÚS), kart. 94.*

nepatřících k rodině, o vlastnickém poměru k pozemku a jeho rozsahu a o způsobu jeho využívání.¹³ Místo uložení těchto archů – pokud ovšem ještě existují – není známo.

Dějiny fondu a způsob jeho uspořádání

Sčítací operáty ze Sudetské župy byly uloženy u Úřadu říšského místodržitele v Sudetské župě sídlícího v Liberec, konkrétně v jeho pododdělení IIb – statistika. Na konci války se fyzicky nacházely v pronajaté budově v Liberci-Horním Růžodole. Zde byly také zajištěny a svěřeny do správy Okresní správní komise v Liberci, později přeměněné na Okresní národní výbor (ONV) Liberec-venkov. Vrchní dozor nad nimi vykonával Archiv Ministerstva vnitra. Od počátku byl kladen důraz na péči o tyto materiály, neboť byly považovány za důležitý podklad pro vydávání osvědčení o národnosti českým obyvatelům sčítaným v roce 1939 v Sudetské župě.¹⁴ Toto pracoviště, později přemístěné do jiné budovy patřící výboru, bylo brzy zahrnuto velkým množstvím žádostí o vystavení výpisů údajů o národnosti a mateřské řeči uvedených ve sčítacích operátech, které byly důležité při vyřizování státoobčanské agendy (žádosti o navrácení státního občanství) a s ní souvisejícími konfiskačními řízeními vztahujícími se podle dekretů

¹³ *Česky psaný formulář viz in: NA, PMR, sign. 736/11, kart. 3285. Tento i dříve uváděné česky psané formuláře jsou uloženy ve spisu týkajícím se sčítání připravovaného na území Protektorátu Čechy a Morava. K tomuto sčítání, plánovanému na rok 1940, však nikdy nedošlo. Obsáhlou dokumentaci k přípravě protektorátního sčítání viz in NA, fond Ministerstvo vnitra – nová registratura (dále MV-NR), sign. A 2051, kart. 330. Dochovaly se dva formuláře sčítacích operátů, jeden předpokládal vykonání sčítání k 1. březnu 1940, druhý k 28. květnu 1940. Osnovy vládního nařízení o provedení sčítání počítaly např. se zjišťováním, zda sčítané osoby jsou Židé ve smyslu § 6 nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku z 21. června 1939 nebo jaké jsou jejich případné tělesné vady.*

¹⁴ *Přípis Ministerstva vnitra Okresní správní komisi v Liberci z 24. srpna 1945 týkající se zajištění operátů a vydávání osvědčení o národnosti, in: NA, MV-NR, sign. A 6550, kart. 1486.*

prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. a 12/1945 Sb. na majetek osob německé a maďarské národnosti.¹⁵ Ministerstvo vnitra však odmítlo v obavě před roztržštěním celého sčítacího souboru žádosti některých místních správních orgánů o vydání lokálních sčítacích materiálů k urychlení vyřizování žádostí o výpis.¹⁶

Vystavování výpisů ze sčítacích operátů představovalo pro Okresní národní výbor Liberec-venkov značnou zátěž. Proto požádal 1. října 1946 Ministerstvo vnitra o zastavení této agendy. ONV Liberec-venkov svou žádost dále odůvodňoval tím, že podle jeho názoru nejsou výpisy spolehlivým důkazem pro doložení národnosti sčítaných osob, a také tím, že během více než roku, co byly vystavovány, měly již všechny osoby, které je potřebovaly, dostatečný čas k jejich opatření. ONV Liberec-venkov zároveň žádal, aby materiály ze sčítání obyvatelstva v roce 1939 byly buď převezeny do Archivu Ministerstva vnitra v Praze, nebo do budovy státního archivu v Liberci (myšlena pravděpodobně expozitura Archivu Ministerstva vnitra), neboť budovu, v níž byly uloženy, bylo potřeba uvolnit pro ubytování veřejných zaměstnanců působících v Liberci.¹⁷ Ministerstvo vnitra ve svém výnosu z 5. listopadu 1946 reagujícím na toto podání vyjádřilo souhlas s ukončením pořizování výpisů a požádalo o přemístění sčítacích materiálů do budovy expozitury Archivu Ministerstva vnitra v Liberci.¹⁸ Tato expozitura byla zřízena rozhodnutím ministra vnitra z 1. října 1946 pro soustředění, správu a odborné zpracování archivních fondů bývalého říšského archivu v Liberci a archivního a spisového materiálu soudů a nižších úřadů a orgánů státní správy z přilehlé pohraniční oblasti

¹⁵ Prezidentský dekret č. 12/1945 Sb. z 21. července 1945 se v § 2 přímo odvolával na výsledky předválečných sčítání lidu, tedy na sčítání uskutečněné v roce 1930 na celém československém území a v roce 1939 v okupovaném pohraničí. Stanovuje, že „za osoby národnosti německé nebo maďarské jest považovati osoby, které se při kterémkoli sčítání lidu od roku 1929 přihlásily k německé nebo maďarské národnosti, nebo se staly členy národních skupin nebo útvarů, nebo politických stran, sdružujících osoby německé nebo maďarské národnosti.“ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 1945, s. 17.*

¹⁶ Viz žádost Národního výboru v Opavě ze 4. června 1946 a žádost Okresního národního výboru, expozitury v Lanškrouně z 15. května 1946, NA, MV-NR, sign. A 6550, kart. 1486. Zamítavou odpověď Ministerstva vnitra z 21. srpna 1946 na tato podání viz *tamtéž*.

¹⁷ NA, Archivní registratura - Ústřední archiv Ministerstva vnitra (dále AR-ÚAMV), 1946–1948, sign. II/4, inv. č. 67, kart. 22.

¹⁸ *Tamtéž*.

země České.¹⁹ Jako sídlo expozitury byl využit tzv. Anenský dvůr, třípatrová novorenesanční budova z konce 19. století zakoupená v Liberci pro potřeby říšského archivu v roce 1939 Říšským ministerstvem vnitra a tímto archivem také využívána.²⁰

Přestože bylo vydávání výpisů výnosem prezidia Ministerstva vnitra z 5. listopadu 1946 zastaveno, řada úřadů jejich vystavování nepřestala požadovat.²¹ ONV Liberec-venkov proto požádal 2. ledna 1947 zemské národní výbory v Praze a Brně, aby o tomto výnosu vyrozuměly příslušné okresní národní výbory oběžníkem. Na základě výnosu pak 10. ledna 1947 zastavil vydávání výpisů soukromým žadatelům, pokládal však za svou povinnost do jeho řádného publikování vydávat výpisy úřadům, které o ně požádaly především v souvislosti s prováděním dekretu prezidenta republiky o národní cti č. 138/1945 Sb. Agenda spojená s vyřizováním těchto žádostí i s odmítáním soukromých podání tak byla i nadále rozsáhlá.

K přestěhování sčítacích materiálů do budovy expozitury Archivu Ministerstva vnitra nakonec došlo ve dnech 8. – 11. dubna 1947. Jednalo se o spisový materiál uložený celkem ve 34 skříních, které byly expoziturou též převzaty. Zvládnout agendu spojenou s výpisy ze sčítacích operátů nebylo v silách pracovníků expozitury, proto jim ONV Liberec-venkov zapůjčil na uspořádání přestěhovaných materiálů a dokončení agendy jednoho svého úředníka a dva německé manipulanty ze sběrného střediska v Liberci, kteří se agendou při okresním národním výboru již zabývali. Přednosta expozitury JUDr. Václav Lukáš nicméně ve svých přípisech ze 14. a 30. dubna 1947 žádal prezidium Ministerstva vnitra, aby znovu rozhodlo, komu a za jakých podmínek se mají výpisy ze sčítacích operátů vydávat. V případě, že by bylo povoleno jejich vydávání též soukromým žadatelům (pokud se od nich požadovaly jako doklad k žádosti o státní občanství, restituci majetku, pozůstalostní řízení, jmenování do veřejné

¹⁹ *Tamtéž.*

²⁰ *Viz spis týkající se zřízení expozitury a zajištění budovy pro uložení materiálů v její správě, in: tamtéž. Též spis k expozituře Archivu Ministerstva vnitra, NA, MV-NR, sign. P 1412/2, kart. 5488.*

²¹ *Podle zprávy správce budovy expozitury Aloise Kubišty z 3. ledna 1947 o jeho rozhovoru s vedoucím úředníkem referátu sčítání lidu 1939 ONV Liberec-venkov uskutečněným 19. prosince 1946 docházelo denně do ONV Liberec-venkov 20 – 30 soukromých a 40 – 50 úředních podání. K 19. prosinci 1946 zde bylo asi 1500 soukromých a 400 úředních nevyřízených žádostí. NA, AR-ÚAMV, 1946–1948, sign. II/4, inv. č. 67, kart. 23.*

funkce atd.), mělo ministerstvo rozhodnout o výši poplatku za úřední úkon a o způsobu jeho úhrady. Pokud by bylo vydávání výpisů zastaveno, mělo prezidium příslušné rozhodnutí řádně zveřejnit. Lukáš ve svém přípisu zároveň upozorňoval na skutečnost, že zřejmě nebude moci být odepráno zjišťování příslušných údajů z operátů soudům a státním zastupitelstvím.²²

Správa Archivu Ministerstva vnitra oznámila 23. května 1947 liberecké expozituru výklad prezidia Ministerstva vnitra, podle kterého se jeho výnos o ukončení vydávání výpisů vztahoval pouze na agendu ONV Liberec-venkov.²³ Expozitura archivu měla tudíž i nadále pokračovat s vydáváním výpisů způsobem, jakým je provádělo oddělení VI/4 Ministerstva vnitra (od poloviny roku 1947 označováno jako oddělení V/4) ze sčítacích operátů sčítání lidu v Československu z let 1921 a 1930.²⁴ Agenda výpisů ze sčítacích operátů byla stále rozsáhlá, v lednu 1948 přicházelo průměrně padesát žádostí denně. Když byli pracovníci zapůjčení ONV Liberec-venkov z expozitury odvoláni, museli se do vyřizování této agendy postupně zapojit všichni její zaměstnanci (z šesti pracovníků byl přitom jeden po operaci neschopen služby), což jim nedovolovalo plnit úkoly uložené výnosem ministra vnitra z 1. října 1946 o zřízení expozitury. Prezidium Ministerstva vnitra svým oběžníkem ze 4. srpna 1947 informovalo zainteresované úřady o tom, že při ONV Liberec-venkov bylo zastaveno

²² Přípis JUDr. Lukáše ze 14. dubna 1947 i předávací protokol z 11. dubna 1947 viz *tamtéž*.

²³ *Tamtéž*. Zde je též uložen vzor formulářů žádosti o výpis a vlastního výpisu expozitury Archivu Ministerstva vnitra.

²⁴ Agenda vydávání výpisů ze sčítacích operátů uložených v jedné z pražských budov Archivu Ministerstva vnitra v Loretánské ulici č. 6 byla bezprostředně po skončení války v kompetenci tohoto archivu. Na základě podnětu Závodní rady Ministerstva vnitra z 20. září 1945, reagující na řadu stížností na závady při vyřizování těchto žádostí, byla tato agenda svěřena VI. odboru. V jeho rámci bylo vytvořeno oddělení VI/4, jemuž příslušelo vydávání osvědčení o národnosti podle materiálu ze sčítání lidu, obstarávání matričních a jiných osobních dokladů pro úřední potřeby a likvidace Rodopisného úřadu. Tomuto oddělení byly vyhrazeny místnosti v budově Archivu Ministerstva vnitra v Loretánské ulici, kterých se dosud používalo pro úschovu sčítacích materiálů a pro vyřizování výpisové agendy. Viz výnos ministra vnitra z 30. října 1945, který předpokládal i uvolnění pracovníků zabývajících se vydáváním výpisů pro nově vzniklé oddělení. NA, MV-NR, sign. P 1411/2, kart. 5488.

vydávání výpisů z operátů sčítání lidu v roce 1939, které v případě potřeby vystavuje expozitura Archivu Ministerstva vnitra v Liberci. V oběžníku dále upozornilo na skutečnost, že veřejné úřady často žádají o výpisy v zájmu soukromých stran, kterým jsou pak vystavovány zdarma, čímž uniká státní pokladně značný příjem z poplatků za úřední úkon, kolkovné a poštovné. Od této praxe se proto mělo upustit, soukromé strany si měly nadále opatřit potřebný výpis samy na vlastní náklady. Totéž mělo platit pro výpisy z operátů sčítání lidu z roku 1930.²⁵

6. listopadu 1947 zaslal Václav Lukáš dotaz správě Archivu Ministerstva vnitra, zda má expozitura pokračovat v praxi ONV Liberec-venkov, který zapůjčoval jednotlivé sčítací operáty jako důkazní materiál soudům a okresním národním výborům. Správa expozitury v této praxi po jejich převzetí pokračovala, ovšem příslušné úřady je buď nevracely vůbec, nebo s velkým zpožděním a často ve velmi špatném stavu. Lukáš navrhoval, aby při nutnosti posouzení pravosti podpisu bylo dále postupováno tak, jako u žádostí soukromých stran, tedy aby byl příslušný operát zaslán do Prahy do Archivu Ministerstva vnitra, kde provede soudní znalec písma expertízu. Přípisem správce Archivu Ministerstva vnitra dr. Josefa Borovičky z 10. listopadu 1947 byla expozitura archivu upozorněna na skutečnost, že sčítací operáty z roku 1939 se uložením do archivu a odevzdáním jejich správy do oboru působnosti přednosty státního archivu staly archivním fondem a že se tak na ně vztahují všechny předpisy o užívání archiválií. Expozitura tudíž byla povinna v rámci platných předpisů vydávat soudům a okresním národním výborům pro úřední potřebu výpisy ze sčítacích operátů, neměla je však zapůjčovat mimo archivní budovu. Pouze v případě, kdy některá ze stran požádá o ověření pravosti podpisu

²⁵ *Oběžník prezidia Ministerstva vnitra zemským a okresním národním výborům, okresním správním komisím, expozituře moravskoslezského zemského národního výboru v Ostravě, ústředním národním výborům statutárních měst, hlavnímu velitelství Sboru národní bezpečnosti v Praze, zemským velitelstvím v Praze a Brně a expozituře v Ostravě, úřadům národní bezpečnosti v zemi České a Moravskoslezské, Osídlovacímu úřadu a Fondu národní obnovy viz in NA, AR-ÚAMV, 1946–1948, sign. II/4, inv. č. 67, kart. 23. Oběžník představoval též poněkud opoždilou reakci na četné žádosti místních úřadů o zaslání výnosu ministerstva o zastavení vydávání výpisů u ONV Liberec-venkov a o sdělení, který úřad je vydává nyní. Některé tyto přípisy viz in NA, MV-NR, sign. P 1412/2, kart. 5488. Na skutečnost, že státu unikají značné finanční prostředky vydáváním výpisů zdarma soukromým stranám upozornil Václav Lukáš správu Archivu Ministerstva vnitra ve svém dopisu z 11. července 1947, viz tamtéž.*

přísežným soudním znalcem písma, souhlasila správa Archivu Ministerstva vnitra s postupem navrženým Lukášem.²⁶

Ve snaze zbavit se agendy neúnosně zatěžující práci liberecké expozitury navrhl 31. ledna 1948 Václav Lukáš Archivu Ministerstva vnitra odevzdání sčítacích operátů oddělení V/4 Ministerstva vnitra, které bylo pověřeno vydáváním osvědčení o národnosti podle materiálů ze sčítání lidu. Tím by byly v tomto oddělení soustředěny sčítací operáty všech sčítání lidu, které sloužily administrativní potřebě a nestaly se podle Lukášova tvrzení dosud archiváliemi.²⁷

²⁶ Oba dokumenty viz NA, AR-ÚAMV, 1946–1948, sign. II/4, inv. č. 67, kart. 23. V podobném duchu odpovědělo Ministerstvo vnitra 1. dubna 1948 na žádost Místního národního výboru v Novém Jičíně o zapůjčení sčítacích operátů ze 16. března 1948, tamtéž. Expozitura podpořená vedením archivu odmítala i žádosti o vyhotovování fotokopíí operátů pro soudní potřeby. Ve vyjádření k přípisu Okresního soudu v Liberci z 13. února 1948 v této věci pro prezidium Ministerstva vnitra upozornil správce Archivu Ministerstva vnitra Václav Letošník na možnost zaslání operátu do Prahy na provedení písmoznalecké expertize i na skutečnost, že tu je možno provést stejně pouze zkoumáním originálu dokumentu. NA, MV-NR, sign. P 1412/2, kart. 5488.

²⁷ Podle Václava Lukáše by kancelářská a účetní manipulace, která nejvíce zatěžovala expozituru, tolik nezatížila toto oddělení, které je k tomu vybaveno podatelnou, výpravnou a účetním úředníkem. Přednosta dále argumentoval, že sčítání lidu v pohraničí v roce 1939 bylo provedené německými okupanty za zcela jiných okolností než sčítání lidu v Československu v letech 1921 a 1930, takže některé případy si vyžadují zásadního rozhodnutí Ministerstva vnitra, které si může oddělení V/4 snáze opatřit. Často též docházelo k posuzování pravosti podpisů na sčítacích operátech přísežným soudním znalcem písma, který pro Krajský soud v Liberci sídlí v Praze. Sčítací operáty jsou tak zasílány do Archivu Ministerstva vnitra v Praze, kde znalec provádí potřebná šetření. Tato složitá manipulace by tak odpadla. Úřední i soukromé strany potřebují též většinou výpisy ze sčítacích operátů z roku 1939 i z roku 1930. Dalším důvodem uváděným přednostou liberecké expozitury bylo to, že sčítací operáty využívá často Státní bezpečnost, která musí vykonávat potřebná šetření prostřednictvím svých libereckých orgánů. Pokud by nebylo jeho návrhu vyhověno, žádal Lukáš o zastavení vydávání výpisů. Zopakoval přitom argumenty uváděné již ONV Liberec-venkov v žádosti z 1. října 1946. Dále uvedl, že nevěrohodnost značné části záznamů v operátech byla již několikrát prokázána soudním znalcem písma, který prováděl odborná šetření o pravosti podpisů na operátech. Poukázal též na skutečnost, že operáty z jižních a jihozápadních pohraničních území Čech nejsou v rukou československých úřadů, což podle něj snižovalo význam celého sčítacího sou-

K převezení sčítacích operátů z liberecké expozitury Archivu Ministerstva vnitra do Prahy do oddělení V/4 Ministerstva vnitra nakonec skutečně došlo, a to v říjnu 1948. Od 9. do 19. října byly zabaleny do 1334 balíků a dopraveny do přízemí budovy expozitury. 11. října odvezlo nákladní auto Ministerstva vnitra 124 balíků, zbytek pak byl odeslán 20. října na nádraží v Praze-Dejvicích po železnici. Společně s operáty byly do Prahy poslány i spisy liberecké expozitury Archivu Ministerstva vnitra a ONV Liberec-venkov týkající se agendy sčítání lidu, nepoužité tiskoviny a evidenční pomůcky. K uspořádání sčítacích operátů v oddělení V/4 byl vyslán vrchní kancelářský oficiál Emil Jakl, který měl být tomuto oddělení trvale přidělen.²⁸

Méně údajů máme o osudech sčítacích operátů z ostatních pohraničních oblastí. Dochovala se zpráva Václava Lukáše vedení Archivu Ministerstva vnitra z 2. února 1948 týkající se sčítacích archů z okresu Znojmo a Moravský Krumlov. Autor porovnal rozdíly mezi sčítacím operátem, který byl na ukázkou liberecké expozitury zaslán, a mezi operáty ze Sudetské župy. Konstatoval, že v záhlaví je u operátu ze Sudetské župy označení „Gau Sudetenland“ zatímco u zaslaného operátu „Österreich“. Do úvodního textu o zákonné úpravě sčítání je u operátu ze Sudetské župy napsán odkaz na nařízení z 21. 2. 1939 o platnosti říšských zákonů o sčítání také pro sudetoněmecká území. Podle Lukášova názoru by sčítací materiály ze znojemského a moravskokrumlovského okresu provenienčně patřily pravděpodobně do Zemského archivu v Brně, protože se však nejedná o materiál archivní povahy a operáty mají sloužit administrativní potřebě, navrhoval, aby byly odevzdány oddělení V/4 Ministerstva vnitra, kde by koneckonců podle názoru expozitury měly být soustředěny všechny operáty využívané dosud pro administrativní účely.²⁹ Tyto sčítací operáty spo-

boru. Pokud by bylo třeba operáty ponechat v Liberci a zároveň pokračovat ve vydávání výpisů, žádal Lukáš, aby expozitura byla vybavena potřebným personálem a aby všechny úřady, které výpisy požadují buď přímo, nebo od stran, byly náležitě a závazně poučeny o funkci sčítání lidu v roce 1939 a o hodnotě údajů uváděných v operátech, tedy že se jedná pouze o jeden z dokladů pro posuzování národnosti, jehož průkaznost je nutno v každém případě posuzovat individuálně. Dosavadní praxe jednotlivých úřadů totiž byla značně nejednotná. Lukáš na závěr svého dopisu vyslovil domněnku, že pokud bude údajům o národní příslušnosti v operátech jako dokladům pro posuzování národnosti přikládána všemi úřady hodnota, jakou skutečně mají, dá se očekávat, že se agenda spojená s výpisy podstatně sníží. NA, AR-ÚAMV, 1946–1948, sign. II/4, inv. č. 67, kart. 23.

²⁸ Zpráva JUDr. Lukáše Archivu Ministerstva vnitra z 21. října 1948, in: *tamtéž*.

²⁹ *Tamtéž*.

lu s kontrolními listy pro sčítače, obecními sčítacími přehledy a seznamem ulic, tříd a náměstí Znojma v rozsahu 73 balíků byly předány velitelstvím oddílu Státní bezpečnosti ve Znojmě do Prahy do oddělení V/4 Ministerstva vnitra 8. listopadu 1948.³⁰

Pokud jde o sčítací operáty jihočeských obcí, převzalo 13. května 1948 oddělení V/4 Ministerstva vnitra asi 300 balíků, které je měly obsahovat. Podle zápisu Lukáše o rozhovoru s vrchním odborovým radou dr. Jeřábkem z oddělení V/4 Ministerstva vnitra adresovaný Archivu Ministerstva vnitra z 12. 6. 1948 se k datu zápisu pro nával práce nepodařilo identifikovat, o operáty kterých obcí se jedná a operáty kterých obcí ještě chybí.³¹ Sčítací operáty z jihozápadních pohraničních oblastí Čech, které byly přiděleny k Bavorsku, a z Hlučínska, se bohužel buď nedochovaly, nebo se nacházejí na neznámém místě.

Ve Státním ústředním archivu v Praze (SÚA) byl ze sčítacích operátů a pomůcek ke sčítání vytvořen fond Sčítání obyvatelstva z r. 1939 v okupovaném pohraničí ČSR (značka SO 1939). V roce 1955 tento fond obsahoval 1642 fasciklů sčítacích operátů a 183 fasciklů pomůcek.³² V roce 1963 došlo k jeho uspořádání pracovníky SÚA Františkem Adámkem a Karlem Křížkem do 2475 fasciklů (fakticky balíků). Sčítací operáty i pomocné listy pro sčítače byly přemanimulovány podle aktuálně platných názvů obcí. Uspořádány byly abecedně podle názvů správních okresů a v rámci nich podle jednotlivých obcí, přičemž zvlášť jsou řazeny operáty a kontrolní listy ze Sudetské župy a zvlášť z okresů v Dolnodunajské a Hornodunajské župě. Zachováno zůstalo řazení sčítacích operátů a kontrolních listů pro sčítače v rámci jednotlivých obcí podle pořadových čísel sčítacích obvodů a operátů v rámci sčítacích obvodů podle jejich běžných čísel. František Adámk a František Štěpán fond následně zinventarizovali a Julie Kutová ho opatřila místním rejstříkem. Úvodní poznámku k inventáři vypracovala Věra Janíková.³³

Ve vydávání výpisů ze sčítacích operátů se i nadále pokračovalo, přičemž žadatelé o ně byli tentokrát motivováni především snahou získat zápa-

³⁰ *Viz předávací protokol podepsaný zástupci velitelství Státní bezpečnosti ve Znojmě a Archivu Ministerstva vnitra 8. listopadu 1948, in: tamtéž, 1949–1950, sign. 368.8, kart. 9.*

³¹ *Tamtéž, 1946–1948, sign. II/4, inv. č. 67, kart. 23.*

³² *Viz kartu JAF, kde je uváděn stav ke dni 31. 3. 1955.*

³³ *Sčítání obyvatelstva z r. 1939 v okupovaném pohraničí ČSR. Praha, Státní ústřední archiv v Praze 1963, I. díl, s. IV.*

doněmecké státní občanství. Zájem o ně stoupal na konci 60. let s uvolněním politických poměrů v zemi, v průběhu normalizace měl pak počet žádostí klesající tendenci. Např. v první polovině 70. let bylo ze sčítacích archů ze sčítání v letech 1930 a 1939 vyřízeno ročně v průměru okolo 440 žádostí, v 80. letech jejich počet klesl na zhruba 105 ročně.³⁴

Sčítací operáty se staly opět velice vytěžovaným fondem po roce 1989 v důsledku změny politické situace. Ze 408 žádostí v roce 1990 stoupl jejich počet na 1351 v roce následujícím. Snahou žadatelů bylo především v souvislosti s restitucemi zabaveného majetku, ale i v případech žádostí o rehabilitace či odškodnění, prokázat českou národnost svou nebo svých předků. Postupný pokles zájmu o výpisy byl vystředán na přelomu století masovým nárůstem žádostí osob především z Hlučínska a z Opavska, jejichž předkové se často hlásily k německé národnosti a kterým by takový doklad usnadnil získání německého státního občanství nebo uplatnění určitých sociálních nároků (důchody). V roce 1998 bylo evidováno 320 žádostí, v roce 2000 pak již 1274 a v roce 2001 1929 žádostí. V současné době jsme opět svědky útlumu této agendy.³⁵ V letech 1997 – 2005 byl fond uložen na pracovišti Státního ústředního archivu v Praze (později Národního archivu) v Kamýku nad Vltavou.

V roce 1993 došlo v rámci archivní rozluky po rozdělení československé federace k předání sčítacích operátů slovenských obcí Petržalka a Děvín, které byly v r. 1938 odstoupeny Říši a patřily pod správní okres Dolnodunajské župy Bruck an der Leitha. Slovenskému národnímu archivu bylo předáno celkem 9 fasciklů se sčítacími operáty výše uvedených obcí označených čísly 2086 až 2094 a pomocná kniha č. 2451 obsahující seznamy jejich domovních čísel.³⁶ V roce 2007 byl Slovenskému národnímu archivu dodatečně předán další fascikl obsahující dva archy souhrnných obecních přehledů výsledků sčítání pro obec Petržalka a jeden arch pro obec Děvín objevené v rámci reinventarizace.³⁷

³⁴ Nováčková, Helena: *Nahlédací agenda. In: Aby na nic a na nikoho nebylo zapomenuto. K jubileu ústředního archivu českého státu 1954–2004. Praha 2004, s. 124.*

³⁵ *Tamtéž. Někdy bývají vyžadovány též výpisy ze sčítání lidu v letech 1950, 1970 a 1991.*

³⁶ *Viz předávací protokol z 20. 5. 1993 podepsaný zástupci Státního ústředního archivu v Praze a Slovenského národního archivu, č. j. SÚA 2313/01-93.*

³⁷ *Viz zápis o předání fasciklu z 18. 9. 2007, č. j. NA 2951/2007-03.*

Vzhledem k tomu, že uložení sčítacích operátů v objemných balících znesnadňovalo manipulaci v tomto velice vytěžovaném fondu, bylo v roce 2003 přistoupeno k jejich přemanipulování do kartonů. Na této časově i fyzicky náročné práci se podílelo několik pracovníků Národního archivu, dokončena byla v roce 2005.³⁸ Nový inventární seznam vypracovali v téže době Jan Kahuda, Zdeňka Malíková, Jaroslav Pažout a Monika Sedláková. Systém řazení sčítacích operátů i pomocných listů pro sčítače byl zachován, přímo v inventárním seznamu však bylo upozorněno na aktuální názvy obcí. Jako samostatné evidenční pomůcky byly zinventarizovány souhrnné přehledy výsledků sčítání pro obce z osmi okresů Dolnodunajské a Hornodunajské župy, které nebyly v původním inventáři podchyceny. Každému okresu bylo přiřazeno vlastní inventární číslo. U sčítacích operátů představují operáty z jednoho správního okresu vždy jednu inventární jednotku. K fondu byl paralelně s jeho novou adjustací vyhotoven aktuální inventární seznam. Protože inventář z r. 1963 nesplňuje současná kritéria kladená na archivní pomůcky, vypracoval v r. 2007 Jaroslav Pažout inventář nový. Za pomoci Martiny Losové, Zdeňky Malíkové a Marty Matuškové ho opatřil též novým zeměpisným rejstříkem, který přiřazuje k obcím okresy podle Statistického lexikonu obcí České republiky z roku 2005.³⁹ Při reinventarizaci fondu nedošlo ke skartaci. Fond o velikosti 330 bm obsahuje 188 úředních knih a 3175 kartonů spisového materiálu. Celkem se jedná o 248 inventárních jednotek, z čehož 60 inventárních jednotek tvoří spisový materiál, 188 pak úřední knihy.

Archivní charakteristika fondu a rozbor jeho obsahu

Naprostou většinu fondu tvoří sčítací operáty. Ve fondu nejsou uloženy operáty z obcí v jihozápadních Čechách přičleněných k Bavorsku a z Hlučínska, chybí též operáty z některých obcí na jižní Moravě. Místo jejich uložení, pokud ovšem nebyly zničeny, není známo. V důsledku neustálé manipulace s operáty a jejich zapůjčování úřadům chybí též některé jednotlivé operáty z ostatních území. Součástí fondu jsou též tzv. kontrolní

³⁸ Na přemanipulování fondu se podíleli Jan Kahuda, Martina Losová, Zdeňka Kokošková, Zdeňka Malíková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková, Alena Skipalová a Viktor Švarc.

³⁹ *Statistický lexikon obcí České republiky. Podle správního rozdělení k 1. 1. 2005 a výsledků sčítání lidu, domů a bytů k 1. březnu 2001. Praha 2005. Využit byl též Historický lexikon obcí České republiky 1869 – 2005. 2. díly. Praha 2006.*

listy pro sčítače. K těmto listům jsou někdy připojeny mapy, seznamy domovních čísel (často torzovité) či jiné pomocné materiály. Z obcí, k nimž máme k dispozici sčítací operáty, se nezachovaly kontrolní listy pro Březeneč a Holešice (okres Chomutov), Dolní Hedeč a Dolní Lipka (okres Králupy), Obora (okres Kraslice) a Zálesná Lhota (okres Vrchlabí). V důsledku intenzivního využívání fondu jsou archiválie v něm uložené často poškozeny.

Sčítací operáty z roku 1939 představují statistický, demografický a hospodářský pramen významný nejen z regionálního hlediska, ale i celkově pro dějiny okupovaného pohraničí. Porovnání s výsledky sčítání obyvatelstva v roce 1930 a v poválečné době nám pak umožňují sledovat socioekonomickou a národnostní proměnu obyvatelstva na většině území Československa odstoupeném nacistickému Německu v roce 1938 i v jednotlivých regionech. Sčítací operáty byly a stále ještě jsou hojně využívány pro správní účely, a to jako podklad pro zjišťování národnosti a státního občanství konkrétních osob. Formuláře sčítacích operátů i pomocných listů pro sčítače jsou v německém jazyce, vyplněné záznamy většinou také v němčině, spíše výjimečně též v češtině.

Zusammenfassung

Zur Geschichte des Bestandes Volkszählung im Jahre 1939

Die Volks-, Berufs- und Betriebszählung, die am 17. Mai 1939 auf dem Gebiet des deutschen Reiches durchlief, wurde auch im tschechoslowakischen laut Münchner Abkommen an Deutschland abgetretenen Grenzgebiet durchgeführt. Die Zählung wurde mit der Hilfe der Zähloperate, der sog. Haushaltsliste durchgeführt, die Namen und Vornamen, Familienverhältnisse, Geschlecht, Geburtsdatum, Familienstand, Konfession, Staatsangehörigkeit, Muttersprache, Nationalität und Angaben vom Beruf betrafen. Es wurden auch die vorübergehend anwesenden Personen und die vorübergehend abwesenden Mitglieder des Haushalts erfasst. Die Frauen mussten die Fragen beantworten, die ihre Ehe und Kinder betrafen, die Familienvorsteher wieder die Fragen zu wirtschaftlichen Verhältnissen der Familie. Zur Durchführung der Zählung wurden die sog. Kontrollisten für Zähler, also die Übersichten der Zählsprenkel in den Gemeinden benutzt, die gleichzeitig zur Aussuchung der Volkszählungsoperate dienen.

Die Volkszählungsoperate aus dem Sudetengau waren während des Kriegs im Amt des Reichsstatthalters in Liberec (Reichenberg) und nach dem Krieg bei der Bezirksverwaltungskommission in Liberec, verwandelt später in Bezirksnationalausschuss Liberec-venkov (Reichenberg-Land), deponiert. An diese Arbeitsstelle kam eine Menge von Gesuchen um Ausstellung verschiedener Bestätigungen, vor allem über Nationalität und Muttersprache. Das war sehr wichtig bei der Erledigung der staatsbürgerlichen Agenda (Gesuche um Rückgabe der Staatsangehörigkeit) und damit zusammenhängenden Konfiskationsverfahren, die sich laut Dekrete des Präsidenten der Republik No. 5/1945 Bd. und 12/1945 Bd. auf Eigentum der Personen der deutschen und ungarischen Nationalität bezogen. Im April 1947 kam es zu Umziehung des Materials in ein neues Gebäude der neu errichteten Expositur des Archivs des Ministeriums des Innern in Liberec, im Oktober dann nach Prag in die Abteilung V/4 des Ministeriums des Innern, die bevollmächtigt wurde, die Zeugnisse von der Nationalität nach dem Material von der Volkszählung auszugeben. Im Jahre 1948 wurde nach Prag etappenweise das Zählungsmaterial aus den südböhmischen Gemeinden und aus den Bezirken Znojmo (Znaim) und Moravský Krumlov (Mährisch Kromau) überführt. Die Volkszählungsoperate aus dem südwestlichen Grenzgebiet Böhmens, das an Bayern angegliedert wurde, und aus dem Hlučín (Hultschin)-Gebiet blieben nicht erhalten.

Im Staatlichen Zentralarchiv (heute Nationalarchiv) in Prag wurde aus den Volkszählungsoperaten und Hilfsmitteln zur Volkszählung das Bestand Sčítání obyvatelstva z r. 1939 v okupovaném pohraničí ČSR

(Volszählung aus dem J. 1939 im besetzten Grenzgebiet der ČSR) gebildet und im Jahre 1963 bearbeitet. In den Jahren 1993 und 2007 wurden an Slowakisches Nationalarchiv das Volszählungsmaterial aus den Gemeinden Petržalka und Dėvín übergeben. Nach der bestimmten Schwächung des Interesses wurde der Bestand wieder nach dem Jahre 1989 infolge der Änderung der politischen Situation sehr gefragt. In Beziehung auf die schwere Manipulation mit den in großen Paketen verlagerten Volszählungsoperaten wurde es im Jahre 2003 zu deren Aufbewahrung in die Kartons zugekommen. Da das Inventar aus dem Jahre 1963 die gegenwärtigen auf die Archivhilfsmittel gelegten Kriterien nicht erfüllt, verfasste Jaroslav Pažout im Jahre 2007 ein neues Inventar.

On the History of the Archival Holding on the 1939 Census

The archival holding on the 1939 Census in the enemy-occupied border regions of the Czechoslovak Republic was created in the Central State Archives by bringing together census materials and census aids. This article describes the history and use of this archival holding in the past and the present.

Spoluobčané!

Dne 17. května 1939 koná se podle nařízení vlády ve všech územích Německé Říše všeobecné sčítání lidu, jak bylo provedeno i u nás v letech 1921 a 1930. Se sčítáním lidu je spojeno také sčítání povolání a závodů.

Každý přednosta domácnosti je zákonem povinen vyplniti dotazníky. Otázky v soupisu domácnosti a v doplňkovém listu musí býti zodpovězeny. Doplňkový list předá se sčitateli v zalepené obálce, která se dodá současně.

Obhospodařovatelé zemědělských a lesních ploch o $\frac{1}{4}$ ha a více vyplní soupisový arch pro polní a lesní hospodářství.

Dále nutno vyplniti dotazník pro každý závod živnostenský, průmyslový, řemeslný, domácí živnosti a domácích dělníků, obchodní závod, pro kanceláře, úřady, každou úřadovnu strany, veřejné závody a správy jakož i pro veškerá svobodná povolání (advokáti, samostatní lékaři, spisovatelé atd.) a veškerá jiná pracovní místa nezemědělského druhu.

Zodpovězení dotazníků jest povinností zákonem předepsanou.

Podle § 4 zákona ze dne 4. října 1937 jest každé vniknutí do majetkových a důchodových poměrů zákonitě vyloučeno. Všechny údaje při sčítání lidu získané jsou tajné. Také sčitatelé, majitelé domů a jejich zástupci jakož i starostové a všichni sčítáním pověřeni činitelé jsou povinni zachovati nejpřísnější mlčenlivost.

Nikdo nemusí se obávat, že mu vzniknou z pravdivého a jeho vnitřnímu přesvědčení odpovídajícího zodpovězení otázek nepřijemnosti nebo dokonce škoda.

Hlášení se k české národní příslušnosti musí se diti pravdivě. Nikdo se nemusí obávat nepřijemnosti nebo škody z poctivého přiznání se ke svému národu.

Sčítací listiny vyplní se v celém státním území v jazyku německém. Váš starosta a sčítatel, který Vás navštíví a kteří také mluví Vaším jazykem, budou Vám rádi nápomocni při vyplňování sčítacích listin.

Vyhláška obsahující pokyny k provedení sčítání, [1939], PMR, sign. 736/11, kart. 3285.

Statistisches Reichsamt

Vertraulich!
(Nur zum Dienstgebrauch)

Die Hauptegebnisse der
Volks-, Berufs- und Betriebszählung 1939
im
Reichsgau Sudetenland

Bearbeitet im Statistischen Reichsamt

- Teil I Der Gau und seine Bevölkerung
Teil II Die berufliche Gliederung der Bevölkerung
Teil III Die Land- und Forstwirtschaft
Teil IV Die nichtlandwirtschaftlichen Arbeitsstätten

Berlin 1941/1942

Publikace vydaná pro služební účely Říšským statistickým úřadem obsahující detailní rozbor výsledků sčítání v Sudetské župě, 1941/1942, NA, Státní úřad statistický, kart. 94.

*Bitte lesen Sie vor Eintragung Anleitung und Erläuterungen! Füllen Sie die Liste vollständig und sorgfältig aus, da
— 2 — Wenn jemand von einer Frage nicht betroffen wird,*

Name und Stellung im Haushalt		Geburtsort		Berufung		Familienstand		Religion		Eigenschaft		Eigenschaft		Eigenschaft		Eigenschaft	
Vorname	Nachname	Geburtsort		Berufung		Familienstand		Religion		Eigenschaft		Eigenschaft		Eigenschaft		Eigenschaft	
		Geburtsort		Berufung		Familienstand		Religion		Eigenschaft		Eigenschaft		Eigenschaft		Eigenschaft	

[illegible][illegible]

C. Welche von den im Verzeichnis A aufgeführten Personen sind nur vorübergehend anwesend? (S. 2, 3. Spalte, in Sommerferien, auf Geschäftsreise). Beantworten Sie bitte die Unterteilung auf Seite 1, Ziffer III!

Anzahl	Name	Werkzeit	Ständige Wohnort	Geburtsort
1. Name:			Ständiger Wohnort:	
2. Name:			Ständiger Wohnort:	
3. Name:			Ständiger Wohnort:	
4. Name:			Ständiger Wohnort:	

[illegible]

Pozor!

O dalších soupisů domácností, doplnkové listy, soupisové archy pro podnik a lesní hospodářství, dotazníky pro nezemědělské provozovny, dokud jsou zapotřebí, požádá se u majitele domu (správce domu, domovna) u učitele nebo u obecního úřadu.

Sčítání lidu, povolání a závodů

Dne 17. května 1939

Tiskopsis é. f.

Soupis domácnosti

DEO

Jméno přednosti domácnosti:

(continued on inside back cover)

[Sveiki draugai! pasidžiaukime šitą 4-ąją mūsų bendrąją, jau jau, kalbą!]

Přednostům domácností!

[illegible]

Soupis domácností má se vyplňují do 17. května 1939 poedne; má býti podepsan přednostou domácnosti nebo jeho zástupcem na str. 4 dole a býti připraven k odevzdání. Též mají býti vyplněny a podepsány do stejné doby doplňkové listy a po případě soupisové archy pro polní a lesní hospodářství a dotazníky pro nezemědělské provozování.

Přádný soupisu domácností sítateli z uzavřené obšle je docela, napřleli se na obšle imno přetosty domácnost. Jaká í íle a domovský (šle) k imato šle neví se však používá: obšle pro šleškový íš. V íšlešle ípíadí neví se obšle pošleí šlešlešle íšle íšle.

Návod k vyplňování soupisu domácnosti

1. Kdo jest povinen vyplnit soupis domácnosti?

1. **Majitelé samostatného bytu (rodiny nebo jednotlivé osoby)** vyplní vždy soupis domácnosti, hostejna, žijící v nájemním bytě nebo ve vlastním domě.
2. **Rodiny žijící v podnájemě** vyplní soupis domácnosti jen v tom případě, vedou-li vlastní domácnost odděleně od bytu, vlastního nájemníka (nebo majitele domu).
- Vedou-li rodina podnájemníka společnou domácnost s rodinou hlavního nájemníka zapisuje se rodina podnájemníka s rodinou hlavního nájemníka v jednom soupisu domácnosti, ale čáru od sebe oddělí.

II. Které osoby se zapíší?

- V oddílu **A** soupisu domácnosti:
Všechny v domácnosti přítomné osoby, tedy také jenom přechodně přítomné.
 Zde se uvádějí tedy:
 Přítomná domácnosti, manželka, děti, jiní příbuzní;
 dále v domácnosti žijící služební osoby, lováři, učeďníci, čeledín,
 kteří dleřít pomoci a služby;
 konečně nájemníci pokojů (podnájemci) bez vlastní domácnosti, hosté
 nevynímajíc, strážníci, nočníbři, hrdliční a jiní spolupřidělci.

- V oddílu **P** soupislu domácnosti:
- Všichni předcházející nepřítomní členové domácnosti (t. j. pravidelně nepřítomní dva měsíce):
- Zde se uvádějí tedy:
1. Osoby nacházející se na cestách,
2. nemocní v nemocnicích,
3. účastníci ve školních táborech,
4. vězňové ve vězňovecké vazbě,
dále
- a) k účtování a p. nejdelší na 4 měsíce povolití k branné moci,
b) k účtování výdělečným nejdelší na 2 měsíce nepřítomnosti členové rodiny,
c) předchozí nepřítomnost a rodin, kteří jsou nepřítomní sice na delší dobu, ale vstří se do svých domácností (u p. ženatých členů jejich rodina zůstala na stálém bydlišti).

III. Jak se zapisuje v hostincích.

V hostincích a noclehárnách, jakož i v ústavech všeho druhu (v klášterech, ústavách výchovných, opatrovních, nemocnicích, trestnicích, věznicích) budíž dbáno následujícího obzvlášť:

Každá rodina, která bydlí v ústavě a patří k personálu (n. př. rodina majitele hostince, rodina vedoucího ústavu, rodina domovníka) vyplní po jednom soupisu domácnosti.

Rodiny, bydlící stále v hostincích, pensíoněch a p. plati jako domácnosti ve smyslu tohoto sčítání a vyplní rovněž soupis.

Župa sudetská

- [Ira]:
Obec:
Sčítací okres č.:
Osada:
Ulice a číslo:
Pozemková listina č.:
Soupis domácností č.:

Jednotlivci bydlící v podnájmu, vyplní jen lehdy soupis domácnosti, obydli-li místnost nebo několik místností s převážně vlastním nábytkem a vedou-li vlastní domácnost. Ve všech jiných případech zapisuje se podnájemník do soupisu domácnosti hlavního nájemníka.

3. Rodinný bydlící stávek v hutiščích, pensiúnach a p. platí jako domácnost ve smyslu tohoto zákona a vypíni rovněž každá rodina zvlášť, jeden skupis.
4. Pro přechodně nepřiléhavé domácnosti vypíni se pokud možno oddíl skupis domácnosti majitelem domu nebo jeho zástupcem.
5. Obyvatelé obytného člunu, obyčejného vozu a p. platí jako domácnosti.

- se zapíší?
- dále
5. k účelům vydělečnými nejde na 2 měsíce přilomné neženalé a neprovdané osoby, vrátil-li se do svých domovských domácností.
6. Přednostové domácností a rodin, i když jsou přilomní pro další dobu k účelům vydělečným, ale vrátil se do svých domácností (n. p. ženatý číšník, jehož rodina zůstala na stálém bydlišti).

Str. 4

nemocnicích a jiných ústavech?

Svobodný personál, bydlící v ústavě a všichni chovanci ústavů, přechodní přílovní hosté hotelů, nemocní v nemocnicích a léčebných ústavech, vězňové v trestnicích a t. d. zapisují se do společného soupisu domácnosti v daném příslušném sídlofonu.

Osoby a rodiny bydlící ve společných noclehárnách pro dělníky, školníci-
lábořech, kasárnách pro zemědělské dělníky a t. d. mají býti zapsány jako
všichni ostatní chovanci dle stavu do společného soupisu domácností, v daném
případě vložkami.

[illegible]

1) Für jede Haushaltung ist nur eine Pflle zu zahlen, nicht auch die Einlagebogen.

Okresní národní výbor,
expositura v Lanškrouně.

Č. j. 4550/46

V Lanškrouně 15./5.1946.

Ministerstvo vnitra
v Praze.

Věc: Archiv okresní správní komise v Liberci o sčítání lidu býv.
župy sudetské dne 17./5.1939 – návrh.

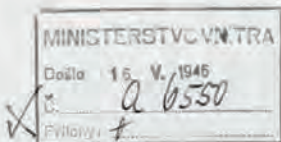
Okresní národní výbor, expositura v Lanškrouně navrhuje, aby s největším urychlením bylo uloženo okresní správní komisi v Liberci, aby u ní se nalézající výsledky sčítání obyvatelstva ku dni 17./5.1939 odeslala okresní správní komise v Liberci příslušným okresním národním výborům pro úřední potřebu těchto ONV.

Tento návrh odůvodňujeme tím, že těchto dat je neustále zapotřebí jednak pro projednávání otázek státního občanství, jednak pro zjištění volebních reklamačních komisí a pro otázky konfiskace majetku.

Máme zkušenosti, že mnoho osob v Lanškrouně i v okolí vydávalo se od revoluce až do dnešního dne za Čechy a nyní dotazem u OSK v Liberci teprve bylo zjištěno, že se tyto osoby hlásily jednak k německé národnosti, jednak k německé národní příslušnosti /Volkszugehörigkeit/. Přesto, že v některých případech stalo se tak pod nátlakem neb zfalšování zápisů, učinilo tak mnoho osob dobrovolně a zmeškalo lhůtu dekretu č. 33/45 vědomě, neboť se domnívaly, že se na skutečnost, že se hlásily k německé národnosti, nemůže přijít.

Místopředseda ONV:

J. Jiráček

Žádosti Okresního národního výboru, expozitury v Lanškrouně z 15. května 1946 a Národního výboru v Opavě ze 4. června 1946 o vydání sčítacích operátů ze sčítání v roce 1939 uložených v expozituře Archivu Ministerstva vnitra v Liberci k urychlení vyřizování žádostí o výpis, koncept zamítavé odpovědi Ministerstva vnitra z 21. srpna 1946 na tato podání, NA, MV-NR, sign. A 6550, kart. 1486.

Národní výbor Opava

č.j. T-3909/46

V Opavě dne 4. června 1946.

Ministerstvu vnitra

v P r a z e .

Při vyšetřování žádosti o vrácení čsl. státního občanství činí zdejšímu referátu značné potíže ta okolnost, že úřadu není známa k jaké národnosti hlásili se žadatelé v roce 1939.

Sčítací archy z roku 1939 nacházejí se u okresního národního výboru v Liberci.

Úředník našeho bezpečnostního oddělení byl asi před dvěma měsíci v Liberci a žádal, aby mu tyto archy pro Opavu a příslušné obce Kateřinky, Kylešovice, Jaktář, byly vydány. NV v Liberci však vydání archů odmítl s poukazem, abychom si vyžádali k vydání Vašeho svolení.

Doufám, že tato záležitost bude v brzkou kladně vyřízena a že nás o tom laskavě vyrozumíte, abychom mohli přemístění archů uskutečnit.

Za právní referát;

Handwritten signature: J. Smey

MINISTERSTVO VNITRA

Číslo 5. VI. 1946

Č. 6530

1. 6. 1946

Exped.

1/ Okresní národní výbor, *signature*
v Lanškrouně.

K číslu: 9533/46 ze dne 15.5.1946.

2/ Národnímu výboru
v O p a v ě .

K číslu: I-3909/46 ze dne 4.června 1946.

ad 1 - 2/

Ministerstvo vnitra nemůže ze zásadních důvodů dát souhlas k tomu, aby se shora uvedený sčítací materiál soustředěný u okresního národního výboru v Liberci tříštil a soudí, že pro potřeby tamního výboru postačí, budou-li v konkrétních věcech učiněny dotazy u okresního národního výboru v Liberci, které by se omezily na nutnou míru a jichž zodpovězení, zvláště budou-li učiněny podle obcí, by nedělalo zvláštních potíží.

V Praze dne 21.srpna 1946.

Signature

V Z O R .

UPOZORNĚNÍ! Před vyplněním přečtěte upozornění na zadní straně. - Vyplňte písmo a titulem!

Expozituře archivu ministerstva vnitra

v Liberci
třída Zd. Nejedlého 1

Kolek
Kčs 12~

Žádost o vydání výpisu národnosti,
zapsané při sčítání lidu, provedeném dne 17. května 1939

I. Jméno a příjmení _____
(Jméno a příjmení v době sčítání - u žen též divčí jméno)

Datum narození _____ Místo narození _____

Přesný údaj bydliště (pobytu) v den sčítání (17. 5. 1939) v býv. t. zv. sudetské župě:

obec (městská čtvrť) _____ správní okres _____

tehdejší německý název ulice a číslo orientační (t. zv. nové) _____

číslo popisné (neboli staré):

jméno majitele domu _____ v podnájmu u _____

II. Žádáte-li současně o výpis pro příslušníky své domácnosti (manželku, děti) kteří byli společně sčítáni, uveďte jejich jména v době sčítání a rodná data:

1.	nar.	v
2.	nar.	v
3.	nar.	v
4.	nar.	v

III. Důvod žádosti o výpis: _____

V _____ dne _____ 194 _____

Vlastnoruční podpis a přesná nynější adresa: _____

Přílohy: _____

Pouze pro úřední záznamy:

Dužlo dne _____	Nálež:	Čís. jedn. _____
Peníze: Kčs _____	Mateřská lož: _____	Dívka za št. úkony Kčs _____
Kolky: Kčs _____	Národní příslušnost: _____	Položka rejstříku č. _____
Známky: Kčs _____	Arch podepsán: _____	Výpis vyhotovil: _____
Frank. obálka Kčs _____	Značka archu: _____	Výpis vypraven dne _____
	Zjistil: _____	přílohy _____
		Pošt. poukázkou vráceno Kčs _____
		dne _____

ČB. Liberec 9180

Poválečný formulář žádosti expozituře Archivu Ministerstva vnitra v Liberci o vydání výpisu ze sčítacích operátů (první strana), [po 1. 10. 1946], NA, MV-NR, sign. P 1412, kart. 5488.

V z o r - použíáno
Expositura archivu min
 tř. Dra Zd. N

Čís.:

Kolek Kčs 20.-

Výpis

Při sčítání lidu, provedeném dne 17. 1.

v obci:

nar.

*Formuláře výpisu ze sčítacích operátů používané expoziturou Archivu
 Ministerstva vnitra v Liberci, [po 1. 10. 1946]
 NA, MV-NR, sign. P 1412/2, kart. 5488.*

pro výpisy pro strany.
Ministerstva vnitra v Liberci
 Nejedlého č. 1

V Liberci dne

← narítko

května 1939 v býv. t. zv. sudetské župě,

čís. má zapsánu:

národní příslušnost

.....

.....

.....

.....

Přednosta:

V z o r - p o
Expositura archivu min
tř. Dra Zd. N

Čís.:

Adresa žádajícího úřadu

Při sčítání lidu, provedeném dne 17. 1.
v obci:

..... nar.

užíváno pro výpisy pro úřady.
Ministerstva vnitra v Liberci
 Lejdlého č. 1

V Liberci dne

Tento výpis se vydává
 pouze pro úřední potřebu.

Zájem strany vyloučen. *Rarítko*
 (Oběžník min. vnitra č.
 P.1412/2-19/7-47-P/1)

května 1939 v býv.t.zv.sudetské župě,

..... čís. má zapsánu:

..... národní příslušnost

Přednost a:

Expositura archivu ministerstva vnitra

Ú ř e d n í z á z n a m dne

Dnešního dne vyňato z č.j.
 vyžádal si telef.

k t.č.j. osobně

údaje ze sčítacího archu z r. 1939:

výpis

Místo sčítání: obec

ulice

Jméno sčítané osoby	nar.
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	

Sčít.arch podepsán jménem:

ra v Liberci.

..... č.j.

.....

.....

..... okres

..... popis.a orient.č.

mateřská řeč	národní příslušn.	Poznámka;
.....		
.....		
.....		
.....		
.....		
.....		
.....		
.....		
.....		

..... Značka archu

Vyřídil:

Opis.

Presidium ministerstva vnitra.

Č. P-1412/2-19/7-47-P/1.

V Praze dne 4. srpna 1947.

Zemským a okresním národním výborům a
okresním správním komisím

Exposituře moravskoslezského zemského národního
výboru v Ostravě.

Ústředním národním výborům statutárních měst.

SNB- hlavnímu velitelství v Praze.

SNB- zemskému velitelství v Praze a Brně a exposituře v Ostravě.

Úřadům národní bezpečnosti v zemi České a Moravskoslezské.

Osídlovacímu úřadu a Fondu národní obnovy v Praze.

Předmět: Operát o sčítání lidu v býv. území Sudet z r. 1939 a z r. 1930
vydávání výpisů úřadům a pro potřebu soukromých stran.

Výnosem presidia ministerstva vnitra ze dne 5. listopadu 1946 č. j.
P-1412/2-31/10-46-P/1 bylo k žádosti okresního národního výboru v
Liberči-venkov zastaveno vydávání výpisů z operátu o sčítání lidu v
okupovaném pohraničí v r. 1939 a sčítací operát byl uložen v archivu
ministerstva vnitra, exposituře v Liberči. V případě potřeby je nutno
se obrátit na tuto exposituru, která pořídí žádané výpisy.

Bylo zjištěno, že veřejné úřady, zejména zemské, okresní a místní
národní výbory, úřady národní bezpečnosti, osídlovací komise a pod. nechdý
žádají výpisy také v zájmu soukromých stran jako doklad k žádostem o
státní občanství, o restituci majetkovou, v předšlovém řízení a pod.
Poněvadž výpisy se vydávají veřejným úřadům zdarma a tím uniká státní
pokladně značný příjem z dávky za úřední výkon, kolikovní, případně poštov-
né, žádá presidium ministerstva vnitra, aby v takovýchto případech byla
strana vyzvána, aby si potřebný výpis sama opatřila vlastním nákladem.

Pokud se týká výpisů z operátu o sčítání lidu z r. 1930, budiž
postupováno obdobně.

Za ministra:
Dr. Holdík v.r.

Oběžník prezidia Ministerstva vnitra ze 4. srpna 1947 o zastavení vydávání
výpisů z operátů sčítání lidu v roce 1939, NA, AR-ÚAMV, 1946-1948, sign.
II/4, inv. č. 67, kart. 23.

Jeden z týmů pracovníků Státního ústředního archivu v Praze při přemalování fondu v Kamýku nad Vltavou (zleva Jan Kahuda, Monika Sedláková a Jaroslav Pažout), léto 2005, Fotoarchiv Jana Kahudy.

Národní archiv

Archivní 4, 149 01 Praha 4 – Chodov
telefon: 974 847 245, 974 847 240, 974 847 292
fax: 974 847 214
e-mail: na@nacr.cz
<http://www.nacr.cz>

ŽÁDOST O ZJIŠTĚNÍ ÚDAJŮ ZE SČÍTÁNÍ OBYVATEL NA ÚZEMÍ BÝVALÉHO ČESKOSLOVENSKA

(čitelně vyplňte a zakroužkujte požadovanou variantu)

Dřívější č.j.:

(pokud jste již s Národním archivem, dříve Státním ústředním archivem v Praze
v této záležitosti komunikovali)

ŽÁDÁM

- A) vystavení potvrzení formou výpisu ze sčítacího archu
- B) ověřenou kopii sčítacího archu
- C) neověřenou kopii sčítacího archu

Požaduji vyhledání

- 1. sčítacího archu ze sčítání lidu Republiky československé k 1. 12. 1930
- 2. sčítacího archu ze sčítání obyvatelstva v odtrženém čs. pohraničí
k 17. 5. 1939
- 3. sčítacího archu z poválečného sčítání lidu - zaškrtněte jakého:
 - a) 1. 3. 1950
 - b) 1. 12. 1970
 - c) 2. 3. 1991

Žádám o zjištění

- a) domovské příslušnosti
- b) národnosti
- c) státní příslušnosti
- d) jiný údaj – uveďte jaký:

Osoba, o níž požadujete údaje.

- jméno, tehdy užívané příjmení:
- datum a místo narození:
- přesná adresa pobytu uvedené osoby:

***Formulář žádosti o výpis ze sčítacích operátů používaný v současnosti
v Národním archivě.***

	k 1. 12. 1930	k 17. 5. 1939	později
název obce nebo její části (čtvrť, osada)			
číslo popisné			
tehdejší název ulice či náměstí (pokud v obci byly)			
číslo orientační (pokud v obci byla)			
okres, příp. jiné bližší zeměpisné označení			

Uveďte případně některé další údaje, jež by mohly usnadnit vyhledání domovního archu (**jména majitele domu nebo účel, jemuž objekt sloužil, povolání osoby, u níž je požadován výpis apod.**):

Jméno, příjmení a adresa žadatele (včetně PSČ):

Uveďte příbuzenský vztah k osobě (osobám), u níž (nichž) jsou požadovány údaje:

Podpis žadatele:

Přílože

ověřené plné moci od osoby (osob), u níž (nichž) jsou údaje požadovány.

DŮLEŽITÁ UPOZORNĚNÍ !

Formulář je třeba vyplnit úplně a přesně, jinak není možné údaje řádně vyhledat.

Žádost zašlete písemně na adresu

Národní archiv
Archivní 4
149 01 Praha 4 – Chodov

Poplatky jsou stanoveny podle vyhlášky 645/2004 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů

Údaje ze sčítacích operátů z území dnešní Slovenské republiky

žádejte v Národnom archíve SR, Drotárska cesta 42, 811 04 Bratislava, Slovenská republika.

Údaje ze sčítacích operátů z roku 1921 a starších, žádejte v příslušném státním okresním archivu (podle místa pobytu osoby v době sčítání).

Výsledky generálů Rudolfa Viesta a Jána Goliana při poslední kampani německé propagandy v protektorátním tisku – 2. část

Pavel Suk

Druhá část edice vychází ze souboru dokumentů, které jsou uloženy v Archivu bezpečnostních složek¹. Všechny pochází s největší pravděpodobností z fondu Německého státního ministra pro Čechy a Moravu, Karla Hermanna Franka. Bohužel se nejedná o originální dokumenty (nebyly dosud nalezeny, nebo jsou ztraceny), ale o jejich fotografie. Mnohé fotografie jsou díky starší téměř nečitelné, někdy ztracené, jak je uvedeno v poznámkovém aparátu k jednotlivým dokumentům. Taktéž mnohdy došlo k překlepům autorů nebo pisatelů dokumentů. Ztracené nebo nečitelné strany se dají rekonstruovat z českých překladů, které byly pořízeny zřejmě pro potřeby ministerstva vnitra, a to dokonce dvakrát. Jedna verze překladu je uložena v Bratislavě², druhá v Praze³. Překlady nejsou identické, pořizovaly je minimálně dvě osoby. Ani autoři rozsáhlých publikovaných edic dokumentů⁴ k Slovenskému národnímu povstání neměli v rukou originály, ale soubor jejich fotografií⁵, ze kterého čerpá tato edice. Ovšem naskytá se otázka, proč publikovali pouze několik dokumentů a ty nejdůležitější opominuli.

¹ Archiv bezpečnostních složek (dále ABS), sign. 301-94-1.

² Vojenský historický archiv Bratislava, sbírka OVDS, karton 5.

³ ABS, sign. 302-125-3.

⁴ Slovenské národné povstanie. Dokumenty. Zostavil, predslov a poznámky napísal V. Prečan. Bratislava 1966; Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko 1944. Dokumenty. Zostavil, archeografický úvod a poznámky napísal V. Prečan. Bratislava 1971.

⁵ Např. Dokument č. 528, in: Slovenské národné povstanie. Dokumenty. Zostavil, predslov a poznámky napísal V. Prečan. Bratislava 1966, s. 803–804 a tentýž dokument pod č. 199 in: Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko 1944. Dokumenty. Zostavil, archeografický úvod a poznámky napísal V. Prečan. Bratislava 1971, s. 379–380.

Dokument č. 1 obsahuje zprávu německých okupačních orgánů o zatčení obou generálů pro český a německý denní tisk, jejíž použití dokládá dokument č. 2. Stejná zpráva se objevila ve všech protektorátních denících s více méně totožným titulkem.

Při získávání informací o SNP významně přispěl nacistickým orgánům i český aktivistický novinář, šéfredaktor Poledního listu, Antonín Jaromil Kožíšek⁶, který při své návštěvě Slovenska na podzim 1944 nejenže našel některé dokumenty z Golianova a Viestova štábu, ale tyto vysušil, vyčistil a následně předal německým orgánům⁷. Bohužel fotografie německých dokumentů se záznamy Martina Wolfa se v případě dokumentu č. 3 nezachovala, v případě dokumentu č. 5 se jedná o téměř černou fotografii, ze které je možné rozluštit pouze první slova. Pro svou důležitost je otištěn alespoň jejich český překlad. Tyto dokumenty také potvrzují informace ve vzpomínkové knize Vojtěcha Dolejšího „Noviny a novináři“⁸.

Nalezené dokumenty podrobili nacisté důkladnému zkoumání⁹. I na jejich základě potom připravili otázky pro zajatého generála Rudolfa Viesta¹⁰. Informace získané z výslechu obou zajatých generálů byly postupně v tzv. mezizprávách sdělovány do úřadu K. H. Franka. Frank obdržel celkem tři, a to č. 1 (z 27. 11. 1944), č. 2 (z 4. 12. 1944) a č. 3 (28. 12. 1944). Z těchto tří byla zatím nalezena pouze třetí¹¹. Kromě mezizpráv byla vypracována i tzv. Hlavní zpráva. Může se jednat o zprávu na 35 stranách, která bude v případě místa publikována v třetí části této edice, a to v roce 2009. Frank se marně snažil o převoz zajatých generálů a dalších důležitých činitelů SNP k výsledkům do Prahy. Výsledky byly prováděny výhradně v Berlíně v budově RSHA.

Také šéf bezpečnostní policie a SD, Dr. Ernst Kaltenbrunner, po skončení výslechu Frankovi sdělil, jaké informace je možné použít v chystané propagandistické kampani pro protektorátní tisk¹². Ihned po obdržení této

⁶ Jeho životopis viz *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*. Praha 2007, s. 67–68.

⁷ Viz dokument č. 3.

⁸ Dolejší, Vojtěch: *Noviny a novináři. Z poznámek a vzpomínek*. Praha 1963, s. 384–385.

⁹ Dokument č. 4.

¹⁰ Dokument č. 6.

¹¹ Dokument č. 7.

¹² Dokument č. 8.

zprávy nařídil Frank svému úřadu zpracovat materiál pro publikování. Úkolu se ujal vedoucí IV. oddělení (Kulturpolitik) Martin Paul Wolf, který ho splnil za týden. Dosud ale neznáme důvod, proč byl připravený materiál použit až na počátku dubna 1945, tedy cca po dvou měsících.

Dokumenty jsou až na výjimky publikovány v původním znění. Chybějící nebo nečitelná místa jsou v poznámkovém aparátu doplněna českými překlady. Určit některé, v dokumentech zmíněné osoby, se nepodařilo, proto je zde prostor pro odbornou veřejnost nebo badatele, zvláště na Slovensku. Chtěl bych poděkovat paní Mgr. Vlastě Měšťánkové a Mgr. Vojtěchu Šustkovi za revizi a opravy německého textu a PhDr. Martinu Lackovi, PhDr. Marku Synému, Marianu Uhrínovi a Jánů Stanislavovi za pomoc při určování některých osob.

1

Bratislava, 1944, listopad, 4.:

Tisková zpráva o zatčení generálů Rudolfa Viesta a Jána Goliana pro německý a český tisk.

Pressenotiz für die deutsche und tschechische Presse
Pressburg, 4. November 1944

Vom deutschen Befehlshaber in der Slowakei wurde heute bekanntgegeben, dass im Zuge der weiteren Säuberungsaktion gegen die Reste der Banden in der Mittelslowakei der Kommandant der Aufständischen General V i e s t¹³ und der von Benesch¹⁴ zum „Brigadegeneral“ beförderte ehemalige slowakische Oberstleutnant G o l i a n¹⁵ gefangen genommen wurden.

Mit Viest ist eine der führenden Personen der Londoner tschecho-slowakischen Emigrantenclique in deutsche Hand gefallen. Er wurde vor einigen Monaten mit der sogenannten tschecho-slow. Regierungsdelegation nach Moskau entsandt und übernahm von dort aus dann

¹³ *Ručně podtrženo.*

¹⁴ *Edvard Beneš (28. 5. 1884 – 3. 9. 1948). 1918–1935 československý ministr zahraničních věcí, 1935–1938, hlavní vůdce československého odboje za 2. světové války v zahraničí, prezident ČSR.*

¹⁵ *Ručně podtrženo.*

das Kommando über die Aufstaendischen in Neusohl¹⁶. Mit der Festnahme dieser beiden Rädelsführer, die auf Flucht ergriffen wurden, sind die Reste der Banden in der Slowakei nunmehr führerlos ihrem weiteren Schicksal ausgeliefert.

ABS, sign. 301-94-1.

2

Praha, 1944, listopad, 5.:

**Zpráva o zatčení generálů Rudolfa Viesta a Jána Goliana
otištěná v třetím vydání deníku Národní politika.**

Velitel povstalců na Slovensku generál
Viest zajat

Také býv. slovenský podplukovník Golian zajat.

Bratislava. (ČTK.) Německý velitel na Slovensku dnes oznámil, že při provádění další vyčišťovací akce proti zbytkům band na středním Slovensku byli včera zajati velitel povstalců generál Viest a bývalý slovenský podplukovník Golian, kterého Beneš povýšil na „brigádního generála“.

S Viestem padla do německých rukou jedna z vůdčích osob londýnské česko-slovenské emigrantské kliky. Před několika měsíci byl Viest s tak zvanou „česko-slovenskou vládní delegací“ vyslán do Moskvy, kde převzal velení povstalců v Banské Bystrici. Po zajetí obou těchto podněcovatelů, kteří byli dopadeni na útěku, jsou zbytky band na Slovensku, které jsou nyní bez velení, vydány všanc svému dalšímu osudu.

Národní politika, ročník LXII, č. 297, III. vydání, 5. 11. 1944, s. 1; osobní archiv autora.

¹⁶ Německý název Banské Bystrice.

Praha, 1944, listopad, 3.:

Záznam Martina Paula Wolfa¹⁷, vedoucího IV. oddělení (Kulturpolitik) Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu o jednání s šéfredaktorem Antonínem Jaromilem Kožíškem¹⁸, při kterém mu Kožíšek předal materiály, které našel v úkrytu generálů Rudolfa Viesta a Jána Goliana těsně před jejich zatčením v Donovalech.

Praha, dne 3. listopadu 1944

Z á z n a m

Dnes se zde objevil spisovatel Kožíšek a přinesl to, co je uvedeno v příloze. K tomu řekl následující:

„V neděli, dne 29. 10. 44, kolem 14. hod. přišel jsem s komandem¹⁹ Leitgeb do Donoval, v blízkosti B. Bystrice, Slovensko. V jedné obecné škole v blízkosti kostela jsem skrze bránu viděl, že jsou tam též vojáci – Slováci z povstalecké armády. Vysvitlo, že jde o raněné, od kterých jsem se dověděl, že budova sloužila jako hlavní sídlo Viesta a Goliana. V místnostech jsem²⁰ kromě láhví od likérů, dopisní papír s hlavičkou gen. Goliana, mapy různých českých a moravských krajů, tak jako tajné a přísně důvěrné rozkazy česko-slov. vojenských jednotek. Před budou²¹ jsem našel ležící v blátě a umazané od krve více dalších rozkazů. Abych zamezil

¹⁷ Martin Paul Wolf (22. 5. 1908–?), vedoucí tiskového oddělení a zástupce SD pro Čechy a Moravu, od roku 1942 vedoucí Kulturně politického oddělení Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu.

¹⁸ Antonín Jaromil Kožíšek (28. 8. 1905 – 26. 3. 1947), novinář, 1934–1935 dopisovatel Moravských novin a Moravské orlice v Paříži, po vypuknutí občanské války dopisovatel ze Španělska. 1939–1943 šéfredaktor novin vydavatelství Globus. Od 1. 5. 1943 šéfredaktor Poledního listu. Často zajížděl na Slovensko. Po válce Národním soudem odsouzen k trestu smrti a popraven.

¹⁹ Zřejmě se jedná o špatný překlad do češtiny, správně má být „komandantem“.

²⁰ Zde překladateli do češtiny uniklo sloveso „viděl“.

²¹ Zřejmý překlep, správně má být „budovou“.

tomu, aby byl tento materiál úplně zničen /přšlo bez přestávky a na silnici vládl čilý ruch/, vzal jsem tento materiál do pečlivé úschovy a panu Leitgebovi jsem podal příslušné hlášení. V Praze jsem tyto věci po důkladném vyčištění a usušení odevzdal Sturmbannführerovi **Wolfovi.**"

W o l f v. r.

Záznam nalezených spisů v příbytku generála Viesta a generála Goliana.

- 1./ Zvláštní rozkaz armádního velitele /bez data/.
- 2./ a - c Důvěrné rozkazy vrchního velitelství československé armády na Slovensku ze dne 8. 9. a 10. 10.
- 3./ a - e Důvěrné a tajné rozkazy bojové skupiny Vltava ze dne 18. 9. a 29. 9., 2. 10., 10. 10., 19. 10., 21. 10., 22. 10. a 23. 10.
- 4./ a - g Důvěrné rozkazy bojové skupiny „Hron“ ze dne 22., 26., 28. a 30. 9., 2., 5., a 10. 10.
- 5./ a - f Důvěrné rozkazy bojové skupiny „Korda“ ze dne 15., 17. 9. a 24. 10.
- 6./ a - b Důvěrné rozkazy podskupiny „Sekčov“.
- 7./ Opis vojenského předpisu o hlášeníh a ztrátách.
- 8./ Tajný rozkaz baterii 2., II. děl. odd. ze dne 21. 10. o příkazu v boji.
- 9./ a, b, c Evidenční listy 3 vyšetřovanců voj. soudem v B. Bystrici.
- 10./ Dopisní papír Goliana.
- 11./ Leták v německé řeči.
- 12./ a - d Mapy Mor. Budějovic, Tábora, Neuhaus /?/²², Chrudim-Polička /všechny měřítko 1:75.000/
e ruská mapa Karpatské Ukrajiny /s Munkačevem²³/.

ABS, sign. 302-125-3.

²² Zde překladatel do češtiny neznal původní český název, jedná se o Jindřichův Hradec.

²³ Správně má být „Mukačevem“.

1944, listopad (?):

Německá nedatovaná zpráva o využití materiálů generálů Rudolfa Viesta a Jána Goliana zanechaných v Donovalech těsně před jejich zatčením, které našel a německým orgánům odevzdal šéfredaktor Poledního listu, Antonín Jaromil Kožíšek.

Auswertung des in der Unterkunft von Golian und Viest gefundenen Materials Organisation

Die tschechoslowakische Armee in der Slowakei (ČSA) setzte sich aus einzelnen Kampfgruppen zusammen (VL-TAVA, HRON, KORDA, SEKČOV, GERLACH und WEINHOLD usw.). Die Kampfgruppen waren gemischt zusammengesetzt. Nur die Kampfgruppe VLTAVA war eine reine Artillerieeinheit und bestand aus 13 Batterien. Die Batterien trugen z. T. hohe Nummern (1, 12, 33, 56, 2, 11, 15, 23, 57, 13, 14, 25, 55) um eine große Streitmacht vorzutauschen. Befehlshaber der ČSA war zuerst General Golian und später General Viest.

Golian und Viest

Jan G o l i a n²⁴ ist zuerst als Oberstleutnant und „Befehlshaber der ČSA“ unterschrieben. Mit Datum vom 29. 8. wird er von dem tschechoslowakischen Verteidigungsminister zum Obersten, mit Datum vom 14.9. 1944 von Benesch durch Funkspruch zum Brigadegeneral (Generalmajor) befördert und mit dem tschechoslowakischen Kriegskreuz und der tschechoslowakischen Verdienstmedaille I. Klasse ausgezeichnet. Er hat sich unverzüglich ein repräsentatives Kopfbriefpapier mit seinem neuen Dienstgrad angeschafft.

V i e s t²⁵ tritt in dem Material nur ein einziges Mal als Unterzeichner eines Sonderbefehls über das Benehmen der Soldaten im Kampf und die militärische Straffälligkeit in Erscheinung. (Befehlshaber der I. ČSA“). (6a).

²⁴ *Ručně podtrženo.*

²⁵ *Ručně podtrženo.*

Offiziere

In den Dienstbefehlen sind die Namen vieler Offiziere enthalten, die sich zum Dienstantritt bei der ČSA meldeten und dann einer der Kampfgruppen zugeteilt werden. Es muß ein ziemlicher Mangel an Offizieren geherrscht haben, denn am 15.9. wird der alte Dienstgrad den Unterleutnants wieder eingeführt, zugleich werden sämtliche Zugführeraspiranten zum Unterleutnant befördert.

Die slowakische Bezeichnung für Hauptmann (stotnik) wird abgeschafft und durch Kapitän ersetzt. Der Dienstgrad des Stabskapitän (zwischen Kapitän und Major) wird wieder eingeführt.

Das Verhalten der Offiziere wird in den Befehlen immer wieder getadelt.

Armeebefehl Nr. 16 vom 9. September:

„So wiederholen sich Fälle daß Einheitsführer und Kommandeurs sich von ihrer Truppe entfernen und diese sich selbst überlassen sind. So geschieht es, daß die Einheiten ohne Führer schon beim geringsten feindlichen Angriff auseinanderlaufen.“

Befehl der Kampfgruppe HRON von 26. September:

„Es wurde festgestellt, daß in einigen Garnisonen die Offiziere während der Dienstzeit in öffentlichen Lokalen sitzen und Karten spielen, statt daß sie ihre Kräfte dem Dienst widmen.“

Es kam auch vor, daß sich verschiedene Personen als Reserve-Offizierer ausgaben (3a). Es wurde deshalb den Einheiten zur Pflicht gemacht, von allen Neueintretenden den Nachweis der Ernennung zum Offizierer zu verlangen.

Kampfmoral

Mehrere Befehle wenden sich in schärfster Sprache gegen Feigheit und Pflichtvergessenheit. So droht der Kommandeur der Kampfgruppe „VLTAVA“ jedem Offizier mit Erschießen, der sich von seinem Befehlestand entfernt oder der nicht sofort jeden Untergebenen niederschießt, der aus Feigheit vor dem Feind zurückweicht oder seinen Kampfplatz verläßt (3c). In der Begründung des Befehl schildert der Kommandeur, wie er auf seinen Dienstreis-

sen immer wieder Soldaten antrifft, die die Stellungen verlassen um im Gasthaus Zigaretten zu kaufen und dann mit den Mädchen in dem Dörfern schäkern.

Der Kommandeur der Kampfgruppe HRON sagt in einen Befehl, daß die Mannschaft ganz oder teilweise uniformiert in den Gaststätten und Bauernhöfen herumlungert und säuft während an der Front „ein paar Einzelkämpfer bluten“. Zur Rede gestellt erklärten die Betreffenden, sie gehörten zu den Partisanen. Er befahl deshalb, sämtlich verdächtige Männer zusammenzufassen entweder am Ort und Stelle zu erschießen, als Deserteure abzuurteilen oder in die Einheiten einzureihen. Es wurde deshalb auch am 20.9. von Golian das Standrecht verhängt.

In einem anderen Befehl desselben Kommandeurs heißt es, daß bei der Zivilbevölkerung der Eindruck entstanden sei, daß der tschechoslowakische Soldat statt zu kämpfen, sich herumtreibt und drückt (4b). Im Befehl vom 22.9. wird festgestellt, daß die Moral der Truppe nicht auf der wünschenswerten Höhe sei und zwar vor allem weil die Führer ihre Pflichten nicht gewissenhaft genug erfüllen. Zahlreiche Befehle wenden sich gegen das Herumtreiben der Soldaten (2c, 3c, 4a, 4b). Am 10. September werden deshalb Befehle zur Errichtung von Militärstreifen gegeben, welche im ganzen besetzten Gebiet Kontrollen vornehmen sollen.

Mehrfach werden Angehörige der ČSA wegen Feigheit vors Kriegsgericht gestellt (3a) oder Steckbriefe gegen sie erlassen (4d). Zur Belebung des Kampfgeistes werden Kopfprämien ausgeschrieben²⁶ und zwar für einen gefangenen deutschen Soldaten 100 - 500 slowakische Kronen, für Abfluß eines Flugzeuges und Vernichtung eines Panzerpähwagens 5000 Kronen²⁷, für Vernichtung oder Sprengung eines Panzers oder Panzerzuges 10.000 Kronen²⁸.

²⁶ Ručně potvrzeno.

²⁷ Ručně potvrzeno.

²⁸ Ručně potvrzeno.

Verhältnis zu den Partisanen

Verschiedene Angehörige der ČSA sind zu den Partisanen übergegangen. Dagegen wendet sich in zwei Befehlen der Kommandeur der Kampfgruppe HRON, Major Alexander Korda²⁹:

„Ich habe festgestellt, daß Mannschaften der ČSA eigenmächtig zu den Partisanen übergegangen sind, oder sich ohne Erlaubnis herumtreiben. Ich erkläre derartige militärische Personen, welche zu den Partisanen nicht aus Überzeugung gestoßen sind und welchen die Idee des Partisanentums überhaupt nicht vertraut ist, sondern die nur, um eine persönliche Rechnung auszutragen oder um Geld oder Besitz zu erraffen und zu rauben, dort hingegangen sind. Es sind Deserteure, die sich ihrer Dienstpflicht entziehen wollen. Ich verbiete deshalb allen militärischen Personen, die in der ČSA Dienst machen, den eigenmächtigen Übertritt zu den Partisanen.

Von dem Generalstab der Partisanen in der Slowakei verlange ich gleichzeitig, daß er keine Angehörigen der ČSA, die desertiert sind und nicht regulär zugeteilt wurden, annimmt.“

Am 29. September wird im Befehl der Kampfgruppe VLTAVA die Hinrichtung von 6 Partisanen mitgeteilt. Es handelt sich um

Molinek, František, Partisane der Brigade M. R. Stefanika,

Golzbar, Vasiljevič, Mitglied der russischen Partisanen-Brigade,

Havrla³⁰, Stefan Mitglied des Nationaluasschusses und Kommandant der Ortspolizei von Rybaroch

²⁹ *Třikrát ručně podrženo. Alexander Korda (18. 4. 1907 – 13. 9. 1958). Major, od 1. 10. 1944 podplukovník dělostřelectva, v době povstání velitel jednoho z úseků povstalecké armády, 9. 11. 1944 zajat Němci a do konce války vězněn v koncentračním táboře.*

³⁰ *Štefan Molinek, Golzbar Vasilievič a Štefan Havrla – členové partyzánského hnutí, kteří zabili a oloupili v noci z 16. na 17. 9. 1944 na mostě v Hájníkoche u Sliače 11 osob, z toho 9 Slováků a jejich mrtvoly naházeli do řeky Hron. Mezi zabitými byl i poslanec Slovenského sněmu Anton Šalát. Všichni tři byli povsta-*

In der Begründung wird angeführt, sie hätten 11 Personen, welche die Widerstandsbewegung unterstütz hatten, auf rohe Art und Weise erschossen, sie beraubt und die ganze Gegend terrorisiert.

Šimo³¹ Šajbal J.,

Hosa J.,

wurden vom Volksgericht in Harmanci vor den angetretenen Einheiten der Partisanenverbände und der militärischen Garnison wegen vielfachen Raub und Terrorisierung der ganzen Umgebung zum Tode durch Erschießen verurteilt.

Kudry Koloman³² wurde wegen Raub und Vergewaltigung hingerichtet.

In einem Befehl der Kampfgruppe VLTAVA wird angeordnet, daß alle tschechischen Angehörigen der ČSA aufgefordert werden sollen, sich freiwillig für Partisanenabteilungen für Böhmen und Mähren zu melden (3d und 4 g).

Nationale Zusammensetzung

Die Namen der in den Befehlen genannten Offiziere und Mannschaften sind ganz überwiegend slowakisch, solten ist³³ ein tschechischer, deutscher oder jüdischer Name darunter. Ein Befehl der Kampfgruppe VLTAVA vom 16.10. ordnet an, daß von dem Überläufern die Slowaken in die Kampfeinheiten, die Ungarn entwaffnet und in Arbeitsbataillone eingeteilt werden. Ferner wird die genaue listenmäßige Erfassung aller deutschen und ungarischen Angehörigen der ČSA befohlen.

leckým lidovým soudem 25. 9. 1944 odsouzení k trestu smrti a popraveni. Viz např. Rašla, Anton: Polní prokurátor vzpomíná. Praha 1970, s. 137–139.

³¹ Zde není možné určit zmíněnou osobu. Můžeme se jen dohadovat. Ján Šimo byl v době SNP jako poručík komisařem liptovského oddílu partyzánské brigády Za slobodu Slovanov.

³² Koloman Kudry. Romského původu, jako voják popraven za rabování nebo vraždu velením povstalců v září 1944.

³³ Zde je v originále textu chyba.

Einzelhalten.

8. September:

.....Einheiten der ČSA haben eigene³⁴ Flugzeuge mit Erfolg beschossen. (2a)

9. September:

Post- und Telefonzensur wird eingeführt (2x).

29. September:

Zwei Autos, ein Praga Pikkolo und ein Mercedes Benz wurden gestohlen (3b).

10. Oktober:

Befehl über die Versorgung. Die Fettzuteilung beträgt 30 Gratäglich, davon werden aber nur 20 Grammtäglich ausgegeben. Der Rest wird aus Ersparungengründen durch anderes Proviant ersetzt. Die Brotzuteilung beträgt 700 Gramm täglich, wovon ebenfalls nur 500 Gramm ausgegeben werden.

Jeder hat nur Anspruch auf eine Decke. Es wurde festgestellt daß die Mannschaft ihre Ausrüstung in Paketen nach Hause sch/..../³⁵ Schwere Strafe wird angedroht.

21. Oktober:

Es wird größte Sparsamkeit mit der Munition befohlen. Die Ar³⁶ darf, falls keine größeren Kämpfe stattfinden, täglich nur 5³⁷ pro Geschütz abgeben. Mit einer Zuteilung von 10,5 cm und 15³⁸ Munition sei nicht mehr zu rechnen.

ABS, 301-94-1.

³⁴ Zde zřejmě došlo v originále k překlepu, místo „eigene“ by mělo být „einige“.

³⁵ Na fotokopii chybí konec slova.

³⁶ Na fotokopii chybí konec slova.

³⁷ Na fotokopii chybí konec číslice nebo slova.

³⁸ Na fotokopii chybí konec číslice nebo slova.

Praha, 1944, listopad, 7.:
Záznam Martina Paula Wolfa³⁹, vedoucího IV. oddělení
(Kulturpolitik) Německého státního ministerstva pro Čechy
a Moravu, o jednání s šéfredaktorem Poledního listu,
Antonínem Jaromilem Kožíškem.

Z á z n a m :

Spisovatel Kožíšek mi vykládal následující o své návštěvě v Hlavním stanu Goliana:

V Donovalech jsem vyhledal školu. Potkal jsem tam raněné Slováky a slovenskou ošetřovatelku, kteří mi na moji otázku vykládali, že generálové se zdržovali ve škole krátkou dobu. Přišli dne 26. 10. s poměrně mnoha zavazadly a šli do pěkně zařízeného bytu ředitelova. Krátce po jejich příchodu začalo se pít. Množství láhví ještě leželo v pokoji. Z etiket jsem mohl čísti, že to bylo italské víno a žaludeční hořká.

Příštího jitra byli ti dva ještě tak udělaní, že si museli nechat přinést snídani do postele. Kromě prázdných láhví od likérů a od vína, našel jsem v bytě učitele vycházkovou generálskou čepici, šavli, dále juchtový parfém, luxusní dopisní papír gen. Goliana a různé mapy, připevněné na zdi.

Dne 27. byl štáb obou generálů dobyt a oni byli upuštěni.⁴⁰ V blízkosti školy byla rovná louka, způsobila pro letiště, na které na konci byl celtový hangár.⁴¹ Viest a Golian zamýšleli odletěti dvouplošníkem, který tam stál. Avšak, jak mi raněný voják vykládal, bylo jim toto zmařeno slovenskými vojáky. Letadlo bylo potom

³⁹ Je zachována fotokopie v nečitelném stavu, identifikovat je možné pouze první slova na levé části a zároveň tak doložit, že se jedná o původní dokument, jehož český překlad je zde publikován.

⁴⁰ Správně má být opuštění, jedná se o překlep.

⁴¹ Správně má být hangár, jedná se o překlep.

něm. zbraněmi zničeno a oba generálové utekli 28. ráno pěšky v civilu, uniformy zanechali v blízkém lese.

Praha, dne 7. 11. 1944

parafa Franka⁴² 8/XI

ABS, sign. 302-125-3.

6

Praha, 1944, listopad:

Otázky, které byly německými vyslýchajícími kladeny zajatému generálu Rudolfo Viestovi.

Frankova parafa 8/XI.

Betr.: Fragen an General V i e s t.⁴³

1) Politische Betätigung bis zu seiner Emigration. Mit welcher politischen Persönlichkeiten vor seiner Emigration zusammengearbeitet.

2) Wann emigriert?⁴⁴

Auf welchem Wege? Ist es richtig, dass Sie mit Unterstützung der italienischen Gessandtschaft in Pressburg⁴⁵ emigriert sind?

3) Aus welchen Motiven sind Sie emigriert?

4) Haben Sie vor Ihrer Emigration Verbingungen zu tsch. Widerstandskreisen, vor allem im Protektorat,

⁴² SS-Obergruppenführer Karl Hermann Frank (24. 1. 1898 – 22. 5. 1946). Od roku 1936 zástupce šéfa SdP, Konráda Henleina, od března 1939 Německý státní tajemník pro Čechy a Moravu, od 20. 8. 1943 Německý státní ministr pro Čechy a Moravu, nejdůležitější činitel německého okupačního režimu v Protektorátu Čechy a Morava. Po válce odsouzen k trestu smrti a popraven.

⁴³ Dvakrát ručně podtrženo.

⁴⁴ Na tím ručně dopsáno 29.8.39.

⁴⁵ Německý název Bratislavy.

gehabt? Z. B. zu General Ingr,⁴⁶ General Prchala,⁴⁷ Minister Feierabend,⁴⁸ Minister Nečas,⁴⁹ Monsignore Srámek,⁵⁰ Min. Präs. Eliáš,⁵¹ Graf Borek-Dohalský.⁵² Beauftragter d. Londoner Regierung zum Präsidenten Dr. Hacha⁵³).

5) Welcher Gruppe haben Sie sich in Paris angeschlossen? Benesch-Gruppe? Oder Osusky⁵⁴- Hodža⁵⁵?

⁴⁶ Ručně potvrzeno. Sergěj Jan Ingr (2. 9. 1894 – 17. 6. 1956). 1940–1944 ministr národní obrany československé exilové vlády ve Velké Británii

⁴⁷ Ručně potvrzeno. Generál Lev Prchala (23. 3. 1892 – 11. 6. 1963). Jeden z představitelů protibenešovské opozice v londýnském exilu.

⁴⁸ Ručně potvrzeno. Ladislav Karel Feierabend (14. 6. 1891 – 15. 8. 1969). Protektorátní ministr zemědělství. V roce 1940 odešel do exilu do Londýna, kde se stal nejdříve státním ministrem a posléze ministrem financí.

⁴⁹ Ručně potvrzeno. Jaromír Nečas (17. 11. 1888 – 30. 1. 1945). Předseda protektorátního Nejvyššího cenového úřadu. V lednu 1940 emigroval do Londýna, kde byl jmenován nejedním státním ministrem a od října 1941 ministrem pro hospodářskou obnovu československé exilové vlády v Londýně. Z důvodu nemoci v listopadu 1942 odešel do ústraní.

⁵⁰ Ručně potvrzeno. Msgre. Jan Šrámek (11. 8. 1870 – 22. 4. 1956) Katolický kněz, 1940–1945 předseda československé exilové vlády v Londýně.

⁵¹ Ručně potvrzeno. Alois Eliáš (29. 9. 1890 – 19. 6. 1942). Předseda protektorátní vlády, 27. 9. 1941 po příchodu Reinharda Heydricha do Prahy zatčen, odsouzen k trestu smrti, který byl vykonán až v době Heydrichiády.

⁵² Ručně potvrzeno. Zdeněk Bořek-Dohalský (10. 5. 1900 – 7. 2. 1945). Redaktor Lidových novin, udržoval spojení mezi domácím odbojem a protektorátní vládou. V říjnu 1941 zatčen gestapem.

⁵³ JUDr. Emil Hácha (12. 7. 1872 – 1. 6. 1945). Za I. republiky předseda Nejvyššího správního soudu, 30. 11. 1938 – 14. 3. 1939 prezident Československé republiky, od 16. 3. 1939 do 5. 5. 1945 tzv. Státní prezident Protektorátu Čechy a Morava.

⁵⁴ Štefan Osuský (31. 3. 1889 – 27. 9. 1973). Československý diplomat, účastník československého odboje ve Velké Británii, člen Státní rady v Londýně, ministr financí, ministr obchodu, průmyslu a živností.

⁵⁵ Milan Hodža (1. 2. 1878 – 27. 6. 1944). 1935–1938 předseda československé vlády, Za 2. světové války působil v exilu ve Švýcarsku, Francii a v USA. Formální místopředseda exilové Státní rady v Londýně.

6) In welchen Reise? Sie die tschechoslowakische Legion in Frankreich Organisiert?

Wann wurde die tschechoslowakische Legion selbständig und aus der franz. Armee (Fremdenlegion) herausgenommen.

7) Fluchtwege nach England?

8) Politische Betätigung in England?

Wie wirkte sich die Spannung zwischen Hodza und dem Benesch-Kreis auf englische und USA-Politiker aus? Was hat Washington Hodza für Zusicherungen gegeben? Donau-Konföderation⁵⁶? Wann erfolgte die erste Verbindungsaufnahme Benesch's mit Moskau? 1940⁵⁷ Wie hat diese Verbindungsaufnahme auf die Mitglieder der tsch. Regierung in London und auf die Angehörigen der tsch. Legion gewirkt?

9) Wurde die tschechoslowakische Regierungs-Delegation nach Neusohl⁵⁸ mit Wissen sämtlicher Alliierten entsandt? Ist der slowakische Aufstand auf Weisung von Benesch ausgebrochen oder infolge rein örtlicher Verhältnisse? Wer hat Benesch dazu inspiriert? Moskau oder London?

10) Wie stellten Sie sich zu der Tatsache, dass die Abgeordneten N e m e c⁵⁹ bzw. S v e r m a⁶⁰ die Regierungs-Delegation in Neusohl rein kommunistisch orientierten?

⁵⁶ *Jedná se o Hodžův plán z druhé poloviny třicátých let, ve kterém navrhoval čelit Hitlerově politice tzv. Dunajským plánem, který přeměnil za 2. světové války v ideu středoevropské federace osmi států, a to ČSR, Polsko, Rakousko, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko, Jugoslávie a Řecko.*

⁵⁷ *Ručně psaný letopočet. Další ručně psaná slova nečitelná.*

⁵⁸ *Německý název Banské Bystrice.*

⁵⁹ *Dvakrát ručně podtrženo. František Němec (20. 5. 1898 – 19. 3. 1963). Od srpna 1944 v čele československé vládní delegace pro osvobozená území.*

⁶⁰ *Dvakrát ručně podtrženo. Jan Šverma (23. 3. 1901 – 10. 11. 1944). Člen komunistického odboje v Moskvě za 2. světové války, v září 1944 vyslán na Slovensko jako zástupce moskevského vedení KSČ. Zemřel při ústupu povstalců do hor.*

11) Wusste General C a t l o s⁶¹ bzw. andere führende Kreise in der Slowakei, dass der Aufstand losbrechen würde? Aus welchen Gründen ist C a t l o s⁶² in Ungnade gefallen? Wo befindet er sich jetzt?

11) Welche Verbindungen bestanden von London aus nach Böhmen und Mähren, bzw. in die Slowakei?

Hatte ihr Bruder, Ing. V i e s t⁶³, Verbindungen zu Widerstandskreisen in Protektorat (Unterlagen hierüber sind bei Stapoleit Prag vorhanden) ? (Zum Kreis um K v a p i l⁶⁴ und General N o w a k⁶⁵, sowie zu General L u z a⁶⁶ und Prof. D r a c h o v s k ý⁶⁷). Bestand

⁶¹ Ručně podtrženo. Ferdinand Čatloš (7. 10. 1895 – 16. 10. 1972). 1939–1944 ministr národní obrany Slovenské republiky, 29. 8. 1944 ve svém projevu v bratislavském rozhlasu vyzval slovenskou armádu, aby nekladla odpor německé armádě, která začala obsazovat Slovensko. 2. září však odjel do Banské Bystrice, kde byl zatčen a převezzen s generálem Turancem do Sovětského svazu.

⁶² Ručně podtrženo.

⁶³ Ing. Ivan Viest (23. 10. 1882 – 13. 4. 1963). Bratr generála Rudolfa Viesta, železniční inženýr, v průběhu SNP pověřen řízením železniční dopravy na povstaleckém území.

⁶⁴ Ručně podtrženo. Je možné, že se jedná o Jaroslava Kvapila (25. 9. 1868 – 10. 1. 1950). Český básník, dramatik a režisér. Účastník českého odboje za I. světové války. Za Protektorátu člen odbojové organizace Přípravný revoluční národní výbor. Od 6. 6. 1944 po svém zatčení internován.

⁶⁵ Ručně podtrženo. Generál Zdeněk Novák (2. 4. 1891 – 23. 10. 1988). Člen české vojenské odbojové organizace Obrana národa, od roku 1942 její celorepublikový velitel. 22. 6. 1944 zatčen gestapem a až do konce války vězněn a vyslýchán.

⁶⁶ Dvakrát ručně podtrženo. Generál Vojtěch Boris Luža (26. 3. 1891 – 2. 10. 1944). Vedoucí odbojové organizace Rada 3 a její vojenský velitel, který byl zastřelen protektorátními četníky při přechodu z Čech na Moravu.

⁶⁷ Ručně podtrženo. Prof. Josef Drachovský (31. 3. 1876 – 14. 2. 1961). Předseda Národní rady české, od roku 1944 první předseda České ligy proti bolševismu. V říjnu 1944 zatčen pro odbojovou činnost gestapem a do konce války vězněn.

von London aus eine Verbindung zu General M a l a r⁶⁸ (Ritterkreuzträger, letzter slow. Militär-Attache in Rom und Berlin).

12) Was wissen Sie von den Verbindungen des Obersten⁶⁹ M o r a v e c⁷⁰ in das Protektorat (II. Abt.)?

Was wissen Sie über den Agenten Rene bzw. Franta?

Steuerung der Fallschirmagenten?

Verbindung zur Regierungstruppe?

Bestehen Verbindungen in das Protektorat über die diplomatischen Vertretungen (Schweizerisches oder Schwedisches Generalkonzulat in Prag)?

Welche Aufgabe hat K o p e c k y⁷¹ in Genf wirklichkeit?

ABS, sign. 301-94-1.

⁶⁸ *Generál Augustín Malár (18. 7. 1894 – 1945). 1940 – 1941 velitel 1. pěší divize v Trenčíně, 1941 – 1942 Rychlé divize na východní frontě. 1942 – 1944 vojenský atašé na slovenských vyslanectvích v Římě, Budapešti a Berlíně. Od května 1944 velitel armádního sboru v Prešově. V době SNP zatčen německými bezpečnostními orgány a převezen k výsledkům na RSHA do Berlína. Zemřel v koncentračním táboře Sachsenhausen.*

⁶⁹ *Ručně podtrženo.*

⁷⁰ *Dvakrát ručně podtrženo. František Moravec (23. 7. 1895 – 26. 7. 1966). Československý zpravodajský důstojník. V londýnském exilu přednosta zpravodajského odboru exilového ministerstva národní obrany. Od dubna 1944 též podnáčelník štábu hlavního velitelství.*

⁷¹ *Dvakrát ručně podtrženo. JUDr. Jaromír Kopecký (11. 5. 1899 – 1977). Úředník československého ministerstva zahraničních věcí, za 2. světové války československý zástupce u Společnosti národů v Ženevě. Důležitá osoba při předávání zpráv mezi odbojovými skupinami na Slovensku a londýnskou československou exilovou vládou.*

Berlín, 1944, prosinec, 28,:

Tzv. třetí meziphlášení o výsledku dosavadních zjištění o průběhu Slovenského národního povstání zaslané šéfem Bezpečnostní policie a SD, Ernstem Kaltenbrunnerem, Německému státnímu ministru v Čechách a na Moravě, K. H. Frankovi.

Chef der Sicherheitspolizei Berlin, den 28. 12. 1944
und des SD

B. Nr. IV-3748/44 geheim Geheim!⁷²

CdS12486/44⁷³

Schnellbrief

Ministeramt

Eing: -4. JAN. 1945⁷⁴

an den Höheren SS und Polizeiführer

SS-Obergruppenführer Staatssekretär Frank

- persönlich -

P r a g.

Frankova parafa s nečitelným datem

1. Anlage!

Lieber kamerad Frank!

In der Anlage übersende ich Dir den Dritten Zwischenbericht über das Ergebnis der Untersuchung des Aufstandes in der Slowakei.

Die Vernehmungen werden fortgesetzt.

Heil Hitler!

Dein Kaltenbrunner⁷⁵

Chef der Sicherheitspolizei Berlin, den 28. 12. 1944
und des SD

⁷² Otisk úředního razítka Geheim.

⁷³ Špatně čitelné číslo.

⁷⁴ Otisk podacího razítka Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu.

⁷⁵ Vlastnoruční podpis.

B. Nr. IV-3748/44 geheim **Geheim!**⁷⁶

Dritter Zwischenbericht.

Vorbemerkung.

Die bisherigen Zwischenberichte enthielten

Zwischenbericht 1 (vom 27. 11. 1944):

Seite

I.	Festnahme von Viest und Golian.....	1
II.	Lebenslauf des Viest.....	2
III.	Lebenslauf des Golian	4
IV.	Die Tätigkeit des Golian.....	5
	1) Allgemeine politische Einstellung	5
	2) Slowakische Wehrmacht	7
	3) Verbindung zu verschiedenen Widerstandsbewegungen	10
	4) Verbindungen nach London	12
	5) Grundlegende Besprechung am 26. 4. 44	14
	6) Militärische Aufstandsvorbereitungen	16
	7) Grundlegende Besprechung Ende Juli 1944	25
	8) Verbindung nach England	27
	9) Kommunistischer Einfluss in der Widerstandsbewegung	28
	10) Verbindung nach Moskau	29
	11) Verhältnis zu den Partisanen	33

Zwischenbericht 2 (vom 4. 12. 1944):

V.	Entwicklung und Lage der tschechischen Emigration	1
	1) Tschechische Emigration in Frankreich	1
	2) Tschechoslowakische Legion	3
	3) Tschechische Exilregierung in London	6

⁷⁶ Otisk úředního razítka **Geheim**.

- 4) Tschechoslowakische Wehrmacht in England und im übrigen Ausland 10
- 5) Verhältnis der Exilregierung zu Moskau 18

VI. Tschechoslowakischer und slowakischer Widerstandskreis.

1) Die weiteren Ermittlungen über den Aufstand in der Slowakei haben zu einer Klärung der verschieden Widerstandskreise in der Slowakei geführt. Im grossen gesehen, lassen sich zwei Gruppen feststellen: Einmal eine tschechoslowakisch ausgerichtete und zum andern eine slowakische.

Der tschechoslowakische Kreis hat sich ausserhalb und gegen die offizielle slow. Regierung gebildet und lehnt sich an die tschechoslowakische Emigrantenregierung unter B e n e s c h in London an.

Der slowakische Kreis stützt sich in der Hauptsache auf offizielle Regierungskreise⁷⁷, steht im Gegensatz zur tschechoslowakischen Exilregierung in London und hält Verbindung nach Moskau.

Beiden Widerstandskreisen gemeinsam ist der starke kommunistische Einfluss, der soweit geht, dass praktisch beide Kreise von kommunistischer Seite gesteuert, zumindest aber eingehend überwacht werden. Anhaltspunkt für diese kommunistische Führung dürfte der bereits mehrfach genannte Leiter der illegalen kommunistischen Partei in der Slowakei namens S m i d k e⁷⁸ gewesen sein, bei dem alle Fäden von den einzelnen Widerstandsgruppen zusammenliefen und der seinerseits wieder in engster Verbindung mit Moskau stand.

2) Über den tschechoslowakischen Widerstandskreis ist im wesentlichen unter IV. bereits berichtet worden. Sein politisches Ziel ist die Errichtung eines selbständigen tschechoslowakischen Staates unter Aufgabe der slowakischen Eigenstaatlichkeit. Als oberstes po-

⁷⁷ *Dvakrát ručně potvrzeno.*

⁷⁸ *Karol Šmidke (21. 1. 1897 – 15. 12. 1952). Jeden ze dvou předsedů Slovenské národní rady v době Slovenského národního povstání, člen Rady obrany Slovenska, od listopadu 1944 v ilegaltě.*

litisches Führungsorgan ist die Exilregierung in London vorbehaltlos anerkannt, in deren Auftrag und nach deren Weisungen gearbeitet wurde und der alle eigenen Planungen zur Genehmigung vorgelegt wurden. Eine enge Bindung an Moskau über die offiziellen Beziehungen zwischen der Benesch-Regierung zur Sowjetunion hinaus, wie sie unter V,5) dargelegt sind, wird abgelehnt, da auch gegenüber Sowjetrussland für den geplanten neuen tschechoslowakischen Staat völlige Selbständigkeit beansprucht wird.

Dieser tschechoslowakische Widerstandskreis ist est gewesen, von dem letzten Endes die Auslösung....⁷⁹
Schwergewicht nach dieser Seite verlagerte.⁸⁰

Die kommunistischen Interessen innerhalb dieses Wider-

⁷⁹ *Následuje strana č. 5, která je na fotokopii dokumentu nečitelná. Proto připojuji český překlad této strany z fondu ABS, 302-125-3: „Je to československý kruh odporu, ze kterého vyšlo vypuknutí odporu. Vojenský sektor byl Golianem uchopen tak, jak je vylíčeno v bodě IV. Politický sektor se nedal ještě do všech podrobností rozluštit, jelikož hlavní účastníci po potlačení slovenského povstání odešli do ciziny. Doposud vznikl následující obraz: Pod vedením býv. československých politiků vytvořila se řada politických skupin různého směru se společným cílem: znovuzřízení československého státu. Jako nejvyšší politický vedoucí orgán na Slovensku byla vytvořena „Slovenská národní rada“, ve které byly na začátku povstání sjednoceny všechny skupiny. Jako nejsilnější skupiny byli Šrobár a Ursini. Vedení měl 77-letý býv. českoslov. ministr Dr. Šrobár, který se k tomuto cítil povolán jako starý přítel Benešův. Těž v Londýně platil za vedoucí hlavu slovenského povstání. Tak na př. z Londýna na Slovensko vyslaný spoj. důstojník mjr. Krátký za svého mezipobytu v Istanbulu byl ministrem vnitra Slávikem (členem české vlády v exilu) vyzván, aby po příchodu na Slovensko se spojil se Šrobárem, který je exponentem politické skupiny. Beneš po vypuknutí povstání vyslovil zvláštní dík Šrobárovi následující radiodepeší ze dne 6. 9. 1944: „Drahý příteli Šrobáře. Zaslám svůj osobní srdečný pozdrav. Vřelý dík za všechnu Tvoji práci a za Tvoji oddanost v naší společné věci, kterou jsi v tuto dobu prokázal. Vzpomínám na naši poslední společnou rozmluvu na Hradčanech v roce 1938. Tvůj dopis do Londýna na začátku války jsem obdržel. Tvůj Dr. Beneš.“ Zdá se, že širší základnu má především býv. posl. agrární strany U r s i n i. Jeho skupina, ve které je zahrnuta velká část inteligence slovenské, byla politicky aktivnější, takže skutečné těžiště se přeneslo na tuto stranu.“*

⁸⁰ *K předchozímu českému textu: JUDr. Juraj Slávik (28. 1. 1890 – 20. 5. 1969). 1929–1932 československý ministr vnitra. 1940–1945 ministr vnitra československé exilové vlády v Londýně. Ján Ursíny (11. 10. 1896 – 8. 1. 1972). Jeden*

standskreises waren durch Dr. H u s a k⁸¹ vertreten, der sich wesentlich in die Führung einzuschalten verstanden hatte. Er führte die Verhandlungen mit den verschiedenen Gruppen und stellte die Verbindungen zwischen ihnen sowie auch zu den militärischen Sektor unter G o l i a n her. Er hielt schliesslich, wie schon berichtet, das politische Referat in der 2. grossen Besprechung dieses Widerstandskreises Ende Juli 1944. Dr. H u s a k war aber anscheinend nur der vorgeschobene Mann von S m i d k e, dem Leiter der illegalen kommunistischen Partei, bei dem zweifelsohne die Führung lag, der sich aber vielleicht nur deshalb persönlich in Hintergrund hielt, weil S r o b a r⁸² zunächst mit den Kommunisten jede Zusammenarbeit ablehnte, Gegensätze, die erst unmittelbar vor Ausbruch des Aufstandes wenigstens äusserlich überbrückt worden sind. Umsomehr schaltete sich Smidke bei G o l i a n ein und übernahm schliesslich die Führung des Anfang August 1944 nach Moskau zur dortigen tschechischen Militärmission unter General Pika⁸³ entsandten Delegation.

z vedoucích činitelů nekomunistického odboje na Slovensku v období 2. světové války, spoluzakladatel Slovenské národní rady. V období SNP člen Předsednictva SNR a pověřenec pro věci hospodářské a zásobovací. Spoluzakladatel a úřadující předseda Demokratické strany. V říjnu 1944 člen delegace SNR u prezidenta Beneše v Londýně. Jaroslav Krátký (8. 10. 1911 – ? – zahynul za neznámých okolností). Důstojník československé armády v exilu, v březnu 1944 vyslán z Istanbulu na Slovensko, kde plnil zpravodajské úkoly a udržoval spojení s československou exilovou vládou. V době SNP styčný důstojník československého ministerstva národní obrany na Velitelství 1. Československé armády. 1. 11. 1944 zajat.

⁸¹ JUDr. Gustáv Husák (10. 1. 1913 – 18. 11. 1991). Slovenský advokát a spoluzakladatel Slovenské národní rady. V srpnu – září 1944 byl vůdcem Komunistické strany Slovenska, v období SNP místopředseda SNR a pověřenec vnitra.

⁸² MUDr. Vavro Šrobár (9. 8. 1867 – 6. 12. 1950). Od roku 1943 účastník slovenského odboje. Považovaný za tzv. Benešova člověka. 1. 9. 1944 se stal členem Slovenské národní rady, spolu s Karolem Šmidkem jeden z jejích dvou předsedů. Od poloviny září 1944 člen a čestný předseda Demokratické strany. 20. 10. 1944 odletěl s delegací SNR pro osvobozená území do SSSR.

⁸³ Generál Heliodor Pika (3. 7. 1897 – 21. 6. 1949). 1939–1941 československý vojenský zmocněnec v Rumunsku a Istanbulu. 1941 – 1945 náčelník československé vojenské mise v SSSR.

Obwohl also diese Widerstandsgruppe an sich nicht nach Sowjet-Russland ausgerichtet war, überwachte Smidke im sowjetischen Auftrage die gesamte Entwicklung und lief über ihn durch seine unmittelbaren Nachrichtenverbindungen der Weg nach Moskau.

3) Der andere, slowakische Widerstandskreis, hat sich unter wesentlicher Regierungskreise gebildet. In einzelnen sind diese Verbindungen noch nicht eindeutig geklärt, da dieser Kreis bei den von der tschechoslowakischen Widerstandsgruppe ausgelösten Aufstand nicht zum Zuge gekommen war.

Einer der führenden Männer ist zweifellos der damalige Verteidigungsminister und Oberbefehlshaber der slowakischen Wehrmacht - General C a t l o s - gewesen.

Es wird davon gesprochen, dass selbst Staatspräsident Dr. T i s o⁸⁴ beteiligt ist und C a t l o s seine Verbindungen zu den Sowjets mit Willen oder Wissen des Staatspräsidenten aufgenommen hat.

Wahrscheinlich gehört hierher Dr. K a r v a s⁸⁵, der Gouverneur der slowakische Nationalbank und Präsident des Obersten Versorgungsamtes.

Der General M a l a r, früherer slowakischer Militäratache in Berlin, letzter Befehlshaber der slowakischen Armee in der Ostslowakei (Ritterkreuzträger) ist gleichfalls dringend verdächtig, wenn er zurzeit auch noch jede Schuld abstreitet. Er war persönlich mit C a t l o s eng befreundet und auss von dessen Verbindungen zu den Sowjets gewusst haben. So ist es auch erklärlich, dass er auf die Versuche des U r s i n i, ihn enger an die Gruppe G o l i a n zu binden, nur zögernd einging.

Polizei- und Gendarmerieoffiziere in leitender Stellung sowie Angehörige der slowakischen staatlichen Sicher-

⁸⁴ ThDr. Jozef Tiso (13. 10. 1887 – 18. 4. 1947). *Katolícky kňez a politik. 1938–1939 predseda slovenské autonómnej vlády. Od 14. 3. 1939 predseda vlády samostatnej Slovenskej republiky, od júna 1939 do jej zániku prezident republiky.*

⁸⁵ JUDr. Imrich Karvaš (25. 2. 1903 – 20. 2. 1981). *1942–1944 predseda Najvyššieho úradu pro zásobovanie, 1939–1944 guvernér Slovenskej národnej banky. V zari 1944 zatčen a väznen v koncentračných táboroch.*

heitszentrale und selbst Innenminister M a c h⁸⁶ sind weiterhin als dieser Widerstandsgruppe zugehörig genannt worden.

Diese Beteiligungen müssen in einzelnen durch weitere Ermittlungen noch geklärt werden.

Zur Durchführung seiner Pläne bediente sich C a t l o s vor allem der slowakischen Abwehr und insbesondere des Leiters der Abwehr-Abteilung - Hauptmann i.G. Stanek⁸⁷. Stanek war es, der für Catlos die Verbindungen zu den Sowjets vermittelte, nachdem Versuche des Catlos, mit der Exilregierung in London eine Verbindung zu bekommen, fehlgeschlagen waren. Von dort wurde C a t l o s abgelehnt, weil er als Hauptverantwortlicher für den Eintritt der Slowakei in den Krieg angesehen wird. Dies ging so weit, dass G o l i a n von der Exilregierung ausdrücklich verboten wurde, mit Catlos zusammenzuarbeiten und später sogar nach Ausbruch des Aufstandes Anweisung gegeben wurde, ihn in Haft zu nehmen, um ihn vor ein Gericht zu stellen. (Zu dieser Zeit befand sich Catlos jedoch schon in Händen der Partisanen, von denen er festgenommen war und nach Russland abtransportiert wurde.)

Für die Gesamthaltung C a t l o s ' ist folgender Vorgang um den General J u r e c h⁸⁸ kennzeichnend: Jurech hatte Januar 1943 als damaliger Kommandeur der slowakischen schnellen Division mit den Sowjets Verbindung aufgenommen, als seine Division ins Gefahr lief, abgeschnitten und aufgerieben zu werden. Er entsandte einen Offizier zu den Russen, um sie um Schonung der slowakischen Division zu bitten, da sie als Slowaken nur gezwungenermaßen

⁸⁶ Alexander Mach (11. 10. 1902 – 15. 10. 1980). 1939–1944 hlavní velitel Hlinkovy gardy, 1940–1944 místopředseda slovenské vlády, 1940–1945 ministr vnitra.

⁸⁷ Kapitán Ján Juraj Stanek (1909 – 17. 2. 1996). Kapitán generálneho štábu slovenského ministerstva národnej obrany. Za SNP dôstojník štábu povstaleckej armády. Získal prezývku „Železný kapitán“.

⁸⁸ Generál Štefan Jurech (9. 6. 1898 – 4. 2. 1945). 1942–1943 veliteľ Rychlé divízie na východnej frontě. 1944 jmenován velitelem Vojenského vědeckého ústavu v Trenčíně. Po skončení SNP zatčen německými bezpečnostními orgány v Bratislavě a převezen do Berlína, kde zemřel.

gegen die Russen kämpften. Die Verhandlungen führten aber zu keinem Ergebnis, vielmehr wurde die Division durch Vermittlung des deutschen Verbindungsstabes aus der Front herausgezogen. Ende 1943 wurde Jurech we...⁸⁹ offizier⁹⁰ zurückziehen und sich nicht weiter um diese Angelegenheit zu kümmern. Catlos beauftragte seinerzeit den Hauptmann S t a n e k mit der „Untersuchung“ des Falles K o z a r. Stanek machte B a l l a y Vorwürfe, weil er den Vorfall bereits der Deutschen Luftwaffenmission berichtet hatte, da die Deutschen nicht alles zu wissen brauchten. In Zukunft dürfte den deutschen

⁸⁹ Další strana chybí. Proto připojuji český překlad z fondu ABS, sign. 302-125-3: „Koncem 1943 byl Jurech vzhledem k tomuto spojení se Sověty Čatlošem zatčen a bylo proti němu zavedeno řízení u vojenského soudu; toto bylo ale „z nedostatku důkazů zastaveno“, jelikož Jurech každou vinu zapřel. Ti, kteří o Jurechovu spojení k Sovětům věděli, byli mj. Murgaš a jmenovaný kpt. Staněk, kteří se mezitím stali úzkými spolupracovníky generála Čatloše. Řízení proti Jurechovi bylo zastaveno, aby byl ušetřen. Jurech byl později nasazen jako šéf voj. vědeckého ústavu v Trenčíně. O jeho spojení ke Golianovi v rámci příprav povstání jsem podal zprávu již v bodu IV.10. Na stejné linii je vyšetřování ohledně odletu letadla, řízeného K o z á r e m do Ruska, kterým letěli k Sovětům první odesaní od Goliana (srov. IV-10). Když býv. velitel slov. letectva a pozdější nástupce Malára jako voj. atašé v Berlíně - pplk. gšt. Ballay podával hlášení Čatlošovi o útěku kpt. Kozára, dostal od Čatloše rozkaz, aby byl stažen důstojník pověřený šetřením a aby se více o tuto záležitost nestaral.“

⁹⁰ K předchozímu českému textu: Murgaš – zřejmě se jedná o majora Štefana Murgaše (7. 3. 1911 – 30. 6. 1960), důstojníka slovenské armády. Před vypuknutím SNP přednosta operačního oddělení ministerstva národní obrany. Byl zapojen do protifašistického odboje a příprav SNP prostřednictvím J. Goliana, M. Vesela a J. Noska. V srpnu 1944 jmenován Vojenským ústředím SNR do funkce povstaleckého posádkového velitele Bratislavy. Ale situaci nezvládl. Začátkem září 1944 odešel do Banské Bystrice. Po dobu SNP velitel podskupiny pěšího praporu Dunaj, potom Volga III., taktické skupiny 1. ČSA na Slovensku u Žarnovice. Po přechodu SNP do hor pokračoval se skupinou vojáků v boji na Poľane. Kozár – zřejmě se jedná o kapitána (setníka) Ľudovíta Kozu (9. 12. 1913 – 1991). Velitel letadla, které 2. 8. 1944 odletělo na Golianův příkaz do SSSR. Na palubě byl též nadporučík Ján Korecký, styčný důstojník Vojenské ústředí, který Sovětům nesl Golianův plán povstání. Vstoupil do československé letecké jednotky v SSSR. Podplukovník Alojz Ballay (1905 – ?). Náčelník štábu vzdušných zbraní, později jejich velitel. Od srpna 1944 vojenský atašé v Berlíně.

Behörden über solche oder ähnliche Vorgänge nur mit Genehmigung des Verteidigungsministeriums (Abt. Abwehr) Mitteilung gemacht werden.

Die eigene Verbindung unmittelbar zu den Sowjets versuchte Catlos durch Entsendung eines Kuriers nach Moskau aufzunehmen. Als Kurier war Fliegerkapitän Lisický⁹¹ ausersehen, der im Auftrage von Catlos an die Sowjetregierung ein Memorandum etwa folgenden Inhalts überbringen sollte:

1) Die Slowakei sei als Staat, der von Deutschland abhängig sei, nur gegen ihren Willen in den Krieg gegen die Sowjets eingetreten.

2) Die Slowakei habe sich immer als Bestandteil der CSR. gefühlt und wolle sich wieder mit den Tschechen staatsrechtlich vereinigen. Die Slowakei wolle auf dieser Grundlage als Verbündeter der Sowjets gelten.

3) Die Slowakei könne es als kleiner Staat sich nicht leisten, dass ihr Staatsgebiet durch Kampfhandlungen zerstört werde, deshalb mache er folgendes Angebot:

„Zum Zeitpunkt, wo die Sowjets Krakau erreichen, wird von Catlos ein Militärputsch durchgeführt und eine Militärdiktatur errichtet. Der Präsident und die Regierungsmitglieder werden interniert.

Um dies zu ermöglichen, soll die Sowjetarmee gleichzeitig in südlicher Richtung über die Karpatho-Ukraine angreifen, damit die deutschen und ungarischen Reserven, die sich im Raume Uzhorod⁹²- Kaschau⁹³ befinden, gebunden

⁹¹ Mikuláš Lisický (20. 7. 1908 – 16. 3. 1987) Major letectva slovenské armády, veliteľ bombardovací perutě v Popradu. Spolupracovník Vojenského ústředí SNR. Styčný důstojník u generála Malára. 4. srpna 1944 odletěl z letiště Mokrad spolu s Karolem Šmídkem a pplk. Mikulášem Ferjenčíkem jako členy ilegální SNR do Moskvy. Delegace vezla povstalecký plán Vojenského ústředí a Memorandum generála Čatloše a měla se sovětskými představiteli jednat o SNP a jeho koordinaci s postupem Rudé armády. Zůstal v SSSR, od ledna 1945 zástupce velitele 1. čs. smíšené letecké divize v SSSR.

⁹² Užhorod.

⁹³ Německý název Košic.

werden und nich gegen die Slowakei zum Einsatz gelangen können.“

4) C a t l o s werde die Tätigkeit der KP und die Errichtung eines Verbandes der Sowjet-Bolschewiken gestatten, bitte aber die Sowjets, sich wenigstens anfangs nicht augenfällig in innerpolitische Angelegenheiten zu mischen.

5) Der Slowakei solle gestattet sein, direkte Verbindung mit den Sowjets aufzunehmen und beizubehalten. Ferner solle ihr das Recht zustehen, über ihre weitere Zukunft mitzubestimmen.

Bei dieser Widerstandsgruppe war der kommunistische Einfluss dadurch gesichert, dass der Mann, dessen sich Catlos zur Durchführung weiner Pläne, insbesondere zur Aufnahme seiner Verbindung mit den Sowjets bediente, der Hauptmann S t a n e k, engster Mitarbeiter von Smidke, war, der auf diese Weise über alle Absichten des Catlos unterrichtet war. Smidke schaltete sich sofort ein, als Catlos den Major L i s i c k y als seinen Kurier nach Moskau entsenden wollte. Er benutze die Gelegenheit der Entsendung eines Flugzeuges für seine eigenen Zwecke und flog zusammen mit den anderen Mitgliedern der von G o l i a n für Moskau bestimmten Delegation nach Moskau (vgl.IV-10). Darüber hinaus verhinderte er die unmittelbare Verbindungsaufnahme von C a t l o s zu den Sowjets dadurch dass Stanek den ihm von Catlos übergebenen Brief mit dem Memorandum nicht an den Flugkapitän L i s i c k y aushändigte, sondern S m i d k e übergab. So hatte es Smidke in der Hand, die Pläne des Catlos zu hitertreiben, soweit sie mit seinen eigenen in Widerspruch standen. Er trug den Plan in Moskau bei der Besprechung mit den Vertretern der Moskauer KPC und der aus London nach Moskau gekommenen tschechischen Regierungsdelegation vor. Der Plan wurde aber allseits abgelehnt, weil er sich in der Hauptsache auf die Slowakei und nicht auf eine Tschechoslowakei stütze. Selbst die Londoner Exilregierung war über den Schritt des Catlos beunruhigt. Sie war hierüber durch Golian unterrichtet worden und war durch ein Missverständnis der Auffassung, dass die mit Lisicky nach Moskau geflogene Delegation sich im Auftrage von C a t l o s nach Moskau begeben habe. Dies hat sogar zu diplomatischen Vorstellungen bei der sowjetischen Regierung geführt, weil die Londoner Exilregierung in der Entgegennahme des Catlos-Memorandums durch die Sowjetregierung einen Verstoss gegen den Benesch

- Pakt⁹⁴ erblicke.

Das Memorandum C a t l o s ´ ist später doch noch den Sowjetbehörden übergeben worden und vermutlich an das Ausenministerium gelangt, ohne dass aber daraus weitere Folgen gezogen worden sind. Im Gegenteil war Catlos, als er sich nach Ausbruch des Aufstandes zu Golian nach Neusohl begeben hatte, von einem russischen Partisanenführer - Kapitän J e g o r o w⁹⁵ - in eine Falle gelockt, festgenommen und nach Russland verbracht worden...⁹⁶

Dr. L e t t r i c h⁹⁷

E r t l⁹⁸

N o v o m e s t k y⁹⁹

⁹⁴ Benešův pakt – spojenecká smlouvy, kterou prezident Edvard Beneš podepsal v prosinci 1943 v Moskvě.

⁹⁵ Kapitán Alexej Semionovič Jegorov (22. 11. 1914 – 14. 4. 1970). Velitel sovětské ukrajinské diverzní skupiny v Černigovské partyzánské brigádě A.

F. Fjodorova. 1944 velitel jedné z partyzánských skupin vysazených na Slovensku, velitel 1. čs. partyzánské brigády J. V. Stalina.

⁹⁶ Další strana chybí, proto připojuji její český překlad z fondu ABS, 302-125-3: VII. Politický vývoj během povstání. 1.) Po vyhlášení slov. povstání převzala vícekrát již jmenovaná „Slovenská národní rada“ politické vedení v povstaleckém území se sídlem v B. Bystrici, a to po způsobu vlády. Přitom nebylo použito slovo „vláda“ a „ministr“, aby tím nebyl vzbuzen dojem, že tato vláda stojí v protikladu proti vládě londýnské, která přece jen byla respektována jako vláda Československé republiky. „Slovenská národní rada“ se skládala z užšího výboru, z presidia a pléna. Obsahovala asi 60 – 70 členů a ve svých funkcích byla složena následovně: I. Presidium: Přednosta: Dr. Šrobár, Šmidke, Členové předsednictva: Dr. Husak, Ursini“

⁹⁷ Ručně podtrženo. JUDr. Jozef Lettrich (17. 6. 1905 – 29. 11. 1968). Člen Předsednictva Slovenské národní rady a pověřenec školství a osvěty. Od listopadu 1944 v ilegality.

⁹⁸ Ručně podtrženo. Daniel Ertl (2. 1. 1886 – 28. 10. 1962). Učitel. Ve 30. letech starosta města Zvolen. Člen sociální demokracie, působil v ilegálním hnutí. Organizátor ilegální porady funkcionářů sociální demokracie, na které byl zvolen vedoucím této strany na středním Slovensku. Od roku 1943 člen ilegálního Revolučního ONV ve Zvolenu. Na slučovacím sjezdu KSS a slovenské sociální demokracie 17. 9. 1944 byl zvolen členem ÚV KSS. Člen povstalecké SNR a jejího Předsednictva.

⁹⁹ Ručně podtrženo. Ladislav (Laco) Novomeský (27. 12. 1904 – 4. 9. 1976). Básník, publicista a politik. V době SNP člen ÚV Komunistické strany Slovenska a Slovenské národní rady a jejího předsednictva. Člen delegace SNR, která v říjnu 1944 jedhala v Londýně s prezidentem Benešem.

II. Abteilung

- 1 (Plenarangelegenheiten): Dr. V a s e c k a¹⁰⁰.
- 2 (Beauftragten-Angelegenheiten): Dr. J o s k o¹⁰¹.
- 3 a) Propaganda: D u r a c k a¹⁰²
 b) Rundfunk: R a p o š¹⁰³
 c) Presse: Dr. J e s e n s k ý¹⁰⁴
 d) Nachrichtenagentur: T r a c h t a¹⁰⁵
- 4 (Ausland): Dr. H o u d e k¹⁰⁶

III. Nationalausschüsse: G r a n a t i e r

IV. Gesetzgebende Körperschaft: Dr. H o r v a t h¹⁰⁷

¹⁰⁰ Ručně podtrženo. JUDr. Félix Vašečka (13. 1. 1915 – 7. 9. 2001). 1942–1943 člen ilegálního oblastního vedení KSS v Bratislavě. Od dubna do poloviny září 1943 vězněn v Bratislavě. V době SNP vedoucí Úřadu Předsednictva SNR. Člen delegace SNR pro osvobozená území, která odletěla v noci z 23. na 24. 10. 1944 do SSR.

¹⁰¹ Ručně podtrženo. JUDr. Matěj Josko (19. 6. 1907 – 11. 6. 1969). Signatář Vánoční dohody. Vedoucí sekretariátu SNR v době SNP.

¹⁰² Ručně podtrženo. Andrej Djuračka (27. 11. 1891 – 15. 6. 1966). Novinář, od roku 1943 člen Šrobárovy odbojové skupiny. V době SNP vedoucí odboru Předsednictva SNR pro zpravodajství, informace a propagandu.

¹⁰³ Ručně podtrženo. Gabriel Rapoš (14. 7. 1917 – 2. 9. 1944). Novinář. 1939–1944 literární tajemník a dramaturg Slovenského rozhlasu v Bratislavě. Od 1. 1. 1944 zapojen do ilegálního protifašistického odboje. V době SNP vedoucí Slobodného slovenského vysílača v Banskej Bystrici.

¹⁰⁴ Ručně podtrženo. JUDr. Fedor Jesenský (9. 9. 1904 – 9. 4. 1949). Překladatel, právník a vydavatel. 1939 – 1946 šéfredaktor Národních novin v Martine. V září – říjnu 1944 pracovník tiskového odboru SNR.

¹⁰⁵ Ručně podtrženo. J. Trachta. V době SNP ředitel Spravodajské agentúry Slovenska (ZAS), tiskové kanceláře SNR.

¹⁰⁶ Ručně podtrženo. JUDr. Vladimír Houdek (14. 6. 1912 – ?). Působil v Slovenské obilní společnosti a v Dovuse. V odboji činný zejména na úseku politicko-zpravodajském. Spolupracoval též se skupinou Flóra. V době SNP vedoucí IV. (zahraniční) sekce Předsednictva SNR.

¹⁰⁷ Ručně podtrženo. JUDr. Ivan Horváth (26. 7. 1904 – 5. 9. 1960). 1939–1945 advokát v Senici. Od roku 1944 člen ÚV KSS, od roku 1944 člen ilegální SNR.

V. Rechnungshof: Z k p e t r o v s k y¹⁰⁸

VI. Beauftragte:

- 1) Innere Angelegenheiten: Dr. H u s a k¹⁰⁹
- 2) Nationale Verteidigung: S m i d k e¹¹⁰
- 3) Aussenangelegenheiten: H o u d e k¹¹¹
- 4) Wirtschaft u. Ernährung: U r s i n i¹¹²
- 5) Finanzen: Dr. P a u l i n y
- 6) Oeffentliche Arbeiten: Ing. S t y k¹¹³
- 7) Schulwesen u. Volksaufklärung: Dr. L e t t r i c h¹¹⁴
- 8) Justiz: Dr. S o l t e s z¹¹⁵
- 9) Gesundheitswesen: F e n d t¹¹⁶
- 10) Sozialwesen: K u b a c¹¹⁷

¹⁰⁸ Ručně potvrzeno. Zkpetrovsky? Jedná se zřejmě o Jána Petroviče (17. 6. 1893 – 16. 5. 1962). Ředitel Slovenskej pokladne ve výslužbě. Agrární politiky, spolupracoval se skupinou Vavra Šrobára. Podílel se na finančním zabezpečení SNP. Později pracoval na Pověřenectvu SNR pro finance. 30. 10. 1944 zatčen v Banské Bystrici.

¹⁰⁹ Ručně potvrzeno.

¹¹⁰ Ručně potvrzeno.

¹¹¹ Ručně potvrzeno.

¹¹² Ručně potvrzeno.

¹¹³ Ručně potvrzeno. Ing. Jozef Styk (19. 3. 1897 – 8. 6. 1965). 30. 8. 1944 přenesl v Slobodnom slovenskom vysielaci v Banské Bystrici „Proklamáciu Ústredného národného výboru“. Člen Předsednictva SNR, pověřenec pro dopravu a veřejné práce.

¹¹⁴ Ručně potvrzeno.

¹¹⁵ Ručně potvrzeno. JUDr. Jozef Šoltész (1. 5. 1909 – 19. 3. 1977). 1941–1944 pracovník Sedliackej banky v Bratislavě a ředitel sladovny Eckenstein v Nitře. Člen povstalecké SNR, pověřenec spravedlnosti.

¹¹⁶ Ručně potvrzeno. Viliam Pavol Fendt (7. 4. 1898 – 27. 12. 1982). 1939–1940 majitel drogerie v Bratislavě. Člen komunistického odboje. 1941–1944 vězněn. V době SNP pověřenec pro zdravotnictví.

¹¹⁷ Ručně potvrzeno. František Kubač (3. 12. 1887 – 15. 6. 1958). Člen komunistického odboje. Po slučovacím sjezdu slovenské sociální demokracie a komunistické strany člen ÚV KSS. Člen povstalecké SNR a pověřenec sociálních věcí.

11) Verkehrswesen: Ing. W i s n o w s k i¹¹⁸

12) Postwesen: Dr. S e v c i k¹¹⁹.

Diese Beauftragten führten praktisch die Geschäfte von „Ministern“.

Zu den Plenum gehörten fernerhin noch Vertreter der militärischen Gruppe, nämlich:

General V i e s t¹²⁰

General G o l i a n¹²¹

Kapitän P o l a k¹²²

Gend. Oberst B o d i c k y¹²³

die aber der politischen Führung völlig untergeordnet waren. Der „Nationalrat“ war nicht nur oberste Instanz auf allen politischen Gebieten, sondern auch für alle wichtigen militärischen Entscheidungen. So legte z.B. G o l i a n dem „Nationalrat“ wichtige Armeebefehle zur Genehmigung vor und unterwarf sich dessen Entscheidung auch hinsichtlich der militärischen Planung.

2) Bemerkenswert ist die besondere Stellung der Kommunisten, die sie in dem „Nationalrat“ einnahmen. Sie

¹¹⁸ Ručně potvrzeno. Ing. Štefan Visňovský (10. 12. 1909 – 27. 12. 1944 ?). Od roku 1939 technický úředník lokomotivního depa státních železnic ve Zvolenu. Člen komunistického odboje. V době SNP člen SNR a pověřenec pro dopravu a veřejné práce. Koncem prosince 1944 zatčen Pohotovostním oddílem Hlinkovy gardy ve Zvolenu. Jeho tělo bylo posléze nalezeno v hromadném hrobě.

¹¹⁹ Ručně potvrzeno. Dr. Ján Ševčík (12. 3. 1896 – 6. 3. 1965). 1942–1944 žil v Pravoticiach pod policejním dozorem. Člen povstalecké SNR, pověřenec pošty a telegrafů. 31. 1. – 11. 2. 1945 vězněn v Banské Bystrici.

¹²⁰ Ručně potvrzeno.

¹²¹ Ručně potvrzeno.

¹²² Ručně potvrzeno. Podplukovník Milan Polák (17. 8. 1897 – 2. 8. 1951). Člen odboje, od roku 1943 blízký spolupracovník Jána Goliana, v době SNP jeho zástupce. Člen štábu Velitelství 1. Československé armády.

¹²³ Ručně potvrzeno. Generál četnictva Vladimír Branislav Bodický (12. 7. 1897 – 21. 6. 1967). 1939–1944 trestní referent Hlavního velitelství četnictva v Bratislavě a Turčianských Teplicích. V době SNP jako plukovník stál v čele Hlavního velitelství československého četnictva na Slovensku. Po porážce povstání zorganizoval a velel partyzánské skupině složené z četníků.

entfalteten überhaupt nach Ausbruch des Aufstandes of-
fen eine besondere Aktivität und erreichten, dass sie
Vertreter in allen Schlüsselstellungen hatten und damit
in der Lage waren, die politische Führung in dem be-
freiten Gebiet an sich zu reißen.

Als Vorstand fungierten in Präsidium 2 Männer, neben
Dr. S r o b a r der Kommunist S m i d k e, die sich
in den Sitzungen als Vorsitzende abwechselten, wodurch
die völlige Gleichberechtigung der Kommunisten zum Aus-
druck kommen sollte. Im Vorstand befand sich ausserdem
Dr. H u s a k. Unter den Beauftragten („Ministern“) wa-
ren die beiden wichtigsten Stellen „Innere Angelegenhe-
iten“ und „Nationale Verteidigung“ von den Kommunisten
Dr. H u s a k und S m i d k e besetzt.

Auf gleicher Linie liegt das Uebereinkommen der im „Na-
tionalrat“ vertretenen verschiedenen politischen Grup-
pen, wonach zwei politische Richtungen mit völliger
Gleichberechtigung gebildet wurden, eine bürgerliche
unter der Bezeichnung „Demokratischer Block“ und eine
sozialistische unter der Bezeichnung „Kommunistische
Partei“.

Entsprechend dieser Gruppierung im „Nationalrat“ wur-
de am 17.9.1944 auf einem Kongress in Neusohl die Ve-
reinigung der kommunistischen und der sozialistischen
Partei in der Slowakei zu der neuen Partei „Kommunis-
tische Partei in der Slowakei“ vollzogen. An diesem
Kongress hatten ausser den führenden Politikern der
kommunistischen und der sozialdemokratischen Partei mit
S m i d k e und E r t l an der Spitze auch zwei sowje-
tische Partisanenführer

Oberstleutnant V e l i c k a¹²⁴ und

Major K r o g¹²⁵

teilgenommen.

¹²⁴ Pjotr Alexejevič Veličko (1911 – 6. 1984). Sovětský partyzánský velitel. V době SNP velel 1. československé partyzánské brigádě M. R. Štefánika.

¹²⁵ Major Krog. Stanisław Wroński, krycí jméno Krok (1916 – ?). Za 2. sv. v. emigroval do Ruska, důstojník Rudé armády, příslušník a velitel průzkumného oddílu partyzánského svazku Alexander Něvský zástupce velitele pro diverzní činnost. Koncem července 1944 navázal v oblasti Dukelského průsmyku spojení s J. Bilejem. Od 18. 10. 1944 velitel 2. partyzánského oddílu svazku Alexander Něvský, od 9. 11. 1944 náčelník štábu svazku, po spojení s Rudou armádou velitel zvláštní skupiny štábu.

Bei dieser Vereinigung mit der sozialdemokratischen Partei haben die Kommunisten den Forderungen nach Selbstständigkeit und Eigenstaatlichkeit der Slowakei nach aussen hin nachgegeben, wie nachfolgende Formulierung aus einem über diesen Kongress in der „Pravda“, dem Zentralorgan der Kommunisten, erschienene Artikel hervorgeht:

„Das slowakische Volk als selbstständiges Glied der slawischen Familie wird sich selbst die staatlichen, wirtschaftlichen und sozialen Fragen bestimmen, in denen es seine zukünftigen Ideale verwirklichen will. Wir schmieden uns eine neue Slowakei, die ein slawischer Staat der 3 slawischen Völker: Slowaken, Tschechen und Karpatho-Ukrainer, sein soll.“

Gleichwohl waren die Kommunisten nach wie vor auf die Weisungen Moskaus ausgerichtet und fungierten vor allem im „Nationalrat“ als sowjetische Werkzeuge, wie sich bei allen Entscheidungen während des Ablaufes des Aufstandes immer wieder zeigt. Dieser sowjetische Einfluss hat sich vor allem auch überall dort durchgesetzt, wo er mit englischen Interessen oder denen nach der Emigrantenregierung in London ausgerichteten tschechoslowakischen Widerstandsgruppe zusammentraf.

So war z.B. von dem Verbindungsoffizier K r a t k y nach London die Anregung gegeben worden, die Partisanengruppen in der Slowakei der militärischen Führung G o l i a n ' s zu unterstellen. Dies musste jedoch mit dem Hinweis abgelehnt werden, dass sich Einsatz und Tätigkeit der Partisanen nur nach den von Moskau oder der Zentrale für den Partisaneneinsatz in Kiew herausgegebenen Befehlen richteten. Vielmehr wurde stattdessen auf Beschluss des „Nationarates“ ein Führungsstab der Partisanen gebildet und S m i d k e als Kommandeur sämtlicher Partisanengruppen eingesetzt.

K r a t k y selbst wurde sogar für kurze Zeit von dem sowjetischen Partisanenführer Kapitän J e g o r o w festgenommen, als er sich einmal über die sowjet-russische Einmischung in slowakische Angelegenheiten abträglich äusserte und wurde erst auf Intervention G o l i a n ' s wieder entlassen.

Schliesslich zeigt sich auch bei den militärischen Massnahmen, wie die Sowjets in der Slowakei ausschliess-

lich ihre eigenen Ziele verfolgten, ohne jede Rücksichtnahme auf andere Interessen.

3) Zur Unterstützung des „Nationalrates“ wurden in zahlreichen Orten des Aufstandsgebietes

„Nationalausschüsse“

errichtet. Die Bildung solcher Ausschüsse liegt allgemein im Programm der tschechoslowakischen Widerstandsbewegung. Sie waren nur seinerzeit bei der Planung des Aufstandes zunächst noch zurückgestellt worden, um nicht durch die Bildung dieser „Nationalausschüsse“ die gesamten Vorbereitungsarbeiten des Aufstandes vorzeitig zu gefährden (siehe unter IV.5).

Solche „Nationalausschüsse“ wurden gebildet in:

Nemce	Podkonice
Lubietova ¹²⁶	Priechod
Sajba ¹²⁷	Badin ¹²⁸
Rakytovce	Vlkanova ¹²⁹
Poniky	Garansek ¹³⁰
Brusno	Motyky ¹³¹
Sv. Ondrej n. H. ¹³²	Skubin ¹³³
Medzibrod n. H. ¹³⁴	Riecka ¹³⁵
Kyncelova ¹³⁶	Podlavice
Povraznik ¹³⁷	Tajov

¹²⁶ *Lubietová.*

¹²⁷ *Šajba, dnes Strelníky.*

¹²⁸ *Badín.*

¹²⁹ *Vlkanová.*

¹³⁰ *Dnes Hronsek.*

¹³¹ *Motyčky.*

¹³² *Svätý Ondrej nad Hronom, dnes Ondrej nad Hronom.*

¹³³ *Skubín.*

¹³⁴ *Dnes Medzibrod.*

¹³⁵ *Riečka.*

¹³⁶ *Kyncel'ová.*

¹³⁷ *Povrazník.*

Slov. Lupca¹³⁸
Balaze¹⁴⁰

Kraliky¹³⁹
Kordiky¹⁴¹.

4) Als weiteres Organ der Aufstandsregierung wurde später, als sich die militärische Lage zuspitzte durch Beschluss des „Nationalrates“ ein sogenannter „Verteidigungsrat“ gebildet.

Er hatte die Aufgabe, alle die Verteidigung des Staates betreffenden Fragen zu erörtern und die notwendigen Entscheidungen zu treffen. Er setzte sich aus folgenden Mitglieder zusammen:

General V i e s t ¹⁴²
S m i d k e ¹⁴³ (!)
Oberst Dr. F e r j e n c i k ¹⁴⁴
Major M a r k o ¹⁴⁵
Major C i p r i c h ¹⁴⁶

¹³⁸ Slovenská Lupča.

¹³⁹ Králiky.

¹⁴⁰ Baláže.

¹⁴¹ Kordíky.

¹⁴² Ručně podtrženo.

¹⁴³ Ručně podtrženo.

¹⁴⁴ Ručně podtrženo.

¹⁴⁵ Ručně podtrženo. Major Jozef Marko (8. 6. 1904 – 22. 5. 1981). Styčný důstojník mezi pplk. Jánem Golianem a ilegální SNR. Jeden z předních organizátorů SNP, po jeho vypuknutí velitel spojovacího vojska 1. ČSA na Slovensku a člen Rady na obranu Slovenska.

¹⁴⁶ Ručně podtrženo. Major Anton Ciprich (7. 1. 1907 – 17. 5. 1984). Od března 1944 přednosta 4. oddělení Velitelství pozemního vojska v Banské Bystrici. V druhé polovině srpna 1944 na příkaz Vojenského ústředí SNR zabezpečoval vyzbrojování partyzánských jednotek. V době SNP přednosta 4. oddělení Velitelství 1. československé armády. Prosinec 1944 – duben 1945 velitel 4. partyzánské brigády.

Dr. Z a t k o¹⁴⁷

ferner aus 2 Vertretern der Partisanen,
nämlich:

Oberst O s m o l o v¹⁴⁸ und
ein weiterer russischer Offizier.

5) Nach Ausbruch des Aufstandes fanden sich von überall her in dem Aufstandsgebiet Delegationen ein.

a) Aus Moskau kam am 7.10.44 mit dem zum Oberbefehlshaber der Aufstandsarmee ernannten General V i e s t ein Teil der tschechischen Regierungsdelegation nach Neusohl, die im August 1944¹⁴⁹ von London nach Moskau gegangen war, um von dort aus zur Uebernahme der Verwaltung in den durch die Sowjets befreiten tschechoslowakisches Gebieten eingesetzt zu werden (siehe unter V. 5).

Von London war allerdings der Delegation die Genehmigung zur Reise nach der Slowakei nur unter der Bedingung erteilt worden, dass sie dort keinerlei Regierungsbefugnisse ausübe, sondern lediglich als Repräsentant der Exilregierung auftrete-

Zur Begrüssung der Delegation, die aus dem Vorsitzenden N e m e c, den politischen Vertretern und General Hasal¹⁵⁰ bestand, wurde eine aussergewöhnliche Sitzung des „Nationalrates“ einberufen in der die politische und militärische Lage in der Slowakei sowie die Tätigkeit der tschechoslowakischen Widerstandsbewegung

¹⁴⁷ Ručně potvrzeno. Dr. Ing. Peter Zátka (17. 10. 1903 – 10. 1. 1978). 1938–1944 poslanec Slovenského sněmu. Od ledna 1944 člen ilegální SNR, v době SNP její člen. Od 12. září 1944 člen Rady na obranu Slovenska. Materiálně zabezpečoval SNP.

¹⁴⁸ Ručně potvrzeno. Správně Asmolov. Alexej Nikitič Asmolov (30. 3. 1906 – 3. 9. 1981). Sovětský organizátor partyzánského hnutí. Od 6. 10. 1944 1. zástupce velitele Hlavního štábu partyzánských oddílů, od 29. 10. 1944 náčelník Hlavního štábu partyzánského hnutí.

¹⁴⁹ Dvakrát ručně potvrzeno.

¹⁵⁰ Dvakrát ručně potvrzeno. Generál Antonín Hasal (7. 1. 1883 – 22. 4. 1960). Po vzniku Protektorátu člen Obrany národa. 1940 odešel do exilu, 1940–1944 přednosta vojenské kanceláře prezidenta republiky. 1944 velitel československého vojska na osvobozených územích.

und die politische und militärische Lage im Ausland erörtert wurde.

Diese Delegation hat sich, ohne eine besondere Funktion ausgeübt zu haben, bei Zusammenbruch des Aufstandes nach der Karpatho-Ukraine begeben, um dort entsprechend ihrem eigentlichen Auftrage die Verwaltung des Gebietes zu übernehmen. Mit ihr rettete sich S r o b a r, dem man wegen seines hohen Alters die Flucht in die Wälder ersparen wollte...¹⁵¹

Mission bestand aus dem Verbindungsoffizier Sehmer¹⁵², 2 weiteren Offizieren und 1 Funker. Diese Mission wurde mittels Fallschirm über dem Aufstandsgebiet abgesetzt. Ihre Hauptaufgabe bestand nach den Erklärungen Sehmer ' s in der Sicherstellung der in der Slowakei befindlichen englischen Flieger und ehem. Kriegsgefangenen. Die in seiner Begleitung befindlichen Offiziere waren ungarischer Herkunft und sollen Juden gewesen sein. Sie fuhrern von Neusohl aus mehrere Male in Zivil nach Budapest. S e h m e r zeigte für die Entwicklung in der Slowakei kein Interesse, sondern richtete sein

¹⁵¹ *Opět chybí strana, a to strana č. 25, proto připojuji její český překlad z fondu ABS, sign. 302-125-3: b) Z Itálie přišla do B. Bystrice americká voj. mise s více-ro americkými důstojníky a příslušníky 15. let. flotily pod vedením kpt. Greena. Přinesli větší množství léků a obvazového materiálu, ze zbraní. 12 protitankových pušek, 150 MPi a 20 l. MG vedle munice. Jejím úkolem bylo přivést zpět do Itálie letce, sestřelené na Slovensku, podat zprávy vlastní radiostanicí do Itálie o vojenské situaci a konečně přezkoušet hospodářské a obchodní možnosti Slovenska s Amerikou po válce. tyto hospodářské body byly zřejmě hlavním úkolem, přičemž nutno zjistit, že kpt. Green podle svých vyjádření o hospodářské a politické situaci a dokonce o geografických poměrech na Slovensku a Protektorátě nebyl v nejmenším informován. Po zhroucení povstání nemohli příslušníci americké voj. mise již odletět, nýbrž prchli z Donoval do Nízkých Tater. c) Z Anglie byli vysláni na Slovensko pozorovací důstojníci. První taková mise se skládala ze spoj. důst. Sehmera, 2 dalších důstojníků a 1 radisty.*“

¹⁵² *Major John Sehmer (? – 24. 1. 1945) Anglický důstojník, velitel mise Windproof, organizované na pomoci SNP. Spolu s americkým poručíkem Jamesem Holtem Greenem veleli 18 členné anglo-americké zpravodajské skupině v SNP. Po přechodu SNP do hor příslušník partyzánské brigády Jánošík. V prosinci 1944 na Vel'kom Boku zajati Němci a následně odvezeni do koncentračního tábora Mauthausen.*

Hauptaugenmerk auf die Kriegsgefangenenlager in Ungarn. Vor Zusammenbruch des Aufstandes entfernte sich Sehmer mit seinem Leuten aus der Slowakei.

Eine 2. Mission traf Ende September 1944 auf dem Luftwege in Neusohl ein und zwar der englische Major Shelman¹⁵³, 3 unbekannte Offiziere und 1 Funker. Diese Gruppe brachte ein eigenes Sondegerät mit und war vor allem nachrichtendienstlich tätig. Auch diese Gruppe verliess vor dem Zusammenbruch des Aufstandes die Slowakei und begab sich nach Ungarn.

Anfang Oktober 1944 traf die 3. englische Mission unter Führung des englischen Obersten Threlfall¹⁵⁴ ein. Sie kam in 6 viermotorigen Flugzeugen, begleitet von 30 Jägern und brachte für die Armee 150 Panzerbüchsen (Raketensystem), 200 MPi, 20 leichte MG. nebst dazu gehöriger Munition und eine grosse Menge Arzneimittel mit. Das gesamte Material war amerikanischen Ursprungs. Der Mission war zur Einführung bei General Viest der tschechoslowakische Oberstleutnant Souhrada¹⁵⁵ beigegeben (S. wurde gefangengenommen und wird zurzeit vernommen). Der Oberst Threlfall sollte sich über die militärische Lage informieren und eine Delegation des slowakischen „Nationalrates“ zur Unterrichtung der Emigrantenregierung in London zurückbringen. Er erklärte gegenüber Golian¹⁵⁶, dass England bei Ausbruch des Aufstandes beabsichtigt habe, in der Slowakei 2 Fallschirmdivisionen einzusetzen,

¹⁵³ *Třikrát ručně potvrzeno. Zřejmě se jedná o majora Sehmera.*

¹⁵⁴ *Dvakrát ručně potvrzeno. Podplukovník Henry M. Threlfall. Anglický důstojník, Commanding Officer Italian Forward Base, velitel Special operation executive, Úřadu pro zvláštní operace v italském Bari, odkud anglo-americké letectvo podnikalo nálety do střední Evropy. V době SNP přiletěl jako člen anglo-americké vojenské mise na Tri Duby.*

¹⁵⁵ *Dvakrát ručně potvrzeno. Hynek Souhrada (7. 2. 1900 – 1945). Plukovník československé armády, od roku 1940 v exilu. 7. 10. 1944 přiletěl na letiště Tri duby jako zvláštní vojenský pozorovatel prezidenta Edvarda Beneše. Do 10. 10. 1944 v hodnosti plk. generálního štábu velitel ženijního vojska 1. ČSA na Slovensku. Na počátku listopadu 1944 zajat, vyslýchán a následně zřejmě v koncentračním táboře zahynul.*

¹⁵⁶ *Ručně potvrzeno.*

die Sowjets hätten sich aber dagegen ausgesprochen, weil sie die Slowakei zu ihrem Einflussgebiet rechneten. V i e s t¹⁵⁷ sagt demgegenüber, dass Threlfall¹⁵⁸ dies nur von sich aus gesagt habe, um nicht wegen des Ausbleibens jeglicher Unterstützung von England in schlechten Lichte zu erscheinen. Von England wäre wegen Nachschubschwierigkeiten infolge der grossen Entfernung eine militärische Unterstützung des Aufstandes nicht geplant gewesen.

Bei seinem Rückflug nahm Threlfall 30 Angehörige der amerikanischen Luftwaffe, die abgeschossen und in der Slowakei netgelandet oder dorthin geflüchtet waren, mit nach England.

d) Von der Sowjet-Union war nach Neusohl als Verbindungsoffizier zusammen mit einigen anderen sowjetischen Offizieren Major S t u d e n s k i j¹⁵⁹ abgestellt. St. stand in Funkverbindung mit Marschall K o n j e v¹⁶⁰. Er berichtete ihm über die Lage im Aufstandsgebiet und leitete die Materialanforderungen der Aufständischen weiter. Nach seinen Aussparungen soll die Tschechoslowakei mit Hilfe Russlands wieder ein selbständiges Staat werden, auf dessen innerpolitische Struktur oder aussenpolitische Beziehungen die Sowjet-Union angeblich keinen Einfluss zu nehmen beabsichtigt. Russland wäre nur bestrebt, seine ehem. Grenzen vom 1. 8. 1914 wieder zurückzugewinnen.

St. begab sich nach Zusammenbruch des Aufstandes zu den Partisanen.

¹⁵⁷ Ručně podtrženo.

¹⁵⁸ Ručně podtrženo.

¹⁵⁹ Dvakrát ručně podtrženo. Major Studenskij – zřejmě se jedná o Ivana Ivanoviče Skripku (21. 7. 1917), který jako sovětský důstojník užíval krycí jména Studenský, resp. Studinskij. 6. 9. 1944 na příkaz maršála Ivana Štěpanoviče Koněva přiletěl na povstalecké Slovensko, kde zastával funkci velitele sovětské vojenské mise. Po přechodu SNP do hor náčelník štábu a zástupce velitel Hlavního štábu partyzánského hnutí v ČSR, od prosince 1944 též člen Vojenské rady Hlavního štábu partyzánského hnutí.

¹⁶⁰ Maršál Koněv

6) Von der Slowakei aus wurde auf Anforderung von Benesch¹⁶¹ mit dem englischen Oberst Threlfall¹⁶² (siehe unter 5 c) eine Delegation des slowakischen „Nationalrates“ bestehend aus

U r s i n i¹⁶³

N o v o m e s t s k y¹⁶⁴ und

Oberstleutnant V e s e l¹⁶⁵

nach England entsandt, um über die militärische und politische Lagen der Slowakei Bericht zu erstatten.

ABS, sign. 301-94-1.

8

Berlín, 1945, leden, 24.:

Dopis šéfa Bezpečnostní policie a SD, Ernsta Kaltenbrunnera, Německému státnímu ministru pro Čechy a Moravu, K. H. Frankovi, ve kterém informuje, které materiály získané z výsledků zajatých generálů Rudolfa Viesta a Jána Goliana a dalších zajatých účastníků SNP, a v jaké podobě, je možné propagandisticky použít.

Der Chef der Sicherheitspolizei B e r l i n SW 11, den 24¹⁶⁶. Januar 1945

und des SD. Prinz-Albert-Straße 8

IV B 2 c - Nr. 722 g -¹⁶⁷ fernsprechr. 12 00 40
262/116/95 g¹⁶⁸

¹⁶¹ Dvakrát ručně potvrzeno.

¹⁶² Ručně potvrzeno.

¹⁶³ Ručně potvrzeno.

¹⁶⁴ Ručně potvrzeno.

¹⁶⁵ Dvakrát ručně potvrzeno.

¹⁶⁶ Číslovka připsána ručně.

¹⁶⁷ Pod touto čarou nečitelný natištěný text.

¹⁶⁸ Připsáno ručně.

Geheim!¹⁶⁹ Ministeramt
28. JAN. 1945¹⁷⁰
Schnellbrief

An
SS-Obergruppenführer
Karl Hermann F r a n k
Deutscher Staatsminister
für Böhmen und Mähren
In P r a g .

Betrifft: Propagandistische Auswertung der Vernehmungen und Berichte über den Aufstand in der Slowakei.

Vorgang: Dort. Schreiben vom 11.1.45 - H.Pol.F. 2/44g

Lieber Kamerad F r a n k !

Hinsichtlich der Auswertung der von hier aus erstellten Berichte über den Aufstand in der Slowakei sowie der Vernehmungen V i e s t , G o l i a n u. a. muß das vorhandene Material in 3 verschiedene zu verwertende Gruppen aufgeteilt werden, der zweite muß gesperrt bleiben. Der dritte Teil des Materials ist bedingt verwendbar, nämlich soweit nicht durch die Form der Auswertung oder Herausstellung von Einzelheiten sicherheitspolizeiliche Interessen gefährdet werden. Für dieses Teil halte ich deshalb vor der Herausgabe Abstimmung mit dem Reichsicherheitshauptamt für den angebracht.

Unter Zugrundelegung der Vernehmungsberichte verteilt sich das Material auf die 3 Gruppen wie folgt:

I. Erst verwendbar.

1. Zwischenbericht:

Festnahme, Lebenslauf und politische Einstellung von V i e s t und G o l i a n, Verhältnis der Aufständischen zu den Kommunisten und Partisanen, Haltung von Catlos.¹⁷¹

¹⁶⁹ Otisk úředního razítka Geheim.

¹⁷⁰ Otisk podacího razítka Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu.

¹⁷¹ Pod tímto textem jsou ručně psané, nečitelné 2 poznámky a datum 28/1.

2. Zwischenbericht:

Entwicklung und Lage der csl. Emigration insgesamt (ausgenommen unter Ziff. IV a: Absatz über Zerschlagung von Nachrichtenverbindungen nach Heydrich-Attentat).

3. Zwischenbericht:

Einflußnahme der Kommunisten auf csl. Widerstandsbewegung.

4. u. 5. Zwischenbericht:

Politische und militärische Entwicklung während des Aufstandes insgesamt (einschl, Ursachen des Zusammenbruchs).

II. Gesperrt.1. Zwischenbericht:

Zustände in der slowakischen Wehrmacht.

Sämtliche Berichte: Nachrichtenverbindungen (nicht: politische Verbindungen) zum Ausland (Kuriere, Funk usw.). Einsatz von Nachrichtenagenten (Fallschirm¹⁷² usw.).

III. Verwendbar im Einvernehmen mit RSiHA:1. Zwischenbericht:

Verbindungen innerhalb der Widerstandsgruppen, politische und militärische Aufstandsvorbereitungen.

3. Zwischenbericht:

Struktur der Widerstandskreise.

Alles übrige.

Die gleichen Grundsätze gelten für das in den Vernehmungeniederschriften niedergelegte Material. Frei verwendbar sind hieraus auch die Aussagen über politische und militärische Verhältnisse im Ausland.

H e i l H i t l e r !

Dein

Kaltenbrunner¹⁷³

Podací razítko odesláno dálnopisem 28. 1. 1945

NR 262/116/45 G OLMO/ PATZAK+++¹⁷⁴

ABS, sign. 301-94-1.

¹⁷² Zde zřejmě chybí část slova: např. „Fallschirmagenten“ nebo „Fallschirmjäger“.

¹⁷³ Vlastnoruční podpis.

¹⁷⁴ Zřejmě nalepená část z dálnopisu.

Praha, 1945, leden, 28.: Zpráva velitele Bezpečnostní služby a Bezpečnostní policie v Protektorátu Čechy a Morava, SS-Standartenführera Erwina Weinmanna¹⁷⁵, šéfovi úřadu Německého státního ministra K. H. Franka, Dr. Robertu Giesovi¹⁷⁶, s Frankovým pokynem, aby bylo zahájeno vyhodnocování dosavadních výsledků k propagandistickému využití.

OLMO FS Nr. 302 28/1.45 20.30

1.) An den

Chef des Ministeramtes,
SS-Standartenfuhrer Dr. Gies,
P r a g .

Zum FS Nr. 262/116/45 G.V.28/1 45.

Auf Weisung von SS-Obergruppenfuhrer Frank: Propagandistische Auswertung der Vernehmungen über den Aufstand in der Slowakei ist nunmehr mit Nachdruck zu betreiben. Im Hinblick auf die Fülle des Materials erscheint es erforderlich, einem geeigneten Mann Sonderauftrag zu geben. Es ist beabsichtigt, Dr. Hergl¹⁷⁷ mit der Zusammenstellung des Materials zu beauftragen, sofern Sturmbannführer Wolf nicht einen anderen Vorschlag hat.

2.) Zum Vorgang.

gez. BdS - Dr. Weinmann.

Zum Vorgang 29. I. 1945¹⁷⁸ nečitelný podpis
ABS, sign. 301-94-1.

¹⁷⁵ SS-Standartenführer MUDr. Erwin Weinmann (6. 7. 1909 – od 9. 5. 1945 nezvěstný). Od 1. 9. 1942 velitel bezpečnostní služby a bezpečnostní policie (BdS) u SD v Protektorátu.

¹⁷⁶ SS-Standartenführer Dr. Robert Gies (17. 4. 1902 – ?). Šéf kabinetu K. H. Franka a jeho osobní tajemník.

¹⁷⁷ Může se jednat Dr. Waltera Hergla (4. 8. 1899 – ?), oberlandrata v Hradci Králové.

¹⁷⁸ Připsáno ručně.

Praha, 1945, únor, 5.: Návrh vedoucího oddělení IV (Kulturpolitik) Úřadu říšského protektora, Martina Paula Wolfa, na propagandistické použití výpovědí zajatých generálů Rudolfa Viesta a Jána Goliana s připojeným shrnutím dosavadních poznatků adresovaný Německému státnímu ministru pro Čechy a Moravu, K. H. Frankovi.

Der Leiter der Abteilung IV
(Kulturpolitik) Prag, 5. Februar 1945.

Ministeramt

6. FEB. 1945¹⁷⁹

Frankova vlastnoruční paraafa s datem 7/2

A.Z.: IV Pro 94-17/45 g Eilt sehr!¹⁸⁰

Geheim!¹⁸¹

An den

Herrn Staatsminister

SS-Obergruppenführer F r a n k .

Betr.: Propagandistische Auswertung der Aussagen der slowakischen Generale Viest und Golian.

Bez.: Schreiben des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD vom 24.1.45.

Anl.: 5 Blatt.

Hiermit lege ich einen Auswertungsvorschlag bezüglich der Vernehmungen und Berichte über den Aufstand in der Slowakei mit der Bitte um Kenntnisnahme vor. Diesem Auswertungsvorschlag liegen allerdings nur ein vom BdS. zur Verfügung gestellter Hauptbericht und zwei Zwischenberichte des Reichssicherheitshauptamtes vor, während die Zwischenberichte 3 - 5 hier leider noch nicht eingegangen sind. Ich nehme jedoch an, dass sich

¹⁷⁹ *Otisk podacího razítka Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu.*

¹⁸⁰ *Ručně podtrženo.*

¹⁸¹ *Otisk úředního razítka Geheim.*

grundsätzliche Aenderungen anhand der fehlenden Zwischenberichte nicht ergeben werden.

Mein (bereits mündlich vorgetragener) Vorschlag geht dahin, die Auswertung in folgender Weiss vorzunehmen:

1.) Bekanntgabe einer für den wörtlichen Abdruck in der Presse geeigneten, knapp zusammenfassenden Darstellung durch einen Beauftragten des Befehlshabers in der Slowakei in Pressburg und gleichzeitig in Prag. (Gegebenenfalls Entsendung eines Prager Sachbearbeiters zu diesem Zweck nach Pressburg.)

2.) Ueberreichung einer gedruckten Dokumentenzusammenstellung an die Presse zur freien Auswertung in den Grenzen der unter 1.) erwähnten amtlichen Darstellung. In diese Dokumentensammlung wären auch geeignete Absätze aus Original-vernehmungen aufzunehmen.

Obwohl die augenblickliche Lage die Behandlung dieser Angelegenheit nicht als besonders aktuell erscheinen lässt, halte ich sie doch für vordringlich. Sobald nämlich Pressburg nicht mehr wie jetzt Regierungshauptstadt im Hinterland, sondern etwa belagerte Festung ist, dürfte die Herausgabe derartigen Materials erheblich an Wert verlieren. Ich bitte um Entscheidung über das weiter zu Veranlassende. Sofern Oberregierungsrat Hergel mit der Angelegenheit befasst werden sollte, müsste ihm ein sehr kurz befristeter Termin gestellt werden. Um die Heranschaffung der fehlenden Zwischenberichte hat sich SS-Standartenführer Dr. Gies auf meine Bitte bereits bei der Adjutantur des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD bemüht.

Wolf¹⁸²

Geheim¹⁸³

I. Der aufstand in der Slowakei.

Legende H.B.= Hauptbericht

1.Z.= 1. Zwischenbericht

2.Z.= 2. Zwischenbericht

¹⁸² *Vlastnoruční podpis.*

¹⁸³ *Otisk úředního razítka Geheim.*

1. Die Auslösung des Aufstandes.

Nach dem Plan G o l i a n s , den dieser nach London funkte, und der auch von dort genehmigt wurde, sollte der Aufstand in der Slowakei e r s t a m 20. J a n u a r 1945 ausbrechen. (... an dem Tage, wo die russischen Armeen Krakau erreicht haben!). Er sollte vom Slowakischen National-Rat als Freiheitskampf ausgerufen und die Slowaken als Bestandteil einer neuen Tschechoslowakei erklärt werden. Die Führung des Aufstandes ist jedoch London völlig e n t g l i t t e n. Sowohl V i e s t persönlich, als auch die Benesch-Regierung waren durch den Ausbruch des Aufstandes ü b e r r a s c h t. (H.B. Seite 97), der infolge der von kommunistischer (genauer sowjetischer Seite) geschürten zunehmende Partisanentätigkeit 5 M o n a t e z u f r ü h in Gang kam. (H.B. Seite 97).

2. Die Partisanen und ihr Verhältnis zur tschechoslowakischen Armee.

Die Einstellung der Partisanen war nicht etwa tschechoslowakisch, sondern rein sowjetisch, wie V i e s t mehrfach bestätigt. (H.B. Seite 113). Der Partisanenstab erhielt seine Befehle direkt aus Moskau, bzw. aus Kiew, wo General S t r o k a ¹⁸⁴ die Funktion eines Partisanenbefehlshabers ausübte. Führer der Partisanengruppen waren vielfach Russen, wie zum Beispiel Kapitän J e g o r o v, dessen Gruppe allein 3000 von den geschätzten 12000 Mann Partisanen umfasste. Golian besass keine verlässliche Verbindung zu den Partisanen, dagegen haben sie ihm nur Schwierigkeiten bereitet und den raschen Zusammenbruch des Aufstandes beschleunigt. Ein Versuch G o l i a n s , die Partisanengruppen unter sein Kommando zu stellen, scheiterte. (2.Z. Seite 33). B e n e s c h hat sich jedoch in dieser Frage gegenüber Moskau nicht durchgesetzt und musste Golian antworten, die Slowakei sei von den Sowjets bereits als Partisanengebiet erklärt worden, eine Einstellung der Partisanentätigkeit sei damit undiskutabel.

¹⁸⁴ *Generál Timotej Afanasjevič Strokač. Velitel výcvikového střediska partyzánských skupin u Ukrajinského štábu partyzánského hnutí v Kyjevě. Středisko se nacházelo nejdříve v Obarově u Rovna a později ve Stviatošíně.*

(2.Z. Seite 33). Auch gegenüber den Offizieren der tschechoslowakischen Armee war das Auftreten der Partisanen rücksichtslos und undiszipliniert. (H.B. Seite 113). Militärisch war die Tätigkeit der Partisanen verhängnisvoll, „.... es war nicht möglich, von den Partisanen eine stabile Verteidigung eines bestimmten Raumes zu fordern, dadurch wurde die Stellung der Armee sehr geschwächt“. (H.B. Seite 113).

3. Der slowakische Nationalrat - gegen London eingestellt.

Die Mitglieder des im April 1944 in Pressburg gegründeten slowakischen Nationalrates waren von einer tiefen Verachtung für die Londoner Emigranten erfüllt. Sie erklärten, dass nicht London, sondern ausschliesslich s i e berufen wären, Funktionäre in der Slowakei bestimmen. Auch hätten sie allein das Recht, im Namen des slowakischen Volkes zu sprechen, da sie die gesamte politische Macht in der Slowakei darstellten. London wäre hierzu nicht berufen, da nur d i e Slowaken das Recht hätten, über das Schicksal des slowakischen Volkes zu entscheiden, die sich in der Heimat befinden, aber nicht die, die sich w e i t e n t f e r n t in London aufhalten.

Der Nationalrat stellt ein politisches Kuriosum dar, denn er bessas zwei Vorsitzende, Dr. Š r o b a r für den demokratischen Block und S c h m i d t k e für die Kommunisten, die abwechselnd amtierten. Selbstverständlich konnten sich die Kommunisten als agilere Partei gegen den greisen Dr. Š r o b a r in allen Punkten durchsetzen.

4. Überwiegen des kommunistischen Einflusses.

V i e s t gibt zu, dass die Kommunisten nicht nur die Partisanengruppen völlig beherrschten, sondern auch in Neusohl sehr aktiv aufgetreten sind und ihre Ansichten und Forderungen energisch vertreten haben. (H.B. Seite 103). V i e s t nimmt an, dass sie in der zeit eines gewissen Interregnums d i e Position gewinnen wollten, um dann einen ausschlaggebenden Einfluss auszuüben, die Linke hatte jedoch, wenn man bedenkt, dass N ě m e c und L a u s c h m a n ¹⁸⁵ Sozialdemokraten sind, in Neusohl ein a b s o l u t e s Ü b e r g e w i c h t .

¹⁸⁵ Bohumil Laušman (30. 8. 1903 – 9. 5. 1963). Člen exilové Státní rady v Londýně, 1944–1945 člen vládní delegace pro osvobozená území.

5. Die tschechische Gesandtschaft in Moskau - eine Filiale der KPČ.

Während V i e s t von der tschechoslowakischen Kommunisten in London behauptet, sie stünden auf den Boden einer selbständigen Regierung und hätten bisher aktiv und loyal mit der Exilregierung zusammengearbeitet, findet er in der tschechoslowakischen Gesandtschaft in Moskau als Funktionäre ausschliesslich kommunistische Abgeordnete vor. F i e r l i n g e r,¹⁸⁶ der gleichfalls stark links orientiert ist, gibt dort nur die Fassade ab, für folgende prominente Kommunisten: Gottwald¹⁸⁷, ehemaliger Führer der KPČ, Šverma¹⁸⁸, K o p e c k ý¹⁸⁹, Dr. V r b e n s k ý¹⁹⁰, Č u l e n¹⁹¹, Prof. N e j e d l ý¹⁹², S l a n s k ý¹⁹³, (bis auf Prof. Nejedlý alles Abgeordnete der KPČ).

¹⁸⁶ Zdeněk Fierlinger (11. 7. 1891 – 2. 5. 1976). 1937–1939 a 1941–1942 československý vyslanec, 1942–1945 velvyslanec v Moskvě.

¹⁸⁷ Klement Gottwald (23. 11. 1896 – 14. 3. 1953). Vůdce komunistického odboje v Moskvě.

¹⁸⁸ Jan Šverma (23. 3. 1901 – 10. 11. 1944). Člen komunistického odboje v Moskvě za 2. světové války, v září 1944 vyslán na Slovensko jako zástupce moskevského vedení KSČ. Zemřel při ústupu povstalců do hor.

¹⁸⁹ Václav Kopecký (27. 8. 1897 – 5. 8. 1961). Novinář a politik. 1938–1945 působil v Moskvě jako člen zahraničního vedení KSČ.

¹⁹⁰ MUDr. Bohuslav Vrbenský (30. 3. 1882 – 25. 11. 1944). Původním povoláním zubní lékař. 1934 – 1939 předseda Svazu přátel SSSR. 1939 odešel do exilu do SSSR, kde se podílel jako vojenský lékař na formování čs. vojenské jednotky. Od roku 1941 člen Státní rady v Londýně a delegát Československého červeného kříže v SSSR.

¹⁹¹ Marek Čulen (8. 3. 1887 – 26. 12. 1957). Odborový funkcionář. Za 2. světové války působil jako člen KSČ v SSSR. Účastník SNP.

¹⁹² Prof. Zdeněk Nejedlý (10. 2. 1878 – 9. 3. 1962). Historik, hudební vědec, novinář a politik. 1939 odešel ilegálně do SSSR, kde v letech 1939–1945 působil jako profesor moskevské univerzity a vědecký pracovník Historického ústavu Akademie věd SSSR. Spolupracoval se zahraničním vedením KSČ.

¹⁹³ Rudolf Slánský (31. 7. 1901 – 3. 12. 1952). 1938–1945 člen zahraničního vedení KSČ v Moskvě, z jehož pvoření působil v době SNP v Hlavním štábu partyzánského hnutí na Slovensku.

6. Š e r m a¹⁹⁴ als Auspasser.

Von Š v e r m a sagt V i e s t, nach seiner Ansicht hat Moskau Š v e r m a nach Neusohl geschickt, um dort jemanden zu haben, d e r d a r a u f a c h t e t, was die Delegation macht. (H.B. Seite 107).

7. V i e s t wünscht die Regierungsdelegation zum Teufel.

Um die Zusammensetzung der Regierungsdelegation gab es in London grosse Kämpfe. Ursprünglich sollte Innenminister Dr. S l a v i k die Führung übernehmen. Die Marxisten protestierten jedoch gegen S l a v i k, indem sie darauf hinwiesen, er habe seinerzeit als Innenminister der ČSR bei einer Demonstration auf Arbeiter schiessen lassen und sei deshalb untragbar. B e n e s c h hat nachgegeben und den Kandidaten der Linken, den Sozialdemokraten N ě m e c ernannt. V i e s t selbst war die Regierungsdelegation ein Dorn in Auge und er erklärt, er habe nur das Interesse gehabt, dass die Delegation möglichst rasch wieder v e r s c h w i n d e t, weil sie in der Slowakei nichts zu suchen hat.

8. Č a t l o š, der zweifache Verräter.

General Č a t l o š ' s Doppelspiel wird durch die Aussage beleuchtet, dass Č a t l o š nicht nur die Presburger Regierung durch seine Desertion verraten habe, sondern auch die Slowakei nicht etwa als Bestandteil einer neuen Tschechoslowakei betrachten hatte, sondern weiter eine selbständige Slowakei erhalten wollte. Die Sowjets haben sein Doppelspiel trotz seines unterwürfigen Memorandums durchschaut und ihn kurzerhand verhaftet (H. B. Seite 96).

9. Mangelhafte Unterstützung des Aufstandes durch die Alliierten.

Moskau hat die Aufständischen zwar mit allen propagandistischen mitteln aufgeputscht, die militärische Unterstützung war jedoch bezw. g l a u b e n d a r a n, dass sich die Sowjetunion an das gegebene Versprechen, sich in unsere innerpolitischen Verhältnisse nicht einzumischen, halten wird“.

¹⁹⁴ *Správně Šverma.*

12. V i e s t ' s Tätigkeit von seiner Flucht aus Buda-pest bis zu seiner Festnahme.

V i e s t ist Berufssoldat und hat sich nie politisch im Sinne einer Partei betätigt. Während seiner Tätigkeit als aktiver Minister im Kabinett von Benesch und als Befehlshaber der tschechoslowakischen Einheiten in der letzten Zeit des Aufstandes hat er die Verhältnisse in der Emigration genau kennengelernt und steht der Politik von Benesch, wie aus dem Vernehmungsprotokoll hervorgeht, heute mit einer ziemlichen S k e p s i s gegenüber. Er hat bereitwillig ausgesagt und wertvolle Angaben gemacht, bezw. vorhandene Informationen bestätigt, die der Öffentlichkeit nicht vorenthalten werden sollen.

II. Die Tschechoslowakische Emigration.

1. Finanzierung der Benesch-Regierung in London.

Im ersten Weltkrieg wurde die Auslandsarbeit der Tschechen, wie M a s a r y k mehrfach betont hat, mit den kleinen Beträgen, der von den Tschechen in den europäischen Ländern und in USA aus nationaler Begeisterung gespendet wurden, finanziert. Die Benesch-Emigration dagegen l e b t v o n e i n e m u n g e d e c k t e n W e c h s e l d e r b r i t i s c h e n N a t i o n a l b a n k. Sie erhielt einen Kredit (Viest sagt: „sie wurde ausgehalten“) von ursprünglich 10 Mill. Pfund Sterling, der nach Erschöpfung jährlich durch ein Budget von 3 bis 4 Millionen ergänzt wurde. (Die Angaben die der ehemalige Direktor der Nationalbank M a l i k¹⁹⁵ vor kurzem machte, sind um 60% höher). Die französische Regierung hatte die Gewährung eines Kredits abgelehnt. B e n e s c h hat sich in Paris mit Hilfe des ehem. Generaldirektors der Brünnener Waffenwerke O u t r a t a¹⁹⁶ des Auslandskapitals dieses Grossbetriebes bemächtigt. Frankreich hat für B e n e s c h k e i n e n e i n z i g e n F r a n k e n b e z a h l t .

¹⁹⁵ Malík – bývalý ředitel Národní banky

¹⁹⁶ Eduard Outrata (7. 3. 1898 – 8. 6. 1958). 1933–1939 vedoucí obchodní ředitel a generální ředitel Československé zbrojovky v Brně. V polovině roku 1939 odešel do exilu. 1940–1941 exilový ministr financí, 1941–1942 ministr obchodu, průmyslu a živností.

2. Die tschechische Emigration in Frankreich, England und der Sowjetunion.

V i e s t ' s Ausführungen über die tschechische Emigration in Frankreich bestätigen und ergänzen die Schilderungen von O s s ¹⁹⁷ u s k i ¹⁹⁸, in seiner Broschüre „Die Wahrheit siegt“ ¹⁹⁹. Interessant ist vor allem die Zurückhaltung der französischen Regierung gegenüber B e n e s c h (H.B. Seite 16 und 19) und das Schicksal der tschechischen Truppenteile in Frankreich, nach dem Zusammenbruch. Infolge der schlechten materialien Verhältnisse und der gesunkenen Moral, sind 500 Mann, darunter Offiziere, in ein Konzentrationslager und später in Arbeitseinheiten gesteckt worden.

V i e s t bestätigt das gespannte Verhältnis zwischen England und Amerika und die einschneidenden Wirkungen des Krieges auf das englische Leben. (H. B. Seite 76 ff).

V i e s t schildert die heftig ablehnende Reaktion der Polen nach dem Abschluss des Benesch-Paktes. In der Sowjetunion hat sich V i e s t nur kurze Zeit aufgehalten und ausser der tschechischen Gesandtschaft keine Einrichtungen genauer kennengelernt.

3. England - Russland

Zu diesem Thema sagt V i e s t wörtlich: „Das Verhältnis England zu Russland i s t a u s N o t w e n d i g k e i t g e b o r e n und es besteht deshalb keine absolute A u f r i c h t i g k e i t zwischen den beiden Bündnispartnern.“

4. England und die Exilregierungen.

Die Engländer werten die Emigrantengruppen nach ihrer Einigkeit, d.h. danach, ob sie ihnen Schwierigkeiten bereiten oder nicht. Zur Zeit da V i e s t in London war, rangierte die ČSR nach Norwegen an zweiter Stelle, noch vor Holland und selbstverständlich vor Jugoslawien und Polen. Heute, nach dem zu den vorhandenen Oppositi-

¹⁹⁷ Toto písmeno škrtnuto.

¹⁹⁸ Změněno ručně na „y“.

¹⁹⁹ Publikaci „Pravda vítáží“ vydal Štefan Osuský v roce 1944 v exilu a tato byla též jako protibenešovská zmiňována s pečlivě vybraným úryvkem v protektorátním tisku.

onen noch P e t r u š č a k²⁰⁰ und B e c h y ň e²⁰¹ gestossen sind, kann man sich sehr gut erklären, warum das Ansehen Benesch's auch bei den Engländern sehr stark gesunken ist.

5. Steigen des kommunistischen Einflusses im Londoner Kabinett.

Vor dem Eintritt der Sowjetunion in den Krieg, waren die Kommunisten in London völlig kaltgestellt, sie entfalteten eine rege Propaganda gegen den Eintritt in die tschechische Armee bezw. in den Krieg überhaupt. Das änderte sich schlagartig im Sommer 1941, als mehrere Kommunisten in den Staatsrat aufgenommen wurden, (N o s e k²⁰², H o d i n o v a²⁰³, V a l o²⁰⁴, P e t r u š č a k, und K r e i b i c h²⁰⁵). Mit den militärischen Erfolgen der Sowjetunion stieg auch der Einfluss der Kommunisten, die jedoch die Tarnung, dass sie eine selbständige ČSR und keine Sowjetrepublik anstrebten, beibehielten.

6. V i e s t über B e c h y ň e

B e c h y ň e war der erste Vorsitzende des im Juli 1940 gegründeten Staatsrates. Er hat die Zeitung „Neue Freiheit“ herausgegeben, die links orientiert ist und sehr kritisch eingestellt war. V i e s t sagt aus, dass

²⁰⁰ Ivan Petrušák. Karpatskookrajinský politik, který provedl „připojení“ Karpatské Ukrajiny k Sovětskému svazu.

²⁰¹ Správně Bechyně. Rudolf Bechyně (6. 4. 1881 – 1. 1. 1948). Novinář a politik. 1940–1945 člen, 1940–1941 předseda Státní rady v Londýně.

²⁰² Václav Nosek (26. 9. 1892 – 22. 7. 1955). Od roku 1939 jeden z vedoucích činitelů KSČ v Londýně, 1942–1945 místopředseda tamní exilové Státní rady.

²⁰³ Anežka Hodinová-Spurná (12. 1. 1895 – 1. 4. 1963). Komunistická politička a pracovnice ženského hnutí. Od roku 1939 působila v exilu v Londýně, od roku 1941 členka exilové Státní rady.

²⁰⁴ Jozef Valo (7. 3. 1898–?). Jeden z vedoucích činitelů KSČ v Londýně, člen exilové Státní rady v Londýně.

²⁰⁵ Karel Kreibich (14. 12. 1883 – 2. 8. 1966). Novinář a komunistický politik německého původu. 1938–1945 působil v exilu v Londýně, 1941–1945 člen Státní rady.

B e c h y ň e und mit ihm die sozialdemokratische Gruppe sich a l s e r s t e von der Politik Benesch distanziert haben, dass es also schon seit langer Zeit auch mit dieser Gruppe Differenzen gegeben hat.

7. Oppositionsgruppen.

V i e s t zählt folgende zu B e n e s c h in Opposition stehende Gruppen auf:

1. die Anhänger von H o d ž a,
2. die Gruppe P r i v o d a k, die Verbindung zu katholisch-britischen Kreisen hat.
3. Die Gruppe O s u s k i ,
4. Die Gruppe des ehemaligen Sudetendeutschen Sozialdemokraten J a k s c h²⁰⁶,
5. „Verschiedene weitere Splittergruppen“.

ABS, sign. 301-94-1.

²⁰⁶ Wenzel Jaksch (25. 9. 1896 – 27. 11. 1966). Německý sociálně demokratický politik. 1939–1945 působil v exilu v Londýně.

Zusammenfassung**Die Verhöre der Generale Rudolf Viest und Ján Golián während der letzten Campagne der deutschen Propaganda in der Protektoratspresse. 2. Teil.**

Alle publizierten Dokumente stammen wahrscheinlich aus dem Fonds des Deutschen Staatsministers für Böhmen und Mähren Karl Hermann Frank. Sie konnten nicht aus den originellen Dokumenten abgeschrieben werden, die bisher nicht gefunden wurden, aber aus deren Fotografien, die oft fast unlesbar, manchmal verloren sind. Die Dokumente beinhalten nicht nur Schriftstücke aus dem Stab der Generale Viest und Golián, sondern auch die Ergebnisse deren Verhöre und die Instruktionen, welche von diesen gewonnenen Informationen in der vorbereiteten deutschen Propaganda in der Protektoratspresse gebrauchen können. Diese propagandistische Campagne wurde von der IV. Abteilung des Deutschen Staatsministeriums für Böhmen und Mähren schon im Februar 1945 vorbereitet, die Campagne begann aber erst am 8. April 1945. Die publizierten Dokumente belegen auch die aktive Kooperation des prominenten tschechischen aktivistischen Chefredakteurs Antonín Jaromil Kožíšek mit den deutschen Sicherheitsorganen.

The Interrogations of the Generals Rudolf Viest and Ján Golian in the Period of the Final German Propaganda Campaign in the Press of the Protectorate (Part 2)

This is the second part of the author's article on the report of the interrogations of the Slovak generals Rudolf Viest and Jan Golian, which are deposited in the archival holding entitled "German State Ministry". This part of the article complements the edition of the documents from the staff of Generals Viest and Golian, and also discusses the results and direction of their interrogation. The information thereby acquired was exploited by German propaganda in the press of the Protectorate.

Vyobrazení erbů v archivním fondu Salbuchy

Helena Sedláčková – Anton F. Malinovský

Archivní fondy uložené v Národním archivu skýtají, díky svému centrálnímu charakteru, nenahraditelné informace pro rozmanité oblasti historického výzkumu, heraldiku a genealogii nevýjimaje. Badatel specializovaný na tyto pomocné vědy historické může svou pozornost obrátit jak na písemnosti vzniklé z činnosti ústředních státních institucí, tak na rozličné genealogické a genealogicko-heraldické sbírky.¹

¹ K těmto primárním pramenům lze přiřadit také ve sbírkách Národního archivu výjimečně dochované originály nobilitačních privilegií, jejichž publikování se ujali kolegové z Archivu hl.m. Prahy, aby tak završili projekt zpřístupňování dodnes existujících listin uložených v různých institucích; viz Fiala, Michal – Hrdlička, Jakub – Županič, Jan: *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a Nobilitační privilegia studentské legie roku 1648*. Praha 1997; Fiala, Michal – Hrdlička, Jakub – Krejčík, Tomáš – Županič, Jan: *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a Archivu Národního muzea v Praze a Osobní privilegia a obléhání Prahy roku 1648*. Praha 2001; Fiala, Michal – Županič, Jan: *Praha 1648 (Nobilitační listiny pro obránce pražských měst roku 1648)*. Praha 2001. K těmto písemnostem se řadí koncepty privilegií ve fondu Česká dvorská kancelář, jejich registry ve fondu Registra, opisy ve fondu Salbuchy a intabulace ve fondu Desky zemské. Soupis vyobrazení připojených k opisům privilegií intabulovaných v deskách zemských publikoval Pavel Sedláček; viz Sedláček, Pavel: *České zemské desky a heraldika (1642–1869)*. In: *Heraldika viva II. Sborník příspěvků z konference českých, moravských a slezských heraldiků, konané ve dnech 21.–22. října 1999 v Pardubicích*. Pardubice 2002, s. 79–94. Druhý typ archiválií tvoří různé sbírky. Mezi nejhodnotnější lze počítat Sbirku genealogickou Dobřenského a svým obsahem výjimečnou Sbirku genealogicko-heraldickou Wunschwitzovu. Posledně jmenované věnovala několik velmi přínosných studií Klára Woitschová-Kučerová; viz Kučerová, Klára: *Pohřební štíty ve Wunschwitzově genealogické a heraldické sbírce (edice). Paginae historiae 12, 2004, s. 147–208*; Kučerová-Woitschová, Klára: *Heraldický materiál v genealogických a heraldických sbírkách Státního ústředního archivu v Praze (Listy z památníků ve Wunschwitzově a Renzově sbírce)*. In: Ebelová, Ivana – Šouša, Jiří (edd.). *Inter laurum et olivam (Sborník k životnímu jubileu prof. dr. Marie Bláhové)*, Praha 2007, s. 211–220. Nejnověji pak Woitschová, Klára: *Listy z památníků ve Wunschwitzově sbírce (Soupis a edice). Paginae historiae 15, 2007, s. 265–334*.

K první skupině náleží i knihy tvořící archivní fond Salbuchy.² Přestože se tento příspěvek věnuje pouze třem knihám, nezaškodí připomenout základní informace. Fond Salbuchy zahrnuje 117 knih s opisy listin z let 1580–1832 vydaných pod velkou panovníkovou pečeti pro jednotlivce i instituce, dále sedm pravděpodobně po roce 1849 připojených originálních register z období 1531–1629 a pět svazků rejstříků³. Původně se tento obtížně srozumitelný termín používal pro označení urbářů a register, tj. pro kancelářskou pomůcku, která měla bezprostředně evidovat písemnosti vzniklé v císařské a královské kanceláři. Této charakteristice vyhovuje jen malá část mohutných foliantů tvořená již jmenovanými originálními registry. V naprosté většině převažují knihy s dodatečně opsanými privilegii, přičemž rozdíl mezi dobou pořízení listiny a jejich opsáním činí i stovky let. Nezvyklý termín činil potíže i rakouským archivářům, kteří jej dokonce, na první pohled ne zcela bez logiky, mylně vysvětlovali podle místa uložení knih, jímž byl sál (německy Saal), proto se lze někdy setkat i s pojmem „Saalbuch“⁴. Navzdory těmto obtížím se nehledal adekvátní český ekvivalent, ale kvůli tradici byl ponechán původní název, aby nebyla badatelům ztížena identifikace pramene, zavedeného v literatuře pod tímto německým pojmem. Dalším důvodem pro ponechání termínu byla skutečnost, že zbývající knihy původně jednotného celku dnes nalezneme ve stejnojmenném fondu v Rakouském státním archivu. Jak již bylo uvedeno výše, naprostá většina knih obsahuje opisy textů jak osobních privilegií, tak privilegií všeho druhu (tzv. privilegia omnis generis).⁵ První zmínky o jejich

² Podrobně viz Roubík, František – Culková, Dagmar – Kollmann, Josef: *Salbuchy 1527–1832 (Numerický inventář a abecední rejstřík)*, inventář Národního archivu. Praha 1981; Culková, Dagmar: *Salbuchy. Genealogické a heraldické listy I*, 2008, s. 25–37; Pazderová, Alena a kol.: *Průvodce po archivních fondech a sbírkách I/1*. Praha 1997, s. 134–136; Čelakovský, Jaromír: *O domácích a cizích registrech, zvláště o registrech české a jiných rakouských dvorských kanceláří*. Rozpravy KČSN, Praha 1890, s. 67–71 a 132–143; Doerr, August von: *Der Adel der Böhmischen Kronländer (Ein Verzeichniss derjenigen Wappenbriefe und Adelsdiplome, welche in den böhmischen Saalbüchern des Adelsarchives im k. k. Ministerium des Innern in Wien eingetragen sind)*. Prag 1900; Broucek, Peter: *Die sogenannten „Salbücher“ im Allgemeinen Verwaltungsarchiv*. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 19, 1966, s. 136–511.

³ Pazderová, A.: c. d., s. 135–136; Culková, D.: c. d., s. 34–37, Roubík, F.: c. d., s. XIII.

⁴ Roubík, F.: c. d., s. XVI; Culková, D.: c. d., s. 33; Pazderová, A.: c. d., s. 134.

⁵ Roubík, F.: c. d., s. I. a X.

pořizování se objevují již v 60. a 70. letech 18. století. Např. 30. dubna 1774 František Mariophilus Leissner, ředitel registratury spojené dvorské kanceláře, povoluje u dolnorakouského oddělení pokračovat ve vedení salbuchů. Do tohoto období klade jejich počátky i Josef František Emil Trimmel. Ve svých materiálech k dějinám dvorské kanceláře se např. zmiňuje o povolení z 22.5. 1779 zavádějící tři řady salbuchů - smluv, nobilitací a ostatních privilegií. Podle J. F. E. Trimmela v roce 1848 existovalo 283 knih opisů. Třináct knih opisů privilegií z let 1905-1919 vzniklo ještě na počátku 20. století a završilo tak původní řadu jdoucí k roku 1844.⁶

Vzhledem k tomu, že do opisů byla zahrnuta privilegia všech zemí monarchie (kromě Uher a Sedmíhradska) od roku 1580⁷, je zřejmé, že za předlohu posloužily písemnosti institucí předcházející činnost česko-rakouské spojené kanceláře. Pečlivé opisování celého textu privilegií jistě představovalo časově i finančně náročný proces, jenž na konci dvacátých let 19. století ještě akcelerovala myšlenka vytvořit šlechtickou matriku. Vyskytly se ovšem i problémy a potíže. Např. se objevily průtahy ze strany českého gubernia, které odmítalo uposlechnout výzvu, aby byly do Vídně k přepisu poslány koncepty privilegií z české kanceláře. Gubernium svoji liknavost omlouvalo záměrem sestavit vlastní šlechtickou matriku.⁸ Přes určité zdržení, přece jenom k jejich odeslání došlo a v práci se mohlo pokračovat. Souvislá řada salbuchů byla uložena v jednom ze samostatných oddělení vídeňského ministerstva vnitra v tzv. šlechtickém archivu. Tento stav přetrvával až do roku 1920, kdy byly na základě československo-rakouské archivní úmluvy salbuchy vztahující se k zemím České koruny převezeny do Prahy. Jako vodítko pro jejich vydělení posloužil, přesně v regulích úmluvy⁹, soupis otištěný v Čelakovského studii „O domácích a cizích registrech“.¹⁰ O tom, že rozdělování knih probíhalo precizně podle

⁶ Broucek, P.: c. d., s. 449–453. František Marophilus Leissner byl ředitelem registratury spojené dvorské kanceláře v letech 1763–1796 a Josef František Emil Trimmel v letech 1837–1848; viz Čelakovský, J.: c. d., s. 84.

⁷ Podrobný rozbor obsahu knih provedl P. Broucek, c. d., s. 473–493, 495–511; českých pak Culková, D.: c. d., s. 34–37; Roubík, F.: c. d.

⁸ Úmysl sestavit takovou speciální šlechtickou matriku dosvědčuje i existence Zeehovy Rukověti k deskám zemským pro léta 1541–1817, která měla posloužit jako jeden z jejích podkladů. Viz Pazderová, Alena: Průvodce po archivních fondech a sbírkách, I/3. Praha 2005, s. 320.

⁹ Opočenský, Jan: Archivní úmluva republiky Československé s republikou Rakouskou. Časopis Archivní školy I, 1923, s. 121.

¹⁰ Viz pozn. č. 2.

textu zmíněné studie, leč poněkud mechanicky bez jakékoli kontroly obsahu, svědčí i ta skutečnost, že byl přivezen i rakouský salbuch (číslo knihy 106). Stalo se tak z prostého důvodu. Čelakovský totiž uvedl číslo této knihy omylem dvakrát, jednou mezi registry české kanceláře a podruhé správně mezi salbuchy s privilegií pro vnitřní Rakousko. Stejným nedopatřením naopak dodnes zůstal ve Vídni český salbuch (číslo knihy 171), Čelakovským zařazený mezi rakouské knihy.¹¹

Masivní svazky s opisy vykazují jednotnou formu. Velké, v bílé kůži vázané knihy na svých hřbetech nesou štítky s označením, často je text napsán přímo na hřbety, někdy ovšem zcela chybí. Samotné opisy privilegií in extenso jsou provedeny pečlivým písmem a vepsány do nalinkovaného rámečku. Jednotlivá folia jsou pročíslována a v textu je také vynechána orámovaná plocha na vyobrazení znaku, které bohužel v naprosté většině chybí. Důvodem byla zřejmě již výše zmíněná finanční náročnost celé akce. V Národním archivu uložených salbuších nalezneme vyobrazení erbů pouze ve třech exemplářích (kniha č. 12a, 12b a 106). Původně se vyskytovaly ještě v dalších pěti svazcích (č. knihy 278-281 a 291), ale nalepené znaky byly násilně vytrženy i za cenu poškození na druhé straně se vyskytujícího textu. Kdy k tomuto nešetrnému zásahu došlo, není známo. Názor vyslovený autory inventáře, že se tak stalo před odvezením knih z Vídně, zní velmi pravděpodobně.¹² Napjatá a podrážděná atmosféra vzájemných vztahů mezi Rakouskem a nově vzniklým Československem, umocněná ještě smlouvou o vrácení archiválií zpět do Čech, by tomu opravdu nasvědčovala.

Až do sestavení numerického inventáře a abecedního rejstříku v roce 1981 bylo zpřístupnění „českých“ salbuchů pro badatelskou veřejnost odkázáno na stručný Čelakovského soupis z roku 1890 a na Doerrovu, pouze nobilitačním privilegiím věnovanou publikaci.¹³ Tento limitující nedostatek odstranil až jmenovaný inventář, kterým se završilo dlouholeté zpracovávání obsahu jednotlivých knih započaté ve 20. letech 20. století Františkem Roubíkem. Tradiční Roubíkův způsob záznamu jednotlivých privilegií na kartotéční lístky byl převzat jako vhodný i autory inventáře.¹⁴

¹¹ Čelakovský, J.: c. d., s. 132–134, 136 a 141. Není bez zajímavosti, že J. Čelakovský důsledně užíval pro označení těchto knih výlučně termín registra, zřejmě chápal pojem salbuch v tomto smyslu.

¹² Roubík, F.: c. d., s. XI.

¹³ Viz pozn. č. 2.

¹⁴ Roubík, F.: c. d., s. XII–XIII.

Celkové podchycení vyobrazených erbů nepřilákalo zatím pozornost žádného z badatelů. Jako impuls ke změně v tomto směru zapůsobily až práce Kláry Woitschové, zpřístupňující erby zachycené na pohřebních štítech a listech ze šlechtických památníků z Wunschwitzovy sbírky¹⁵ a zlepšující se technické možnosti. Národní archiv se rozhodl na reprodukování znaků z písemností sbírkové povahy navázat dlouhodobým projektem soupisů s cílem publikovat znaky dochované v pramenech úřední povahy. První etapu by měly představovat reprodukce vyobrazení v salbuších a celý projekt by měly završit erby připojené ke konceptům privilegií z fondu Česká dvorská kancelář.

Jak již bylo zmíněno, pouze tři salbuchy uložené v Národním archivu lze považovat téměř za dokončené, obsahují totiž nejenom texty opsaných privilegií, ale i vyobrazení erbů. Salbuchy 12a a 12b v sobě zahrnují na celkem 1064 listech, z technických důvodů do dvou svazků chronologicky svázané složky s opisy osobních privilegií z let 1580-1611¹⁶. Knihy jsou téměř shodně velké, a to 30 cm široké, 43 cm vysoké, jen rozličné tloušťky; u salbuchu 12a je to 14 cm a u 12b o 3 cm méně. Hřbety knih neunesou žádné označení a erby v nich jsou nakreslené do předem připravených rámečků a šablon (obr. 1, 2 a 6). Před vlastním opisem textu listiny předchází stručný německý regest, označující typ privilegia, jméno osoby, které byl udělen a dataci. Za textem opisu privilegia následuje poznámka o provedené kolaci. Převažují česky psaná privilegia, latinských a německých je nepatrný zlomek. Na prvním předsádkovém listu lze nalézt poznámku Františka Roubíka, že knihy v roce 1926 rozepsal na kartotéční lístky. Salbuch 106 nese poněkud rozdílné vnější znaky. Tyto odlišnosti lze připsat jedinému faktu, salbuch nepatří mezi „české“, ale mezi „rakouské“. Již z názvu napsaném přímo na hřbetu je patrné, že jsou v něm opsána v letech 1681-1705 pro rakouské příjemce vydaná privilegia z období vlády Leopolda I. Velikostí se téměř shoduje s českými (30 cm šířka, 43 cm výška a 12 cm tloušťka, 504 číslované listy), jen na začátku knihy je navíc připojen jmenný index. Nechybí regest, ani poznámka o kolaci. Co se týče vyobrazení znaku, byl použit druhý způsob jeho začlenění do textu, lístek s erbem přichycuje na příslušném místě pečetní vosk. Tato metoda měla být typická pro poslední pořizované svazky¹⁷ a připomíná koncepty privi-

¹⁵ Viz pozn. č. I.

¹⁶ Někdy je chronologická posloupnost porušena, došlo tak v případě, že byly při svázání přehozeny složky. Pokud se dochovaly koncepty těchto privilegií, nachází se ve fondu Česká dvorská kancelář a v Rakouském státním archivu ve Vídni.

¹⁷ Roubík, F.: c. d., s. XI.

legií ve fondu Česká dvorská kancelář¹⁸. Často se při polepšení znaku vyskytují vyobrazení dvě (výjimečně tři), jedno zachycuje starý erb a druhé jeho polepšenou verzi (obr. 3 a 4). Různý formát i individuálně provedené ztvárnění erbů způsobuje, že kniha, na rozdíl od českých salbuchu, nezanechává takový jednotný a typizovaný dojem. František Roubík tento salbuch nestihl zpracovat, poznámka proto schází. Úvod k numerickému inventáři se zmiňuje o tom, že jeho obsah rozepsal na kartotéční lístky až Josef Kollmann, ale zřejmě opomenutím nebyly do něj získané údaje vůbec zahrnuty.

Přestože cílem tohoto příspěvku není detailní analýza obsahu salbuchů, ani porovnání závazného slovního popisu (tzv. blasonu) s výtvarným ztvárněním erbu, je třeba upozornit na možnou nespolehlivost vyobrazení způsobenou nepochopením popisu erbu ze strany výtvarníka. Badatelé by proto měli přistupovat k jednotlivým vyobrazením s určitou obezřetností. Tak např. porovnáme-li v salbuchu 12a, na fol. 550r zachycený erb, který byl udělen 29. 10. 1596 Karlovi a Jiřímu Mělnickým z Karlsperka, s vyobrazením téhož erbu v dochovaném originálu erbovního privilegia z roku 1604 v archivním fondu Česká dvorská kancelář¹⁹ a náhrobníkem v kostele sv. Vojtěcha na Novém Městě pražském, zjistíme, že iluminátor umístil do přední tlapy proti sobě obráceným lvům po jednom žezlo, v listině a na náhrobním kameni však drží lvi společně jen jedno žezlo (obr. 5 a 7). Nesrovnalost se objevuje například také v erbu Jana a Zikmunda Polců z Polcenštejna a Zachariáše Polnického z 15. 1. 1601 ztvárněném v salbuchu 12b, na fol. 682r. Obrázek zachycuje červeno-modře polcený štít, v jehož levé polovině jsou vodorovně nad sebou položené tři doleva směřující stříbrné střely bez hrotů. Shodou okolností se v Národním archivu dochoval i originál této erbovní listiny.²⁰ Uprostřed pergamenu vymalovaný erb, dokazuje, že zde dokonce oba iluminátoři nesprávně pochopili

¹⁸ Nelze vyloučit, že byly použity originály vyobrazení erbů původně připojených ke konceptům spojené česko-rakouské kanceláře. Tuto teorii by bylo nutno ověřit ve Vídni, kde jsou dnes koncepty těchto privilegií uloženy. Viz Frank von, Karl Friedrich: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblände bis 1806*, sv. 1–5. Schloss-Senftenegg 1967–1974.

¹⁹ Národní archiv (dále NA), Česká dvorská kancelář, inv. č. 752, sign. IV D 1; originál listiny vydané pro Jiřího (Mělnického) Karla z Karlsperka je připojen jako příloha nobilitačního spisu pro šlechtickou rodinu Krsňáků z Karlsperka z roku 1739.

²⁰ NA, Archivy klášterů zrušených za Josefa II. – listiny, inv. č. 93. Na existenci originálu listiny upozornil dr. Michal Fiala z Archivu hl.m. Prahy, který připravuje její edici.

erbovní figuru i její umístění. Malíř v salbuchu sice správně umístil kluky vodorovně nad sebou do levé modré poloviny polceného štítu, ale nevěděl, jak kluky vypadají, protože v 19. století se již tyto střely zřejmě nepoužívaly, proto je jednoduše namaloval bez hrotu, ale nesprávně je otočil doleva. V erbovní listině jsou sice kluky vypodobněny dobře a také směřují paličkami doprava, ale podle popisu neměly být položeny pokosem přes obě poloviny štítu, nýbrž vodorovně a pouze přes levou, modrou polovinu; navíc je ještě točenice místo modro-červenostříbrně vymalována pouze modro-červeně (obr. 8 a 9).²¹

Pro zpřístupnění 405 znaků v salbuších 12a, 12b a 106 se jako nejvhodnější jeví osvědčená forma tabulky. I přes určitou zkratkovitost a limitující strukturu zápisu převažuje její přehlednost. Z praktických důvodů byl (v tištěné verzi) salbuch 12a a 12b zahrnut do společné tabulky o deseti sloupcích, salbuch 106 pak samostatně do obdobně strukturované tabulky. Tabulka ve verzi pro CD-R je společná pro všechny tři salbuchy. První sloupec (A) obsahuje pořadové číslo, pokud je privilegium vydáno pro více osob, je k číslu přiřazeno ještě minuskulní písmeno (např. 6a-6c). Druhý sloupec (B) odkazuje na číslo salbuchu (12a, 12b, 106). Třetí sloupec (C) označuje folio s vymalovaným nebo přilepeným erbem. Následující sloupce (D + E + F) určují osobu přídomkem, rodovým a křestním jménem. Kvůli snazšímu vyhledávání jsou záznamy řazeny abecedně podle přídomku (sloupec F), společného pro rodiny spojené tzv. adopcí k erbů (erbovní strýčkové) nikoli příbuzenskými svazky. Pokud náleželo privilegium více osobám, je vztah mezi nimi naznačen užitím spojky mezi křestními jmény: „a“ odkazuje na rovné postavení, spojka „s“ posun o jednu generaci či příbuznost. Datum vydání privilegia (G) a jeho typ (H) uvádí další sloupec. Následující rubrika (I) umožňuje přepínání mezi textovou tabulkou a na-

²¹ Jedná se o střely, čili šípy do luku (možná do kuše) s tupou přední částí, která je v listině charakterizována jako palička. Střela neměla za úkol zvíře zabít, ale pouze omráčit a chytit jej živé. Viz Malinovský, Anton F. – Konopásek, Emil: *Neznámé erbovní figury*. In: *Heraldika a genealogie* 3/4, 2004, s. 239. Když se podíváme na celou problematiku očima výtvarníka, lze konstatovat, že iluminátor erbovní listiny projevil dobrý vkus a výtvarně citěný paradoxně tím, že se nedržel blasonu. Kdyby totiž položil kluky přes obě poloviny štítu vodorovně, kompozice zejména u renesančního štítu, který je nahoře i dole širší než uprostřed, by působila nevyváženě. Stejně dlouhé kluky by totiž měly kolem sebe po obou stranách (nahore i dole) hodně prázdné plochy a tím by se narušilo zejména na symetrii založené renesanční výtvarné chápání. Namalování erbovního štítu striktně dle blasonu znamenalo zřejmě pro renesančního kreslíře erbů se přiklonit k nevkus. Erbovními figurami bohatě zaplněná modrá, levá polovina štítu tu prudce kontrastuje s prázdnou, pravou, červenou polovinou štítu.

skenovaným obrázkem, slovo „erb“ naznačuje, že byl k opisu připojen barevně vymalovaný znak, „skica“ a „šablona“ pak jen tužkou či tuží vyhotovený nákres. Poslední desátý sloupec (J) s poznámkou upřesňuje již zmíněný vzájemný vztah osob, popřípadě jejich bližší charakteristiku, upozorňuje na jiné než české, v případě rakouského salbuchu německé znění privilegia, nebo jinou formu příjmení či přídomku. Vždy problémový přepis jmen je řešen následujícím způsobem. Křestní jména jsou počesštěna, rodová jména a přídomky respektují formu uvedenou v inventáři či v nejdůležitějších heraldických soupisech. Pokud se rodové jméno a přídomek v německém regestu výrazně liší od toho uvedeného v českém znění privilegia, upozorňuje se na tento fakt v poznámce (J).²²

Jediným salbuchem, který by zatím zůstal zcela mimo zorný úhel badatelů, by byl salbuch č. 171 s opisy privilegií z let 1740-1743 pro české příjemce (většinou města a cechy), který byl při archivní rozluce omylem ponechán ve Vídni. Rozhodli jsme se proto připojit zvláštní přílohu s obsahem této knihy. Soupis privilegií poskytl pracovník 6. oddělení Národního archivu Jan Kahuda, který jej vyhotovil při jedné ze svých návštěv v Rakouském státním archivu.²³

Privilegia zaznamenaná v salbuších náleží k nejvýznamnějším, státní autoritou garantovaným, heraldickým pramenům. I když je to slovní popis obsažený v textu privilegia, který je závazný, nikoli jeho vymalovaná podoba, jenž je specifickým vyjádřením jednotlivého heraldického kreslíře, neubírá tato skutečnost nikterak na atraktivnosti v knihách připojených znaků, naopak dosvědčuje dobový způsob jejich ztvárnění a může přinést i inspiraci pro ty, kteří se tvorbou znaků zabývají.

²² Zíbrt, Čeněk: *Bibliografie české historie*, I. díl. Praha 1900; Dobrá Voda von, Král, Adalbert: *Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien*. Prag 1904; Dobré Vody z, Král, Vojt.[ěch]: *Heraldika (Souhrn pravidel, předpisův a zvyklostí znakových se zvláštním zřetelem k zemím koruny České)*. Praha, s.d.

²³ Za poskytnutí tohoto soupisu a umožnění přetisknout jej v článku patří Janu Kahudovi poděkování.

Obr. 1
Skica erbu J. V. Tykla
a P. Pfeifara z Pirkštejna
(Sal. 12b, fol. 777v)

Obr. 2
Neindividualizovaná
šablona k erbu
M. Špendla z Hranic
(Sal. 12b, fol. 792v)

Obr. 3
Původní a polepšený
erb J. O. Maschwandera
ze Schwanau (Sal. 106, fol. 20r)

Obr. 4
Původní a polepšený erb J. B. Pindera z Pindersshoffenu (Sal. 106, fol. 28r)

Obr. 5
Vyobrazení erbu K. a J. Mělnických z Karlsperka v erbovním privilegiu
z r. 1604

Obr. 6
Dokončené vyobrazení erbu
T. Jimramovského z Karasína
(Sal. 12b, fol. 700v)

Obr. 7
Vyobrazení erbu K. a J. Mělnických
z Karlsperka (Sal. 12a, fol. 550r)

Obr. 8
Vyobrazení erbu
Jana, Zikmunda
a Zachariáše
Polců z Polcen-
štejna (Sal. 12b,
fol. 682r)

Obr. 9

Vyobrazení erbu Jana, Zikmunda a Zachariáše Polců z Polcenštejna
v erbovním privilegiu z r. 1601

Zkratky a vysvětlivky k tabulkám:

()	= opuštěné příjmení
[]	= doplněný text
erb.	= erbovní
konf.	= konfirmace, potvrzení
polepš.	= polepšení
příd.	= přídomek, přídomku
rozš.	= rozšíření
†	= zemřelý († JUDr. Šimonovi Proxenovi)
ml.	= mladší
st.	= starší
[d. chybí]	= denní datum chybí

Salbuch č. 12a a 12b

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekrety	typ privilegia	poznámka
0320.	12b	727v	Bartoloměj	Bremer	z Altenbergu	1602, 05, 15	erbovní list s příd.	měšťan znojemský
0025.	12a	37r	Josef, Jan, Martin a Václav	Perger	z Altenberka	1580, 10, 12	erbovní list s příd.	bratři
0108.	12a	208r	Šimon	Krybler	z Altendorfu	1588, 11, 30	polepšení erbu	Kriebler
0047a.	12a	75r	Adam	Altensteig	z Altensteigu	1583, 07, 01	konf. a polepš. erbu	erb udělen Vavřinci Altensteigovi Karlem V.; latinsky; polepšený erb na fol. 75v
0047b.	12a	75v	Adam	Altensteig	z Altensteigu	1583, 07, 01	konf. a polepš. erbu	erb udělen Vavřinci Altensteigovi Karlem V.; latinsky; původní erb na fol. 75r
0217.	12a	470r	Jan, Pavel a Volf	Port	z Arišperku	1595, 08, 11	konf. a polepš. erbu	bratři; erb udělen Pavlovi Portovi roku 1549 Ferdinandem I.
0215.	12a	463r	Jiří a Tomáš s Janem a Václavem	Melantrich	z Aventina	1595, 06, 26	konf., rozš. a polepš. erbu	rozšíření šlechtictví i na syny Jana a Václava
0144.	12a	305v	Šebestián, Vit a Wolfgang	Fux	z Baden	1591, 04, 05	přenesení a polepš. erbu	bratři; Šebestián = opat loucký; přenesení erbu jejich děda Vavřince Nagla; latinsky
0209.	12a	450v	Václav	Marek	z Bavorova	1595, 04, 06	erbovní list s příd.	
0104.	12a	191r	Václav	Knoll	z Bělý Horky	1588, 05, 27	erbovní list s příd.	z Weisenberka
0018.	12a	25v	Pavel	Skládáný	z Benátek	1581, 04, 27	erbovní list s příd.	
0044.	12a	69r	Pavel a Daniel	Skládáný	z Benátek	1583, 04, 30	erbovní list s příd.	bratři
0053.	12a	82r	Abraham	Nymnich	z Benešova	1583, 08, 29	erbovní list s příd.	Nimnich
0079a.	12a	139r	Jiří a Vavřinec	Pražák	z Benešova	1586, 12, 03	erbovní list s příd.	bratři
0079b.	12a	139r	Pavel	Nyczius	z Benešova	1586, 12, 03	erbovní list s příd.	

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0128a.	12a	253r	Jiří a Vavřinec	Pražák	z Benešova	1589, 12, 19	polepš. a rozš. erbu	bratři; erb udělen 3. 12. 1586
0128b.	12a	253r	Pavel	Nyczius	z Benešova	1589, 12, 19	polepš. a rozš. erbu	erb udělen 3. 12. 1586
0128c.	12a	253r	Petr	Studnický	z Benešova	1589, 12, 19	polepš. a rozš. erbu	jeho adoptce
0073.	12a	124v	Volf a Václav Matyáš	Kneisl	z Berovska	1586, 03, 01	erbovní list s příd.	Volf = písař komorního soudu; Václav Matyáš = komorník u desk zemských
0276.	12b	635v	Jakub	Bílský	z Bílska	1599, 05, 15	erbovní list s příd.	měšťan v Táboře
0152a.	12a	323v	Jan	Lichnovský	z Bitezu	1592, 01, 29	erbovní list s příd.	
0152b.	12a	323v	Jan	Pelikán	z Bitezu	1592, 01, 29	erbovní list s příd.	
0241.	12a	547v	Jiří	Šolc	z Bohumína	1596, 08, 26	erbovní list	Scholz
0036.	12a	54v	Ondřej Martin	Zejd	z Bramstva	1582, 10, 31	erbovní list s příd.	Zeydl
0191a.	12a	411r	Šimon	Pelhřimovský	z Branče	1594, 03, 09	erbovní list s příd.	
0191b.	12a	411r	Martin	Tuhanský	z Branče	1594, 03, 09	erbovní list s příd.	
0135a.	12a	272v	Jan	Šára	z Bratřic	1590, 04, 10	erbovní list s příd.	
0135b.	12a	272v	Svatoš	Jeník	z Bratřic	1590, 04, 10	erbovní list s příd.	
0074.	12a	127r	Václav	Edlman	z Brozdorfu	1586, 03, 03	konf. a polepš. erbu	erb udělen v roce 1558 Ferdinandem I.
0001.	12a	1r	Michal	Pop	z Břence	1580, 01, 20	erbovní list	
0192.	12a	413v	Šimon	Lomnický	z Budče	1594, 03, 21	erbovní list s příd.	
0119.	12a	234v	Petr	Stanický	z Bukovce	1589, 06, 21	erbovní list s příd.	
0328.	12b	746v	Tomáš	Buk	[z Bukovin]	1603, 02, 26	erbovní list s příd.	[z Bukovina]
0239.	12a	544r	Jan	Bunson	z Bunsonu	1596, 08, 17	konf. a polepš. erbu	

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekrety	typ privilegia	poznámka
0180.	12a	383r	Jakub	Steinmiller	z Citova	1593, 10, 16	rozšíření erbu	jinak Litoměřický; jeho adopce ke znaku Jindřicha Selmického z Citova, který zemřel bez mužského dědice
0296.	12b	679r	Basil s Kryštofem a Tomášem	Mezzis	z Coronata	1600, 11, 16	erbovní list s příd.	převor august. kláštera u sv. Tomáše v Brně se strýci; latinsky
0208.	12a	449r	Mikuláš	Sedlovský	z Ctiboře	1595, 03, 29	erbovní list s příd.	
0125.	12a	246r	Jiří	Čulík	z Červené Vody a Klamoš- ského Vrchu	1589, 10, 18	erbovní list s příd.	z Rothwasseru a Klamosch- bergu; lesník křivoklátský
0006.	12a	9r	Jiří st. a Jiří ml.	Konstantin	z Červeného Pole a Sumoše	1580, 05, 30	erbovní list s příd.	bratři [?!]; z Rothenfeldu a Sumoše
0171.	12a	365r	Jan Štěpán		z Denína	1593, 01, 28	konf. a polepš. erbu	privilegium uděleno Janu Václavovi a Štěpánovi Ferdinandem I. a byl zničen
0326a.	12b	743v	Jan Duchoslav	Kadovský	z Děvína	1603, 02, 03	erbovní list s příd.	měšťan staroměstský
0326b.	12b	743v	Bohuslav	Gerl	z Děvína	1603, 02, 03	erbovní list s příd.	měšťan staroměstský
0326c.	12b	743v	Matyáš	Jirkovský	z Děvína	1603, 02, 03	erbovní list s příd.	měšťan staroměstský
0326d.	12b	743v	Dionysius	Rotnperger	z Děvína	1603, 02, 03	erbovní list s příd.	měšťan staroměstský
0326e.	12b	743v	Michal	Bezděkov- ský	z Děvína	1603, 02, 03	erbovní list s příd.	měšťan staroměstský
0326f.	12b	743v	Jakub	Drnovský	z Děvína	1603, 02, 03	erbovní list s příd.	měšťan slánský
0078.	12a	136v	Kryštof a Gabriel		z Disquaciati	1586, 08, 24	erbovní list	latinsky; neuvedeno v numerickém inventáři
0035.	12a	53v	Zikmund	Plzák	z Divého Dolu	1582, 05, 29	erbovní list s příd.	měšťan plzeňský

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0154.	12a	328r	Jan Diviš	Vokrouhlický	z Divišova	1592, 04, 06	erbovní list s příd.	
0178.	12a	377v	Samuel Diviš	Vokrouhlický	z Divišova	1593, 08, 10	rozšíření erbu	adopce k erbu jeho bratra Jana Divíše
0301.	12b	691r	Jan	Urban	z Domanína	1601, 06, 04	erbovní list s příd.	
0236.	12a	534v	Jan	Frycek- Podvinský	z Doubra- vičan	1596, 05, 24	erbovní list s příd.	
0090.	12a	165r	Václav	Krocín	z Drahobejle	1587, 05, 25	erbovní list s příd.	měšťan staroměstský
0148a.	12a	315v	Jáchym	Krocín	z Drahobejle	1591, 08, 10	rozšíření erbu	jeho adopce k erbu Václava st. Krocína uděleného 25.5. 1587
0148b.	12a	315v	Šimon	Žabka	z Drahobejle	1591, 08, 10	rozšíření erbu	jeho adopce k erbu Václava st. Krocína uděleného 25.5. 1587
0248.	12a	566v	Jan	Prostějovský	z Drozdovic	1597, 02, 05	erbovní list s příd.	
0274.	12b	628r	Václav	Velvarský	z Drsníku	1599, 05, 15	erbovní list s příd.	jinak Vrutický
0258a.	12a	588r	Kryštof	Dyler	z Dylenhofu	1596, 11, 12	erbovní list s příd.	měšťan staroměstský
0258b.	12a	588r	Michael	Hegenwald	z Dylenhofu	1596, 11, 12	erbovní list s příd.	
0062.	12a	102v	Šebestián	Freytag	z Dympachu	1584, 08, 11	obnova rytířství	opat loucký; obnova pro něho a celý jeho rod
0283.	12b	647r	Tomáš	Ludvik	z Eckers- burku	1600, 01, 14	erbovní list s příd.	
0092.	12a	168r	Jáchym a Jan	Eckhart	z Eckharts- bergu	1587, 07, 26	erbovní list s příd.	
0026.	12a	38r	Vít	Edlinger	z Edlpachu	1581, 11, 08	erbovní list s příd.	
0266.	12b	614v	Linhart a Jan	Lebl	z Ehren- steinu	1598, 03, 28	erbovní list s příd.	bratři
0254.	12a	577v	Jan a Daniel	Emek	z Emsteina	1597, 07, 14	erbovní list s příd.	bratři
0263.	12b	602r	Šimon a Blažej	Hامل	z Engel- steinu	1598, 02, 27	konf. a rozš. erbu	adopce strýce Blažeje
0203a.	12a	441v	Kašpar	Ulm	z Erkartovic	1595, 01, 26	erbovní list s příd.	
0203b.	12a	441v	Václav	Vacula	z Erkartovic	1595, 01, 26	erbovní list s příd.	

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0337.	12b	768r	Florián	Tetecký	z Eyben- stollu	1603, 06, 27	konf. a rozš. erbu	adopce k erbu bratří Eybenstollarů
0298a.	12b	685v	Jan	Kaňkovec	z Faukovic	1601, 02, 02	erbovní list s příd.	
0298b.	12b	685v	Matyáš	Pavlovec Žákavský	z Faukovic	1601, 02, 02	erbovní list s příd.	
0070a.	12a	120r	Wolfgang a Mikuláš		z Felden- štejna	1585, [d.chybl]	erbovní list s příd.	bratři; Wolfgang ThDr., probošt litoměřický
0070b.	12a	120r	Bedřich	Silvan	z Felden- štejna	1585, [d.chybl]	erbovní list s příd.	z Horšovského Týna
0070c.	12a	120r	Kliment	Libek	z Felden- štejna	1585, [d.chybl]	erbovní list s příd.	Staropileňský
0294.	12b	673v	Jan	Bledina	z Fialového Kamene	1600, 11, 10	erbovní list s příd.	Feigelsteinu
0051.	12a	80r	Šebestián a Šimon	Haunschilt	z Firsten- feldu	1583, 08, 29	erbovní list s příd.	bratři
0028.	12a	41v	Šebestián	Fauknar	z Fonken- štejna	1581, 12, 01	erbovní list s příd.	písař komorního soudu
0041.	12a	61r	Řehoř	Francký	z Franke- nova	1583, 02, 28	erbovní list s příd.	
0049.	12a	78r	Jiří	Šuler	z Franken- štejna	1583, 07, 12	erbovní list s příd.	Schuler; písař desk dvorských
0278a.	12b	639r	Job	Kotva	z Freifeldu	1599, 12, 28	erbovní list	měšťan plzeňský
0278b.	12b	639r	Zikmund	Celestin	z Freifeldu	1599, 12, 28	erbovní list	měšťan rokycanský
0221.	12a	480r	Pavel	Dvořák	z Freigranu	1595, 11, 03	erbovní list s příd.	
0113.	12a	219v	Šalamoun	Frenzelius	z Friedent- halu	1589, 02, 08	erbovní list s příd. a polepš. erbu	latinsky
0206.	12a	446r	Matyáš	Frydman	z Frydperku	1595, 02, 20	erbovní list s příd.	
0139a.	12a	287v	Karel	Oršinovský	z Fürsten- feldu	1590, 05, 14	erbovní list s příd.	
0139b.	12a	287v	Jakub	Augustin	z Fürsten- feldu	1590, 05, 14	erbovní list s příd.	
0323a.	12b	734v	Martin a Kryštof	Roskovec	z Glogvic	1602, 07, 31	rozš. erbu a přenesení příd.	strýcové; Martin = dvořan Rudolfa II.; Kryštof Roskovec jinak Sertorius

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení deketu	typ privilegia	poznámka
0323b.	12b	734v	Blažej	Teyssel Roskovec	z Glogvic	1602, 07, 31	rozš. erbu a přenesení příd.	strýc; měšťan olomoucký; jeho adopce k erbu Roskovců
0323c.	12b	734v	Jiljí	Nerodynský Roskovec	z Glogvic	1602, 07, 31	rozš. erbu a přenesení příd.	strýc; měšťan olomoucký; adopce k erbu Roskovců
0032.	12a	48v	Tomáš	Šmirhan	z Golštic	1582, 11, 05	erbovní list s příd.	
0224.	12a	496v	Tomáš	Šmirham	z Golštic	1595, 12, 06	polepšení erbu	
0024.	12a	36r	Jiří a Tomáš	Častovic	z Gothartova	1581, 09, 13	erbovní list s příd.	bratři
0303.	12b	694r	Jan	Rzoun	z Greifen- bachu	1601, 06, 22	erbovní list s příd.	Rzaun; měšťan plzeňský
0022.	12a	34r	Valentin	Tytrych	z Greifendorfu	1581, 07, 05	erbovní list s příd.	Dietrich
0194a.	12a	416r	Martin	Šuser	z Greifenfelsu	1594, 04, 04	erbovní list s příd.	Schuser
0194b.	12a	416r	Jiří	Kholler	z Greifenfelsu	1594, 04, 04	erbovní list s příd.	
0194c.	12a	416r	Adam	Vltavský	z Greifenfelsu	1594, 04, 04	erbovní list s příd.	
0194d.	12a	416r	Václav	Kosmáček	z Greifenfelsu	1594, 04, 04	erbovní list s příd.	
0288.	12b	655v	Jakub	Pistovský	z Greifen- steina	1600, 07, 12	erbovní list s příd.	
0120.	12a	236r	Kryštof	Kreiziger	z Greifenthalu	1589, 09, 18	erbovní list s příd.	Kreyczyger
0095.	12a	173v	Pavel	Grünwald	z Grünwaldu	1587, 08, 18	erbovní list s příd.	opat premonstrát- ského kláštera v Hradisku u Olomouce
0023.	12a	35r	Tomáš	Vinterberský	z Habří	1581, 09, 11	erbovní list s příd.	
0143.	12a	299v	Adam	Bavorovec	z Hagenleitu	1591, 03, 28	obnovení a přenesení erbu	Bayrer; měšťan kadaňský; jeho adopce; erb udělen jeho dědovi Wolfgangu Hagenleut- nerovi z Hagenleitu Ferdinan- dem I.

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0222.	12a	486v	Tadeáš	Hájek	z Hájku	1595, 11, 22	konf. a polepš. erbu	konfirmace erbu uděleného Ferdinandem I.; latinsky
0063.	12a	106v	Štěpán	Jansdorf	z Hartenberka	1584, 10, 04	konf. rytířství	
0196.	12a	419r	Ondřej	Weys	z Haynu	1594, 04, 25	erbovní list s příd.	služebník české kanceláře
0153.	12a	325r	Erhart	Heifelder	z Heifeldu	1592, 02, 28	obnovení erbu	privilegium zničeno ohněm
0094.	12a	172r	Martin	Kirstein	z Heinersdorfu	1587, 08, 18	erbovní list s příd.	Kyrštejn
0017.	12a	24r	Melchior, Jan a Tobíáš	Herr	z Hernšperka	1581, 03, 01	konf. erbu a příd.	Hernsberga; bratři; erb udělen Františkovi 6.6. 1565 Maxmiliánem II.
0198.	12a	423v	Jan	Bazilovský	z Hlavence	1594, 04, 18	erbovní list s příd.	
0040.	12a	60r	Daniel	Oth	z Hlohovic	1583, 03, 01	erbovní list s příd.	
0195.	12a	417v	Albrecht	Hoberwaschel	z Hoberfeldu	1594, 04, 15	erbovní list s příd.	měšťan staroměstský
0093.	12a	169v	Matyáš	Kamenický	z Hojovic	1587, 08, 06	konf. erbu	
0061.	12a	100v	Martin	Homerk	z Homrštejna	1584, 05, 23	erbovní list s příd.	
0158.	12a	334r	Řehoř	Rieger	z Hornfelsu	1592, 07, 02	erbovní list s příd.	Ryker
0211.	12a	453b	Jan	Vyka	z Hradiště	1595, 04, 27	erbovní list s příd.	
0350.	12b	792v	Matyáš	Špendl	z Hranic	1604, 05, 26	erbovní list s příd.	
0076.	12a	132v	Václav	Parvus	z Hrožnic	1586, 03, 29	erbovní list s příd.	
0193.	12a	414v	Šimon a Daniel	Humberk	z Humberka	1594, 03, 29	erbovní list s příd.	strýcové
0220.	12a	478v	Adam	Helm	z Chmelic	1595, 10, 09	erbovní list s příd.	
0129.	12a	256v	Jakub	Jakobeus		nedatováno	erbovní list	latinsky
0281.	12b	644r	Pavel	Faltis	z Jamného	1600, 01, 14	erbovní list s příd.	
0137.	12a	278v	Quirin a Jeremiáš	Arnold	z Jankovic	1590, 06, 01	obnovení erbu	bratři; privilegium uděleno otci Janovi a bylo zničeno požárem

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0075.	12a	130r	Jakub	Krčín	z Jelčan a Sedčian	1586, 03, 20	konf. a polepš. erbu, nový přídomek	nový přídomek "ze Sedčian"; erb udělen předkům 8.5. 1509 Vladislavem II.
0257a.	12a	586r	Jan	Rakovnický	z Jenštejna	1597, 10, 30	erbovní list s příd.	měšťan staroměstský
0257b.	12a	586r	Kříž	Chvalitský	z Jenštejna	1597, 10, 30	erbovní list s příd.	měšťan staroměstský
0257c.	12a	586r	Řehoř, Valentin, Tobiáš, Matěj a Vít	Kautský	z Jenštejna	1597, 10, 30	erbovní list s příd.	bratři; měšťané novoměstští
0162a.	12a	342r	Matyáš	Jizbický	z Jizbice	1592, 08, 19	erbovní list s příd.	
0162b.	12a	342r	Jan, Václav a Pavel	Litoměřický	z Jizbice	1592, 08, 19	erbovní list s příd.	synové †Václava Litoměřického měšťana novoměst- ského
0339.	12b	771v	Kryštof	Modlišovský	z Kamenné Vody	1603, 06, 30	erbovní list	ze Steinwasse- ru; měšťan mostecký
0133.	12a	269v	Jiří	Hamza	z Kamzštejna	1590, 04, 06	erbovní list s příd.	z Gamštejna
0029.	12a	44v	Jiří a Václav	Kbelský	z Kapí Hory	1583, 02, 25	rozš. erbu	bratři; adopte k erbu Václava Severína z Kapí Hory
0307.	12b	700v	Tomáš	Jimramovský	z Karasína	1601, 08, 16	erbovní list s příd.	
0132a.	12a	267r	Jan a Jiří	Vadas	z Karlova	1591, 04, 05	rozš. erbu	jeho adopte; erb udělen Janu Kapounovi a Václavu Bínovi z Karlova 15.3. 1577 Maxmiliánem II.
0132b.	12a	267r	Mikuláš	Novobydžov- ský	z Karlova	1591, 04, 05	rozš. erbu	jeho adopte; erb udělen Janu Kapounovi a Václavu Bínovi z Karlova 15.3. 1577 Maxmiliánem II.

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0243.	12a	550r	Karel s Jiřím	Mělnický	z Karlsperka	1596, 10, 29	erbovní list s příd.	měšťan novoměstský se synem Jiřím, mistrem svobodných umění
0275.	12b	633r	Pavel	Kataryn	z Kataru a Rubínštejna	1599, 06, 04	baronát s příd.	latinsky
0014.	12a	19r	Pavel	Dolín	z Kerska	1580, 11, 28	erbovní list s příd.	lesní ze Sadské
0107.	12a	205r	Martin a Augustin	Lorenz-Porek	z Klenova	1588, 08, 16	erbovní list s příd.	bratři
0096.	12a	176r	Jiří	Klos		1587, 10, 17	polepšení a rozš. erbu	pro něho a potomky po jeho strýci Jiřím Klosevi
0019a.	12a	26v	Martin Jaroš	Knířovský	z Knířova	1581, 05, 17	erbovní list s příd.	
0019b.	12a	26v	Václav	Šlakovský	z Knířova	1581, 05, 17	erbovní list s příd.	
0242a.	12a	548v	Matouš	Nefestýn	z Koberovic	1596, 10, 16	erbovní list	písař komorního soudu
0242b.	12a	548v	Václav	Chotský	z Koberovic	1596, 10, 16	erbovní list	strýc
0242c.	12a	548v	Mikuláš	Brodský	z Koberovic	1596, 10, 16	erbovní list	strýc
0245.	12a	557r	Jan	Kocín	z Kocinetu	1597, 01, 07	konf. a polepš. erbu	měšťan malostranský
0145a.	12a	309r	Martin	Pravdovic	z Kolberka	1591, 04, 23	erbovní list s příd.	opat břevnovský v Broumově
0145b.	12a	309r	Matyáš	Šiffl	z Kolberka	1591, 04, 23	erbovní list s příd.	
0145c.	12a	309r	Valentin	Plakvic	z Kolberka	1591, 04, 23	erbovní list s příd.	
0173.	12a	369v	Matěj a Tobiáš	Štefka	z Koloděj	1593, 02, 12	erbovní list s příd.	bratři
0207.	12a	448v	Ondřej	Koněšínský	z Koněšína	1595, 03, 13	erbovní list s příd.	
0183.	12a	390r	Tomáš	Sobek	z Kornic	1593, 10, 27	erbovní list s příd.	latinsky
0136a.	12a	275r	Mikuláš, Jiří a Jan	Kosař	z Kosařova	1590, 05, 03	erbovní list s příd.	
0136b.	12a	275r	Tomáš a Eliáš	Skřeček	z Kosařova	1590, 05, 03	erbovní list s příd.	

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0136c.	12a	275r	Jiří a Samuel	Lípa	z Kosařova	1590, 05, 03	erbovní list s příd.	
0055a.	12a	84r	Pavel	Radoňovský	z Kosmačova	1583, 10, 26	konf. a rozš. erbu, příd.	erb udělen 17.4. 1556 Ferdinandem I.
0055b.	12a	84r	Jan	Čech	z Kosmačova	1583, 10, 26	konf. a rozš. erbu, příd.	jeho adopce; měšťan jindřichovo- hradecký
0055c.	12a	84r	Jiří	Slánský	z Kosmačova	1583, 10, 26	konf. a rozš. erbu, příd.	jeho adopce; měšťan klatovský
0055d.	12a	84r	Albrecht	Růženský	z Kosmačova	1583, 10, 26	konf. a rozš. erbu, příd.	jeho adopce; měšťan klatovský
0175.	12a	373r	Matyáš	Kostecký	z Kostelce	1593, 03, 30	erbovní list s příd.	
0349.	12b	788v	Jan	Kostecký	z Kostelce	1604, 03, 29	konf. a rozš. erbu	měšťan olomoucký; adopce k erbu Matyáše Kosteckého z Kostelce uděleného [30.3. 1593] = úředník kláštera cisterciáček na Starém Brně
0346a.	12b	783r	Tomáš	Soběhrd	z Kozlova	1604, 01, 10	erbovní list s příd.	
0346b.	12b	783r	Jan	Wolf Meziříčský	z Kozlova	1604, 01, 10	erbovní list s příd.	
0043.	12a	65r	Jakub, Jindřich a Václav	Hoberk	z Krahý	1583, 04, 25	obnovení a rozš. erbu	bratři; erbovní list původně udělený bratrům Kašparu a Melicharovi a strýci Adamovi 8.2. 1561 Ferdinandem I. byl zničen požárem; český a německý
0005.	12a	8r	Vavřinec	Šlunský	z Kralic	1580, 03, 28	erbovní list	
0212.	12a	455r	Jan	Eliščin	z Kralic	1595, 03, 13	erbovní list s příd.	
0131a.	12a	262v	Martin a Matouš	Carchesius	z Krausent- halu	1590, 02, 16	erbovní list s příd.	jinak Kraus; bratři

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0131b.	12a	262v	Daniel	Pěčkovský	z Krausenthalu	1590, 02, 16	erbovní list s příd.	strýc
0131c.	12a	262v	Martin	Jišovský	z Krausenthalu	1590, 02, 16	erbovní list s příd.	strýc
0335.	12b	760v	Adam	Čibický	z Křovic	1603, 06, 09	erbovní list s příd.	
0340.	12b	772v	Josef	Kadefávek	z Kuttendorfu	1603, 06, 30	erbovní list s příd.	měšťan z Chotěboře
0169.	12a	359r	Zachariáš, Matouš a Tobiáš	Kresl	z Kvaltenberka	1593, 01, 20	erbovní list s příd.	bratři
0102a.	12a	188v	Václav a Jan	Cyrl	z Kyršfeldu	1588, 04, 07	erbovní list s příd.	bratři
0102b.	12a	188v	Jiří	Nysl	z Kyršfeldu	1588, 04, 07	erbovní list s příd.	
0102c.	12a	188v	Václav	Nekmířský	z Kyršfeldu	1588, 04, 07	erbovní list s příd.	
0102d.	12a	188v	Václav	Hlava	z Kyršfeldu	1588, 04, 07	erbovní list s příd.	
0102e.	12a	188v	Bartoloměj	Šlechta	z Kyršfeldu	1588, 04, 07	erbovní list s příd.	
0038.	12a	56v	Jan	Leopol	z Lebentalu	1583, 02, 04	erbovní list s příd.	
0015.	12a	20r	Kašpar	Albrecht	z Lebenthalu	1581, 01, 26	erbovní list s příd.	
0264.	12b	608r	Gabriel	Turnag	z Lemnicha	1598, 03, 03	konf. erbu	latinsky
0068.	12a	117r	Jan	Šerý	z Letovčic	1585, 08, 01	erbovní list s příd.	
0141.	12a	292v	Mikuláš, Jan st. a Jan ml.	Lev	z Levenštejna	1591, 02, 25	konf., polepš. erbu. a udělení příd.	Lów z Löwensteina; bratři; erb udělen otci Janovi 31.10. 1563 Ferdinandem I.; Mikuláš = měšťan staroměstský
0225.	12a	502v	Michal a Jan Jiří	Levín	z Levína	1596, 02, 06	konf. a polepš. erbu	bratři; erb udělen Petru Levinovi 16.11. 1536 Ferdinandem I.; latinsky
0216a.	12a	467v	Jiří	Jaroměřský	z Libáně	1595, 07, 10	erbovní list s příd.	latinsky

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0216b.	12a	467v	Severin	Loštický	z Libáně	1595, 07, 10	erbovní list s příd.	latinsky
0216c.	12a	467v	Štěpán	Lounský	z Libáně	1595, 07, 10	erbovní list s příd.	latinsky
0007.	12a	10r	Jiří s Janem	Libocký	z Libé Hory	1580, 05, 30	erbovní list s příd.	otec se synem; Jiří měšťan staroměstský
0084a.	12a	154v	Samuel	Lavín	z Libína	1587, 02, 17	erbovní list s příd.	měšťan mělnický
0084b.	12a	154v	Jan	Pacovský	z Libína	1587, 02, 17	erbovní list s příd.	měšťan staroměstský
0084c.	12a	154v	Pavel	Táborský	z Libína	1587, 02, 17	erbovní list s příd.	měšťan novoměstský
0084d.	12a	154v	Jan	Činvic	z Libína	1587, 02, 17	erbovní list s příd.	měšťan králové- hradecký
0084e.	12a	154v	Karel	Horn	z Libína	1587, 02, 17	erbovní list s příd.	měšťan mělnický
0261a.	12b	596r	Jan a Jiří	Pacovský	z Libína	1598, 02, 21	konf., polepš. a rozš. erbu	adopce Jiřího Pacovského; Jan = měšťan staroměstský
0261b.	12b	596r	Pavel	Táborský	z Libína	1598, 02, 21	konf., polepš. a rozš. erbu	strýc; měšťan novoměstský
0261c.	12b	596r	Jan	Činvic	z Libína	1598, 02, 21	konf., polepš. a rozš. erbu	strýc; měšťan králové- hradecký
0299.	12b	687v	Jan	Bureš	z Libnova	1601, 03, 15	erbovní list s příd.	
0008.	12a	11r	Jan	Long	z Libšdorfu	1580, 06, 27	erbovní list s příd.	
0325.	12b	740r	Jan	Kozka	z Libušína	1602 [d. chybi]	rozšíření erbu	adopce Jana Kozky, měšťana klatovského k erbu nevlastního bratra Adama Geronise z Libušína
0037.	12a	55v	Zacheus a František	Litman	z Litman- štejna	1582, 11, 16	erbovní list s příd.	bratři

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0252.	12a	574r	Kunrát a Martin s Kunrátem	Bárta	z Litrychu	1597, 04, 14	konf., polepš. a rozš. erbu, příd.	bratři se strýcem; adopce strýce Kunráta k erbu udělenému Kunrátovi a Martinovi Ferdinandem Tyrolským
0065.	12a	111v	Jan Tomáš	Waldvogel	z Lohemühlu	1585, 01, 23	erbovní list s příd.	Lohemyly
0253.	12a	576r	Jan	Sommer	z Lochotína	1597, 04, 16	erbovní list s příd.	
0130.	12a	258v	Václav	(Brodský) Lošanecký	z Lošánek	1590, 02, 07	erbovní list s příd., opuštění příjmení	
0016a.	12a	21r	Václav	Havr	z Lovčic	1581, 01, 26	erbovní list s příd.	Harar, Harer
0016b.	12a	21r	Martin	Lovčický	z Lovčic	1581, 01, 26	erbovní list s příd.	
0016c.	12a	21r	Jan	Rudolf	z Lovčic	1581, 01, 26	erbovní list s příd.	
0016d.	12a	21r	Jan	Skrejšovský	z Lovčic	1581, 01, 26	erbovní list s příd.	
0174a.	12a	371r	Václav	Harer	z Lovčic	1593, 02, 25	erbovní list s příd.	
0174b.	12a	371r	Jan	Skrejšovský	z Lovčic	1593, 02, 25	erbovní list s příd.	
0223.	12a	492r	Jan a Jiří	Lovčický	z Lovčic	1595, 12, 01	konf. a polepš. erbu	bratři; erb udělen jejich otci †Martinu Lovčickému 26.1. 1581
0313.	12b	715v	Felix	Jelínek	z Lovoše	1601, 11, 09	přenesení erbu	erb po Pavlu Strakovi z Lovoše, který zemřel bez potomků
0066.	12a	114v	Matyáš	Střelec	z Löwenbergu	1585, 01, 30	erbovní list s příd.	Levenperku; Lebenperku
0087a.	12a	159v	Jan	Lubinský	z Lubic	1587, 03, 09	erbovní list s příd.	měšťan staroměstský
0087b.	12a	159v	Martin	Vltavský	z Lubic	1587, 03, 09	erbovní list s příd.	měšťan staroměstský
0087c.	12a	159v	Mikuláš	Linský	z Lubic	1587, 03, 09	erbovní list s příd.	měšťan staroměstský
0087d.	12a	159v	Jan	Remiš	z Lubic	1587, 03, 09	erbovní list s příd.	měšťan tábořský

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0347.	12b	784v	Mikuláš	Makovský	z Lucem- perka	1604, 01, 26	erbovní list s příd.	z Lucenberga
0329.	12b	748r	Bedřich a Pavel	Kobeda	z Luhu	1603, 02, 28	erbovní list s příd.	bratři
0280.	12b	642v	Jan	Kotorovský	z Lvovan	1600, 01, 10	erbovní list s příd.	měšťan plzeňský
0186.	12a	398v	Jiří	Lyšický	z Lyšic	1593, 05, 08	erbovní list s příd.	
0187.	12a	399v	Jiří	Lyšický	z Lyšic	1593, 10, 30	rozšíření erbu	rozšíření na jeho potomky; změna barev erbu
0256.	12a	584r	Matyáš a Jan	Tišňovský	z Mačkovic	1597, 07, 17	erbovní list s příd.	bratři; měšťané znojemští
0305.	12b	697r	Jan	Leifner	z Majetina	1601, 06, 13	erbovní list s příd.	úředník kláštera Hradisko u Olomouce
0115.	12a	227v	Jeronym a Adam	Makovský	z Makova	1589, 03, 21	rozš. erbu	adopce bratrů k erbu uděleného jejich dědovi Vavřinci 21. 9. 1551 Ferdinan- dem I.; opuštění příjmení Karel
0312.	12b	713r	Jan	Ruthart Mirotický	z Malešova	1601, 10, 01	erbovní list s příd.	
0088.	12a	160r	Daniel	Šacl	z Malých Štárbic	1587, 03, 13	erbovní list s příd.	z Klein Scharbitz; měšťan hustopečský
0082.	12a	148v	Jáchym	Romel	z Markštejna	1587, 01, 07	erbovní list s příd., polepš. erbu	desátník na horách budějovických
0235.	12a	531v	Daniel	Melcer	[neuveden]	1596, 07, 30	konf. a polepš. erbu	měšťan olomoucký
0240.	12a	546r	Jan, Václav a Daniel	Maurmiller	z Mildorfu	1596, 08, 16	erbovní list s příd.	bratři
0237.	12a	539r	Jan, Jindřich a Volf	Klebsatel	z Milhausu	1596, 07, 17	obnovení, konf. a polepš. erbu	bratři; erb udělen předkům Maxmiliánem I.
0293.	12b	671v	Václav	Příbramský	z Milmstadu	1600, 10, 04	erbovní list s příd.	
0319.	12b	726r	Jiří	Příbyslavský	z Modlíkova	1602, 04, 23	erbovní list s příd.	

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0123a.	12a	243r	Václav, Tomáš a Jan	Medek	z Mohelnice	1589, 09, 28	erbovní list s příd.	bratři
0123b.	12a	243r	Albrecht	Schmid	z Mohelnice	1589, 09, 28	erbovní list s příd.	strýc
0123c.	12a	243r	Ondřej	Hain	z Mohelnice	1589, 09, 28	erbovní list s příd.	strýc
0123d.	12a	243r	Matyáš	Eberšperk	z Mohelnice	1589, 09, 28	erbovní list s příd.	strýc
0069.	12a	118v	Mikuláš	Moler	z Molleperku	1585, [d.chybí]	erbovní list s příd.	Mollebergu
0259a.	12a	589v	Jan	Strnisko Mohelnický	z Moravičan	1597, 11, 12	erbovní list s příd.	kněz
0259b.	12a	589v	Jiří	Kulíšek	z Moravičan	1597, 11, 12	erbovní list s příd.	
0042.	12a	62r	Zikmund	Vaňas	z Moravotic	1583, 03, 17	erbovní list	
0309.	12b	705v	Jošt	Voglman	z Mornbachu	1601, 09, 19	erbovní list s příd.	měšťan brněnský
0124.	12a	244v	Kristián	Morin	z Mornbachu	1589, 10, 13	erbovní list s příd.	
0269.	12b	620r	Václav, Tomáš a Matěj	Kalik	z Mořiny	1598, 10, 19	erbovní list s příd.	měšťané poděbradští
0151.	12a	322r	Martin	Bacháček	z Nauměřic	1591, 12, 07	erbovní list s příd.	univerzitní profesor
0109.	12a	209v	Jan	Němčický	z Němčic	1588, 10, 24	erbovní list s příd.	
0316.	12b	722r	Kašpar	Neubauer	z Neuberku	1602, 02, 22	erbovní list s příd.	Neyber z Neyberku
0331.	12b	751r	Mikuláš	Paur Neuburský	z Neuburku	1603, 04, 09	erbovní list s příd.	Nayburský z Nayburka
0330.	12b	749v	Jan	Neumann	z Neumantic	1603, 04, 02	erbovní list s příd.	Neyman z Naymantic; měšťan olomoucký
0056.	12a	87r	Jiří	Královský	z Nové Vsi	1584, 01, 13	erbovní list s příd.	výběrčí hraničního cla ve Fryštátu
0324.	12b	737r	Tomáš a Gabriel	Schiller	z Nového Jičína	1602, 09, 25	erbovní list s příd.	bratři; Tomáš probošt kninický a farář cholnický
0285.	12b	651r	Šimon a Bartoloměj	Farkaš	z Obrobic	1600, 03, 07	erbovní list s příd.	bratři; Šimon opat kláštera zábrdovického

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0098.	12a	180r	Kuneš	Dvořecký	z Olbramovic	1587, 12, 19	konf. rytířství	pro děti s manželkou Annou Hejlovcovou z Polkovic
0315.	12b	720v	Jan	Třebický	z Olivové Hory	1602, 02, 09	erbovní list s příd.	též Hovorčovský nebo i Jezbera z Oliwenbergu
0071.	12a	122r	Jan	Cingulin Podvinský	z Opočna	1585, 05, 11	erbovní list s příd.	purkrabí na komorním panství Brandýs n. L.
0149a.	12a	318r	Vít	Oftalmius	z Oskořína	1591, 08, 10	erbovní list s příd.	rychtář
0149b.	12a	318r	Trojan	Nigellus	z Oskořína	1591, 08, 10	erbovní list s příd.	profesor pražské univerzity
0149c.	12a	318r	Jan	Hruška	z Oskořína	1591, 08, 10	erbovní list s příd.	měšťan novoměstský
0058.	12a	92v	Melichar	Danik	z Ostrova a Kočic	1584, 02, 24	erbovní list	
0012.	12a	15r	Jan, Jakub a Daniel	Macák	z Ottenburka	1580, 10, 20	erbovní list s příd.	bratři
0311a.	12b	710v	Jan	Lavín	z Ottenfeldu	1601, 10, 01	polepš. a rozš. erbu, příd.	strýc; adopce Jana k erbu †MUDr. Václava Lavína, uděleného 26.2. 1579
0311b.	12b	710v	Matyáš a Martin	(Timin) Lavín	z Ottenfeldu	1601, 10, 01	polepš. a rozš. erbu, příd.	strýcové; jejich adopce k erbu †MUDr. Václava Lavína, uděleného 26.2. 1579
0311c.	12b	710v	Jakub a Vavřinec	(Osein) Lavín	z Ottenfeldu	1601, 10, 01	polepš. a rozš. erbu, příd.	strýcové; jejich adopce k erbu †MUDr. Václava Lavína, uděleného 26.2. 1579
0059a.	12a	95v	Gabriel	Svěchyně	z Paumberka	1584, 03, 05	konf. a rozš. erbu	strýc; JUDr., apelační rada
0059b.	12a	95v	Jan	Ornius	z Paumberka	1584, 03, 05	konf. a rozš. erbu	strýc; permistr pražských hor viničných
0059c.	12a	95v	Jan	Kunštát	z Paumberka	1584, 03, 05	konf. a rozš. erbu	strýc; MUDr.
0059d.	12a	95v	Václav	Nikodém	z Paumberka	1584, 03, 05	konf. a rozš. erbu	strýc

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0059e.	12a	95v	Pavel	Fišl	z Paumberka	1584, 03, 05	konf. a rozš. erbu	jeho adoptce; strýc; měšťan staroměstský
0106.	12a	202v	Stanislav	Pavlovský	[z Pavlovic]	1588, 08, 10	knížecí stav	biskup olomoucký; latinský
0284.	12b	649r	Jiří s Martinem a Adamem	Pavorin	z Pavorina	1600, 01, 14	erbovní list s příd.	opat kláštera Hradiško u Olomouce s příbuznými
0086.	12a	157r	Jakub	Paur	z Pavoslavice	1587, 03, 06	erbovní list s příd.	bývalý úředník v ungeltu na Starém Městě pražském
0246.	12a	560v	Jetřich	Kvikman	z Perneru	1597, 01, 08	erbovní list	
0085.	12a	155v	Jakub	Pencka	[z Pentzen- steinu]	1587, 01, 22	erbovní list	
0322.	12b	730v	Jan a Kryštof	Goldtamer	z Pernfeldu	1602, 08, 24	erbovní list s příd.	bratři; Jan = lesník; Kryštof = správce hraničního cla, oba na komorním panství Chomutov
0279.	12b	640v	Pavel	Weys	z Petřina	1599, 07, 29	erbovní list s příd.	služebník soudu nejvyššího purkrabství
0233.	12a	525r	Daniel a Jan	Pichlberger	z Pichlbergu	1596, 06, 11	konf. erbu	synové Kašpara; erb udělen bratrům Melicharovi a Kašparovi Pichlbergerům roku [1579]
0343a.	12b	777v	Jan Václav	Tykl	z Pirkštejna	1603, 09, 11	erbovní list s příd.	registrátor desk zemských
0343b.	12b	777v	Pavel	Pfeifar	z Pirkštejna	1603, 09, 11	erbovní list s příd.	
0147.	12a	312r	Jan	Reta	z Pístova	1591, 07, 25	konf. erbu	
0003.	12a	3r	Martin a Bartoloměj	Holcer	z Plestenky	1580, 03, 03	erbovní list s příd.	bratři
0031.	12a	47v	Jakub	Dolanský	z Pliskova	1582, 05, 09	erbovní list s příd.	
0164.	12a	345r	Vavřinec	Šindler	z Plobnfeldu	1592, 12, 07	erbovní list	

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0184a.	12a	392v	Pavel	Ledecký	z Pohnání	1593, 10, 27	rozšíření erbu	jeho adopce k erbu Václava a Petra Pohnanů z Pohnání
0184b.	12a	392v	Václav a Petr	Pohnan	z Pohnání	1593, 10, 27	rozšíření erbu	strýcové
0297a.	12b	682r	Jan a Zikmund	Polc	z Polcen- štejna	1601, 01, 15	konf. a rozš. erbu	bratři
0297b.	12b	682r	Zachariáš	(Polnický) Polc	z Polcen- štejna	1601, 01, 15	konf. a rozš. erbu	z Polné; jeho adopce
0165.	12a	346v	Matouš	Litvin	z Polečka	1592, 12, 14	erbovní list s příd.	
0072.	12a	123r	Jan	Polehradský	z Polehrad	1586, 01, 06	erbovní list s příd.	
0140a.	12a	289r	Jan	Kára	z Polehrad	1590, 12, 29	erbovní list s příd.	
0140b.	12a	289r	Jiří	Bohdanecký	z Polehrad	1590, 12, 29	erbovní list s příd.	
0140c.	12a	289r	Kašpar	Winter	z Polehrad	1590, 12, 29	erbovní list s příd.	
0188.	12a	401v	Zikmund	Potinger	z Potenhausu	1594, 01, 26	erbovní list s příd.	Potnhauzu; měšťan znojemský
0077.	12a	134r	Pavel	Novodvor- ský	z Pozdětina	1586, 08, 18	erbovní list s příd.	
0251.	12a	571r	Jan	Skříčkovský	z Pozdětina	1597, 03, 18	erbovní list	
0295a.	12b	674v	Jan a Jakub	Hollar	z Práchně	1600, 11, 10	erbovní list s příd.	bratři
0295b.	12b	674v	Daniel a Jan	Kalous	z Práchně	1600, 11, 10	erbovní list s příd.	bratři
0033a.	12a	50r	Jiří, Jakub a Tomáš	Kochan	z Prachova	1582, 05, 28	erbovní list s příd.	bratři
0033b.	12a	50r	Jiří	Černohorský	z Prachova	1582, 05, 28	erbovní list s příd.	
0112.	12a	213v	Matyáš	Vodolevský	z Prostuhřan	1589, d. chybí	erbovní list s příd.	řečený Rormeister
0127.	12a	251r	František	Renner	z Pučinku	1589, 12, 08	polepšení erbu a udělení příd.	

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0160.	12a	338v	Daniel, Petr, David, Jan a Jonáš s Tomášem a Mikulášem	Rampuš	z Pušvic	1595, 07, 23	erbovní list s příd.	Rampusch; bratři se synovci; latinsky
0134.	12a	271r	Jan	Radešínský	z Radešovic	1590, 04, 09	erbovní list s příd.	
0348.	12b	786r	Havel	Štýrský	z Radotína	1604, 03, 12	erbovní list s příd.	měšťan staroměstský
0126a.	12a	247v	Lukáš	Slánský	z Radoušova	1589, 11, 11	erbovní list s příd.	komorník desk zemských
0126b.	12a	247v	Jakub	Archelaus	z Radoušova	1589, 11, 11	erbovní list s příd.	komorník desk zemských
0126c.	12a	247v	Baltazar	Keysar	z Radoušova	1589, 11, 11	erbovní list s příd.	Kaiser
0163a.	12a	344r	Jeroným	Raiger	z Raigersbergu	1596, 11, 21	erbovní list s příd. a polepšení erbu	latinsky
0163b.	12a	344r	Martin	Fogel	z Raigersbergu	1596, 11, 21	erbovní list s příd. a polepšení erbu	latinsky
0310a.	12b	707r	Ladislav	Gallus	z Raištejna	1601, 09, 20	erbovní list s příd.	
0310b.	12b	707r	Adam	Kroupa	z Raištejna	1601, 09, 20	erbovní list s příd.	
0247.	12a	564v	Tomáš	Raus	z Raušenbachu	1597, 02, 07	konf. a polepš. erbu	erb udělen jeho otci Pavlovi
0116.	12a	230r	Tobiáš a Bernard	Reginovec	z Reginova	1589, 03, 23	erbovní list s příd.	bratři
0306.	12b	699r	Kryštof	Albrecht	z Rechtalu	1601, 08, 09	erbovní list s příd.	královský rychtář v Kadani
0083.	12a	151v	Zikmund	Kozel	z Reitzenthalu	1587, 01, 15	konf. a polepš. erbu	Reisenthalu; hofmistr kutnohorský; erb udělen 12.11. 1568 Maxmiliánem II.
0161.	12a	340r	Daniel	Renisch		1592, 08, 16	erbovní list s příd.	přídomek nenapsán; latinsky
0105.	12a	196r	Ondřej a Bedřich	Mělický	z Romanovic	1588, 07, 26	konf. a polepš. erbu., příd.	bratři; erb udělen Ondřejovi roku 1579
0318.	12b	724r	Matyáš	Anbänder	z Rosendorfu	1602, 04, 10	erbovní list s příd.	

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0352.	12b	797r	Bedřich	Mužik	z Rosenfeldu	1604, 06, 18	erbovní list s příd.	měšťan Uherského Hradiště
0091.	12a	166v	Matouš, Jiří a Martin	Roubíček	z Rosentalu	1587, 06, 06	erbovní list s příd.	bratři
0122.	12a	241v	Valentýn, Jiří, Řehoř, Tomáš a Matouš	Cikán	z Rotněstějna	1589, 09, 28	erbovní list s příd.	bratři; Valentýn = děkan svatovítský a karlístejnský
0304.	12b	695v	Arnošt	Schneider	z Rotten- burku	1601, 07, 13	erbovní list s příd.	
0099a.	12a	182v	Adam	Hyrš	z Roudné	1588, 12, 17	erbovní list s příd.	
0099b.	12a	182v	Jan a Václav	Kleo	z Roudné	1588, 12, 17	erbovní list s příd.	měšťan plzeňský
0114.	12a	222v	Karel	Trubka	z Rovin	1589, 02, 27	rozš. erbu	jeho adoptce; měšťan staroměstský; erb udělen Jiřímu Komedkovi, Petrovi Velikému a Václavu Stříbrskému z Rovin 6. února 1544 Ferdinandem I.
0201a.	12a	435r	Jan a Jindřich	Kamaryt	z Rovin	1594, 11, 26	erbovní list s příd.	bratři
0201b.	12a	435r	Jan	Rohozenský	z Rovin	1594, 11, 26	erbovní list s příd.	
0219a.	12a	475v	Václav	Kamaryt	z Rovin	1595, 10, 03	konf. a rozš. erbu	
0219b.	12a	475v	Pavel	Prokop	z Rovin	1595, 10, 03	konf. a rozš. erbu	strýc, jeho adoptce; měšťana staroměstský
0111a.	12a	212r	Jiří a Václav	Huml	z Ruprštorku	1588, 11, 15	erbovní list s příd.	
0111b.	12a	212r	Václav	Svíček	z Ruprštorku	1588, 11, 15	erbovní list s příd.	
0111c.	12a	212r	Alexandr	Dvorský	z Ruprštorku	1588, 11, 15	erbovní list s příd.	

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0111d.	12a	212r	Pavel	Šetele	z Ruprštofu	1588, 11, 15	erbovní list s přid.	
0270.	12b	621v	Pavel	Cerhovský	z Růžetína	1598, 11, 11	erbovní list s přid.	písař komorního soudu
0020.	12a	29r	Jan	Klocman	z Rychnova	1581, 05, 18	konf. a polepš. erbu	erb udělen 27.3. 1568 Maxmiliánem II.
0289.	12b	657r	Jan	Dubský	z Rychnova	1600, 08, 26	erbovní list s přid.	
0146.	12a	310v	Kryštof	Švánec	z Řeče	1590, 06, 19	erbovní list	Schwanz, Švanc; měšťan brněnský
0170.	12a	362r	Kryštof	Švánec	z Řeče	1593, 01, 20	polepšení erbu	Schwanz
0333.	12b	754r	Jan	Romanus	z Říma	1603, 05, 21	erbovní list s přid.	měšťan pražský
0342a.	12b	775r	Bartoloměj	Libra	z Sabinova	1603, 08, 27	erbovní list s přid.	strýc
0342b.	12b	775r	Řehoř	Smrček	z Sabinova	1603, 08, 27	erbovní list s přid.	strýc
0342c.	12b	775r	Václav	Lekeš	z Sabinova	1603, 08, 27	erbovní list s přid.	Lekša; strýc
0342d.	12b	775r	Václav	Hron	z Sabinova	1603, 08, 27	erbovní list s přid.	strýc
0277a.	12b	637r	Jan, Martin a Václav	Sandyon		1599, 08, 23	erbovní list	bratři, měšťané králové- hradečtí; přídomek nenapsán; erb udělen i T. Vodňanskému
0277b.	12b	637r	Tobiáš	Vodňanský		1599, 08, 23	erbovní list	měšťan novoměstský; přídomek nenapsán; erb udělen i bratřím Sandyonům
0021.	12a	32r	Bedřich a Zikmund s Filipem a Janem		z Saxendorfu	1581, 06, 13	konf., polepš. a rozš. erbu	bratři se strýci; erb původně udělen Matěji Machovi a Jiřímu Velvarskému ze Saxendorfu 2.11. 1554 Ferdinandem I.
0204.	12a	443r	Adam	Faulovský	z Seefeldu	1595, 01, 25	erbovní list	

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení deketu	typ privilegia	poznámka
0030.	12a	46v	Jakub	Seidenmel- zer	z Seidenberka	1582, 05, 04	erbovní list s příd.	
0271.	12b	623r	Jakub	Seidenmel- zer	z Seidenberku	1598, 03, 08	erbovní list s příd.	latinsky
0034.	12a	52v	Jan a Jakub	Machnický	z Selitek	1582, 05, 29	erbovní list s příd.	bratři
0234.	12a	528v	František	Krum	z Scharfgrabu	1596, 06, 20	erbovní list s příd.	
0218.	12a	473r	Jan	Schlegmann	z Schlegel- hofu	1595, 08, 23	erbovní list s příd.	
0185.	12a	396r	Jáchym	Scheffer	z Schoff- berka	1593, 11, 25	polepšení erbu	latinsky
0250.	12a	569v	Jan	Hogen	z Schwarz- bachu	1597, 03, 21	erbovní list	Hoken
0327a.	12b	745r	Jan	Nygrin	z Schwarz- berka	1603, 02, 25	erbovní list s příd.	
0327b.	12b	745r	Jiří	Niadl	z Schwarz- berka	1603, 02, 25	erbovní list s příd.	
0117.	12a	231v	Ondřej s Pavlem	Siegbauer		1589, 04, 17	erbovní list	syn Pavel, důchodní písař na hrade Křivoklátku
0067.	12a	116r	Jan	Kazich	z Staré Vsi	1585, 02, 15	erbovní list s příd.	z Altendorfu
0159.	12a	335v	Jakub	Jilek	z Statenic	1595, 07, 06	erbovní list s příd.	
0097.	12a	177v	Hanuš	Steyer	z Steyerberka	1587, 12, 10	erbovní list s příd.	Šteyerperka; měšťan brněnský
0205.	12a	444v	Adam	Smetana	z Stránky	1595, 01, 18	erbovní list s příd.	mundšenk; [erbovní list „nevyšel a jest z poručení Jmti pana kancléře kasírován“ (1572) RG 89/13']
0314a.	12b	718v	František	Budvik	z Stráže	1601, 12, 14	erbovní list s příd.	písař komorního soudu
0314b.	12b	718v	Václav	Samec	z Stráže	1601, 12, 14	erbovní list s příd.	úředník berníčního úřadu
0314c.	12b	718v	Bartoloměj	Pelta	z Stráže	1601, 12, 14	erbovní list s příd.	služebník kancléře české komory
0238.	12a	541r	Václav	Feršatek	z Střítěže	1596, 07, 26	erbovní list s příd.	primátor v Klatovech
0002.	12a	2r	Matyáš	Sosk	z Šemberu	1580, 02, 08	erbovní list s příd.	Sobek

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0172.	12a	368r	Jan	Šternbender	z Šenštejnu	1593, 02, 08	erbovní list s příd.	Schönsteinu; měšťan hustopečský
0190.	12a	408r	Michal	Albrecht	z Šentalu a Kerska	1594, 12, 19	konf. a polepš. erbu, rozš. příd.	Schönthalu; rozš. příd.. „a z Kerska“; hejtman přerovského zámku; erb udělen Maxmiliánem II.
0150a.	12a	320v	Jan	Papež	z Šonova	1591, 08, 15	konf. a rozš. erbu	jinak Milevinský; adopce k jeho erbu
0150b.	12a	320v	Mikuláš	Velík	z Šonova	1591, 08, 15	konf. a rozš. erbu	jeho adopce
0150c.	12a	320v	Jan st.	Litický	z Šonova	1591, 08, 15	konf. a rozš. erbu	a na Litici; jeho adopce
0150d.	12a	320v	Jan	Tětický	z Šonova	1591, 08, 15	konf. a rozš. erbu	jeho adopce
0080.	12a	140v	Benedikt	Chyšský	z Špicberku	1586, 12, 22	erbovní list s příd.	kanovník pražské kapituly a děkan kaple Všech svatých na Hradě
0168.	12a	357v	Matyáš	Ceznar	z Špicenberku	1593, 01, 14	erbovní list s příd.	
0273.	12b	626r	Havel	Skočnodvor- ský	z Špinburku	1599, 03, 30	erbovní list s příd.	
0290.	12b	660r	Adam, Václav, Jakub, Markéta a Ester	Nekeš	z Štamberka a Purkvalu	1600, 08, 28	konf. a poleš. erbu	bratři a sestry; erb udělen otci Janovi 14. 7. 1586
0100.	12a	184r	Jan a Pavel	Palínek	z Štěchovic	1588, 12, 17	erbovní list s příd.	bratři; lev má být die bl. otočen doprava
0046.	12a	71r	Jiří	Štířín	z Štířína	1583, 06, 02	erbovní list s příd.	
0103.	12a	190r	Jan	Oujezdský	z Štubendorfu	1588, 05, 23	erbovní list s příd.	Augezdecký
0202a.	12a	438r	Jiří	Polenta	z Šudetu	1595, 01, 08	polepš. a rozš. erbu	MUDr., erb udělen jemu a tJUDr. Šimonovi Proxenovi ze Šudetu Ferdinandem I.
0202b.	12a	438r	Mikuláš a Jan	Matyáš	z Šudetu	1595, 01, 08	polepš. a rozš. erbu	strýcové; jejich adopce

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0181.	12a	385v	Ludvík a Mikuláš	Tišňovský	z Švarcova	1593, 10, 16	erbovní list s příd.	jinak Čerňovský; bratři
0039.	12a	58r	Jan	Remiš	z Tábora	1583, 03, 02	erbovní list s příd.	
0317.	12b	724r	Jan a Jiří	Frodl	z Tatenic	1602, 03, 22	erbovní list s příd.	bratři
0282.	12b	645r	Jakub	Taubenber- ger	z Tauben- bergu	1600, 01, 14	erbovní list s příd.	
0255.	12a	581r	Jan a Václav	Mach	z Těšetína	1597, 07, 15	přenesení erbu	řečený Vršovský; erb udělen Jiřímu Těšetinskému 1.2. 1593
0344.	12b	779r	Ondřej Václav	Posthumov- ský	z Tiberinu	1604 [d. chybl]	erbovní list s příd.	
0011.	12a	14r	Cyprián Karel	Bělecký	z Tišnova	1580, 09, 05	erbovní list s příd.	
0341.	12b	774r	Adam Alexandr	Kouřimský	z Třebnice	1603, 07, 05	erbovní list s příd.	
0189a.	12a	404v	Jan a Jan	Písecký	z Třebeska	1594, 02, 03	rozšíření erbu	příbuzní; jeden z Rakovníka, druhý z Loun; jejich adopce ke znaku příbuzného Jana Hany z Třebeska z Písku
0189b.	12a	404v	Jan	Skala	z Třebeska	1594, 02, 03	rozšíření erbu	jinak Chroust; komorník desk zemských; jeho adopce k erb příbuzného Jana Hany z Třebeska z Písku
0272.	12b	624v	Jiří	Tuček	[neuveden]	1599, 03, 11	erbovní list	měšťan v Hlohově
0182.	12a	388v	Jan, Valentin a Mikuláš	Šteidl	z Tulechova	1593, 10, 16	obnovení erbu	erb udělen Ferdinandem I. jeho bratrům †Valentinovi a †Matyášovi; privilegium zničeno při zabití staršího bratra Matyáše
0010.	12a	13r	Šimon	Klatovský	z Tulešince	1580, 08, 03	erbovní list s příd.	
0064.	12a	109v	Jan Benedikt		z Tulipán	1584, 12, 15	erbovní list	
0332a.	12b	752v	Zikmund	Turnovský	z Turnštejna	1603, 05, 13	erbovní list s příd.	

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekrety	typ privilegia	poznámka
0332b.	12b	752v	Jakub	Nygrin	z Turnštejna	1603, 05, 13	erbovní list s příd.	písař na Českém Krumlově
0060a.	12a	98v	Jan	Jahodka	z Turova	1584, 05, 25	konf. a rozš. erbu	
0060b.	12a	98v	Vít	Zahrádka	z Turova	1584, 05, 25	konf. a rozš. erbu	jeho adopce
0060c.	12a	98v	Timotej	Louka	z Turova	1584, 05, 25	konf. a rozš. erbu	jeho adopce
0260.	12b	592v	Jan, Martin a Vít	Dentulin	z Turtelštejna	1598, 01, 30	erbovní list s příd.	bratři
0267.	12b	616r	Kryštof	Jordan	z Uherčic	1598, 05, 18	erbovní list s příd.	
0268.	12b	618r	Martin	Michna	z Vacínova	1598, 08, 14	erbovní list s příd.	
0013a.	12a	17v	Jakub a Vít	Srnec	z Varvažova	1580, 09, 28	konf. a rozš. erbu	bratři; erb udělen 23.2. 1549 Ferdinandem I.
0013b.	12a	17v	Jan	Lana Kouřimský	z Varvažova	1580, 09, 28	konf. a rozš. erbu	jeho adopce
0013c.	12a	17v	Linhart	Toušovský	z Varvažova	1580, 09, 28	konf. a rozš. erbu	jeho adopce
0013d.	12a	17v	Vavřinec	Slánský	z Varvažova	1580, 09, 28	konf. a rozš. erbu	jeho adopce
0118.	12a	233r	Florian Daniel	Mejstřický	z Vatykánů	1589, 04, 27	erbovní list s příd.	
0142.	12a	297r	Jan	Hynck	z Velínova	1591, 03, 25	erbovní list s příd.	latinsky
0321.	12b	729r	Šimon	Kareš	z Velryby	1602, 05, 25	erbovní list s příd.	z Walfische
0302.	12b	692v	Jindřich	Felix	z Veselovic	1601, 06, 11	erbovní list s příd.	
0262a.	12b	600r	Jan	Benýdek	z Veveří a Mysletína	1598, 02, 24	erbovní list s příd.	služebník Petra Voka z Rožmberka
0262b.	12b	600r	Martin	Grejnar	z Veveří a Mysletína	1598, 02, 24	erbovní list s příd.	služebník petra Voka z Rožmberka
0210.	12a	452r	Petr a Jan	Veselský	z Vidova	1595, 04, 06	erbovní list s příd.	
0213.	12a	456v	Jan	Křivanský	z Vilimdorfu	1595, 05, 23	erbovní list s příd.	
0291.	12b	663r	Mikuláš a Valentýn	Plaučarovský	z Vinné Hory	1600, 09, 28	erbovní list s příd.	Plaučarovský z Weinbergu; bratři; měšťané z Poličky
0300.	12b	689v	Kryštof	Wizinger	z Vizovic	1601, 05, 18	erbovní list s příd.	

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0045.	12a	70r	Václav a Jiří	Štěpánek	z Vltavy	1583, 05, 20	erbovní list s příd.	bratři
0338a.	12b	770r	Jiří	Vokoun	z Vokoun- štejna	1603, 07, 16	erbovní list s příd.	měšťan staroměstský
0338b.	12b	770r	Jan	Petráček	z Vokoun- štejna	1603, 07, 16	erbovní list s příd.	měšťan staroměstský
0027.	12a	39v	Mikuláš	Vorličný	z Vorličné	1581, 11, 21	erbovní list s příd.	měšťan novoměstský
0287.	12b	654r	Pavel	Zahofanský	z Vorlíku	1600, 06, 14	erbovní list s příd.	
0110.	12a	211r	Václav	Zálužský	z Vostrovka	1588, 11, 15	erbovní list s příd.	důchodní písař na Brandýse n L.
0089.	12a	162v	Jan	Chmel	z Vršovic	1587, 03, 17	konf. a polepš. erbu	erb udělen Mikuláši Chmelovi 6.9. 1553 Ferdinandem I.
0265.	12b	612r	Pavel	Košinář Volinský	z Všelis	1598, 03, 12	erbovní list s příd.	městský písař olomoucký
0166a.	12a	349r	Václav a Šimon	Víšek	z Vyskořic	1592, 12, 29	polepš. erbu	erb udělen 1. 2. 1588
0166b.	12a	349r	Jan	Pelhřimovský	z Vyskořic	1592, 12, 29	polepš. erbu	služebník kanceláře české komory; erb udělen 1. 2. 1588
0101a.	12a	186v	Jan	Pelhřimovský	z Vyškořic	1588, 02, 01	erbovní list s příd.	služebník české komory
0101b.	12a	186v	Václav a Šimon	Víšek	z Vyškořic	1588, 02, 01	erbovní list s příd.	bratři
0292.	12b	667v	Eliáš, Pavel, Řehoř	Hovorius	z Vyškova	1600, 09, 25	polepš. a rozš. erbu	stryčové; latinsky
0009.	12a	12r	Linhart, Jakub a Matěj	Kuba	z Waltenburka	1580, 07, 27	erbovní list s příd.	stryčové
0156.	12a	331r	Václav	Walter	z Waltersdorfu	1592, 06, 15	erbovní list s příd.	
0121a.	12a	238v	Jan	Vodička- Dvorský	z Wasser- štejna	1589, 09, 18	erbovní list s příd.	
0121b.	12a	238v	Kryštof	Vodička- Horský	z Wasser- štejna	1589, 09, 18	erbovní list s příd.	
0121c.	12a	238v	Václav	Chlumecký	z Wasser- štejna	1589, 09, 18	erbovní list s příd.	
0121d.	12a	238v	Jan	Štífl	z Wasser- štejna	1589, 09, 18	erbovní list s příd.	

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekrety	typ privilegia	poznámka
0052.	12a	81r	Michal	Lešer	z Weispachu	1583, 08, 29	erbovní list s příd.	Lescher; sekretář opatství louckého
0286.	12b	652v	Pavel	Neubauer	z Weitenfeldu	1600, 04, 12	erbovní list s příd.	Naybaur; purkrabí na komorním panství Brandýs n. L.
0179a.	12a	380v	Kašpar	Weydner	z Weydent- halu	1593, 10, 12	erbovní list s příd.	
0179b.	12a	380v	Zikmund	Točil	z Weydent- halu	1593, 10, 12	erbovní list s příd.	
0200a.	12a	431v	Kašpar	Weydner	z Weydent- halu	1594, 11, 25	erbovní list s příd.	úředník na opavském zámku
0200b.	12a	431v	Zikmund	Točil	z Weydent- halu	1594, 11, 25	erbovní list s příd.	
0054.	12a	83r	Pavel	Richter	z Wolframs- dorfu	1583, 09, 06	erbovní list s příd.	
0197.	12a	420v	Jan	Šipař	z Zásmuk	1594, 04, 25	rozšíření erbu	jeho adoptce ke znaku Matyáše Zásmuckého
0249.	12a	568r	Jiří	Závěta	z Závětic	1597, 01, 21	erbovní list s příd.	
0004a.	12a	5r	Jan	Pollius Šotnovský	z Závořic	1580, 03, 12	konf., polepš. a rozš. erbu	strýc; erb udělen 11.11. 1570 Maxmiliánem II.
0004b.	12a	5r	Jan	Škréta Šotnovský	z Závořic	1580, 03, 12	konf., polepš. a rozš. erbu	Schlirt; strýc; erb udělen 11.11. 1570 Maxmiliánem II.
0004c.	12a	5r	Vavřinec	Břekovec	z Závořic	1580, 03, 12	konf., polepš. a rozš. erbu	jeho adoptce; strýc; měšťan staroměstský
0004d.	12a	5r	Václav	de Klivo	z Závořic	1580, 03, 12	konf., polepš. a rozš. erbu	jeho adoptce; strýc; měšťan staroměstský
0004e.	12a	5r	Jakub	Holý	z Závořic	1580, 03, 12	konf., polepš. a rozš. erbu	jeho adoptce; strýc; měšťan kutnohorský
0155.	12a	329v	Matyáš	Hron Zlonický	z Zlonic	1592, 04, 27	erbovní list s příd.	měšťan kutnohorský
0050.	12a	79r	Samuel a Jeremiáš	Zumerhelt	z Zumerfeldu	1583, 07, 12	erbovní list s příd.	bratři

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekrety	typ privilegia	poznámka
0334a.	12b	757r	Jakub, Václav a Jindřich	Sixt	z Zvířetína	1603, 06, 03	polepš. a přenesení erbu, změna příd.	bratři; měšťané čáslavští; jejich adopce k erbu †Václava Šichovského ze Zvěřinky udělenému [3.11. 1556] Ferdinan- dem I.; změna přídomeku ze Zvěřinky na ze Zvířetína
0334b.	12b	757r	Pavel	Primus	z Zvířetína	1603, 06, 03	polepš. a přenesení erbu, změna příd.	strýc; příbuzný; jeho adopce k erbu †Václava Šichovského ze Zvěřinky udělenému [3.11. 1556] Ferdinan- dem I.; změna přídomeku ze Zvěřinky na ze Zvířetína
0176.	12a	374v	Václav	Rotleb	z Žaboklik	1593, 05, 15	erbovní list s příd.	
0157.	12a	332v	Adam	Schifnar	z Žandova	1592, 06, 26	erbovní list s příd.	

Salbuch č. 106

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekrety	typ privilegia	poznámka
0536.	106.	473v	Ondřej	Aichinger	z Aichburgu	1704, 09, 09	nobilitace s příd.	hejtman v Göttingu
0539.	106.	493r	Karel Gottlieb		z Aichpöhl	1705, 01, 31	hraběcí stav	
0504.	106.	306v	František Albrecht a Jan Reichhard	Klezi	z Altnachu	1698, 07, 15	stav sv. pánů	bratři
0491.	106.	238r	Vít	Arnold	z Arnoldu	1696, 11, 23	nobilitace s příd.	salcburský rada a syndikus
0466.	106.	121r	Volf Ehrenreich a František Josef		z Auer- šperka- [Peilen- steinu]	1693, 05, 06	hraběcí stav	
0493.	106.	246r	Zachariáš	Aussweger	z Ausswe- geru	1696, 11, 23	nobilitace s příd.	správce v Halleinu
0480.	106.	189v	Kosma Alois, Kurt Maxmilián, Jan Kamil, Oktavián	Benvenuti		1695, 03, 11	hraběcí stav, polepš. erbu	latinsky
0448.	106.	40r	Mikuláš		z Brock- hoffu	1689, 07, 28	konf. nobilitace, spojení erbů a příd.	dolnorakouský sekretář
0524.	106.	408r	Bedřich Karel Josef	Caretto		1702, 08, 14	stav sv. pánů a polepš. erbu	
0470.	106.	140r	Gothhard	Carl	z Carls- hoffenu	1694, 08, 23	stav sv. pánů	rada dvorské komory
0487.	106.	223r	František Josef	(Fleissack- her)	z Cronen- bergu	1696, 03, 29	polepš. erbů a příd.	
0442.	106.	14v	Jiří Mikuláš	Dellacher	z Dellach- spergu	1688, 09, 22	nobilitace s příd.	kontrolor dolno- rakouského solního úřadu
0499.	106.	277r	Leopold a Jan Jiří		z Dietrichu	1697, 08, 26	nobilitace s příd.	bratři; vyobrazení znaku i na fol. 272v
0502.	106.	292v	Jiří	Dobler		1698, 02, 14	udělení erbů	soudce ve Vilshofenu
0458.	106.	85r	Petr	Dörffler	z Dörfflernu	1692, 01, 16	nobilitace s příd.	směnárník v Norimberku
0538.	106.	484v	Ferdinand Ignác a Jan Reinhard	(Sünhueber)	z Ehrenfelsu	1704, 11, 07	konf. nobilitace	bratři

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0516a.	106.	367v	Jan Havel	Emblinger		1701, 01, 18	nobilitace s příd.	kontrolor soudní pokladny ve Vilshofenu; znak i na fol. 368r
0516b.	106.	368r	Jan Havel	Emblinger		1701, 01, 18	nobilitace s příd.	kontrolor soudní pokladny ve Vilshofenu; znak i na fol. 367v
0462.	106.	105r	Jan Zikmund	Pontz	z Engels- hoffenu	1690, 07, 29	nobilitace s příd.	
0495.	106.	255r	Jan Zlatoustý		z Eysenu	1697, 03, 26	polepš. erbů a příd.	úředník dolnorakouské dvorské účtárny
0449.	106.	44v	Jiří Konrád a Leonard	Franz	z Franzenau	1689, 09, 04	nobilitace s příd.	bratři
0451.	106.	55r	Rafael, Matyáš a Jan Pavel	Haagen	z Freyent- hurnu	1690, 05, 30	knof. nobilitace, polepš. erbů a příd.	bratři, palatinát pro Rafaela
0492.	106.	242r	Jan Konrád	Fidler	z Füllersteinu	1696, 11, 23	nobilitace s příd.	JUDr., salcburský rada
0483.	106.	206r	Jakub Zikmund, Antonín, Jiří Ondřej a Ludvík s Danielem, Antonínem Genuinem a Zikmundem		z Gallenfelsu	1695, 12, 12	stav sv. pánů	bratři a synové bratra Jana Ondřeje
0530.	106.	445r	Rüdiger Goswin	Fürsten- busch	z Gasseneggu a Auegg	1702, 10, 14	konf. nobilitace a příd.	titul císařského rady
0467.	106.	126r	Jan Oldřich	Glaunacher	z Glaunachu	1693, 05, 08	nobilitace s příd.	
0450.	106.	49r	Jonáš Řehoř Edmund	Gräbner	z Grabenfeldu	1689, 09, 15	nobilitace s příd., polepš. erbů	expeditor dolnorakouské tajné kanceláře
0497.	106.	264r	Šimon Karel a Kašpar Oldřich	Mayerhoffer	z Gruen- püchlu	1696, 08, 09	konf. nobilitace, polepš. erbů a příd.	bratři
0439.	106.	4r	Lukáš	Härtel	z Härtenfelsu	1687, 06, 02	nobilitace s příd.	

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekrety	typ privilegia	poznámka
0510.	106.	333r	Artlieb a Jindřich Ruprecht	Strassmayr	z Herbst- heimbu	1699, 10, 03	rytířský stav a polepš. erbu	bratři
0455.	106.	73r	František Valentin, Jeroným Ferdinand a Matyáš Bernard	Hofer	z Hoffburgu	1691, 08, 13	nobilitace s příd.	bratři
0517.	106.	372v	Dominik a František	Kolb	z Kolben- thurnu	1698, 12, 12	konf. nobilitace a příd.	titul císařského rady pro Dominika
0514.	106.	357v	Jan Bernard	Goder	z Kriestorffu	1700, 11, 19	hraběcí stav	
0501.	106.	288r	Ondřej	Metschen	z Laineckhu	1697, 12, 17	nobilitace s příd.	rada bavorské dvorské komory
0446.	106.	32r	Valentin	Nussbämer	z Lauben- thallu	1689, 07, 15	nobilitace s příd.	
0505.	106.	310r	Gottfried	Lehman	z Lehnsfeldtu	1698, 07, 15	nobilitace s příd.	
0503.	106.	298r	Mikuláš	Lenckhert	z Lenckhernu	1698, 03, 03	nobilitace, polepš. erbu a příd.	
0523.	106.	401v	Jan Křtitel	Locatelli		1702, 07, 30	stav sv. pánů a polepš. erbu	
0527.	106.	427v	Josef František	Longveval		1702, 06, 12	stav sv. pánů a polepš. erbu	latinsky
0456.	106.	78v	Bedřich a Jan Jakub		z Löwenburgu	1691, 09, 04	hraběcí stav, polepš. erbu	bratři
0529.	106.	439r	Jiří Josef, Josef Rudolf a Josef Antonín	Schmidt- pauer	z Mannstorffu	1702, 07, 15	konf. nobilitace, spojení erbů a příd.	bratři; titul rady pro Jiřího Josefa
0522.	106.	397r	Karel Gottlieb	Schröfl	z Mansperka	1702, 03, 10	stav sv. pánů	
0531.	106.	451v	Jan Křtitel	Mayr	z Mayreckhu	1696, 10, 20	nobilitace s příd.	komorník salcburského arcibiskupa
0463.	106.	109r	Julian	Wertl	z Myrhen- feldtu	1692, 10, 30	konf. nobilitace, polepš. erbu, příd.	
0521.	106.	389v	Tobiáš	Neumiller		1702, 07, 04	udělení erbu	
0471.	106.	146r	Jan Zikmund		z Neupeakhu	1694, 10, 05	konf. nobilitace, polepš. erbu a příd.	

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení deketu	typ privilegia	poznámka
0440.	106.	7r	Pankrác	Peckhen- müller	z Peckhenmill	1688, 03, 05	nobilitace s příd. a palatinát	farář v Goisernu
0445.	106.	28r	Jan Bernard	Pinder	z Pinderss- hoffenu	1688, 08, 08	konf. nobilitace, nový příd.	
0496.	106.	260r	Kryštof a Jan Adam s Ferdinandem Ignácem	(Müller)	z Pranckhen- heimu	1697, 03, 12	konf. nobilitace, polepš. erbů a příd.	bratři s příbuzným
0465.	106.	116v	Ondřej	Quiwal	z Puechwiss	1693, 04, 10	nobilitace s příd. a polepš. erbů	komorník manželky kurfiřta bavorského
0464.	106.	113r	Karel	Ressler	z Resslein- feldtu	1692, 11, 04	konf. nobilitace a udělení příd.	
0535.	106.	469v	Jan Michael	Rottmayr	z Rosen- brunnu	1704, 07, 21	nobilitace s příd.	
0498a.	106.	272r	Vít Konstantin, Antonin Mikuláš František Xavorský a Jan Josef Ehrenreich s Karlem Josefem Eusebiem		z Seeau	1697, 03, 29	hraběcí stav	bratři s příbuzným; vyobrazení znaku i na fol. 272v
0498b.	106.	272v	Vít Konstantin, Antonin Mikuláš František Xavorský a Jan Josef Ehrenreich s Karlem Josefem Eusebiem		z Seeau	1697, 03, 29	hraběcí stav	bratři s příbuzným; vyobrazení znaku i na fol. 272r
0509.	106.	328r	Jan Bedřich a Jan Ehrenreich		z Seeau	1699, 05, 12	hraběcí stav	bratři
0469.	106.	133r	František Xavorský, Volf Kašpar a Jan Jakub	Scharz		1694, 06, 12	konf. nobilitace	bratři; František X. - hornorakouský sekretář
0447.	106.	35v	Jan Herbald	Füllgraff	z Schöndorffu	1689, 07, 16	nobilitace s příd.	koncipista dvorské komory

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0477.	106.	174r	Matyáš	Schwaighofer		1694, 12, 18	nobilitace a polepš. erbů	
0443.	106.	20r	Jan Oldřich	Maschwander	z Schwanau	1688, 09, 27	hraběcí stav, polepš. erbů	
0508.	106.	320r			Schwechat	1698, 09, 06	udělení erbů	městečko
0488.	106.	227r	Leopold František	Schwinghamer	z Schwinghaimu	1696, 05, 05	rytířský stav a konf. erbů	purkmistr Vídeňského Nového Města
0540.	106.	498v	Jan Alexandr	Soutory	z Souttenburgu	1703, 03, 13	nobilitace s příd.	
0512.	106.	344r	Jan Křtitel a Jan Mikuláš	Winckhler	z Streittforthu	1700, 02, 09	nobilitace s příd.	bratři
0476.	106.	169v	Jan Antonín	Eckhardt	z Thään	1694, 12, 02	spojení a polepš. erbů	
0519.	106.	380v	Filip Vilém		z Thurn-Taxisu	1701, 04, 20	hraběcí stav	
0484.	106.	210v	Jakub		z Totis	1695, 12, 13	rytířský stav a polepš. erbů	
0515.	106.	364r	Jan Josef Ignác		z Traunu	1700, 11, 19	hraběcí stav	
0485.	106.	214v	Jan Jakub, František Zikmund a Daniel		z Utschanu	1695, 12, 16	konf. nobilitace a příd.	
0457.	106.	82v	Čeněk, František a Jan Křtitel	Vicentini		1691, 12, 24	nobilitace	bratři; latinsky
0525.	106.	417v	Ferdinand František, Jan Ludvík a Karel Josef		z Waffenbergu	1702, 07, 14	stav sv. pánů a polepš. erbů	bratři
0513.	106.	350r	Jeroným, Kryštof, František a Štěpán s Jeronýmem, Vitem, Šebestiánem, Janem a Jířím	Schlecht-leitner	z Wänggu	1699, 12, 18	nobilitace, polepš. erbů a příd.	bratři se synovci
0482.	106.	197r	Jan František Antonín a Jan Tobiaš Ignác	Nyz	z Wartenburgu	1695, 11, 05	hraběcí stav	příbuzní

č. poř.	Sal.	obr. na fol.	jméno křestní	jméno rodové	přídomek	datum udělení dekretu	typ privilegia	poznámka
0506.	106.	313v	Jakub	Wierle	z Wierlau	1698, 08, 19	nobilitace s příd.	Wörle
0460.	106.	96r	Jan Filip	Wurtzlbauer		1692, 08, 28	nobilitace, polepš. erbů a povolení červeného vosku	
0452.	106.	60v	Jiří Ludvik		z Zinzendorfu a Pottendorffu	1688, 10, 20	spojení erbu	spojení s erbem baronů Teuflů z Grunder- storffu
0486.	106.	218r	Leopold Josef Baltazar		z Zungabergu	1696, 01, 19	nobilitace s příd.	

Österreichisches Staatsarchiv, Abteilung Allgemeines Verwaltungsarchiv, Gruppe Adelsarchiv

Salbuch, Nr. 171 (Maria Theresia Salbuch 1740-1742, 416 s.)¹

Fol. 1^r-2^v: Prodloužení privilegia na tisk břežských kalendářů (*Briegische Calender*) pro Gottfrieda Trampa na dalších 10 let (25. 10. 1740)

Fol. 3^r-5^r: Privilegium na tisk slezských privilegií, nařízení a statut (schlesische Privilegia, sanctiones und statuta) pro Ferdinanda Gottfrieda Brachvogela, účetního ve Vratislavi (20. 11. 1740)

Fol. 5^v-7^v: Prodloužení privilegia na tisk rodinných kalendářů (*böhmische Familiencalender in 4°, 18° et 32°*) na dalších 10 let (12. 12. 1740)

Fol. 8^r-20^r: Potvrzení cechovních artikulů cechu obuvníků v Olomouci (12. 12. 1740)

Fol. 20^v-38^v: Potvrzení cechovních artikulů pro spojený cech kameníků v pražských městech (12. 12. 1740)

Fol. 39^r-58^v: Potvrzení cechovních artikulů cechu mlynářů v Kolíně (12. 12. 1740)

Fol. 59^v-72^v: Potvrzení privilegií městečka Mnichovo Hradiště (13. 12. 1740)

¹ Na předsádce knihy uvedena poznámka, že salbuch v roce 1938 prostudoval František Roubík.

- Fol. 73^r-79^r: Potvrzení privilegií Franze Antona Wernera, dědičného rychtáře v Jiříkově (okr. Bruntál) (19. 12. 1740)
- Fol. 79^r-90^r: Potvrzení cechovních artikulů cechu kovářů v Ratiboři (19. 12. 1740)
- Fol. 90^v-118^v: Potvrzení privilegií městečka Drnholec (okr. Břeclav) (19. 12. 1740)
- Fol. 119^r-132^v: Potvrzení cechovních artikulů cechu truhlářů na Starém Městě pražském (19. 12. 1740)
- Fol. 133^r-144^v: Potvrzení cechovních artikulů cechu kloboučníků v Mikulově (okr. Břeclav) (19. 12. 1740)
- Fol. 145^r-160^v: Potvrzení privilegií a propůjčení dvou výročních a čtyř dobytčích trhů městu Sobotka (22. 12. 1740)
- Fol. 161^r-162^v: Souhlas s koupí zahrady konventu alžbětinek v Praze (5. 1. 1741)
- Fol. 163^r-194^r: Potvrzení privilegií městečka Dolní Dunajovice (okr. Břeclav) (24. 1. 1741)
- Fol. 194^v-202^v: Potvrzení o narovnání o daních a robotě uzavřeném mezi vsí Klein-Tintz (dnes součást Vratislavi) a její vrchnosti (2. 2. 1741)
- Fol. 203^r-205^r: Privilegium na tisk novin a patentů v Praze pro tiskaře Karla Rosenmüllera na 10 let (25. 3. 1741)
- Fol. 205^v-209^r: Zplnoletnění knížete Josefa Schwarzenberga (28. 5. 1741)
- Fol. 209^v-223^v: Potvrzení cechovních artikulů cechu sedlářů na Starém a Novém městě pražském (17. 7. 1741)
- Fol. 224^v-247^v: Potvrzení privilegií a propůjčení výročního trhu městu Příbram (20. 5. 1741)
- Fol. 248^r-268^v: Potvrzení cechovních artikulů pro cech jirchářů v pražských městech (17. 7. 1741)
- Fol. 269^r-287^v: Potvrzení cechovních artikulů cechu tesařů v Menším Městě pražském (17. 7. 1741)
- Fol. 288^r-289^r: Souhlas udělený Janu Václavu von Millesimo ke správě majetku nezletilých dědiců rodiny Schönfeldů (19. 7. 1741)
- Fol. 289^v-291^v: Zplnoletnění Jana Karla Wiederspergera von Wiedersperg (28. 7. 1741)

- Fol. 292^r-294^r: Zplnoletnění Theodora Alexandra zu Löwenstein-Wertheimb (14. 9. 1741)
- Fol. 294^v-300^v: Potvrzení privilegií františkánského kláštera v Uherském Hradišti (14. 9. 1741)
- Fol. 301^v-307^v: Souhlas s prodejem části mobiliáře kláštera Zlatá Koruna Václavu Kazímírovi Netolickému von Eisenberg (17. 3. 1742)
- Fol. 307^v-309^r: Propůjčení týdenního trhu městečku Bystřice nad Pernštejnem (11. 7. 1742)
- Fol. 309^v-311^r: Prodloužení privilegia na zhotovení map Brna Johannu Christophu Trierovi na 5 let (7. 9. 1742)
- Fol. 311^v-312^v: Privilegium pro Žida Josefa Lazara k umožnění pobytu a obchodování v Opavě (17. 10. 1742) (*v knize vynechané místo, privilegium nebylo vepsáno*)
- Fol. 313^r-315^r: Zplnoletnění Jana Huberta von Freienfels (16. 1. 1743)
- Fol. 315^v-317^v: Zplnoletnění Aloise Podstatzkého (3. 4. 1743)
- Fol. 318^r-320^r: Přeložení týdenního trhu v městečku Šatov (okr. Znojmo) z úterka na pondělí (30. 8. 1743)
- Fol. 320^v-322^v: Potvrzení týdenního trhu městečku Hnanice (okr. Znojmo) (30. 8. 1743)
- Fol. 323^r-324^v: Povolení provozování živnosti zubního lékaře v Praze Bernhardu Schmiedlovi (8. 10. 1743)
- Fol. 325^r-326^v: Privilegium pro tisk pamětních tisků ke korunovaci Marie Terezie českou královnou v Praze pro registrátora Jana Ramhofskeho (28. 10. 1743)
- Fol. 327^r-328^v: Propůjčení dvou výročních a dobytčích trhů městečku Hradec u Opavy (28. 10. 1743)
- Fol. 329^v-416^v: Potvrzení privilegií kláštera Broumov (12. 12. 1743)

Zusammenfassung

Die Abbildung der Wappen im Archivbestand „Salbuchy“

Das Ziel des vorliegenden Beitrags ist die Abbildung der Wappen, beigelegt zu den Abschriften der Adelsprivilegien im Archivbestand „Salbuchy“, zu publizieren. In zwei Tabellen mit elf Kolonnen befinden sich die Grundinformationen über 405 Abschriften der Privilegien aus den Salbüchern Nr. 12a, 12b und 106. Die Tabellen beinhalten z.B. die Angaben über die Persone, für die das Privilegium bestimmt wurde, das Datum der Ausfertigung, die Numer des Folios mit der Abbildung, und die Anmerkung. Für das leichtere Aussuchen sind die Angaben alphabetisch nach den Prädikaten geordnet. In der Tabelle ist auch der Hinweis auf die Bilderanlage mit den Reproduktionen der erhaltenen Wappen. Die Salbücher 12a und 12b beinhalten die Abschriften der für die Länder der Böhmisches Krone erlassenen Privilegien aus den Jahren 1580–1611. Das Salbuch 106 hat dahingegen keinen Zusammenhang mit dem böhmischen Milieu, es beinhaltet die Privilegienabschriften für das innere Österreich aus der Zeit der Regierung des Kaisers Leopold I., konkret aus den Jahren 1681–1705. Nach Prag kam es aus Versehen, und zwar auf Grund des Fehlers im Verzeichnis, das in der Studie von Jaroslav Čelakovský „O domácích a cizích registrech, zvláště o registrech české a jiných rakouských dvorských kancelářích“ (Über die inn- und ausländischen Register, besonders über die Register der böhmischen und anderen österreichischen Hofkanzleien) aus dem Jahre 1890 abgedruckt wurde und das als Unterlage für das Heraustrennen der Schriftstücke laut Vereinbarung über Archivtrennung aus dem Jahre 1920 diente. Wegen des gleichen Fehlers blieb dagegen im Österreichischen Staatsarchiv in Wien ein „tschechisches“ Salbuch mit den Privilegien aus den Jahren 1740–1743 (Buch Nr. 171). Um dieses Buch für die forschersische Öffentlichkeit auch zugänglich zu machen, ist in dem Beitrag das Verzeichnis dessen Inhalts von Jan Kahuda veröffentlicht.

Dieser Beitrag vertritt die erste Etappe des langjährigen Projekts des Nationalarchivs, die Abbildung der in Schriftstücken des behördlichen Charakters beinhalteten Wappen zu reproduzieren. Es sollten die Wappen aus den Konzepten der Privilegien aus dem Bestand Česká dvorní kancelář (Böhmische Hofkanzlei) nachfolgen.

Pictures of Coats of Arms in the Archival Holding "Salbuchy"

This article surveys all the heraldic images (a total of 404) contained in the free volumes of the so-called "Salbuch". In each case, the entire coat of arms is presented in a columnal form. The enclosed CD-ROM contains all images.

Národní archiv v roce 2007

Eva Drašarová

Úvod

V době doznívání rozjímavého adventu, vánočního sentimentu i optimistického vtančení do Nového roku 2008 za zvuků Straussových valčíků v interpretaci vídeňských filharmoniků je třeba dát počet ze svých činů. Rok 2007 se s odstupem několika týdnů jeví tak mnohotvárný, protikladný a současně jakoby „přestupný“, plný příslibů i hrozeb, marností, počátků vizí i jejich realizací. Byl smutný i nadšený. Především se však vyznačoval neuvěřitelnou pílí. „Uklízelo se“, připravovalo se, pokračovalo se v dlouhodobém mravenčím úsilí, „startovalo se“, bránili jsme se s úspěchem a měli jsme stále naději a zanícení v srdcích. Rozum také nezůstal stranou, proto také triáda chytrost – rozum – moudrost našla uplatnění v činnostech všech platných členů našeho týmu, mladých i zralých.

Je to dar, pracovat s kolegyněmi a kolegy, pro něž je práce naplňujícím posláním. Většinou se nebojí nových věcí, nechovají se jako pasivní, brzdicí či dokonce sabotující kolečko nesmyslné mašinérie bez špetky smyslu pro rozvoj, natož pro podstatu řízeného, nepřežívají vláčení vnějšími podněty. Výsledky práce každého jednotlivce jsou důležité, neboť nás není mnoho a povinností a nových výzev stále přibývá. Lidé jsou krví těla instituce, která žije i z těch, co bohužel už s námi nejsou. A teprve v celku, z jednotlivých prvků postavené výsledky, jsou nejzajímavější. Pojďme se na ně podívat, abychom získali bázi pro další logický proces plánování, přestože mnohé radosti vyplývají z nepředvídatelných efektů...

Archivní zákon účinný od roku 2005 potvrdil dosavadní povinnosti a dále je rozšířil ve všech základních oblastech. Kompetence vůči veřejné sféře (ústředním orgánům a jimi přímo řízeným organizacím, právníckým osobám zřízeným ze zákona s celostátní působností ve vrcholné úrovni) se prohloubily o kontrolu spisové služby a vůbec o institut státní kontroly a výrazně se zbyrokratizovaly v dobrém slova smyslu. Povinnosti vůči soukromoprávní sféře se objevily zcela nově, ze zákona, díky bouřlivému celospolečenskému rozvoji v této sféře. Národní archiv plní své konzultační povinnosti a vybírá archiválie u vrcholných orgánů politických stran, hnutí, odborů, organizací zaměstnavatelů, církví a náboženských společností, významných osobností atd. Dobrovolným úkolem se stalo zacho-

vání významných dokumentů zahraničních Čechů (spolupráce na místě, přejímání osobních i spolkových archivů ze zahraničí).

V Národním archivu existují 2 unikátní pracoviště v rámci celé České republiky – ústřední vědeckovýzkumné pracoviště na úseku preventivní péče, konzervace a restaurování archiválií (služba veřejnosti, krizové plánování, výzkum, stanoviska a metodika, školení včetně stáží z celého světa, mezinárodní dimenze - mise v Iráku, v Peru, spolupráce v rámci EU) a ústřední vědeckovýzkumné pracoviště pro uchování a zpřístupnění především elektronických dokumentů (Národní digitální archiv pro e-government a digitalizované archiválie).

Veškeré archivní činnosti jsou vzájemně podmíněné a silné potlačení některého segmentu se nevyplácí. Dozor na spisovou službu, státní kontrola v této oblasti, výběr archiválií včetně elektronických, evidence – to vše je základem fungování veřejné správy v období masivního rozvoje e-government. Klade se důraz na systémovost a poskytování všech druhů informací. Bohužel, již teď se toto jeví jako personálně poddimenzované, přičemž jde o prioritu ze všech povinností největší. Navíc se rozšíří předarchivní úsek o povinnosti vůči ministerstvu vnitra (dosud vykonával Archiv ministerstva vnitra, reorganizovaný na Archiv bezpečnostních složek, jež byl od těchto povinností osvobozen, neboť jeho poslání je úplně jiné.). Totéž je možno konstatovat k povinnostem vůči soukromoprávní sféře (pomoc při organizování spisové služby či evidencí dokumentů a výběr archiválií doma i v zahraničí). Směrem do zahraničí je zcela personálně nezajištěno.

Co se týče zpracování archiválií (tvorba vyhledávacích nástrojů a inventářů státního majetku), dávno víme, že na kvalitě a úplnosti „předarchivní“ činnosti závisí kvalita všech navazujících prací, tedy i této. Navíc je nutné urychlení především v souvislosti s ohromným rozvojem výzkumu soudobých dějin, se zájmem veřejnosti, publicistiky a médií vůbec o vyrovnaní se s totalitní minulostí. Nelze však zastavit zpřístupnění pramenů z ostatních období. V případě Národního archivu jde vždy o klíčové informace, komplexní a zásadní. Protože je žádána informace pohodlová a komfortní, je nutné urychlit konverzi starých inventářů do digitální podoby a zpřístupnit je na webu. Současně je třeba urychlit digitalizaci přímo archiválií a zpřístupnit je stejným způsobem (i jako ochranu před zničením archiválií nadměrným využíváním). Personálně jsme již za hranou zákona i v oblasti správy fondů, ostatní pokryto jen na úkor předešlého. Současné digitalizační projekty – listiny v mezinárodním projektu Monasterium, stará evidence obyvatelstva, katastrální a jiné mapy, fotografie, legionářské noviny, letáky z třicetileté války, katalogy – jsou personálně i finančně kryty na úkor ostatních nezbytností. Takto se připravuje i oborová bibliografie

a pracuje se na automatizaci knihovny, která by měla vrcholit vystavením katalogů on-line, což je nemožné díky liknavému více než ročnímu (ne)předávání sítě ze správy ministerstva do péče archivu.

Archiválie využívají prezenčně i absenčně občané, média, celá veřejná správa včetně justice. Ve vytěžování informací spočívá podstata archivu, na kvalitě a úplnosti předarchivní i zpracovatelské činnosti závisí úplnost a kvalita tohoto. Již několik let sledujeme enormní nárůst. I když se situace v oblasti odpovědí v písemné podobě částečně stabilizovala, přešla jen do jiné podoby okamžitých e-mailových informací, podkladů pro média, filmaře, politiky, publicisty, do podoby nezbytné spolupráce na významných projektech historiků i jiných vědeckých disciplín (projekt osudy německých antifašistů, veškeré podoby výzkumu a poznávání dějin po roce 1945 jsou jen špičkou ledovce). Denně vykonáme cca 120 kontaktů přímých i zprostředkovaných. Obrovské požadavky jsou na vyhledávání v evidencích členů KSČ. Další značné povinnosti vyplynou (opět jen pro Národní archiv) ze zákona o zřízení Ústavu pro studium totalitních režimů. Logicky z toho plyne, že využívání neprobíhá jen ve studovnách a že v žádném případě nelze utlumit. Jde o smysl existence archivu. Opět vše řešíme kumulováním povinností správců fondů.

Zodpovědnost vůči potomkům i za státní majetek vévodí péči o fyzický stav archiválií (viz výše celostátní i mezinárodní dimenze). Projevuje se i formou přípravy na krizové situace – krizové plánování není pro archiv jen povinností dle zákona. Restaurování, konzervování, bezpečnostní snímkování má svůj plán. Na křest ohněm čeká kurs doškolování restaurátorů pro ostatní archivy. Plánuje se další rozvoj – hromadné odkyselení archiválií. Jako služba veřejnosti i ochrana se chápé digitalizace archiválií.

K mimořádným úkolům pro celou společnost či obor náleží dokončení povinností vůči institucím a budoucím archiváliím Národního archivu v souvislosti s povodněmi v roce 2002. Dezinfekce i pro jiné resorty bude probíhat do roku 2009. Realizuje se i restaurování pro fond Statistický úřad, opravily se spisy z 1. pozemkové reformy ministerstva zemědělství. Státní soud z 50. let 20. století utopený v Praze – Troji resortem spravedlnosti včetně následných rehabilitačních spisů bohužel čeká na uvědomění si zodpovědnosti za škody.

Personální podmínky

V Národním archivu bylo k 31. 12. 2007 systemizováno 144 pracovních míst, z toho 80 míst archivářských (50 vysokoškolských, 30 středoškolských). K 1. 1. 2008 se počet systemizovaných míst však o 1 snížil na zá-

kladě rozhodnutí ministra vnitra o snížení počtu pracovních míst v resortu (archivář). Z téhož podnětu bylo jedno místo přeměněno na „digitalizátora“.

Evidence archiválií

K 31. 12. 2007 spravoval Národní archiv ve své základní evidenci celkem 1691 archivních souborů v rozsahu 118514,61 bm (oproti stavu k 31. 12. 2006 se jedná o nárůst o 52 archivních souborů a 2258,24 bm). V roce 2007 bylo provedeno celkem 904 aktualizací evidenčních listů NAD, které se týkaly 513 archivních souborů. 368 aktualizací bylo provedeno prostřednictvím vnějších a vnitřních změn, 536 aktualizací pak přímou editací evidenčních listů. Do evidence archivních pomůcek bylo v roce 2007 zapsáno celkem 19 nových archivních pomůcek (z toho bylo 15 pomůcek vyhotovených v Národním archivu a 4 pomůcky předané spolu s delimitovanými archiváliemi z jiných archivů), zrušeno bylo celkem 8 pomůcek. Do evidence vnějších přírůstků a úbytků bylo zapsáno celkem 179 vnějších změn uskutečněných v roce 2007 (tj. o 11 méně než v roce 2006). Celkem bylo evidováno 174 přírůstků (159 přírůstků výběrem a 15 přírůstků delimitací) a 5 úbytků.

Do druhotné evidence NAD předalo v roce 2007 údaje ze své základní evidence celkem 15 archivů a 4 kulturně vědecké instituce. Celkem 6 archivů předalo v roce 2007 Národnímu archivu 80 stejnopisů svých archivních pomůcek v listinné podobě.

Stejně jako v minulých letech oddělení předarchivní péče vedlo podle podkladů z ostatních odborných oddělení také lokaci archiválií uložených v archivním areálu na Chodovci a evidenci archiválií a dokumentů dezinfikovaných ethylenoxidem. Celkem bylo v roce 2007 vydezinfikováno 995,6 bm archiválií Národního archivu, 178,101 bm archiválií z jiných archivů a institucí (z toho 80 bm povodňových archiválií) a 200,7947 m³ vysušených dokumentů, které byly předány k dezinfekci na základě vládního usnesení č. 216 ze dne 3. 3. 2003.

Výběr archiválií

Vzestup množství převzatých archiválií ve skartačním řízení při téměř stejném počtu předávajících institucí jako v roce 2006 souvisí s rozsáhlými přejímkami od institucí rušených v roce 2007 a v předchozích letech. Pokračoval v již minulém roce nastoupený pozitivní trend, kdy instituce dříve z různých provozních a tradičních důvodů odmítající předávat své archiválie se uvolily poprvé nebo podruhé předávat do Národního archi-

vu. Koncem roku 2007 byl podruhé aktualizován na internetové stránce Národního archivu seznam veřejnoprávních původců v předarchivní péči 5. oddělení. Na pravidelných setkáních k předarchivní péči pořádaných odborem archivní správy a spisové služby MV a na následných jednáních s jednotlivými státními oblastními archivy pokračovalo upřesňování vzájemných kompetencí a spolupráce. Ke konci roku 2007 je evidováno v seznamu veřejnoprávních původců v předarchivní péči NA 339 původců.

Archiváři oddělení předarchivní péče provedli v roce 2007 výběr ve skartačním řízení a mimo skartační řízení u 49 (o proti r. 2006 pokles o 8 původců) veřejnoprávních institucí a sepsali při tom celkem 204 skartačních protokolů. Z tohoto počtu skartačních řízení bylo při 95 skartačních řízeních vybráno k trvalému uložení celkem 1089,5 bm archiválií, což činí 14,5% procent z celkového množství 7 489,5 bm dokumentů předložených k výběru.

Výběr mimo skartační řízení probíhal u řady soukromoprávních původců – fyzických i právnických osob. Z přírůstků je nutno zmínit dodatky k fondu historika Karla Bartoška, politika a politologa Zdeňka Mlynáře a jeho choti, socioložky Ireny Dubské, politika a publicisty Pavla Tigrida, dodatky k fondu Strany za životní jistoty, které nám poskytl režisér Otakar Skalski, archiv bývalého předsedy poslaneckého klubu KSČ Oldřicha Mandáka (převzali jsme jej na doporučení Josefa Tomeše z Masarykova ústavu AV ČR), divadelního umělce Vladislava Pietrase, první část archivu novináře Vladimíra Bystrova, předsedy Výboru „Oni byli první“ či dodatky k fondu Informační středisko mírových skupin. Kompletní přehled přírůstků za uplynulý rok přináší následující tabulka. Řada jednání s veřejnoprávními i soukromoprávními původci nebyla v roce 2007 ukončena a bude pokračovat v následujícím roce.

Přehled archivních souborů, ke kterým byly v roce 2007 převzaty archiválie

inverzně jsou vyznačeny soubory, jejichž EL NAD
byly v roce 2007 nově založeny

Název archivního souboru	Číslo NAD	Počet přírůstků	Počet bm	Počet EJ
Administrace státních statků Praha	230	1	0	1
Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha	1721	1	1,3	18
Aišman František	1698	1	0,12	1
Archiv Národního divadla, Praha	649	4	17,4	889
Archiv pražského arcibiskupství - velkostatek Rožmitál pod Třemšínem	119	1	0	1
Archivní registratura	241	3	9,25	77
Archivy českých zrušených klášterů za Josefa II.	33	1	0,05	1
Aristov Alexandr Michailovič	1679	1	0,12	1
Bartošek Karel	1581	2	1,12	102
BBC - česká redakce, Londýn, Praha	1686	1	0	14903
Bendová Eva	1694		0,12	1
Benediktini - klášter, Břevnov	35	3	1,23	37
Bouček Jaroslav	1471	1	2	81
Bystrov Vladimír	1732	1	0,65	4

Název archivního souboru	Číslo NAD	Počet přírůstků	Počet bm	Počet EJ
Česká filharmonie, Praha	1662	3	25	1640
Česká inspekce životního prostředí, Praha	1706	1	14	137
Česká konsolidační agentura, Praha	1702	1	3	21
Česká společnost pro zvelebování zahradnictví Praha	551	1	0,12	1
Česká správa sociálního zabezpečení, Praha	1549	1	0,3	10
Česká stomatologická komora, Praha	1626	1	5	41
Československá delegace při mezinárodních rozhraničovacích komisích, Hradec Králové	733	1	3,2	35
Československý plavební úřad, Praha	784	1	0,1	1
Český báňský úřad, Praha	1426	1	3,5	28
Český ekologický ústav, Praha	1598	1	5,5	56
Český normalizační institut, Praha	1665	1	1,5	5
Český úřad bezpečnosti práce, Praha	1689	2	25	230
Český úřad ochrany přírody, Praha	1720	1	0,2	4

Název archivního souboru	Číslo NAD	Počet přírůstků	Počet bm	Počet EJ
Český úřad zeměměřický a katastrální, Praha	1656	1	3	36
Dubská Irena, PhDr., CSc.	1683	2	3,8	28
Energetický regulační úřad, Jihlava	1688	1	0,3	3
Fakultní nemocnice Motol, Praha	1685	1	1,2	13
Federální ministerstvo dopravy, Praha	1256	4	57,7	346
Federální ministerstvo kontroly, Praha	1707	1	0,6	5
Federální statistický úřad, Praha	1441	1	181	1421
Františkáni - provinciálát a konvent, Praha	38	5	6,35	185
Generální ředitelství cel Ministerstva financí ČR, Praha	1570	1	0,01	1
Informační středisko mírových skupin, Praha	1429	1	0,12	1
Institut hygieny a epidemiologie, Praha	1286	1	1,1	4
Institut klinické a experimentální medicíny II, Praha	1612	1	3,8	36
Institut kontroly, Praha	1175	1	0,48	4
Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha	1586	1	2,8	30
Justiční škola, Kroměříž	1693	1	0,7	6

Název archivního souboru	Číslo NAD	Počet přírůstků	Počet bm	Počet EJ
Kancelář pro oběti nacismu Česko-německého fondu budoucnosti, Praha	1733	2	311,5	3750
Karlsson Blanka, PhDr., PhD.	1371	1	0,5	4
Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana, Praha	1687	1	2,2	8
Konsolidační banka, s. p. ú., Praha	1703	1	68,5	523
KSČ - Ústřední výbor 1945-1989, Praha	1261	1	4,5	31
Laterna magika, Praha	1584	1	2,5	22
Májová Stella - fotodokumentace	1682	1	0,2	200
Mandák Oldřich, JUDr.	1731	1	0,24	3
Metalimex, organizace zahraničního obchodu, Praha	1135	1	3	98
Ministerstvo dopravy ČR, Praha	1602	2	4,6	42
Ministerstvo financí ČR, Praha	1603	1	11	121
Ministerstvo financí ČSR, Praha	1277	1	2	13
Ministerstvo hospodářství ČR	1292	2	5,5	47
Ministerstvo kultury ČR, Praha	1576	1	18,5	97
Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Praha	995	1	5	29

Název archivního souboru	Číslo NAD	Počet přírůstků	Počet bm	Počet EJ
Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Praha	1719	1	55	481
Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR, Praha	1511	1	0,02	1
Ministerstvo průmyslu ČSR, Praha	1667	2	18	143
Ministerstvo spotřebního průmyslu, Praha	1174	1	0,2	2
Ministerstvo spravedlnosti ČSR, Praha	980	3	35,1	290
Ministerstvo státní kontroly II, Praha	1566	1	14,04	117
Ministerstvo stavebnictví, Praha	1148	3	6,55	68
Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Praha	1734	1	0	17
Ministerstvo vnitra ČR, Praha	1285	2	20,75	167
Ministerstvo vnitra ČSR/ČR, Praha	1442	1	2	15
Ministerstvo zdravotnictví ČR, Praha	1533	2	6,8	80
Ministerstvo zdravotnictví ČSR, Praha	966	1	2,2	15
Ministerstvo životního prostředí ČR, Praha	1658	3	0,61	5
Mlynář Zdeněk, Prof. JUDr.	1423	2	2,5	39

Název archivního souboru	Číslo NAD	Počet přírůstků	Počet bm	Počet EJ
Náboženská matice, Praha	504	1	1,3	10
Nakladatelství dopravy a spojů, Praha	1234	2	8,65	29
Národní bezpečnostní úřad, Praha	1600	1	0,4	3
Národní centrum podpory zdraví, Praha	1675	1	50,6	1503
Národní informační středisko ČR, Praha	1491	2	14,5	110
Nejvyšší kontrolní úřad, Praha	1565	1	9,48	79
Nejvyšší soud ČSR, Praha	1042	1	58	447
Pietras Vladislav	1681	1	0	2
První světová válka	1676	1	2	1962
Racionalizační a experimentální laboratoř, Praha	1606	1	0,02	1
Revmatologický ústav, Praha	1523	1	2	22
Ředitelství silnic a dálnic ČR, Praha	1709	1	2,5	22
Sbírka dokumentace Josefa Tomeše	1485	2	4,74	38
Sbírka map a plánů Národního archivu	324	2	1,01	137
Sbírka Rok 1968	1332	1	0,12	49
Sbírka výstřižků	1205	1	0,5	4
Sládek Oldřich, PhDr., CSc.	1305	1	6	37

Název archivního souboru	Číslo NAD	Počet přírůstků	Počet bm	Počet EJ
Správa chráněných krajinných oblastí ČR, Praha	1563	1	0,9	14
Správa sboru nápravné výchovy, Praha	1041	1	1	7
Správa železniční dopravní cesty, s. o. - Stavební správa Praha	1633	1	2,1	18
Stabilní katastr, Praha	56	1	0,2	6
Stachevič Michail Sergejevič	1680	1	0,24	2
Státní fond životního prostředí, Praha	1608	1	16,7	135
Státní opera Praha	1663	1	4	29
Státní plavební správa, Praha	1359	1	1	10
Státní prokuratura, Praha	1038	1	7	17
Státní ústav pro kontrolu léčiv, Praha	1640	1	1,2	11
Státní zdravotní ústav II, Praha	1674	1	0,6	5
Státní zemědělská a potravinářská inspekce, Brno	1696	2	22,5	256
Strana za životní jistoty, Praha	1605	1	0,6	5
Svaz architektů ČSSR, Praha	1407	1	3,5	26
TERPLAN, Praha	1454	1	0,3	3
Tigríd Pavel	1548	1	0,2	2
Tuček Jiří	1698	1	0,12	2

Název archivního souboru	Číslo NAD	Počet přírůstků	Počet bm	Počet EJ
Úřad pro civilní letectví, Praha	1601	1	28	227
Úřad pro normalizaci a měření, Praha	859	1	7,5	59
Úřad pro státní informační systémy, Praha	1621	2	19,26	185
Úřad vlády ČR, Praha	1284	3	82,5	571
Ústav hematologie a krevní transfuze, Praha	1613	1	0,2	4
Ústav pro péči o matku a dítě, Praha	1506	1	0,12	1
Ústav zdravotnických informací a statistiky II, Praha	1544	4	1,35	8
Ústav zdravotnických informací a statistiky, Praha	1280	1	0,25	2
Ústředí vědeckých, technických a ekonomických informací	1512	1	1,92	16
Ústředí výpočetní techniky dopravy, Praha	1230	1	8,01	52
Ústřední matice školská, Praha	690	1	0,06	6
Ústřední správa železnic, Praha	1379	1	2,8	23
Větrovský Josef	1692	1	0,12	1
Věžeňská služba ČR, Praha	1588	2	2,85	24
Vrchní soud Praha	1684	2	3,62	29

Název archivního souboru	Číslo NAD	Počet přírůstků	Počet bm	Počet EJ
Všeobecná fakultní nemocnice, Praha	1700	1	117,5	1294
Výbor Oni byli první	1497	1	0,75	6
Výzkumný ústav meliorací a ochrany půdy Praha	1664	1	0,1	2
Výzkumný ústav odborného školství, Praha	989	1	0,2	1
Výzkumný ústav tuberkulózy a respiračních nemocí, Praha	1699	1	8,5	11
Zitta František, Ing.	1704	1	1	8
zrušen ke dni 12.9.2007: Františkáni Hejnice	1690	1	0,2	6
zrušen ke dni 12.9.2007: Františkáni Kadaň	1691	1	1,55	72
Židovské kontrolní matriky	144	1	0,12	1
Celkem: 129 archivních souborů (z toho 37 nových)		174	1498,95	34485

Zpracování archiválií

Zpracování archivních pomůcek pokračovalo podle plánu práce. V roce 2007 byly schváleny a zapsány do evidence tyto archivní pomůcky:

- Mezinárodní společnost lůžkových vozů a velkých evropských expresních vlaků, a. s., reprezentace pro ČSR (1900) 1920–1972 (1997), Marie Bulínová, Miroslav Kunt, Martina Neradová, inventář, 2006, 14 s., ev. č. pom. 1638.
- Soupis vybraných bohemik z bývalého Ústředního státního archivu v Postupimi 1934–1945, Jaroslav Pažout, Zdeňka Kokošková, dílčí inventář, 2006, 1 s., ev. č. pom. 1639.
- Studentské nadace, Praha 1633–1910, Jan Lhoták, inventář, 2006, 45 s., ev. č. pom. 1640.
- Ústřední církevní nakladatelství 1955–1990, Markéta Vacková, Pavel Katrenčík, inventář, 2006, 7 s., ev. č. pom. 1641.
- Hemerka ze Stanmíru, August (1883) 1889–1924 (1971), Zdeňka Lebedová, inventář, 2006, 9 s., ev. č. pom. 1642.
- Cerha Josef, JUDr. (1874) 1885–1950 (1983), Romana Kmochová, Lenka Malá, inventář, 2006, 26 s., ev. č. pom. 1643.
- Židovské matriky 1784–1949 (1960), kolektiv, inventář, 1994, 325 s., ev. č. pom. 1646.
- Zemský školní úřad Praha (1817) 1851–1854 (1860), Kristýna Hladíková, inventář, 2007, 12 s., ev. č. pom. 1649.
- Nový Rostislav, doc. PhDr., CSc. 1943–1996, Ivan Michálek, Jan Kahuda, inventář, 2006, 55 s., ev. č. pom. 1650.
- Sbírka Československé školy ve Velké Británii (1939) 1941–1945 (2005), Judith Wolt, John Wolt, Alexandra Blodigová, inventář, 2006, 22 s., ev. č. pom. 1651.
- Davídek Václav, PhDr. (1875) 1913–1993, Lukáš Dudek, inventář, 2006, 32 s., ev. č. pom. 1652.
- Soupis dokumentů týkajících se povyšování obcí na městečka a města z fondů Národního archivu (1832) 1856–1918, Jan Krlín, soupis dokumentů, 2007, 31 s., ev. č. pom. 1653.
- Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha. Administrace toskánských statků, spisové pododdělení společné 1482–1850 (1879), Jiřina Juněcová, dílčí inventář, 2007, 90 s., ev. č. pom. 1654.

- Sčítání obyvatelstva v roce 1939, Jaroslav Pažout, inventář, 2007, 238 s., ev. č. pom. 1657.

- Poradní sbor pro otázky hospodářské, Praha (1905) 1920–1938 (1939), Monika Sedláková, Jaroslav Pažout, inventář, 2007, 33 s., ev. č. pom. 1658.

Řada dalších pořádacích prací pokračovala průběžně a bude ukončena v příštích letech. Jednalo se zejména o pořádání a inventarizaci následujících archivních souborů nebo jejich částí:

I. oddělení (Židovské kontrolní matriky; Archiv země České).

II. oddělení (Prezidium ministerské rady Vídeň; Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků. Administrace toskánských statků – listiny; Staré montanum; Teoretická zkušební komise státních zkoušek Praha; Zemská úřadovna pro ovoce a zeleninu Praha; Intendace českého zemského divadla Praha; České místodržitelství – všeobecné, sign. 13 – obecní záležitosti; České místodržitelství – všeobecné, sg. 20 – vystěhovalectví; Horní úřad Mladá Vožice -Tábor a Horní soud Příbram).

III. oddělení (Archiv Huberta Ripky; Úřad říšského protektora – státní tajemník K. H. Frank; Prezidium ministerské rady – protokoly schůzí 13. československé vlády; Policejní ředitelství Praha II (1941-1950).

IV. oddělení (Ministerstvo zdravotnictví 1945-1968; ÚV KSČ – kancelář generálního tajemníka Gustáva Husáka; ÚV KSČ – kancelář tajemníka Oldřicha Švestky; Ústřední národní pojišťovna; Státní ústav památkové péče a ochrany přírody; Národní sčítání 1950; Úřad předsednictva vlády – vládní usnesení; Ministerstvo vnitřního obchodu; Federální statistický úřad)

VI. oddělení (Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv III; Archiv Syndikátu novinářů; Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor; Rodinný archiv toskánských Habsburků – Leopold II., Ludvík Salvátor, Sběrka map a plánů; Beran Rudolf; Nikolajev Semjon Nikolajevič, JUDr.; Ústřední sdružení úředníků, učitelů a zřízenců agrární strany; Sběrka staničních kronik)

VIII. oddělení (Sběrka pozitivů; Sběrka negativů; Sběrka mikrofilmů; Bal-kanpress; Fotoarchiv ČTK; Archiv České strany národně sociální – obrazové a zvukové záznamy; První světová válka; Fotoarchiv K. H. Franka; Alexandrijské mikrofilmy; Zvukové nahrávky radionaslouchací služby; Sběrka zvukových nahrávek ÚV KSČ; Sběrka gramofonových desek)

V roce 2007 pokračoval projekt retrospektivní konverze archivních pomůcek. Bylo digitalizováno 80 archivních pomůcek. Cílem retrospektivní

konverze je v roce 2008 všechny archivní pomůcky k archivním souborům půjčovány na Chodovci zpřístupnit na internetu v aplikaci Badatelna.cz (prezentace dat JanusArchiv), kde budou napojeny na evidenci NAD. Na stránkách NA je nyní zpřístupněno 39 pomůcek zpracovaných většínou v programu JanusArchiv.

Tematické soupisy

Práce na Soupisu pečetí pokračovaly podle plánu. Bylo popsáno celkem 1 680 ks pečetí z fondů Archivy českých klášterů zrušených za Josefa II., Křižovníci s červenou hvězdou, České gubernium – listiny, Archiv pražského arcibiskupství – listiny a Benediktini Břevnov.

Využívání archiválií

V uplynulém roce studovalo ve studovně 1. oddělení 955 badatelů (884 domácí, 71 cizinci), kteří zde vykonali 6 341 návštěv (5 960 domácích, 381 cizinců). V centrální badatelně bylo vystaveno celkem 1504 badatelských listů pro 1437 badatelů, kteří archiv navštívili při 5833 návštěvách. Nejvíce se zapůjčovaly archiválie z fondů ÚV KSČ.

Správní činnosti

V roce 2007 bylo v elektronickém podacím deníku evidováno celkem 4094 čísel jednacích. Z celkového počtu bylo 1411 řešerší pro úřední potřebu a 1064 řešerší pro soukromé účely. Tyto činnosti v masivní míře zasahují především dvě oddělení archivu, jež spravují archiválie z období let 1918–1992.

Nižší množství žádostí oproti minulému roku bylo zaznamenáno u agendy týkající se věznění, případně nuceného pracovního nasazení v době nacistické okupace (108 ks žádostí). Stabilizovalo se množství dotazů na zjišťování národnosti a státního občanství. V naprosté většině se jednalo o dotazy státních úřadů či orgánů samosprávy. Vzhledem k tomu, že více než polovina dotazů se týká občanů, kteří v minulosti žili i v Praze, je tato agenda úzce spojena se zjišťováním posledního pražského bydliště osob. Často se provádí i z důvodu majetkového šetření, případně i kompletního dědického řízení (404 ks žádostí), u níž rovněž jako tazatelé převažují instituce. Naopak žádosti o zjištění národnosti a státního občanství ze sčítacích operátů (213 ks žádostí) předkládají ve velké většině soukromé osoby, které potřebují nejčastěji potvrdit českou nebo německou národ-

nost. Časově velmi náročné jsou různé žádosti institucí i soukromých osob o zjištění údajů ze zemědělsko-lesnických fondů (148 ks žádostí), ale i obecné dotazy na nemovitý majetek osob, rodin, korporací i státních institucí (89 ks žádostí). I nadále se prováděly rešerše k nezvěstným občanům, po nichž pátral Český červený kříž na základě dotazů z celého světa (75 ks žádostí). Kromě zmíněných agend se znovu vyhledávaly podklady k některým restitučním kauzám a prováděly se různé jednotlivé rešerše k různým specifickým problémům.

Nahlédací agenda v archivních fondech z období 1945–1992 se příliš nezměnila, zůstala značně složitá a různorodá, byť oproti roku 2006 poklesla o více než 200 žádostí (1387 písemných žádostí). Byla dokončena agenda odškodnění za smrtelná zranění a ublížení na zdraví v souvislosti se vstupem vojsk cizích armád do Československa v roce 1968. Agenda směřující do zemědělských fondů představovala u řady žádostí opět dohledání až několika desítek katastrálních území, případně jednotlivých parcel u obecního i státního majetku. Při využívání kartotéky ÚV KSČ jsme pro 11 žádostí ztotožňovali 491 osob. Bylo vyřízeno 299 požadavků na poskytnutí údajů o národnosti a státním občanství, 334 restitučních případů týkajících se pozemků, lesů a zemědělského majetku vůbec, 169 žádostí o potvrzení délky věznění po roce 1945, 27 požadavků v souvislosti s bezpečností prověrkou osob - zák. č. 148/1998 Sb., 32 složitých rešeršních úkolů resortu MV (ÚDV), 34 restitučních případů průmyslového majetku a rovněž movitostí zabavených z rasových důvodů v období 2. světové války, 38 potvrzení studia a zaměstnání, 409 ostatních požadavků různého charakteru - oblast památkové péče, kultury, školství, zdravotnictví a sociální péče, církevních záležitostí, členství v KSČ, 45 odškodnění občanů podle zák. č. 203/2005 Sb. (rok 1968).

Výstavy

Vlastní výstavy (spolupřatel Národní archiv)

- Symboly České republiky (Úřad vlády ČR, Praha, Hrzánský palác Praha)
- Back To One's Roots (Madison, USA, přenesení výstavy z roku 2005 na žádost sdružení amerických krajanů CGSI).
- Příběhy bezpráví – z vězeňských spisů (Člověk v tísni, Praha, Václavské náměstí, v rámci 3. ročníku projektu Jeden svět na školách)
- Memoriální expozice týkající se persekuce církví 1948–1989 (Konfederace politických vězňů, klášter premonstrátů v Teplé).

Spolupráce a zápůjčky exponátů

- Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780–1800 (Archiv hlavního města Prahy a Muzeum hlavního města Prahy ve spolupráci s firmou BVA, Praha, Clam-Gallasův palác)
- Dějiny parlamentarismu (Senát Parlamentu ČR)
- Albrecht z Valdštejna a jeho doba. (Senát Parlamentu České republiky, Vojenský historický ústav Praha a Národní muzeum, Praha, Valdštejnská jízdárna)
- Básník a král – Bohuslav Hasištejnský v zrcadle jagelonské doby. (Správa Pražského hradu, Praha, Císařská konírna Pražského hradu)
- 650. výročí založení Královské kolegiální kapituly Nanebevzetí Panny Marie na hradě Karlštejně (Královské kolegiální kapituly Nanebevzetí Panny Marie na hradě Karlštejně, hrad Karlštejn)
- Bavorsko – Čechy: 1 500 let sousedství. (Bayerisches Staatsministerium für Wissenschaft, Forschung und Kunst, Haus der Bayerischen Geschichte, Zwiesel)
- Clam-Gallasův palác. Johann Bernhardt Fischer von Erlach. Architektura – umělecká výzdoba – život rezidence. (Hlavní město Praha a Archiv hlavního města Prahy, Praha, Clam-Gallasův palác)
- Zaniklé chrámy – živá hudba. (Národní muzeum v Praze, Praha, České muzeum hudby)
- Z rodinného archivu toskánských Habsburků. Výstava ke 160. výročí narození Ludvíka Salvátora. (Město Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, zámek Brandýs nad Labem)
- Codex Gigas (Národní knihovna v Praze).
- Tentokrát to bouchne – dokumenty k organizaci a ohlasům kampaně proti signatářům Charty 77 (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze)
- Spolužití Čechů, Židů a Němců na Šumavě (expozice v obnovené synagoze v Hartmanicích u Sušice)
- Valdická kartouza – klášter a věznice (Regionální muzeum a galerie Jičín – muzeum hry, Jičín)
- Expozice k dějinám těžby uranu (Památník Vojna, Příbram).
- Italia e mare (Italský kulturní institut v Praze).

- Sovrani nell giardino d'Europa. Pisa e i Lorena tra XVIII e XIX secolo (Pisa)
- Daring to Resist: Jewish Defiance in the Holocaust. (Museum of Jewish Heritage, New York.)

Exkurze

V rámci propagační činnosti bylo realizováno v centrální budově na Chodovci celkem 29 exkurzí s celkovým počtem účastníků 592. Na 1. oddělení bylo zajištěno 24 exkurzí s celkovým počtem 406 osob. Jako tradičně převažovaly exkurze pro posluchače vysokých škol.

Webové stránky

Internetové stránky na doméně nacp.cz stejně jako stránka Národního archivu v rámci webu Ministerstva vnitra byla pravidelně aktualizována. Byla vytvořena internetová výstava k projektu „Antifa“ a aktualizována stránka v angličtině. Kromě veřejných stránek byly v roce 2007 zcela graficky změněny intranetové stránky a vlastními silami začalo dle koncepce informačního systému programování celého intranetového portálu.

Knihovna

Knihovna Národního archivu plnila v roce 2007 úkoly v oblasti péče o historické knihovní fondy a sbírky, svěřené jí do správy a úkoly v oblasti tvorby oborově zaměřeného knihovního fondu, tj. na úseku doplňování fondu o dokumenty dané tematickým profilem knihovny a na úseku jejich zpracování a zpřístupňování, zajišťovala svůj podíl v oblasti tvorby informačního oborového fondu, tj. na úseku oborové bibliograficko-dokumentační činnosti a vydávání oborových bibliografií. V roce 2007 byl zkušební provoz zaměřen především k exitu „Bibliografie českého archivnictví“, který byl odzkoušen sestavením zkušebních a ověřovacích soupisů za rok 2004 a 2005. Velký blok času byl i v roce 2007 věnován redakci katalogů, která v některých případech zároveň probíhá i jako příprava katalogů ke skenování a k indexaci záznamů, za účelem připojení jejich elektronické verze v podobě „Obrázkových katalogů“ do vyhledávání v prostředí RELIEF na Intranetu knihovny (tj. na Intranetu NA a s výhledem roku 2008 již snad konečně i na internetu) - a ve většině případů pak probíhá formou průběžné péče o katalogy nebo formou jednorázových redakčních akcí

(katalogy příručních knihoven, předmětové klasické katalogy a katalogy seriálů k dílčím fondům knihovny). Zpracovávání dílčích fondů knihovny bylo opět spojeno s rozbořením fondů a sbírek knihovny (Knih. Piaristická, Sbírka novin, Knih. Svazu protifašistických bojovníků, Knih. Kybalova, Knih. Valdštejnská a fondu Mediatéka).

Stav knihovního fondu k 31. 12. 2007 je po přičtení objemu počtu přírůstků knihovních jednotek za rok 2007 a přírůstků svázaných novin za léta 2000-2007 cca 486.552 knihovních jednotek.

Vědecký výzkum

Elektronické dokumenty, archivní standardy

Dne 29. 6. 2007 byla podepsána se společností ICZ a.s., která vzešla z veřejné soutěže, smlouva na dodávku Projektu pracoviště pro dlouhodobé ukládání a zpřístupňování dokumentů v digitální podobě. Harmonogram stanovil, že vypracovaný Projekt bude předložen do 7 měsíců od podpisu této smlouvy. Až na drobné odchylky způsobené např. zapracováváním výsledků připomínkového řízení normy MoReq2 se harmonogram dařilo vcelku plnit. Předkládané průběžné zprávy byly před akceptací pracovníky úseku informatiky připomínkovány a projednány s dodavatelem. Odborem archivní správy a spisové služby byl připraven návrh usnesení vlády k výstavbě digitálního archivu, který úsek informatiky připomínkoval. Do konce roku 2007 však toto usnesení nebylo postoupeno do vlády, i když prošlo meziresortním připomínkovým řízením. Ministerstvo vnitra také prezentovalo objekt, kde by mohlo být zřízeno vzdálené úložiště digitálního archivu.

Národní archiv je příjemcem podpory vědy a výzkumu od Ministerstva vnitra na téma „Možnosti a formy zpřístupnění archivních fondů nebo jejich součástí veřejnosti v elektronické podobě“ (VE2007200904) týkající se především popisných standardů a jejich praktické implementace. Řešitelem tohoto úkolu je Ing. Miroslav Kunt a jsou do něho zapojeni kromě 3 pracovníků úseku informatiky Národního archivu i zástupci Archivu hlavního města Prahy a hlavních dodavatelů archivního software - firem NetPro Systems, s.r.o. a Bach Systems, s.r.o. Přes pozdní přidělení finančních prostředků byla zpracována řada podpůrných studií (např. k problematice komunikačního standardu OAI-PMH v archivnictví, k autoritním záznamům aj.), přeloženy normy ISAD(G) a ISAAR(CPF) a vytvořen jednoduchý prezentační prohlížeč pro data archivních pomůcek uložených dle XML standardu vydaného Odborem archivní správy a spisové služby.

Také byly realizovány dvě velké zahraniční cesty na přední pracoviště zabývající se popisnými standardy: do Kongresové knihovny ve Washingtonu a do archivů v Sydney, Melbourne a Singapuru.

Péče o fyzický stav archiválií

V rámci Bezpečnostního výzkumu Podprogram II. „Výzkum pro řešení ochrany a zabezpečení archiválií v klasické a elektronické podobě“ byly získány dva grantové úkoly z oblasti péče o fyzický stav archiválií:

- Monitorování plyných polutantů v depozitářích státních archivů České republiky a způsoby jejich odstranění
- Zpracování postupu na záchranu světlocitlivých archivních dokumentů na skleněné podložce (deskové negativy), jejich ošetření, archivaci (dlouhodobé uložení), zabezpečení a zpřístupnění (č.j. OKO-136-3/A-2007).

V Národním archivu byly dále řešeny další výzkumné úkoly z oblasti péče o fyzický stav archiválií:

- Vliv vybraných organických rozpouštědel na odstraňování mastných skvrn z papíru a Studium vlivu α -amylázy na škrobová lepidla používaná při restaurování papíru
- Výběr vhodného lepidla a fixačního prostředku při restaurování kolodiových fotografií
- Vplyv neutralizácie metoxymagnesiummetylkarbonátem na stabilitu historických dokumentov a Študium stability arylmetanových farieb
- Atlas papírenských vláknin
- Vlastnosti archivních papírů TUMBA, TERVAKOSKI a PRIME ARCHIVAL
- Vliv ozonizace na fyzikálně-chemické vlastnosti archiválií

Historie, pomocné vědy historické, dějiny správy

V roce 2007 byly řešeny v Národním archivu tyto projekty:

- Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu ve smyslu usnesení vlády České republiky č. 1081 ze dne 24. 8. 2005, zadaného Minis-

terstvem zahraničních věcí. Informace o strukturovaném projektu a jeho jednotlivých etapách a výsledcích byly průběžně zveřejňovány.

- Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století, grantový projekt GA ČR, reg. č. 409/05/2078. Projekt byl v roce 2007 ukončen (viz samostatná zpráva).
- Dokumenty čs. zahraniční politiky (1940-1941), sv. 2, edice, grantový projekt MZV ČR (ve spolupráci s Ústavem mezinárodních vztahů a Historickým ústavem AV ČR)
- Zápisy ze schůzí londýnské vlády za období 1940-1941 (1.-43. vláda), edice, grantový projekt GA ČR (ve spolupráci s Historickým ústavem AV ČR a Masarykovým ústavem – Archivem Akademie věd ČR)
- Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. Perzekuce, opozice a nezávislé iniciativy v Československu v letech 1977–1989, grantový projekt GA ČR (ve spolupráci s Libri prohibiti. Nezávislou knihovnou a čítárnou)
- Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918 – 1989 (ve spolupráci s Kabinetem dokumentace a historie Institutu vzdělávání vězeňské služby ČR)
- Biografický slovník funkcionářů KSČ v letech 1921–1989 (ve spolupráci s Ústavem pro studium totalitních režimů)
- Slovník třídní justice z období 1948–1955

Pracovníci archivu se aktivně účastnili řady odborných konferencí doma i v zahraničí. Podle schváleného plánu byly realizovány rovněž zahraniční služební cesty.

Pedagogická činnost

Na jaře roku 2007 probíhal v prostorách Národního archivu kurz spisové služby realizovaný katedrou pomocných věd historických a archivního studia FF UK ve spolupráci s Národním archivem. Na podzim 2007 byla opět zahájena pravidelná výuka archivnictví pro studenty bakalářského a magisterského studia archivnictví FF UK. Na výuce se podílejí pracovníci téměř všech oddělení. Pracovníci oddělení péče o fyzický stav archiválií se podíleli na výuce studentů Střední průmyslové školy grafické v Praze, Ústavu chemické technologie restaurování památek VŠCHT v Praze, Ústavu historických věd Pedagogické fakulty Vysoké školy pedagogické v Hradci Králové.

Preventivní péče o archiválie a průzkumy jejich fyzického stavu

V rámci zajišťování preventivní péče o archivní fondy průběžně probíhaly průzkumy fyzického a mikrobiologického stavu archivních fondů dle požadavků správců fondů. Dále byl zahájen systematický průzkum archivních fondů obsahujících fotodokumenty. Do konce roku 2007 bylo zkontrolováno přibližně 40% fondů 8. oddělení.

V mikrobiologické laboratoři bylo provedeno 443 mikrobiologických stěrů, u pozitivních nálezů provedena identifikace mikroorganismů; 87 stěrů u povodňových materiálů (zde bylo prováděno širší spektrum analýz, včetně identifikace bakterií).

Konzervování a restaurování archiválií

Na obou pracovištích probíhaly konzervátorské a restaurátorské práce podle kontinuálního plánu i urgentní záchranné práce. Jejich součástí bylo i restaurování archiválií poškozených při povodních v roce 2002. Značnou publicitu přineslo Národnímu archivu restaurování soudních spisů z procesu s Miladou Horákovou.

Bezpečnostní snímkování a reprografie

Bezpečnostní snímkování doznalo, při stejném počtu pracovníků, obrovský nárůst: rok 2004 - 41.910, rok 2005 - 87.791, rok 2006 - 183.708, rok 2007 - 199.927 políček mikrofilmu. Bylo dokončeno pořizování bezpečnostních mikrofilmů z fondů Apelační soud (29 kn., 6 557 fol.) a Desky Hejtmanství německých lén (143 knih). Dále pokračovalo mikrofilmování Židovských kontrolních matrik (150 kn.). Průběžně pokračovalo i zhotovování nových bezpečnostních negativů listin u řádových archivů. Pokračovalo bezpečnostní snímkování originálů protokolů schůzí vlád československé republiky uložených v archivním fondu Prezidium ministerské rady. Přibýly i schůze protektorátních vlád až do počátku roku 1942.

Digitalizační práce

Pokračovala zakázkovým způsobem digitalizace fondu Stabliní katastr-indikační skici zahájená koncem r. 2005. V uplynulém roce bylo digitalizováno 789 kartin indikačních skic a pořízeno 224 studijních DVD, které byly následně zkontrolovány gestorem úkolu. Lze tedy konstatovat,

že v současné době máme již k dispozici 1136 kartonů (z celkového počtu 1600) digitalizovaných indikačních skic na 295 studijních DVD pro kraje Hradecký, Chrudimský, Kouřimský, Klatovský, Litoměřický, Loketský, Plzeňský a částečně pro kraj Čáslavský.

V rámci mezinárodního projektu Monasterium, podporovaného EU v rámci programu Culture 2000, proběhla příprava digitalizace 9 253 ks církevních a jiných listin po r. 1526 (fondy: Archivy zrušených klášterů, Augustiniáni, Benediktini Břevnov, Benediktini Emauzy, Dominikáni, Františkáni, Kapucíni, Křižovníci s červenou hvězdou, Maltézští rytíři, Premonstráti, Archiv pražského arcibiskupství, Kapitula vyšehradská, Kapitula Všech svatých, Jesuita, Milosrdní bratři, Piaristé, Voršilky, Finanční prokuratura, České gubernium, Desky zemské, Česká dvorská kancelář, České oddělení dvorské komory, Archiv České koruny). S projektem Monasterium a s výsledky digitalizačních prací realizovaných na 1. oddělení byla seznámena široká veřejnost na workshopu konaném 10. 10. 2007 v zasedacím sále na Chodovci za účasti rakouských partnerů.

Úspěšně pokračoval projekt digitalizace konskripcí pražského policejního ředitelství. V roce 2007 bylo nafotografováno 177 kartonů, tj. cca 170 000 snímků. Editováno bylo 185 kartonů tj. cca 600 000 záznamů. Na internetu zpřístupněno 122 kartonů tj. cca 400 000 záznamů.

Koncem roku 2007 byla zkušebně zahájena digitalizace fondu Německé státní ministerstvo.

Publikační činnost Národního archivu a jeho pracovníků za rok 2007

Olga Pospíšilová

Články a recenze

BACÍLKOVÁ, Bronislava: Poškození fotografické citlivé vrstvy plísněmi a ošetření vytvrzovacími látkami. In: XIII. seminář restaurátorů a historiků Třeboň 2006 : sborník referátů. – 1. vyd. – Praha : Národní archiv v Praze, 2007, s. 200–213.

BARTLOVÁ, Lenka – PAULUSOVÁ, Hana: Restaurování dvou miniatur poškozených při povodni. In: XIII. seminář restaurátorů a historiků Třeboň 2006 : sborník referátů. – 1. vyd. – Praha: Národní archiv v Praze, 2007, s. 258–261.

BARTLOVÁ, Lenka – PAULUSOVÁ, Hana: Restaurování erbovníku z fondu Rodinný archiv Metternichů. In: XIII. seminář restaurátorů a historiků Třeboň 2006 : sborník referátů. – 1. vyd. – Praha : Národní archiv v Praze, 2007, s. 280–286.

BARTŮŠEK, Václav: [České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu. Díl 2]. In: Jiskra. – Roč. 48, č. 31 (1. 8. 2007), s. 3. Rec na: České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu. Díl 2 / Zdeněk Měřinský. – Praha: Libri, 2006. – 997 s.

BARTŮŠEK, Václav: [Knihy na dvoře Rožmberků]. In: Knihovna. – Roč. 17, č. 1 (2006), s. 81–82. Rec na: Knihy na dvoře Rožmberků / Lenka Veselá. – Praha: Scriptorium, 2005. – 359 s.

BARTŮŠEK, Václav: [Soupis rukopisů Západočeského muzea v Plzni]. In: Knihovna. – Roč. 17, č. 2 (2006), s. 77–78. Rec na: Soupis rukopisů Západočeského muzea v Plzni / Jaromír Linda. – Plzeň: Západočeské muzeum v Plzni, 2004. – 216 s., Ll., tab. obr. příl.

BARTŮŠEK, Václav: [Stopy dějin pod Bláníkem: pocta Jiřině a Erichu Rennerovým ...]. In: Arch. Čas. – Roč. 57, č. 2 (2007), s. 142–143. Rec na: Stopy dějin pod Bláníkem: pocta Jiřině a Erichu Rennerovým od jejich přátel a žáků / k vyd. přípr. Luboš Velek. – České Budějovice: Státní oblastní archiv v Praze, 2006. – 179 s.

BARTUŠEK, Václav: Archeologové a Podblanicko. In: Jiskra. – Roč. 48, č. 19 (7. 5. 2007), s. 3. Rec na: Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných vědních oborů / Karel Sklenář. – Praha: Libri, 2005. – 726 s.

BARTUŠEK, Václav: Co prozradí Malá encyklopedie Velikonoc. In: Jiskra. – Roč. 48, č. 14 (4. 4. 2007), S. 3. Rec na: Malá encyklopedie Velikonoc / Valburga Vavřínová. – Praha: Libri, 2006. – 379 s.

BARTUŠEK, Václav: Což chvilku nahlédnout do archivu? In: Jiskra. – Roč. 48, č. 8 (21. 2. 2007), s. 3. Rec na: Průvodce po archivních fondech a sbírkách: Státní ústřední archiv v Praze. Díl I. Sv. 3 / kol. aut. pod vedením Aleny Pazderové. – 1. vyd. – Praha : Odbor archivní správy MV ČR, 2005. – 437 s.

BARTUŠEK, Václav: Jak se vyučovala matematika na piaristických školách v Benešově před školními reformami Marie Terezie do roku 1778. In: Výroční zpráva Gymnázia Benešov: školní rok 2005–2006. – Benešov: Gymnázium Benešov, [2007], s. 26–28.

BARTUŠEK, Václav: Kde se rodí knihy? In: Jiskra. – Roč. 48, č. 26 (27. 6. 2007), S. 3. Rec na: Encyklopedie českých nakladatelství 1949–2006 / Jan Halada: Libri, 2007. – 378 s., 4 s. mp. příl.

BARTUŠEK, Václav: Měli bychom si opravit v Kalendáriu z dějin školy. In: Jiskra. – Roč. 48, č. 46 (14. 11. 2007), s. 3.

BARTUŠEK, Václav: Nad dílem rakouského osvícenského knihovníka a bibliografa Michaela Denise (podle exemplářů z Národního archivu). In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2006: sborník z 15. odborné konference, Olomouc, 22. – 23. listopadu 2006. – Brno: Sdružení knihoven ČR: Vědecká knihovna v Olomouci, 2007, s. 215–222.

BARTUŠEK, Václav: Nad zajímavou příručkou k českým církevním dějinám. In: Jiskra. – Roč. 48, č. 44 (31. 10. 2007), s. 3. Rec na: Příručka českých církevních dějin. Díl 2., Doba románské katolicity (1000–1200) / Bohumil Zlámal. – Olomouc: Matice cyrilometodějská s.r.o., 2005–2006. – 364 s., 239 s.

BARTUŠEK, Václav: Osobnosti Podblanicka v Biografickém slovníku českých zemí – Bi–Bož. In: Jiskra. – Roč. 48, č. 18 (2. 5. 2007), S. 3. Rec na: Biografický slovník českých zemí. Sv. 5, Bi–Bog. – Praha: Libri, 2006; Rec na: Biografický slovník českých zemí. Sv. 6, Boh–Bož. – Praha: Libri, 2006.

BARTŮŠEK, Václav: Seminář a výstava k 375. výročí příchodu piaristů do českých zemí. In: Pag. Hist. – Č. 15 (2007), s. 511–516.

BARTŮŠEK, Václav: Výstava Slavné osobnosti ve fondech středočeských archivů. In: Jiskra. – Roč. 48, č. 23 (6. 6. 2007), s. II.

BENEŠOVÁ, Emilie: Paměť národa. [Část 8]. / [rozhovor zaps.] Radvana Nováková; foto Jiří Novák. In: Policista. – Roč. 13, č. 8 (2007), s. 38–39.

BLODIGOVÁ, Alexandra: Archiv Svazu Čechů v Chorvatsku. In: České archivy a prameny k dějinám zahraničních Čechů: sborník příspěvků z mezinárodního vědeckého sympózia konaného ve dnech 27. – 28. června 2006 v Českých Budějovicích v rámci 23. světového kongresu Československé společnosti pro vědu a umění / k vyd. přípr. Milena Secká, Jiří Křestřan, Jan Kahuda. – Praha: Národní archiv, 2007, s. 163–170.

BLODIGOVÁ, Alexandra: Týden zahraničních Čechů – úspěšný návrat k tradici. In: Arch. Čas. – Roč. 57, č. 1 (2007), s. 25–27.

BOUBLÍK, Jan: Půjčky a věřitelé Jiřího z Poděbrad. In: Sbor. Nár. Muz., Řada A, Hist. – Sv. 61, č. 1–2 (2007), s. 47–51.

BOUBLÍK, Jan – MUSILOVÁ, Martina: Výběrová bibliografie prací PhDr. Jarmily Háskové, CSc. (za léta 1960–2007). In: Sbor. Nár. Muz., Řada A, Hist. – Sv. 61, č. 1–2 (2007), s. 9–12.

BOUBLÍK, Jan – MUSILOVÁ, Martina: Výstavní činnost PhDr. Jarmily Háskové, CSc. (v letech 1967–2005). In: Sbor. Nár. Muz., Řada A, Hist. – Sv. 61, č. 1–2 (2007), s. 13.

BROM, Bohumír: 10. archivní dne v Slovenskej republike. In: ČAS v roce. – [Sv.] 2006 (2007), s. 38–40.

ČUMLIVSKI, Denko: K výstavě „Doba vlády Karla IV. a jeho rodiny v archivních dokumentech“ a její prostorové prezentaci v Národním archivu. In: Pag. Hist. – Č. 15 (2007), s. 531–540.

DRAŠAROVÁ, Eva: Laudatio Alexandře Špiritové. In: K dějinám poštovníctví v Čechách 1722–1918 (1930) / Alexandra Špiritová. – 1. vyd. – Praha: Národní archiv, 2007, s. 7–11.

DRAŠAROVÁ, Eva: Národní archiv v roce 2006. In: Pag. Hist. – Č. 15 (2007), s. 429–460.

DRAŠAROVÁ, Eva: Paměť národa. [Část 1]. / [rozhovor zaps.] Radvana Nováková; foto Jiří Novák. In: Policista. – Roč. 13, č. 1 (2007), s. 18–19.

DRAŠAROVÁ, Eva: Věčný chlapec šedesátníkem. /výběr. bibliografii sest. Anna Vindušková. In: Arch. Čas. – Roč. 57, č. 3 (2007), s. 196–204.

ĐUROVIČ, Michal: „Zlaté časy“ restaurátorství. In: Vítejte v Srdci Evropy. – Roč. 14, č. 2 (2007), s. 8–11. [Vyšlo také v anglické, francouzské, německé, ruské a španělské mutaci.]

ĐUROVIČ, Michal – PAULUSOVÁ, Hana – STRAKA, Roman: Hromadné odkyselování v archivech: srovnání metod Bookkeeper® a CSC Book Saver®. In: XIII. seminář restaurátorů a historiků Třeboň 2006 : sborník referátů. – 1. vyd. – Praha: Národní archiv v Praze, 2007, s. 444–462.

ĐUROVIČ, Michal: Paměť národa. [Část 9]. / [rozhovor zaps.] Radvana Nováková; foto Jiří Novák. In: Policista. – Roč. 13, č. 9 (2007), s. 38–39.

ĐUROVIČ, Michal: Spolupráce Národního archivu v Praze s Národní knihovnou a archivem Irácké republiky. In: XIII. seminář restaurátorů a historiků Třeboň 2006: sborník referátů. – 1. vyd. – Praha: Národní archiv v Praze, 2007, s. 91–108.

ĐUROVIČ, Michal: Spolupráce Národního archivu v Praze s Národní knihovnou a archivem Irácké republiky. In: Arch. Čas. – Roč. 57, č. 3 (2007), s. 153–168.

GOTTFRIED, Libor: Relikvie nástrojů umučení Páně, štít neporazitelného rytíře a význam uctívání relikvií ve středověku: (v době Karla IV.). In: Aachen und Prag – Krönungsstädte Europas = Čáchy a Praha – korunovační města Evropy: příspěvky spolku Kulturverein Aachen–Prag e.V. Beiträge des Kulturvereins Aachen–Prag e.V. Díl II, 2003–2006 / Hrsg. Vera Blažek, Werner Gugat. – Praha: Libri Aquenses Verlag, 2006, s. 228–241; něm. verze s. 79–104.

GREGOROVÍČOVÁ, Eva: Archivistica e archivi nella Boemia del XIX secolo: sull'inizio della ricerca negli archivi d'Italia. In: Archivi e storia nell'Europa del XIX secolo : alle radici dell'identità culturale europea: atti del convegno internazionale di studi nei 150 anni dall'istituzione dell'Archivio Centrale, poi Archivio di Stato, di Firenze, Firenze, 4–7 dicembre 2002 / a cura di Irene Cotta e Rosalia Manno Tolu. – Roma: Ministero per i beni e le attività culturali. Direzione generale per gli archivi, 2006, s. 673–685.

HNULÍKOVÁ, Blanka: Čištění plochých a svitkových fotografických materiálů. In: XIII. seminář restaurátorů a historiků Třeboň 2006 : sborník referátů. – 1. vyd. – Praha: Národní archiv v Praze, 2007, s. 184–191.

HNULÍKOVÁ, Blanka: Restaurování daguerrotypie. In: XIII. seminář restaurátorů a historiků Třeboň 2006: sborník referátů. – 1. vyd. – Praha: Národní archiv v Praze, 2007, s. 214–219.

HNULÍKOVÁ, Blanka: Restaurování rozbitých skleněných negativů. In: XIII. seminář restaurátorů a historiků Třeboň 2006: sborník referátů. – 1. vyd. – Praha: Národní archiv v Praze, 2007, s. 192–199.

CHEMICKÉ aspekty korózie železozalových atramentov. /Michal Čeppan, Bohuslava Havlíková, Linda Cséfalvayová, Viera Jančovičová, Michal Ďurovič, Jozef Hanus. In: XIII. seminář restaurátorů a historiků Třeboň 2006: sborník referátů. – 1. vyd. – Praha: Národní archiv v Praze, 2007, s. 138–149.

KAHUDA, Jan: [Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni, 2002–2005]. In: Arch. Čas. – Roč. 57 (2007), č. 2, s. 134–137. Rec na: Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni, 2002–2005. Plzeň, Státní oblastní archiv v Plzni.

KAHUDA, Jan – SEDLÁKOVÁ, Monika : [Tschechen und Tschechinnen ...]. In: Soudobé Děj. – Roč. 14, č. 1 (2007), s. 234–235. Rec na: Tschechen und Tschechinnen : Vermögensentzug und Restitution / Eduard Kubů, Gudrun Exner. – Wien – München : R. Oldenbourg, 2004. – 162 s.

KAHUDA, Jan: České vydání románu Alexandra Dumase st. „Rytíř de Sainte–Hermine“. In: Pag. Hist. – Č. 15 (2007), s. 551–552. Rec na: Rytíř de Sainte–Hermine / Alexander Dumas st.; přel. Dana Melanová. – Praha: Baronet, 2006. – 974 s.

KAHUDA, Jan: Exkurze České archivní společnosti do východních Čech. In: ČAS v roce. – [Sv.] 2006 (2007), s. 17–18.

KAHUDA, Jan: Jezuité na Svaté Hoře. In: Geneal. herald. Listy. – Roč. 27, č. 2 (2007), s. 92–93. Rec na: Catalogus personarum et officiorum residentii ad S. Montem 1647–1773 = Biografický slovník členů Tovaryšstva Ježíšova působících na Svaté Hoře u Příbrami v letech 1647–1773 / Markéta Holubová, Anna Fechtnerová. – Příbram: Státní okresní archiv Příbram – Hornické muzeum Příbram ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR, 2006. – 158 s.

KAHUDA, Jan: K předhistorii zemského archivu v Čechách. In: Geneal. herald. Listy. – Roč. 27, č. 1 (2007), s. 78–79. Rec na: České desky zemské, vliv moravského archivnictví a geneze Českého zemského archivu/ Milada Polišenská. – Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. – 196 s.

KAHUDA, Jan: Možnosti výzkumu historie české komunity v Rakousku. In: České archivy a prameny k dějinám zahraničních Čechů: sborník příspěvků z mezinárodního vědeckého sympózia konaného ve dnech 27. – 28. června 2006 v Českých Budějovicích v rámci 23. světového

kongresu Československé společnosti pro vědy a umění / k vyd. přípr. Milena Secká, Jiří Křest'an, Jan Kahuda. – Praha: Národní archiv, 2007, s. 147–161.

KAHUDA, Jan: Na Žďár. In: Geneal. herald. Listy. – Roč. 27, č. 1 (2007), s. 79–80. Rec na: Vrch Žďár u Rokycan / Václav Šťastný, Hana Hrachová, Marek Uherský, Jaroslav Kraft, Petr Kraft, Miloslav Žán. – Mirošov: Václav Šťastný, 2006. – 139 s.

KAHUDA, Jan: Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním. In: Pag. Hist. – Č. 15 (2007), s. 527–530. Pragmatické písemnosti a jejich význam pro české dějiny (26. 10. 2006 – 28. 10. 2006), Praha – Chodovec

KAHUDA, Jan: Sborník k dějinám pošt a poštovní správy 1772–1918 (1930). In: Geneal. herald. Listy. – Roč. 27, č. 3 (2007), s. 84–85. Rec na: K dějinám poštovníctví v Čechách 1722–1918 (1930) / Alexandra Špiritová. – 1. vyd. – Praha: Národní archiv, 2007. – 334 s.

KAHUDA, Jan: Vídeňští Češi 1945–2005. In: Geneal. herald. Listy. – Roč. 27, č. 3 (2007), s. 80–84. Rec na: Die Wiener Tschechen 1945–2005 = Vídeňští Češi 1945–2005: k dějinám národnostní menšiny: zur Geschichte einer Volksgruppe. Sv. 1/ k vyd. přípr. Helena Basler, Marie Brandeis, Jiří K. Kroupa, Jana Starek. – Wien – Praha : České kulturněhistorické centrum, KLP – Koniasch Latin Press, 2006. – 482 s.

KAHUDA, Jan: Využití archivních souborů neúřední provenience pro genealogickou práci. In: Sborník učebních textů kurzu pro pokročilé rodopisce. Sv. 3, Schola genealogica ac heraldica nova. – Praha: Česká genealogická a heraldická společnost v Praze, 2007, s. 217–223.

KAHUDA, Jan: Zemřel PhDr. Jiří Jožák. In: ČAS v roce. – [Sv.] 2006 (2007), s. 179–181.

KAHUDA, Jan: Zemřela manželka posledního majitele plaského panství. In: Kronika Reg. – Roč. 5, č. 3 (2006–2007), s. 7–9.

KAHUDA, Jan: 16. valná hromada České archivní společnosti. In: ČAS v roce. – [Sv.] 2006 (2007), s. 10–14.

KAHUDA, Jan: 17. valná hromada České archivní společnosti. In: Arch. Čas. – Roč. 57, č. 2 (2007), s. 109–111.

KAHUDA, Jan: 80. výročí Domu zemědělské osvěty. In: Geneal. herald. Listy. – Roč. 27, č. 1 (2007), s. 76–78. Rec na: Dům zemědělské osvěty: sborník příspěvků k 80. výročí otevření Domu zemědělské osvěty. – Praha: Ústav zemědělských a potravinářských informací, 2006. – 47 s.

KALINA, Tomáš: Běh na dlouhou trať. / [rozhovor zaps.] Radvana Nováková, foto Jiří Novák. In: Policista. – Roč. 13, č. 2 (2007), s. 38–39.

KALINA, Tomáš – BERNAS, Jiří – KAHUDA, Jan: Konference západočeských archivářů na Přimdě. In: Arch. Čas. – Roč. 57, č. 1 (2007), s. 30–31.

KALINA, Tomáš: Veřejnoprávní původci se sloní paměti – existuje řešení? Dostupné z www.cesarch.cz

KOBLASA, Pavel: Fideikomisní panství Landštejn. In: Rodopis. Rev. – [Roč.] 2007, č. 4 (2007), s. 14–15.

KOBLASA, Pavel: Kariéra českobudějovického starosty Friedricha Davida. In: Výběr. – Roč. 44, č. 1 (2007), s. 76–77.

KOBLASA, Pavel: Kdo žil v Holičkách. In: Rodopis. Rev. – [Roč.] 2007, č. 1 (2007), s. 14.

KOBLASA, Pavel: Krčinův dům v Třeboni. In: Výběr. – Roč. 44, č. 2 (2007), s. 163–164.

KOBLASA, Pavel: Lhotský dvůr na třeboňském panství. In: Rodopis. Rev. – [Roč.] 2007, č. 3 (2007), s. 14.

KOBLASA, Pavel: Nejstarší blažejovská matrika. In: Rodopis. Rev. – [Roč.] 2007, č. 4 (2007), s. 17.

KOBLASA, Pavel: Osudy bývalých poutních kostelů ve Svatomarkétském polesí na Jindřichohradecku. In: Výběr. – Roč. 44, č. 2 (2007), s. 127–133.

KOBLASA, Pavel: Panství Štěkeň a Windischgraetzové. In: Rodopis. Rev. – [Roč.] 2007, č. 2 (2007), s. 12–13.

KOBLASA, Pavel: Schwarzenberská vesnice Mysletín. In: Obnov. Tradice. – Roč. 18, č. 35 (2007), s. 16–17.

KOBLASA, Pavel: Vlkovice a vlkovičtí hospodáři. In: Rodopis. Rev. – [Roč.] 2007, č. 4 (2007), s. 18.

KOKOŠKOVÁ, Zdeňka: [Text ke kapitole 6 – Zwanzigstes Jahrhundert]. In: Bayern–Böhmen. 1500 Jahre Nachbarschaft = Bavorsko–Čechy: 1500 let sousedství: Katalog zur Bayerischen Landesausstellung 2007, Zwiesel, 25. Mai bis 14. Oktober 2007. – Augsburg: Haus der Bayerischen Geschichte, 2007, s. 348–350.

KOKOŠKOVÁ, Zdeňka – NOSKOVÁ, Alena: Archivní prameny vrcholných státních a politických orgánů k problematice poválečných osudů německých antifašistů a zajišťování realizace usnesení vlády č. 1081

z 24. 8. 2005 v Národním archivu. In: I oni byli proti: sborník z mezinárodní historické konference, která se konala ve dnech 13. – 15. listopadu 2006 v Ústí nad Labem v rámci projektu ... – 1. vyd. – Ústí nad Labem: Muzeum města Ústí nad Labem, 2007, s. 97–104.

KOKOŠKOVÁ, Zdeňka: Paměť národa. [Část 5]. / [rozhovor zaps.] Radvana Nováková; foto Jiří Novák. In: Policista. – Roč. 13, č. 5 (2007), s. 38–39.

KOKOŠKOVÁ, Zdeňka: Projekt Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu. In: Pag. Hist. – Č. 15 (2007), s. 499–500.

KRLÍN, Jan: [Izbrane listine Zgodovinskega arhiva Ljubljana (1320–1782)]. In: Arch. Čas. – Roč. 57, č. 2 (2007), s. 146–148. Rec na: Izbrane listine Zgodovinskega arhiva Ljubljana (1320–1782) : transkripcije z regesti in komentarji. Díl 1, 2 / Božo Otorepec, Dragan Matič. – Ljubljana: [Zgodovinski arhiv Ljubljana], 1998.

KRLÍN, Jan: [Kapiteljski arhiv Ljubljana]. In: ČAS v roce. – [Sv.] 2006 (2007), s. 155–156. Rec na: Kapiteljski arhiv Ljubljana. Díl 1, fasc. 1–60 / Liljana Žnidaršič-Golec; résumé Boris Golec. – Ljubljana: Nadškofijski arhiv Ljubljana.

KRLÍN, Jan: [Ljubljanski župani skozi čas]. In: ČAS v roce. – [Sv.] 2006 (2007), s. 157–158. Rec na: Ljubljanski župani skozi čas: 500 let ljubljanských županov 1504–2004 / Sonja Anžič, Damjan Hančič, Tatjana Šenk. – Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2004. – 177 s.

KRLÍN, Jan: Korutanský plebiscit 1920. In: Pag. Hist. – Č. 15 (2007), s. 131–164.

KŘEČKOVÁ, Jitka: Digitalizace církevních listin v rámci evropského projektu Monasterium. In: Pag. Hist. – Č. 15 (2007), s. 495–498.

KŘEČKOVÁ, Jitka: Falzum pečeti knížete Vladislava I. u zakládací listiny kladubského kláštera. In: AUC. Phil. et Hist.. – Z pomocných věd historických XVI. – 2002, 1–2 (2007), s. 177–183.

KŘEČKOVÁ, Jitka – PAZDEROVÁ, Alena: Projekt Monasterium. In: Arch. Čas. – Roč. 57, č. 1 (2007), s. 34–35.

KŘEŠŤAN, Jiří: [„Vzbouření a veřejné násilí“ ...]. In: Soudobé Děj. – Roč. 14, č. 1 (2007), s. 231–232. Rec na: / Stanislav Konečný. – Litomyšl: Stanislav Konečný, 2005. – 176 s.

KŘEŠŤAN, Jiří: [Ad honorem Josef Polišínský (1915–2001)]. In: Pag. Hist. – Č. 15 (2007), s. 553–555. Rec na: Ad honorem Josef Polišínský

(1915–2001) /eds. Ivo Barteček, Zdeněk Šamberger. – Ostrava: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. – 374 s.

KŘEŠŤAN, Jiří: [Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí]. In: Soudobé Děj. – Roč. 14, č. 2–3 (2007), s. 568–569. Rec na: Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí / eds. Marek Hrubec, Miloš Bárta. – Brno: Doplněk, 2006. – 196 s.

KŘEŠŤAN, Jiří: [Exil a politika]. In: Soudobé Děj. – Roč. 14, č. 1 (2007), s. 238–239. Rec na: Exil a politika: historici o nejnovějších dějinách a o sobě/Pavel Paleček (ed.). – Tišnov: Sursum, 2004. – 189 s.

KŘEŠŤAN, Jiří: [Havlíčkobrodsko]. In: Arch. Čas. – Roč. 57, č. 1 (2007), s. 62–64. Rec na: Havlíčkobrodsko: vlastivědný sborník. Sv. 19 a 20. – Havlíčkův Brod: Muzeum Vysočiny – Státní okresní archiv, 2005, 2006. – 140 s.; 235 s.

KŘEŠŤAN, Jiří: [Komunistky s fanatismem v srdci]. In: Soudobé Děj. – Roč. 14, č. 2–3 (2007), s. 573–575. Rec na: Komunistky s fanatismem v srdci/Jiří Pernes. – Praha: Brána, 2006. – 240 s.

KŘEŠŤAN, Jiří: [Listy o druhých a o sobě]. In: Čes. Čas. hist. – Roč. 105, č. 2 (2007), s. 503–504. Rec na: Listy o druhých a o sobě / Josef Ludvík Fischer. – Praha: Torst, 2005. – 631 s.

KŘEŠŤAN, Jiří: [Mezi Berlínem a Prahou]. In: Soudobé Děj. – Roč. 14, č. 2–3 (2007), s. 569–571. Rec na: Mezi Berlínem a Prahou: střední Evropa ve vzpomínkách čínského historika / Hsi-Huey Liang. – Praha: Prostor, 2006. – 436 s.

KŘEŠŤAN, Jiří: [Pol Pot]. In: Soudobé Děj. – Roč. 14, č. 1 (2007), s. 239–241. Rec na: Pol Pot: dějiny zlého snu / Philip Short. – Praha: BB/art, 2005. – 596 s.

KŘEŠŤAN, Jiří: [Report on archives in the enlarged European Union]. In: Pag. Hist. – Č. 15 (2007), s. 547–549. Rec na: Report on archives in the enlarged European Union: increased archival cooperation in Europe: action plan : elaborated by the National Experts Group on Archives of the EU Member States and EU institutions and organs at the request of the Council of the European Union. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006. – 248 s.

KŘEŠŤAN, Jiří: [Republika v ohroženém světě]. In: Soudobé Děj. – Roč. 14, č. 1 (2007), s. 232–234. Rec na: Republika v ohroženém světě: éra prezidenta Masaryka 1918–1935 / Jiří Kovtun. – Praha: Torst, 2005. – 903 s.

KŘEŠŤAN, Jiří: [Sborník Archivu Ministerstva vnitra, 4, 2006]. In: Arch. Čas. – Roč. 57, č. 2 (2007), s. 132–134. Rec na: Sborník Archivu Ministerstva vnitra. Č. 4. – Praha: Odbor archivních bezpečnostních složek MV, 2006. – 432 s.

KŘEŠŤAN, Jiří: [V Hitlerově objetí]. In: Čes. Čas. hist. – Roč. 105, č. 4 (2007), s. 987–988. Rec na: V Hitlerově objetí: kapitoly z dějin českého odboje / Radomír Luža. – Praha: Torst, 2006. – 540 s.

KŘEŠŤAN, Jiří: [Vzpomínky 1945–1968]. In: Čes. Čas. hist. – Roč. 105, č. 2 (2007), s. 504–505. Rec na: Vzpomínky 1945–1968/Eduard Goldstücker. – Praha: G plus G, 2005. – 191 s.

KŘEŠŤAN, Jiří: [27. 6. 1950. Poprava Závaše Kalandry]. In: Soudobé Děj. – Roč. 13, č. 3–4 (2006), s. 528–529. Rec na: 27. 6. 1950. Poprava Závaše Kalandry. Česká kulturní avantgarda a KSČ / Jaroslav Bouček. – Praha: Havran, 2006. – 168 s.

KŘEŠŤAN, Jiří: IV. Týden zahraničních Čechů: Praha, září 2006. In: Pag. Hist. – Č. 15 (2007), s. 525–526.

KŘEŠŤAN, Jiří: Mezinárodní vědecké sympozium „České archivy a prameny k dějinám zahraničních Čechů“. In: Pag. Hist. – Č. 15 (2007), s. 521–524.

KŘEŠŤAN, Jiří: Národní archivní dědictví a zahraniční Češi: místo závěru. In: České archivy a prameny k dějinám zahraničních Čechů: sborník příspěvků z mezinárodního vědeckého sympózia konaného ve dnech 27. – 28. června 2006 v Českých Budějovicích v rámci 23. světového kongresu Československé společnosti pro vědy a umění/k vyd. přípr. Milena Secká, Jiří Křešťan, Jan Kahuda. – Praha: Národní archiv, 2007, s. 213–214.

KŘEŠŤAN, Jiří: Paměť národa. [Část 3]. / [rozhovor zaps.] Radvana Nováková; foto Jiří Novák In: Policista. – Roč. 13, č. 3 (2007), s. 16–17.

KŘEŠŤAN, Jiří: Ve středu zájmu veřejnosti: generál Alois Eliáš. In: Pag. Hist. – Č. 15 (2007), s. 519–520.

KUNT, Miroslav: Informatika a konference Národního archivu. In: Pag. Hist. – Č. 15 (2007), s. 501–503.

KUNT, Miroslav: Vývoj správy spojů a heuristika archivních souborů odvětví spojů. In: K dějinám poštovníctví v Čechách 1722–1918 (1930)/ Alexandra Špiritová. – 1. vyd. – Praha: Národní archiv, 2007, s. 297–330.

KYPTA, Jan – ŠULC, Jaroslav: Renesanční brány venkovských usedlostí ve Skalsku a Nosálově. In: Confluens. – Sv. 6 (2007), s. 15–29.

LUTOVSKÁ, Pavla: By ochrany památek dostatečně dosaženo bylo, buď snahou každého rozšafného vlastimila...: k archeologické památkové péči v Čechách v 19. století. In: *Archeol. ve stř. Čechách*. – Roč. 11, č. 2 (2007), s. 801–818.

MATUŠÍKOVÁ, Lenka: Móda nebo politika? Z uliček pražského ghettá na konci 17. století. In: *AUC. Phil. et Hist.* – Z pomocných věd historických XVI. – 2002, 1–2 (2007), s. 753–757.

MATUŠÍKOVÁ, Lenka: Paměť národa. [Část 7]. / [rozhovor zaps.] Radvana Nováková; foto Jiří Novák. In: *Policista*. – Roč. 13, č. 7 (2007), s. 38–39.

NOSKOVÁ, Alena – ŠIMÁNKOVÁ, Alena – MAREŠOVÁ, Milena: Paměť národa. [Část 4]. / [rozhovor zaps.] Radvana Nováková; foto Jiří Novák. In: *Policista*. – Roč. 13, č. 4 (2007), s. 38–39.

NOSKOVÁ, Alena – ŠIMÁNKOVÁ, Alena: Soudní spis Dr. Milady Horákové a spol. In: *Pag. Hist.* – Č. 15 (2007), s. 493–494.

OULÍKOVÁ, Petra: Stavební praxe jezuitského řádu. In: *Stud. comen. hist.* – Roč. 36, č. 75–76 (2006), s. 192–199.

PAULUSOVÁ, Hana – TROJEK, Tomáš – WEBEROVÁ, Lucie: Analýza železegalových inkoustů a barevné vrstvy fondu desek zemských a dvorských pomocí rentgenfluorescence. In: *XIII. seminář restaurátorů a historiků Třeboň 2006: sborník referátů*. – 1. vyd. – Praha: Národní archiv v Praze, 2007, s. 131–137.

PAZDEROVÁ, Alena: Lobkovická aféra a papežský nuncius Cesare Speciano. In: *AUC. Phil. et Hist.* – Z pomocných věd historických XVI. – 2002, 1–2 (2007), s. 731–743.

PAŽOUT, Jaroslav – SEDLÁKOVÁ, Monika: Fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu v Národním archivu. In: *Hist. a Voj.* – Roč. 56, č. 1 (2007), s. 125–127.

PŘÍPRAVA plánu pro případ havárie nebo živelní pohromy / Michal Ďurovič, Bronislava Bacílková, Jana Dernovšková, Hana Paulusová. In: *XIII. seminář restaurátorů a historiků Třeboň 2006: sborník referátů*. – 1. vyd. – Praha: Národní archiv v Praze, 2007, s. 386–443.

SEDLÁKOVÁ, Monika: Arizace v potravinářském průmyslu a obchodu jako násilná obměna elit. In: *Moderní podnikatelské elity – metody a perspektivy bádání* /ed. Jiří Štaif. – Praha: Dokořán, 2007, s. 387–401.

SEDLÁKOVÁ, Monika: Menšinové muzeum v Praze. In: *Pag. Hist.* – Č. 15 (2007), s. 55–96.

SEDLÁKOVÁ, Monika: Nad plány stavebních úprav Malé pevnosti Terežín. In: Terežín. Listy. – Č. 35 (2007), s. 101–111.

SPÁČILOVÁ, Dagmar – BARTŮŠEK, Václav: Program VISK „Veřejné informační služby knihoven“ v knihovně Národního archivu. In: Pag. Hist. – Č. 15 (2007), s. 505–510.

ŠIMŮNKOVÁ, Karolína: Neakreditované tzv. archivy v kulturních institucích. Dostupné z www.cesarch.cz

ŠŤOVÍČEK, Ivan: [Vojenský historický archiv. III. odbor VÚA Praha]. In: Arch. Čas. – Roč. 57, č. 1 (2007), s. 59–61. Rec na: Vojenský historický archiv. III. odbor VÚA Praha: ročenka 2005 / do tisku přípr. Július Baláž. – Praha: Ministerstvo obrany České republiky – Agentura vojenských informací a služeb, 2006. – 142 s.

ŠULC, Jaroslav: Edice urbáře panství Košátky z roku 1627. In: Confluens. – Sv. 6 (2007), s. 77–122.

VINDUŠKOVÁ, Anna: Publikační činnost Národního archivu a jeho pracovníků za rok 2006. In: Pag. Hist. – Č. 15 (2007), s. 461–486.

VOJÁČEK, Milan: Paměť národa. [Část 6]. / [rozhovor zaps.] Radvana Nováková; foto Jiří Novák. In: Policista. – Roč. 13, č. 6 (2007), s. 28–29.

VOJÁČEK, Milan: Politika a podnikání? Vztah F. L. Riegra (1818–1903) a českých podnikatelských elit v 2. polovině 19. století. In: Moderní podnikatelské elity: metody a perspektivy bádání / ed. Jiří Štaif. – Praha: Dokořán, 2007, s. 202–218.

VOJÁČEK, Milan: Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století: mezinárodní vědecká konference Clam–Gallasův palác, Praha. In: Pag. Hist. – Č. 15 (2007), s. 517–518.

VOJÁČEK, Milan: V zájmu národa? Rodinný život vnuček otce národa, Marie a Libuše Riegrových. In: Oznamuje se láskám našim... aneb svatby a satební zvyky v českých zemích v průběhu staletí: sborník z konference konané 13. – 14. září 2007 ve Východočeském muzeu v Pardubicích / red. Martina Halířová. – 1. vyd. – Pardubice : Východočeské muzeum v Pardubicích, 2007, s. 141–148.

WAAGE, Vladimír: [Historická fotografie]. In: Arch. Čas. – Roč. 57, č. 1 (2007), s. 57–59. Rec na: Historická fotografie: sborník pro prezentaci historické fotografie ve fondech a sbírkách České republiky. 6. – Praha: Národní archiv. – Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 2006. – 84 s., 110 fotogr.

WAAGE, Vladimír: [Neveřejné úzkorozchodné dráhy v Čechách – soupisy z let 1909 a 1925–1930]. In: Pag. Hist. – Č. 15 (2007), s. 541–544.

WEBEROVÁ, Lucie: Výběr vhodného čisticího prostředku na praní filmového materiálu. In: XIII. seminář restaurátorů a historiků Třeboň 2006: sborník referátů. – 1. vyd. – Praha: Národní archiv v Praze, 2007, s. 175–183.

ZAJAČIKOVÁ, Zuzana – LANGEROVÁ, Johana: Altmannovo panorama: konzervování a adjustace kolorovaného panoramatického plánu z roku 1640. In: XIII. seminář restaurátorů a historiků Třeboň 2006: sborník referátů. – 1. vyd. – Praha: Národní archiv v Praze, 2007, s. 22–29.

Monografie a elektronické publikace

ATENTÁT: operace Anthropoid 1941–1942 / Michal Burian, Aleš Knížek, Jiří Rajlich, Eduard Stehlík; na publikaci dále spolupracovali... Eva Drašarová, Zdeňka Kokošková... a další. – 2. uprav. vyd. – Praha: Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2007. – 95 s.

BERNÍ rula. Sv. 34, Kladsko / zprac. Marie Ryantová. – 1. vyd. – Praha: Národní archiv, 2007. – 229 s.

ČESKÉ archivy a prameny k dějinám zahraničních Čechů: sborník příspěvků z mezinárodního vědeckého sympózia konaného ve dnech 27.–28. června 2006 v Českých Budějovicích v rámci 23. světového kongresu Československé společnosti pro vědy a umění / k vyd. přípr. Milena Secká, Jiří Křest'án, Jan Kahuda. – Praha: Národní archiv v Praze, 2007. – 222 s.

INFORMATIVNÍ přehled: výběrová bibliografie z archivnictví, pomocných věd historických a příbuzných oborů. Č. 25/sest. Anna Vindušková, Marie Šatochinová; excerpce Anna Vindušková, Eva Gregorovičová, Jan Krlín, Josef Pospíšil, Jaroslav Koláčný. – Praha: Národní archiv, 2007. – 176 s.

INFORMATIVNÍ přehled: výběrová bibliografie z archivnictví, pomocných věd historických a příbuzných oborů. Č. 26 / sest. Anna Vindušková, Marie Šatochinová; excerpce Anna Vindušková, Jan Krlín, Dagmar Spáčilová, Drahomíra Vejmelková, Josef Pospíšil. – Praha: Národní archiv, 2007. – 111 s. Verze 1. z 19. 11. 2007, dostupné z <http://nacr.cz/D-knih/bibl-inf.aspx>

INFORMATIVNÍ přehled: výběrová bibliografie z archivnictví, pomocných věd historických a příbuzných oborů. Č. 27 / sest. Anna Vindušková, Marie Šatochinová; excerpce Alena Pazderová, Dagmar Spáčilová, Anna

Vindušková, Eva Gregorovičová, Bronislava Bacílková. – Praha: Národní archiv, 2007. – 119 s. Verze 1. z 11. 12. 2007, dostupné z <http://nacr.cz/D-knih/bibl-inf.aspx>

KLÍMOVÁ, Helena: Soupis poddaných podle víry z roku 1651 : Berounsko / zprac. a úvod naps. Helena Klímová. – 2. dopln. vyd. – Praha: Národní archiv v Praze, 2007. – 385 s.

KOBLASA, Pavel: Das gratzener Bergland : eine Topographie / Pavel Koblasa. – České Budějovice: Historicko–vlastivědný spolek, 2007. – 63 s.

KOBLASA, Pavel: Historické útržky z Poněšic / Pavel Koblasa, Daniel Kovář. – České Budějovice: Historicko–vlastivědný spolek pro město Hluboká nad Vltavou, 2007. – 37 s.

KOBLASA, Pavel: Hluboká sto let městem / Pavel Koblasa. – České Budějovice: Historicko–vlastivědný spolek, 2007. – 23 s.

KOBLASA, Pavel: Krajem lesů a rybníků: putování od města Třeboně na sever / Pavel Koblasa; fot. Ladislav Bulva a Bohumír Němec. – České Budějovice: Veduta, 2007. – 162 s.

KOBLASA, Pavel: Kronika Českých Budějovic 2006 / Pavel Koblasa. – České Budějovice: Magistrát města Českých Budějovic, 2007. – 104 s.

PAGINAE historiae: sborník Národního archivu. Č. 15/ ved. red. Eva Drašarová; překlad a úprava něm. resumé Jaroslav Koláčný. – 1. vyd. – Praha: Národní archiv, 2007. – 560 s.

PŘEHLED přírůstků knihovny Národního archivu: za rok 2004 / sest. Dagmar Spáčilová. Verze z 23. 2. 2007, dostupné z <http://www.nacr.cz/D-knih/bibl-prir.aspx>

PŘÍBĚHY bezpráví – z vězeňských spisů: projekt společnosti Člověk v tísni / autoři textů Lucie Gaberdénová, Alena Nosková, Alena Šimánková aj.; vedení projektu a výběr archivních dokumentů Karel Strachota. – Praha: Člověk v tísni o.p.s., 2007. – Nestr.

PUBLIKAČNÍ činnost Národního archivu a jeho pracovníků za rok 2006/ sest. Anna Vindušková. Verze z 8. 2. 2007, dostupné z <http://nacr.cz/D-knih/bibl-publ.aspx>

REFLEXE a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století: sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23. – 24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy / k vyd. přípr. a předmluvu naps. Milan Vojáček. – 1. vyd. – Praha: Scriptorium: Národní archiv v Praze, 2007. – 368 s.

REGESTA Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.: (1378 dec. – 1419 aug. 16.). Tomus V., Fontes Archivi Nationalis. Pars I. Litterae monasteriorum, fasciculus 1 (1378–1397) / eds. Karel Beránek, Věra Beránková. – 1. vyd. – Praha: Scriptorium, 2006. – 269 s.

ŘEHÁK, Vladimír – ŠEDIVÝ, Josef – BACÍLKOVÁ, Bronislava: Nezvaní hosté v domácnosti. – Praha: Česká společnost rostlinolékařská, 2007. – 97 s.

SEDLÁČEK, Pavel: Symboly republiky = Symbols of the Czech Republic / Pavel Sedláček. – 1. vyd. – Praha: Úřad vlády České republiky, 2007. – 41 s.

SEDLÁČEK, Pavel: Symboly republiky = Symbols of the Republic / Pavel Sedláček. – Praha: Úřad vlády České republiky, 2007 : Nestr. Vydáno ve spolupráci s Národním muzeem, Národním archivem, Archivem Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR a Kanceláří prezidenta republiky.

XIII. SEMINÁŘ restaurátorů a historiků Třeboň 2006: sborník referátů. – 1. vyd. – Praha: Národní archiv, 2007. – 468 s., obr. příl

ŠPIRITOVÁ, Alexandra: K dějinám poštovníctví v Čechách 1722–1918 (1930) / k vyd. přípr. Miroslav Kunt a Jan Kahuda. – 1. vyd. – Praha: Národní archiv, 2007. – 334 s.

ZPRÁVA o činnosti Národního archivu za rok 2006 / sest. Eva Drašarová. – Praha: Národní archiv, 2007. – 70 s. Verze z 15. 2. 2007, dostupné zde: www.nacr.cz/Z-Files/vz_na_06.pdf

Arcivévoda Ludvík Salvátor v roce 160. výročí narození (1847–1915)

Eva Gregorovičová

Uplynulý rok 2007 byl ve znamení oslav 160. výročí narození arcivévody Ludvíka Salvátora, příslušníka habsbursko – lotrinské sekundogenitury, která vládla v Toskánském velkovévodství v letech 1765–1859. K životnímu jubileu tohoto významného učenice, cestovatele, přírodovědce, etnografa, geografa, jazykovědce a spisovatele byly zorganizovány v Itálii dvě mezinárodní konference, věnované jeho osobě, životu a dílu, za účasti předních evropských i mimoevropských badatelů.

První se konala dne 25. května 2007 v Římě na půdě Rakouského historického ústavu. Na jednodenním semináři, za předsednictví ředitele institutu dr. Richarda Bösela, vystoupili badatelé z Rakouska, Itálie, České republiky, Mallorky, Francie a dokonce z Libye. Rakouská badatelka Brigitta Maderová představila v obsáhlé prezentaci Ludvíkovu osobnost a jeho místo ve vědeckém světě své doby, Simone Contradi z Florencie na příkladu instituce Královského muzea fyziky přiblížil vědecké prostředí, v němž malý arcivévoda vyrůstal a které formovalo jeho přírodovědné zájmy, Elisabeth Garms Cornides z Vídně se zabývala vztahem Habsburků k námořním cestám, dále pak Ludvíkův prasynovec arcivévoda Radbot von Habsburg-Lothringen představil svého předka v rodinných vzpomínkách. Dopolední jednání pak zakončil Corrado Giunti prezentací dokumentů z rodinného archivu Eugenia Sforzy, vychovatele a nejbližšího Salvátorova přítele. Odpolední zasedání bylo zahájeno dokumentárním filmem o osobnosti Ludvíka Salvátora a jeho vztahu k oblasti Terstu, který připravila italská televize RAI 3. Na projekci navázala správkyně Rodinného archivu toskánských Habsburků Eva Gregorovičová prezentací pramenů, které nabízí pražský toskánský archivní soubor k arcivévodově životu a dílu. Brigitta Maderová poinformovala shromážděné o činnosti Ludvíka Salvátora jako antropologa, štrasburský profesor Eckhard Wirbelauer připravil porovnání výsledků Ludvíkova bádání o řeckém ostrovu Ithace se současným stavem, libyjský profesor Imad A. Ghanem představil publiku první překlad Ludvíkova cestopisu po Tripolsku do arabštiny a nakonec

Angel Ginés Gracia z Mallorky prezentoval Ludvíkovy přírodovědné výzkumy na Baleárských ostrovech.

Iniciátorem celé akce byla známá badatelka Dr. Brigitta Maderová z Rakouska, která se již celá léta věnuje studiu arcivévodova života a díla. Z jejího popudu bylo také zorganizováno tří denní symposium v krásném přímořském městečku Muggia u Terstu v Itálii. Tedy na místě, kde si nedaleko Ludvík Salvátor v roce 1876 zakoupil vilu Zindis a později rozšířil toto panství ještě o další nemovitosti. Konference byla pořádána pod patronací regionu Friuli Venezia Giulia, místních orgánů a lokálních kulturních spolků. Na setkání, které začalo již v pátek v podvečer dne 28. září, v nabitém sále místní městské knihovny po dva dny vystupovali specialisté na dané téma. Celkem vystoupilo 17 referujících. Hovořilo se nejen o životních osudech arcivévodovy, jeho cestách, Ludvíkových plavbách po Středomoří, jeho dílech, o nových poznatcích, ale i o jeho pobytu na Mallorce, na panství Zindis, v Muggii, Terstu, i blízké Gorizii, kde pobýval u Coroniniů těsně před návratem na Brandýs v roce 1914. Archivářky z Prahy a Vídně podaly vyčerpávající popis archivních dokumentů z Ludvíkových pozůstalostí, které jsou uloženy jednak v Národním archivu v Praze a v Haus-, Hof-, und Staatsarchiv ve Vídni. Kromě toho byla promítnuta prezentace o Ludvíkově životě na Brandýse. Zazněly zde také rodinné vzpomínky na arcivévodu od jeho prasynovce Radbota von Habsburg-Lothringen. Grafolog - specialista podal zajímavý rozbor Salvátorova rukopisu a poukázal prostřednictvím grafologické analýzy na jisté Ludvíkovy povahové rysy.

U příležitosti této konference byly otevřeny dvě výstavy. Jednak obrázků mladé rakousko – maďarské autorky z míst, která Ludvík Salvátora navštívil. A dále byla otevřena zajímavá výstavka dětí místní základní školy, které se vydaly po Stezce Ludvíka Salvátora na jeho bývalém panství. Tou se na vycházce v neděli dopoledne prošli i účastníci konference a místní občané, aby si připomenuli sídla a místa, kde pobýval a kterými se projížděl na koni či se procházel pěšky víc jak 30 let arcivévodá Ludvík Salvátor.

Z této konference má být vydán sborník příspěvků, který jistě přinese řadu tvůrčích a nových poznatků a bude hodnotným příspěvkem na badatelské cestě za Ludvíkem Salvátorem.

Ani Čechy nestály stranou. Díky iniciativě vedoucího odboru kultury MÚ Brandýs nad Labem – Stará Boleslav PhDr. Milana Nováka se v říjnu konal na zámku Brandýs nad Labem již 3. Symposium Ludvíka Salvátora s mezinárodní účastí, kde především Brigitta Maderová shrnula výsledky obou předcházejících konferencí a zhodnotila příspěvky účastníků z hlediska přínosu k bádání o Salvátorově životě a díle. Arcivévodá Radbot připomněl některé rozhodující momenty z Ludvíkova života, Eva Grego-

rovičová prezentovala nově objevené a naprosto neznámé dokumenty z Rodinného archivu toskánských Habsburků a mladý sochař David Blahout představil veřejnosti svou rekonstrukci zničené a ztracené sochy Panny Marie s Ježíškem, kterou objednal právě Ludvík Salvátor u sochaře Emanuela Maxe pro oltář kaple brandýského zámku.

Při této příležitosti byla otevřena v gotických prostorách bývalého Ludvíkova sídla unikátní výstava originálních archiválií dosud naprosto neznámých, které zachycují arcivévodovo narození, jeho životní osudy, vztahy se zajímavými osobnostmi, jeho studia a vzdělání, první literární pokusy, první vědecké práce a výsledky pozorování, první cesty nebo představují Ludvíkovu spolupráci s předními českými umělci. Dokumenty, z nichž byla expozice sestavena, se nacházejí v Národním archivu v Praze ve fondu Rodinný archiv toskánských Habsburků. Nebyla však zdaleka první výstavou vytěženou z rozsáhlosti, bohatosti a rozmanitosti toskánského archivního souboru.

Již na podzim roku 2005 u příležitosti 90. výročí úmrtí arcivévody Ludvíka Salvátora se mohla česká veřejnost poprvé seznámit prostřednictvím rozsáhlé brandýské expozice z dokumentů Národního archivu s životem a dílem arcivévody Ludvíka Salvátora a s osudy jeho rodiny – tedy především jeho otce Leopolda II., posledního vládnoucího toskánského velkovévody z pobočné linie habsbursko – lotrinského rodu. Leopold si po svém vynuceném odchodu z Toskánska v roce 1860 zakoupil brandýské panství a zámek se tak stal po celé jedno desetiletí jeho domovem. Při této příležitosti byla vydána o Ludvíkovi dosud jediná publikace v českém jazyce „Ludvík Salvátor, vědec a cestovatel. Zpráva o životě a díle se zvláštním zřetelem k městu Brandýsu nad Labem – Staré Boleslavi.“, bohatě ilustrovaná především reprodukcemi archivních dokumentů z Rodinného archivu toskánských Habsburků.

Těmto českým výstavním počínům však předcházely již dvě expozice uspořádané v zahraničí. V roce 1997 připravil Národní archiv z toskánského rodinného archivu u příležitosti 150. výročí Ludvíkova narození jednu výstavu pod názvem „Dall'Adriatico alle Baleari attraverso le Eolie: Arciduca e il Mediterraneo“ - „Od Jadranu na Baleáry přes Liparské ostrovy: Arcivévoda a Středomoří.“ - instalovanou v květnu téhož roku v Itálii přímo na ostrově Lipari. Druhá „Exposició en homenatge a l'arxiduc Lluís Salvador d'Austria“ – „Expozice o osobnosti arcivévody Ludvíka Salvátora Rakouského“, byla o rok později otevřena ve Španělsku v hlavním městě Baleárského souostroví v Palmě de Mallorca. Obě expozice se konaly na místech, která Ludvíkovi přirostla k srdci. Liparským čili Eolským ostrovům, které Ludvík navštívil poprvé v roce 1869, věnoval rozsáhlou osmismazkovou práci, doprovobenou nádhernými rytinami, které podle

vlastnoručních Ludvíkových kreseb vyhotovil pražský krajinář a rytec Bedřich Havránek. Mallorca se stala od poloviny 70. let 19. století Ludvíkovým druhým domovem, jeho útočištěm a bez nadsázky malým soukromým královstvím.

Proto nás ani nepřekvapí, že v roce kulatého výročí Ludvíkových stošedesátých narozenin Česká televize natočila o arcivévodovi dokumentární film s příznačným názvem „El Balearo“, v němž jednu z hlavních rolí hrály právě i toskánské archiválie. Snímek vysílala ČT 2 v září 2007 v rámci prestižního cyklu „Profily“.

Výstavy však mají bohužel z hlediska svého trvání jen krátkou životnost a limitující možnosti poskytnout zájemci o ně delší časový prostor pro prohlídku vystavených exponátů a svou podstatou omezují detailní pohled na ně a neumožňují jejich podrobnější zkoumání. Unikátnost a závažnost dochovaných dokumentů prezentujících obraz především počátků Ludvíkovy životní pouti a vědecké činnosti je natolik zajímavá, že by bylo škoda nevyužít nových technologií, které skýtají virtuální expozice na webových stránkách. Proto se výstava dokumentů z Rodinného archivu toskánských Habsburků dostává k návštěvníkovi poprvé v této nové digitální podobě. Zájemci z řad odborníků i laické veřejnosti si mohou internetovou expozici prohlédnout na webových stránkách věnovaných arcivévodovi na adrese www.ludviksalvator.cz.

Arcivévoda Ludvík Salvátor

*Snímek Ludvíkovy životní lásky arcivévodkyně
Matyldy, která v roce 1867 tragicky zahynula*

Snímky dvou Ludvíkových vil nedaleko Muggie u Terstu. Nahoře: Neudržovaný Ludvíkův dům nazývaný Villa di Sotto. Dole: Nově rekonstruovaná vila Zindis, kterou si Salvátor koupil spolu s rozsáhlými pozemky již v roce 1876.

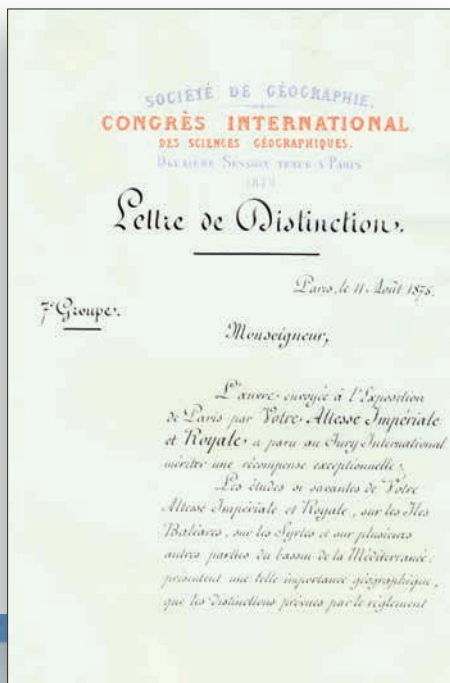

Vpravo: Stránka z deníku toskánského velkovévody Leopolda II., kam si ke dni 4. srpna 1847 zaznamenal okolnosti Ludvíkova příchodu na svět.

Am 16. August in unsern gemeinsamen
 Besprechung wurde ich mit
 dem Abg. Dr. Schaffner über die
 Jagd vor dem Landtag in
 der Kammern zusammen und
 mich gegen die Vertheilung
 der Jagden zu richten. Alles
 aber nicht und still sind
 von uns zu sein für den
 ein demselben Jagden und
 aufzuheben die Jagden
 von uns in der Jagd
 der großen Jagden zu schaffen
 pflegt. Aber das große Jagd
 immer gehört die kleinen
 Jagden. und das niedrige
 und kühnste Jagden der
 Jagden. Und das große Jagd
 vollen Jagden sein Jagden der
 Jagden. Und das große Jagd
 gegenüber den Jagden der
 Jagden. Und das große Jagd
 der Jagden der Jagden.

Nahoře: „Lettre de Distinction“ udělené Ludvíku Salvátorovi na mezinárodním kongresu zeměpisné společnosti Société de Géographie v Paříži dne 11. srpna 1875 za jeho výzkum Baleárských ostrovů, pobřeží Tunisu a jiných částí Středozeří.

Dole: Listina z 13. března 1867, kterou císař František Josef I. jmenuje arcivévodu Ludvíka Salvátora majitelem – plukovníkem 58. pěšího regimentu.

Vlevo: Dr. Brigitta Maderová při své prezentaci na sympoziu, které se konalo na zámku Brandýs nad Labem dne 13. října 2007.

Vpravo: PhDr. Eva Gregorovičová, která na Brandýse hovořila o nově objevených Ludvíkových dokumentech v Rodinném archivu toskánských Habsburků.

Záběr z unikátní výstavy originálních archiválií, dosud naprosto neznámých, které zachycují arcivévodovo narození, jeho životní osudy, studia a vzdělání, dokumentují vztahy se zajímavými osobnostmi i spolupráci s předními českými umělci, představují Ludvíkovy první literární pokusy, první vědecké práce i první cesty.

Akce roku sv. Josefa Kalasanského 2007

Václav Bartůšek

Jedním z roků, kdy se nakupilo velké množství výročí piaristického řádu, byl právě rok 2007. V tomto roce se slavilo i jedno z nejdůležitějších kulturních výročí – 450 let od narození zakladatele piaristického řádu a jeho prvního generála sv. Josefa Kalasanského. Uplynulo také 240 let od jeho svatořečení papežem Klimentem XIII. Právě proto byl rok 2007 vyhlášen rokem sv. Josefa Kalasanského. Ten byl slavnostně zakončen dne 27. listopadu 2007, kdy si připomínáme „Patrocinium sv. Josefa Kalasanského“ (Patrocinium – v r. 1948, při výročí úmrtí světce, papež Pius XII. jej prohlásil za Patrona před Bohem všech křesťanských všeobecných škol na celém světě).

V minulém roce proběhlo v zahraničí několik významných akcí, jejichž cílem bylo připomenout a oslavit památku sv. Josefa Kalasanského (*Petraltá de la Sall v roce 1557, † 25. 8. 1648 v Římě), den jeho památky připadá na 25. srpna. Nejdůležitější akce na oslavu tohoto světce proto proběhly až na podzim. Na konferenci *Szkolnictwo piarskie w czasach minionych a współczesne problemy edukacji historycznej*, kterou pořádal ústav dějin didaktiky Univerzity Marie-Curie Skłodowskiej v polském Lublinu spolu s polskou provincií řádu piaristů v Kazimirzy Dolnym ve dnech 15. – 17. října 2007, se zúčastnili i badatelé a pedagogové z České republiky. Proto zde zazněly příspěvky o podobách piaristických kolejí v českých zemích (A. Filip, MU Brno), o dějinách piaristů v českých zemích v 19. století (J. Mihola, MU Brno) nebo o vyučování aritmetiky, kupeckých počtů a podvojného účetnictví u piaristů v 17. a 18. století v oblasti českých zemí a střední Evropy vůbec (V. Bartůšek), o studiích J. E. Purkyně u piaristů a vlivu této řádové pedagogiky na jeho život a dílo (F. Čapka, MU Brno) i o současných otázkách výuky dějepisu (J. Vaculík, MU Brno) a jejích reforem (K. Štěpánek, MU Brno). Hlavní referáty zaměřené na pedagogický odkaz sv. Josefa Kalasanského a jeho rozvíjení v oblasti Polska především dalším významným piaristou Stanislavem Konarským (1700–1773) přednesli zástupce polského provinciála piaristického řádu P. Edward Kryściak z Poznaňe a zástupci univerzit Wiesław Jarmożek (UAM Poznań), Krzysztof Jakubiak (UKW Bydgoszcz), Czesław Nowarski (Akademia Pedagogiczna Kraków) a Krystyna Wrobel-Lipova z pořádající

instituce (UMCS Lublin), která spolu s dr. Mariuszem Auszem (UMCS Lublin), patřila k hlavním organizátorům konference. V rámci konference se uskutečnily i odborné exkurze do bývalé piaristické koleje v Opolu Lubelskim a po historických památkách v okolí.

Dny 5. a 6. listopadu 2007 byly věnovány konferenci Katolické univerzity Petra Pázmayiho v Budapešti, konané v blízkém městečku v Piliscsabě, vzpomínám na řád piaristů, jehož členové od roku 1631 dodnes ve středoevropské oblasti působí (v Maďarsku, v Polsku, na Slovensku i na Moravě). Konference měla název *Kalazanci Szént József születésének ünnepi megemlékezésre kerül sor. Az országos rendezvények egyike a 2007. november 5-6. –i konferenci lez a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen*. Hlavní organizační podíl za Pázmányho Katolickou univerzitu na ní měl Dr. András Forgó a za piaristy maďarský řádový archivář Dr. Andras Koltay. Zúčastnil se jí zejména i generální asistent piaristického řádu pro Evropu P. József Ruppert z Říma. Nebyl zde výrazný hlavní referát a konference jednala v sekcích. Jednotliví referenti přiblížili řádové školství, vývoj piaristických kázání i jejich školních divadelních her. Zdůrazněn byl význam řádu pro vývoj dějin umění a literatury. Referáty pojednávaly i o některých významných kolejích z území Slovenska (Podolinec, Sabínov aj.). Byly připomenuty kontakty mezi českými, slovenskými i maďarskými piaristy na rovině obecné (příspěvek zaslal V. Bartůšek) i konkrétní – maďarská badatelka Terézia Kerny zhodnotila význam historického a historiografického díla českého piaristy P. Gelasia Dobnera (1719–1719) pro maďarskou historiografii. Příspěvky zahrnovaly i tentokrát celé období dějin řádu od jeho založení a příchodu do oblasti střední Evropy až po 20. století (např. činnost piaristů za Maďarské republiky rad) a nedávnou minulost. Večer byla sehrána studenty univerzity školní piaristická divadelní hra o králi Šalamounovi z roku 1772. Rovněž z této vědecké konference, podobně jako z polské, se plánuje vydání sborníku.

Ortelní manuály a knihy protokolů apelačního soudu v Praze z let 1548–1783¹

Klára Woitschová

Úvod

Současný stav studia dějin práva, hrdelního soudnictví i kriminality zasazené do nejširšího kontextu je v celoevropském měřítku výslednicí dlouhodobého vývoje. Ten rezultoval mj. v založení International Association for History of Crime and Criminal Justice /1978/, jež vydává vlastní časopis a je základem pro mezinárodní spolupráci.² O diskurzivních proměnách v oblasti mezinárodního bádání na tomto poli informoval odbornou veřejnost v českých zemích především J. Pánek.³ V domácím kontextu hraje vůdčí úlohu při zpřístupňování nejnovějších poznatků o dějinách práva časopis Právněhistorické studie.

Písemné prameny úřední provenience k hrdelnímu soudnictví v Čechách v období raného novověku a jejich dosavadní využívání

V raném novověku se příslušnost jedince v oblasti hrdelního soudnictví řídila jeho postavením ve společnosti. Pro šlechtu byl příslušný zemský

¹ Text vznikl v rámci grantového projektu GA ČR č. 407/08/0295 s názvem *Ortelní manuály a knihy protokolů apelačního soudu v Praze z let 1548–1783: Analýza a kritická edice*.

² Srv. publikovaná výběrová komentovaná bibliografie *Douze ans de recherches sur l'histoire du crime et de la justice criminelle*, IAHCCJ Bulletin 14, 1991.

³ Pánek, Jaroslav: *Dějiny kriminality a hrdelního soudnictví v evropském kontextu (Středověk a raný novověk)*. In: Francek, Jindřich – Šimek, Tomáš: *Hrdelní soudnictví českých zemí. Soupis pramenů a literatury*. Pardubice 1995, s. 3–14 a týž: *Současné evropské bádání o dějinách kriminality a trestní justice*. In: Francek, Jindřich (red.): *Hrdelní soudnictví*, s. 15–28.

(popř. komorní, který mezi jeho zasedáními mohl přebírat část jeho agendy) soud, příslušníci církve podléhali v tomto ohledu soudu konzistoře.⁴ Městské hrdelní (i jiné) soudnictví bylo soustředěno v rukách městských rad. Vzhledem k tematickému vymezení projektu se v následujícím výkladu budeme věnovat pouze poslední jmenovanému, tedy písemným pramenům úřední provenience k hrdelnímu soudnictví městskému.⁵

Jednu z možných typologií institucionálních pramenů k trestnímu soudnictví měst, která se pro účely projektu jeví jako nejrelevantnější, stanovil J. Pánek následovně:⁶ 1. základní prameny, kam se řadí knihy smolné (černé, krevní, popravčí) a jim příbuzné,⁷ knihy snížených osob (katů, pohodných), smolné (soudní, hrdelněprávní) spisy a speciální písemnosti nadřazených institucí.

⁴ Kalousek, Josef: *České státní právo*. Praha 1871; Kapras, Jan: *Právní dějiny zemí koruny České I–III*. Praha 1913; Čelakovský, Jaroslav: *Povšechné české dějiny právní*. Praha 1921; Baxa, Bohumil: *Dějiny práva na území republiky Československé*. Brno 1935; Vaněček, Václav: *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Praha 1975; Malý, Karel: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 1997. Konkrétně k trestnímu soudnictví Malý, Karel: *K českému trestnímu právu 15.–16. století*. Praha 1962; též: *Trestní právo v Čechách v 15.–16. století*. Praha 1989.

⁵ K městskému právu např. sborník Malý, Karel (usp.): *Městské právo v 16.–18. století v Evropě*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané Právnickou fakultou ve dnech 25.–27. září 1979. Praha 1982. Souhrnný a metodicky přínosný příspěvek publikoval Pánek, Jaroslav: *Městské hrdelní soudnictví v pozdní feudálních Čechách*. ČsČH 32, 1984, s. 693–728. Dále srv. Francek, Jindřich: *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16.–18. století*; in: Pánek, J. (ed.): *Česká města v 16. – 18. století*. Praha 1991, v roce 1995 byla tomuto tématu věnována konference v Pardubicích, z příspěvků byl publikován sborník *Hrdelní soudnictví českých zemí 16.–18. století* (red. Jindřich Francek). Jako doprovodná publikace vyšel soupis pramenů *Hrdelní soudnictví českých zemí. Soupis pramenů a literatury*. Pardubice 1995, uspořádaný Jindřichem Francem a Tomášem Šimkem.

⁶ Šimek, Tomáš: *Soupis písemných pramenů k dějinám hrdelního soudnictví*. In: Francek, Jindřich – Šimek, Tomáš: *Hrdelní soudnictví českých zemí. Soupis pramenů a literatury*, Pardubice 1995, s. 73.

⁷ Pro období do roku 1526 existuje soupis všech městských knih Nový, Rostislav: *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310–1526*. Katalog. Pro období novější zatím obdobný soupis neexistuje, avšak soupis městských knih souvisejících

Z centrálních institucí se jedná zejména o apelační soud, jehož vývoji a písemnostíem je věnován následující oddíl tohoto textu. Odvolání od apelačního soudu byla možná ke králi, resp. tuto agendu vyřizovala až do svého zrušení v roce 1749 česká dvorská kancelář.⁸ Bohatství materiálů tří centrálních úřadů (české kanceláře, českého místodržitelství a české komory) bylo zmanipulováno do tzv. Staré manipulace (1312–1706), kde je roztroušeno značné množství pramenů i k hrdelnímu soudnictví ve městech.⁹ Písemnosti stejných úřadů, jen z jinak časově vymezeného období (1650–1706) nalezneme v Nové manipulaci. Dále můžeme najít příslušné prameny i v dalších významných fondech Národního archivu: Česká finanční prokuratura, České gubernium, České oddělení dvorské komory, Registra a Sbírka patentů.¹⁰ Druhou skupinu dle Pánkovy typologie tvoří prameny komplementární k výše uvedeným, představují je písemnosti zejména městské provenience, které se dotýkají hrdelně právní problematiky pouze doplňkově (kroniky, pamětní knihy, rychtářské a radní manuály, písemnosti vrchnostenských kancelářů atd.).

Z hlediska konkrétního badatelského uchopení byla a je problematika hrdelního soudnictví v Čechách v raném novověku obecně velmi oblíbená a hojně studovaná. Způsobů zpracování této tematiky je přitom hned několik, kvalitativně výrazně odlišných. V popularizační rovině jde o novinové

s hrdelním soudnictvím ve městech byl publikován ve výše citovaném Šimkové – Franckové soupisu pramenů. K poměrně komplikovanému názvosloví a systému městských knih srv. jednak Nový, Rostislav: Městské knihy a Čarek, Jiří – Lůžek, Bořivoj: Názvosloví městských knih v severozápadních Čechách. Sborník archivních prací 18/2, s. 452–477.

⁸ Národní archiv (NA), Česká dvorská kancelář (ČDK). Soudní spisy jsou obsaženy zejména v oddělení VI. Větší část registratury tohoto úřadu se však bohužel nedochovala. Srv. Stloukal, Karel: Česká dvorská kancelář 1599–1608. Praha 1931; Pešák, Václav: Protokoly české dvorské kanceláře od polovice 16. století do Bílé hory. Sborník Archivu Ministerstva vnitra 2, 1929, s. 91–113.

⁹ NA, Stará manipulace (SM). Beránkovi, Karel a Věra: Stará manipulace 14. stol. – 1805. Inventář. Praha 1973.

¹⁰ K nim buď konkrétní inventáře a archivní průvodce (Nuhlíček, Josef: Státní ústřední archiv Praha. Průvodce po archivních fondech I a II, Praha 1952 a Státní ústřední archiv v Praze. Průvodce po archivních fondech a sbírkách, Praha 1988–2005).

články zaměřené na konkrétní čtenářsky atraktivní kauzy.¹¹ Tématem studií v regionálních odborných časopisech vydávaných většinou okresními či oblastními archivy se stává popis okolností realizace hrdelního soudnictví zpracovaný na základě výše zmíněných dochovaných pramenů jednotlivých měst a městeček. Jako modelový příklad pro české prostředí může sloužit ojedinělá série studií z dílny E. Procházkové a J. Pánka.¹² Na tutéž problematiku na Moravě se zaměřil zejména I. Štarha.¹³ Konečně poslední

¹¹ Např. Kovářová, Stanislava: *Dřevohostice měly hrdelní právo: toulky regionem. Právo. Olomoucký kraj, ročník 13, č. 125, s. 11; Výdra, František: Chrastavská smolná kniha. Liberecký den, ročník 10, č. 191 (17. 8. 2002), magazin, s. 8; Krejčí, František: Jak odsouzený na křivoklátě omráčil kata a utekl. Rakovnický deník, ročník 8, č. 141 (17. 6. 2006), s. 6; Šnajberk, Miroslav. Z dějin útrpného práva na Brandýsku. Polabský týdeník TOK, ročník 7, č. 17 (26. 4. 2006), s. 4 a celá řada dalších.*

¹² Zde mám na mysli především cyklus studií o hrdelním soudnictví „mezi Sázavou a Brdy“: Pánek, Jaroslav: *Hrdelní soudnictví města Příbramě v 17. a 18. století (Příspěvek k poznání pozdněfeudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k metodice studia jeho dějin)*. SSH 13, 1978, s. 87–195; týž: *Hrdelní soudnictví městečka Neveklova v 18. století (Příspěvek k dějinám pozdněfeudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice patrimoniálních trestněprávních pramenů)*. SSH 14, 1979, s. 71–109; týž: *Hrdelní soudnictví na Vlašimsku v 16.–18. století (Příspěvek k poznání pozdněfeudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice jeho sociálně ekonomického zázemí)*. SVPP 23, 1982, s. 163–197; Procházková, Eva: *Hrdelní soudnictví města Benešova v 16.–18. století*. SVPP 21, 1980, s. 211–254; táž: *Hrdelní soudnictví města Berouna v letech 1621–1680*. SSH 18, 1992, s. 5–50; táž: *Hrdelní soudnictví města Miličína v 15.–18. století (Příspěvek k poznání pozdněfeudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice soudní praxe na rožmberském dominiu)*. SVPP 26, 1985, s. 249–270; táž: *Hrdelní soudnictví města Votic v 16.–18. století (Příspěvek k poznání pozdněfeudálního soudnictví v Čechách a k využití městských pamětních knih jako trestněprávních pramenů)*. SVPP 22, 1981, s. 203–244; táž: *Hrdelní soudnictví městeček Prčice a Sedlce v 16.–18. století*. SVPP 24, 1983, s. 239–258. Další podobné regionálně jsou spíše výjimečné, srv. např. Kreuz, Petr: *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon. Právněhistorické studie 33, 1993.*

¹³ Štarha, Ivan: *Jihomoravské městské soudy v době předbělohorské. Jižní Morava 1967, s. 25–31; týž: Hrdelní soudy na Břeclavsku. Jižní Morava 1996, s. 57–64; týž: Hrdelní soudy na Hodonínsku. Jižní Morava 1993, s. 89–92; týž: Hrdelní soudy na Vyškovsku. Vyškovský sborník 2001, s. 86–95; týž: K vývoji hrdelního soudnictví na jižní Moravě. In: Francek, Jindřich (red.): *Hrdelní soudnictví, s. 29–40.**

kvalitativně značně heterogenní skupinou prací jsou analytická i syntetická díla pojednávající práci centrálních soudních institucí, otázky disciplinace obyvatelstva (či jeho skupin) v období raného novověku a konečně texty o celkovém vývoji právního a soudního systému na našem území.

Z hlediska edičního zpracování pramenů z oblasti městského práva přitáhly pozornost starších editorů (zejména bratří Jirečků) jednak právní knihy, popř. kodifikace městského práva,¹⁴ jednak již od 2. poloviny 19. století prakticky dodnes samotné knihy městské.¹⁵

Apelační soud a jeho písemná agenda a stav jejího dosavadního využívání a edičního zpracování¹⁶

Apelační soud byl zřízen na základě reskriptu Ferdinanda I. ze dne 20. ledna 1548.¹⁷ Soud se konstituoval jako odvolací instance pro (nejen králov-

¹⁴ Jirečkové, *Hermenegild a Josef* (ed.): *M. Brikciho z Licka Práva městská*. Praha 1880; Jireček, *Josef* (ed.): *Práva městská království Českého a markrabství Moravského spolu s krátkou sumou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. Praha 1876.

¹⁵ Např. *Emler, Josef: Paměti rakovnické, 1425–1639. VKČSN 1894, Praha 1895, s. 1–43; Kytka, Josef: Smolná kniha města Milevska. Milevsko 1939; Bičík, Zdeněk* (ed.): *Knihy smolné. Hradec Králové 1969; Pánek, Jaroslav* (ed.): *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617–1751. Praha 1977; Kol. (ed.): Černá kniha města Velké Bíteše. Brno 1979; Cironis, Petros* (ed.): *Kniha černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573–1630 s přílohou pozdějších čarodějnických procesů. Rokycany 1994 a mnohé další.*

¹⁶ Pozůstatky registratury a knihový materiál z činnosti apelačního soudu je dnes uložen v prvním oddělení Národního archivu ve fondu *Apelační soud (AS)*. Inventář k fondu zpracovala Křepelková, *Anita: Apelační soud. 1548–1783 (1788). Inventář. Praha 1964, zde i přehled soudem produkovanych písemností.*

¹⁷ K dějinám apelačního soudu srv. *Auersperg, Josef: Geschichte des königlichen böhmischen Appellations-gerichtes. Prag 1805; Zdeněk, Václav: Dějiny královského apelačního soudu na Hradě pražském, nyní vrchního soudu v Praze od roku 1548–1933. Praha 1933; nověji Adamová, Karolina: Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651. In: Malý, Karel (usp.): Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám. Praha 1975, s. 101–112 a diplomové práce Plecháček, Ivo: *Apelační soud v Čechách do roku 1644. Praha 1956 (Diplomová práce obhájená na FF UK) a Král, Ladislav: Zřízení, pravomoc a působení apelačního soudu v době předbělohorské. Praha 2004 (Diplomová práce obhájená na PF UK).**

ská) města v Čechách, po poměrně komplikovaném a dlouhotrvajícím vývoji i pro města na Moravě a různé typy soudů ve Slezsku (např. soudy bezprostředních slezských knížectví) a obou Lužicích (např. zemský soud Horní Lužice). Zásadní reforma této instituce pak proběhla v pobělohorském období na základě císařského reskriptu Ferdinanda II. ze dne 29. 9. 1628. V této době se pak jeho územní kompetence postupně zužovala o území ztracená ve válkách, další omezení následovala zřízením samostatného apelačního soudu pro Moravu (1752), kam od roku 1782 spadala i odvolání ze Slezska. Dějiny apelačního soudu končí v roce 1783, kdy byl změněn na tzv. všeobecný apelační soud.

Apelační soud byl zeměpanskou institucí organizovanou na byrokratickém principu, stavy na jeho činnost neměly žádný vliv. Do jeho věcné působnosti spadala rozhodnutí o odvolání řečených soudů v agendě civilní i trestní. Rozhodování se tedy týkalo měšťanů a dalších osob zdržujících se ve městech a osob vyšších stavů, pokud tyto vlastnily majetek podléhající šosovní dávce. Dále sem spadala i agenda vesnického a neosedlého obyvatelstva, pro jehož trestní záležitosti byli první soudní instancí krajští hejtmáné, rady královských měst či privilegii nadané vrchnostenské soudy.¹⁸

V čele apelačního soudu stál president a 13 radů, přičemž jednotlivá místa měla být obsazována podle příslušnosti ke stavu – president a dva radové byli stavu panského, tři radové rytíři, čtyři měšťané Starého a Nového Města pražského a čtyři doktoři práv. President (později i vicepresident) byli jmenováni a odvoláváni (a též placeni) králem. Reorganizačním reskriptem z roku 1628 se zvýšil počet radů na 16.¹⁹

Administrativní zázemí rady nad apelacemi tvořili sekretář a několik kancelistů, od počátku 17. století dva sekretáři – český a německý, ve stejné době se objevují i český a německý registrátor. Obojí jazyková agenda měla též svého viceregistrátora (neboli adjunkta), expeditora a viceexpeditora. Oba sekretáře jmenoval též panovník, ostatní personál pak president.

Jazyk agendy apelačního soudu se řídil jazykem podání – mohlo se jednat buď o češtinu, nebo o němčinu. Dvěma jednacím jazykům odpovídalo

¹⁸ Adamová, Karolina: *Apelační soud*, s. 102nn.

¹⁹ K personálnímu obsazení apelačního soudu Schmidt, Johann Ferdinand: *Monographie des kaiserl. königl. Böhm. Appellations-Gerichtes*. Prag 1850 *doplněné pro počáteční období existence soudu* Hausenblasová, Jaroslava: *Počátky apelačního soudu v Čechách a jeho personální obsazení 1548–1627*. *Paginae historiae* 13, 2005, s. 5–30.

v kanceláři apelačního soudu i vedení dvou nejdůležitějších řad úředních knih. Pro české rozsudky to byly tzv. Manuály ortelní (od roku 1681 nazývané „Ortelové a naučení“). Jedná se o 87 knih českých rozsudků z let 1548–1783. Pro agendu německou jde o analogicky vedené tzv. knihy protokolů z období 1550–1780 v 97 svazcích. Agenda každého roku byla původně zapisována do samostatné knihy, později je zapsáno více roků do jednoho svazku. Velkou předností tohoto souboru knih je, na rozdíl od dalších materiálů apelačního soudu, jeho takřka intaktní dochování.

Další dochované řady úředních knih představují zasedací protokoly apelačního soudu (resp. senátu většího a menšího) pro zachycování průběhu jednání. Časový rozsah knih je však omezen pouze lety 1672–1698. Pro léta 1611–1644 jsou zachovány též knihy, do nichž se zapisovalo složení soudního poplatku, poslední materiál zachovaný v knihové podobě pro delší časový úsek jsou knihy reskriptů z let 1691–1788. Další úřední knihy (dochované však povětšinou torzovitě) mohou napomoci ilustrovat pro určitá období chod apelačního soudu, jeho obsazování či určité projednávání kauzy. Zvláštní knihy byly též vedeny pro záležitosti německých lén.

Přes výjimečnou důležitost pro výzkum řady otázek vztahujících se k raněnovověkému soudnictví a kriminalitě byl dosud edičně zpřístupněn pouze zlomek bohatství ortelních manuálů resp. knih protokolů. Prvním případem je studie Evy Procházkové o perzekuci Cikánů (Romů). Celá polovina jejího článku je vlastně edicí *sui generis* – autorka rozumně volila pro prezentaci více než pěti set případů formu tabulky.²⁰ Druhou dílčí edicí z ortelních manuálů v tomto případě zaměřenou na Poděbrady, opatřila v obdobné tabulkové formě pro svou diplomovou práci Lenka Kreuzová.²¹ Ediční zpracování tohoto jedinečného pramene lze tedy celkově hodnotit jako absolutně nedostatečné.

Podstata a cíle projektu

Představovaný projekt je založen na kombinaci inovativních přístupů k právněhistorickému a pomocněvědnému studiu raněnovověkých pramenů a jeho hlavním výstupem bude kvalitativně nový typ edice ve formě

²⁰ Procházková, Eva: *Perzekuce romských kočovníků v českých zemích v 18. století. (Na základě rozboru ortelních manuálů pražského apelačního soudu).* Sborník archivních prací 1992/2, s. 307–409.

²¹ Kreuzová, Lenka: *Agenda městského soudu v Poděbradech v době předbellohorské ve světle knih čistopisů a ortelních manuálů apelačního soudu v Praze (1548–1618).* Praha 2005 (Diplomová práce obhájená na FF UK).

elektronické databáze. Předmětem studia jsou zmíněné ortelní manuály a knihy protokolů apelačního soudu z let 1548–1783, které jsou jedinečným, doposud však jen výrazně selektivně využívaným pramenem k vývoji raněnovověkého soudnictví, kriminality a správního systému. Tento pramen je ale navýsost podstatný i pro studium problematiky postavení marginálních skupin obyvatelstva, dobových mentalit a dalších historicko-antropologických aspektů každodennosti.

Zpracování rozsáhlého souboru písemností o celkovém rozsahu 184 svazků nevyžaduje pořízení edice in extenso, neboť zápisy jsou výrazně formulářového charakteru. Tento typ pramene je naopak mimořádně vhodný pro excerpci do elektronické databáze, která se v budoucnu může stát základem pro další zevrubnou kritickou analýzu pramene. Vlastní, kriticky prezentované pramenné informace, zásadně rozšíří možnosti studia dějin práva a soudnictví na našem území v raném novověku z nejrůznějších pohledů (od diplomatických po historickoantropologické) a lze předpokládat, že databáze bude hojně využívána jak při studiu vývoje a fungování centrálních institucí, tak při výzkumu městských soudů v regionech.

Ediční aspekty grantového projektu

Při rozhodování o formě výstupu z projektu bylo nutné pečlivě zvážit jeho podobu. K vydávání úplných textů (in extenso) bývá přístupováno v případě raněnovověkých pramenů zcela po právu pouze u těch nejvýznamnějších dokumentů.²² To je způsobeno jednak obrovským množstvím dochovaných písemností, a i v našem případě knihových zápisů by tento způsob vydávání zřejmě nebyl s ohledem na rozsah pramene nejvhodnější. Dalším významným argumentem proti kompletnímu vydání ortelních manuálů apelačního soudu, které také zapadá do širšího rámce přístupu k edicím pramenů z raného novověku, je též výrazná stereotypnost některých částí dokumentů.

Charakter zápisů v ortelních manuálech a knihách protokolů se sice do jisté míry v čase proměňoval, avšak některé informace se objevují takřka pravidelně. Vždy je uváděno místo, od jehož soudu odvolání přišlo, jména stran sporu a stručná charakteristika případu a i některé další aspekty zápisů jsou víceméně standardizované. V tomto kontextu se jako nejvhodnější jeví výstup zpřístupňující věcný obsah dokumentů nikoliv jejich plné znění.

²² *Tento způsob zvolili např. editoři několikasvazkového kolektivního díla Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia. Většina pramenů je zpracována pouze formou regestu, pouze ty nejvýznamnější jsou otištěny v celém rozsahu.*

Uvažovaný výstup tedy může v zásadě vzniknout dvěma způsoby – prostým a v domácí ediční praxi zaběhnutým postupem mechanického přepisu vybraných dat do tabulek, anebo užitím efektivního elektronického databázového zpracování. Materiál se totiž celkově jeví jako velmi vhodný pro zpracování formou elektronické databáze následně zveřejnitelné na internetu či v podobě CD-ROM.²³

V podstatě jediným negativem (které by se však týkalo i tabulkové formy edice) zpracování takto rozsáhlého objemu informací formou elektronické databáze může být právě její předem daný formulářový charakter, který hrozí smazat drobné „jinosti“, nepravidelnosti a výjimečnosti v obsahu pramenů, jež jsou důležité právě např. s ohledem na četné historickoantropologické interpretace pramenů tohoto typu. Riziku jistého zploštění obsahu pramenů lze ovšem předejít pečlivou přípravou databáze a při zachování výhod elektronického databázového zpracování ponechat dostatek prostoru ke kritickým poznámkám a komentářům.

Databázové zpracování souboru zápisů v ortelních manuálech a knihách protokolů bude zároveň jedním z prvních pokusů o tento způsob edičního zpracování raněnovověkého materiálu u nás.²⁴ Realizace projektu bude nejen přínosem po stránce obsahové, ale elementárním způsobem přispěje též k rozpracování metodiky přípravy a realizace dalších obdobných projektů, která v české republice prozatím zcela chybí.²⁵ Teoreticko

²³ Publikování edic písemných pramenů pouze na CD-Rom u nás není dosud příliš obvyklé. Mezi řidké výjimky patří např. edice písemností z metternichovského archivu vydané Jaroslavou Hoffmanovou a kolektivem (*Chancellor Metternich and His Time*. Praha 1994) či CD Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a Archivu Národního muzea (autorů Michala Fialy, Jakuba Hrdličky, Tomáše Krejčíka a Jana Županiče). Nejnověji byla na CD-Romu vydána edice dvou památníků z rukopisných fondů Národní knihovny (Klára Woitschová).

²⁴ Obdobný projekt je nyní realizován na Katedře PVH a archivnictví FF UK, jedná se o databázové zpracování Tereziánského katastru pro Prahu. Obdobně je digitalizován / zpracováván kolektivem badatelů pod vedením Milana Vojáčka i rozsáhlý materiál pražských pobytových přihlášek (1850–1914), ovšem zde je výchozí materiál již sám o sobě formulářového charakteru (přístupno online na: www.nacr.cz/C-fondy/E-digi2.htm).

²⁵ Nejnovější příručka Šťoviček, Ivan a kol.: *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*. Praha 2002 zná z edic publikujících edičně zpracovaný obsah dokumentů pouze edice regestů, anotací, výtahů dokumentů a edice tabulek. Pro databázové zpracování zde žádnou metodickou oporu nenalezneme, což lze považovat za charakteristické ovšem velmi problematické.

metodologický aspekt projektu lze tedy považovat za zcela rovnocenný vlastnímu zpřístupnění textu pramene.

Interpretační a analytické aspekty projektu

Vytvářením báze dat excerpovaných z ortelních manuálů a knih protokolů bude vznikat poměrně široká základna pro jejich analýzu a interpretaci. Ta sice nemá být dominantní součástí grantového projektu, nicméně při samotné excerpici a zejména při sestavování kritických komentářů a přípravě edice je potřeba neustále vyhodnocovat i obsah a výpovědní hodnotu pramene a mít na paměti veškeré přednosti i nevýhody tohoto specifického typu dokumentu.

Při důsledné kritice pramene je tedy třeba zvážit některé problémy. První z nich spočívá v tom, že z ortelních manuálů poznáme pouze určitou část před soudy projednávaných případů a pravděpodobně jen zlomek z celkového počtu činů, které bylo možno v dané době považovat za kriminální, neboť řada z nich prostě zůstala navždy utajena. Získané číselné údaje lze právě proto posuzovat právě jen jako dílčí a nikoli absolutní. Na druhou stranu však komparace ortelních manuálů s prameny městskými ukazují i další možnost – že totiž informace z manuálů mohou zachycovat i případy v městských knihách nezaznamenané, jak bylo ukázáno např. na materiálu sedleckém, prčickém či lounském.²⁶ Na jiná možná úskalí při práci s podobnými typy pramenů upozorňují minimálně od konce 70. let 20. století badatelé vycházející z nejrůznějších historickoantropologických paradigmatických orientací, což vedlo i řadě radikálních odsudků smysluplnosti kvantifikačních metod, jak to přímo s odkazem na trestněprávní prameny učinil např. Lawrence Stone,²⁷ či o mnoho vyváženěji v českém prostředí Pavel Himl v příspěvku s výstižným podtitulem ...aneb jak nepočítat historii.²⁸ Himl v něm na základě sondy do případů perzekuce Cikánů (Rhomů) ukazuje ošidnost čistě kvantifikačního přístupu k analýze získaných dat.

²⁶ Procházková, Eva: *Hrdelní soudnictví městeček Prčice a Sedlce v 16. – 18. století*. SVPP 24/1983, s. 241 a Neudertová, Michaela – Kuthanová, Lenka: *Ke komunikaci apelačního soudu a městských hrdelních soudů v době pobělohorské*. In: Francek, Jindřich (red.): *Hrdelní soudnictví...*, s. 119–132.

²⁷ Stone, Lawrence: *The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History*. Past and Present 85, 1979, p. 19.

²⁸ Himl, Pavel: *Milost místo smrti (v procesech s Cikány v Čechách první poloviny 18. století) aneb jak nepočítat historii*. Dějiny-teorie-kritika 1, 2005, s. 7–43.

Příprava databáze se tedy nemůže omezit na pouhou sumarizaci a kvantifikaci, neustále je třeba mít na paměti i jedinečné jevy a případy a s tímto vědomím k zpracování pramene přistupovat.

S vědomím uvedených výhrad představují ortelní manuály a knihy protokolů východisko ke studiu různých tendencí hrdelního soudnictví, právního a správního vývoje atd. Z problémových okruhů, kterým bude při analýze pramene věnována výběrová pozornost, je pak třeba jmenovat hlavně následující (příčemž je evidentní, že některé z nich lze blíže vysvětlit jen studiem komplementárních pramenů zejména v okresních archivech):

a) Hledisko časové. Ortelní manuály jsou zachovány pro celou dobu činnosti apelačního soudu v letech 1548–1783, což je v kontextu jiných centrálních pramenů k dějinám raněnovověké správy a soudnictví (a koneckonců též v kontextu materiálů apelačního soudu samotného) zcela výjimečné. Při jinak torzovitěm dochování registratury soudu nám manuály poskytují jedinečnou možnost sestavování vývojových řad různých jevů v čase. Na druhou stranu je možné a nutné přihlížet také k politickým, ekonomickým a sociálním jevům, které v tak dlouhém období na apelační soud a mechanismy jeho fungování mohly působit.

b) Hledisko geografické. Prosazování pravomoci apelačního soudu ve městech v Čechách, na Moravě a jejich působení v dalších zemích ve svazku Koruny české lze snadno zrekonstruovat na základě královských nařízení či císařských reskriptů. Praktický dopad těchto opatření a reálnou podobu kontaktů různých soudů se soudem apelačním však nelze zjistit jinak, než právě analýzou zápisů v ortelních manuálech.

c) Hledisko jazykové. Jazyk zápisu byl dán jazykem podání, avšak z jednoho města můžeme nalézt podání v obou jazycích – z analýzy dat bude možno snadno zjistit, zda se jednalo o různé časové vrstvy či naopak o podání v různých typech záležitostí.

d) Typy deliktů a jejich výskyt. Rozsáhlá soubor excerpovaných dat bude v první řadě dokumentovat pestrost vyskytujících se deliktů (což platí zejména ve druhé polovině existence apelačního soudu, kdy většinu jeho agendy tvoří trestní případy a odvolání v civilních záležitostech ustupují výrazně do pozadí).²⁹ Dále bude možno sledovat jejich proměny v čase

²⁹ Kategorizaci deliktů, kterou je možno pro tento projekt považovat za hodně metodické východisko, předložil Malý, Karel: *Trestní právo v Čechách v 15. a 16. Století*. Praha 1989. Na základě městských soudních materiálů vytvořil vlastní typologii i Pánek, Jaroslav: *Městské hrdelní soudnictví*, s. 712–713, poznámka 86.

(objevují-li se nové delikty, či jejich paleta zůstává stejná) a prostoru (potýkaly se nějaké regiony častěji s jedním deliktem než oblasti jiné?). Při prostorových analýzách bude možné využít i sofistikované postupy práce s geografickými informačními systémy. Z těchto analýz bude možno usuzovat jednak na určité obecné vývojové tendence raněnovověké kriminality, jednak na vliv nejrůznějších ekonomických či sociálních jevů (např. období válek) na její podobu.

e) Typy trestů. Jednotlivé delikty a typy trestů za ně ukládané poskytují možnost dvojího zkoumání – vývoje vztahu zločinu a trestu, ale i na vývoje soudní praxe samotné. Zároveň se nám nabízí jedinečný pohled na rozhodování soudu nižšího z pozice soudu odvolacího (souhlas či nesouhlas, zmírnění nebo zpřísnění rozsudku, jejich příčiny a zdůvodnění). Typy trestů³⁰ ve vztahu ke konkrétním deliktům (či pachatelům s přihlédnutím k jejich sociálnímu zařazení) jsou zvláště závažné při úvahách nad mírou a formami postupné disciplinace společnosti v období raného novověku.³¹

f) Sociální, socioprofesionální, náboženská etnická a genderová analýza skupiny obyvatelstva a jednotlivců zastoupených v příslušných kauzách. Rozsáhlý soubor dat lze detailně analyzovat z různých hledisek, která mohou zohlednit jak tradiční přístupy ke studiu právní problematiky, tak otázky kladené zejména s ohledem na mentalitu dobové společnosti. Významná je i možnost zkoumat např. sociální postavení, náboženství, etnický původ či příslušnost k pohlaví u osob, které se v prameni v různých rolích objevují. Z tohoto pohledu byla dosud pozornost nejvýrazněji zaměřena na Cikány (Romy) resp. skupinu obyvatel takto dobově označovanou.³² Ke škodě věci mimo centrum zájmu zatím zůstaly např. kauzy týkající se židovského obyvatelstva (jejichž počet je samozřejmě podstatně nižší, což ovšem nemusí znamenat, že by byly případy méně zajímavé).

g) Pramen je v neposlední řadě mimořádně vhodný i pro analýzu fungování dobového úředního aparátu a pro studia diplomatická. Studium takto uceleného souboru raně novověkých písemností úřední povahy (navíc mimořádně rozsáhlého) totiž může přinést řadu poznatků k těmto otáz-

³⁰ *Tamtéž s. 717, poznámka 95.*

³¹ *K výzkumu tohoto typu využila ortelní manuály nejnověji např. Tinková, Daniela: Hřích, zločin, šilenství v čase odkouzlování světa. Praha 2004.*

³² *Procházková, Eva: Perzekuce. SAP 42, 1992, s. 307–409; táž, Osobní jména Romů v zápisech ortelních manuálů pražského apelačního soudu. In: Pocta Evě Šmilauerové. Praha 1995, s. 117–136; Himl, Pavel: Cestou milosti a týž: Zrození vagabunda. Praha 2007.*

kám, neboť stav poznání fungování raně novověkých kancelářů má u nás dodnes značné rezervy. V rámci rozboru diplomatických aspektů fungování apelačního soudu se jako vhodné její např. studium mechanismu přidělování případů jednotlivým úředníkům (u jednotlivých případů je připsáno jméno referenta). Na základě rozsáhlého souboru dat, navíc pokrývající dlouhé časové období, tak bude možno např. konstatovat nebo naopak vyloučit specializovanost jednotlivých úředníků na obdobné typy deliktů či na podání z jedné oblasti. V úvahu připadají však i jiné analýzy vnitřních kancelářských mechanismů fungování apelačního soudu.

Teoreticko-metodologické aspekty a metodický postup

Z hlavních teoretických a metodologicko-metodických přístupů a postupů, které budou při práci na projektu zohledněny je třeba zdůraznit zejména následující aspekty:

a) zpracování a následné analýzy pramene budou probíhat výhradně elektronicky, a to v prostředí k tomu účelu vyvinuté speciální databáze. Vzhledem k tomu, že tento způsob zacházení s historickými prameny je v našem prostředí zcela nedostatečně propracován, bude nutné vycházet ze zkušeností zahraničních³³ a dílčím způsobem využít i poznatků o elektronickém zpracování a archivaci kvalitativních (měkkých) i kvantitativních dat v prostředí příbuzných disciplín (sociologie, kulturní antropologie).³⁴

Databáze bude sestavena tak, aby umožňovala provádět různé typy relačních analýz, sestavování časových řad, sestavování sumárních tabulek, bude z ní možné generovat rejstříky atd. Zároveň půjde o softwarový pro-

³³ K situaci v zahraničí včetně odkazů na teoretickou literaturu i konkrétní projekty srv. Borovičková, Jana – Nešukdla, Bořek: *Digitální zdroje pro společenské vědy v Evropě (Zdroje, infrastruktura, financování). Přehled vývoje a současného stavu „Humanities computing“*. In: *Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě 2004*. Praha 2005 (Rozpravy NTM v Praze 190), s. 115–121; Nešukdla, Bořek: *Antika mezi nulou a jedničkou. Počítačové postupy ve výzkumu dějin starověku*. In: *Historická dílna 1, Sborník příspěvků přednesených v roce 2006*. Plzeň 2006, s. 11–22 a Krivohlavá, Barbora – Stočes, Jiří: *Databáze v historické vědě*. ČČH 101/2, 2003, s. 475–478.

³⁴ Thompson, P., Corti, L. (1998): *Are you sitting on your qualitative data? Qualidata's mission. Social Research Methodology: Theory and Practice*, 1, 1, 85–90, <http://medard.soc.cas.cz/>; <http://archiv.soc.cas.cz/>; <http://medard.soc.cas.cz/czarchivy.html#archivyQD>, a <http://qualitative-research.net/fqs/fqs-eng.htm>.

středek důsledně umožňující (různou podobou kódování zápisů) zohlednit obsahovou i formální (např. paleografickou) jedinečnost příslušných zápisů. Databázi bude samozřejmě možné průběžně upgradovat a doplňovat. Výsledná databáze bude po skončení projektu přístupná na serveru Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

b) pramen bude zpracováván v souladu se standardy zpřístupňování raněnovověkých pramenů (např. užívání transkripce, resp. transliterace, rozepisování zkratk atd.).

c) studium diplomatické stránky písemností apelačního soudu bude odpovídat soudobým trendům v pomocněvědném (zejména diplomatickém) výzkumu fungování raněnovověkých institucí.

d) při dílčí interpretaci obsahu pramene a přípravě kritického komentáře k databázi se bude projekt opírat zejména o dosavadní studie zabývající se vývojem právního a správního systému českých zemí v raném novověku a dále zejména o studie zabývající se vývojem hrdelního soudnictví a apelačního soudu zvlášť.³⁵ Je si však třeba uvědomit, že dosavadní práce většinou postrádaly komplexní přehled o informacích obsažených v ortelních manuálech a podle toho je k nim potřeba přistupovat. Nelze v žádném případě opomenout ani nejnovější studie, které částečně revidují závěry vycházející z přílišné kvantifikace pramenných údajů. I zde však platí, že cílem grantového projektu je v prvé řadě poskytnout – v unikátní podobě velmi usnadňující další výzkum – podklady pro další bádání v této oblasti, nikoliv problém v úplnosti vyřešit.

³⁵ Viz poznámky výše.

Grantový projekt Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století

Milan Vojáček

Na výzkumu v rámci grantovém projektu Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století se podíleli zástupci z několika významných badatelských pracovišť v ČR (Národní archiv, Masarykův ústav – Archiv Akademie věd, Ústav českých dějin, Filosofická fakulta UK Praha, Katedra archivnictví a PVH, Filosofická fakulta Jihočeské univerzity, Národní muzeum).

Prvním výsledkem a výstupem projektu bylo uspořádání mezinárodní konference k problematice ženské emancipace a její integrace do širšího kontextu společenského vývoje 2. poloviny 19. století. Konference se konala ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy v Clam-Gallasově paláci v Husově ulici. Během dvoudenního jednání (23.–24.11. 2006) zaznělo 17 referátů, které byly doplněny diskusí a další rozpravou. Konference se aktivně účastnili členové řešitelského týmu. Pro zasazení problematiky do širšího středoevropského kontextu byla podnětná účast zahraničních účastnic (Institut für Geschichte der Universität Wien, Institut für Geschichte und Ethnologie der Universität Innsbruck). Byl dán prostor moderním metodologickým přístupům a byly naznačeny nové perspektivy hodnocení (sebe)reflexe ženské emancipace v české národní elitě 2. poloviny 19. století v rámci středoevropského kontextu.

Dalším výstupem projektu bylo vydání sborníku příspěvků z této konference. Příspěvky byly vydány v rozšířené verzi včetně několika příspěvků, které z technických důvodů na konferenci nezazněly. Členové řešitelského týmu se účastnili dalších podobných konferencí a seminářů, kde publikovali výsledky své práce.

Druhým základním momentem projektu vedle výzkumu bylo zpřístupnění rozsáhlého pramene relevantního pro zkoumanou otázku – příprava edice a vydání Zápisků Marie Červinkové-Riegrové. S ohledem na rozsah a strukturu pramene bylo zvoleno kombinované zpřístupnění. Významnější část Zápisků (léta 1880–1891) je připravena jako klasická knižní edice (4 svazky), zbývající část (léta 1865–1879) bude zpřístupněna v elektro-

nické podobě. Badatel získá ve finále úplný text Zápisků, což se odrazí ve fyzickém ušetření poškozeného originálu. Studium Zápisků může významně přispět k poznání problematiky ženské emancipace, ale přináší také řadu informací o celkovém politickém, společenském a kulturním dění v 2. polovině 19. století.

Seznam publikovaných prací v rámci projektu

VOJÁČEK, Milan (ed.): *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha 2007, 366 s.

VOJÁČEK, Milan a kol. (ed.): *Zápisky Marie Červinkové-Riegrové (1880–1891)*, v tisku.

VOJÁČEK, Milan: V zájmu národa? Rodinný život vnuček otce národa, Marie a Libuše Riegrových. In: *Oznamuje se láskám našim aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice 2007, s. 141–148.

VOJÁČEK, Milan: hesla Marie Červinkové-Riegrová a Václav Červinka. In: *Vošahlíková, Pavla a kol.: Biografický slovník českých zemí, sešit 10*, v tisku.

Program „Veřejné informační služby knihoven (VISK)“ v knihovně Národního archivu rok 2007 – podruhé

Dagmar Spáčilová – Václav Bartůšek

Zpřístupňování vzácných, poškozených nebo degradací ohrožených dokumentů formou jejich kopií je především v archivech praxí, která chrání originální dokumenty, archiválie, již poměrně dlouhou dobu. Způsob zhotovování kopií dokumentů samozřejmě odpovídal své době, dosaženým technickým možnostem a později také přístrojovému vybavení jednotlivých pracovišť, neustále se vyvíjel a zdokonaloval, přes mikrosnímkování a různé reprografické techniky až k dnešní přímé nebo tzv. komplexní digitalizaci. Digitální úřady, digitální archivy, digitální knihovny¹ a digitální informace v nich ve velkém tempu a zcela zásadně mění přístupy k informacím každého z nás a to dokonce v běžných životních situacích. Na prahu informačního věku již nejde v paměťových a administrativních institucích pouze o původní koncepci ochrany dokumentů, ale o snahu vytvořit prostředí pro trvale udržitelnou a trvale sdílitelnou informaci.

Vycházejíc ze své koncepce *ochrany dokumentů a péče o historické knižní fondy*², která již v roce 2000 zmiňuje ochranné reformátování a zpřístupňování ohrožených dokumentů formou zhotovování jejich kopií, se knihovna Národního archivu³ v roce 2005 zapojila do národního projek-

¹ *Malé curriculum vitae digitalizace v knihovnách* Lhoták, Martin: *Digitální věk v knihovnách*. www.mzk.cz/CASLIN05/dokumenty/lhotak.doc

² *Interní dokument – pro služební potřebu „Historické knižní fondy knihovny Státního ústředního archivu (budování, evidence, zpracování, ochrana, zpřístupňování, využívání a prezentace fondů“*, 2. 2. 2000.

³ *Do prosince roku 2004 knihovna Státního ústředního archivu.*

tu digitalizace dokumentů v rámci projektů VISK 6 a VISK 7⁴. Po úspěšném zakončení první etapy projektů⁵ jsme v roce 2007 přistoupili u obou projektů k realizaci jejich druhých etap, které těsně navázaly na činnost knihovny Národního archivu na tomto úseku v předcházejícím roce.

V rámci podprogramu VISK 6 (*Memoriae Mundi Series Bohemica*)⁶ byla realizována druhá etapa projektu digitalizace starých tisků z fondu knihovny NA (dílní fond Knihovna Valdštejnská) „Zámecká knihovna Valdštejnů na zámku v Doksech – signatura A75 – letáky o třicetileté válce“. Celkové náklady projektu v roce 2007 činily 110.774 Kč, z čehož 77.000 Kč pokryla dotace ze státního rozpočtu. Celková výše finanční spoluúčasti Národního archivu představovala 33.774 Kč. V rámci této etapy projektu bylo zdigitalizováno celkem 15 drobných tisků o rozsahu 932 obrazů. Tematicky se dokumenty zahrnuté do 2. etapy projektu digitalizace týkaly většinou období let 1618 a 1619, tedy období před rokem 1620 a 1621, které byly reformátovány v 1. etapě projektu v roce 2006. Došlo tak ke zkompletování dokumentů období české války (do ledna 1622). Digitalizační proces pak pokračoval počátečním obdobím války falcké (v roce 1622 a 1623).

⁴ Projekt VISK (Veřejné informační služby knihoven) je široce koncipovaný národní projekt jednotlivých grantových podprojektů s finanční spoluúčastí řešitele dílčího projektu, zaměřených na vybudování Koordinačního centra pro rozvoj VISK v ČR v Národní knihovně (VISK 1), mimoškolní vzdělávání pracovníků knihoven a informačních institucí (VISK 2), program vytváření informačních center veřejných knihoven – ICEKNI (VISK 3), projekt „Digitální knihovna a archiv pro informační služby knihoven“ (VISK 4), národní program retrospektivní konverze katalogů knihoven ČR (VISK 5), národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů – *Memoria Mundi Series Bohemica* (VISK 6), národní program mikrofilmování a digitálního zpřístupnění dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru – *Kramerius* (VISK 7), program „Digitální informační zdroje – periodika“ (nákup licencí, VISK 8) a program „Souborný katalog ČR – provoz“ (VISK 9).

⁵ „Zámecká knihovna Valdštejnů na zámku v Doksech – signatura A 75 – letáky o třicetileté válce“ (VISK 6, *Memoriae Mundi Series Bohemica* 2006) a „Sibiřské tisky“ (VISK 7, *Kramerius* 2006) – podrobně viz zpráva: Spáčilová, Dagmar – Bartůšek, Václav: Program VISK „Veřejné informační služby knihoven“ v knihovně Národního archivu. *Paginae historiae* 15, 2007, s. 505–510.

⁶ VISK 6 je národní program, jehož cílem je zajistit ochranu a zpřístupnění vzácných dokumentů (rukopisů a starých tisků) v digitální podobě. Je součástí kulturní politiky ČR v oblasti ochrany a zpřístupnění kulturního dědictví, je zapojen do programu UNESCO Paměť světa. Výsledky programu jsou prezentovány a zpřístupněny v národní databázi MANUSCRIPTORIUM.

Zpracovaná dílka přinášejí především poznání, případně i dobové hodnocení, tehdejších událostí a činů panovníků Fridricha Falckého i Ferdinanda II. a šlechty v prostoru střední Evropy. V obou etapách se jedná většinou o drobné tisky (letáky a knihy menšího rozsahu) bohemikálního charakteru, které jsou nepostradatelnými dokumenty pro bádání o tomto období a poznání celkového charakteru této doby vůbec, o jehož poznávání stále přetrvává mezi odbornou i laickou veřejností neobvykle živý a hluboký zájem, jak např. dokazuje i současná výstava Albrecht z Valdštejna a jeho doba ve Valdštejnské jízdárně Senátu ČR, kterou pořádá Senát ČR, Národní muzeum v Praze a Vojenský historický ústav v Praze. Také kulturní akce pořádané v rámci roku Albrechta z Valdštejna, vyhlášeného oficiálně předsedou Senátu ČR 22. 2. 2007 a kulturní léto v Senátu ČR jsou toho dokladem. Je jen otázkou času, kdy nastane ještě větší zájem o námi digitalizované dokumenty, bez nichž by obraz Valdštejnovy doby (přelomu baroka a manýrismu) nebyl úplný.

Poznatky v těchto zajímavých historických pramenech je možné předávat odborné veřejnosti daleko rychleji, než tomu bylo doposud, protože se jedná o dokumenty stejného druhu tedy rovněž také téměř stejné kvality a podobného zaměření jako tomu bylo v první etapě. Je třeba vzít v úvahu, že uvedené dokumenty, digitalizované v podprogramu VISK 6, tvoří v rámci fondu určitý uzavřený celek, který logicky pokračuje do období konce třicetileté války, případně i těsně po ní (zhruba do roku 1650) a zahrnuje i několik pozdějších dokladů o další politické a diplomatické činnosti příslušníků rodu Valdštejnů ze 2. poloviny 17. a 1. poloviny 18. století, která by si sama zasloužila též zvláštní pozornost a ještě důkladnější zpracování rozboru a vyhodnocení v rámci odborných historických studií. K tomu může dostatečně podněcovat i studium nově zdigitalizovaného materiálu ve srovnání s výstupy ze zahraničních pracovišť např. z univerzity v Augspurgu apod.,⁷ jak na ně upozornili i pracovníci našeho archivu, jimž může také v budoucnu posloužit tento materiál při badatelské činnosti. Proto je důležité se snažit prosadit digitalizaci celého souboru letáků (knihovna NA vlastní celkem 115 svazků) a pokračovat v ní i v příštích letech digitalizací všech dosud nereformátovaných svazků souboru.

Ve druhé etapě projektu „Sibiřské tisky“ byla dokončena komplexní digitalizace nejvýraznějších a svým historickým významem nezastupitelných „sibiřských bohemik“ - seriálových dokumentů (novin a časopisů), vydávaných během první světové války a po jejím skončení až do doby odchodu

⁷ Šulc, Jaroslav: *Theatrum Europaeum a další cenné prameny k dějinám raného novověku, zpřístupněné on-line na webu Univerzitní knihovny v Augsburgu*. In: *Kuděj* 8, č. 1, 2006, s. 93.

československých legií v letech 1919 – 1920 z Ruska a návratu legionářů do již samostatné a svobodné republiky Československé.

V první řadě se jedná o noviny a časopisy organizačně, finančně i politicky podporované činností Československé Národní Rady, odbočky na Rusi. Tituly Čechoslovák, Československý voják, Československé besedy⁸ a Slovenské hlasy plnily zároveň důležitou roli úředního věstníku. Jde tedy o cenné historické prameny, dokumentující nejenom postavení české a slovenské národnostní menšiny, usídlené především v Kyjevě⁹, ale po zformování československých legií na Rusi také „historii všedního dne“ československého legionáře v Rusku v letech 1915 – 1919 (1920). Významným historickým pramenem jsou v těchto novinách dochované oficiální politické postoje, vojenské rozkazy, popisy fronty, zprávy o raněných a pohřešovaných a jiná organizační a masově informační sdělení. Na druhé straně jde mnohdy o rukou psané a kreslené, různými technikami rozmnožované tituly, např. „Sirotek“ (nebo „Houpačky“¹⁰), vydávané pouze z iniciativy jednotlivců a spolků. Každé jednotlivé číslo těchto titulů je dílko vzniklé z niterné potřeby sdělit prožívanou realitu v politické karikatuře, v téměř osobních deníkových popisech prožívaných událostí, v epigramech apod.

Projekt digitalizace „sibiřských bohemik“ byl v roce 2007 rozšířen o titul „Československá samostatnost“¹¹. Titul byl vydáván pro československé legie v zahraničí, jeho vydávání bylo započato v Annemasse ve Švýcarsku, počínaje číslem 16. prvního ročníku (ze dne 8. dubna 1916) pokračovalo jeho vydávání až do ukončení vydávání v Paříži ve Francii. S tituly „sibiřských bohemik“ je úzce svázán politickým působením a vydavatelskou činností Československé Národní Rady. Ve druhé etapě projektu „Sibiřské tisky“ bylo na mikrofilm nasnímáno 1.624 snímků včetně snímků technických předloh, digitalizováno bylo 3.194 obrazů (stran dokumentů). Celkové náklady projektu činily 46.571,- Kč, z toho 32.000,- Kč bylo hrazeno z dotace ze státního rozpočtu a 14.571,- Kč činila 31,3 % finanční spoluúčast Národního archivu.

⁸ Příloha deníku „Československý denník“, který byl digitalizován v první etapě projektu „Sibiřské tisky“ v roce 2006.

⁹ Významné středisko československého živilu na Rusi.

¹⁰ Digitalizováno v první etapě projektu v roce 2006.

¹¹ Československá samostatnost : orgán politické emigrace = L'indépendance Tcheco-Slovaque. L'organe des émigrés politiques. – Ročník I – IV. - Annemasse : [nákladem vlastním], 1915–1919. – 890 s.

Oběma digitalizačním projektům knihovny Národního archivu se díky poskytnutým dotacím¹² postupně daří naplňovat základní cíle ochranného reformátování dokumentů a zpřístupňování kulturního dědictví široké odborné i laické veřejnosti. Digitalizací starých tisků – letáků o třicetileté válce – knihovna Národního archivu obohacuje národní databázi Manuscriptorium a podílí se na zkvalitnění účasti České republiky v programu Paměť světa, v programu států G7 Bibliotheca Universalis, v evropském programu CERL. Na národní úrovni se předpokládá koordinace postupu projektu VISK 6 s projektem VISK 7, který používá stejné standardy digitalizace a je také významným přínosem do programu UNESCO Paměť světa¹³. Projektu „Sibiřské tisky“ se malými krůčky daří jeho ambice zavést pojem „sibiřské tisky“ jako oficiální označení pro všechny tyto dokumenty a představit je jako samostatnou, zcela výjimečnou kapitolu dějin českého knihtisku a české literární a žurnalistické tvorby. Zpřístupněním „sibiřských tisků“ doplňuje knihovna Národního archivu rámec archivních „legionářských“ dokumentů o autentické tištěné dokumenty a svým podílem přispívá k projektu „výzkumu archiválií týkajících se účasti legionářů v bojích první světové války a jejich cesty do vlasti“ historicko-dokumentační komise Českého svazu bojovníků za svobodu¹⁴.

Oba projekty se velmi úzce dotýkají a musí zároveň řešit problematiku standardizace digitalizace a zpřístupňování digitalizovaných dokumentů. I v této oblasti je Česká republika v mezinárodním měřítku aktivním účastníkem všudy přítomné a ve všech pádech skloňované digitalizace dokumentů¹⁵. V rámci projektů závazným standardům podléhá vytvoření mikrofilmů, tvorba metadat, pravidla popisu dokumentů atd.

Zpřístupňování digitalizovaných dokumentů řeší samostatnou a velmi složitou problematiku autorských práv, především pak právo k užívání autorského díla. Není třeba zdůrazňovat, že digitalizace jednotlivých dokumentů

¹² Grantové projekty jsou realizovány za finanční podpory Ministerstva kultury ČR.

¹³ <http://visk.nkp.cz/VISK6.htm>. Cíle Manuscriptoria: http://www.manuscriptorium.com/Site/CZE/o_projektu.asp Katalog dokumentů Manuscriptoria: www.manuscriptorium.com

¹⁴ Ministerstvo vnitra ČR – Archivní správa. Č.j. AS/I-4425/00 ze dne 11. prosince 2000.

¹⁵ Např. český datový formát DOBM vyvinutý pro VISK 6 (resp. Pro Memoriae Mundi Series Bohemica) byl přijat jako standard UNESCO pro publikace vycházející v programu Paměť světa – blíže <http://visk.nkp.cz/VISK6.htm>

nebo celých knihovních fondů a sbírek a jejich zpřístupnění v bezproblémových informačních službách knihoven a institucí, spravujících historickou dokumentaci je cíl, který musí řešit koordinaci výběru dokumentů dnes již v mezinárodním měřítku, standardizaci jednotlivých technologií digitalizace a digitalizace jako celku včetně pořizování všech požadovaných typů metadat a bibliografických záznamů pro národní i mezinárodní databáze digitalizovaných dokumentů, zpřístupňování dokumentů a jejich archivace v datových skladech. V současnosti jsou intenzivně hledány cesty ke sladěním autorských práv, posláním knihoven poskytovat dokumenty a informace v rámci svých půjčovných a informačních služeb a práva uživatelů na informace. Výsledky projektů podprogramu VISK 6 – Memoriae Mundi Series Bohemica jsou prezentovány v databázi Manuscriptorium¹⁶, dokumenty digitalizované v podprogramu VISK 7 – Kramerius jsou prezentovány v databázi Kramerius. Zde je problematika autorských práv poměrně složitá a v současnosti ještě nedořešená. Ani realizátorům dílčích projektů není poskytnut přístup k „plným datům“, uživatelé jsou upozorňováni, že digitalizované dokumenty podléhající ochranné lhůtě Autorského zákona jsou dostupné pouze v Národní knihovně (nebo v Knihovně Akademie věd ČR¹⁷), realizátoři dílčích projektů prezentují v půjčovných a informačních službách pouze své digitalizované dokumenty.

¹⁶ V databázi Manuscriptorium jsou zpřístupňována data s garantovaným původem a kvalitou, vzniklá v ČR, za jejichž uchování, archivování a zpřístupnění nese odpovědnost především Národní knihovna ČR. Realizátorům dílčích projektů podprogramu VISK 6, jejichž data jsou zavedena do Manuscriptoria, je poskytována bezplatná licence na neomezený přístup k databázi (tj. přístup k úplným textovým i obrazovým datům, které poskytli také ostatními partneři) – podrobně <http://www.manuscriptorium.com> / kapitola Licence.

¹⁷ <http://kramerius.lib.cas.cz/kramerius>

Alexandra Špiritová: K dějinám poštovníctví v Čechách 1722–1918 (1930)

Praha, Národní archiv 2007, 334 s.

Jan Kramář

V minulém roce vydal Národní archiv sborník u příležitosti 70. narozenin své dlouholeté odborné pracovnice Mgr. Alexandry Špiritové. Sborník je rozdělen na dva základní oddíly. Zatímco oddíl „A“ obsahuje 14 starších a 3 dosud nepublikované studie a články k dějinám poštovníctví v Čechách, oddíl „B“ je věnován soupisu pramenů. Souborně vydané práce jubilantky z let 1972–2001 volně navazují na dílo Františka Roubíka, který se zejména koncem 30. let minulého století intenzivně zabýval raně novověkými dějinami pošty a komunikací. S Roubíkem autorku ideově spojuje především studie „Vrchní poštovní správa v Čechách do roku 1850“, v níž navazuje na syntézu svého předchůdce „K vývoji poštovníctví v Čechách v 16.–18. století“ (1937). Na rozdíl od Roubíka se omezuje na sledování poštovní správy a ponechává stranou poštovní kursy, formy dopravy, život na poštovních stanicích apod. Vlastní text je tím sice přehlednější a poněkud tematicky sevřenější, ale nepodává obraz o běžném poštovním provozu a jeho úloze v tehdejší společnosti. To však nebylo autorčiným záměrem. Naopak, chtěla se plně soustředit na nejvyšší správní orgány a ozřejmit jejich strukturu v rámci českého království i celé monarchie. To vše v době, kdy docházelo v oblasti poštovní správy k převratným změnám, jež vedly na jedné straně k postátnění tohoto odvětví a na straně druhé k jisté formě omezené „privatizace“ v podobě dědičných privilegií. Studie je – podobně jako u Roubíka – vhodně doplněna o seznam vrchních poštovních správců v Praze v letech 1748–1850 a o dvě přehledné tabulky státní poštovní správy ve Vídni a Praze v období 1722–1850.

Na předchozí studii navazuje příspěvek, který byl původně, stejně jako shora uvedený článek, otištěn ve Sborníku Poštovního muzea a nese název „Pražská poštovní ředitelství a ústřední vídeňská poštovní správa v letech 1850–1883“. Časově je ohraničen vytvářením základů nové státní a tím i poštovní (telegrafní) správy. Autorka i zde podrobně a věcně

sleduje složité konstituování nových správních orgánů, aniž by zbytečně odbočovala od hlavní osy a rozměľňovala obsah. Vymezené období považuje zcela oprávněně za druhou etapu vývoje státní správy poštovníctví v rakouské monarchii, kdy stát hledal systémem pokusů a omylů nejvhodnější formy jejího fungování. A právě zřízení zemských ředitelství pošt a telegrafů lze podle Špiritové považovat za největší úspěch této mnohdy chaotické fáze.

Trilogii o formování státní poštovní správy na území českého království zakončuje studii o pražském ředitelství pošt a telegrafů do roku 1918, které bylo ustaveno v závěrečném stádiu celostátní reformy zemských ředitelství k 1. lednu 1884. Ředitelství přímo podléhala ministerstvu obchodu a jejich úkolem bylo řízení poštovníctví v příslušných zemích. Od počátku navázala na činnost do té doby samostatných poštovních a telegrafních ředitelství s tím, že automaticky převzala i jejich agendu. Ta se záhy od roku 1887 rozrostla o telefonní provoz. Změny v organizační struktuře ředitelství byly v nadcházejících letech relativně nevýrazné a souvisely hlavně se zaváděním některých služeb (poštovny) či technických novinek (potrubní pošta). Tento stav přetrval až do anexe Bosny v roce 1908, kdy docházelo k militarizaci státní a potažmo i poštovní správy, jež vyvrcholila během první světové války. Důležitá úloha pražského poštovního ředitelství se projevila především v závěrečných dnech války a po vyhlášení samostatného státu. Tehdy dočasně stanulo v pozici nejvyššího řídicího orgánu v záležitostech poštovního, telegrafního a telefonního provozu a sehrálo klíčovou úlohu při konsolidaci poměrů nejen na území českých zemí, ale i na Slovensku. Pražské poštovní ředitelství zajišťovalo personální obsazení poštovních služeben po celé zemi, budovalo nová komunikační spojení se Slovenskem a zabezpečovalo poštovní provoz po materiální stránce. Mimořádná úloha pražského poštovního ředitelství skončila 13. listopadu 1918, kdy bylo zákonem zřízeno československé ministerstvo pošt a telegrafů.

Předchozí tři příspěvky vhodně doplňuje studie „Počátky vývoje organizace státní správy telegrafů“. Špiritová zde opět podává podrobný rozbor situace, která panovala u rakouské telegrafní správy počínaje rokem 1847, kdy byla uvedena do provozu první telegrafní trať a konče rokem 1884, kdy došlo ke sjednocení poštovní a telegrafní agendy. V tomto časovém úseku zaznamenala telegrafní síť doslova překotný vývoj a stala se klíčovým komunikačním prostředkem ve státní správě, armádě a velkoobchodu. O rychlém tempu jejího rozšiřování svědčí skutečnost, že první vedení Vídeň-Břeclav-Brno bylo vybudováno za pouhé dva měsíce (14. 10. – 19. 12. 1846) a provoz na něm byl zahájen v březnu příštího roku. Další telegrafní tratě brzy následovaly. Strategický význam telegrafu potvrdil revoluční rok 1848. Ačkoliv byla telegrafní vedení od počátku těsně vázána na

železnici, již koncem 40. let je patrná snaha o jeho odtržení. Od ledna 1850 spadal telegraf pod nově zřízené Generální ředitelství pro komunikace, které bylo výkonným orgánem ministerstva obchodu, živností a veřejných staveb a zahrnovalo také železniční dopravu a poštu. Situace se však rychle vyvíjela a ministerským výnosem z 19. října 1851 se k 1. listopadu spojila ústřední správa poštovních a telegrafních záležitostí do jednoho oddělení rozděleného na poštovní a telegrafní referát. Toto opatření vedlo k dvojkolejnosti telegrafní správy, protože telegrafnímu referátu podléhaly pouze záležitosti technického rázu, zatímco zbývající administrativa byla podřízena poštovnímu referátu. Další změna se dostavila již 1. ledna 1852, kdy bylo zrušeno samostatné generální ředitelství a jeho pravomoc byla rozdělena mezi generální ředitelství pro komunikace (dosavadní referát pro správu pošt) a generální inspekci pro komunikační ústavy (dosavadní referát pro telegraf). V důsledku této reformy byly telegrafní úřady od 1. března 1852 podřízeny zemským poštovním ředitelstvím. V 50., 60. a 70. letech následovaly dílčí reorganizace, které vyvrcholily 1. ledna 1884. Tehdy převzala agendu dosavadních telegrafních ředitelství nově vytvořená ředitelství pošt s telegrafy. Zároveň s tím byly spojeny místní poštovní a telegrafní úřady. Tímto datem skončila první etapa vývoje státní telegrafní správy v českých zemích, provázená zejména její samostatností a dvojkolejností. Autorka tak i v této stati přesvědčivě a podrobně vylíčila organizační a kompetenční nevyjasněnost v oblasti telegrafní správy, jež byla charakteristická pro konstituování nové státní správy na území rakouské monarchie vůbec.

K dosud nepublikovaným příspěvkům patří přednáška „Vývoj správy spojů v českých zemích 1870–1930“. V ní se autorka věnuje celkovému vývoji poštovní správy na našem území. Postupně popisuje zavádění telefonu, přespolního doručování, poštovní autobusové dopravy, motorových vozidel apod. Závěrem se zmiňuje o pramenech k dějinám poštovníctví, uložených v domácích archívech. V textu lze vysledovat využití dřívějších poznatků, které však působí roztříštěným dojmem, protože postihují velké množství jevů, jejichž souvislost je sice zjevná, ale poněkud překotně podaná.

Zcela jiná situace je u příspěvku „Odras přípravy a rozpoutání první světové války v české poštovní přepravě“, v němž se Špiritová pokusila zaplnit bílé místo a chronologicky navázat na dříve publikované studie. I zde se drží faktografického vyjádření, které je pro ni charakteristické a nepochybně souvisí s dlouholetým archivním výzkumem. Studie je opět pečlivě zasazena do dobové situace (legislativního rámce), která definovala postup rakouské poštovní správy v případě vyhlášení válečného stavu. Proto nechybí citace příslušných zákonů a nařízení. V tomto duchu jsou zde vysvětleny mechanismy, sloužící k aktivování poštovní pošty a cenzury

poštovního, telegrafního i telefonního provozu. Celkově je tedy popsána militarizace poštovní správy, jež podle autorky dosáhla mimořádné intenzity a nikde jinde „nenarušila veřejný a politický život jako v zemích monarchie“. To vyvolalo relativně silný odpor nejen řadových občanů, ale také hospodářských kruhů. Závažným jevem byla rovněž evakuace poštovních úřadů z míst obsazených nepřátelskými vojsky. Služebny byly podle předem připravených plánů přemísťovány dále do vnitrozemí, což způsobovalo kompetenční chaos, který se řešil pomocí nových ministerských směrnic. Koncem války se k těmto problémům přidávala nespokojenost poštovních zaměstnanců české národnosti, způsobená zprvu všeobecným nedostatkem, ale stále výrazněji také politickými požadavky. Vrchol těchto rezistenčních aktivit představovalo shromáždění poštovních zaměstnanců na dvoře pražského ředitelství pošt a telegrafů v červnu 1918. Tehdy se sice podařilo demonstranty uklidnit, ale o několik měsíců později, koncem října 1918, se již masově a s velkým nadšením dali do služeb nově vzniklého státu.

První část oddílu „A“ věnovaná vývoji státní správy poštovníctví na území Čech uzavírají tři studie, jejichž společným – i když z různých hledisek nahlížených – tématem je spisová rozluka s Rakouskem po roce 1918. V tomto případě se Špiritová ocitla nejbližší svému oboru – archivnictví. Měla tak možnost seznámit odbornou veřejnost s okolnostmi, jež souvisely s předáním některých listinných materiálů do nově vznikajících československých archivů. V rámci svého dlouhodobého zájmu se zaměřila především na spisovou rozluku bývalého ministerstva obchodu, kterou však neopomenula zařadit do širších souvislostí. Ve studii „Spisová rozluka s Rakouskem pro roce 1918“ se zabývá právními hledisky, vymezujícími nároky československé, resp. rakouské strany. Ukazuje, že dohoda o vydání spisů nebyla zdaleka tak snadná, jak by se dnes s odstupem času mohlo zdát. Klíčovou roli správně přisuzuje tzv. Pražské úmluvě z 18. května 1920 (ratifikované 1. 10. 1920), která přesně vymezila pravidla rozluky. Na jejím základě pak zástupce ministerstva pošt a telegrafů ve Vídni Jan Baptista Vacílík dojednal předání konkrétních materiálů. Špiritová rovněž neopomenula zmínit důležitou úlohu prvního ředitele Poštovního muzea Václava Dragouna, jehož vynikající znalost rakouských archivů usnadnila práci české delegace.

K podrobnějšímu rozboru předaných spisů, způsobu jejich uložení a zpracování se vrátila ve studii s názvem „Spisy bývalého Poštovního archivu v Praze“. Kritizuje v ní zejména způsob evidence, který probíhal podle tematického členění ve 2. polovině 20. a počátkem 30. let, kdy byl ředitelem Poštovního muzea známý spisovatel a básník Jiří Karásek ze Lvovic. Jím stanovené pracovní postupy považuje za zcela chybné a z dnešního

pohledu za nepřijatelné. O něco dále popisuje dramatické osudy archiválií během II. světové války a po válce až k jejich konečnému předání do Státního ústředního archivu koncem roku 1956. Následuje obšírný výčet předaných spisů, který je možno chápat také jako soupis pramenů k dějinám poštovníctví v dnešním Národním archivu.

Špiritová se k tomuto tématu vrátila ještě článkem „Spisové rozluky s Rakouskem“. Na rozdíl od dvou předchozích příspěvků se nesoustředila na dělení spisového materiálu z hlediska poštovní správy, nýbrž pojala toto téma celistvě. Zopakovala tudíž některé dřívější poznatky a doplnila je o skutečnosti dříve jen naznačené, aby čtenáři poskytla víceméně úplný obraz tehdejší situace. Do něho zahrnuje jak spisovou rozlukou po roce 1918, tak i po roce 1945, která proběhla v důsledku násilného převezení archiválií zpět do Vídně během války.

Ve druhé části oddílu „B“ se autorka na rozdíl od úvodní partie věnuje spíše „menším“ tématům, jejichž společný jmenovatel, poštovní úřady, je zřejmý. Platí to zejména o dvou následujících: „Podnikatelé poštovních jízd v Čechách do roku 1918“ a „Přespolní pošta v Čechách v letech 1870–1918“. Námětem první je vývoj soukromého podnikání v oblasti přepravy osob a zásilek od 20. let 19. století. Tehdy se totiž na českých silnicích a cestách začaly objevovat dostavníky (Stellwagen), které se během několika let staly pro poštu vážným konkurentem. Této situace si státní pošta sice byla vědoma, ale trvalo určitou dobu, než na ní našla adekvátní odpověď. Kromě jiného podporovala poštmistry při zřizování vlastní dostavníkové dopravy. Vzájemné soupeření se ve 30. a 40. letech 19. století promítlo do celé řady instrukcí a nařízení, jejichž vyvrcholením byly nové podmínky pro získání koncese na osobní dopravu z 1. února 1851. V té době však o sobě dávala hlasitě najevo konkurence daleko silnější a modernější – železnice. K další úpravě došlo 30. června 1884, kdy ministerstvo obchodu vydalo Poučení pro poštovní dopravu na silnicích, které stanovilo náplň činnosti státních i soukromých poštovních úřadů. Ty se měly napříště doplňovat a plnit úlohu lokálních přepraviců. Jako příklad úspěšného regionálního podnikání uvádí autorka pojezdnu poštu v Praze, jenž byla nejdříve v roce 1839 pronajata Josefu Tachezemu a od roku 1858 Václavu Bedřichu Špačkovi. On a jeho potomci vybudovali velké stáje, které neměly v okolí města výraznější konkurenci.

Fenoménu přespolní (rurální) pošty se dotýká studie „Přespolní pošta v Čechách v letech 1870–1918“. Tato služba vzniká na našem území na počátku 70. let 19. století v souvislosti s rychlým hospodářským růstem a imanentní potřebou poštovního spojení i mimo větší obce. K jejímu podstatnějšímu rozšíření však dochází až koncem 19. století. Přespolní

pošta zpočátku převzala organizaci doručování z velkých měst jako Vídeň či Praha. Tuto praxi autorka vynikajícím způsobem popisuje na příkladu poštovního úřadu v Chocni, kde byla přespólní pošta zřízena výnosem ministerstva obchodu z 9. července 1873.

Sociálně-hospodářské sondy do života na konkrétních poštách podávají čtyři kratší články. První dva poskytují informace o písecké dědičné poště a jejích držitelích. Těmi byla do roku 1817 rodina Jiršů a poté rodina Simonů. Autorka si všímá hlavně druhého rodu, ke kterému se jí podařilo nalézt dostatek relevantních údajů. S jejich pomocí pak sleduje osudy jednotlivých členů rodiny až do roku 1910, kdy zemřel poslední přímý potomek dědičných poštovníků František Simony. Stejným námětem, i když poněkud úžeji vymezeným, se Špiritová zabývá také v krátkém příspěvku s titulem „Tajný poštovník“.

Nepříliš odlišný přístup pak zvolila i v případě dědičné pošty v Nové Pace, kde sleduje všechny majitele privilegia mezi léty 1759–1911 a erární pošty v Říčanech u Prahy, která byla původně založena v roce 1850 jako poštovní expedice.

K vůbec nejzajímavějším příspěvkům patří „Židovská pošta v Praze“ a „Soukromá pošta v Praze v 18. a 19. století“, které první oddíl sborníku uzavírají. Obě témata je možno považovat za dobové, neopakovatelné jevy. Zatímco první příspěvek pojednává výhradně o židovské poště na území někdejšího pražského ghetta, druhá studie popisuje existenci různých druhů privátních poštovních zařízení jakými byla např. malá neboli klapačková pošta, pojezdny úřad rodiny Špačků nebo i některé sběrný na území hlavního města českého království.

Druhý oddíl sborníku označený písmenem „B“ obsahuje čtyři užitečné soupisy pramenů k historii poštovníctví. Všechny kromě prvního (spoluautor Karel Beránek) jsou samostatným dílem A. Špiritové. Jedná se o „Soupis pramenů k dějinám pošt v Národním archivu v Praze 1527–1918“, převzatý ze Sborníku poštovní historie jižních Čech (Písek 1972), dále o „Písemné prameny k dějinám poštovníctví na severu Čech“, otištěné ve Sborníku Poštovní historie Mostecka (Most 1985), „Písemné prameny k dějinám poštovníctví“ publikované svého času ve Sborníku Poštovního muzea (Praha 1981) a konečně o „Písemné prameny k dějinám poštovníctví v Čechách se zvláštním zřetelem k místním poštám“ přednesené a následně uveřejněné v písemné formě na Celostátním semináři archivářů a poštovních historiků „Archivní prameny k dějinám poštovníctví“ (Praha 1983) pořádané v rámci Československé vědeckotechnické společnosti (ČSVTS). Oddíl „B“ završuje úctyhodná bibliografie A. Špiritové nejen z dějin poštovníctví, ale také dalších oblastí (např. dějin školství a státní

správy) jejího odborného zájmu. Kvůli lepší přehlednosti je rozdělena do pěti skupin: I. Archivní pomůcky; II. Samostatné publikace; III. Edice a soupisy dokumentů; IV. Články a studie; V. Popularizační práce.

Kromě uvedených studií, článků a pramenných soupisů je sborník doplněn o aktuální přehled pramenů k dějinám poštovníctví po roce 1918, jež pečlivě sestavil správce fondů Národního archivu z oblasti ústřední správy dopravy a spojů ing. Miroslav Kunt.

Celkově lze konstatovat, že sborník vyčerpávajícím způsobem shrnuje dlouholeté badatelské úsilí Alexandry Špiritové na poli poštovní historie a do jisté míry naznačuje cestu, kterou by se měl ubírat výzkum v následujícím období. Nelze než vyslovit přání, aby se našlo více archivářů a historiků, kteří spojí svou profesní dráhu se studiem této fascinující, i když často neprávem opomíjené, oblasti našich dějin.

Václav Havel – František Janouch: Korespondence 1978–2001

Praha, Akropolis 2007, 596 s.

Jiří Křesťan

Píšu vlastně nerad – tím lze vysvětlit, proč píšu čím dál rychleji – proto, abych to měl rychle za sebou,“ uvedl Václav Havel ve svém dopise Františku Janouchovi dne 25. ledna 1986 (s. 213 recenzované práce). Lze se jen dohadovat, které z listů, jež si oba muži vyměňovali, psali s radostí a které především proto, že pod tíhou odpovědnosti museli. Je jisté, že nejednou tito lidé posedlí prací a veřejnou angažovaností, psali v kvapu, že jejich mysl při psaní mimoděk zalétala jinam, unášena proudem každodenních aktivit a naléhavých povinností. Nejednou však čtenář zřetelně pocítí pisatelovo potěšení z umného řetězení slov, z podmanivého rytmu a tónů libozvučné mateřštiny, rozkoš z myšlení a sdělování, graduující někdy až v polohách blaze exhibních. Mezi bytostmi, oddělenými po většinu doby vzájemné komunikace „železnou oponou“, klene se často téměř fyzicky hmatatelný oblouk hluboce lidského srozumění. Na několika místech recenzované knihy se jeden z autorů dopisů vyznává, že list toho druhého jím hluboce pohnul a dojal jej až k rozjitření.

V předložené edici byl zpřístupněn jedinečný archivní pramen vzájemné korespondence z let 1978–2001 mezi respektovaným vůdcem disentu a jeho nejvýznamnějším podporovatelem z exilu, abych uvedl hlavní role, v nichž pisatelé v listech figurují. Z pochopitelných důvodů nemohl Václav Havel, podrobený stálému dohledu a prohlídkám, budovat svůj osobní archiv. Edice vychází proto výhradně z Janouchova archivu, shromážděného ve Stockholmu (s. 5). Františku Janouchovi náleží uznání za to, že oboustrannou korespondenci pečlivě uchoval, utřídil a umožnil její vydání. Ediční přípravy dokumentů se ujala Květa Jechová (vynikající historička nadto spolu s Michaelou Lysoňkovou zpracovala jmenný a věcný rejstřík), redakční dohled převzal mnohokrátě osvědčený Jan Šulc. Edice korespondence mezi Václavem Havlem a Františkem Janouchem byla doplněna obsáhlou přílohou, v níž jsou shromážděny další související dokumenty (především prohlášení, články a korespondence s dalšími osobami).

Není to poprvé, kdy František Janouch prokázal svůj smysl pro uchování archivního dědictví a kultivaci historického povědomí. Připomeňme alespoň, s jakou pietou shromáždil dokumenty, týkající se věznění svého otce (František Janouch: *Sám ďábel by se rděl. Otcovy dopisy z nacistických koncentráků*. Praha, Akropolis 2003, 141 s.), že přispěl ke vzniku a publikaci vzpomínek svého tchána (Arnošt Kolman: *Zaslepená generace. Paměti starého bolševika*. Brno, Host 2005, 428 s.; kniha byla předtím publikována v zahraničí v němčině a ruštině). Publikoval rovněž dokumenty o udělení Nobelovy ceny Jaroslavu Seifertovi (František Janouch: *Šel básník chudě do světa. Nobelova cena pro Jaroslava Seiferta*. Praha, Český spisovatel 1995, 336 s.) a o svých kontaktech s akademikem Sacharovem (František Janouch: *Případ Andrej Sacharov. Korespondence, kontakty a setkání s akademikem Sacharovem*. Brno, Atlantis 1994, 120 s.). Přispěl k publikaci knihy o Nadaci Charty 77 (Jitka Uhdeová (ed.): *Nadace Charty 77. Dvacet let*. Brno, Atlantis 1998, 130 s.) Ze svého osobního archivu publikoval záznamy, dokumenty a korespondenci z let 1968–1973 (František Janouch: *Ne, nestěžuji si. Malá normalizační mozaika*. Praha, Mladá fronta 1990, 219 s.; 1. vyd. Köln, Index 1985). Uveřejnil rovněž své reportážní záznamy z pobytů v Číně po roce 1957 (František Janouch: *Neretušované pohlednice z Číny*. Köln, Index 1980, 132 s.).

Vraťme se však k recenzované knize. Dne 20. června 1990 František Janouch psal Václavu Havlovi, že nechal pořídit kopii jejich vzájemné korespondence a při nejbližší příležitosti mu ji předá (s. 427 a 7). Rozhodl se však nakonec předání pozdržet – uvědomil si, že v dopisech je obsaženo mnoho citlivých informací, jejichž zveřejnění by mohlo konkrétním lidem ublížit. V listopadu 2001, při převzetí státního vyznamenání, byl František Janouch poněkud zaskočen, když jej prezident Václav Havel nečekaně upomněl, že by bylo třeba publikovat, „jak spolu rozdělovali peníze“ (s. 466). Janouch se evidentně znovu zamyslel nad obsahem korespondence a – Havlovi rychle přitakal, přestože se původně chtěl problémem zabývat až po odchodu svého druha z funkce prezidenta. Výsledek své poslední sondáže v dopisech shrnul lapidárně ve svém dopise prezidentovi z 11. listopadu 2001 slovy: „Je tam hodně zajímavých věcí. A stydět se nemáme vůbec za nic.“ (s. 467)

Nedlouho poté konečně získal Václav Havel opisy vzájemných listů a oba mužové začali uvažovat o míře redakčních úprav chystané edice. Nakonec se rozhodli, že dokumenty vydají v nezměněné podobě a že pouze v jediném případě nahradí jméno dosud žijící osoby iniciálou (jedná se patrně o dokumenty uveřejněné na s. 266 a 506, věnované údajným podvodům Havlova bývalého spoluvězně J. P.). Rozhodnutí uveřejnit listy tak, jak byly napsány, je rozhodnutím velkorysým, neboť oba pisatelé se vyja-

dřovali velmi otevřeně, kritizovali skutečnosti, které je iritovaly, a dokázali otevřeně napsat svá hodnocení lidí kolem sebe. Tak Václav Havel například signatáře Charty 77 Zbyňka Češovského charakterizuje slovy „trochu poděs a zmatkář“ (s. 95) či „důstojnické trdlo“ (s. 335), ale současně je zřetelné, že mu chce pomoci. A to je myslím oběma hlavními aktéry edice společné (Havlovi možná o poznání více než impulzivnějšímu Janouchovi) – dost vysoká míra empatie i vůči lidem, s jejichž postupy ne vždy souhlasí, dokonce i s těmi, kteří se jim jeví poněkud „trhlí“, kdybych měl použít termín, který korespondencí několikrát probleskne. Vyostřenější osobní charakteristiky, které se v dopisech objeví (např. Jan Kavan, Pavel Kohout, Jiří Gruša, Petr Uhl ad.), je nutno vnímat v konkrétně historických kontextech, některé z nich jsou ostatně v průběhu dialogu obou mužů korigovány.

Nepřípravený a netrpělivý čtenář bude možná po prvním zběžném prolistování objemné publikace zklamán: bude narážet na stále se opakující téma: Václav Havel žádá o podporu pro konkrétní lidi, skupiny, redakce a projekty, František Janouch většinou vyhovuje a žádá, aby mu bylo potvrzeno, že prostředky a předměty byly řádně doručeny. Komický je Václav Havel tam, kde se musí vyjadřovat k technickým problémům – pokud na jejich řešení rovnou nerezignuje, úporně interpretuje vzkazy jiných (například svého bratra Ivana) a – evidentně přitom trpí. Janouchova vize „komputerizovaného“ disentu uprostřed technicky zaostávající společnosti „rozvinutého socialismu“ jej zpočátku vysloveně leká. Teprve pozorné čtení odhalí, kolik cenných reálií se v editovaných dokumentech skrývá, byť dopisy vytvářejí nutně obraz kusý, jehož části jsou maskovány jinotaji a narážkami (ty jsou ovšem většinou kvalifikovaně vysvětlovány v poznámkách), zkratkovitý a možná i místy zmatečný (dopisy byly psány většinou ve spěchu, s mnohdy delšími přestávkami, vzájemně se míjely, Havel neměl možnost vracet se ke starším listům, jež nemohl archivovat).

Je jasné, že cena editovaného archivního souboru vynikne až po konfrontaci s dalšími prameny, k nimž, doufejme, v budoucnu ještě přibudou nové tituly memoárové literatury. Dostává se nám však již nyní cenných vhledů do světa disentu, zejména prostředí skupin a jedinců spjatých s Chartou 77, československého exilu a v neposlední řadě pak poměrně detailních informací o fungování Nadace Charty 77, jejíž duší František Janouch byl a i v současnosti je. Téma Nadace Charty 77 je samo o sobě velkým tématem a výzvou pro historiky, stejně tak jako celý systém pomoci československým disidentům před rokem 1989 ze zahraničí, zajišťovaný v podstatě pouze dobrovolníky. Korespondence mezi Františkem Janouchem a Václavem Havlem nám podává celkem plastický obraz jak o systému individuálních peněžních podpor disidentů (a jejich rodin), který mnohým

z nich umožnil důstojný život i tvůrčí činnost („Naše“ penze jsou o 40% vyšší než průměrný státní starobní důchod,“ hlásil hrdě Janouch Havlovi dne 27. června 1988; s. 380), ale také o stále precizovaném systému dotace konkrétních kulturních projektů v disentu i v exilu (vydávání periodik a publikací, podpora vzniku filmů a audiodokumentů, udělování prestižních literárních a společenských cen ad.), který rostl dynamičtěji, zčásti na úkor podpor jednotlivcům. Široký akční rádius Františka Janoucha umožnil získávat cenné zahraniční příznivce a podporovatele československého disentu a exilu. Objevné jsou myslím v tomto směru například Janouchovy reporty o jeho kontaktech s Georgem Sorošem, velkorysým zakladatelem Open Society Fund, který věnoval Československu pozornost vsutku mimořádnou.

Má pravdu Filip Pospíšil, který ve své recenzi edice Havlovy a Janouchovy korespondence upozornil na to, že kniha naznačuje „dramatický příběh dvou mimořádných osobností“, které na dálku budují vztah vzájemné důvěry, ač žijí v odlišném prostředí, hrají různé role a mají jiné osobní ambice (Filip Pospíšil: Příběh disentu a exilu v dopisech. In: A 2, roč. 4, č. 4, 23. 1. 2008, s. 21). Obdobně František Cinger upozorňuje na to, že vydanou korespondenci lze číst jako „příběh dvou mužů..., kteří se sblížili nato-lik, že si mohli dovolit prožít několik konfliktů, aniž si přestali jeden druhého vážit“ (František Cinger: Jedinečná kniha o smyslu Nadace Charty 77. Korespondence Václava Havla a Františka Janoucha vypovídá o naší minulosti i o dnešním světě. In: Právo, roč. 18, č. 27, 1. 2. 2008, s. 11). Dodal bych, že soubor korespondence můžeme pochopit i jako výzvu ke studiu kontur hluboce existenciálních dramát lidí, uzavíraných do moderních ghett nejen tlakem brutální moci, ale i všeobecnou apatií a lhostejností, dramát lidí, kteří se vyčleňují již samou svou horečnou činností, hraničící se sebeobětováním, pro jiné obtížně pochopitelnou.

František Janouch psal dne 24. července 1988 Petru Uhlovi o své práci v Nadaci Charty 77: „Neméně důležité pro mne osobně je, že mi tato činnost přináší hluboké vnitřní uspokojení, že mě přitahuje a dokonce bych řekl, že se pro mne dnes částečně ztotožňuje se smyslem mého života... Věnuji jí skoro všechny volný čas, dělám ji na úkor své vědecké práce, rodiny, zdraví, osobního prospěchu.“ (s. 520 recenzované práce) Janouch i Havel nejednou konstatují své nesmírné vyčerpání (srv. s. 203, 253–4, 309, 318, 354, 360) a je jasné, že nejde o řečnickou figuru, byť situaci do-káže posledně jmenovaný humorně nadlehčit: „Někdy jdu dělat svou ranní hygienu až v poledne, protože od rána tu někdo je nebo někdo volá a já se tam nedostanu.“ (s. 354, dopis Janouchovi z 28. listopadu 1987) V obou aktérech recenzované publikace je však stlačena pružina, která je pudí vpřed. František Janouch to lapidárně shrnul v dopise Václavu Havlovi

ze dne 20. února 1984: „Jsem ve své podstatě homo politicus, kterého res publica nikdy nenechala netečným.“ (s. 101)

Oba pisatelé dopisů nacházejí kolem sebe vzácné lidi, kteří jim otevírají průchody bariérami. Dostává se jim hlubokých zážitků, které představují obrovskou satisfakci jejich úsilí. Připomenu alespoň navázání kontaktu s jindy před světem důsledně uzavřeným spisovatelem Samuelem Beckettem (srv. zejm. s. 60, 112 a 483–487), jehož se podařilo Janouchovi v roce 1982 zainteresovat ve věci Václava Havla, což i s odstupem let zní téměř neuvěřitelně. Havel způsobem vskutku dojemným na dálku prožíval zážitky, jehož se dostalo jeho druhovi, který se směl přiblížit k umělci tak hluboce ctěnému.

I v okruhu nejbližších narazí pochopitelně oba autoři listů na závist, přehnanou ambicióznost, hamižnost i prostou neschopnost... František Janouch potom byl u příznivců na Západě konfrontován s politickou korektností, děsící se výrazných gest ve prospěch československého disentu, které by mohly narušit vztahy s představiteli československého státu. S podobnou úzkostlivou opatrností se ostatně setkával i Václav Havel při svých kontaktech se západními diplomaty v Praze. I americký velvyslanec v ČSSR William Luers (mimořádná osobnost, kterou by někdo z českých historiků měl konečně důkladně zhodnotit), jenž jinak byl mezi ambasadory výjimkou svými intenzivními vztahy s disidenty (srv. s. 249), hrál své pečlivě takticky vyvažované diplomatické hry. Rušil například někdy na poslední chvíli schůzky, k nimž byl Havel volán z Hrádečku do Prahy, což budilo pochopitelně dramatikovu nelibost, již dával jadrně průchod ve svých listech: „Vůbec se nelze divit hlouposti americké politiky v zásadních věcech a na celých kontinentech, když není tahle supervelmoc schopna bez komplikací a trapasů zorganizovat i takovou hloupost, jako je nějaké setkání Američana s Čechem.“ (s. 217, dopis Havla Prečanovi a Janouchovi ze dne 4. února 1986)

My, kteří dnes již víme, že úsilí Václava Havla, Františka Janoucha a jejich přátel a příznivců přineslo svůj efekt, kteří uznáme triumf jejich vůle a odhodlání, přijmeme s hlubokým pochopením chvíle pochyb a skepse, kdy se cítili unášeni silami, které bylo lze jen obtížně ovlivnit. „Případá mi to někdy všechno jako nějaká absurdní komedie, ve které si bohužel nejen nemůžeme vybrat své role, ale ani rozhodnout, zda chceme být herci či diváky: jeviště a hlediště ztrácejí své hranice, dokonce si i vyměňují svá místa a své role,“ psal téměř „havlovsky“ František Janouch dne 15. března 1989 (s. 414). Čtenář recenze, který ji dočetl na toto místo, patrně postřehl, že její autor upíná pozornost v poněkud větší míře, než tomu je a bude v jiných recenzích předložené knihy, k osobnosti Františka Janoucha. Není tomu proto, že bych považoval Václava Havla za menší výzvu pro české

historiky – právě naopak. Možná právě editovaná korespondence Havla s Janouchem poskytne impuls k novým pokusům o průniky do myšlenkového světa prvního postkomunistického prezidenta. Petra Zídka vedlo například studium korespondence k docela zábavné, ale nikoli banální úvaze, že Václav Havel vždy vědomě spoluutvářel obraz o sobě, což dokumentuje jeho „posedlostí diplomy“, dostatečně v recenzované knize manifestovanou (Petr Zídek: Václav Havel: režisér vlastního odkazu. In: Lidové noviny, roč. 21, č. 22, 26. 1. 2008, příloha Orientace, s. III).

Recenzovaná publikace poskytuje možnost vstoupit do těsného kontaktu s vpravdě monumentální a mnohohrstevnatou osobností Františka Janoucha. V úvodu jsem zmínil, že jeho hlavní rolí v editované korespondenci je role podpůrce československého disentu. Bylo by ovšem nespravedlivé odbýt jeho úlohu pouze touto charakteristikou. Není jen „opatrovatelem peněz“ a jejich pečlivým distributorem, byť i to samo o sobě představuje obrovský a zaznamenáníhodný výkon, který by si vyžadoval svého zvláštního ocenění. Bude pro někoho možná udivující, s jakým zápalem a citem tento svou profesí jaderný fyzik dokázal prosazovat literární a dramatické dílo Václava Havla a dalších umělců na Západě (svědčí to o jeho vysoké kulturní kultivovanosti, kterou ovšem nestaví na odiv). Vzájemná korespondence poskytuje rovněž důkaz, že Janouch byl Havlovi a ostatním inspirativním partnerem v koncepčních diskusích, které ovlivnily duchovní směřování společnosti ještě před „sametovou revolucí“. Na tomto místě upozorním alespoň na brilantní kritickou úvahu nad manifestem Demokracie pro všechny, k níž se František Janouch odhodlal po rozhovoru s Jiřím Pelikánem v dopise Václavu Havlovi ze dne 3. listopadu 1988 (s. 404–405).

„Málokdo dělá pro nás zde tolik jako Ty... Bez Tvé práce by bylo ohrožena kontinuita české a slovenské kultury... Nikdy jsi mne nepodrazil nebo neobelhal... Při pohledu odtud se jevíš jako jedna z nejdůležitějších osob, zkrátka... směrem k nám dopadají, co se Tvé práce týče, výhradně pozitivní důsledky,“ psal Františku Janouchovi Václav Havel dne 21. června 1985 (s. 181). Příčiny postupného „odblokování“ Františka Janoucha od prezidenta Václava Havla po roce 1989 („Narazil jsem... na zeď u Tvých plánovačů, tajemníků atd.“ – s. 443, dopis Janoucha Havlovi ze dne 26. ledna 1993), které Janouchovi občas působilo „až fyzickou bolest“ (s. 452, dopis Havlovi z 5. dubna 1994) se mohou zajisté stát v budoucnu tématem zájmu některého z historiků, který bude mít chuť prozkoumat detailně proměnu disidenta Havla v nejvyššího státního úředníka v kontextu společenského vývoje, prozkoumat ji, aniž by podléhal zjednodušujícím klišé a laciné sentimentalitě. Není to téma snadné, ani vývoj T. G. Masaryka po jeho nástupu na prezidentský stolec a změna toho, jak byl vnímán

v okruhu jeho dříve intimních druhů a spojenců není konec konců dodnes tématem vyčerpaným.

Je třeba znovu zdůraznit, že editovaná korespondence představuje pouze jeden z kamínek mozaiky zkoumaného období, že musí být konfrontována s dalšími prameny a musí být kriticky hodnocena. Korespondence se odvíjí převážně ve věcné poloze, není zpravidla stylizována do osobního roviny a postrádá většinou i filozofickou klenbu, vyrůstajícími například plánovitě nad Havlovými Dopisy Olze. Přesto nabízí mnohé cenné subjektivní reflexe. Například prostředí, v němž žil, a reakce svých blízkých na jeho atmosféru charakterizuje Václav Havel zkratkou: „Trvalé a všudypřítomné ohrožení a trvalé nervové napětí, z toho pramenící, jsou kompenzovány občas ležérním veselím“ (s. 97, dopis Janouchovi z 26. 1. 1984). Archivy Státní bezpečnosti nám zajisté poskytnou příklady „ležérního veselí“ disidentů, nepostihnou ovšem onu vnitřní atmosféru disentu, která mohla být vnímána pouze „zevnitř“. Před nakonec neuskutečněným příjezdem Janoucha do Prahy v dopise z konce ledna 1984 Havel varuje: „Nedělej si o chartovním prostředí dojem z několika nahodilých setkání či rozhovorů; velmi snadno se může stát, že díky souhře nahodile příznivých okolností upadneš do nepřiměřené euforie, jak jsou všichni bezva a jak drží spolu, ale stejně snadno se může stát, že díky jiné souhře jiných okolností propadneš hluboké skepsi a beznaději“ (s. 120). Role ego-dokumentů se jeví nezastupitelnou pro poznání reality disentu i exilu.

Historikové, schopní zhodnotit bez předsudků dějiny československého disentu a exilu, se možná ještě nenarodili. Je však dobré, že budou mít k dispozici kvalitně připravenou edici korespondence mezi Františkem Janouchem a Václavem Havlem, která představuje důležité a v mnoha směrech nenahraditelný pramen poznání. Užité hodnota vydané edice se zvýšila připojenými rejstříky, úsporným, ale kvalitním poznámkovým aparátem, fotografickou přílohou i přehledem vzájemné korespondence. Za zaznamenání stojí i „podrobná zpráva o paralelní polis“ z pera Jiřího Suka. Ten zasazuje ve své studii korespondenci do rámce historických souvislostí, objasňuje některé skutečnosti, jež by mohly čtenáři uniknout, a svůj výklad předkládá s citem čloběka dokonale obeznámeného. Z jeho textu se například dovíme o konkrétních skutečnostech, dokládajících podíl Jiřiny Šiklové, Viléma Prečana i západních diplomatů, porušujících v podstatě zaběhlá pravidla (na prvním místě Wolfganga Scheura), na fungování pošty mezi disentem a Západem. Snad jen v jedné věci lze Jiřího Suka korigovat – uveřejnění dvou záznamů telefonických rozhovorů Havla s Janouchem v příloze (s. 529–533) a Janouchova poznámka na s. 55 svědčí o tom, že telefonické hovory Janoucha s lidmi z Československa či jejich nahrávky nejsou patrně pro budoucí badatele úplně a beznadějně ztraceny, jak Jiří Suk soudí (s. 10).

Editoři přistoupili k vydání dokumentů s velkou pietou, snažili se zachovat jejich původní podobu způsobem, který musí být respektován. Přesto však lze vyjádřit pochyby, zda v edici musely být zachovány i občasné chyby v interpunkci (např. s. 519), chybná uvedení jmen (s. 428 – Richard Sacher), chybné použití předložek (s. 162), chybné použití slovesného tvaru (s. 285), hrubá chyba v pádu (s. 185 – „pro Medkovi“!) či evidentní věcné překlapy (na s. 55 má být zjevně místo „v krajském tisku“ – „v krajanském tisku“). Tyto drobné chyby maličko ruší jinak celkově velice příznivý dojem z edice, jejíž vydání lze hodnotit jednoznačně jako mimořádnou kulturní událost. Publikace znovu dokládá nenahraditelnou historickou hodnotu osobního archivu Františka Janoucha, klíčového pro výzkum disentu a exilu v 70. a 80. letech minulého století.

OPRAVY A DOPLŇKY ÚDAJŮ V PAGINAE HISTORIAE Č. 13

v článku Pacifika M. Matějky:

Seznamy představených kapucínských klášterů podřízených provinciálátu v Praze (1599–2005)

CZ01 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE PRAHA-HRADČANY

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1921–24?: P. Antonín Podlaha
1939–41: P. Ondřej Frgal
1941–45: P. Valerián Filip (od 14. 7.)

CZ03 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE OLOMOUC

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1920–23: P. Josef Zatloukal
1923–35: P. Timotej Kyselý

CZ05 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE MOST

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1921–26: P. Justin Nekula
1945–46: P. Aleš Cihlář (jako český státní správce souběžně
s kvardiánem)

CZ06 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE ZNOJMO

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1908–21: P. Pavlín Krkoška
1921–27: P. Jaroslav Dočkal
1927–30: P. Pavlín Krkoška
1932–33: P. Vladimír Lakomý
1933–35: P. Mansvet Ston
1935–38: P. Chrysostom KlucsNIK
1938–39: P. Pavlín Krkoška

CZ07 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE LITOMĚŘICE

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1921–27: P. Ignác Kohl
1945–45: P. Juvenál Valíček (jako český státní správce)
1945–45: P. Aleše Cihlár (jako český státní správce)

CZ08 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE HORŠOVSKÝ TÝN

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1921–29: P. Robert Kučera

CZ09 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE SUŠICE

- Doplně do stručných dějin kláštera:
Po šestileté pauze byla v klášteře ke dni 1. 10. 2007 obnovena stálá komunita a zřízení kanonický noviciát.
- Oprav údaje o představených:
2004–06: P. Lev Eliáš – pouze ve funkci rektora kostela (od 1. 7. do 26. 3. 2006)
2006–07: *(Klášter po ustanovení P. Lva do Jindřichova Hradce neobsazen)*
2007– br. Ambrož Guzek (od 1.10.2007 obnovena stálá komunita a zřízení noviciát)

CZ10 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE CHRUDIM

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1938–45: P. Timotej Kyselý
1945–47: P. Vladimír Lakomý
1947–48: P. Felicián Machač

CZ11 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE SOKOLOV

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1945–46: P. Bonfil Bošek (jako český státní správce)

CZ13 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE FULNEK

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1919–24: P. Hyacint Novák
1924–28: P. Linus Mann
1928–35: P. Pavlín Krkoška

CZ14 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE OPOČNO

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1917–29: P. Mořic Ludva

CZ15 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE ŽATEC

- Oprav v seznamu kvardiánů:
1921–27: P. Maxmilián Hilbert

CZ16 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE ZÁKUPY

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1921–26: P. Pavlín Krkoška

CZ17 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE RUMBURK

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1845–45: P. Viktorin Heinzel (krátkodobě jakožto administrátor)

CZ18 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE TŘEBÍČ

- Oprav v seznamu kvardiánů:
1938–47: P. Jiří Havránek

CZ20 – SUPERIOŘI V HOSPICU MARIÁNSKÁ

- Oprav údaj o provincii:
1924–30: P. Benno Auracher (z prov. Bavorské)

CZ21 – KVARDIÁNI/SUPERIOŘI V KLÁŠTEŘE/HOSPICU PRAHA–NOVÉ MĚSTO

- Oprav údaj o funkčním období superiorů:
1929–33: P. Norbert Smékal (viz Katalog *Českomoravské provincie z března 1933*)
1933–35: P. Mansvet Ston
1946–46: P. Valerián Filip (19.11.1946 jmenován provinciálem)
1946–50: P. Longin Novák (viz *Catalogus cleri Archidiocesis Pragensis 1948*)

CZ22 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE LIBEREC

- Doplně do seznamu kvardiánů:
1945–46: P. Arnošt Jurášek (jako český státní správce)
1946–50: P. Jan Nep. Bubeník

CZ36 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE BRZEG ŚLĄSKI

- Oprav polský název kláštera:
BRZEG ŚLĄSKI (mylně uvedeno: BRZEG)

CZ37 – SUPERIOŘI V POUSTEVNĚ WZGÓRZE KAPLICZNE

- Oprav polský název poustevny:
WZGÓRZE KAPLICZNE (mylně uvedeno: WIERCH)

CZ40 – KVARDIÁNI V KLÁŠTEŘE ÚJEZD

- Doplně do stručných dějin kláštera:
Rozhodnutím mimořádné 100. kapituly Provincie kapucínů v ČR ze dne 11. 6. 2006 byla komunita v klášteře zrušena, a to k datu 16. 9. 2007. Klášter byl zrušen rozhodnutím generálního ministra čj. 00577/07 ze dne 21. 6. 2007.)
- Oprav údaj o kvardiánech:
1990–91: P. Lev Eliáš (od 1.8.)
1991–93: P. Tadeáš Chovanec (jmenován od 24.6. – viz zápis s 3. setkání prov. definitoria, avšak funkci kvardiána kanonicky převzal až na základě indultu z Kongregace pro řeholníky a instituty zasvěceného života z 11.7.1991, který byl publikován provinciálem 11.12.1991. V Újezdě byl ale již od 1.7.1991, neboť k tomu datu zde byl jmenován farářem).

OPRAVA ÚDAJE V PAGINAE HISTORIAE Č. 14

v článku Pacifika M. Matějky:

**Seznam provinciálů, definitorů a ostatních představených
správních jednotek kapucínského Řádu s historickým sídlem
v Praze (a Vídni)**

- Oprava místa narození v definitoriích roku 1706, 1708, 1711, 1717 a 1718:
Správně: P. Placid BREÜER z Hodonína (6x)
- Oprava místa narození v definitoriích roku 1621, 1626, 1629, 1630, 1632, 1635, 1637:
Správně: P. Jeroným z Bressanone (7x)
- Oprav chybný text v poznámce č. 15
Damascenus, [příjm. nezn.], Venetus. Člen Provincie Benátské. Srov. Necrologio Veneto, s. 626. Srov. též Katalog rkp. 37, s. 1, rok 1600 &c. Obl. ?. 1602 se nacházel v Bolzanu, krátce nato byl poslán do Štýrska, a 1606 do Čech, kde byl jedenkrát definitor, při rozdělení Komisariátu r. 1608 se stal definitor pro Štýrsko. Zemřel r. 1617 na neznámém místě.

Seznam autorů

PhDr. Václav Bartůšek, Ph.D.,

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4.

PhDr. Dagmar Culková, Terronská 23, 160 00 Praha 6.

PhDr. Eva Drašarová, CSc., Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4.

PhDr. Eva Gregorovičová, Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4.

PhDr. ing. Jaroslava Honcová, CSc., Dykova 23, 100 00 Praha 10.

Mgr. Stanislava Jílková, Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4.

PhDr. Jan Kramář,

Poštovní muzeum v Praze, Nové mlýny 2, 110 00 Praha 1.

PhDr. Jiří Křest'an, CSc., Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4.

Anton F. Malinovský, Hlavatého 15/154, 140 00 Praha 4.

PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.,

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Vlašská 9, 118 40 Praha 1.

Mgr. David Novotný, Filozofická fakulta Univerzity Palackého,
Křížkovského 10, 771 80 Olomouc.

PhDr. Olga Pospíšilová, Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4.

PhDr. Helena Sedláčková, Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4.

PhDr. Ludmila Sochorová, CSc., Ústav pro etnografii a folkloristiku
FF UK, Nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1

Dagmar Spáčilová, Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4.

JUDr. Marek Starý, Ph.D., Vysoká škola finanční a správní, o.p.s.,
Estonská 500, 101 00 Praha 10.

Mgr. Pavel Suk, Městský úřad Manětín, Manětín 89, 331 62 Manětín.

Mgr. Alexandra Špiritová, Dykova 23, 100 00 Praha 10.

PhDr. ing. Milan Vojáček, Ph.D.,

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4.

PhDr. Klára Woitschová, Katedra pomocných věd historických FF UK,
Nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1.

Paginae historiae 16

Sborník Národního archivu

16/2008

Vedoucí redaktorka:	Eva Drašarová
Redakční rada:	Emilie Benešová, Jan Kahuda, Vlasta Měšťánková, Helena Sedláčková
Redakční kruh:	Václav Babička, Marie Bláhová, Tomáš Kalina, Jana Konvičná, Jiří Křest'án, Zlatuše Kukánová, Lenka Matusíková, Sheilagh C. Ogilvie, Jaroslav Pažout, Vladimír Růžek, Monika Sedláková, Alexandra Špiritová
Lektorace jednotlivých příspěvků:	Karel Beránek, Petr Černíkovský, Jiří Křest'án, Antonín Kubačák, Ludmila Kubátová, Vlasta Měšťánková, Pavel Sedláček, Adolf Scherl, Zdeněk Šamberger, Zdeněk Tempír, Patricia Tošnerová
Překlad a úprava německých resumé:	Jaroslav Koláčný
Překlad anglických abstraktů:	Lenka Matusíková, Sheilagh C. Ogilvie
Grafická úprava, sazba, návrh obálky:	Jiří Stupka

Vydal Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4 v roce 2008.

<http://www.nacr.cz>

Vytiskl Národní archiv.

Náklad 300 výtisků, 1. vydání.

Počet stran: 590 (včetně obrazových a textových příloh)

Příloha: 1 CD Vyobrazení erbů v archivním fondu Salbuchy

ISBN 978-80-86712-65-9 ISSN 1211-9768